

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

H. Erdem Çıpa

ÇEVİRİ Zeynep Rona

Yavuz'u Yaratmak

*Osmanlı Dünyasında Saltanat Veraseti
Meşruiyet ve Tarihi Hafıza*



Kitapyayinevi

YAVUZ'U YARATMAK: OSMANLI DÜNYASINDA SALTANAT VERASETİ, MEŞRUIYET VE TARİHİ HAFIZA / H. ERDEM ÇİPA

© 2018, H. ERDEM ÇİPA
© 2018, KİTAP YAYINEVİ LTD. (TÜRKÇE YAYIN HAKLARI)
THE MAKING OF SELİM
SUCCESSION, LEGITIMACY, AND MEMORY IN THE EARLY MODERN OTTOMAN WORLD
ADIYLA İLK KEZ 2017'DE INDIANA UNIVERSITY PRESS TARAFINDAN YAYINLANMIŞTIR
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ
BU KİTABI PDF FORMATINDA İNTERNETTE KAMUYA AÇMAK SUÇ TEŞKİL EDER
EMEĞE SAYGI, KORSANA HAYIR

ÇEVİRİ
ZEYNEP RONA

YAYINA HAZIRLAYAN
AYŞEN ANADOL

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

KAPAK MİNYATÜRÜ
İ. SELİM, NAKKAŞ OSMAN, KIYAFETÜ'L-İNSÂNİYE Fİ ŞEMÂİLÜ'L-OSMÂNİYE, 1579
TKSK HAZİNE 1563, 54B

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MAAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.
KÂĞİTHANE BİNASI

HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞİTHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
MAYIS 2019, İSTANBUL

978-605-105-193-2

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞİTHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂĞİTHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12348
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Yavuz'u Yaratmak

*Osmanlı Dünyasında Saltanat Veraseti
Meşruiyet ve Tarihi Hafıza*

H. ERDEM ÇİPA

ÇEVİRİ
ZEYNEP RONA



KitapyAVINEVİ

Christiane'a –haklısın, evimiz saraydır ...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 9

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ 13

GİRİŞ 18

I. SELİM'İN HÜKÜMDARLIĞI 20

ERKEN MODERN ÇAĞDA AVRASYALI BİR HÜKÜMDAR: SELİM 33

ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR 37

YAPI, KAYNAKLAR VE YORUMLAMA ÇERÇEVESİ 39

BİRİNCİ KISIM - BİR SULTAN YARATMAK

1- SALTANAT VERASETİ VE SİYASET: SELİM'İN TAHTA UZANAN YOLU 51

VERASET POLİTİKALARI: TAŞRA FAKTÖRÜ 56

KARADENİZ'İ AŞMAK: SELİM KIRIM'DA 62

SALTANAT VERASETİ SİYASETİNDE DEĞİŞİKLİK: SELİM RUMELİ'DE 64

ŞAHKULU AYAKLANMASI VE ETKİLERİ 69

ÇORLU MUHAREBESİ VE SONRASI 76

SULTANIN KULLARI SESLERİNİ YÜKSELTİYOR: YENİÇERİ DARBESİ 80

SELİM'İN TAHTA ÇIKIŞI 83

II. BAYEZİD'İN "ŞÜPHELİ" ÖLÜMÜ 85

DİĞER RAKİPLERİN ORTADAN KALDIRILMASI 88

SONUÇ 91

2- HİZİP SİYASETİ 93

AHMED YANLISI HİZİP: STATÜKOYU SAVUNANLAR 101

KORKUD YANLISI HİZİP 108

SELİM YANLISI HİZİP: YENİÇERİLER, PAŞALAR, TATARLAR VE RUMELİLİ YİĞİTLER 111

SELİM'İN RUMELİ'DEKİ ADAMLARI 115

NİTELİKLİ KİŞİLERİN SİLAH ALTINA ALINMASI: MERDÜMZÂDELER 119

AKINCI BEYLER VE KÖKENLERİ 127

BAHT SAVAŞLARI: SALTANAT MÜCADELELERİ VE UÇ BEYLERİ 144

SONUÇ 150

İKİNCİ KISIM – SELİM’İN BİLEŞİK İMAJINI YARATMAK

GİRİŞ: BİR TARİHYAZIMI İNCELEMESİ 155

II. BAYEZİD DÖNEMİNDE SARAYIN HİMAYESİNDE TARİHYAZIMI 156

RESMİ TARİHYAZIMI DENEMELERİ: OSMANLI ŞEHNÂMECİLERİ VE

BİR TÜR OLARAK ŞEHNÂME 161

SÜLEYMAN SONRASI DÖNEMİN SULTANLARI VE ŞEHNÂME TÜRÜ 174

SULTANI “TASHİH ETMEK:” OSMANLI TARİHYAZIMINDA SELİM 177

3- SELİM, MEŞRU HÜKÜMDAR 180

BİR SULTANIN ÖLÜMÜ 185

SELİM’İN İMAJINI DÜZELTMEK: SELİMNÂME LİTERATÜRÜ 190

YAZILIŞ BAĞLAMLARI 193

HAMİLER, BİLGİ KAYNAKLARI VE HEDEF KİTLELER 196

METİNLER ARASI BAĞLANTILAR VE TARİHYAZIMI HİZİPLERİ 202

MEŞRUIYETİN BİÇİMLENDİRİLMESİ: SELİMNÂMELERDE SELİM’İN İKTİDARA YÜKSELİŞİ 204

SELİM HAREKETE GEÇİYOR: TRABZON’DAN KIRIM’A 207

“ZEHİRLİ AÇAÇ:” ÇORLU MUHAREBESİ 217

SELİM’İN TAHTA ÇIKIŞI 222

RAKİPLERİN ORTADAN KALDIRILMASI 226

4- SELİM, İDEALLEŞTİRİLEN HÜKÜMDAR 230

NASİHATNAME LİTERATÜRÜ: ÖN NOTLAR 235

İDEAL SULTAN: NASİHATNAME LİTERATÜRÜNDE SELİM 243

SELİM, DEHŞETENGİZ HÜKÜMDAR 244

SELİM, SIRLARIN BEKÇİSİ 248

SELİM, KANUN BİLİNCİNE SAHİP HÜKÜMDAR 252

SELİM, LİYAKATE DUYARLI HÜKÜMDAR 256

ÖLÇÜT OLARAK SELİM: KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ AÇISIYLA II. MEHMED VE I. SÜLEYMAN 260

SONUÇ: İDEAL SELİM’İ YARATMAK 266

5- <u>SELİM, TAKDİR-i İLAHİYLE TAHTA ÇIKAN HÜKÜMDAR</u>	269
BAGLANTILI TARİHLER, İlişkili Kavramlar: BİNYILCILIK, MEHDİCİLİK VE	
YAKLAŞAN KIYAMET	270
HÜKÜMRANLIK VE ÖBÜR DÜNYADAN GELEN MEŞRUIYET İŞARETLERİ	275
SELİM'i DÜŞTE GÖRMEK	276
BİR FATİHİ MUŞTULAMAK	293
SELİM'in HALİFE VE HÂDİMÜ'L-HARAMEYNİ'Ş-ŞERİFEYN OLARAK	
TARİHYAZIMINDAKİ YERİ	297
DİNİ YENİLEYEN SELİM	302
MEHDİ VE SAHİB-KIRAN OLARAK SELİM	305
SÜLEYMAN ÇAĞINDA VE SONRASINDA SELİM'i TAHAYYÜL ETMEK	308
SONUÇ	318
KAYNAKÇA	324
DİZİN	355

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerek İngilizce özgün halinin, gerekse elinizdeki Türkçe tercümesinin hazırlanmasının çeşitli aşamalarında yardımlarını esirgemeyen çeşitli kurumlara, arkadaşlarıma, meslektaşlarıma ve aileme teşekkür borçluyum. Hepsine sonunda yalnızca verdikleri destek ve cesaret için değil, eleştirileri, önerileri ve kılavuzlukları için de teşekkür edebildiğime çok seviniyorum; bu kitap onlarsız gerçekleşmezdi.

Özgün kitaba giden yoldaki araştırmalarımı Harvard Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi; Arthur Lehman doktora araştırma bursu; Türkiye’de Amerikan İlmi Araştırmalar Enstitüsü (ARIT); Indiana Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi Enstitüsü araştırma seyahati fonu ve Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezinin (ANAMED) yardımlarıyla yürüttüm. Mensubu bulunduğum Michigan Üniversitesinin Edebiyat, Bilim ve Sanat Fakültesine, İslam Araştırmaları Programına, Araştırma Merkezine ve ADVANCE Programına da kitabın yazılma aşamasındaki destekleri için teşekkür etmek isterim. İki akademik birimde birden görev yaptığım için kendimi şanslı addediyorum; dolayısıyla, üniversitemin Tarih ve Ortadoğu Araştırmaları bölümlerine de gerek entelektüel heyecanımı uyaran ve besleyen bir ortam sağladıkları, gerekse çalışmamın tamamlanma aşamasındaki düzenleme, düzeltme ve dizin hazırlama süreçleriyle ilgili giderleri karşıladıkları için ayrı ayrı en içten teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın büyük bölümünü İstanbul’da gerçekleştirdim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde görevli arşivcilere, kütüphanecilere ve bu kurumların bana yardımcı olan bütün çalışanlarına minnettarım. Doktora tezi araştırmamın ilk günlerinden bugüne kadar Topkapı Sarayı Müzesinin benim için hep bambaşka bir yeri oldu. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi çatısı altında çalışan herkese, özellikle de arşivin eski müdürü Ülkü Altındağ ve şimdiki müdürü Sevgi Ağca’yla birlikte Şenay Palamut, Şermin Yalçın, Şule Başkent ve Refik Satıcı’ya şükranlarımı sunmak isterim. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki araştırmalarımın farklı aşamalarında yıllardır yol gösteren ve yardımcı olan Gülendam Nakipoğlu ve Zeynep Çelik-

Atbaş'a ve tüm kütüphane çalışanlarına minnettarım. Arşiv belgelerinin görsellerinin temininde bana sabırla yardımcı olan Esra Müyesseroglu'na da ayrıca teşekkür etmek isterim. Bu kitabın kapağında yer alan görse-
lin dijital kopyası, olağanüstü bir fotoğrafçı olan sevgili dostum Hadiye Cangökçe'nin elinden çıktı, ona en içten teşekkürlerimi iletiyorum. Yurt dışındaki el yazmalarının görsellerine ulaşmamı sağlayan The British Museum, Bibliothèque Nationale de France, Staatsbibliothek zu Berlin ve Österreichische Nationalbibliothek mensuplarına teşekkürü de bir borç bilirim. Son olarak da, neredeyse 20 yıldır ender bulunanlar dahil aradığım bütün bilimsel kitaplara ulaşmamı sağlayarak bana destek veren Eren Kitaptan Muhittin Eren ve Salih Aguş'a teşekkür ederim.

Araştırma ve yazım süreçlerinin çeşitli aşamalarında çok şanslıyım: Birçok dostum ve meslektaşım yazdıklarımı tamamen ya da kısmen okumayı kabul ettiler. Bana değerli önerilerde, yorumlarda ve yapıcı eleştirilerde bulundular, beni bazı olası hatalardan kurtardılar, eksiklerimi gidermeme ve yanlışlarımı düzeltmeme yardımcı oldular. Cemal Kafadar, uzun yıllar önce danışmanım olduğu ilk andan itibaren gerçek bir akıl hocası ve esin kaynağı oldu. Yıllar içinde Yücel Demirel ve merhum Şinasi Tekin bana Osmanlı Türkçesinin inceliklerini –ve elbette zorluklarını– öğrettiler. Doktoramı yaptığım yıllarda beni Farsçayla ve o dilde yazılmış enfes şiirlerle tanıştıran Wheeler Thackston olmasaydı Farsça metinlerle nasıl baş ederdim bilemiyorum. Emine Fetvacı ve Christiane Gruber sanat tarihindeki uzmanlıklarını benimle paylaşırken, Mariya Kiprovska ve Grigor Boykov Rumeli'yle ilgili neredeyse her konuda bana cömertçe yardımcı oldular. Kaya Şahin metnin tamamını okuyarak isabetli yorumlarda ve yapıcı eleştirilerde bulundu. Bunun dışında Ann Arbor'daki kıdemli meslektaşlarımın bilimsel yönlendirmelerinden ve bana kazandırdıkları eleştirel bakış açısından olağanüstü yararlandım. “Resmi” danışmanlarım Kathryn Babayan ve Val Kivelson, akademik uzmanlıklarının yanı sıra, dostluklarını da sundular ve araştırmamı daha geniş ve karşılaştırmalı bir kuramsal çerçeveye oturtmama yardımcı oldular. “Gayri resmi” danışmanım Gottfried Hagen, erken modern çağ Osmanlı tarihi ve tarih yazımı konusundaki engin bilgisini benimle cömertçe paylaştı. Gary Beckman, Kathleen Canning, Katherine French ve Raymond

van Dam kitaba son halini vermeme yardımcı olan atölye çalışmasına dahil oldular. Jane Hathaway ile Douglas Howard'ın da onlara katılarak gözlem ve önerilerini paylaşımları, bitiş çizgisine hızla yönelmemi sağladı. Aradan geçen yıllar içinde bu araştırmamı çeşitli yönleriyle birçok kişiyle tartıştım ve onlardan son derece yararlandım. Nuri Akbayer, Yiğit Akın, Helga Anetshofer, Sabri Ateş, Evrim Binbaş, Samet Budak, Günhan Börekçi, Giancarlo Casale, Murat Dağlı, Suraiya Faroqhi, Cornell Fleischer, Şükrü Ilıcak, Ahmet T. Karamustafa, Hakan Karateke, Alexander Knysh, Cihan Yüksel Muslu, Can Nacar, Gülru Necipoğlu, Leslie Peirce, Tunç Şen, Baki Tezcan, Nabil al-Tikriti ve Indiana Üniversitesi Basımevi adına metinleri değerlendiren ve adları gizli tutulan iki hakeme minnettarım. Çoğunu uyguladığım önerileri ve düzeltileri için teşekkür eder, direndiklerim için özür dilerim. Bu kitapta karşılaşabileceğiniz herhangi bir hatanın ya da yeterince açılmamış zayıf kalan noktaların sorumlusu elbette yalnızca benim.

Bu çalışmanın memleketimde ve ana dilimde yayınlanmasını mümkün kılan Kitap Yayınevine ve bu bağlamda emeği geçen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim. Uzun yıllar önce Tarih Vakfı çatısı altında çalışma imkânını bulduğum Çağatay ve Ayşen Anadol ile bu sefer kendi kitabımla ilgili bu projede çalışmak büyük bir zevkti; Ayşen Anadol'un benim için pek değerli editörlüğünün yanı sıra, değerli önerileri ve yapıcı eleştirilerine çok şey borçluyum. Elinizdeki kitabın güzel bir Türkçeye okurlara ulaşmasında en çok emeği geçen kişi Zeynep Rona'dır. Aslı İngilizce olan, ama çok sayıda Osmanlıca, Arapça ve Farsça teknik terim ve alıntı içeren bir metni, ana dilime, hem de beni kendi yazdıklarıma yabancılaştırmadan çevirdiği için ona nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Engin bilgisi, tecrübesi ve sabrı sayesinde böylesine meşakkatli bir süreci verimli ve keyifli bir tecrübeye çevirdiği için minnettarım.

Ayrıca, yıllardır olduğu gibi elinizdeki tercümeyle son şeklini verirken de gayri resmi evim olan Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezinin direktörü Chris Roosevelt, yöneticisi Buket Çoşkuner ve burs ve idari işler koordinatörü Duygu Tarkan başta olmak üzere, ANAMED hane halkına mensup tüm dostlara, özellikle de kütüphane sorumlusu Berkay Küçükbaşlar ve birim kütüphanecileri İrem Ünal ve Naz

Özkan'a yardımları, anlayışları ve her daim güler yüzlü yaklaşımları için bu vesileyle bir kez daha teşekkür etmek isterim.

Aileme olan minnettarlığımı ifade edecek söz bulamıyorum. Koşulsuz sevgilerini aramızdaki koskoca okyanusa rağmen her zaman hissettiren annem Sabiha ve babam Erdiñ Çıpa, kız kardeşim Şebnem Belgin ve ısrarla yanlış takımı tutan “kayınbiraderim” Hakan Belgin, yengem Engin Tınaz ve dayım Ergin Tınaz başta olmak üzere tüm aileme minnetim sonsuz. Zeki mi zeki, dirayetli mi dirayetli ve dünya tatlısı minik yeğenim Melek Leyla, kitabı yazdığım dönemde onunla dans etmenin, oynamanın, hatta yalnızca onun yakınlarında bir yerlerde olmanın bana bütün yorgunluğumu nasıl unutturduğunu anlayamayacak kadar küçüktü. Ama artık okumayı ve yazmayı öğrendiği için, ona olan sevgimin sonsuzluğunu bir kere de bu satırları okuduğunda hissetmesi için sabırsızlanıyorum.

Tam 15 yıl önce Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde tanıştığımız ilk andan itibaren hissettirdiği sevgisi, sürekli desteği, sonsuz sabrı ve sakin kudreti için eş-çapulcu eşim Christiane Jacqueline Gruber'e duyduğum minneti kelimelere dökmeye çalışmayacağım bile. Elinizdeki kitabı mükemmel bir sincap ve kedi terbiyecisi olan Christy'e muhabbetle ithaf ediyorum.

H. ERDEM ÇİPA

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ

Birçok akademisyenin ilk kitabı gibi bu kitap da hayatına doktora tezi olarak başladı. Harvard Üniversitesinde 2007’de tamamladığım, I. Selim’in şehzadelik döneminde babası ve kardeşleriyle giriştiği saltanat mücadelesi kadar, bu mücadelenin tartışmalı aşamalarının Osmanlı tarihyazımına nasıl yansıdığına da odaklanan *The Centrality of the Periphery: The Rise to Power of Selim I, 1487-1514* (Çevrenin Merkeziliği: I. Selim’in İktidara Gelişi, 1487-1514) başlıklı tezimin Türkçe tercümesini Yapı Kredi Yayınları *Yavuz’un Kavgası: I. Selim’in Saltanat Mücadelesi* adıyla, sınırlı birkaç ekleme ve düzeltmeyle 2013’te yayınladı.

Elinizdeki kitap ise, I. Selim’in saltanat mücadelesini ve saltanat yıllarından başlayarak bilhassa 16. ve 17. yüzyıl metinlerinde oluş(turul)an imgesini konu alan, 2017’de Indiana Üniversitesi Yayınevinin *The Making of Selim: Succession, Legitimacy, and Memory in the Early Modern Ottoman World* adıyla yayınladığı çalışmamın gözden geçirilmiş tercümesidir. Kitabın sergüzeşt-i hayatı hakkındaki bu kısa özetten de anlaşılacağı üzere, tahta giden yolda I. Selim’i destekleyenlerin kimler olduğunun sorgulandığı tarih tartışması, her üç çalışmanın da ortak ögesidir. Bununla birlikte, bu padişahın metinlerde yer alan oldukça karmaşık imgesinin tarihi süreç içinde tarihyazımının hangi dinamikleriyle şekillendiği meselesi, *The Making of Selim*’in ikinci kısmında ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Selim’in idealleştirilmiş ve Allah tarafından yetkilendirilmiş bir hükümdar olarak tasvir edilmesi sürecine ayrılan dördüncü ve beşinci bölümler ise ilk defa *The Making of Selim*’de yer almıştır.

Elinizdeki metnin yayına hazırlanmasına kadar geçen süre zarfında *The Making of Selim* üzerine değerlendirme yazıları yayınlandı.¹ Kitabın içeriği ve savunduğu bakış açısı hakkında çoğunlukla olumlu görüşler dile getirilen bu değerlendirmeleri kaleme alan tüm meslektaşlarıma yorumları, önerileri ve eleştirileri sayesinde farkına vardığım eksiklikler ve/veya yanlışlıkları elinizdeki kitapta düzeltme fırsatını bana verdikleri için minnettarım.

1 Imber, “Book Review;” Finkel, “Wolf and Sheep;” Isom-Verhaaren, “Book Review;” Vatin, “Book Review;” Yılmaz, “Selim’i Yazmak.”

Bu noktada Fikret Yılmaz'ın kaleme aldığı eleştirel değerlendirme yazısına ayrıca değinmek isterim.² Söz konusu değerlendirmede ayrıntılarıyla irdelenen konular arasında, benim katılmadığım ya da kurguladığım kitap için ikincil olduğunu düşündüğüm hususlar da vardı. Kitabın orijinal metnine mümkün olduğunca sadık kalabilmek amacıyla bunlara ya dipnotlarda yer verdim ya da hiç değinmedim. Meslektaşımın önemli addettiği bazı hususlardaki eleştirilerini dikkate almadığımın düşünülmemesi adına ana metinde bahsetmediğim bu meselelere burada kısaca değinmekte yarar görüyorum.

Her şeyden önce, bu kitabın temel amacı, Colin Imber'in değerlendirmesinde açık seçik dile getirdiği gibi "Selim'in Rumeli'deki destekçilerinin, yeniçerilerin [II. Bayezid'e] son darbeyi vurmasından önceki aşamada oynadıkları rolün önemini vurgulamak"tır.³ Bu vurgu, yeniçerilerin bu kitaba konu olan saltanat mücadelesinin son aşamasındaki rolünü reddetmez. Bununla birlikte, I. Selim'in taht kavgasındaki destekçilerinin kimler olduğunu sorgularken sadece payitahttaki yeniçerilere odaklanan bakış açısına da, Rumeli beyleri ile yeniçeriler arasında yekdiğerini dışlayan bir seçim yapılması gerektiği anlayışına da karşı çıkar.

I. Selim'in taht kavgası dahil saltanat yılları hakkında bundan önce kaleme alınmış akademik çalışmaları görmezden geldiğim iddiası da kanımca geçersizdir. Zira hem I. Selim'in bizzat içinde bulunduğu karmaşık olaylar dizisinin akışını izleyebilmek, hem de bu saltanat mücadelesi sırasında imparatorluğun farklı yerlerinde eşzamanlı cereyan eden hadiselerin görece önemini değerlendirmek açısından, bu konuya eğilen her araştırmacı gibi ben de başta Çağatay Uluçay, Selâhattin Tansel ve Sydney Nettleton Fisher olmak üzere birçok tarihçinin eserlerinden yararlandım. Konuya yaklaşımlarından, savundukları iddiaların geçerliğinden ve benim bu iddialara katılıp katılmamamdan bağımsız olarak, kaynakçada zikrettiğim her çalışmaya, farklı hususlarda ve farklı

2 Yılmaz, "Selim'i Yazmak." Söz konusu eleştiriler ana hatlarıyla ilk olarak Feridun Emecen'in 2010'da *Zamanın İskenderi, Şarkın Fatih'i: Yavuz Sultan Selim* başlığıyla yayınlanan kitabının 2016 tarihli ikinci basımındaki kısa bir dipnotta *Yavuz'un Kavgası* başlıklı çalışmaya yönelik olarak dile getirilmiştir. Bkz. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 53n109.

3 Imber, "Book Review," 114.

ölçülerde borçlu olduğumun da, bundan sonraki çalışmalarında borçlu kalacağımın da bilincindeyim.

Söz konusu borç elbette kimi akademik çalışmaların içeriklerinde ve/veya söylemlerinde sezilebilen aleni ya da zımni hamaseti, bu çalışmaların yazıldıkları dönemin tarihi ve ideolojik koşullarından bağımsız olarak eleştirmedeğim ve eleştirmeyeceğim anlamına gelmiyor. Sekiz yıl gibi kısa bir süre içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını neredeyse iki katına çıkarmış bir "fatih sultan"ın bu tarz söylemleri tetiklemesini anlaşılır bulmakla birlikte, elinizdeki çalışmayı söz konusu söylemlerin ve o söylemleri besleyen anlayışın tam karşısında konumlandırmış olmamın nedeni budur.

Aynı değerlendirme, I. Selim'in kazandığı saltanat mücadelesinin kaybedenleriyle ilgili bazı hususların kitapta yeterince ele alınmadığı eleştirisini de içeriyordu. Örneğin, I. Selim'in en önemli rakibi olan büyük ağabeyi Şehzade Ahmed'in ve onun etrafında konumlanan siyasi-askeri hizbin bu mücadeleyi neden kaybettiğinin de detaylıca incelenmesi gerektiği ve rakip şehzadelere destek veren hiziplerin alt bağlarının daha ayrıntılı araştırılmasının bu kitaba konu olan taht kavgasının bazı dinamiklerine ışık tutacağı gibi görüşler dile getirilmişti.⁴ Bu görüşleri değerli bulmakla birlikte, kitabın bütününde karşılıklı olarak birbirini beslediğini düşündüğüm iki temel konuya odaklanmayı bilerek tercih ettiğimi belirtmek isterim. Bu iki temel konudan ilki *I. Selim'in saltanat mücadelesi*, ikincisi de yine *I. Selim'in* metinlerde zaman içinde oluş(turul)an imgesidir. Bununla birlikte, bazıları yukarıda belirtilen temaların I. Selim'in mücadelesinin neredeyse münhasıran Rumeli evresine odaklanan çalışmamın sunduğu tarihyazımı çerçevesine derinlik katacağına samimiyetle inanıyor, yakın gelecekte kaleme alınacak akademik çalışmalarda ele alınacaklarını umuyorum.

Son olarak, bu çalışmada zikrettiğim arşiv belgelerinin bazılarını görmediğim, diğer bazı birincil ve ikincil kaynaklara da bilerek gönderme de bulunmadığım yolundaki imaya değinmek isterim.⁵ Bu imanın dayanak noktası bilhassa Çağatay Uluçay'ın I. Selim'in taht mücadelesine değinen birçok çalışmanın başlangıç noktası niteliğindeki bir makalesinde kullan-

4 Bkz. Yılmaz, "Selim'i Yazmak," özellikle 338-341 ve 353-375.

5 Bkz. Yılmaz, "Selim'i Yazmak," özellikle 305-331.

dığı bazı belgelerin arşiv katalog numaralarında yaptığı bir kısım hataların kitabımın özgün İngilizce basımında da tekrarlanmış olmasıdır. Üzülerek belirtmek isterim ki bu imayı tetikleyen izlenim yersiz değildir; kaynaklara hakim olan her dikkatli okurun benzer bir izlenim edinmesi de kaçınılmazdır. Zira söz konusu hatalar kitabıma doktora tezim için Topkapı Sarayı Arşivinde araştırma yapmaya daha yeni başladığım yıllarda başvurduğum belgelere dayanarak tuttuğum ve hâlâ elimde bulundurduğum arşiv çalışma notlarımdan sirayet etmiştir. Yılmaz'ın titizlikle sorguladığı bu hataların tamamının kitabımın I. Selim'in taht kavgasının tarihsel boyutuna odaklanan birinci kısmında yer almasının sebebi de budur.

Arşiv çalışma notlarıma araştırmamın farklı aşamalarında eklenen veriler bir arada, ama aynı dokümanın farklı sütunlarında yer almaktaydı. Başta Çağatay Uluçay ve Selâhattin Tansel olmak üzere benden önceki tarihçilerin zikrettikleri arşiv belgelerinin evrak numaraları; bu tarihçilerin eserlerine dayanarak hazırladığım belge içerik özetleri; arşiv evrak numaraları daha önce hatalı olarak yayınlanmış belgelerin doğru/güncellenmiş evrak numaraları; arşiv kataloglarından I. Selim'in saltanat mücadelesi ve/veya tarihsel imajı ile ilgili olduğunu teyit edebildiğim, daha önce yayınlanmamış belgelerin evrak numaraları; bu özgün arşiv belgelerinin bizzat hazırladığım kısmi ya da kapsamlı çevrimyazıları; ayrıca okuma ya da yorum açısından benden önceki tarihçilerle hemfikir olmadığım noktalarda eklediğim notlar, hep birlikte kaydedilmişti. Her akademisyenin çok yakından bildiği o hiç bitmeyecekmiş gibi görünen doktora tezi hazırlama sürecinin son aşamalarının yorgunluğu, karmaşası ve telaşının tetiklediği dikkatsizlik sonucunda tabiri caizse ipin ucunu kaçırdığımı ve çalışma notlarımda farklı sütunlara kaydettiğim bazı verilerin birbirine karıştığını fark etmediğimi üzülererek görüyorum. Bu noktada söz konusu olanın art niyetli bir eylem değil, vahim, ama insani bir hata olduğunu ifade etmek isterim. Kitabımdaki tüm hataların ve bu hataların yarattığı nahoş izlenimin sorumluluğu elbette tamamıyla bana aittir, bundan sonra da benimle kalacaktır.

Söz konusu eksiklikleri düzeltmek amacıyla elinizdeki kitapta doğrudan başvurduğum ve göndermede bulunduğum bütün arşiv belgelerini ve belge numaralarını yeniden gözden geçirmekle kalmadım, bundan sonra

aynı arşivde çalışacak araştırmacıların faydalanabilmesi için o belgelerin hem eski, hem de yakın geçmişte gerçekleştirilen tasnif sonrasında edindikleri yeni numaralarını kaydettim. Ayrıca bu belgelerin daha önce hangi ilmi çalışmalarda zikredildiğini de elimden geldiğince her bir belgeye yaptığım ilk göndermenin bulunduğu dipnota ekledim. Buradaki amacım bir yandan Çağatay Uluçay ve Selâhattin Tansel gibi tarihçilerin oluşmasına katkıda bulunduğu bilgi/belge tabanının kendi çalışmamın birinci kısmına ettiği kılavuzluğu vurgulamak, diğer yandan da elinizdeki kitapta ilk kez kullandığım ve/veya benden önceki tarihçilerden farklı şekilde değerlendirdiğim arşiv belgelerini okurların kolaylıkla ayırt edebilmesine olanak sağlamaktır. Bu sayede hem elinizdeki kitabın İngilizce özgün hali dahil daha önceki çalışmalarda zikredilmiş arşiv belgeleriyle ilgili hataları düzeltmek, hem de zaman içinde değişmiş bazı belge numaralarını güncellemek mümkün oldu.

Kuşkusuz elinizdeki çalışma ne eksiksizdir, ne de hatasız. Kaynakçada açık künyeleri bulunan değerlendirmeler ışığında okuyacağınızı umduğum bu kitap aynı zamanda benim I. Selim’le aralıklı da olsa yıllardır süregelen “teşrik-i mesai”min de sonu oluyor —ki buna en fazla onun huzursuz ruhunu yuvamızda yıllardır sabırla misafir eden eşim Christiane Jacqueline Gruber’in sevineceğine eminim. Ancak I. Selim üzerine kaleme alınacak kimi edebi kimi akademik daha nice çalışmayla bu tartışmalı padişahın kendisinden daha da tartışmalı hatırasının farklı şekillerde yaşatılacağına, zaman zaman da kısır polemiklerin konusu olacağına kuşku yok. Aynı şekilde, elinizdeki kitabı izleyen bazı çalışmaların daha geniş bir yelpazeye yayılmış arşiv belgelerine dayanan, daha farklı türlerde ve dillerde yazılmış tarihsel anlatıları dikkate alan, metodolojik ve teorik açıdan daha yetkin eserler olacağına inancım da tam. Akademik etkileşimin doğası gereği elinizdeki kitapta anlatmaya çalıştığım hikâyeyi ve savunduğum tezleri doğrulayacak, sorgulayacak ve/veya kısmen ya da tamamen çürütecek bu akademik çalışmaları en kısa zamanda okumak dileğiyle...

H. ERDEM ÇİPA

GİRİŞ

Sultan I. Selim 22 Eylül 1520’de bir çiban yüzünden öldü.¹ Böylece Doğu Anadolu, Suriye ve Mısır fatihinin saltanat dönemi dört bir yanı sarsan bir gümbürtüyle değil, bir iniltiyle sona ermiş oldu. İslam dünyasında Osmanlıların yadsınamaz egemenliğini kuran ve kendisine evrensel egemenlik atfederek “sahib-kıran” ve “zıllullâh” (Allah’ın gölgesi) nitelermelerini yakıştıran bir hükümdarla hiç tartışmasız bağdaşmayan bir sondu bu. Geleneksel Osmanlı tarihçileri Selim’in daha şehzadeyken “kâfir” Gürcüleri yendiğini, 1514’te “zındık” (ya da “mülhid”) Safevilerin ordularını ezdiğini, yaklaşık üç yıl sonra da Memlukların sonunu getirdiğini övünerek anlatır. Osmanlı egemenlik alanının coğrafi açıdan iki katına çıkmasını sağlayan yayılmacı stratejilerinden ve etkileyici askeri seferlerinden ötürü Selim’e alkış tutan yazarlar, ona Hâdimü’l-haremeyni’ş-şerifeyn (İki Kutsal Şehrin [Mekke ile Medine] Hizmetkârı) unvanını alan ilk Osmanlı sultanı olduğu için de övgüler yağdırırlar; böylece, onun saltanatı boyunca İslam dünyası dahilindeki bütün topraklarda Osmanlıların üstünlük iddialarının inanılabilirliği kat be kat artar. I. Selim, birçok çağdaş anlatıda her zaman galip gelen bir savaşçı sultan, “gâzi,” “mehdî” ve “müceddid” (dini yenileyen) olarak selamlanır. “Yavuz,” ama adil bir sultan olarak betimlenen Selim’in ideal bir Müslüman hükümdarını temsil ettiğine de inanılır.

Ancak Selim’in ölümüyle ilgili ayrıntılardan söz ederken, aynı tarihçilerden bazıları üstü kapalı da olsa onun tahta çıkışına dair tartışmaları gündeme getirmekten geri durmazlar. Okurlara onun yiğit, ama babası II. Bayezid’i (hd. 1481-1512), yani meşru hükümdarı zorla tahttan indiren şiddet yanlısı bir şehzade olduğunu hatırlatır, didaktik bir tonda –ve ince bir alaycılıkla– Selim’in “babasıyla uğraştuğu yirde dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya rıhlet eyledi”ğini söylerler.² Bazıları daha da ileri giderek tahttan indirilen Bayezid’in zorunlu emekliliğini geçireceği yere giderken yolda ölmesine bu

¹ Osmanlı kaynaklarının çoğunda Selim’in şir-pençe olarak anılan bir tür kan çıbanından öldüğü yazılıdır. Ölümüne yol açmış olabilecek diğer nedenler arasında veba, akciğer kanseri ve hızlı yayılan bir ülserden (*âkile*, *yenirce*) söz edilir. Selim’in ölümüyle ilgili kaynaklar için bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 247n38.

² Anonim, *Tevârîh* (TSMK R.1100), 89b: “babasıyla vuruştugu yerde bu dünyadan, öteki dünyaya göçtü.”

hırslı şehzadenin neden olduğunu ya da en azından onun bu süreci çabuklaştırdığını ima ederler.³ Selim'in vezirlerini sık sık idam ettirdiğinden söz açan bazı tarihçilere göre, Osmanlı devlet adamları rakiplerine Selim'in onları yüksek görevlere atamasını dileyerek beddua ediyorlardı.⁴ Bazı tarihçiler ise Selim'in gazabına uğrayanların başına gelenleri tüyler ürpertici ayrıntılarıyla dile getirirler.⁵ Bu kaynaklardan birinde Selim'in öfkeli bir anında bir Osmanlı devlet adamının önce boynunu vurdurduğu, sonra bu talihsiz kişinin saray muhafızlarının huzuruna getirdiği kesik başını defalarca tekmelediği anlatılır.⁶

I. Selim'in Osmanlı tarih yazımındaki sayısız imajı kahraman ile cani arasında salınıp durur. Ölümünden sonra kendisine yakıştırılan sıfatın muğlaklığı da böyle bir belirsizliğin yansımasıdır. Osmanlı tarihçileri Selim'in atalarını "Gazi," "Hüdâvendigâr," "Yıldırım," "Fatih," "Veli" ve "Sofu" gibi yüceltici unvanlarla anar.⁷ Avrupa kaynaklarında Selim'in oğlu I. Süleyman (hd. 1520-1566) çoğu zaman "Muhteşem" lakabıyla anılmakla birlikte Osmanlı kaynakları onu "Kanuni" olarak över. Ancak Selim, Osmanlı tahtına tartışmalı bir biçimde çıkmasından ve zorbaca yönetiminin ötürü daha az övgüye değer bir adla, "Yavuz" diye anılır.⁸

3 Örn. bkz. Şükrî, *Selîmnâme* (BM Or.1039), 29b; Hezârfen Hüseyn, *Tenkih* (TSMK R.1180), 122b.

4 Örn. bkz. Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 244b-245a: "merhûm ve mağfûrun devrinde vezîr nâmında olanlar ayına varmadın katl olunmağın âyân-ı devlet biri birine bed-duâ itsetler bolay ki Sultân Selime vezîr olasın dîrler idi. Hattâ şâîrün birisi bu beyti ol eyyâmda söylemişdir ... Rakibün ölmesine çâre yokdur / Vezîr ola meger Sultân Selime." Selim sekiz yıllık hükümdarlığı boyunca altı sadrazamından üçünü idam ettirmişti.

5 Selim'in, Hersekzâde Ahmed Paşa (ö. 1516), Dukaginâde Ahmed Paşa (ö. 1514), Piri Mehmed Paşa (ö. 1533), Iskender Paşa (ö. 1515), Tâcizâde Cafer Çelebi (ö. 1515), Koca Mustafa Paşa (ö. 1513) ve Yunus Paşa'nın da (ö. 1517) dahil olduğu, ama onlarla sınırlı olmayan çevresindekilere uyguladığı şiddet hakkında bkz. Haydar, *Rûznâme*, 464, 467, 476, 492. Bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Üçüncü ve Dördüncü bölümler.

6 Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 117b.

7 Osmanlı hanedanı içinde Gazi ve Hüdâvendigâr unvanları yaygın olsa da, "Gazi" özellikle Osman Bey (hd. ?-1324?) ve Orhan Bey (hd. 1324?-1362) gibierken dönem önderlerinin sıfatı olarak kullanılmış, "Hüdâvendigâr" ise genellikle I. Murad' (hd. 1362-1389) ayrılmıştı. Yayılmacı siyaseti ve savaş meydanındaki çabukluğu nedeniyle I. Bayezid'e (hd. 1389-1402) "Yıldırım" lakabı uygun görülmüştü. 1453'te Konstantinopolis'i fetheden II. Mehmed (hd. 1444-1446 ve 1451-1481) "Fatih" ya da "Ebû'l-feth" olarak hatırlanırken, II. Bayezid, gerek dindarlığı ve gerekse babası tarafından el konularak tımara dönüştürülen topraklara eski statülerini iade etmesinden ötürü "Veli" ve "Sofu" olarak anılmıştı.

8 "Yavuz" kelimesi her ne kadar zaman içinde daha olumlu çağrışımları olan başka anlamlar (örn. "yaman," "mükemmel," "kararlı," "yorulmak bilmez" vb) kazanmışsa da, 15. ve 16. yüzyıl sözlük ve atasözü derlemelerinde bu terim yalnızca tekinsiz çağrışımlara (örn. "sert," "habis," "acımasız," "şiddetli," "pis," "kötü," "haşin") sahipti. Değişik anlamları için bkz. Aksoy ve Dilçin (ed.), *Tanıklarıyla Tarama*

“Yavuz” sıfatının I. Selim hayatı boyunca kullanıldığına dair kesin bir yazılı kanıt olmasa da, günümüzdeki bütün Türkçe araştırmalarda bu san hiç eleştirilmeden tanımlayıcı bir övgü, hatta iltifat yerine geçen bir unvan olarak kullanılmıştır.⁹ Ancak o da, diğer bazı Osmanlı hanedanı üyeleri gibi bu unvanı ölümünden sonra almış görünmektedir.¹⁰ Aslında bildiğim kadarıyla Selim için “Yavuz” sanını ilk kez adı bilinmeyen emektar bir yeniçeri, Selim’in ölümünden neredeyse yüzyıl sonra, I. Ahmed (hd. 1603-1617) dönemi sırasında derlediği bir risalede kullanmıştır.¹¹ Ayrıca Selim’in nasıl “Yavuz” olarak anılmaya başladığını açıklayan tek belge de gene adı bilinmeyen bir yazarın kaleme aldığı tarihin bir 19. yüzyıl nüshasıdır. Selim’e karşı eleştirel bir yaklaşımı olduğu fark edilen birinin yazdığı, sonradan uydurma olduğu varsayılabilir bu öyküde Selim, 10 yıllık sancakbeyliği süresince miri hazineye bir akçe bile ödemeyen küstah Anadolu beylerbeyi olarak anılmıştır. Adı bilinmeyen yazar, oğlunun bu kabahati II. Bayezid’e haber verildiğinde padişahın “çâre nedür o oğlan öyle yâvuz oldı” dediğini aktarır.¹²

I. SELİM’İN HÜKÜMDARLIĞI

Selim’e bu nahoş sanı kazandıran kuşkusuz onun devlet işlerinde gösterdiği acımasız tavidir. Selim, hükümdarlığı süresince uyguladığı amansız yayılmacı stratejileri açısından büyükbabası II. Mehmed’i (hd. 1444-1446 ve 1451-1481) andırıyordu. Babası II. Bayezid uzun hükümdarlık dönemini imparatorluk sınırları dahilindeki kurumsal düzeni pekiştirmekle geçirirken,

Sözlüğü, cilt 6, 4418-4433; Onat, “‘Yavuz’ ve Bununla İlgili Bazı Kelimelerimizin Arap Diline Geçmiş Şekilleri.” Her ne kadar T. E. Colebrooke, “bu kültürlü vahşi, Türkçede acımasız ya da eğilip bükülmez anlamına gelen [ve] tebaası tarafından kendisine atfedilen *Yavuz* adını hak etmektedir” dese de, bu sanın Selim hayatı boyunca kullanıldığına dair yazılı bir kanıt bulunmamaktadır. Bkz. Colebrooke, “On the Proper Names of the Mohammadans,” 231.

9 Örn. bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*; Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*; Emen, *Zamanın İskenderi, Şarkın Fatihi: Yavuz Sultan Selim*.

10 Bu sanların büyük bölümü kişilerin ölümünden sonra verilmiştir. Örneğin bugüne değin elde edilen bilgilere göre I. Süleyman’dan ilk kez 18. yüzyıl başlarında “Kanuni” olarak söz edilmesi hakkında bkz. Kafadar, “The Myth of the Golden Age,” 41n7.

11 Anonim, *Kavânin-i yeniçeriyân*, 155/108b. Yazarın, Celali ayaklanmasının bastırıldığını (3/1b) söylemesinden anlaşılacağı üzere, eserin 1609’dan sonra derlendiği varsayılabilir. Bundan sonraki en erken tarihli ikinci belge bir Osmanlı devlet adamı tarafından 1633’te kaleme alınan bir reform risalesidir. Bkz. Aziz Efendi, *Kânûnnâme-i Sultânî*, 132/73a.

12 Söz konusu eser 1264/1847’de Yusuf Sadî adında biri tarafından kopya edilmiştir. Anonim, *Hikâyet-i zuhûr-i âl-i Os mân* (SK Fatih 4206), 68/75a.

Selim tam tersine sekiz yıllık kısa hükümdarlığı sırasında imparatorluğun coğrafi sınırlarını neredeyse iki katına çıkartmıştı.¹³ 1514'te Safevileri yendiği Çaldıran Muharabesinden ve 1515'te Dulkadiroğulları Beyliğine indirdiği son darbenin ardından, Doğu ve Güneydoğu Anadolu tam olarak Osmanlıların denetimi altına alınmış; 1516 ve 1517'de Memluklara karşı kazandığı zaferlerle de Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz, Osmanlı topraklarına dahil edilmişti. Selim, genellikle oğlu I. Süleyman'ın hükümdarlık dönemiyle ilişkilendirilen imparatorluk görkeminin tohumlarını, kuşkusuz fethettiği topraklar –ve Mısır'ın fethinden sonra imparatorluğa akan görülmemiş miktardaki gelir kaynaklarıyla– atmıştı.¹⁴ Birçok Osmanlı yazarının kabul ettiği bu gerçeği, belki de hiç kimse ünlü devlet adamı ve yazar Lutfi Paşa (ö. 1563) kadar açık ifade etmemiştir. I. Süleyman'ın sadrazamlığını yaparak (1539-1541) Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim kademelerinin zirvesine ulaşmış olan Lutfi Paşa, I. Süleyman çağının başarılarında Selim'in hükümdarlık döneminin önemini *Tevârih-i âl-i Osmân* adlı hanedan tarihinde şöyle vurgulamıştı: “Sultân Selim bu dünyânun zahmetin çeküb ve hâr-u-hâşâkın giderüb bâğ-u-büstân eyledi ve Sultân Süleymân zahmetsiz ve meşakkatsiz ol bâğ-u-büstânun yemişlerin tasarruf idüb mütenâvil eyledi.”¹⁵

Osmanlı hanedanına ilişkin tarihlerin hepsi I. Selim'in saltanatı boyunca Süleyman'ın muhtemel ve meşru varis sayıldığı konusunda

13 I. Selim'in hükümdarlık döneminin ayrıntıları için bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*; Emecen, *Zamanın İskenderi, Şarkın Fatih*. Kısa bir özet için bkz. Finkel, *Osman's Dream*, 102-114 [*Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 94-104].

14 Osmanlı kaynaklarının göndermede bulundukları yaygın bir anlatıya göre Selim, hazineyi kendisinden daha fazla altınla dolduracak bir vârisi çıkana kadar hazine-i hümayun kapısının kendi mühürlüyle mühürlenmesini emretmişti. Hazinesin Selim'in mühürlüyle mühürlenmesi âdetinin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne değin sürdürülmesi, Selim'in hazineyi doldurmaktaki eşsiz başarısının kanıtıdır. Bu gelenekle ilgili olarak bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, 79, 319; Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial, and Power*, 134, 285n46 [15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar, 177, 204n46].

15 Lutfi, *Tevârih*, 243: “Sultan Selim bu dünyanın dertleriyle uğraştı, dikenlerini temizledi ve onu bir meyve bahçesine dönüştürdü. Sultan Süleyman ise hiç sıkıntı yaşamadan ya da zorlukla karşılaşmadan bu bahçenin meyvelerini toplayarak [onlara] sahip oldu.” 17. yüzyıl Osmanlı tarihçisi İbrâhim Peçevi (ö. 1649) Süleyman'ın tahta çıkarken bir başka avantaja daha sahip olduğundan şöyle söz eder: “esnâ-yı cülûs-ı hümayûnlarında tezâhüm-i verese-i câh-ü-celâl ihtimâlünden bir bi-günâhun hûn-ı nâ-hâkına girilmediği dünyâları gibi âhiretleri dahi mamûr olmasına dâl idüğü mahall-i istibâh-ü-cidâl degildir ([Süleyman] tahta çıktığı zaman, tahtın [diğer] vârisleri hayatta olmadığı için, masum birinin haksız yere kanunı dökmekten kaçındığı konusunda ne bir kuşku, ne de bir tartışma olmaması, onun yalnızca bu dünyada değil, öbür dünyada da başarılı olacağına göstergesiydi).” Bkz. Peçevi, *Târîh* (1866-1867), cilt 1, 3.

görüş birliği içindedirler. Hatta, Selim'in temizlediği "dikenler" arasında 1514'te –Çaldıran Seferinin arifesinde– öldürttüğü üç öz oğlunun da olduğu doğrultusunda bir geleneksel anlatı vardır. Bu anlatıya göre Selim'in amacı, Şah İsmail'e (hd. 1501-1524) karşı çıktığı bu seferde öldüğü takdirde Süleyman'ın tahta çıkmasını güvence altına almaktır.¹⁶ Avrupa kaynakları da üstü örtülü olarak uzun uzadıya Selim'in, Süleyman'ın tahta çıkmasının yolunu açabilmek için neler yaptığını anlatır. Aslında döneminin çok yönlü ilim adamlarından ünlü Fransız Guillaume Postel'in (ö. 1581) yazdıkları, Selim'in üç oğlunu öldürtmesine dair Osmanlı anlatısını doğrular görünmektedir. Osmanlı sarayına gönderilen ilk Fransız resmi elçisi (1534-1537) olan Jean de la Forêt'ye (ö. 1537) çevirmenlik yapan Postel'in anlattıklarına göre, Selim oğullarının kendisine bağlılıklarının derecesini ölçebilmek için onlara hükümdarlığı bırakmayı düşündüğünü söylemiş, yerine aralarından hangisinin geçmek istediğini sormuştu. Postel, "Buna olumlu cevap verme cüretini gösterenler öldü. Selim'i anlayan annesinin daha önce nasihat vermiş olduğu şimdiki padişah Sultan Süleyman ise hepsine karşı çıkarak babasının oğlu değil kölesi olduğunu, o öldükten sonra bile bu sorumluluğu çok büyük üzüntüyle alabileceğini söyledi" diyordu.¹⁷ Muhtemelen uydurma olan bazı kaynaklar Selim'in, Süleyman'ın gelecekteki saltanatını tehlikeye atmamak adına, başka erkek çocukları doğabilir endişesiyle kadınlardan uzak durduğunu bile söyler.¹⁸ Her ne kadar Selim'in Süleyman'ın saltanatını güvence altına alabilmek için diğer oğullarına şiddet uygulayıp uygulamadığını öğrenebilmemiz mümkün olmasa da, Selim'in sancakbeyi atadığı tek şehzadenin Süleyman oluşu, onun babasının saltanatı süresince tahtın vârisi

16 Söz konusu anlatı hakkında bkz. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt 2, 5. Danişmend ayrıca şehzadelerin I. Süleyman döneminde idam edilmiş olabileceklerini de ekler. Bu geleneksel anlatıyı temel alan Anthony Dolphin Alderson, öldürülen şehzadelerin Abdullah, Mahmud ve Murad olduğunu söyler, ama verdiği tarih (20 Kasım 1514) Çaldıran Muharebesinden (23 Ağustos 1514) sonraya denk düşer. Bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 30 [*Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 47]. Alderson'un verdiği bilgilerin doğruluğuyla ilgili eleştirel bir değerlendirme için bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 307n143 [*Harem-i Hümayun*, 113n143].

17 Saltanat veraseti usulünün Süleyman'ın en önemli kaygılarından biri olmasına ilişkin tartışmalar ile Postel'in *De la République des Turcs* başlıklı eserinin ilgili bölümünün çevirisi ve analizi için bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, sırasıyla 84-86, 230 [*Harem-i Hümayun*, 307-308].

18 Guistinian, *Alla Porta Ottomana*, 48. Selim'in benimsediği bazı hanedan içi politikalarla ilgili olarak bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 84-86 [*Harem-i Hümayun*, 307-308].

olarak yetiştirildiğini gösteriyordu. Selim'in Süleyman'a ayrıcalıklı davranması yalnızca onun saltanatını –olası vârislerinin birbirlerini öldürmelerini engelleyerek– garantiye almamış, aynı zamanda hükümdarlığı sırasında herhangi birinin kendisine meydan okumasının da önünü kesmişti.

“Muhteşem” Süleyman ve saltanatı Osmanlı tarihinin en gözde konularından biri olsa da,¹⁹ yakın zamanlarda yapılan araştırmalar 16. yüzyıl boyunca Osmanlı devletinin siyasi, dini ve kültürel gündeminin belirlenmesinde Selim'in de önemli rol oynadığına işaret eder.²⁰ Bu bağlamda Osmanlıların egemenlik alanlarını komşuları Safeviler ve Memluklar zararına genişletmesi; Osmanlıları İslam dünyasının en üstün Sünni hükümdarları olarak tanımlayan bir siyasi teolojinin dile getirilmesi;²¹ Osmanlıların Habsburglar, Safeviler ve Memluklar karşısındaki evrensel egemenlik iddialarının biçimlendirilmesi; ileri düzeyde gelişmiş ve rutinleşmiş bir idari ve bürokratik aygıtı sahip, kelimenin tam anlamıyla emperyal bir devletin inşasının tamamlanmış olması, haklı olarak vurgulanmaktadır. Selim hiç kuşkusuz bütün bu alanlarda öncü bir rol üstlenmişti.

Çağdaş tarih anlatıları Selim'i en önde gelen savaşçı sultan olarak över. Selim'in Safeviler ve Memluklara karşı baruta dayalı savaş teknolojilerinin bütün olanaklarını önceden görülmedik biçimde kullandığına dikkat çeken aynı kaynaklar, Osmanlıların onlarla karşılaştırıldığında askeri açıdan çok daha üstün oldukları konusunda hemfikirler.²² Her ne kadar üç İslam devletinin imparatorluk ordularındaki toplam asker sayısı ile ilgili farklı görüşler olsa da, bu anlatılarda sürekli olarak Çaldıran Muharebesin-

19 Örnek olarak bkz. Veinstein (ed.), *Soliman le magnifique et son temps*; İnalçık ve Kafadar (ed.), *Süleyman the Second and His Time*.

20 Bu savın en açık ifadesi için bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 23-28 [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar, 36-40]. Ayrıca bkz. Buzov, “The Lawgiver and His Lawmakers,” 19-26. Son zamanlarda, “Selim'in askeri seferleri ve fetihlerinin doğmakta olan bir imparatorluğun temellerini attığı, Osmanlı devletinin, değişen kültürel, coğrafi ve demografik yapısıyla yeni bir imparatorluk görünümü kazandığı” ileri sürülmektedir. Bkz. Emiralioglu, *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Ottoman Empire*, 21.

21 “Siyasi teoloji” deyimini Ernst H. Kantorowicz'in *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology* adlı öncü çalışmasından ödünç alarak kullandım.

22 Dönemin maddi kısıtlamaları göz önüne alınırsa Selim'in askeri başarıları –özellikle üç yıl içinde üç büyük sefere çıkması– kesinlikle dikkate değerdi. Erken modern çağ boyunca Osmanlıların yürüttüğü savaşların teknolojik, mali, fiziksel/çevresel ve güdül kısıtlamaları için bkz. Murphey, *Ottoman Warfare*, 13-34.

de (23 Ağustos 1514) Selim'in Şah İsmail karşısında 500 sahra topu konuşlandırdığı ve 1200 tüfekli yeniçeriye sahip olduğu belirtilirken, rakibinin ne tüfeği ne de topu olduğu söylenir.²³ Ayrıca, Mercidabık (24 Ağustos 1516) ve Ridaniye (22 Ocak 1517) muharebelerinde Selim'in birliklerinin karşısına çıkan Memluk ordusu, barut teknolojilerini henüz yeni kullanmaya başlamış olduğundan zaten Osmanlıların (çok daha fazla sayıdaki) toplarıyla yarışacak halde değildi.²⁴ Selim'in 1514'te Safevilere karşı kazandığı zafer sayesinde Osmanlılar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu egemenlikleri altına aldılar.²⁵ 1515'te Dulkadiroğulları'na ait toprakların da imparatorluğa dahil edilmesiyle Selim bir sonraki hedefi olan Mısır Memluklarına karşı girişeceği askeri harekâtın güzergâhını garantiye almış oldu. Kansu Gavri (hd. 1501-1516) ile Tumanbay (hd. 1516-1517) sırasıyla 1516 ve 1517'de Selim'le mücadelelerinde hayatlarını kaybettiler, Suriye, Filistin, Mısır ile Mekke ve Medine gibi iki kutsal şehir Osmanlı egemenliği altına girdi.²⁶ Selim,

23 Çaldıran Muharebesindeki Osmanlı ve Safevi ordularının güçlerine değinen çeşitli kaynaklar için bkz. Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi," 65-66; Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins*, 49; İA, "Çaldıran Muharebesi" (M. T. Gökbilgin). Safevi kaynakları Osmanlıların yalnızca "hayal edilemeyecek ya da yazıyla anlatılamayacak kadar amansız silahlar"ından değil, aynı zamanda tüfek kullanan Osmanlı askerlerinin olağanüstü ustalığından söz eder ve "silahlarını ateşlemede öylesine becerikli ve güçlüydüler ki, bir mil ötedeki görünmez atomu vurabilirlerdi" der. Bkz. Hasan Rûmlû, *Ahsanu't-tawârih*, çev. Charles Norman Seddon, cilt 2, 68. Dönemin Hândmîr (ö. 1534) adıyla bilinen bir başka İranlı tarihçisi Gıyâsüddin Muhammed Hüsey-nî, Osmanlıların askeri üstünlüğünü şu sözlerle vurgulamıştı: "Sultan Selim'in kuvvetleri gökkürenin hareketleri kadar sayısızdı, top ve fitilli tüfekleriyle bütün güçleriyle savaşıyor, her defasında beş-altı bin atış yapıyorlar ve gökyüzünü dumanla görünmez kılıyorlardı." Bkz. Hândmîr, *Târih-i habîb al-siyar*, çev. W. M. Thackston, 605-606. Şah İsmail komutasındaki Safevi ordusunun düzeniyle ilgili bkz. Floor, *Safavid Government Institutions*, 128-133.

24 Dönemin kaynaklarına göre Osmanlı ordusu Mercidabık'ta 300 –bazı kaynaklara göre 800– top ve 20 bin eli tüfekli yeniçeriye Kansu Gavri'nin (hd. 1501-1516) karşısına çıktığında rakibinde bunların hiç-biri yoktu; Ridaniye'deyse Tumanbay (hd. 1516-1517) Osmanlılara 200 topa karşı koymuştu. Osmanlılar ile Memlukların Mercidabık ve Ridaniye'deki görece askeri güçleriyle ilgili kaynaklar için bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, sırasıyla 137-141 ve 164-169. Memlukların hüküm sürelerinin son on yılında barut teknolojilerinin kullanımıyla ilgili olarak bkz. Ayalon, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom*, özellikle 46-133.

25 I. Selim döneminde Osmanlı-Safevi çatışmasıyla ilgili bkz. Allouche, *The Origins and the Development of the Ottoman-Safavid Conflict*, 104-130; Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins*, 50-274.

26 I. Selim öncesi Osmanlı-Memluk ilişkileriyle ilgili olarak bkz. Yüksel Muslu, *The Ottomans and the Mamluks [Osmanlılar ve Memluklar]*. Osmanlıların Mısır ve Suriye'yi ele geçirmeleri ve Osmanlı egemenliğinin Memluk topraklarında pekiştirilmesiyle ilgili olarak bkz. Lellouch, *Les Ottomans en Égypte*, özellikle 1-36. Osmanlı fethinin Mısır'ın siyasi, toplumsal ve kültürel tarihi üzerindeki etkilerini ele alan makaleler için bkz. Lellouch ve Michel, *Conquête ottomane de l'Égypte*.

ordusunun düşman ordusu karşısındaki tartışmasız üstünlüğünün sağladığı bütün olanaklardan sonuna kadar yararlanarak, dur durak bilmeyen yayılmacı siyasetiyle Osmanlıları dârü'l-İslamda rakipsiz kılmıştı.²⁷

Ancak İslam dünyasında Osmanlı egemenliğini kurabilmek için yalnızca askeri güç yeterli değildi. Selim'in Safeviler ile Memlukların temsil ettikleri siyasi-ideolojik iddialara karşı mantıklı ve tutarlı bir siyasi teoloji anlayışını dile getirmesi de gerekiyordu. Selim bu amaçla Osmanlı dini kurumlarının desteğini arkasına almak istediğinde birçok din âlimi bu çağrıya memnuniyetle karşılık verdi.²⁸ Safevilere karşı girişilen kampanyayı iki saygın din âlimi, Mevlânâ Nûreddîn Hamza Sarugürz ve Kemâlpaşazâde (İbn Kemâl, ö. 1534) fetva vererek onayladılar; her ikisi de Şah İsmail ile yandaşlarının "kâfir ve mülhid" oldukları ve bunların kökünü kazımanın da Sultân-ı İslâm'ın görevi olduğu yönünde görüş beyan ettiler.²⁹ Selim, Çaldıran Seferine çıkmadan önce Şah İsmail'in Anadolu'daki on binlerce yandaşına uygulanan sistematik kıyım emrini de bu fetvalara dayanarak vermişti.³⁰ Selim'in Safevilere karşı savaşı onaylayan bu fetvaların ölümünden önce yenilenmesini istemesi de asıl hedefinin Şah İsmail olduğunu düşündürür.³¹

27 Selim'in daha uzun yaşaması halinde sınırları Hint Okyanusu'na dayanan bir İslam dünya imparatorluğu kurabileceği öne sürülmüştür. Bkz. Asrar, *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dini Siyaseti ve İslam Âlemi*, 44-59.

28 Kemâlpaşazâde'ye göre Selim'in divana davet ettiği Sünnî din âlimleri Kızılbaşlara karşı yürütülen bir seferi destekleyen fetvalar vermişlerdi. Bkz. Kemâlpaşazâde, *Tevârîh*, cilt 9, 127a/96.

29 Bu fetvaların metinleri ve tipkibasmları için bkz. Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi." Safevilere karşı savaşı onaylayan fetvaların analizi için bkz. Üstün, "Heresy and Legitimacy in the Ottoman Empire in the Sixteenth Century," 35-59. Burada Richard Cooper Repp'in önemli bir gözlemini aktarmamız gerek. Repp'e göre ne Sarugürz'ün, ne de Kemâlpaşazâde'nin "ifadelerine belki fetva dememek gerekir, çünkü ikisi de açıkça Şah İsmail'i hedef alıyordu ve geleneksel resmi formata göre biçimlendirilmemişlerdi." Safevilere ve Memluklara karşı girişilen savaşın meşruiyetinin dayandırıldığı dini görüşlerle ilgili kısa ve öz bilgiler için bkz. Repp, *The Mufti of Istanbul*, 212-221. Kemâlpaşazâde'nin yaşamı ve eserleri için bkz. Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade; Uğur, Kemal Paşa-zade İbn-Kemal*. Selim'in bu savları Kırın, Kürdistan ve Orta Asya'daki çeşitli Müslüman hükümdarlara, komutanlara ve ileri gelenlere yolladığı fetihnâmelerde tekrarlaması dikkat çekicidir. Bkz. Feridûn Bey (haz.), *Münşeatü's-selâtin*, 1:386-396.

30 Osmanlı kaynaklarına göre Selim, 40 binden fazla insanın kılıça katledilmesinden önce Anadolu'daki Kızılbaşların adlarının defterlere kaydedilmesini emretmişti. Görünüşte bunu Safevilerin üzerine giderken Osmanlı ordusunu arkadan gelebilecek bir Kızılbaş tacizine karşı korumak için yapmıştı. İdris-i Bidlî'sinin *Salımshâhnâme*'sındaki ilgili bölüm için bkz. Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi," 56.

31 Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins*, 274.

Şii Safevilere karşı giriştikleri savaşın hukuken meşrulaştırılması, kendilerini “gerçek din”in savunucuları ilan eden Sünni Osmanlılar için pek bir sorun oluşturmamış gibidir. 1526 ile 1534 arasında I. Süleyman’a hizmet eden şeyhülislam Kemâlpâşazâde, aslında Şah İsmail ile yandaşlarına açılan savaşı, İslamın gayrimüslim düşmanlarına açtıkları cihada benzetebilmişti.³² Oysa Memluklar Sünniydi; üstelik o sırada Hâdimül-haremeyni’ş-şerifeyn idiler. İslam hukuku “yalnızca mutlak dini amaçlı, yani şeriatı uygulamak ya da onu ihlale yönelik girişimleri engellemek için yapılan savaş”a izin verdiği için, Selim’in Memluklara karşı geliştirdiği askeri stratejinin kurallara uygunluğu (en azından) tartışmalıydı.³³ Bu aşamada Selim’e ihtiyacı olan yasal gerekçeyi yine ulema sağlamıştı. Memluklar ile Safevilerin işbirliği içinde oldukları doğrultusundaki raporlara dayanan ulema,³⁴ “mülhidlere muâvenet itmeleriyle mülhid hükminde olurlar” diyerek Selim’in katı dini uygunluk siyasetine tam destek vermişti.³⁵

Selim’in askeri girişimlerinin sıklığı ve boyutu, imparatorluğun emrindeki insan gücünün sıkı sıkı denetlenmesini ve düzenlenmesini gerektirdiği kadar, gitgide daha çok mali kaynağın devreye sokulmasını ve imparatorluğun gelir kaynakları idaresinin de ıslahını zorunlu kılıyordu.³⁶ Başından beri Osmanlı ordusundaki insan gücünün en önemli kaynağını taşradaki tımarlı sipahiler oluşturmuştu; bunların geçim kaynağı da zorunlu askerlik hizmeti karşılığında verilen ve babadan oğula geç-

32 Bkz. Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi,” 55.

33 Bkz. El, “Harb” (M. Khadduri).

34 Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins*, 195-197.

35 Âli, *Künhü’l-ahbâr*, cilt 2, 1164: “mülhidlere yardım edenlerin kendileri de mülhid sayılır.” Her ne kadar açıkça doğrudan Safevileri ve onların Anadolu’daki yandaşlarını hedef alsada da, Mevlânâ Nüreddin Hamza Sarugürz de benzer tutumdaydı. Bu fetva için bkz. Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi,” 54-55. Osmanlıların Safevilere ve Memluklara karşı çıktıkları fetvaların siyasi-dini bağlam analizi için bkz. Finkel, *Osman’s Dream*, 104-110 [*Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 96-101]. Bu fetvanın yazarı hakkında bkz. Repp, *The Mufti of Istanbul*, 212-221.

36 Rhoads Murphey “çok çeşitli nedenlerden ve en çok da maliyetten ötürü ... Osmanlılar Doğu’da savaş için bir yüzyıl içinde ancak bir ya da iki kere bu ölçekte seferber olabiliyorlardı. [IV. Murad’ın] 1635 ve 1638’de bizzat kablıldığı iki peş peşe sefer yapması o kadar sıra dışıydı ki, bu seferlerin anısına İstanbul’daki Topkapı Sarayı kompleksinde iki köşk inşa edilmişti.” Selim’in Doğu’da birbiri izleyen askeri başarıları da benzer biçimde sıra dışıydı. Osmanlıların erken modern çağdaki askeri insan gücü ile askeri harcamalarının bir değerlendirmesi için bkz. Murphey, *Ottoman Warfare*, 35-63, alıntı için bkz. s. 6.

meyen tımarlardı.³⁷ 16. yüzyılın başında Şah İsmail'in siyasi-dini hareketinin nabzı Anadolu'da iyice atmaya başladığında, Safevilerin davasına yalnızca göçerler, aşiret üyeleri ve kentliler değil, durumlarından hoşnut olmayan tımar sahipleri de katıldı.³⁸ Selim, taşralı, özellikle de Anadolu siphahiler üzerindeki denetimini sıkılaştırmak için kısmen büyükbabası II. Mehmed'in merkezileştirme stratejilerini uygulamıştı.³⁹ Tımarlı siphahilerin yükümlülüklerini katı kurallara bağlayan Selim,⁴⁰ Balkan vilayetlerinden getirttiği siphahilere Anadolu'dan tımar verirken,⁴¹ imparatorluğun Doğu sancaklarında yaşayan birkaç Kürt aşiretine de, bağlılıklarını güvence altına almak ve Safevilere karşı giriştiği mücadelede işbirliği yapmalarını sağlamak amacıyla, mülkiyet hakkı ve iç işlerinde özerklik gibi ayrıcalıklar tanımıştı.⁴² Selim bu yöntemlerle yalnızca kadim yerel ittifak ağlarını bozmakla kalmamış, aynı zamanda kendi topraklarındaki, tek olmasa da, başlıca siyasi güç kaynağı ve bu siyasi düzeni ayakta tutan kişi olduğunu göstermişti.⁴³

37 Tımar sisteminin kökenleri, gelişimi ve Osmanlı askeri-idari yapısı içindeki temel rolüyle ilgili bkz. *EP*, "Tımar" (H. İnalçık).

38 Safevilerin yükselişinin Anadolu'daki çeşitli topluluklar üzerindeki etkileri için bkz. Sohrweide, "Der Sieg der Safaviden in Persien und Seine Rückwirkungen auf die Shiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert," 138-164; Yıldırım, "Turkomans between Two Empires," 245-415; Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Anadolu'daki yaygın ayaklanmalara katılan kırgın tımar sahiplerinin oynadığı önemli rol için bkz. Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı" (1967), 35-36; Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), özellikle 61-67.

39 II. Mehmed merkezileştirme siyaseti kapsamında özel mülkleri ve dini vakıflara bağlı toprakları askeri tımarlara dönüştürmüştü. Bkz. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, 447; Beldiceanu, "Recherches sur la réforme foncière de Mehmed II." 15. yüzyıl tarihçisi Tursun Beg, II. Mehmed'in binden fazla köye ya da mülke el koyarak tımarla dönüştürdüğünü belirtir. Bkz. Tursun Beg, *Târih-i ebû'l-feth* (Tulum baskısı, 197; İnalçık ve Murphey baskısı, 169a). Metnin başlarında el konan mülk sayısı "20 bin" olarak verilmiştir (Tulum baskısı, 22; İnalçık ve Murphey baskısı, 18a).

40 Selim tımarlı siphahilerin askeri seferlere vekillerini göndermek yerine bizzat katılmasını emretmişti. Bkz. Beldiceanu-Steinherr ve Bacqué-Grammont, "A propos de quelques causes de malaises sociaux en Anatolie Centrale," 76-78.

41 Beldiceanu-Steinherr ve Bacqué-Grammont, "A propos de quelques causes de malaises sociaux en Anatolie Centrale," 77.

42 Halil İnalçık, Selim'in Amed (Diyarbakır) vilayetinde "dokuz Kürt sancakbeyine, yurtluk topraklarında mülkiyet ve iç işlerinde serbestlik (ocaklık, hükümet)" hakkı tanıdığını belirtir. Bkz. *EP*, "Tımar" (H. İnalçık).

43 Beldiceanu-Steinherr ve Bacqué-Grammont'un çalışmasını temel alan Finkel'a göre "toprak üzerindeki, eskiden minas kalabilen haklar şimdi sultanın keyfine göre bağışlanıyordu." Selim'in stratejilerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Osmanlı etki alanını genişletmesi hakkındaki kısa bir değerlendirme için bkz. Finkel, *Osman's Dream*, 106-107 [Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, 97].

Selim yerel güç sahiplerini kendi tarafına çekmek ve/veya asimile etmek için önemli adımlar atmakla birlikte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Suriye'nin bütünü ve Mısır üzerinde hâlâ kesin denetim sağlayamamıştı. Osmanlıların ağırlık merkezinde bir coğrafi kayma yaratan bu kazanımlar, aynı zamanda demografik –dolayısıyla da kültürel– bir kaymaya da yol açmıştı. Bir kere, imparatorluk topraklarının neredeyse iki katına çıkması imparatorluk nüfusunda aynı oranda bir artışa yol açmıştı. Selim, halifelik sonrası İslam dünyasının çekirdeğini oluşturan Arap topraklarını fethettiğinde, çoğunluğu Müslüman olan bir halkı yöneten ilk Osmanlı hükümdarı da olmuştu. Zamanla bu önemli gelişme Arap vilayetlerindeki geleneksel İslami uygulamaların ve kurumların, Osmanlıların idari, bürokratik ve dini yapılanmasına daha fazla nüfuz etmesi sonucunu doğurdu.⁴⁴

Osmanlıların, yeni edindikleri topraklarda siyasi üstünlüklerini koruyabilmeleri için iki seçenekleri vardı: Ya yeni bir bürokratik-idari aygıt yaratacaklardı ya da kendilerinden önceki (çoğu İslami olan) devletlerin yaratmış oldukları mekanizmaları kendi bünyelerine dahil edeceklerdi. Sonuçta ikisini de bir ölçüde yaptılar. Önceki Müslüman devletlerin yüzlerce yıllık kurumlarını, yasalarını, kurallarını ve geleneklerini Osmanlı yasal, bürokratik ve idari mekanizmasıyla bütünleştirmek “Osmanlılar açısından özenli bir uyum sağlama ve uyarılma süreci” gerektirecekti.⁴⁵ Ancak Selim bunu başaracak kadar uzun yaşamadı. Aslında Osmanlı idari sisteminin yeniden örgütlenmesi ve Mısırlı Memluklar ile eyaletin mali sistemi üzerinde kayda değer bir denetim kurulması, Selim'in oğlu I. Süleyman'ın hükümdarlık döneminde, Sadrazam İbrahim Paşa'nın (ö. 1536) Mısır için yeni bir kanunname hazırlamasından sonra gerçekleşti.⁴⁶ Bürokratik-idari sistem yeni edinilen topraklar üzerinde ancak Süleyman çağında pekiştirilebilmiş olsa da, sürdürülebilir bir Osmanlı yönetimi temellerinin Selim döneminde atıldığına kuşku yoktur. Yeni fethedilen Safevi ve Memluk topraklarıyla ilgili Arap ve Acem defterdarlığının kurulmasına ek olarak Selim, gelir kaynaklarının kayıt altına alınabilmesi,

44 Heath Lowry'nin son derece yerinde ifadesiyle “kimin kimi fethetmiş olduğu tartışmalıdır.” Bkz. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, 96 [Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı, 106].

45 Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 28 [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar].

46 İbrahim Paşa'nın Mısır'daki göreviyle ilgili olarak bkz. Turan, “The Sultan's Favorite,” 223-233; Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 53-59 [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar, 65-71]; Lellouch, *Les Ottomans en Égypte*, 62-66.

ekilebilir toprakların –yani mülklerin, vakıfların ya da tımar olarak dağıtılmaya uygun olan yerlerin– statülerinin belirlenebilmesi ve sulama sistemleri gibi altyapı projelerinin yapımı ve onarımı için Suriye’nin bütününde tahrir yapılmasını emretmişti.⁴⁷ Mısır’da yalnızca arazi tahrirlerini tamamlayıp bütün tarım arazilerinin statülerini sicillere işletmekle kalmamış, dört mezhebin de temsil edildiği bir mahkeme sistemi kurmuştu.⁴⁸

Arap topraklarının ele geçirilmesi ve bütünlüklü bir bürokratik-idari aygıtı destekleyebilecek daha da kurumsallaşmış bir altyapı, Osmanlıların imparatorluk inşa sürecinin temel bileşenlerini oluştuyordu.⁴⁹ Ancak, tam anlamıyla emperyal bir hukuki, bürokratik ve idari sistemin kurulabilmesi de öğrenim görmüş ve devlet yönetimi sanatını öğrenmiş kişilere dayanmaktaydı. Fethedilen uçsuz bucaksız bölgeler bu tür bireylere gereksinimi alabildiğine artırmıştı. Sonuçta, Selim’in saltanat dönemi bürokratlardan, yöneticilerden ve kâtiplerden meydana gelen yeni bir sınıf teşkilinin başlangıç evresi oldu, buna paralel olarak da Osmanlı ulema sınıfı genişledi. Süleyman çağı boyunca Osmanlı devletinin askeri-idari yapısının çeşitli kademelerinde hizmet etmiş birçok önemli kişi, devlet hizmetine Selim döneminde girmiş ya da bu dönemde yükselmişti.⁵⁰ Bu görevlilerin çoğu bürokrat, yönetici ve kâtip olarak hizmet ettikten sonra edebi eserler, tarihler ya da nasihatnameler kaleme almışlardı. Böylece imparatorluğun inşasına bir başka açıdan katkıda bulunan bu kişiler, rakip devletlere karşı kullanılabilecek bir dini-ideolojik paradigmayı yazıya dökmüşlerdi. Bu yeni

47 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 205. Selim’in fetihlerinden sonra, imparatorluğun gelir kaynaklarının yönetilebilmesi için hem defterdarlıkların, hem de defterdarlar ile kâtiplerin sayılarının artırılması gerekmişti; imparatorluğun mali yönetimi hakkında bkz. Aydın ve Günelan, *XV–XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, 23–29; Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy*, 51–57.

48 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 196.

49 Osmanlıların Mısır’ı yönetirken devreye soktuğu mali ve idari kurumlar için bkz. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt*; Winter, *Egyptian Society under Ottoman Rule*; Hathaway, *The Arab Lands under Ottoman Rule [Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları]*.

50 Örneğin önde gelen devlet adamı ve tarihçi Celâlzâde Mustafa (ö. 1567), devlet hizmetine 1516’da girmişti. Yaşamı ve yapıtlarının analizi için bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar]*. Din bilgini, tarihçi ve şeyhülislam Kemâlpâşazâde (ö. 1534) ve Sadrazam Piri Mehmed Paşa (ö. 1533) I. Selim döneminde yükselmiş ve hizmetlerini I. Süleyman döneminde de sürdürmüşlerdi. Lutfî Paşa (ö. 1563) yalnızca Selim ve Süleyman’a çeşitli kademelerde hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda Süleyman döneminde kısa bir süre sadrazamlık yaptıktan sonra *Tevarîh-i âl-i Osmân* adlı tarih kitabı ile devlet adamlarına nasihatlerde bulunan *Âsafnâme*’yi yazmıştı.

eğitilmiş sınıfın yazdığı eserler, Osmanlı sultanlarının ve yönetimdeki eğitimli askeri elitin retorik ve ideolojik cephanesine güçlü birer silah ekledi.

Selim, dönemin Osmanlı tarih yazımında Sünni inancının baş savunucusu olarak betimlenmişti. Selim'in şehzadeliliği döneminde "kâfir" Gürcülere ve "mülhid" Kızılbaşlara karşı verdiği mücadele birçok tarih anlatısında övülmüştü. Bu tarih anlatıları Selim'i, kaderinde imparatorluğa hükmetmek olan yiğit bir savaşçı şehzade olarak tanımlamış, böylece, sonradan da olsa, tartışmalı tahta çıkışını meşrulaştırmıştı. Aynı anlatılar onu II. Bayezid'in oğulları arasında Şah İsmail'in, müritlerinin ve tebaasının askeri tehditlerine karşı başarıyla mücadele edebilecek tek aday olarak betimliyorlardı.⁵¹ Kuşkusuz çağının en başarılı Müslüman hükümdarı olarak Selim, bu eserlere göre en muazzam Sünni hükümdar ve Safeviler ile Kızılbaş yandaşlarının⁵² yaydığı "mülhid" Şii'liğe karşı dini ortodoksinin en önemli savunucusuydu.

Osmanlıların Mercidabık ve Ridaniye'de elde ettikleri zaferler Memlukların Mısır'daki egemenliğini sona erdirmekle kalmamış, aynı zamanda Selim'i "Hâdimü'l-harameyni's-şerifeyn" ve hacca gidecek inançlı Müslümanların koruyucusu yapmıştı.⁵³ Selim'in, İsnâ'âşeriye'nin gaybetteki mehdi imamı adına hüküm sürdüğünü iddia eden Safevi hükümdarı Şah İsmail'i⁵⁴ yendikten sonra Arap topraklarını fethetmesiyle Osmanlıların siyasi, ideolojik ve dini kimliği kesin olarak Sünni İslam ile damgalanmış oldu. Bu tür fetihler siyasi olduğu kadar mezheplere de dayanan coğrafi sınırları da belirlemişti.⁵⁵

51 Örneğin bkz. Şükrî, *Selimnâme*, 12a-17b; İshak, *Selimnâme*, 10a-12b.

52 Kızılbaş terimi Safevi şeyhlerinin müritlerinin başlarına giydikleri kırmızı başlıktan kaynaklanır. Başlıktaki 12 dilim, On İki İmamcılık'ı (İsnâ Aşeriye ya da İmamiye) simgeler. Terimin kökenleri, çeşitli anlamları ve tarihteki önemi için bkz. *EP*, "Kızıl-bâsh" (R. M. Savory). Savory açıklamasında, "Safevi şeyhlerinin müritleri olan Kızılbaşlar, 'mürşid-i kâmil' önderlerine kesin itaat ederler. Safevi devletinin kurulmasından sonra Safevi şahları, müritlerinin yalnızca mürşid-i kâmil değil, aynı zamanda padişahı da oldukları için pir-mürid ilişkisini dini düzlemde siyasi düzlemde taşımışlardır" der.

53 Selim'in halife unvanı konusunda bir iddiası olduğuna ilişkin işaret yoktur. Eğer böyle bir hak iddiasında bulunsaydı, bu kuşkusuz bütün İslam dünyası üzerine kurduğu egemenliğini meşrulaştırmasına yardımcı olurdu.

54 Bu iddia Safevi sülalesini Yedinci İmam Mûsâ al-Kâzım'a (ö. 799) kadar indiren bir soyağacına dayanır. Şah İsmail'e ilgili yaşamöyküsü ve tarihi bilgiler için örn. bkz. Newman, *Safavid Iran*, 13-25.

55 Erken modern Osmanlı'da bağlamındaki mezhepleşme (*confessionalization*) sorunuyla ilgili olarak bkz. Krstić, *Contested Conversions to Islam* [Osmanlı Dünyasında İhtida Anlatıları].

Habsburg-Osmanlı-Safevi ekseninde 16. yüzyılda yaşanan yoğun siyasi, kültürel ve ideolojik rekabetin temelleri Selim'in hükümdarlık döneminin sonlarında atılmıştı. Bu yüzyıl süresince Sünni Osmanlılar, Şii Safevilerle ortodoks İslamı tanımlama ve Müslüman ümmetinin önderliği konusunda rekabet ederken,⁵⁶ Habsburglarla çatışmanın temel konusu evrensel egemenlikle ilgiliydi. Selim'in Mısır'ı ele geçirmesi Kızıldeniz kıyıları ile Arabistan Yarımadası'nın bir kısmının Osmanlı egemenliği altına girmesi demekti; bu da Portekizlerle Hint Okyanusu'nda kimin söz hakkı olacağı konusunda bir başka çekişmeyi ve sonunda Andrew Hess'in ifadesiyle "16. yüzyıl dünya savaşının başlangıcı"nı gündeme getirdi.⁵⁷ Gerçekten de Giancarlo Casale'nin ileri sürdüğü üzere, Selim'in Memlukların egemenliği altındaki toprakları ele geçirmesi "kendinden sonra gelenlerin Hint Okyanusu üzerinde denetim sağlayabilmek için Portekizlerle gireceği bir çatışmanın yolunu açmış" ve Portekizler ile Osmanlılar arasında buna paralel gelişen küresel boyuttaki dünya egemenliği iddialarının yarattığı çekişmeyi hızlandırmıştı.⁵⁸

Selim'in Niğbolu Kanunnamesinin Farsça önsözünde kendini "*müeyyed min Allâh*" (Allah tarafından teyid edilen), "sahib-kıran" ve "*zıllullâh*" (Allah'ın gölgesi) olarak biçimlendirmesi, bu imparatorluklar arası rekabet bağlamında ele alınmalıdır.⁵⁹ "*Zıllullâh*," Cornell Fleischer'in belirttiği gibi, "Moğol sonrası dönemde Müslüman bir hükümdarın, halifelik unvanının önemli bir standart ögesini gayet normal olarak kendine mal etmesini" temsil eder; oysa *müeyyed min Allâh* ibaresi bunu iddia eden kişiye doğrudan verilen ilahi desteği ifade ediyor, dolayısıyla da gir-

56 "Ümmet" kavramının Müslüman toplumsal-siyasi örgütlenmesi anlamında kullanılmasının tarihteki gelişimiyle ilgili kısa bir değerlendirme için bkz. Lewis, *The Political Language of Islam*, 32 [*İslam'ın Siyasi Dili*, 54-55].

57 Bkz. Hess, "The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth-Century World War." Safeviler ile birkaç Avrupa devletinin bu çekişmeye dahil olması konusunda bkz. Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins*, 128-145.

58 Bkz. Casale, *The Ottoman Age of Exploration*, 25-33. Osmanlılar ile Portekizler arasında Kızıldeniz ve Hint Okyanusu üzerinde denetim sağlama rekabetinin doğmasında Selim'in uluslararası siyasetinin etkisi hakkında ayrıca bkz. Mazzaoui, "Global Policies of Sultan Selim."

59 1517'de kaleme alınan Niğbolu Kanunnamesinin Farsça önsözü için bkz. BOA, Maliyeden Müdevver 11, 1b. Bu terimlerin siyasi, dini ve ideolojik önemleri için bkz. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 279-283 [*Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, 290-293].

diği hiçbir savaşı kaybetmeyen hükümdarlar için kullanılıyordu.⁶⁰ Bu iki terime, Selim'in Memluklara karşı kazandığı zaferle Güneydoğu Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'ı Osmanlı topraklarına katmasından, böylece Mekke, Medine ve Kudüs gibi üç kutsal şehri Osmanlı denetimi altına almasından hemen sonra, 1517'de kaleme alınan güvenilir bir belgenin mukaddimesinde yer verilmiş olması son derece mantıklıdır. Selim hem Safeviler, hem de Memluklara karşı kazandığı zaferler ve saltanatı boyunca hiç yenilmemiş biri olarak, gerçekten de "Allah'tan yardım görmüş" bir hükümdardı.⁶¹ Kuşkusuz, Allah'ın atadığı "zıllullâh" olma iddiasının, İslam dünyasında meşru bir karşılığı da vardı.

Selim'in resmi unvanının iki ögesi İslam dünyasıyla sınırlı, bölgesel bir üstünlük iddiasının meşruiyet kaynağıydı; üçüncüsü de aşkın bir dünya egemenliği iddiasını ifade ediyordu. Sahib-kıran unvanının kökleri her ne kadar İslam öncesi İran'a uzansa da, erken modern çağda ön plana çıkmıştı.⁶² Göçebe Moğol imparator Timur (hd. 1370-1405) "yetkiyi doğuştan kazanılan haktan çok 'kut'a dayandıran Türk-Moğol anlayışı ... ile Allah tarafından bağışlanan hükümlerlik görkemi (*farr*), baht (*devlet*) ve mutlak kader (*makdûr*) gibi Pers-İslam kavramları"nı⁶³ başarıyla kaynaştırdı; onunla birlikte, bu onursal unvan açık bir dünya egemenliğini çağrıştırmaya ve gelişi "yıldızların hareketleri ve astrolojik işaretlerle [özellikle de Satürn ve Jüpiter'in büyük kavuşumu] belirtilen dünya fatihi"⁶⁴ anlamını kazanmaya başlamıştı. Selim kendine "sahib-kıran" unvanını biçerek, askeri yeteneğinin Allah vergisi olduğunu vurgulamış, bir dünya fatihi olarak evrensel egemenlik iddiasını dile getirmişti.⁶⁵ O zamana kadar saltanatının meşrui-

60 Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 162-163. *Müeyyed min Allâh* ibaresinin yaygın biçimi *müeyyed min indillâh*'tır. Geç 16. yüzyıl tarihçisi Mustafa Âli'nin bu ibareyi kullanmasıyla ilgili bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 279-281 [*Tarihçi Mustafa Âli*, 290-291].

61 Elbette 1511 yazında babası II. Bayezid karşısında Çorlu Muharebesinde uğradığı hezimetin dikkate alınmaması kaydıyla.

62 Sahib-kıran unvanının kökeni ve başlangıçtaki kullanımıyla ilgili olarak bkz. Chann, "Lord of the Auspicious Conjunction," 93-96.

63 Maria Subtelny, Timur'ın onurlandırıcı sahib-kıran unvanını "kendisine attığı evrenselci misyonunun kozmik boyutlarını vurgulamak istercesine" benimsediğini belirtir. Bkz. Subtelny, *Timurids in Transition*, 11, 12.

64 Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 163.

65 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Buzov, "The Lawgiver and His Lawmakers," 19-23.

yet kaynağı Osmanlı hanedanı üyesi olmasıydı; oysa Selim, bir sahib-kıran olarak bölgesel kısıtlamaların ötesine geçmiş oluyordu. “Sahib-kıran”ı resmi unvanı olarak kullanması, yalnızca Osmanlı hanedanının Hristiyan ve İslam dünyalarındaki rakiplerine siyasi-ideolojik bir meydan okumaya işaret etmekle kalmıyordu; aynı zamanda Osmanlıların Akdeniz ve Avrasya kültürel bölgelerinde 16. yüzyılda hüküm sürüp İslamın binyılına dek uzanan mehdî ve kıyamet beklentileri ile ideolojik paradigmalarının farkında olduklarını da gözler önüne seriyordu.⁶⁶

ERKEN MODERN ÇAĞDA AVRASYALI BİR HÜKÜMDAR: SELİM

Joseph Fletcher, ölümünden sonra yayınlanan bir makalesinde “bütünleştirici tarih” dediği bir tarihyazımı anlayışını savunmuştu; erken modern çağda Avrasya’nın bütününde gözlemlenen karşılıklı bağlantıları ve yatay süreklilikleri vurgulama arayışı içindeydi.⁶⁷ Nüfus artışının yanı sıra, bölgesel şehir merkezlerinin ortaya çıkışı, şehir-temelli ticari sınıfların yükselişi, kırsal alanda huzursuzlukların sıklaşması, göçebeliliğin düşüşe geçmesi ve dini inançları güçlendirme hareketlerinin öne çıkması gibi gelişmeleri değerlendiren Fletcher, aynı zamanda bütün bu olguları aşan bir eğilimi tanımlarken bütün Avrasya kara parçası boyunca ivme kazanarak ilerleyen bir tarihi değişimden, “hızlanan [bir] tempo”dan söz ediyordu.⁶⁸ Fletcher’in oluşturduğu tablo Osmanlı İmparatorluğu’nun

66 Akdeniz ve geniş Avrasya’yı içeren bir değerlendirme için sırasıyla bkz. Parker, “The Place of Tudor England in the Messianic Vision of Phillip II of Spain;” Subrahmanyam, “Connected Histories.” Erken modern çağda İran ve Babürlüler bağlamındaki siyasi teoloji hakkında sırasıyla bkz. Babayan, *Mystics, Monarchs, and Messiahs*; Babayan, “The Cosmological Order of Things in Early Modern Safavid Iran;” Moin, *The Millennial Sovereign*. Selim’in 16. yüzyılda “Doğu Akdeniz”i saran dini ve ideolojik akımları kavrayışı” hakkında bkz. Fleischer, “The Lawgiver as Messiah,” 162-164.

67 Fletcher “karşılıklı bağlantılar [terimini] ... örneğin bir düşüncenin, kurumun ya da dinin yayılması ya da topluluklar arası önemli boyutta bir ticaretin yürütülmesi gibi iki ya da daha fazla topluluğu birbirine bağlayan ilişkiler içindeki tarihsel olguyu ... yatay süreklilik [terimini] ise] ... aralarındaki bir iletişimin şart olmadığı iki ya da daha fazla topluluk tarafından deneyimlenen bir ekonomik, toplumsal ya da kültürel tarihsel olguyu” belirlemek için kullanmıştı. Bkz. Fletcher, “Integrative History,” 37.

68 Fletcher, “Integrative History,” 47. En azından Karl Jaspers’in Eksen Çağı (*Achsenzeit*) olarak adlandırdığı dönemde beri aralarında gevşek bağlantılar olan felsefi, tinsel ve kültürel alanlardan oluşan Avrasya, 15. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak tamamen birbirine bağlı bir ekonomik, siyasi ve kültürel bölge haline gelmişti. Jaspers “MÖ 800-200 arasında meydana gelen tinsel süreci” tarihin ekseni olarak tanımlamıştı. Bkz. Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, 1. Avrasya’nın Tunç Çağı’ndan beri ara bağlantıları olan bir birim olduğu savı için bkz. Goody, *The Eurasian Miracle*, özellikle 41-93; Bentley, *Old World Encounters*.

hem coğrafi, hem de kültürel açıdan parçası olduğu bir erken modern çağ Avrasya'sını betimler.⁶⁹

İmparatorluk ideolojisi, kimlik, meşruiyet, mekân, edebi-tarihi metin üretimi ve evrenselci siyasi teolojilerin açıkça dile getirilmesi gibi konulara odaklanan yeni Osmanlı tarihi araştırmaları, Osmanlı erken modernitesini büyük Avrupa ve/veya Akdeniz olgusunun bir parçası olarak tanımlar; bazı çalışmalarda ise bu karşılaştırmalı çerçevenin kapsamının daha geniş tutulduğu görülür.⁷⁰ Cemal Kafadar Osmanlılar ile Avrupalı denklere arasındaki karşılıklı bağlantılara öncelik tanımasına karşın, Akdeniz havzasının ötesindeki "ortak söylemler" ile "ortak ritimler"i vurgulamış ve erken modern dönem Avrasya'sının bütününde göze çarpan eşzamanlı yeni edebiyat biçimlerine, mimari üsluplara, imparatorluk kimliklerine ve sosyalleşme alanlarına değinmişti.⁷¹ Kaya Şahin'in Süleyman çağının önde gelen bürokratlarından yazar Celâlzâde Mustafa'nın (ö. 1567) yaşamı ve yapıtlarıyla ilgili yaptığı yakın tarihli bir inceleme, Osmanlıların 16. yüzyılda giriştikleri kendilerine has imparatorluk inşası sürecini kesinlikle ve ikna edici bir biçimde erken modern Avrasya bağlamına oturtur.⁷² Elinizdeki çalışma da Joseph

69 Bu savla ilgili en yeni çözümleme için bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 6-11 [*Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar*, 20-24]. Erken modern çağ Avrasya'sının bir parçası olan Güneydoğu Asya'yla ilgili benzer bir çözümleme için bkz. Lieberman, *Strange Parallels*, özellikle 66-84.

70 Kunt ve Woodhead, *Süleyman the Magnificent and His Age* [*Kanuni ve Çağı (Yeniçağda Osmanlı Dünyası)*]; Aksan ve Goffman, *The Early Modern Ottomans* [*Erken Modern Osmanlılar*]; Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe* [*Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*]; Krstić, *Contested Conversions to Islam* [*Osmanlı Dünyasında İhtida Anlatıları*]; Darling, "Political Change and Political Discourse in the Early Modern Mediterranean World;" Tezcan, *The Second Ottoman Empire*. "Erken modern" teriminin "umutsuzca Avrupa merkezli" olduğu doğrultusundaki bir eleştiri için bkz. Goldstone, "The Problem of the 'Early Modern' World," özellikle 277. Osmanlı tarihi alanında "erken modern," her şeye karşın, kabaca 15. yüzyıl ortası ile 19. yüzyıl ortası dönemi (ya da bu dönemin bir kısmını) belirleme açısından yararlı olduğunu göstermiştir. Virginia Aksan "Locating the Ottomans among Early Modern Empires" adlı makalesinde "erken modern" tanımlamasını 1600-1800 arasına atfen kullanır.

71 Kafadar, "The Ottomans and Europe," özellikle 615-625. Kafadar'ın Osmanlılar ile Avrupalıların dünyasındaki "ortak söylemler" ile "ortak ritimler" üzerine görüşleri için bkz. s. 620-623. Victor Lieberman erken modern çağda Avrasya'nın tümünde, "bölgesel toplulaştırma; ateşli silahlarla savaşların şiddetlendirilmesi; daha yaygınlaştırılmış tek düze yönetim sistemleri; artan ticarileştirme; ... halk arasında okuryazarlığın artmasının yanı sıra, yerel metinlerin yaygınlaşması; standart lehçelerin ve kültürel simgelerin daha hızlı yayılması; özellikle yerel kültür ile devlet gücünün önceden olmadığı kadar kesişmesi"nin de dahil olduğu, ama onlarla sınırlı kalmayan ortak eğilimler belirlemişti. Bkz. Lieberman, giriş yazısı, *Beyond Binary Histories*; alıntı için bkz. s. 14.

72 Bu savla ilgili olarak bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, özellikle 6-11 [*Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar*, 20-24]. Şahin'e göre Osmanlı deneyimi, Avrasya'nın Doğu ve Batı böl-

Fletcher'in ortaya koyduğu genel tarihi-coğrafi çerçeve doğrultusunda, benzer biçimde 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı deneyimini, erken modern, Avrasyalı ya da her ikisi olarak niteleyen bilimsel kaynakları temel almayı amaçlıyor.

16. yüzyıl Osmanlı gerçeklerini, erken modern Avrasya ortamında ele almak, elbette Osmanlılar (yak. 1300-1922), Safeviler (1501-1722) ve Babürlüler (1526-1857) arasındaki akrabalıkları vurgulayan bilim insanlarının değerli katkılarını reddetmek anlamına gelmez. Sonuçta üçü de Müslüman hanedanlar tarafından yönetilen, bütünüyle değilse bile çoğunluğu Müslüman olan toplumlar üzerinde yükselen, barut çağıının askeri-tarımsal yönetim biçimine sahip devletlerdi.⁷³ Avrasya kıtasının doğu bölümünde konumlanan bu üç devlet de birbirine, temel olarak İslamdan esinlenen ortak bir dinsel-ideolojik paradigmayla bağlıydı.⁷⁴ Ancak en temel nitelikleri ne askeri-tarımsal toplumlar olmaları, ne baruttan yararlanma yöntemleri, ne de İslamdı. Osmanlılar, Safeviler ve Babürlüler her şeyden önce birer imparatorluktu, dolayısıyla Avrasya'nın batı bölümündeki çağdaşlarıyla aynı emperyal kaderi paylaşıyorlardı.⁷⁵ Sanjay Subrahmanyam'ın vurguladığı gibi Osmanlılar, Babürlüler ve Habsburglar bölgesel genişlemeden, bürokratikleşmeden, yasaların düzenlenmesinden ve etkili vergi toplama gerekliliğinden kaynaklanan sorunlara hiç yabancı değillerdi.⁷⁶ Onların "bağlantılı tarihler"i erken modern Avrasya'nın kültürel bölgesi boyunca uzanarak onları, hem dünya egemenliğiyle ilgili düşünceler aracılığıyla, hem de binyıl ve mehdi beklentileri hakkında dile getirdikleri üzerinden girift biçimde birbirlerine bağlamaktaydı.⁷⁷

gelerini birbirine bağlayan bir "eklem" işlevi görmüştü. Onun sunduğu tarihi-coğrafi çerçeve, elinizdeki çalışmanın en dolaysız modeli olmuştur.

73 Marshall G. S. Hodgson'un İslam tarihine dünya-uygarlığı yaklaşımı ve William H. McNeill'le birlikte geliştirdiği ayartıcı "barut imparatorluğu kuramı" için bkz. Hodgson, *The Venture of Islam*, cilt 3: *The Gunpowder Empires and Modern Times*. Ayrıca bkz. Streusand, *Islamic Gunpowder Empires [Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları]*.

74 Örn. bkz. Dale, *The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals*; Kunt, "The Later Muslim Empires"; Ali, "Political Structures of the Islamic Orient."

75 Bkz. Berktaş, "Three Empires and the Societies They Governed." "Asya" askeri-tarımsal rejimlerine genellikle üretim tarzına dayalı ayrışıklıklar atfeden Marksist bir kavramsal çerçevenin kullanılması bile Osmanlılar ile İslami olmayan devletler arasında bir karşılaştırmanın yapılması olasılığını dışlamaz. Bkz. Berktaş, "The Feudalism Debate."

76 Bkz. Subrahmanyam, "A Tale of Three Empires" ve "The Fate of Empires."

77 Erken modern Avrasya içindeki kültürel alışveriş, evrensel hükümdarlık, binyıl ve mehdi beklentileri için bkz. Subrahmanyam, "Connected Histories" ve "Turning the Stones Over."

Eğer 16. yüzyıl Osmanlı yönetimi gerçekten de Avrasya'nın Doğu ve Batı bölgeleri arasında çok önemli bir coğrafi ve kültürel bağ oluşturmuşsa, Selim'in hükümdarlık dönemi, Osmanlıların o mekân-zaman çerçevesinde lider olarak yerlerini güvence altına aldıkları tarihi anı temsil eder. Bundan ötürü bu çalışma, Selim'in başarılarını Osmanlı İmparatorluğu'nun erken modern çağ Avrasya'sının siyasi-kültürel alanıyla ve bu alanın "hızlanan tempo"suyla tamamen bütünleşmesine doğru yapılan çok önemli bir sıçrama olarak yorumlar. Ayrıca Selim'in etkin coğrafi genişleme stratejisinin, İslam dünyası içindeki rakipsiz Sünni lider olarak kazandığı saygınlığın ve hiç yenilgi almayan "gazi hükümdar" statüsünün önemini de kabul eder. Bu nitelikler hep birlikte erken modern Avrasya'nın tarihi bağlamı içinde dile getirilen evrensel egemenlik iddiası için meşru bir zemin oluşturmaktaydı.

Ama gene de Osmanlı tarih yazımında Selim'in tahta çıkışının meşruiyeti tartışmalarla lekelenmişti. Osmanlılar, yönettikleri askeri-siyasi yapının kuruluşundan itibaren Kafadar'ın "saltanatın tek erkek vârise geçmesi" (*unigeniture*) olarak tanımladığı rekabetçi bir saltanat veraseti biçimini uygulamışlardı. Bu âdet çerçevesinde, ölen hükümdarın erkek akrabalarının biri, imparatorluğun tamamını hâkimiyeti altına alabilmek için taht üzerinde hak iddia eden herkesi ortadan kaldırmak gibi çatışmalı bir süreç dahil olmak zorundaydı.⁷⁸ Geleneksel Türk-Moğol uygulamasına göre hükümdarın ölümünden sonra ülke topraklarının, yönetici hanedan üyeleri arasında bölüştürülmesi geleneğinin tersine, Osmanlılarda saltanatın tek erkek vârise geçmesi hem egemenlik alanının parçalanmasını engellemiş, hem de bu alanın sonraki hükümdarlar için korunmasını güvence altına almıştı.⁷⁹

⁷⁸ Osmanlı saltanat veraseti usulü ve bu bağlamda tahta bir tek vârisin geçmesinin önemiyle ilgili olarak bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 120, 136-138. Kardeş katli uygulamasının gerçekten de II. Mehmed'in kanunnamesiyle mi, yoksa onun hükümdarlık döneminden sonra bir tarihte mi yasallaştırıldığı bilimsel bir tartışma konusudur. Örn. bkz. Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des Osmanischen Hofzeremoniells*. Colin Imber'e göre ilgili madde kanunnameye 16. yüzyılda "ya I. Selim ya da III. Mehmed tarafından tahta çıkış biçimini meşrulaştırabilmek amacıyla" eklenmiş olabilir. Bkz. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650*, 109 [Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650, 141].

⁷⁹ Osmanlı saltanat veraseti usulüyle ilgili konular için bkz. İnalcık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü"; Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 4-16 [Osmanlı Hanedanının Yapısı, 20-32]; Peirce, *The Imperial Harem*, 15-25, 79-86, 99-103 [Harem-i Hümayun, 23-33, 107-114, 121-124]; Fletcher, "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire."

Darwinci yapıdaki bu rekabetçi uygulama, tahta savaşıarak çıkmayı da meşru görmektedir. Bunun ayrılmaz bir parçası olan kardeş katli uygulaması –yayılmacı askeri bir devletin temel ideolojisiyle fevkalade uyum içinde olmakla birlikte– 15 . ve 16. yüzyıllarda kardeşler arasında yıkıcı mücadelelere yol açmıştır.⁸⁰

Selim de saltanatını böyle bir mücadele sonunda güvence altına almıştı. Osmanlı dünyasının tek hükümdarı olarak tartışılmaz yetkisini pekiştirebilmek için 1513'te iki erkek kardeşini ve yedi yeğenini idam ettirmiş, bundan bir yıl önce de, babası II. Bayezid'i, yani meşru bir hükümdarı, zorla tahttan indiren ve onu zehirlediğine neredeyse kesin gözüyle bakılan ilk ve tek Osmanlı hanedanı üyesi olmuştu.⁸¹ Selim tahta çıktığında kardeş katli çoktandır Osmanlı veraset usulünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, buna bağlı olarak saltanatı garantilemek adına hanedan içindeki mevcut ya da muhtemel hükümdar adaylarının katledilmesi de yerleşik bir uygulamaya dönüşmüştü. Ancak meşru bir hükümdarı tahttan zorla indirmek bambaşka bir şeydi. O zamana kadar benzeri görülmemiş bu olay o kadar tartışmalı bir eylemdi ki, Selim'in dillere destan şiddet eğilimiyle birleşmesi ona sonunda "Yavuz" denmesine neden olmuştu.

ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Bugüne kadar I. Selim üzerine Türkçeden başka hiçbir dilde monografi hazırlanmamıştır. Ancak, Selim döneminin bazı tarihi gelişmeleri, özellikle de bu padişahın saltanatının Osmanlı-Safevi ilişkileri ile fetih sonrası Mısır tarihine etkisine değinen Avrupa-Amerika kaynaklı çalışma-

80 Osmanlılarda tam sözcük anlamıyla kullanılmayan "kardeş katli" terimi genel olarak hanedandan bir erkek üyenin ya da üyelerin öldürülmesi demektir. Osman Gazi'nin amcası Dündar'ı öldürmesiyle başlayan bu uygulama, Osmanlı saltanat veraseti usulünün yerleşmesinde önemli ve belirleyici bir dönüm noktası olmuştu. Bkz. Kafadar, "Osmân Beg and his Uncle;" Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 5 [Osmanlı Hanedanının Yapısı, 21-22]. I. Bayezid'in oğulları arasındaki iç savaşın bilimsel bir incelemesi için bkz. Kastritsis, *The Sons of Bayezid [Bayezid'in Oğulları]*. I. Süleyman'ın şehzadelerinin birbirleriyle giriştiği öldürüşme mücadelesi için bkz. Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*. Leslie Peirce Osmanlı saltanat veraseti usulü için "açık taht mücadelesi" deyimini kullanır. Bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 25 [Harem-i Hümayun, 31].

81 II. Bayezid'in ölümüyle ilgili süregelen tarih tartışması için bkz. Tekindağ, "Bayezid'in Ölümü Mesalesi." Bu olayla ilgili Selimnâmelerde yer alan çeşitli tartışmalar için bkz. Çıpa, "The Centrality of the Periphery," 113-116.

lar bulunuyor.⁸² Selim'in tahta çıkışı ve ölümünden sonra yaratılan imajının eşsiz yönleri, Osmanlı İmparatorluğu ve çevresindeki erken modern Avrasya dünyasında dikkat çekici çıkarımlara yol açmasına karşın, aslında pek az ilgi çekmiş görünüyor.⁸³

Modern Türkçe araştırmalar bağlamında da gözlemlenebilen bu eksiklik, 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı tarih yazımı geleneğinin bu tartışmalı hükümdarı ölümünden sonra temize çıkarmakta ne kadar başarılı olduğunu kanıtlamaya yeter. Selim'e yakıştırılan "yavuz" sanının modern Türkçe çalışmalarda bu padişahın isminin ayrılmaz bir parçası olarak hiç eleştirilmeden kullanılması da, aslında bu sanın Selim hayatı boyunca ne tür olumsuz çağrışımlar taşıdığını göz ardı etmek anlamına gelir ve bu durumu çok iyi örnekler. Laik ve ulusalcı ideolojinin ağırlıkta olduğu erken Cumhuriyet döneminin siyasi-dini ortamında üretilen, daha sonra resmi devlet öğretisi doğrultusundaki "Türk-İslam Sentezi"yle, yakın zamanda da siyasi İslamın Sünni-Türk türünün yükselişi ve ona eşlik eden yeni-Osmanlılık hassasiyetiyle biçimlendirilen bu modern çağ literatürü, Selim'in ve onun yanı sıra, oğlu Süleyman'ın hükümdarlık dönemlerini idealize edilmiş bir Osmanlı "altın çağı"nın parçası olarak selamlar.⁸⁴ Bu tür çalışmalarda Selim, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının, üç kıta üzerinde Sünni-Türk egemenliğini kuran her daim muzaffer ataları arasında en önde geleni olarak betimlen-

82. Örn. bkz. Allouche, *The Origins and the Development of the Ottoman-Safavid Conflict* [Osmanlı-Safevî ilişkileri]; Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins*; Lellouch, *Les Ottomans en Égypte*; Hathaway, *The Arab Lands under Ottoman Rule*, özellikle 35-58; Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt*, özellikle 12-50.

83. Selim'in salt hükümdarlığa doğru ilerleyişi üzerine odaklanan tek çalışma Çağatay Uluçay'ın 1954-1955 yıllarında "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" başlığıyla üç bölüm halinde yayımlanan uzun makalesidir. Uluçay'ın Selim'in tahta çıkması üzerinde yenicilerin belirleyici bir rol oynadıklarını vurgulaması, sonraki Osmanlı tarihi araştırmacılarının genel varsayımlarının yönünü belirlemiştir. Diğer bilimsel çalışmalarda ise Selim'in taht mücadelesi genellikle babasının hükümdarlık döneminin son evresi olarak ele alınır. Bu yaklaşıma örnek olarak Fisher'in salt Venedik kaynaklarına dayandığı *The Foreign Relations of Turkey* (s. 95-104) ile Tansel'in *Sultan II. Bâyezî'ün Siyasi Hayatı* (s. 258-306) adlı eserleri gösterilebilir.

84. İlk olarak sağ kanat milliyetçi Aydınlar Ocakları tarafından 1970'lerde biçimlendirilen "Türk-İslam Sentezi," 1980 darbesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisinin temel ilkesi olmuş ve Türkiye'de siyasi İslamın Sünni-mezhepçi türünün yükselişe geçmesine yardım etmiştir. Bkz. Eligür, *The Mobilization of Political Islam in Turkey*. Osmanlı tarihi araştırmalarının genel hatlarının bir eleştirisi için bkz. Berktaş, "The Search for the Peasant in Western and Turkish History/ Historiography."

miştir.⁸⁵ Söz konusu araştırmalar “olaylar tarihi” (*histoire événementielle*) açısından yaklaştıkları Selim dönemine, özellikle de bu padişahın askeri başarılarına ilişkin değerli siyasi-tarihi anlatılar sunarlar. Ancak, birkaç kayda değer farklılık dışında, bu anlatılar Selim’in babasının ölümü, tahta çıkışı ve Anadolu’da imparatorluğun tebaası olan binlerce Kızılbaş’ı sistematik biçimde katlettiği dahil yaşamı ile saltanatının bazı tartışmalı anlarından söz ederken, oldukça savunmacı, özür dileyen ve/veya seçici olarak başlıyıcı bir tondadır.⁸⁶ Daha önemlisi tarihyazımı açısından bakıldığında bu çalışmaların bazılarında yazarların yararlandıkları birincil kaynaklara çoğunlukla bir veri tabanı olarak yaklaştıkları, gerek farklı Osmanlı tarihçileri tarafından farklı dönemlerde kaleme alınmış tarih anlatıları, gerekse bu anlatılarla kimi arşiv belgeleri arasındaki farkları karşılaştırmalı olarak yeterince incelemeyen yorumlama yoluna gittikleri görülür. Dolayısıyla da bu yazarların Osmanlı tarih anlatılarında karşımıza çıkan çeşitli alternatif ifadelerin görece güvenilirliğini ve/veya tarihi gerçekliğini yeterince irdelememiş, bu kaynakların kaleme alındıkları birbirinden farklı siyasi, toplumsal ve kültürel bağlamlara gerektiği ölçüde değinmemiş oldukları söylenebilir.⁸⁷ Buna rağmen, gerek Osmanlı tarihçilerinin yararlanabileceği veri tabanının boyutunu ve mahiyetini, gerekse I. Selim ile ilgili tarihyazımı meselelerinin ana hatlarını belirlemiş olmaları açısından önemli olan bu eserler, elinizdeki çalışma dahil, arşiv kaynaklarına dayalı tüm araştırmalar için bir başlangıç noktası teşkil etmeye devam etmektedirler.

YAPI, KAYNAKLAR VE YORUMLAMA ÇERÇEVESİ

Bu çalışmada Selim’in daha önce görülmemiş biçimde Osmanlı tahtına çıkışı yeniden değerlendirilmekte, ayrıca 16. ve 17. yüzyıllar boyunca

85 Bu yaklaşımın yakın tarihli örneklerinden biri için bkz. Emecen, *Zamanın İskenderi, Şarkın Fatih: Yavuz Sultan Selim*. Kitabın ön başlığı sadece Osmanlı tarihlerinin övgü dolu dilini anımsatmakla kalmaz, Selim’in gerek popüler, gerekse akademik modern Türk tarih bilincinde hâlâ ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunun ipuçlarını da verir. Söz konusu ön başlık kitabın 2016 tarihli ikinci baskısında künye-den çıkarılmıştır.

86 Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?,” Tekindağ, “Bayezid’in Ölümü Meselesi,” Tekindağ, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi,” Tekindağ, “Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı,” Uluçay, “Bayazid II.’in Ailesi,” Tansel, *Sultan II. Bâyezid’in Siyasî Hayatı*, 258-310.

87 Örn. bkz. Tekindağ, “Selim-nâmeler,” Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*.

ca büründüğü kişiliğin “efsaneleştirilmesi”yle sonuçlanan tarihyazımı süreçleri incelenmektedir.⁸⁸ Tarihyazımının erken modern Osmanlı bağlamında bazı özel siyasi tartışmaların ve ideolojik bakış açılarının ifade edilmesinde ve imparatorluk kimliğinin biçimlendirilmesinde oynadığı önemli rolü vurgulayabilmek amacıyla, imparatorluk inşası ile tarihyazımı arasındaki karşılıklı ilişkiler de ele alınmaktadır. Burada tarihyazımının, Osmanlı İmparatorluğu’nun biçimlenmesine katkıda bulunan siyasi ve kültürel bir etkinlik olduğu vurgulanmakla kalmaz, aynı zamanda Osmanlı tarihyazımında Selim’in ölümünden sonraki idealleştirilme sürecinin, erken modern Avrasya bağlamında ideal bir Müslüman hükümdar imajı yaratmak gibi daha kapsamlı bir gelişmenin parçası olduğu ortaya konulur.

Kitapta geçmişin kendisi ile hatırlanan geçmiş –Jan Assmann’ın sırasıyla “gerçek tarih” (*history proper*) ve “hafızalardaki tarih” (*mnemo-history*) dediği olgular– arasındaki diyalektik etkileşim iki boyutlu bir yaklaşımla ele alınmıştır.⁸⁹ Birinci Kısımda Selim’i iktidara taşıyan tarihi koşullar, ikincisinde ise Selim’in kişiliği ve hükümdarlığının metinsel ikonografisinin gelişimi irdelenmiştir. Kitabın ilk yarısını oluşturan “tarih” kısmı, I. Selim’in, çeşitli askeri ve siyasi hiziplerin katkılarıyla Osmanlı tahtına çıkışını, tarihi kişilerin kimlikleriyle aralarındaki ilişkileri irdeleyen (*prosopographical*) bir yöntemle incelerken, “hafızalardaki tarih”e odaklanan İkinci Kısım, bu padişahın 16. ve 17. yüzyıllar boyunca birçok Osmanlı yazarının tarihyazımı çerçevesindeki katkıları aracılığıyla “efsaneleştirilmesi”ni, kaynak eleştirisini temel alan bir bakış açısıyla irdeler.

Osmanlı saltanat mücadeleleri Osmanlı düzeninin bazı zayıflıklarını ve çeşitli hizipleri birbirinden ayıran sınırları açığa çıkardığı için çoğu zaman Osmanlı tarihyazımının dışında tutulmuştur. Modern araştırmalar da bu tür mücadeleleri, iyi işleyen, düzenli bir Osmanlı devleti efsanesine ters düştüğü için görmezden gelme eğilimi içinde olmuşlardır. Selim’in

88 Efsane yaratma ve efsaneleştirmeye ilgili olarak bkz. Burke, “Presenting and Re-presenting Charles V,” 425.

89 Assmann, *Moses the Egyptian*, 8-9 [Mısırlı Musa, 23-24]. Gabriel Piterberg, II. Osman’ın (hd. 1618-1622) tahttan indirilişi ve sonrasında öldürülmesiyle ilgili tarihyazımını ele aldığı çalışmasında, benzer bir yaklaşım sergiler ve Osmanlı tarihindeki bu dramatik olayla ilgili çeşitli anlatıların oluşum ve gelişim süreçlerine odaklanır. Bkz. Piterberg, *An Ottoman Tragedy*. Piterberg’in çalışmasıyla ilgili yetkin bir eleştirel değerlendirme için bkz. Hagen, “Review of *An Ottoman Tragedy*.”

durumuysa özellikle çetrefil bir durumdu, çünkü o babasına karşı gelerek, yani çağdaşlarının gözünde gayri meşru bir meydan okumayla tahta çıkmıştı. Birinci Bölümde Selim'i tahta geçiren süreçlerin genel bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra bu karmaşık öykü ilk kez tarihi olaylar ile o olayların tarihyazımındaki izdüşümünün eşzamanlı değerlendirmesine dayalı bütüncül bir yaklaşımla sunulmaya çalışılmış, böylece Selim'in, çoğunlukla Osmanlı arşiv belgelerinde ve tarih anlatılarında örneklenen siyasi-askeri başarısıyla ilgili çeşitli bakış açıları bir araya getirilmiştir.

16. yüzyıl Osmanlı tarihlerinin büyük bölümü siyasi güç merkezi olarak öncelikle sultan ya da imparatorluk başkenti üzerine odaklanır. Bu anlatılar tarihi gelişmeleri imparatorluk merkezinin bakış açısıyla ele almakta başka, İstanbul'daki nüfuzlu kişilerin siyasi ve ideolojik duyarlılıklarını betimlemişler, hatta dillendirmişlerdir denilebilir. Çoğu tarihin sultan ile çeşitli siyasi-askeri hizipler, özellikle de taşradakiler arasındaki güç dinamiklerine pek az değindiği ya da bu dinamikleri hiç dikkate almadığı görülür. Buna karşılık, hükümler, mektuplar, arzuahaller ve casus raporları gibi arşiv belgeleriyle Osmanlı tarihlerindeki sultan odaklı ve İstanbul merkezli anlatılarda düzeltmeler yapılabilir. Birbirinden farklı, eklektik ve çeşitli açılardan okunabilen arşiv belgelerinin, olayları neredeyse anında, bazı ayrıntılar unutulmadan, atlanmadan, göz ardı edilmeden ya da silinmeden –ve sonradan aktaranlar tarafından kasıtlı ya da kasıtsız susturulmadan– önce kaydedildikleri unutulmamalıdır. Osmanlı siyaset tarihinin kronolojisine odaklanan eserler dışında üzerinde fazla çalışılmamış olan bu belgelerin, “kazananlar”ın “kaybedenler”in sesini bastırmalarından önce yazıldıkları düşünüldüğünde, her birinin, sultan ile devlet adamları, temsilcileri ve rakipleri arasındaki güç mücadelelerini bütün dinamikleriyle gözler önüne serdiği anlaşılır. Birinci Kısımda arşiv belgelerinden hareketle oluşturulan çok sesli anlatıda, Osmanlıların Rumeli topraklarındaki askeri ve siyasi aktörler ile bu aktörlerin oluşturduğu hiziplerin, dengenin Selim'den yana dönmesinde ne denli önemli bir rol oynadığı özellikle vurgulanmıştır.

Birinci Bölümün amacı arşiv belgeleri ve tarih anlatılarına dayanarak öncelikli olarak tutarlı bir öykü yaratmaktır. Selim'in tahta çıkışıyla son bulan olaylar dizisini anlamlı bir çerçeveye oturtmaya çalışan bu bölüm,

aynı zamanda tahtın dört adayının –tahttaki sultan II. Bayezid ile şehzadeleri Ahmed (ö. 1513), Korkud (ö. 1513) ve Selim’in– birbiriyle kesişen yollarının izlerini sürerken, adayları destekleyen askeri ve siyasi hiziplerin sürekli taraf değiştirmelerini irdeler. Bu bölümde ayrıca, Selim’in sancakbeyi olduğu Trabzon’dan ayrılması, Kırım Tatarlarıyla iş birliği yapması, kendi ordusuyla, başında babası Bayezid’in bulunduğu imparatorluk ordusu arasındaki savaş, Osmanlı tahtına çıkış koşulları, II. Bayezid’in şüpheli ölümü ve Selim’in saltanatına tehdit oluşturan ya da oluşturabilecek hanedan üyelerini ortadan kaldırış biçimi dahil bu saltanat mücadelesinin tartışmalı yanları saptanmaktadır.

İkinci Bölüm, bu tarih şeması üzerinden erken modern Osmanlı tarihinin daha genel meselelerine yoğunlaşır. Uç beylerinin merkezkaç eğilimleri ile Osmanlı hükümdarlarının imparatorluğun erken dönemlerinden beri sürdürdükleri merkezîyetçi politikalar arasındaki sürekli gerilimi irdeleyerek, tarihteki çeşitli aktörler arasındaki güç ilişkileri bağlamında neredeyse hiç bitmeyen pazarlıkları ele alır. Bunun yanı sıra, nüfuz alanları Balkan vilayetleri olan taşralı sosyopolitik ve askeri grupların, Selim’in tahta çıkması doğrultusunda oynadıkları önemli rolün altını çizer. Bu bölümde ayrıca, aslında Osmanlı hanedanı mensupları arasında gerçekleşen bir iç mücadelenin uluslararası boyutlarına, Osmanlı askeri yönetici sınıfı içindeki önemli siyasi hizipler arasındaki karşılıklı ilişkilere ve meşru sultanı tahttan indiren bir Osmanlı şehzadesinin yarattığı ikileme değinilmektedir. Bunun dışında, Selim’in tartışmalı askeri ve retorik stratejileri ile bu alanlardaki faaliyetlerinin doğurduğu siyasi ve ideolojik sonuçlar üzerinden, Osmanlı tarihçilerinin Selim’in hükümdarlığının meşruiyetiyle ilgili kaygıları irdelenir. Bu bölüm Osmanlı hükümdarlığı üzerine daha nüanslı bir anlatı oluşturmayı amaçlar. Osmanlı siyasi sürecinin sürekli pazarlığa dayalı olduğunu belirterek, Osmanlı sultanının ne mutlak hâkimiyetini vurgular, ne de yönetimi altındaki toprakların tamamını denetleyemediğini iddia eder. İmparatorluk siyasetinin merkezinde olmadığı düşünülen askeri ve siyasi aktörlere odaklanan bu bölüm, erken Osmanlı bağlamında güç ile siyaset arasındaki karşılıklı etkileşimi daha dinamik ve kapsamlı bir anlayışla ortaya koymaya çalışır.

İkinci Kısımın başındaki uzunca giriş, Birinci Kısımda oluşturulan zeminden hareketle Osmanlı tarihyazımı geleneği üzerine yoğunlaşarak 15. yüzyılın başlarından 16. yüzyılın sonuna değin bu geleneğin gelişimini irdeler. Bu kısımdaki çözümlerler özellikle Peter Burke ile Jan Assmann'ın çalışmalarından esinlenmiştir. Peter Burke, V. Karl (Kutsal Roma-Germen İmparatoru Şarlken, hd. 1500-1558) ile XIV. Louis (Fransa ve Navarre Kralı, hd. 1643-1715) üzerine yaptığı öncü çalışmalarında, edebi ve görsel betimlemelerin hükümdarlık imajlarının biçimlendirilmesinde oynadığı rolü incelemiştir.⁹⁰ Burke'ün "bütün tarih betimlemeyle ilgilidir ve bütün betimlemeler tarihin bir parçasıdır" deyişle uyumlu olarak bu kısımda, Selim'i betimleyen metinler, çağının "gerçeğin[in] sorunsuz 'yansımaları'" olarak değil, yazarlar tarafından belli dönemlerde ve dikkat çekici biçimde o dönemlerdeki gündemler doğrultusunda yaratılan, sürekli eğilip bükülen, zaman zaman da bilinçli olarak müdahale edilen imajları olarak incelenir.⁹¹ İkinci Kısım, Burke'ün XIV. Louis'nin çağdaşlarının "ortak imgelemleri"ndeki yeri üzerine söylediklerine benzer biçimde, insan olarak Selim ya da sultan olarak Selim üzerine odaklanmak yerine, imajının nasıl yaratıldığını ele alır.⁹² Yöntem açısından bu kısım, Burke'in V. Karl betimlemeleriyle ilgili çalışması gibi, Selim'in imajının döneminde "üretilmesi"nden çok, ölümünden sonra "efsaneleştirilmesi"ne odaklanmıştır. Aslında bu kısımda Selim'i betimleyen metinlerin biçimlendirilmesiyle ilgili çözümlerler, Burke'ün "kaypak [bir] terim" olarak tanımladığı "efsane"nin niteliklerini de örnekler.

Efsane, her şeyden önce, içinde gerçekte olduğundan daha büyük ve insanüstü niteliklere sahip iyi ya da kötü kahramanların bulunduğu harika ve olağanüstü olayların öyküsü olarak tanımlanabilir. Aslında bu kahramanlar değerleri temsil eder, barındırır ya da simgeler, soyut düşünceleri somutlaştırır ve böylece daha unutulmaz kılarlar. İkincisi, yapısal açıdan bir efsane şemalardan, bir başka deyişle bir

90 Burke, *The Fabrication of Louis XIV*; Burke, "Presenting and Representing Charles V."

91 Burke, "Presenting and Re-presenting Charles V." 393. "Belleğin sorunlarını ve seçeneklerin baskısı altında işlediği"ni kabul eden Natalie Zemon Davis ve Randolph Starn, benzer şekilde "hafıza" ve "karşı-hafıza" kavramlarını karşı karşıya getirmiştir. Bkz. Davis ve Starn, "Introduction," 2.

92 Burke, *The Fabrication of Louis XIV*, 1.

öyküden öbürüne ya da bir kahramandan öbürüne dolanan ya da süzülen [ve] tekrar tekrar ortaya çıkan, önceden üretilmiş öğelerden oluşan bir öykü gibi görülebilir. Üçüncü olarak da işlevsel açıdan bir efsane, amacı bir durumu ya da bir kurumu şimdiki zamanda meşrulaştırmak olan, geçmişe ait bir öykü de sayılabilir.⁹³

Geçmiş ile şimdi arasındaki sonsuz ilişkinin bilinciyle İkinci Kısımdaki çözümlemelerimde, Jan Assmann'ın kültürel hafıza tarihinin sorgulanması anlamında kullandığı "hafızalardaki tarih" (*mnemohistory*) kavramından yararlandım.⁹⁴ Bu bölüm, Osmanlı tarihçilerinin, Selim'in tahta çıkışının dramatik ve travmatik doğasının harekete geçirdiği ve halen üzerinde çalıştıkları "yeniden inşa edici imgelem"leri bağlamında, Selim'in yerini irdelemektedir.⁹⁵ Aslında metinler arası ilişkilere odaklanan bölümlerden oluşan İkinci Kısımda Selim'in bileşik imajının 16. ve 17. yüzyıllar boyunca tarih metinlerinde nasıl defalarca (yeniden) yaratıldığı ele alınacaktır. Bütün bu düzenlemelerin sonucu ortaya çıkan baskın ve epeyce müdahale edilmiş bir üst-anlatıda, Selim meşru biçimde tahta çıkmış, ölümden sonra idealleştirilmiş ve ilahi takdirle iktidar olmuş bir hükümdar olarak betimlenmişti. Birer hafızalardaki tarih denemesi niteliğindeki bu bölümlerin amacı birbirleriyle ilişkili, karmaşık, sayısız tarihyazımı katmanının altından I. Selim için gerçeğe tamamen uygun bir tarihi kişilik bulup çıkartmak değildir. Bunun yerine Selim'in çeşitli betimlemelerinin, aynı çeşitlilikte siyasi, ideolojik ve dini bakış açılarını ifade ettiği birçok farklı, tamamlayıcı ve bazen çelişkili söylemler tanımlanmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle bu bölümler, Selim'le ilgili kesin bir portre çizmek yerine, okuru bu tartışmalı hükümdarın birbirinden farklı portrelerinin bulunduğu bir galeride gezintiyeye çıkartır ve bir yandan kendisine atfedilen çeşitli kişilikleri ve nitelikleri gözler önüne sererken, bir yandan da erken modern Osmanlı yazarların siyasi beklentileriyle kültürel ideallerine ışık tutar.

93 Burke, "Presenting and Representing Charles V," 425.

94 "Hafızalardaki tarih" ve işlevleri için bkz. Assmann, *Moses the Egyptian*, 8-17 [Mısırlı Musa, 23-31].

95 Assmann, *Moses the Egyptian*, 14 [Mısırlı Musa, 29]. İslam coğrafyasındaki tarihyazımı içindeki kilit kişiliklerin metinlerdeki betimlemeleri sayısız araştırmaya konu olmuştur. Örn. Hz. Muhammed'in karısı Hz. Ayşe ve Abbasi halifelerinin tarihyazımında yapışökümü/yeniden inşası için sırasıyla bkz. Spellberg, *Politics, Gender, and the Islamic Past*; El-Hibri, *Reinterpreting Islamic Historiography*.

Bu açıdan bakıldığında İkinci Kısım Selim'i değil, Selim'le ilgili hatıraları inceler. Bu hatıralar, gerçek bilgileri olduğu gibi aktarmak yerine, zamanla anlam yaratma sürecine etkin olarak katılan 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı yazarlarınca oluşturulmuştur. Üretilen edebi-tarihi metinler Pierre Nora'nın deyişiyle "hafıza mekânları" (*lieux de mémoire*), Selim'in hatıralarının birleştiği, yoğunlaştığı ve çatıştığı yerlerdi; ama burada "sürekli evrim içinde" olan hatıralar, aynı zamanda "hatırlama ve unutma diyalektikliğine açık, sonraki biçim bozulmalarından habersiz, müdahale ve mal edilmeye yatkın, uzun süre uykuya dalmaya ve belirli aralıklarla yeniden canlanmaya duyarlı"ydı. Ancak Nora'nın tersine bu çalışma hafıza ile tarihi birbiriyle "kökten karşıtlık içinde" algılamak yerine, birbirleriyle karşılıklı bağlılık içinde olduklarını vurgular.⁹⁶

Belge fetişizminin ve onun dilbilimdeki karşılığının barındırdığı gizli tehlikeleri göz ardı etmeyen bu çalışma, tarih imgelemine pek az alan açan ya da hiç yer bırakmayan kaba bir pozitivizmin dayattığı buyurucu belgesel paradigmayı sessizce kabullenmediği gibi, sözel işaretler ile maddi göndergeler arasında bir kopmayı ima eden türde yapısalılık sonrası saldırıya boyun eğen, dolayısıyla gerçek tarihi bilgiye ulaşamayacağını savunan anlayışı da reddeder.⁹⁷ Onun yerine Gabrielle Spiegel ve Frank Ankersmit'in yazılarından hareketle bir "orta yol" ya da "tarihyazımındaki abartılı edebi yaklaşım ile deneysencilerin (ampirist) dar görüşlülüğü arasında, ikisinin ortasını (*juste milieu*)" bulmaya çalışır.⁹⁸ Bu çalışma arşiv kayıtlarında ve tarih anlatılarında korunan ve yeniden üretilen en araçsal dilin bile dilbilimsel niteliklerinin hakkını teslim ederken, diğer yandan günümüze ulaşan tarih kaynaklarıyla yansıttıklarını iddia ettikleri tarihi gerçek arasındaki girift ilişkinin gelişimini

96 Nora'nın, "[tarih] hafızadan sürekli kuşku duyar ve asıl görevi onu bastırıp yok etmektir" ya da "[tarihin] hedefi ve amacı, gerçekten olmuş bir şeyi yüceltmek değil, onu ortadan kaldırmaktır" gibi ifadelerinde kendini gösteren sinik bakış açısına katılmıyorum. Bkz. Nora, "Between Memory and History," 8-9.

97 Halil Berktaş, Osmanlı tarih çalışmaları alanında yapılan Türkçe araştırmalarla ilgili en kaygı verici üç sorunun "milliyetçilik, devlet fetişizmi [ve] belge fetişizmi" olduğunu belirtir. Bkz. Berktaş, "The Search for the Peasant in Western and Turkish History/Historiography."

98 Özellikle bkz. Spiegel, "History, Historicism, and the Social Logic of the Text" ile "Towards a Theory of the Middle Ground." Ankersmit'in "*juste milieu*" tartışması için özellikle bkz. "The Linguistic Turn: Literary Theory and Historical Theory," *Historical Representation* içinde, 29-74. Spiegel ve Ankersmit'in geliştirdikleri yorumsal çerçevenin, 16. yüzyıl Osmanlı tarihyazımı için örnek bir kullanımı için bkz. Şahin, "Imperialism, Bureaucratic Consciousness, and the Historian's Craft."

de çözümlemeyi amaçlar. Özellikle de tarih metnlerinin çeşitli parametreleri arasındaki karmaşık ilişkilerin Selim'in ölümünden sonra oluşturulan metinsel ikonografıyı biçimlendirdiğini ileri sürer. Sürekli değişip duran bu parametreler arasında bulunan (hem tarihteki, hem de mekândaki) üretim bağlamları, yazarlık sosyolojisi ve himaye ilişkileri, Spiegel'in "metinlerin toplumsal mantığı"⁹⁹ dediği kavramın yapıcı öğeleridir.

İkinci Kısım özellikle Selim'in metinlerdeki bileşik ikonografisini oluşturan üç ana hafıza dizisini, yani bu padişahın meşru, idealleştirilmiş ve takdir-i ilahiyle tahta çıkmış bir Osmanlı sultanı olarak hatırlanmasıyla sonuçlanan süreci üç ayrı bölümde irdeler. Bu bağlamda Üçüncü Bölümde asi bir şehzadeyi meşru bir hükümdara dönüştüren kritik olayların Osmanlı tarihyazımındaki değişik anlatsal betimlemeleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu bölüm tamamen olmamakla birlikte, öncelikli olarak *Selîmnâme* başlığıyla sınıflandırılan metinlerden oluşan bir Osmanlı edebiyat ve tarih anlatıları külliyyatı üzerine odaklanır ve Selim'in imajını iyileştirmeyi hedefleyen bu külliyyatın, özenli –sonuçta da başarılı– bir erken modern Osmanlı revizyonist tarihyazımı projesi olduğunu savunur. Son olarak, bu anlatıların kendi içlerinde tutarlı siyasi ve ideolojik duruşları ifade etme aracı olarak önemini vurgular, yazarları hedef kitleleri ve gerçek ya da olası hamileri bağlamında harekete geçiren çeşitli düşünsel ve siyasi dürtüler üzerinde durur.

Dördüncü Bölümde, çalışmanın odak noktası, Selim'in adını temize çıkartarak öncelikli olarak tahta çıkışını meşrulaştırmayı hedefleyen tarih anlatılarından uzaklaşır. Bu bölümde ele alınan yazılı kaynakların çoğu nasihatname türündedir. Avrupalıların "prenslerin aynası" (*Fürstenspiegel*) diye adlandırdıkları siyasi risale külliyyatına benzetilebilseler de, nasihatnameler bunlardan farklı olarak genellikle sultan ile yönetici seçkinlerden daha geniş kitlelere hitap eder. Günün kaygılarını dile getiren bu kaynaklar, yozlaşmış bugün ile idealleştirilmiş geçmiş arasındaki karşıtlığı vurgulama eğilimindedir. Revizyonist açıdan bakıldığında, bu metinler Osmanlı altın çağının efsanevi paradigmatik hükümdarlarından biri olarak gösterdikleri Selim'in örneklendiği "eski güzel günler"i yüceltirdiler. Dolayısıyla nasihatname literatürü Selim'in birbirinden farklı bir

99 Spiegel, "History, Historicism, and the Social Logic of the Text."

dizi imajını yaratırken, aynı zamanda bu imajların oluşturulduğu tarihi bağlamın özelliklerini yansıtır.

Beşinci Bölümde I. Selim'in Osmanlı hükümdarı olarak, öbür dünyaya ait, evliyalara yakışır, kâhince, hatta mehdi benzeri nitelikler taşıyan yaygın imajının gelişimi ele alınmaktadır. Bu bölüm, farklı Osmanlı tarih-yazımı türlerinin önceki bölümlerdeki çözümlemelerine dayanır. Bu öyle bir dönemdir ki, Avrasya'nın dört bir köşesinde binyıl korkuları, kıyamet alametleri ve mehdi beklentileri güçlenmiştir; Osmanlı ve Habsburg saraylarında, dünya egemenliği iddiaları, rakip imparatorluk ideolojilerinin temel ögesi olarak üretilmektedir; Sünni-Şii yarılması billurlaşmış, hatta kemikleşmiş, Osmanlı ve Safevi yönetici seçkinlerinin ideolojik çerçevesini yansıtan rakip siyasi teolojilere dönüşmüştür. İşte Beşinci Bölüm bu dönemde kaleme alınan tarih metinlerinin ardındaki düşünce tarihine ışık tutar.

Bu kitap bir bütün olarak, erken modern Osmanlı devletiyle ilgili tarih ve tarihyazımı çalışmalarına dört açıdan katkıda bulunmayı amaçlar. İlk hedefi I. Selim ile hanedanın diğer aday üyeleri arasındaki tartışmalı saltanat mücadelesini revizyonist bir yaklaşımla çözümlemektir. Bu açıdan Dimitris Kastritsis ile Şerafettin Turan'ın sırasıyla I. Bayezid ve I. Süleyman ile bu padişahların oğulları arasında yaşanan ölümcül taht mücadelelerini ele aldıkları iki bilimsel çalışmayla da diyaloga girerek "Klasik Çağ" olarak anılan dönemde Osmanlı sosyopolitik tarihiyle ilgili araştırmalardaki bir tarihyazımı boşluğunu doldurmayı amaçlar.¹⁰⁰ İkinci olarak, İstanbul'daki yenicherilerin değil, nüfuz alanı Balkan vilayetleri olan toplumsal, askeri ve siyasi grupların önemini vurgular. Osmanlı sınırlarında konumlanan siyasi ve askeri önderleri, bütün gücü elinde tutan sultanın yumuşak başlı, halinden memnun kulları olarak algılamak yerine, kendi çıkarları ve gündemleri olan bağımsız aktörler olarak değerlendirir. Salt kayırmacılık ve hamilik ilişkisinden çok, sürekli pazarlığa dayalı bir dinamik siyasi süreç tanımlamasıyla, Osmanlı araştırmalarına sinen devlet odaklı yaklaşımdan uzaklaşan bu çalışma, Osmanlı yönetiminin fazlasıyla merkezi olduğu varsayılan bir dönemde bile, saltanat mücadelelerinin sonuçlarının önemli ölçüde taşrada yaşayan askeri-siyasi aktörlerce belirlendiğini ortaya koymayı amaç-

100 Kastritsis, *The Sons of Bayezid*; Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*.

lar. Üçüncü olarak, Selim'in "efsaneleştirilmesi" üzerine yazılanlara odaklanarak, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca Osmanlı tarih yazımında birkaç farklı türün gelişimini inceler. Buna ek olarak imparatorluğun her alanda önemli değişimler geçirdiği bir dönemde edebi, tarihi ve siyasi metinler üreten Osmanlı yazarlarının düşünsel ortamının haritasını çıkarmayı amaçlar. Bunun sonucunda, Osmanlı yazarlarının aklını kurcalayan çeşitli, hatta zaman zaman çelişkili düşüncelere olduğu kadar, erken modern Osmanlı bağlamında, tarihe ait bilgileri ve belleği ürettikleri metinler aracılığıyla nasıl biçimlendirdiklerine ışık tutar. Son olarak da, Selim'in öyküsünü kullanarak, egemenlik, hükümdarın otoritesi ve siyasi teoloji konularında daha kapsamlı bir bilimsel tartışmaya katkıda bulunmayı hedefler. Dünya fatihi ve dini kurtaran mehdi olarak tahayyül edilen bir erken modern Sünni-Müslüman hükümdarın idealleştirilmiş imajının nasıl yaratıldığını inceler. Böylelikle Osmanlıların, Avrupa'da Habsburglarla dünya egemenliği konusunda, Doğu'da da Safevilerle ortodoks İslamın tanımlanması bağlamında rekabet halinde olduğu bir döneme odaklanan ve erken modern Avrasya bağlamında birbirine rakip emperyal kimliklerin biçimlendirilmesi üzerine yapılan yeni araştırmalara katkı sunmayı amaçlar.

BİRİNCİ KISIM
BİR SULTAN YARATMAK

SALTANAT VERASETİ VE SİYASET: SELİM'İN TAHTA UZANAN YOLU

Muradiye, sabrın acı meyvası'

Osmanlı hanedanının veraset sistemi haklı olarak “en güçlü olanın tahta çıkması” şeklinde adlandırılmıştır.² Osmanlıların kullandığı “halef,” “ihtilaf” ve “muhafeft” terimlerinin aynı Arapça kökten türetilmiş oluşu, onların her türlü verasetin zaten içerdiği kriz potansiyelinin kesinlikle farkında olduklarını gösterir.³ Veraset uygulamalarının Darwinci yapısının daha da çok öne çıkmasının nedeni, aslında, 19. yüzyılın son çeyreğinde ekber evlat ya da ekberiyet kuralıyla, yani hanedanın en yaşlı erkek üyesinin tahta geçmesiyle ilgili yasalar çıkartılana değin, tahta çıkma koşullarını düzenleyen ve geçici olmanın ötesine geçen bir dayanağın ya da rutinleşmiş bir kuralın bulunmamasıydı.⁴ Anthony Dolphin Alderson bu durumu açıkça şöyle değerlendiriyordu: “Bırakın ekberiyet kuralıyla ilgili herhangi bir kuram olmasını ... veraset kanunu ‘meydan

1 Muradiye, Osmanlıların ilk başkenti Bursa’da sakin bir semttir. Adını II. Murad’ın (hd. 1421-1444 ve 1446-1451) buradaki külliyesinden alan bu semtte, bazıları kanlı taht kavgaları sonucunda idam edilen birçok Osmanlı hanedanı üyesinin ebedi istirahatgâhı olan 12 türbe yer alır. Selim’in rakibi büyük ağabeyi Ahmed ile yeğenleri Musa, Orhan ve Emir’in son istirahatgâhları da burasıdır. Selim’in bir başka rakibi olan ortanca ağabeyi Korkud Bursa’daki Orhan Bey Türbesi’nde gömülmüştür. Ahmet Hamdi Tanpınar (ö. 1962) semti dokunaklı bir göndermeyle “sabrın acı meyvası” olarak betimlerken kuşkusuz bu tarihi olayları hatırlıyordu.

2 Tezcan, “The Politics of Early Modern Ottoman Historiography,” 186.

3 Osmanlı kılıç kuşanma törenleri bağlamında bu tür olası uyuşmazlıkların çeşitli ifadeleri için bkz. Kafadar, “Eyüp’te Kılıç Kuşanma Törenleri.”

4 Veraset usulünde hanedanın hayatta olan en yaşlı erkek üyesinin tahta geçmesi kuralı 1876’da çıkarılan Kânûn-ı Esâsî’yle getirilmişti. Osmanlı saltanat verasetinin çeşitli boyutları hakkında bkz. İnalcık, “Osmanlılar’da Saltanat Veraseti Usûlü;” Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 4-16 [Osmanlı Hanedanının Yapısı, 20-32]; Peirce, *The Imperial Harem*, 15-25, 79-86, 99-103 [Harem-i Hümayun, 23-33, 107-114, 121-124]; Fletcher, “Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire.” 17. yüzyılın sonlarında, Baki Tezcan’ın deyimiyle “yaşça büyük olma kuralı”nın pekiştirilmesinin simgesi olan Osmanlı hanedanının değişen rolleriyle ilgili olarak bkz. Tezcan, “The Politics of Early Modern Ottoman Historiography,” 184-197. II. Mehmed’in *Kânûnnâme*’sinde hükümdarlık için göz önüne alınması gereken faktörler arasında yaşıp anılmaması olması dikkat çekicidir.

kavgası' diye tanımlanabilirdi; oğullardan en güçlü olanı tahta çıkarken, diğerleri ... öldürülüyordu.”⁵

Ancak önceden belirlenmiş bir saltanat veraseti usulünün olmayışı, Osmanlıların bu alandaki uygulamalarının rasgele olduğu anlamına gelmez. Tam tersine Osmanlılar bazıları erken tarihli Türk-Moğol devletleri tarafından da uygulanmış olan belirli ilkeleri son derece bilinçli olarak izlemekteydi. Birincisi, modern çağ öncesi Türk-Moğol siyasi geleneği çerçevesinde bütün imparatorluk toprakları hanedanın babadan kalma mirası sayılıyordu. İkincisi, Osmanlı hanedanının her erkek üyesi Allah'ın lütfuna erişmişti, dolayısıyla teorik olarak her biri tahta geçebilir ve eşit derecede meşru bir hükümdar olabilirdi.⁶ Bu nedenle Halil İnalcık'ın da belirttiği gibi, Orta Asya'daki kabile imparatorluklarının ilk Türk hükümdarları egemenliklerini kutsal bir otoriteye ve “kut”a bağlıyorlardı.⁷ Osmanlı bağlamında “kut,” içerdiği “karizma” ve “ilahi vekâlet” çağrışımıyla birlikte “devlet” kavramına denk geliyordu.⁸ “Kut”a sahip olmak ile saltanatı elde etmek arasındaki karşılıklı girift ilişki, anlamsal açıdan da önemliydi; Türkçe “devlet” sözcüğünün Arapça kökeni *davla*'nın çağrışımlarından biri de “bahtın değişmesi”ydi.⁹ Üçüncüsü, Osmanlı hanedanının bütün erkeklerinin karizma ve kuta sahip olmaları, dağılımın eşit olduğu anlamına gelmiyordu. Aksine, Osmanlıların tahta geçme mücadelesi usulü, belirli bir zaman diliminde erkek hanedan üyelerinin yalnızca birinin bütün imparatorluk âlemini yönetmek için kutsal vekâlet sahibi olduğu varsayımına dayanıyordu.

Bu parametrelerle sınırlı bir siyasi-kuramsal çerçeve içinde, Osmanlılar Cemal Kafadar'ın saltanatın tek kişiye devri (*unigeniture*)

5 Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 5 [Osmanlı Hanedanının Yapısı].

6 Örn. bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 96 [Harem-i Hümayun].

7 Halil İnalcık'a göre Osmanlıların belirli bir hanedan üyesinin hükümdarlığa atanması gibi sınırlayıcı geleneklerden uzak durmaya çalışmaları, Türk devletlerinin aynı kadim ilkelerine dayanmaktaydı. Bu görüş ile kut kavramı ve bu kavramın Türk-Moğol hanedanları tarafından kullanılması üzerine bkz. İnalcık, “Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü,” 73-82.

8 Osmanlılar, Müslüman hükümdarlar olarak, hem devlet kurumunun hem de egemenlik gücünün Allah'tan kaynaklandığını varsayan İslam coğrafyasının siyasi geleneğinin ve kuramının da varisleriydiler. Bkz. Lewis, *Political Language of Islam*, Bölüm 2, özellikle 25-26 [İslam'ın Siyasal Dili, 45-46].

9 ‘*Davla*’ sözcüğünün anlamı ve erken İslam tarihindeki kullanımı için bkz. Lewis, *The Political Language of Islam*, Bölüm 2, özellikle 35-37 [İslam'ın Siyasal Dili, 60-61]. Devlet kavramının Osmanlıcadaki kullanımı hakkında bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 60-61; Tezcan, “The Politics of Early Modern Ottoman Historiography,” 186-187; Kastritsis, *The Sons of Bayezid*, 200-203.

dediği türde rekabetçi bir saltanat veraseti usulünü inatla sürdürdüler.¹⁰ Saltanatın tek kişiye devri rekabetçi bir yöntem, sadece tek kazananı olan bir oyundu ve ölen hükümdarın erkek akrabalarından biri, bütün imparatorluk üzerinde denetim kurabilmek için, bütün rakiplerini ortadan kaldırma gibi çatışmalı bir sürece girmek zorunda kalıyordu.¹¹ Her ne kadar Osmanlılar baştan beri bunu kesintisiz uygulamış olsalar da, saltanatın tek kişiye devri bir veraset yöntemi olarak II. Mehmed'in *Kânûnnâme*'sinde şu sözlerle sistemleştirilmişti: "her kimesneye evlâ-dumdan saltanat müyesser ola karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdür, ekser-i ulemâ dahi tecvîz itmişdür."¹² Saltanatın tek kişiye devredilmesi gibi rekabetçi bir koşulun yıkıcı etkileri I. Bayezid, II. Mehmed, II. Bayezid ve I. Süleyman'ın oğulları arasında 15. ve 16. yüzyıllarda yaşanan kanlı çekişmelerde görüldüğü üzere, kardeş katli-nin yasalaşmasından önce de, sonra da yaşanmıştı. 1574'te III. Murad

10 Osmanlıların saltanatın tek kişiye devri uygulaması için bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 120, 136-138.

11 Olası yıkıcı etkilerine karşın, saltanat mücadeleleri Osmanlı imparatorluk dünyasının birliğini yeniden doğrulamaya ve Osmanlı hanedanının egemenliğini pekiştirmeye de hizmet ediyordu. İslam çoğ-rufyasındaki diğer erken modern yönetimler de aynı parametreler içinde hareket etmişlerdi. Babürlü hükümdarı Şah Cihan'ın (hd. 1628-1658) oğulları arasındaki çatışmaların örneklediği gibi Osmanlı ve Babürlü saltanat mücadelelerinin şaşırtıcı benzerlikleri için bkz. Richards, *The Mughal Empire*, 151-164. Bu gönderme için Douglas Howard'a çok teşekkür ederim.

12 Bkz. *Kânûnnâme-i âl-i Osmân*, 18: "Saltanat (Allah'ın yardımıyla) hangi oğluma geçerse geçsin, dün-ya düzeni için erkek kardeşlerini öldürmesi uygundur. Ulemanın çoğunluğu da buna izin vermiştir." Konrad Dilger'in *Kânûnnâme*'nin "açıkça II. Mehmed'in hükümdarlık dönemi sonrasına ait malzeme içerdiği" yönünde sunduğu kanıtlara dayanan Colin Imber'e göre, "bu hüküm 'Kanunname'ye büyük bir ihtimalle I. Selim ya da III. Mehmed tarafından, kendi tahta çıkış biçimlerini mazur kılmak üzere 16. yüzyılda eklenmiştir ve halkın olanlara karşı gösterdiği kuvvetli tepkiyle mücadele girişimini temsil eder." (Aslında Dilger burada III. Mehmed'in değil, III. Murad'ın tahta çıkışından bahseder.) Bkz. Dil-ger, *Untersuchungen zur Geschichte des osmanischen Hofzeremoniells*, 14-34; Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650*, 109, 332n28 [Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650, 141]. Dilger'in, Viyana yazmasının metninin özgün *Kânûnnâme*'nin değiştirilmiş bir kopyası olduğu yönündeki savını inandırıcı buluyorum. Ancak II. Mehmed'in merkezci siyasetinin imparatorluk dünyasının parçalanmasını engellemeyi hedeflediği göz önüne alınırsa, sonraki sultanların (özellikle de tahta çıktuktan hemen sonra bir yaşındaki kardeşi Ahmed'i öldürmesi gibi bazı eylemlerini de meşrulaştırmaya gereken II. Mehmed'in) tahta çıkışlarını meşrulaştırmak için kardeş katliyle ilgili sonradan bir ek yapıldığı varsayımına katlanıyorum. Meh-med'in kardeşini öldürtmesiyle ilgili olarak bkz. Neşri, *Kitâb-ı cihânnümâ*, cilt 2, 683. *Kânûnnâme*'deki "kardeş katli" maddesiyle ilgili ayrıntılı açıklamalar ve bu maddenin özgünlüğüne ilişkin en yeni iddialar için bkz. sırasıyla Özcan, "Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi," *Kânûnnâme-i âl-i Osmân*, xxxiii-xxxiv. Kardeş katliyle ilgili genel bir görüş için bkz. Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*. Osmanlı "nizâm-ı âlem" kavramıyla ilgili olarak bkz. Hagen, "Legitimacy and World Order," özellikle 5-57. Hagen'e göre nizâm-ı âlem "tarihi olgulardan kaynaklanan sosyopolitik dinamikleri izleyen kuramsal kavramlar yerine geçiyordu."

tahta çıktığı zaman kendinden küçük beş erkek kardeşini, 1595'te oğlu III. Mehmed tahta çıktığında da 19 kardeşini öldürtmüştü.¹³

Kardeş katli mücadelelerinin bu olumsuz etkilerine karşın, saltanatın “savaşarak tahta çıkma” biçiminde tek kişiye devredilmesi –ki bu yolla hükümdar olan her şeyden önce fatih olarak tanımlanıyordu– yayılmacı askeri yönetimin temel ideolojisiyle tam bir uyum içindeydi.¹⁴ Osmanlılar saltanatın tek kişiye devri kuralına sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte, saltanat veraseti uygulamaları kadim Türk-Moğol devletlerinin benziyordu. Joseph Fletcher'ın ileri sürdüğüne göre, Osmanlı hanedanı yerleşik bir toplumu yönetmelerine rağmen, bir Orta Asya kabile geleneğinin de mirasçısıydı; bu gelenek gereğince imparatorluğun yönetimi, genellikle katl veya savaş yoluyla hanedanın en yetkin üyesine geçmeliydi.¹⁵ Osmanlılar, en uygun adayın tahta çıkmasını garantileye-bilmek için iki gelenekten de yararlanmışlardı; bu bağlamda saltanatın tek kişiye devredilmesi yöntemi onların, kapsayıcı ve gelenekselleşmiş bir Türk-Moğol kabile ilkesi çerçevesinde kuralları önceden belirlenmiş bir veraset sistemine karşı isteksizlikleri ile özellikle vurgulanan bir baht (*devlet*) kavramını başarıyla birleştirebilmesine olanak tanımıştı. Dolayısıyla, 17. yüzyılda kıdeme dayalı saltanat veraseti tercih edilmeye başlanıncaya kadar, saltanat mücadeleleri –hem harfiyen, hem de mecazi anlamda– “baht” savaşları olarak sürmüştü.¹⁶

Osmanlı tahtı üzerine hak iddia eden her aday gerçekten de ilahi vekâlete sahip olduğunu kanıtlama gayretiyle kendi bahtının rakiplerininkinden üstün olduğunu göstermek zorundaydı. Bu rekabetçi girişim, Osmanlı siyaset kültürünün öylesine ayrılmaz bir parçasıydı ki, karşılıklı

13 III. Mehmed'in kardeş katline halkın tepkisi hakkında bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 102-103 [*Harem-i Hümayun*, 137-138]. Hanedan içinde kardeş katli, II. Mehmed'in bu uygulamayı yasallaştır-masından sonra bile 19. yüzyılın başlarına değin tartışma konusu olmuştu. Kardeş katli uygulaması sonucunda hayatını kaybedenlerin tam listesi için bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 30-31 [*Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 47-49].

14 Peirce, *The Imperial Harem*, 25 [*Harem-i Hümayun*, 31-32].

15 Fletcher'in bu geleneği kabileler düzeyindeki “Türk, Moğol ve Mançurya siyasetleri dinamiğinin merkezi ögesi” olarak tanımlaması konusunda bkz. Fletcher, “The Mongols,” 17. Osmanlı bağlamında en güçlü hanedan üyesinin tahtın varisi olarak belirlenmesi hakkında bkz. Fletcher, “Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire.”

16 Yaşça büyük olanın tahta çıkması hakkında bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 72-78.

baht sınavıyla ilgili “devlet sınaşmak” diye bir de deyim ortaya çıkmıştı.¹⁷ Kişinin bahtının en kesin kanıtı savaş meydanındaki başarıydı. İş salta-
nat verasetine gelince, hiçbir şey Allah’ın lütfunun en kesin ifadesi olarak
kabul edilen başarının üstünde değildi.¹⁸ İşte bu yüzden, Halil İnalıcık’a
göre, “Baba oğul, II. Bayezid’le Selim, Kanuni Süleymanla Mustafa bir harp
için karşı karşıya geldikleri zaman kendi ihtiyaşlarına değil, mücerred bir
kuvvete, Tanrı’nın ve devletin iradesine tâbi oldukları inancında idiler.”¹⁹
Hanedan mücadelesinin sonucunu çoğu zaman tevekkülle kabul etmiş
olmalarının nedeni de işte bu inançtı.

II. Bayezid’in kaderi, zorunlu inzivayı geçireceği Dimetoka’ya
(bugünkü Didimotiho, Yunanistan) giderken yolda şüpheli biçimde ölmek-
ti; Selim’in kaderindeyse dokuzuncu padişah olarak imparatorluk tahtına
çıkma vardı. Bu noktada insan, tahttan indirilen sultanın bütün bu talih-
siz olayları Allah’ın hükmü olarak kabul edip edemediğini merak ediyor.
Ancak, Bayezid’in tahtında gözü olan kuşkusuz her aday, imparatorluk
paytahtı ve taşradaki çeşitli hiziplerin siyasi ve askeri gücünü yanına
çekerek Allah’ın iradesini değiştirmek için elinden gelen her şeyi yapmıştı.
Bayezid’in şehzadeleri arasında bu işte en başarılı olanın Selim olduğuna
da hiç kuşku yoktu.

Bu bölümde, I. Selim’in iktidara gelişi geniş bir yelpazedeki (özellikle
Osmanlı) arşiv belgeleri ve tarih anlatılarına dayanılarak ele alınacaktır. Bu
bağlamda saltanat iddiasındaki dört hanedan üyesinin birbiriyle keşişen
yolları izlenerek ve onları destekleyen askeri ve siyasi hiziplerin taraf değiş-
tirmeleri incelenerek, I. Selim’in 24 Nisan 1512’de Osmanlı tahtına çıkması-
na değin yaşanan olayların tutarlı –ve anlamlı bir çerçeve içine oturan– bir
öyküsü oluşturulmaktadır. Bu siyasi dramın baş aktörleri dönemin meşru
hükümdarı II. Bayezid ile şehzadeleri Ahmed, Korkud ve Selim’dir.

Kitabın sonraki bölümleri I. Selim’le ilgili tarih yazımıyla büyük
ölçüde ölümünden sonra yaratılan imajı üzerine odaklanırken, bu bölüm

17 Bu deyimın anlamı ve tarihteki önemi için bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 60-61; Tezcan,
“The Politics of Early Modern Ottoman Historiography,” 186-187; Aksoy ve Dilçin, ed., *Tanıklarıyla Ta-
rama Sözlüğü*, cilt 5, 3434.

18 İnalıcık, “Osmanlılar’da Saltanat Veräseti Usûlü,” 73.

19 İnalıcık, “Osmanlılar’da Saltanat Veräseti Usûlü,” 94.

salt tarih konusundadır. Burada yararlanılan kaynaklar arasında fermanlar, mektuplar, arzuhalles, casus raporları, münşeât mecmuaları, adı bilinen ve bilinmeyen yazarların kaleme aldıkları Osmanlı hanedanıyla ilgili genel tarihler (*Tevârîh-i âl-i Osmân*), “Selimnâme” diye anılan edebi-tarihi anlatı külliyatı ve son derece önemli bilgiler içeren Venedik elçilik raporları (*relazioni*) bulunmaktadır.²⁰ Sonraki sayfalarda özetlenen olayların anlatısı, yazarlarının farklı yaklaşımlarını ve gündemlerini yansıtan bu yazılı metinlere dayanır.

VERASET POLİTİKALARI: TAŞRA FAKTÖRÜ

Baştan başlamak gerekirse, II. Bayezid’in sekiz oğlu olmuş, bunlardan beşi kendisinden önce ölmüştü.²¹ Osmanlı saltanat veraseti usulü baştan beri saltanatın tek kişiye devri kavramı ve bu kavramın rekabetçi yapısıyla biçimlendiğinden, Bayezid’in hayatta kalan oğulları arasındaki mücadele zemini, 1511’de şiddetin patlak vermesinden çok daha önce zaten oluşmuştu.²² Bir Osmanlı hükümdarı öldüğü zaman taht adayları için en önemli şey payitahtta hakimiyetin sağlanmasıydı; nitekim Bayezid’in şehzadeleri arasındaki ihtilaf kendini önce sancaklar üzerinde bir kavga olarak göstermişti. Her aday İstanbul’a en yakın sancakbeyliğini edinerek diğer rakiplerini köşeye sıkıştırmaya ve alt etmeye uğraşmıştı. 1402 Ankara Muharebesinden sonra çıkan iç savaş nedeniyle Osmanlı şehzadelerinin Balkanlar’daki sancaklara gönderilmesinden vazgeçilmiş, dolayısıyla bu mücadele ilk aşamada Anadolu’yla sınırlı kalmıştı.²³

20 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde (TSMA) bulunan belgelerin hem eski hem de yeni tasnife göre hazırlanmış katalog numaraları verilmiştir. “D” defter, “E” ise evrak olarak tasnif edilmiş belgeleri ifade eder. Venedik belgelerinin büyük çoğunluğu Senato’ya verilen elçilik raporlarından (*relazioni*) oluşur; Marino Sanuto (ö. 1536) tarafından özet tarzında toplanmış ve 1879-1903 arasında 58 cilt olarak *I Diarii di Marino Sanuto* adıyla yayınlanmıştır. Raporlara yazarlarının adıyla gönderme yapılmış, parantez içinde raporun tarihi, ardından da *I Diarii* içinde yer aldığı cilt ve sayfa numaraları belirtilmiştir.

21 Abdullah (ö. 1483), Mahmud (ö. 1507), Mehmed (ö. 1507), Alemşah (ö. 1510), Şehinşah (ö. 1511). II. Bayezid’in oğullarının ölüm tarihleri için bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, tablo 28 [*Osmanlı Hanedanının Yapısı*, tablo 28].

22 Osmanlıların veraset uygulamalarında saltanatın tek kişiye devri ilkesine katı bağlılıkları konusunda bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, Bölüm 3, özellikle 120-121, 136-138. II. Mehmed’in kardeş katliyle ilgili belirleyici ifadesi için bkz. *Kânûnnâme-i âl-i Osmân*, 18.

23 1402-1413 arasındaki iç savaş sırasında Osmanlı şehzadeleri arasında yaşanan ölümcül mücadeleler hakkında bkz. Kastritsis, *The Sons of Bayezid [Bayezid’in Oğulları]*.

Örneğin Korkud 1483'te Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine atanmıştı.²⁴ Sonradan Bergama'yı da topraklarına katmak istemiş,²⁵ ama II. Bayezid bunu reddederek Korkud'u 1502'de Teke (Antalya) sancakbeyi yapmış ve 1503'te Hamid (Isparta) Sancağı'nı da onun denetimine vermişti.²⁶ Hamid'in eklenmesi her ne kadar Korkud'un yıllık gelirini neredeyse iki katına çıkarsa da, kuşkusuz şehzadenin payitahttan uzak tutulmak istendiğinin göstergesiydi. Birkaç yıl sonra Korkud ile Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın (ö. 1511) arası, sancak sınırları içindeki av alanları (*şikâristân*) ve limanlar yüzünden açıldı; paşa, Korkud'un kardeşi Ahmed'in önde gelen destekçisiydi.²⁷ Bu bardağı taşıran son damla olmuş olmalıydı; zira Korkud sadrazamla düştüğü anlaşmazlıktan kısa bir süre sonra, 18 Mayıs 1509'da, Mısır'a yelken açtı.²⁸ Ancak, Osmanlı tahtına geçebilmek için Memluk hükümdarı Kansu Gavri'nin (hd. 1501-1516) askeri desteğini almayı başaramayan Korkud'un bir önceki görevine geri dönmeyi istemekten başka bir seçeneği kalmamıştı.²⁹ Korkud'un II. Bayezid ile Hadım Ali Paşa'ya yolladığı özür mektupları –ayrıca Mısır'a babasının emirlerine meydan okumak için değil, Mekke'de hac ziyareti yapmak için gittiğini anlatmak için kaleme aldığı risale– anlaşılan istenilen etkiyi yarattı.³⁰ Ne var ki, Korkud Osmanlı topraklarına geri döndüğünde yine İstanbul'a yakın bir göreve atanmak istedi ve Aydın Vilayeti'ne gönderilmesi için bir

24 Bkz. Uzunçarşılı, "II. Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut," 543. Özgün metinde yanlış vermiş olduğum bu tarihi düzeltme yardımcı olan değerlendirme için bkz. Yılmaz, "Selim'i Yazmak," 316-317.

25 Bkz. Korkud'un II. Bayezid'e gönderdiği arz, TSMA E.5679 (E.748/5). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 6110.

26 Bkz. II. Bayezid'in Mayıs 1503 tarihli beratı, TSMA E.6356 (E.756/81). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 58n6 (evrak numarası "6336" olarak verilmiş). Bu şehirlerin yerleri ve bu bölümde adı geçen sancakların yaklaşık sınırları için bkz. harita 25 (Anadolu), 26 (Rumeli) ve 30 (Karadeniz), Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*.

27 Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 59. Ayrıca bkz. Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 911.

28 Sadeddin, *Tâcü'l-tevârih*, cilt 2, 168.

29 Korkud'un Mısır'da bulunduğu dönem hakkında bkz. Uzunçarşılı, "II. Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut," 549-558. Memluk sarayındaki kabulüyle ilgili olarak bkz. İbn İyâs, *Badâi al-zuhûr*, cilt 4, 157. Korkud'un başansızlığının arkasında muhtemelen II. Bayezid'in Memluk sarayına yolladığı bir uyarı mektubu vardı. Bkz. Marin de Molin'in elçilik raporu (5 Ocak 1510), *I Diarii*, cilt 9, 27.

30 Korkud'un II. Bayezid'e gönderdiği ve yaptıklarının gerekçesini anlatmaya çalıştığı savunmanın ayrıntılı bir tahlili için bkz. al-Tikriti, "The Hajj as Justifiable Self-Exile." Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 59; Marin de Molin'in elçilik raporu (10 Ağustos 1510), *I Diarii*, cilt 10, 76.

arz yolladı.³¹ 1511'de kız kardeşine yolladığı mektupta kullandığı çaresizce kelimelerden Korkud'un bu isteğine kulak asılmadığı anlaşılır. Korkud mektubunda dışlandığından ve o sırada bulunduğu Teke Sancağı'na katlanmak zorunda bırakıldığından şikâyet etmekteydi.³² Üstelik babasının, kardeşi ve rakibi Selim'i Manisa'ya gönderme kararı da Korkud'un çaresizliğini artırmış görünüyor. Korkud rakibinden önce Manisa'ya ulaşabilme telaşıyla sancağını terk ederek şehre doğru yola çıktı.³³ Oysa Korkud'un görev yerinden ayrılmasının sonuçları, tahmin edebileceğinden çok daha ciddiydi; şehzadenin kararı, aynı yıl Safevilerin kıskırtmasıyla çıkan Şah-kulu Ayaklanmasının kıvılcımı oldu.

Öte yandan Korkud'un ağabeyi Ahmed, babası 1481'de tahta çıkar çıkmaz, prestijli Amasya Sancağı'na atanmıştı. Ama onun da endişeleri yok değildi. Her ne kadar kardeşleri uzak yerlerde görev yapıyor olsalar da, Ahmed, II. Bayezid'in son günleri yaklaşırken, kendi sancağını payitahta bağlayan yolu açık tutma konusunda gitgide daha fazla endişe duyuyordu. Dolayısıyla Korkud'un Batı Anadolu'daki hareketlerini dikkatle izliyor,³⁴ Selim'in yaptıklarını da yakından gözlemlemeye çalışıyordu. Selim 1509'da oğlu Süleyman için Şebinkarahisar (Şebhâne Karahisân) sancakbeyliğini isteyince³⁵ derhal müdahale eden Ahmed, başlıca rakibinin oğlunun komuşu sancağa atanmasını kabullenmek istemedi, II. Bayezid de Süleyman'ı Bolu'ya atamaya karar verdi. Ahmed bu kez de Bolu sancağının "Amasya'dan tahtgâha vusûlün yolu"³⁶ olduğunu ileri sürerek itiraz edince, Bayezid Süleyman'ı 6 Ağustos 1509'da Kırım'ın güneyindeki Kefe'ye (bugün

31 Bkz. Korkud'un divan-ı hümayuna gönderdiği mektup, TSMA E.2597 (E.537/4). Bu mektubun tıpkıbasımı, çevirmiyazımı ve İngilizce çevirisi için bkz. al-Tikriti, "Şehzade Korkud," 334-341. Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 59n7.

32 Bkz. Korkud'un kız kardeşine gönderdiği mektup, TSMA E.5587 (E.746/104). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 60.

33 Kemâlpâşazâde, Korkud'u siyasetle ilgili olmayan biri olarak gösterebilmek için şehzadenin Teke'deki görevinden ayrılmasının nedeninin, bu sancaktaki baş edilmez halkın "sûretâ âdem ve manâda bir nice hayvân-ı lâ-yefhem" (insan görünüşlü bir sürü anlayışsız hayvan) olmasından kaynaklandığını söyler. Bkz. Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 41-42.

34 Sadeddîn'e göre, Ahmed sancağından ayrılan kardeşi Korkud'u cezalandırmak üzere serdar atanma talebinde dahi bulunmuştu. Sadeddîn, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 169.

35 Bkz. Selim'in II. Bayezid'e gönderdiği mektup, TSMA E.5970 (E.752/18). Bu mektubun içeriği hakkında ayrıca bkz. Tansel, *Sultan II. Bâyezîd'in Siyasî Hayatı*, 266-268.

36 Sadeddîn, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 136: "Amasya'dan payitahta ulaşmanın yolu..."

Feodosya, Ukrayna) atadı.³⁷ Bolu, Çorum ve Osmancık daha sonra sırasıyla Ahmed'in şehzadeleri Murad (ö. 1514?), Süleyman (ö. 1513) ve Osman'a (ö. 1513) verilince, Ahmed de oğulları aracılığıyla İstanbul'a uzanan yol üzerinde tam denetim sağlamış oldu.³⁸ Ancak Ahmed'in öngöremediği şey Süleyman'ın Kefe'ye atanmasının Selim'e Rumeli'nin kapılarını açmış olmasıydı; saltanat mücadelelerinin son aşamasında Selim bu avantajdan sonuna kadar yararlanacaktı.

II. Bayezid ile en küçük oğlu Selim'in arasının tam olarak hangi tarihte açıldığını belirlemek imkânsızdır, ama aralarındaki anlaşmazlığın, Selim'in en uzak şehzade sancağı olan Trabzon'a atandığı 1487 gibi erken bir tarihte iyice belli olduğunu söylemek mümkündür.³⁹ Atama Selim'in Bayezid'in sarayında pek sevilmediğini gösterse de, bu uzaklık şehzade için gizli bir lütuf olmuştu. Birincisi, Selim'in görev yeri Şah İsmail'in (hd. 1501-1524) topraklarına yakındı, bu da onu Osmanlı Devleti için ciddi bir tehdit oluşturan Safevilerle yüz yüze getirmişti. Her ne kadar şahın Güney Anadolu'daki Türkmen taraftarlarının oluşturduğu tehlike 1511 Şahkulu Ayaklanmasıyla patlak vermiş olsa da, tehlike çanları daha önce çalmaya başlamış ve Şii sempatizanları Mora'da yeni fethedilen Modon ve Koron'a sürgün edilmişti.⁴⁰ Aslında 16. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Kemâlpazâde'ye göre, Korkud'un 1502'de Teke'ye atanmasının bir nedeni Şah İsmail taraftarlarının yaşadığı bölgedeki isyankâr halkı denetim altında tutacak bir "sâhib-i haşmet-ü-iktidâr serdâr"a ihtiyaç duyulmasıydı.⁴¹ 1507'deyse Şah İsmail, içinde Osmanlı tebaası Türkmenlerin de bulunduğu ordusuyla Osmanlı egemenliği altındaki Dulkadır Beyliği'ni istila ederek daha büyük bir tehdit oluşturmuştu.⁴² II. Bayezid, yazdığı özür mektubunda kendisinden "vâlid-i mâcîd-i büzürgvârım"⁴³ diye söz eden

37 Söz konusu atanmanın tarihi için bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 77.

38 Kemâlpazâde Bolu'nun Şehzade Alaeddin'e (ö. 1513) verildiğini söyler. Bkz. Kemâlpazâde, *Tevârîh*, cilt 8 (1985), 33. Kemâlpazâde hakkında özgün metinde yanlış vermiş olduğum bu bilgiyi düzeltmeme yardımcı olan değerlendirmeye için bkz. Yılmaz, "Selim'i Yazmak," 322.

39 I. Selim'in Trabzon'a atanmasıyla ilgili verilen farklı tarihler için bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 74n28.

40 Yunanca "Methônê" ve "Korônê"; yerel Venedik dilinde "Modon" ve "Coron." Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 180a; Nişâncızâde, *Mirât*, 112b.

41 Kemâlpazâde, *Tevârîh*, cilt 8 (1997), 234: "heybetli ve kuvvetli [bir] komutan."

42 Kemâlpazâde, *Tevârîh*, cilt 8 (1997), 251: Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 182a.

43 Âli, *Kühü'l-ahbâr*, cilt 2, 909: "şanlı ve yüce babam."

Şah İsmail'e güvenmediğinden, bir yandan Anadolu'daki askerleri olası bir Safevi istilasına karşı teyakkuzda tutuyor, bir yandan da şahın Anadolu vilayetlerindeki olası taraftarlarını yakalıyordu. Osmanlı sultanı gene de Şah İsmail'e karşı bir çatışmasızlık siyaseti yürütmeyi seçmişti.⁴⁴

Selim ise babasından farklı olarak Şah İsmail'i kıskırtmaktan hiç çekinmiyordu. Venedik kaynaklarına göre, Safeviler Selim'in saldırgan askeri siyasetini 1505 gibi erken bir tarihte saraya şikâyet etmişti.⁴⁵ İki yıl sonra Şah İsmail kardeşini 3000 askerle Selim'in sancağını talan etmeye gönderdi, Selim de misilleme olarak Safevi topraklarına baskınlar düzenledi, Safevi birliklerini bozguna uğrattı, silah ve cephanelerine el koydu.⁴⁶ Şah İsmail II. Bayezid'e bir elçi yollayarak, Selim'in saldırısından şikâyetçi oldu ve şehzadenin el koyduğu silahların iadesini istedi.⁴⁷ Bayezid bu isteği görmezden gelmekle birlikte, Safevi elçisini değerli armağanlar ve dostluk dilekleriyle geri gönderdi.⁴⁸ Osmanlılar ile Safeviler arasında zaten iyi gitmeyen ilişkiler, Şah İsmail'in Erzincan bölgesini ele geçiren Selim'e saldırmak üzere 1510'da birliklerini toplamaya başlamasıyla yeniden gerginleşti. Bu durum da Doğu Anadolu'da daha önce patlak veren askeri çekişmeler gibi, II. Bayezid'in diplomatik çatışmasızlık stratejisi sayesinde çözüldü.⁴⁹

Bayezid'in Safevilere karşı dikkatle izlediği şiddet göstermeme siyaseti göz önüne alındığında, Selim'in 16. yüzyılın ilk on yılındaki uzlaşmaz tutumu ve saldırganlığının, Osmanlı sarayındaki Ahmed yanlılarınca bir tür başkaldırı olarak yorumlanmış olması çok da şaşırtıcı değildir.⁵⁰ Selim babasının paylamalarına karşın, Osmanlıların doğudaki komşularına karşı sal-

44 II. Bayezid'in çatışmasızlık siyasetini imparatorluğun batı sınırlarında da olabildiğince sürdürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Balkan sınırlarında çatışma çıkartan uç beylerinin uyarılması hakkında, bkz. TSMA E.5898 (E.750/77).

45 Bkz. Antonio Marzello'nun elçilik raporu (25 Eylül 1505), *I Diarii*, cilt 6, 240.

46 Kemalpaşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1997), 259-260; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 184b.

47 Bkz. Andrea Foscolo'nun elçilik raporları (6, 13 Ağustos 1508), *I Diarii*, cilt 7, 631.

48 Bkz. Andrea Foscolo'nun elçilik raporu (1 Ağustos 1508), *I Diarii*, cilt 7, 636-637.

49 Örneğin bkz. Andrea de Civald'in Nicolò Venier'ye mektubu (15 Temmuz 1510), *I Diarii*, cilt 11, 477. Bayezid'in Safevilere karşı izlediği diplomatik çatışmasızlık stratejisi, onun dış siyaset anlayışının ne olursa olsun askeri çatışmaya girmeyeceği doğrultusunda olduğu anlamına gelmiyordu. II. Bayezid dönemindeki Osmanlı-Memluk ilişkileri ve bu padişahın Memluklara karşı giriştiği askeri seferler hakkında bkz. Yüksel Muslu, *The Ottomans and the Mamluks, 134-155 [Osmanlılar ve Memluklar, 178-202]*.

50 Bkz. Kemalpaşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 39-40.

dırgan siyasetini sürdürmeye devam ediyordu.⁵¹ Bu açıdan Selim'in 1508'de Gürcistan topraklarına yaptığı iyi örgütlenmiş akınlar dikkat çekiciydi; bu akınlar sırasında şehzadenin on binden fazla Gürcüyü esir aldığı rivayet edilir.⁵² Kemâlpâşazâde'ye göre, Bayezid'in, oğlunun "kefereye" karşı kazandığı zaferlere tepkisi karmaşık mesajlar içeriyordu. Osmanlı sultanı bir yandan Selim'in başarısını sultani armağanlar ve ayrıcalıklar vererek ödüllendirirken, diğer yandan üzerine basa basa "teksir-i adâya rızâmuz yokdur" diyordu.⁵³

II. Bayezid'in Şah İsmail'e karşı harekete geçme konusundaki isteksizliğinin tersine, Selim'in ısrarla daha güçlü bir uluslararası siyasetten yana olduğunu belirtmesi, halk için güvenli bir yaşam, asker için de sonunda kârlı çıkacakları seferler anlamına geldiğinden, kuşkusuz iki kesimin de moralini yükseltiyordu. Selim'in etkin bir askeri siyaset sözü vermesi, servetleri ve terfileri başarılı seferlere bağlı olan askeri sınıfın desteğini kazanmasını sağlamış, Osmanlı topraklarına akınlar düzenleyen Safevi güçlerine karşı uyguladığı etkin misilleme önlemleriyle Gürcistan'a yaptığı başarılı baskınlar da anlaşılan kitlelerin desteğinin artmasına yol açmıştı. Osmanlı tarihçisi ve devlet adamı Celâlzâde Mustafa'nın (ö. 1567) dediklerine bakılırsa, Selim'in Safevilere ve Gürcülere karşı giriştiği seferler "zındıklar" ve "kâfirler" karşısında "dinin savunucusu" imajını güçlendirmekle kalmamış, ayrıca dönemin rakipsiz hükümdarı olarak şehzadeye övgüler yağdıran türkülerin halk arasında seslendirilmesine katkıda bulunmuştu.⁵⁴

Selim, Gürcülere ve Safevilere düşmanca tavır göstermesinin yanı sıra, II. Bayezid'in edilgen tutumunu açıkça eleştirmesinden ötürü de kuşkusuz Osmanlı sarayında pek tutulmuyordu.⁵⁵ Bunun dışında Selim'in Osmanlı imparatorluk siyasetini yeniden canlandırma heyecanı, Ahmed'den yana olan Osmanlı yönetici seçkinlerin, Ahmed'i tahta çıkararak (kendi mevkileriyle birlikte) korumayı umut ettikleri statükodan da kesin bir kopuşun işareti olarak görülüyordu. Ahmed yanlıları bir taraftan

51 Selim'e Safevilere baskın yaparak elde ettiği toprakların bir kısmını geri vermesi emredilmişti. Bkz. TSMa E.5970 (E.752/18).

52 Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 32; Nişâncızâde, *Mirât*, 114a.

53 Bkz. Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 40: "düşmanların çoğaltılmasına rızam yoktur." Benzer bir anlatı için bkz. Celâlzâde, *Meâsir*, 45a.

54 Celâlzâde, *Meâsir*, 55b.

55 Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 185b.

da Bayezid'i, Selim'in davranışlarının başkaldırı sınırına yaklaştığına, ayrıca Selim'in Anadolu vilayetlerindeki karışıklıkların nedeninin Bayezid'in edilgenliğinden kaynaklandığını söyleyerek onu açıkça suçladığına inandırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı;⁵⁶ bu da padişahın oğluna karşı düşmanlığını daha da pekiştiriyordu. Zaten başından beri Ahmed yanlısı hizbin en güçlü mensubu olan Bayezid, Selim'in askeri girişimlerini gitgide daha fazla kınamaya ve Ahmed'in tahta çıkmasını garantiye almak için Selim'in isteklerinin çoğunu reddetmeye başlamıştı.

KARADENİZ'İ AŞMAK: SELİM KIRIM'DA

Kayda değer olan, II. Bayezid'in Ahmed'in bütün isteklerini karşılarken, Selim'inkileri sürekli reddetmesiydi; Selim'in oğlu Süleyman'ın sonunda 6 Ağustos 1509'da Kefe'ye atanmasına değin bu böyle sürdü.⁵⁷ İlginçtir, Bayezid Anadolu'daki stratejik vilayetlerin denetimini en büyük oğluna teslim ederken, Selim'in Rumeli üzerinden ters bir dönüşle Osmanlı tahtına el koyabilmesinin de önünü açmış oluyordu.⁵⁸

Selim'in Trabzon'dan ayrılmak niyetinde olduğu sultan için sır değildi.⁵⁹ Süleyman'ın sancağa atanma sırası geldiğinde Selim açıkgozluk yaparak, oğlunun Anadolu'da, Ahmed'in ya da Ahmed'in oğullarından birinin denetimi altında olan sancakları tehdit edecek kadar yakın bir yere atanmasını istemişti; aslında Selim, Süleyman'ın (dolayısıyla da kendisinin), Ahmed'in İstanbul'a ulaşmasını engelleyebileceği varsayımıyla, sultanın bu isteği kabul etmeyeceğinden emindi. Ustaca yaptığı bu manevra işe yaramış, Bayezid'in Süleyman'ı uzak bir Rumeli sancağı olan Kefe'ye ataması sayesinde Selim Kırım'a geçerek, Balkanlar'daki beylerin deste-

56 Selim'in devleti idare edenleri "süitedbir" (kötü yönetim) ve "adem-i ikdâm" (çaba eksikliği) ile suçlayan sözleri için bkz. Selim'in sadrazama gönderdiği mektup, TSMa E.6185/2 (E.754/101). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 79; *Solakzâde, Târih* (TSMK E.H.1416), 244.

57 Bkz. Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 33; Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 136.

58 Selim'in oğlu Süleyman'ın Şebinkarahisar'a, olmazsa Kefe'ye atanması yönündeki talebi için bkz. TSMa E.5970 (E.752/18); Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 135-136.

59 Selim babasına 1510'da sunduğu bir arzuhalde Trabzon'un ekonomik geri kalmışlığından ve sağlıklı havasından şikâyetçi olduğunu yazmış. Bkz. TSMa E.5437 (E.745/21). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 75-76 (evrak numarası "543" olarak verilmiş). Hoca Sadeddin Selim'in Rumeli'de bir sancak talep ettiğini söyler. Bkz. Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, cilt 2, 140. Kitabın özgün halinde bu iki kaynağın aynı cümle içinde zikredilmiş olmasının yarattığı izlenime dayalı bir eleştiri için bkz. Yılmaz, "Selim'i Yazmak," 378-380.

ğini kazanabilmişti. Selim, İstanbul'dan gelen bir haberle babasının tahtı Şehzade Ahmed'e bırakmaya karar verdiğini öğrenir öğrenmez, tahtı ele geçirme planının ikinci aşamasını uygulamaya karar verdi ve Ekim 1510'da deniz yoluyla Kefe'ye geçti.⁶⁰

Selim Kefe'ye ulaştıktan sonra Rumeli'de bir sancak isteğini yeniledi, amacının imparatorluğun en batısındaki sancaklarda "kâfir ordularıyla savaşmak"⁶¹ olduğunu söylüyordu. Asi şehzadenin Balkanlar'daki varlığından zaten çoktan telaşa düşmüş olan Ahmed yanlıları, böyle bir atamanın "kânûn-ı kadime muhâlif" olduğunu söyleyerek karşı çıktılar; Selim'in isteğini yerine getirmesinin daha fazla karışıklığa neden olacağını söyleyerek sultanı ikna etmeye çalıştılar ve II. Bayezid'den şehzadeye eski görev yerine dönmesini emretmesini istediler.⁶² Sultanı ikna etmek zor değildi. Bayezid'in, Selim Kırım'a varır varmaz, Kili (bugün Kilia, Ukrayna) ve Akkirman (bugün Cetatea Alba / Byelgorod, Ukrayna) valilerinden bütün yolları denetim altına almalarını, Rumeli askerlerinin Selim'in peşi sıra gitmelerini engellemelerini istediği anlaşılır.⁶³ Sultan ayrıca Selim'in de Trabzon'a dönmesini emretmişti. Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'ye (ö. 1657) göre, Bayezid, Selim'in "Çerkes vilâyetine akın" yapabilmek için daha önce istediği izne ilkin "yirüne varasın" diye emrederek, sonra da yolladığı "itâb-âmiz nâmeler" (kınayıcı mektuplar) ile "benümle saltanatda şerik misin" diye oğlunu sorgulayarak olumsuz yanıt vermişti.⁶⁴ Paylamak işe yaramayınca Bayezid daha az dirençle karşılaşacağını umduğu bir başka yola başvurdu, saygın din âlimi ve devlet adamı Mevlana Nureddin Sarugürz'ü (ö. 1521) 29 Ekim 1510'da Selim'in ordugâhına elçi gönderdi.⁶⁵ Selim'in buna verdiği tepkiyse gerilimi daha da artırdı. Mevlana Nureddin'in kaleme aldığı mektuba göre ise, Selim elçiye Bayezid'in Trabzon'a

60 Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 185a; Nişâncızâde, *Mirât*, 114a.

61 Anonim, *Târih* (TSMK R.1099), 110b: "asâkir-i küffâr [ile] ... gazâlar idüb;" Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 141.

62 Kemâlpaşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 41. Ayrıca bkz. Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 24a: "şehzâdelere Rûmilinde sancak virilmek kânûn degildir."

63 Bkz. Lodovico Valdrim'in elçilik raporu (31 Mayıs 1510), *I Diarii*, cilt 10, 669.

64 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 23b.

65 Bkz. Selim'in divan-ı hümayuna gönderdiği mektup, TMSA E.6185/9 (E.754/100/9). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 80n35; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 186a; Nişâncızâde, *Mirât*, 114a.

dönmesi emrine “gökden Cebrâil inüb ve peygâmbere dilek iderse” bile uymayacağını söylemişti. Selim, Korkud’un Mısır macerasına değinerek, ne bir yere gitmeye niyetlendikten sonra kardeşi gibi geri döneceğini, ne de fikir değiştireceğini vurgulamıştı.⁶⁶

Mevlana Sarugürz bu görev sırasında yalnızca Selim’i ziyaret etmemiş, aynı zamanda Kırım Hanı Mengli Giray’a da (ö. 1515) padişahıtan bir mektup getirmişti. Bayezid mektubunda Mengli Giray’dan Selim’i görev yerine dönmeye ikna etmesini rica ediyordu; iki hükümdar arasındaki yazışmadan anlaşıldığı üzere han buna mecbur kalmıştı. “Pâdişâh-ı gerdun-penâhun muhlis bendesi” olduğunu iddia eden Kırım hanı, asi şehzadeyi uyarmış ve “pâdişâh rızâsına muhalif emre rızâm yokdur” demişti.⁶⁷ Ama yaptıklarıyla söylediklerinin örtüşmediğine ilişkin birçok belirti vardır. Örneğin arşiv belgelerinde, hanın Selim’in askeri gücünü arttırabilmek için asker gönderdiği belirtilirken,⁶⁸ Bayezid’in casuslarının payitahta yolladıkları raporlarda da, Selim’in üç bin askeri arasında hanın küçük oğlu Saadet Giray’ın (ö. 1538) 300 askerinin bulunduğundan da söz edilir.⁶⁹

SALTANAT VERASETİ SİYASETİNDE DEĞİŞİKLİK: SELİM RUMELİ’DE

Bu noktadan sonraki pazarlık sürecinin gösterdiği üzere, Selim Anadolu’ya dönme niyetinde değildi. Ahmed’e verilenden daha değersiz bir sancağı kabul etmesinin mümkün olmadığını belirttikten sonra, Bayezid’in Anadolu’nun güneybatısında önerdiği Menteşe sancağını reddederek onun yerine Silistre’yi (bugün Silistra, Bulgaristan) istedi.⁷⁰ Selim’in Balkanlar’da

66 Bkz. Mevlana Nureddin Sarugürz’ün II. Bayezid’e gönderdiği rapor, TSMA E.6322 (E.756/47). Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (I), 80-81.

67 Bkz. II. Bayezid ile Mengli Giray arasındaki yazışmaya dair rapor, TSMA E.6382/2 (E.756/111): “Osmanlı padişahının sadık hizmetkârı ... padişahın iradesine aykırı emirlere rızam yoktur.” Ayrıca bkz. Tansel, *Sultan II. Bâyezid’in Siyasî Hayatı*, 272-273.

68 Bali Bey’in Akkırman’da bulunan Mehmed adlı bir adamının Kırım hanının bin Kazak askerini Selim’e yolladığını bildiren raporu için bkz. TSMA E.8917 (E.881/134). Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (I), 83n.41.

69 Bkz. Bali adlı birinin saraya gönderdiği rapor, TSMA E.6329 (E.756/54). Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (I), 83n.42; Hadidi, *Tevârih*, 363.

70 Pazarlık süreci hakkında bkz. Nureddin Sarugürz’ün II. Bayezid’e gönderdiği rapor, TSMA E.5490 (E.745/80); Selim’in divan-ı hümayuna gönderdiği mektup, TSMA E.6185/7 (E.754/100/7). Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (I), sırasıyla 81-82 ve 84-85 (ikinci belgenin evrak numarası “6815” olarak verilmiş).

bir sancak için bu kadar ısrar etmesi temel amacına işaret ediyordu. Selim tahta çıkabilmek için, payitahta Bayezid'in 1509'da İstanbul'da meydana gelen yıkıcı depremde sonra yerleştiği Trakya üzerinden ulaşmak istiyordu.

Bayezid'in Selim'i payitahttan uzak tutmak isteği işe yaramamıştı, çünkü Selim Kefe'de uzun kalmamış, Bayezid'in elçisi ayrılır ayrılmaz Kefe'yi terk ederek 1 Haziran 1511'de Karadeniz'in kuzeybatı kıyılarında, muhtemelen Akkırman yakınlarında bir yere ulaşmıştı.⁷¹ Osmanlı arşiv belgeleri ve tarih anlatıları, Selim'in Rumeli'deki güzergâhı boyunca mola verdiği menzillerin her birine ne zaman ulaştığına ilişkin kesin tarihler vermez. Buna karşılık, şehzadenin karaya ayak basma tarihine bakılarak, babasıyla Çorlu'da karşı karşıya gelmeden önce Rumeli'de topladığı askerlerini iki aydan biraz kısa bir süre içinde örgütlemiş olduğu sonucuna varılabilir. Bu kadar kısa zamanda bir ordu oluşturacak kadar asker toplaması ise, Selim'in daha Balkanlar'a gelmeden önce Rumeli'deki beylerle temas kurmuş olduğu görüşünü güçlendirir.

Selim'in batıya ilerleyişi gitgide daha askeri bir nitelik kazanmıştı. Casusların II. Bayezid'e yolladığı raporlarıyla Selim'in destekçilerinin arzu hallerinde Selim Akkırman'a ulaştığında donanmasında 100 geminin yanı sıra, yedi kayığı olduğu,⁷² askerlerinin sayısının üç bin dolayına ulaştığı,⁷³ bu askerler arasında kendi maiyetinde bulunan yeniçerilerin dışında⁷⁴ Saadet Giray'ın 300 askerinin de bulunduğu kaydedilmişti.⁷⁵ Bayezid'e sadık bir başka komutanın yolladığı raporda da, Kırım hanının yolladığı bin askerle birlikte Selim'in askeri gücünün daha da arttığı belirtiliyordu.⁷⁶ Rumeli'de Selim'e katılımın büyük olduğu yalnızca Bayezid'in casusları-

71 Uluçay ve Tansel, Selim'in askerleriyle birlikte tam nerede karaya çıktığı konusunda uyuşmazlar; Uluçay Kili'yi, Tansel ise Akkırman'ı işaret eder. Ancak Selim'e Rumeli'de destek verenlerin listesinde Akkırman adının geçmesi burada karaya çıkmış olma olasılığını artırır. Bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 83; Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı*, 274; TSMA D.5374; TSMA D.7603.

72 Bkz. TSMA E.8917 (E.881/13).

73 Bkz. TSMA E.6329 (E.756/54).

74 Bkz. Selim'i destekleyen yeniçerilerin mektubu, TSMA E.8001 (E.855/19). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 83n40.

75 Bkz. TSMA E.6329 (E.756/54). Ayrıca bkz. Hadidi, *Tavârih*, 363.

76 Bkz. TSMA E.8917 (E.881/134). Ayrıca bkz. Anonim, *Chronikon*, 104: "[Selim] Tatar beyiyle bir anlaşma yapmış ... Türk ve Tatar ordularından atlıları ve yayaları toplamış ... aldığı yardımla büyük bir ordu toplamıştır."

nın yazdıkları raporlardan değil, Selim'in tahta çıkışından sonra destekçilerinin ona sunduğu birçok arzuhalden de anlaşılabilir. Bu arzuhalleri yazanlar, saltanat mücadelesi sırasında Selim'e verdikleri askeri destek karşılığında hak ettiklerini düşündükleri ya da kendilerine vaat edilen ödülleri istiyorlardı.⁷⁷

Bu elbette Rumeli'deki tüm askeri birliklerin Selim'in yolunu gözlediği anlamına gelmez; aralarında hâlâ II. Bayezid'e bağlı olan ve/veya imparatorluk merkezinden kendilerine ulaşan emirleri uygulamayı seçen yöneticiler ve askeri görevliler de vardı. Örneğin Akkirman'da bulunanlar Selim'i şehre sokmamış, Kili'dekiler de gönderilen dört tekneye top ateşiyle karşılık vermişlerdi.⁷⁸ Ancak Selim bu kalelerdeki askeri görevlilerin onu soğuk karşılamasına hiç aldırmandan, güneye doğru yoluna devam etti.⁷⁹ Tuna'nın öbür tarafına geçmeyeceğine dair açıkça söz vermesine karşılık,⁸⁰ bir yandan Bayezid'in olumsuz olacağını bildiği yanıtını bekliyor, bir yandan da Edirne'ye yaklaşmayı sürdürüyordu; Selim bu pazarlık sürecini babasının daha etkin bir askeri politika uygulamasını geciktirmek için kullanmıştı. Selim'in olmayacak isteklerini (bir Rumeli sancağına atanmak gibi) ve giriştiği harekâtla ilgili çeşitli akıl almaz açıklamalarını (Rumeli'de ilerleme nedeninin babasının elini öpüp ayağının toprağına yüz sürmek olduğu gibi)⁸¹ Bayezid'e iletme üzere gidip gelen elçiler, şehzadenin amacına ulaşmasını sağlamışlardı; II. Bayezid, oğlunun birliklerini engellemek

77 Destekçilerinin Selim'e sunduğu arzuhal örnekleri için bkz. Kasım adında birinin arzuhali, TSMA E.5676 (E.748/2); Musa adında birinin arzuhali, TSMA E.6648 (E.759/67); TSMA E.8001 (E.855/19); TSMA E.9977 (E.939/93).

78 Bkz. Yahya Paşa oğlu Bali Bey'in II. Bayezid'e gönderdiği rapor, TSMA E.6306 (E.756/31): "Akkirmân halkı itâat itmediler ve Kiliye dahi dört pâre kaynak geldi Kili halkı dahi itâat itmeyüb tobb atdılar." Belgenin ("3703" arşiv numarasıyla kaydedilmiş) tıpkıbasımı için ayrıca bkz. Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasî Hayatı*, 274-275. Kitabın özgün halinde söz konusu belgede geçen "Akkirmân halkı" ve "Kili halkı" ifadelerini genel olarak "şehirli" şeklinde yorumlamıştım. Bu ifadelerden kastedilenin adı geçen şehirlerde ve kalelerde bulunan askeri görevliler olduğu yönündeki haklı eleştiri için bkz. Yılmaz, "Selim'i Yazmak," 330-331. Buradaki düzeltme söz konusu eleştiri temel alınarak yapılmıştır.

79 Bkz. Selim'in Silistre talebi hakkında bkz. sadrazama ve divan-ı hümayuna gönderdiği mektuplar, TSMA E.5443 (E.745/27) ve TSMA E.6185/6 (E.754/100/6). İçerikleri oldukça benzer bu iki belgeden birincisinin kapsamlı çevrimyazısı için ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 84n43. Ayrıca bkz. Lodovico Valdrim'in (27 Mayıs-3 Haziran 1511) elçilik raporu, *I Diarii*, cilt 12, 273.

80 Bkz. TSMA E.5443 (E.745/27).

81 Bkz. Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 110b: "mübârek ellerin öpüb;" TSMA E.6185/7 (E.754/100/7): "bâri varayın hâk-i pâine yüz süreyin."

üzere ünlü komutan ve Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı (ö. 1514) yollamaya karar verdiğinde Selim çoktan Edirne'ye varmıştı.

Hasan Paşa'nın görevlendirilmesi Bayezid'in savaş çıkmasını beklediği biçiminde yorumlanabilir. Birçoklarının da Hasan Paşa'nın Edirne'ye çağrılmasını, Selim'in ordusunun gücünün bir işareti olarak algıladıklarına hiç kuşku yoktu; hatta belki bu, Selim'in babasının yerini alacağını da bir göstergesiydi.⁸² Oğlunun ordusunun Edirne'ye bu kadar yaklaşmasının anlamının ve yarattığı ciddi tehlikenin kesinlikle farkında olan II. Bayezid, erken davranıp ordusunu Selim'in ordugâhına doğru harekete geçirdi.⁸³ Çatışmanın kaçınılmaz olduğu anlaşıldığında, Selim'le uzlaşması için Nüreddin Sarugürz bir kez daha elçi olarak yollandı. Her ne kadar Osmanlı kaynakları bu diplomasi girişiminin kaynağı ve uzlaşma isteğinin kimden geldiği konusunda aynı görüşte olmasalar da, Sarugürz'ün bu görevi başarıyla yaptığında hemfikirler. Bayezid daha önce Selim'in Rumeli'de görevlendirilme talebini geri çevirmişti; oysa şimdi Semendire (bugün Smederevo, Sırbistan), Bosna ve Mora arasında bir seçim yapmasını öneriyordu.⁸⁴ Asi şehzade seve seve ilk seçeneği kabul etti. Mustafa Âli (ö. 1600) ile Sadeddin'e (ö. 1599) göre Bayezid, Selim'in uzlaşmaya yanaşmasına o kadar sevinmişti ki, İzvornik (bugün Zvornik, Bosna-Hersek) ile Alacahisar'ı da (Kruševac, Sırbistan) ona verdi.⁸⁵ Böylece Selim babasıyla hemen savaşa girmek zorunda kalmamış, üstelik uzun süredir peşinde olduğu Rumeli sancaklarına kavuşmuştu. Selim'i kuşkusuz en sevindiren şey sultanın ona bir "ahdnâme" yollayarak tahtı herhangi bir şehzade lehine bırakmayacağını belirtmesiydi.⁸⁶ Selim ancak bu güvenceyi aldıktan sonra yeni sancağına doğru yola çıktı, daha doğrusu çıkıyormuş gibi yaptı.

Bayezid'in sözünü tutmaya niyetli olduğuna inanmak için bir neden yoktur. Tahtı (zımnen Ahmed'e) bırakmayacağını yazılı olarak bildirişine ve Selim sözleşme koşullarını kabul eder etmez hiç vakit kaybetmeden İstanbul'a doğru yola çıkışına bakılırsa, Bayezid'in Selim'e Semendire'yi

82 Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 186b.

83 Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 939.

84 Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 51.

85 Bkz. Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 940. Sadeddin eklenen yerlerin Vidin (bugün Bulgaristan'da) ile Alacahisar olduğunu belirtir. Bkz. Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 152. Ayrıca bkz. Nişancızâde, *Mirât*, 114a.

86 Bkz. Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 941; Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 153.

ödün olarak vermesi onu payitahttan uzak tutabilme çabasının bir parçasıydı. Bayezid'in büyük oğlu Ahmed'in tahta geçmesini güvence altına alma çabalarına karşın, benimsediği uzlaşma siyaseti Ahmed'i rahatsız etmiş görünmektedir. Saldırgan bir dille yazdığı şikâyet mektubunda Ahmed, bu üç sancağın Selim'e bırakılmasının tam anlamıyla saltanatı en önemli rakibine teslim etmek olduğunu ve geriye Selim'in yalnızca iki hükümdarlık simgesini yerine getirmesi, yani Cuma namazında adına hutbe okutması ve adına sikke bastırması kaldığını belirtiyordu. Bu duruma içerleyen şehzade tehditler savuruyor, Anadolu'yu istila edeceğini ve karşı çıkacak herkesi öldüreceğini söylüyordu.⁸⁷ Selim kuşkusuz ağabeyinin gözdağı verdiğinin, babasının da gerçek niyetinin ne olduğunun farkındaydı ve –muhtemelen kendisini destekleyenlerin önerilerini de dikkate alarak– Semendire'ye gitmeyi ertelemişti.⁸⁸ Selim'in Edirne yakınlarında kalma ısrarının iki nedeni olduğu anlaşılmaktadır: Hem babasının hareketlerini yakın bir mesafeden izlemek istiyordu, hem de girdiği bu macerada kendisine daha fazla yandaş edinebilmek için biraz daha zamana ihtiyacı vardı. II. Bayezid oğlunun ağırdan almasına tepki göstererek, bir an önce Semendire'ye gitmesini emretti. Böyle bir emir vermesinin nedenlerinden biri de, Selim'in babasının izlediği politikalarından şikâyetçi olan askerleri, beyleri ve “beg-zâdeler”i kendi yanına çekmede başarılı olmasıydı.⁸⁹ Sultan kendi askerlerinin de taraf değiştirebileceğini düşünüyordu. Selim çeşitli nedenlerle yola çıkışını ertelemeye çalıştıysa da, babası Şahkulu Ayaklanmasını bahane ederek bir an önce Semendire'ye gitmesini, şehrin savunmasız kalmaması gerektiğini söylüyordu.⁹⁰ Rumeli beylerinin önerileri çerçevesinde babasının emrini yerine getirmeyi ağırdan alan Selim, önce batıya Çirmen'e (bugün Orme-

87 Bkz. Ahmed'in lalası Kasım Bey'e mektubu, TSMA E.3062/7 (E.566/16): “egerçi zâhir üç sancakdur ammâ manâda Rûmilî külliyyen tevcih olunub hemân umûr-ı saltanattan bir hutbe ve bir sikke kalmışdur ... elbette ben dahî tarik-i isyânâ yürüyüb varub Brusada oturub cemî-i hâsları bi'l-cümle denüzden berüsini zabt idüb Anâtolidan Rûmilüne bir ehad geçürmezem bana mutî olmayanların evlerin talanub kendüleri evlâdı ve ensâbiyle katl itdürürin vebâli bâis olanların zimmetinde ola.” Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (I), 89n55 (evrak numarası “6043” olarak verilmiş).

88 Bkz. Anonim, *Chronikon*, 104: “[Selim] babasının vezirlerinden iki paşadan geri dönmemesi, ama gücünü koruması önerisini almıştı.” Ayrıca bkz. Kemâlpazazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 51-52.

89 Kemâlpazazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 52. Ayrıca bkz. Nişancızâde, *Mirât*, 114b.

90 Bkz. Sadeddin, *Tâcü'l-tevârih*, cilt 2, 154. Bayezid Selim'i Semendire'ye gitmeye teşvik etmek için asi şehzadeye bir önceki seferinin ganimetini vaat etmiş olabilir. Bkz. Anonim, *Chronikon*, 104.

nio, Yunanistan) doğru ilerlemeye başladı, ama sonra fikrini değiştirerek, akınlar yapacağını söyleyerek etrafına daha fazla savaşçı toplama umuduy-la kuzeye Zağra-i Atik / Zağra Eskisi (bugün Stara Zagora, Bulgaristan) yöneldi.⁹¹ Bazı kaynaklar Selim'in bu fırsattan yararlanarak kılık değiştirip babasının askerlerine yanaştığını, onları gözlemlediğini, belki de onlara babasından iki kat fazla para teklif ederek, Çorlu'da karşı karşıya gelmeden önce bazılarını kendi tarafına çekmiş olabileceğini öne sürer.⁹²

ŞAHKULU AYAKLANMASI VE ETKİLERİ

Bayezid ile Selim Rumeli'de karşı karşıya geldikleri sırada, Şah-kulu'nun başını çektiği Kızılbaş ayaklanması üç aydan fazla bir süredir Anadolu'yu kasıp kavurmaktaydı. Bu ayaklanma aslında saltanat mücadelesinin de son askeri evresini başlatmış, ayrıca Selim'in rakiplerinin beceriksizliğini gözler önüne sererek, onun saltanat iddiasını güçlendirmişti. Bu nedenle Selim'in babasıyla Çorlu'da karşı karşıya gelmesine geçmeden önce bu ayaklanmayı ele almak gereklidir.

Güneybatı Anadolu'daki Teke Sancağı'nda başlayan ve 1511 yılının Mart ayından Temmuz sonlarına kadar Anadolu'yu birbirine katan ayaklanmanın başını çeken Şahkulu bir Kızılbaş şeyhiydi. Şahkulu'nun güçlerinin Osmanlı imparatorluk ordularını uğrattığı hezimetin ve halk üzerinde yarattığı tahribatın boyutları, bu ayaklanmanın başarısının rastlantısal olmadığını gösterir. Daha geniş bir tarihi bağlamda ele alındığında Şahkulu'nun, aralarında Şah İsmail'in Kızılbaş müritlerinin, köylülerin, aşiret üyelerinin ve düş kırıklığına uğramış taşralı sipahilerin bulunduğu bir ordunun lideri olması, bütünüyle olmasa da temelde, önemli iki olgunun birlikte oluşturduğu istikrarsızlıkla açıklanabilir. Bu olgulardan birincisi, Osmanlı hükümdarlarının merkezileştirme stratejileriydi; bu eğilim sonucu eski Türk-Müslüman ailelerinden gelen taşralı sipahiler, tımarlarını resmi görevlilere, onların maiyetlerindekiyle ya da başka Hıristiyan asıllı

91 Bkz. Selim'in II. Bayezid'e gönderdiği mektup, TSMA E.12276 (E.1020/6): "devletü hüdvendigâr hazretleri Rûmîli livâlarından Semendire livâsını bu bendesine sadaka idüb ve akın itmekîçün icâzet buyuruldukda bazı akıncılardan kimesneler cem etmek sadedinde iken bazı subaşılar ve sipâhiler cem olub Zağra Eskisinde sâkin olub." Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 9057; Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 156.

92 Bkz. Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 25b.

sipahilere kaptırmışlardı.⁹³ İkincisi ve daha doğrudan etkisi olan olguysa Şah İsmail'in Anadolu'da gitgide yaygınlaşan siyasi-dini hareketiydi.

Aslında Şahkulu'nun Teke Sancağı'ndaki Osmanlı tebaasını bunca etkilemesinin kökünde babası Hasan Halife yatıyordu; Hasan, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın (ö. 1488) hizmetinde çalışmış, bölgede yaşayan halkı hem dini hem de siyasi açıdan Safevi davasına kazandırmakla vazifelendirilmiş temsilcisi (halifesi) olmuştu.⁹⁴ Anlaşılan Şahkulu ile babasının birer ruhani lider olarak saldıkları ün II. Bayezid'in kulağına gelmiş, o da hayır dualarını alabilmek için onlara her yıl altı ya da yedi bin akçe sadaka yollamayı âdet edinmişti.⁹⁵ Bundan başka Şahkulu'nun halifelerinin, şeyhlerinin mektuplarını imparatorluğun Balkan vilayetlerinde Serez (bugün Serres, Yunanistan), Selanik (bugün Thessaloniki, Yunanistan), Zağra Yenicesi (bugün Nova Zogaro, Bulgaristan), Filibe (bugün Plovdiv, Bulgaristan) ve Sofya (bugün Sofia, Bulgaristan) gibi birçok yere götürecek, Şahkulu'nun ününün ve nüfuzunun Anadolu dışına da yayılmasına yardımcı olduklarına dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır.⁹⁶ Her ne kadar bu mektupların içeriği bilinmese de, Şahkulu'nun halifelerinin şeyhin mesajını Anadolu'daki ayaklanmalardan bir yıl önce, Rumeli'deki gerçek ya da olası yandaşlarına iletmiş olmaları, imparatorluk bütününde daha geniş kapsamlı bir ayaklanma planlandığını düşündürür. Şahkulu'nun ilk niyeti ne olursa olsun, isyan coğrafi açıdan Anadolu'yla sınırlı kalmıştı.

Ayaklanmanın ilk işaretleri, Osmanlı tahtının el değiştireceğinin anlaşıldığı 1511'in ilk aylarında ortaya çıkmıştı. Mustafa Âli'ye göre II. Bayezid'in tahtı Şehzade Ahmed'e bırakacağı söylentileri yayılmaya başladığında üç şehzade de tahtta kendilerinin hakkı olduğunu iddia etmeye girişmişlerdi.⁹⁷ Sultan olabilmek için atılacak ilk adım payitaht

93 Söz konusu tımarları devralan niteliksiz ve yetersiz kişilerin listesi için bkz. saraya sunulan casus raporu, TSMA E.6187 (E.754/105). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 54-55, 63-64n13; Tekinoglu, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı" (1967), 35-36.

94 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 230.

95 Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasi Hayatı*, 248.

96 Şahkulu'nun casusu Pir Ahmed'in, Şahkulu'nun Balkan vilayetleriyle olan bağlantılarına ilişkin ifadelerini içeren casus raporu için bkz. TSMA E.6636 (E.759/55). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 62-63n12.

97 Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 933-934.

üzerinde hakimiyet sağlamak olduğundan, şehzadelerin üçü de hemen yandaşlarını harekete geçirerek İstanbul'a doğru yola koyuldular. Korkud ve Ahmed sancaklarını terk edip Manisa ve Ankara'ya giderken, Selim çoktan Kefe'ye gelmişti. Mart 1511'de Korkud aceleyle sancağını terk etmeden hemen önce Şahkulu'nun destekçilerinden yirmisi yakalanmış, ama elebaşı kaçmayı başarmıştı.⁹⁸ Anlaşılan Şahkulu bu olaydan fazla etkilenmemişti; Korkud Manisa'ya yola çıkarken Şahkulu da yeniden, bu kez çok daha fazla taraftar toplamış olarak ortaya çıktı. Korkud'un Teke'den aniden ayrılmasının sultanın ölümünün işareti olduğu söylentisini yayan Şahkulu, imparatorluğun başıboş kaldığını ileri sürmüştü; bir olasılıkla amacı bu fırsattan yararlanarak bütün ülkeyi ele geçirmekti.⁹⁹ Antalya kadısı, Şahkulu yandaşlarının ayaklanma liderinin ilah ve peygamber mertebesinde olduğu mesajını yaydıklarını bildirirken,¹⁰⁰ payitahta gelen diğer raporlar kendisini mehdi ilan ettiğini belirtiyorlardı.¹⁰¹ Bütün bunlar Korkud'un görev yerini terk edip yetki alanını boş bırakmasıyla birleşince, anlaşılan Şahkulu'nun propaganda stratejisi bölgedeki Osmanlı tebaası üzerinde derin bir etki yaratmış ve zaten düş kırıklığı yaşayan sipahilerle köylüleri (*kurâ halkı*) kendine çekmeyi başarmıştı.¹⁰²

Her ne kadar Şahkulu'nun Antalya yakınlarında Osmanlı güçlerine karşı kazandığı ufak tefek bazı başarılar Osmanlı tebaası arasındaki ününü arttırmış olsa da, halifelerinin ve yandaşlarının davranışları hemen payitahtın tepkisini çekmişti. Soygun, talan, cinayet, tecavüz ve uluorta Kuran yakma gibi şiddet ve kutsal değerlere saygısızlık içeren davranışlarla ilgili

98 Bkz. Antalya kadısının Korkud'a gönderdiği mektubun sureti (30 Mart 1511), TMSA E.6321 (E.756/46). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 64-65n14 (evrak numarası "632" olarak verilmiş).

99 Bkz. saraya gönderilen casus raporları, TMSA E.6187 (E.754/105) ve TMSA E.5035 (E.714/10): "memleket hâlidür fırsat bizümdür gelün cemî-i memleketi zabt idelüm." İkinci belgenin çevirmiyazısı için ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 62n11. Ayrıca bkz. Kemâlpasazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 42-43; Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 187a-187b.

100 Bkz. TMSA E.6321 (E.756/46): "Allâh budur ve peygâmbir budur."

101 Bkz. Şehzade Osman'ın divan-ı hümayuna gönderdiği rapor (16 Nisan 1511), TMSA E.2829 (E.551/89): "mehdilik davâsın idüb;" TMSA E.6187 (E.754/105): "mehdilik davâsın ider." Birinci belgenin kapsamlı çevirmiyazısı için ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 66-67.

102 Bkz. defterdarının Korkud'a gönderdiği mektubun sureti, TMSA E.6321 (E.756/46); TMSA E.6187 (E.754/105). Birinci belgenin kapsamlı çevirmiyazısı için ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 65.

raporlar saraya gelmeye başlayınca,¹⁰³ II. Bayezid hiç vakit kaybetmeden Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'ya (ö. 1511) emir vererek isyanı bastırmasını istedi. Şahkulu yandaşlarının çoğu muhtaç durumdaydı, ama ayaklanmacılarla Korkud'un güçleri arasında daha önce yapılan mücadeleler sırasında taraf değiştiren taşralı sipahilerin yardımıyla Şahkulu önce Karagöz Paşa'nın gönderdiği yedek birlikleri Burdur yakınlarında, sonra da beylerbeyinin bizzat komuta ettiği birlikleri Kütahya'da yenmişti.¹⁰⁴ Bayezid, Karagöz Paşa'nın zor durumda kalabileceğini düşünerek, hem Korkud'a, hem de Ahmed'e beylerbeyinin yardımına koşmalarını emretti. O sırada iki şehzadenin de görev yerlerinde olmaması Karagöz Paşa'nın hayatına mâl olmuş, ayaklanmacılar ele geçirdikleri paşayı 22 Nisan 1511'de Kütahya Kalesi dışında kazığa oturtarak yakmışlardı.¹⁰⁵ Korkud'un güçlerinin Manisa yolunda bozguna uğradıkları haberi¹⁰⁶ ile Kızılbaş halifelerinin, aralarında II. Bayezid'in oğlu Şehinşah (ö. 1511) ve Şehzade Ahmed'in oğlu Murad (ö. 1521) olmak üzere Osmanlı hanedan üyeleri üzerinde giderek artan etkilerine ilişkin gelen raporlar¹⁰⁷ payitahtta şok etkisi yaratmış, Şahkulu'yla mücadele etmek üzere ordunun başına Sadrazam Hadım Ali Paşa getirilmişti.¹⁰⁸

Ali Paşa'nın bu göreve getirilmesi iki açıdan önemliydi. Şahkulu Ayaklanmasını bastırmak üzere en yüksek mevkideki bir Osmanlı devlet adamının görevlendirilmesi bir yandan II. Bayezid'in sarayında durumun ne kadar ciddi olduğunu anlaşıldığını gösteriyor, diğer yandan da bu kişinin Ahmed yanlısı hizbin en önemli üyesi olarak Anadolu'ya geçiyor olması,

103 Bkz. TSMA E.5035 (E.714/10). Ayrıca bkz. Antalya kadısının Korkud'a gönderdiği mektubun sureti, TSMA E.6321 (E.756/46); TSMA E.2829 (E.551/89).

104 Bkz. TSMA E.5035 (E.714/10); TSMA E.6187 (E.754/105). Ayrıca bkz. Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 44-45.

105 Bkz. TSMA E.5035 (E.714/10). Şahkulu taraftarlarının bu süreçteki faaliyetleri hakkında ayrıca bkz. Nicolò Zustignan'ın elçilik raporu (2-5 Mayıs 1511), *I Diarii*, cilt 12, 199.

106 Bkz. Bursa kadısı Ahmed'in yeniçeri ağasına gönderdiği mektup (3 Mayıs 1511), TSMA E.5451 (E.745/35). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 70n22.

107 Bkz. Haydar Paşa'nın II. Bayezid'e gönderdiği mektup, TSMA E.5590 (E.747/2); Yusuf adlı birisinin saraya gönderdiği rapor, TSMA E.5877 (E.750/52). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), sırasıyla 69 ve 69n20. Bu raporlara bakılırsa Şehzade Murad Kızılbaş hareketine bağlıydı, Şehinşah da Şahkulu'yla işbirliği yapmayı en azından düşünmüştü. Ayrıca bkz. Yıldırım, "An Ottoman Prince Wearing a Qizilbash Tâj."

108 Bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 132; Andrea Foscolo'nun Piero Foscolo'ya mektupları (18, 24 Haziran 1511), sırasıyla *I Diarii*, cilt 12, 508-510.

salanat mücadelesinin son aşamasına gelindiğinin işaretini veriyordu. Önemli bir gücün başına getirilen Ali Paşa'ya yalnızca ayaklanmacıları ortadan kaldırması değil, aynı zamanda Şehzade Ahmed'le sürekli yazışması ve müşaverede bulunması da emredilmişti.¹⁰⁹ Ahmed'e de aynı emrin verilmiş olması, sadrazamın Şahkulu Ayaklanmasının başarıyla bastırılmasından sonra Ahmed'i tahtın vârisi olarak İstanbul'a getirme emri aldığından da neredeyse kesin olduğunu düşündürür.¹¹⁰ Asker sayısının fazlalığına ve üstün niteliğine karşılık, Ali Paşa'nın seferi mutlak bir hüsrarla sonlanmış ve Bayezid'in tahtı Ahmed'e bırakma niyetinin gerçekleşmesi imkânsız hale gelmişti. Ali Paşa durumun ciddiyetini anlayamamış, ayaklanmacılara son darbeyi vurmakta gecikmiş ve Ahmed'e bir zarar gelmemesi adına şehzadenin ordusundan yeterince yararlanmamıştı. Bunun sonucunda da Şahkulu ve taraftarları kuşatmayı yaparak kaçmayı başarmıştı.¹¹¹ Bu durumda tam toparlanamadan ve bir olasılıkla giriştikleri son çatışmada bazı askerlerinin taraf değiştirmesinden ötürü, Şahkulu güçleriyle Sivas yakınlarında karşı karşıya gelmek zorunda kalan Ali Paşa, 2 Temmuz 1511'deki çatışmada hayatını kaybetti.¹¹² Ali Paşa'nın ölümü, imparatorluk ordusuyla çatıştıktan sonra doğuya, şahlarına giderken yolları üzerindeki Anadolu vilayetlerini tahrip eden Şahkulu ve yandaşları için kuşkusuz bir zaferdi. Ancak çeşitli raporlardaki yetersiz bilgilere rağmen, Şahkulu'nun bu zaferinin tadını çıkaramadan öldüğü doğrultusunda güçlü kanıtlar vardır.¹¹³ Şah İsmail'in sarayına ulaşanlar arasında Şahkulu'nun adının anılmaması da, ayaklanmanın elebaşısının Osmanlı ordusuyla giriştiği son çatışmada öldüğünü doğrular niteliktedir.¹¹⁴

109 Bazı kaynaklara göre Ali Paşa'nın askerleri arasında "dört bin mikdân bölük halkı ve dört bin yeniçeri" bulunuyordu. Bkz. Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 190a.

110 Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 49; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 190a; Nişâncızâde, *Mirât*, 115a.

111 Kemâlpâşazâde, *Târih*, cilt 8 (1985), 46-47; Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 176. Ayrıca bkz. Ahmed'in divan-ı hümayuna gönderdiği mektup, TSMa E.3062/4 (E.566/13). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 71-72n24.

112 Bkz. Ahmed'in divan-ı hümayuna gönderdiği mektup, TSMa E.3062/5 (E.566/14); ismi bilinmeyen bir şahsın saraya gönderdiği rapor, TSMa E.6352 (E.756/77). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), sırasıyla 72n25 ve 72-73n26; Andrea Foscolo'nun Piero Foscolo'ya mektubu (27 Ağustos 1511), *I Diarii*, cilt 13, 114-115; Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 55.

113 Bkz. TSMa E.3062/5 (E.566/14). Ayrıca bkz. Hasan Rûmlü, *Ahsanu't-tawârih*, cilt 2, 57.

114 Şahkulu'nun savaşta tüfekte yaralanarak öldüğü söylentisi için bkz. Hacı Mustafa'nın saraya mektubu, TSMa E.6664 (E.759/86). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 73n27.

Şahkulu Ayaklanması her ne kadar II. Bayezid ile Şah İsmail arasındaki ilişkiyi fazla değiştirmemiş olsa da, Osmanlı şehzadeleri arasında sürmekte olan saltanat mücadelesi üzerinde çok büyük etki yaratmıştı. İlk olarak hem Korkud'un, hem de Ahmed'in ayaklanmanın başlamasından önceki ve ayaklanma sırasındaki davranışları, etkin birer hükümdar olacakları doğrultusundaki bütün iddialarını silip süpürmüştü.¹¹⁵ Birçok kişi tarafından zaten askerden ziyade âlim olduğuna inanılan ve 1509'da Mısır'a gitmeyi seçmesinden ötürü eleştirilen Korkud'un, Memluk topraklarından geri döndükten sonra yaptıkları, özellikle de görev yerinden zamansız ayrılması daha da fazla sorun yaratmış ve Şahkulu Ayaklanmasının patlak vermesinde en büyük etken sayılmıştı. İmparatorluğun o güne değin yaşadığı en yıkıcı ayaklanmalardan birinin başlamasında Korkud'un pek kusuru olmadığı düşünülebilirse de, çoğu kişinin gözünde şehzadenin adı lekelenmiş, ayrıca kardeşlerinin yandaşlarına da hükümdarlığa uygunluğunu eleştirme hakkı tanımıştı.

Ancak bu ayaklanmanın Şehzade Ahmed'e verdiği zarar çok daha belirgindi. Şah İsmail'in halifelerinin şehzadenin Amasya'daki sarayındaki nüfuzundan ötürü onun Kızılbaş sempatisini olmasından zaten kuşkulanıyordu.¹¹⁶ Oğlu Murad'ın Kızılbaşlara katıldığı söylentilerinin artmasıyla, onun da Sünni Osmanlı Devleti'nin gelecekteki hükümdarı olma iddiasının meşruiyeti iyice zayıflamıştı.¹¹⁷ Ancak siyasi açıdan Ahmed'in asıl başını yakan şeyin, Şahkulu Ayaklanması karşısındaki pasifliği olduğu anlaşılr. Her ne kadar Şahkulu ve taraftarlarının kaçış yollarını keserek gerekli önlemleri almış olsa da, bütün bu seferberlikteki rolü pek küçük oldu.¹¹⁸ Ordusundan yeterince yararlanılmaması Ali Paşa'nın onu güvende tutmak için gösterdiği çabadan kaynaklanmış olabileceği gibi, tahtın görünürdeki vârisine askerleriyle doğrudan iletişim kurması ve yakında tahta çıkacağına

115 Yalnızca birkaç kaynak üç Osmanlı şehzadesinin de eşit sorumluluğu olduğunu kaydeder ve Şahkulu Ayaklanmasının verdiği zararın altında birbirleriyle yeterli işbirliği yapmamaları olduğunu belirtir. Bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 132: "sancak begleri birbirileriyle uzlaşamayub mukâvemet idemediler."

116 Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 56.

117 Şehzade Murad'ın Kızılbaş hareketiyle ilişkisi hakkında bkz. Yıldırım, "An Ottoman Prince Wearing a Qizilbash Tâj."

118 Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 176.

göre, onaylarını alması için fırsat yaratma stratejisinin bir parçası da olabiliirdi. Ahmed'in Şahkulu Ayaklanmasının bastırılmasına sınırlı katkıda bulunmasının arkasındaki mantık ne olursa olsun, bazı Osmanlı tarihçileri şehzadenin bu mücadele sırasında imparatorluk ordusuna mensup askerlerden destek sözü almaya çalıştığını, ancak bunda tamamen başarısız olduğunu belirtirler. Aynı kaynaklar II. Bayezid hâlâ hayatta olduğu için, sipahilerle yenîçerilerin, kendisine biat etmeyi reddederek, Ahmed'in saltanat iddiasına açıkça ve kesinlikle karşı çıktıklarını da söylerler.¹¹⁹ Askerlerin onu reddetmesi Ahmed'in saltanat umutlarına ciddi bir darbe indirmişti, ama daha da beteri olacaktı. Ali Paşa Şahkulu'yla çatışma sırasında öldüğünde Ahmed yalnızca Osmanlı sarayındaki en önemli siyasi müttefikini kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda tahta uygun aday olma niteliğini de yitirmişti. Askerler, Ahmed'in birliklerinin Ali Paşa'nın yardım talebine geç yanıt vermesini eleştirerek, sadrazamın ölümünden onu sorumlu tutmuş ve geleceğin Osmanlı sultanına hiç yakışmayan iki nitelikle, korkaklık (*havf*) ve rahatına düşkünlükle (*tenperver*) suçlamışlardı.¹²⁰ Çeşitli Osmanlı kaynaklarına göre, yenîçerilerin veliahttan bu kadar nefret etmelerinin (*teneffür*) temel nedeni Ahmed'in daha zamanı gelmeden önce onlardan biat etmelerini istemesi ve Şahkulu Ayaklanmasındaki genel beceriksizliği idi.¹²¹

Siyasi açıdan Korkud ve Ahmed'e zarar veren şey, Kızılbaş kartını başarıyla oynayan Selim'e yaramıştı. Antalya'dan ayrılmasıyla Şahkulu Ayaklanmasını ateşleyen Korkud'un ve Kızılbaş olduğundan kuşkulanan ve ayaklanma sırasındaki ataleti sadrazamın hayatına mâl olan Ahmed'in tersine, Selim Trabzon sancakbeyi olduğu sürece İslamın savunucusu olarak ün kazanmıştı. Dolayısıyla Selim'in en büyük düşmanı olarak bellediği Safevi hükümdarının halifelerinin başlattığı bir halk hareketi, ne gariptir ki kardeşleri karşısında ona meşruiyet kazandırmıştı. Bu isyan ona aynı zamanda, Osmanlı tarihindeki en tartışmalı askeri harekâtlardan biri sayılan Çorlu Muharebesinde¹²² babasının ordularıyla karşı karşıya gelme-

119 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 27b.

120 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 29a-29b; Nişâncızâde, *Mirât*, 116a; Hadidi, *Tevârih*, 358, 361.

121 Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 59-60; Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 29b.

122 Selim ile II. Bayezid'in birliklerinin karşı karşıya geldikleri yer Osmanlı kaynaklarında Uğraş, Karışdırın ya da Çukurçayır olarak adlandırılır. Tutarlı olabilmek amacıyla bu kitapta Çorlu adı kullanılabilmektedir. Trakya'da yer alan Çorlu ile İstanbul arasındaki mesafe (kabaca 120 km) imparatorluk ordusunun

den önce Balkanlar'daki güçlerini iyice örgütleyebilmek için ihtiyacı olan zamanı kazandırmıştı.

ÇORLU MUHAREBESİ VE SONRASI

1511 Temmuz'unun son günlerinde, hem II. Bayezid'in payitahta gitmek üzere olduğu haberi, hem de sultanın tahtını Şehzade Ahmed'e bırakacağı doğrultusundaki inandırıcı söylentiler Selim'in Zağra yakınlarındaki ordugâhına ulaştı.¹²³ Bazı kaynaklar Selim'in "âsitânedeki olan ahlâb"larının onu acele etmeye ve sultan İstanbul'a ulaşmadan davranmaya zorladıklarını belirtirken, Venedik belgeleri Bayezid'in, Selim'in İstanbul'a gelip imparatorluk hazinesine el koyacağı söylentisi üzerine harekete geçtiğini ileri sürer.¹²⁴ Kimin önce harekete geçtiğinden kesinlikle emin olmak zordur; yine de, Selim'in hemen Edirne'ye gitmiş, mahkûmları serbest bırakmış ve "küstâhâne" bir tavırla hükümdarlığını duyurmak için subaşılar atamış olduğuna kuşku yoktur.¹²⁵ Şehrin kontrolünü sağlar sağlamaz İstanbul'a doğru yola çıkan Selim, Çorlu yakınlarında babasının ordusunu yakalamış ve sultanın yaptıkları anlaşılmaya neden uymadığını öğrenmesi için Şarabdar Mustafa Çelebi'yi görevlendirmişti. Sultanın elçiyi kabul edip etmediğine dair kesin bir bilgi yoktur. Onun yerine Bayezid'in vezirleri Selim'in henüz bütün taraftarlarını bir araya getiremediğini, ayrıca halen yanında olanların da yeterince dinlenme fırsatı bulamadığını belirterek, hiç vakit kaybetmeden, beklenmedik bir anda saldırmasını önermişlerdi.¹²⁶ Padişahın maiyetindeki bazı yüksek rütbeliler ise, Selim'in kalabalık ordusunu işaret ederek, asi şehzadenin niyetinin babasını ziyaret etmek değil, "şimşir-i kın"le kendisini öldürmek olduğunu söyleyerek sultanı ikna etmeye çalışmışlardı.¹²⁷

16. yüzyıl Osmanlı tarih yazımında Çorlu'daki olayların gelişimiyle ilgili bilgiler muğlaktır. Örneğin önce kimin saldırıya geçtiği kesin olarak

öncü birlikleri tarafından yaklaşık altı günde alınabiliyordu. Osmanlı ordusunun 16. ve 17. yüzyıllardaki yaklaşık hareket hızı için bkz. Murphey, *Ottoman Warfare*, 65-83.

123 Bkz. TSMA E.12276 (E.1020/6). Kemâlpasazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 56; Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 157.

124 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 26a: "imparatorluk başkentindeki dostları;" Menavino, "Della vita et legge Turchesca," 51b.

125 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 25b.

126 Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 157-158.

127 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 26a: "nefret kılıcı."

bilinmez. Hüküm sürmekte olan bir padişahı tahttan indirmeye yönelik herhangi bir siyasi-askeri girişim tanım gereği gayri meşru olduğu için, geleneksel Osmanlı tarihlerinin hemen hepsi çatışmayı başlatanın Selim olmadığını kanıtlamak için çaba göstermiştir. Hatta bazıları, inandırıcı olmasa bile, Selim'in askerlerine çatışmaya girmemeleri için kesin emir verdiğini öne sürerler.¹²⁸ Selim'in Trabzon'dan Kefe yoluyla Balkan vilayetlerine gelirken yol boyunca geçtiği yerlerden kendisine sistematik olarak asker topladığına bakılırsa, bir noktada babasının birlikleriyle çatışmayı beklediğine şüphe yoktur.¹²⁹ Eğer Selim Çorlu'da babasının ordusuyla savaşmak konusunda çekimser kalmışsa da, bu muhtemelen Bayezid'in güçlerinin askeri üstünlüğünden ötürüydü. Zira Bayezid'in askerlerinin sayısı daha fazlaydı, daha iyi örgütlenmişlerdi ve sahra topları vardı.¹³⁰

Selim'i güvenli bir mesafede tutmak için yapılan uzun diplomatik manevralara rağmen, II. Bayezid son yüzleşmenin muharebe meydanında gerçekleşeceğini öngörmüş olmalı. Oğlunun gönderdiği son elçi Şarâbdâr Mustafa Çelebi'yi huzura kabul etmemesi, her iki taraf Çorlu'ya ulaştığında bir askeri hesaplaşmanın olacağını tahmin etmiş olduğunu gösteriyor. Osmanlı geleneksel tarih anlatılarının çoğu Selim'in güçlerine yapılan ilk saldırıdan sultanı sorumlu tutarken, Ahmed yanlış hizip üyelerinin saray üzerindeki etkilerinin boyutları konusunda hemfikir olmadıkları anlaşılır. Bazıları saldırının bizzat Bayezid'in emriyle başladığını öne sürerken,¹³¹ diğerleri sultanın "bed-kirdâr" vezirlerinin, onun uyarılarını kasten yanlış yorumlayıp saldırı emri verdiklerini iddia eder.¹³² Çarpışmayı kimin başlattığı bir yana, Selim'in ısrarla babasının birliklerini bu kadar yakından takip etmesi kuşkusuz askeri bir çatışmayı kaçınılmaz kılmış, sonuç olarak şehzade 28 Temmuz 1511'de tam bir hezimete uğramıştı.¹³³ Selim, sonradan vezir-

128 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 26b.

129 Bazı anonim tarihçilerin anlatılarının akışı Selim'in kasten babasının arkasından gittiğini açıkça ima eder. Bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 134; Anonim, *Tevârih* (Öztürk baskısı), 141; Anonim, *Târih* (TSMK R.1101), 100b.

130 Ali, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 945; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 188b: "toplara dahî ateş virilüb."

131 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 26a-26b: "benüm etmegim yiyüb müstaldım kulum olan cenge yürüsün diyüb istimâlet virince;" Anonim, *Târih* (TSMK R.1099), 111a: "anda olan dilâverân-ı Rûma ceng için pâdişâh tarafından fermân olduğu demde."

132 Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 56-57: "habis."

133 Anonim, *Chronikon*, 105: "Selim'in ordusundan 32.000, Bayezid'inkinden 700 can kaybı vardı."

liçe yükselen Ferhad Bey (ö. 1560'tan sonra) ile muhtemelen Bayezid'in ordusunda bulunan ve kendilerini şehzadeye yakın hisseden (dolayısıyla da padişahın etkili saldırısını sürdürmesine engel olan) Rumeli beylerinin yardımıyla zar zor ölümden kurtulmuş, 3 Ağustos 1511'de Ahyolu'na (bugün Pomorie, Bulgaristan) ulaşmış ve tekneyle yeniden Kefe'ye geçmişti. Yaklaşık üç bin taraftarı da Selim'in arkasından kara yoluyla Kefe'ye varmıştı.¹³⁴

Selim'in Ahyolu'ndaki ordugâhına sınırlı sayıda askerin ulaşabilmesi, genellikle ordusunun hezimete uğramış ve yandaşlarının çoğunun hayatlarını kaybetmiş olmasına bağlanır. Bu varsayım her ne kadar büyük ölçüde doğruysa da, arşiv kaynaklarında asker ve beylerin önemli bir bölümünün Selim'e eşlik etmemeyi seçtikleri kayıtlıdır. Bazıları Bayezid'in destekçileri tarafından şehzadenin peşinden Kırım'a gitmekten caydırılmış,¹³⁵ bazıları da geri çekilerek nüfuz alanlarına yakın yerlerde yeniden buluşarak, asi şehzadeye katılmak için daha uygun bir zamanı beklemeyi yeğlemişti. Ayrıca birçok askerin tutuklandığı, birçoğunun da sırf Ahyolu'na zamanında ulaşamadıkları için Selim'i kaçırdıkları görülür.¹³⁶ Selim'in ordugâhındaki askerlerin sayısının neden yalnızca birkaç bin olduğunu bir yana bırakırsak, ordusunun bozguna uğraması sonucu stratejisini epeyce değiştirdiği anlaşılır. Bazı anonim tarihçiler, Selim'in Kefe Kalesi dizdarı Deve Kemal Ağa'nın sağladığı ek hazineyi alır almaz Rumeli'ye döndüğünü belirtirken,¹³⁷ bazıları da Selim'in, sırf Kırım hükümdarına borçlu kalmamak için¹³⁸ hem Mengli Giray'ın askeri yardım teklifini, hem de kızıyla evlenmeyi reddettiğini yazar.¹³⁹ Selim'in Çorlu Muharebesinden sonra

134 Bkz. Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 58; Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 160; Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 26b.

135 Bkz. Yahya Paşa oğlu Bali Bey'in II. Bayezid'e gönderdiği rapor, TSMA E.3703 (E.645/54). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 88-89n54.

136 Örn. bkz. Kara Hüseyin Ağa'nın Selim'e gönderdiği mektup, TSMA E.10161/41 (E.971/74). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 88n51.

137 Anonim, *Târih* (TSMK R.1099), 111a-111b; Anonim, *Târih* (TSMK R.1101), 101a.

138 Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 160; Nişancızâde, Mirât, 114a. Solakzâde de Bali Paşa'ya dayanarak aynı şeyi aktarır. *Solakzâde, Târih* (TSMK B.199), 189b: "Hân dikmesi olmağ nice ihtiyâr idelüm."

139 17. yüzyılda yaşamış anonim bir Yunan tarihçi Selim'in hanın kızlarından biriyle evlendiğini belirtir. Bkz. Anonim, *Chronikon*, 104.

babasına yazdığı mektupta neden böyle davrandığını anlatırken kullandığı itaatkâr üslup da aynı ölçüde dikkat çekicidir.¹⁴⁰

Selâhattin Tansel'in savının tersine, II. Bayezid'in Selim'e olumsuz yaklaşımını asi oğlundan aldığı, özür dileyen bir mektuptan ötürü değiştirdiğini varsaymak için inandırıcı bir neden yoktur.¹⁴¹ Bayezid'in vezirlerinin önerilerini dinlemeyip Selim'in Kefe'de oturarak Rumeli'deki sancaklarını gıyaben yönetmesine izin vermesi¹⁴² de tercihini değiştirdiğine dair bir işaret sayılmamalıdır. Bayezid'in Selim'e görece daha iyi davranıyor oluşu da, muhtemelen kritik bir anda şehzadenin güvenli bir mesafede durması için hesaplanmış bir strateji olmalıydı. Hem Selâhattin Tansel, hem de Çağatay Uluçay, II. Bayezid'in, Ahmed'i, bu şehzadenin ısrarlı ve isyankâr davranışlarıyla gözden düşmesine rağmen İstanbul'a çağırarak zorunda kaldığını belirtirler.¹⁴³ II. Bayezid'in bundan sonraki eylemleri, yalnızca izlediği siyasetin gidişatında bir değişiklik olmadığını göstermekle kalmaz, aynı zamanda Selim'i neden payitahttan olabildiğince uzak tutması gerektiğini de açık seçik ortaya koyar. Bir anlatıya göre Bayezid, Şehzade Şehinşâh ile Sadrazam Ali Paşa'nın ölüm haberini aldığı zaman, Ahmed yanlısı hizbe mensup devlet adamları sultanın içinde bulunduğu hassas durumdan yararlanarak Şehzade Ahmed'i İstanbul'a çağırmağa ikna etmişlerdi.¹⁴⁴ Bir başka tarihçiye göre de padişahın ikna edilmeye hiç ihtiyacı yoktu; zira "erkân-ı devlet"i toplayarak ilk adımı atan da, Sadrazam Hersekzâde Ahmed Paşa'nın (ö. 1516) ihtiyat önerilerine rağmen daha da ileri giderek Defterdar Kasım Çelebi'yi Şehzade Ahmed'i İstanbul'a davet etmek üzere yollayan da bizzat Bayezid'di.¹⁴⁵

140 Bkz. TSMA E.12276 (E.1020/6).

141 Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı*, 295.

142 Bkz. Hacı adında birinin Selim'e gönderdiği mektup, TSMA E.7967 (E.854/77). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 89-9056.

143 Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı*, 287-288; Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 117-118. Ayrıca bkz. Ahmed'in, lalası Kasım Bey'e gönderdiği ve kardeşi Selim'le mücadele etmek istediğini belirttiği mektup, TSMA E.3062/7 (E.566/16); Ahmed'in isyankâr tavrından çaresizce şikâyetçi olan Kasım Bey'in II. Bayezid'e gönderdiği mektup, TSMA E.5447 (E.745/31). İkinci belgenin çevrimyazısı için ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 117-118n2.

144 Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 183.

145 Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 192b. Osmanlı Türkçesinde "erkân-ı devlet" en kat tanımıyla sadrazam, kazasker, defterdar ve nişancıdan oluşmaktaydı.

Kasım Çelebi, Ahmed'in Üsküdar'daki ordugâhına ulaştığında, Ahmed Osmanlı tahtına çıkmasıyla ilgili hazırlıkları tamamlaması için lalası Yularkasdı Sinan Paşa'yı (ö. 1514) payitahta yollamıştı bile. Sinan Paşa'nın gelişi yeniçerilerin tepkisine neden olmuştu.¹⁴⁶ İlk önce, ne Ahmed'i sultan olarak kabul edeceklerini, ne de Şehzade Selim'den başkasının sözünü dinleyeceklerini ilan ettiler.¹⁴⁷ Ahmed yanlısı hizbin önde gelen üyeleri onları köpeklere benzetince ortalık iyice karıştı.¹⁴⁸ Yeniçeriler, önce kendilerine hakaret ettikleri söylenen İkinci Vezir Mustafa Paşa'nın (ö. 1513), Kazasker Abdurrahman Efendi'nin (ö. 1516), Mirmiran Hasan Paşa'nın (ö. 1514) ve Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi'nin (ö. 1515) kapılarına tehdit mektupları bıraktılar. Bu tehditler görmezden gelinip Şehzade Ahmed'i karşılama hazırlıklarına devam edilmesi üzerine, beş bin asker kızgınlıklarının ifadesi olarak, Ahmed yanlısı eğilimleri olduğu bilinen bazı devlet adamlarının evlerine saldırdı.¹⁴⁹ Her ne kadar yeniçeriler Ahmed yanlısı hizbin hakaretleri üzerine şiddete başvurmuş olsa da, asıl nedenin Selim'le aralarındaki sıkı bağlar olduğunu varsaymak yanlış olmaz. Aslında anonim bir tarihçinin kayıtlarına göre, bu saldırılar yeniçerilerin Selim'le

¹⁴⁶ Özgün baskıda –Solakzâde'ye dayanarak– Ahmed'in payitahta gelmesine tepki gösterenler arasında Rumeli beylerini de anmışım. Gerçekten de Kemâlpasazâde, Sadeddin ve Solakzâde, Şehzade Ahmed'in İstanbul'a davet edilmesi sürecini birbirine çok benzer ifadelerle aktarıırken Rumeli beylerine baskı yapılarak Ahmed'e biat etmeye zorlandıklarını ima ederler. Bkz. Kemâlpasazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1997), 234: "çün ol emrün itmâmı dükeli Rûmili sancak beglerinin kabûline mevkûfdu zıkr olan begleri getirüb hüdâvendigâr huzûrında glaz-ü-şidâdla yeminler virdiler;" Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 185: "bu maslahatın husulî ittifâk-ı ümerâya mevkûf olmağın hâzır olan Rûmili beglerini hüdâvendigâra getirüb gâybâne Sultân Ahmede akd-i biat itdürüb eymân-ı şidâd ile ahd-ü-peymânların tekid itdürdiler;" Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 192b ve (TSMK E.H.1416), 29a: "bu maslahatın husulî ittifâk-ı ümerâya mevkûfdu ruhî hâzır olan Rûmili beglerini huzûr-ı hüdâvendigâra getirüb gâybâne Sultân Ahmede biat itdürüb ve muhkem şartlar virdiler." Ancak Kemâlpasazâde ve Sadeddin'in sözünü ettiği bağlam Çorlu Muharebesinin öncesine –dolayısıyla Solakzâde'nin bahsettiği tarihten en az iki ay öncesine– denk düştüğünden Ahmed'in payitahta davet edilmesine tepki gösteren Rumeli beylerinin 21 Eylül 1511'de gerçekleşen yeniçeri ayaklanması sırasında İstanbul'da bulunması mümkün değildir. Özgün baskıdaki hatamı burada düzeltme fırsat veren değerlendirmeye için bkz. Yılmaz, "Selim'i Yazmak," 327-328.

¹⁴⁷ Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 193a: "serîr-isaltanata sezâvâr Sultân Selim-inîmâdârdur biz andan gayrısını kabûl itmeziz ve anun itaâtî râhından özge râha gitmezüz;" Nişancızâde, *Mirât*, 116a; Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 111b.

¹⁴⁸ Bkz. Nihali Çelebi'nin Halimi Çelebi'ye gönderdiği mektup, TSMA E.3197 (E.578/36): "yeniçeriye it ağzında üstühân tutar üstühân virelüm diyü." Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 120-121n7. Mektubun muhatabı, Selim'in Trabzon'da sancakbeyi olduğu sırada hocasıydı.

¹⁴⁹ Bkz. TSMA E.3197 (E.578/36). Ayrıca bkz. Kemâlpasazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 59-60.

yaptıkları bir anlaşmanın sonucuydu.¹⁵⁰ Söz konusu devlet adamlarını ele geçiremeyen ayaklanmacılar, bu davranışlarının bağışlanmasını ve Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Mustafa Paşa, Hasan Paşa, Tacizâde Cafer Çelebi, Mirim Çelebi (ö. 1524) ve Âhi Çelebi'nin (ö. 1524) şehirden sürgün edilmesini istemişlerdi.¹⁵¹ Yeniçeriler ayrıca Şehzade Ahmed'in geldiği yere dönmemesi halinde daha fazla yıkım yapacaklarını bildirmişlerdi. Her ne kadar Bayezid adı geçen devlet adamlarının (bir olasılıkla Mustafa Paşa dışında) hepsinin görevine son vermiş olsa da, bir türlü sakinleşmeyen askerler, bu kez Yularkasdı Sinan Paşa'yı Şehzade Ahmed'in Boğaz'ın öbür yakasındaki ordugâhına giderken yeniden tehdit etmişlerdi.¹⁵²

Saltanatı elde etme girişimi tehlikeye düşen Ahmed'in Anadolu'yu kendi nüfuz alanına dönüştürmekten başka çaresi kalmamıştı. Bu amaçla yalnızca yarı yerleşik düzendeki aşiret önderlerini etrafına toplamakla kalmamış,¹⁵³ daha da ileri giderek, adamlarını Anadolu'daki önemli sancaklara atama cüretini göstermişti.¹⁵⁴ II. Bayezid, Selim'i destekleyen yeniçerilerle yaptığı görüşmeler çerçevesinde yeni atamalar yaptığı sırada Ahmed'in oğlu Alaeddin Anadolu köylerini talan etmekle meşguldü. Ahmed'in Konya'ya saldırmasıyla da çok daha yıkıcı olabilecek bir mücadele başladı. Ahmed daha önce birçok kez Karaman vilayetinin kendisine bırakılmasını istemiş, ama Bayezid, Konya'nın, ölen Şehzade Şehinşah'ın oğlu Şehzade Mehmed'in (ö. 1512) valilik makamı olduğu gerekçesiyle her defasında bu isteği geri çevirmişti. Ancak Ahmed Konya'yı aldı, Anadolu'nun tek

150 Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 111b.

151 Mirim Çelebi (Mahmud b. Mehmed), II. Bayezid'in önce hocası olmuş, sonra da Anadolu kazaskeri olarak hizmet etmiş önemli bir matematikçi ve astronomdu. Mirim Çelebi'nin aynı zamanda Bayezid'in müneccimi ve sırdaşı olduğunu hatırlatan Tunç Şen'e teşekkür ederim. Âhi Çelebi'ye (Mehmed Efendi) önce II. Bayezid'in, sonra da I. Selim'in hekimbaşısıydı. Saltanat mücadelesi sırasında ikisi de padişaha bağlı kalmışlar, bu nedenle de Ahmed yanlısı hizipten sayılmışlardı. Bkz. Mehmed Süreyyâ, Sicill-i *Osmanî*'nin 1890-1893 tarihli özgün baskısına yapılmıştır.

152 Bkz. TSMA E.3197 (E.578/36). Ayrıca bkz. Sadeddin, *Tâci'ü't-tevârîh*, cilt 2, 191; Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 193a; Nişâncızâde, *Mirât*, 116a.

153 Ahmed Anadolu'daki destekçilerine askerleriyle birlikte acilen yanına gelmeleri için hükümler göndermişti. Örn. bkz. Ahmed'in Turgudoğlu Musa Bey'e gönderdiği 3 Kasım 1511 tarihli hüküm, TSMA E.3062/1 (E.566/10). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 121-122n9 (evrak numarası "2667" olarak verilmiş).

154 Örn. bkz. Ahmed'in Şeyillâhoğlu Ali Bey'i Niğde sancakbeyliğine atadığını bildiren fermanı (1511 Aralık sonu), TSMA E.3062/2 (E.566/11).

ve bağımsız Osmanlı hükümdarıymış gibi buyruklar çıkartmaya başladı. Ahmed'in atanmış bir şehzadenin valilik makamına saldırıp ele geçirmesi, Selim taraftarlarına onun "isyân-ü-tuğyân" a kalkıştığını iddia etme fırsatı vermişti.¹⁵⁵ Selim taraftarları açısından, Ahmed'in kan dökerek Konya'yı alması, Şah İsmail'in halifelerinden Nur Ali Halife'nin (ö. 1512) başlattığı yeni bir ayaklanma dalgasını bastırmakta başarısız olması, Korkud'un ise ağabeyine karşı düşmanca davranışlar sergilemesi, yalnızca bu iki adayın taht üzerindeki iddialarını gayri meşru kılmakla kalmıyor, aynı zamanda saltanatın güçlü bir askeri lidere teslim edilerek kanun ve düzenin acilen yeniden tesisine duyulan ihtiyacı da gösteriyordu.¹⁵⁶

Bu noktada yeniçeriler II. Bayezid üzerindeki baskılarını arttırmaya başladılar. Tahttaki sultanın yaşlı ve hasta olmasından duydukları rahatsızlığı dile getiriyor, yeni bir padişaha ihtiyaç duyulduğunu ve bu padişahın da Selim olması gerektiğini söylüyorlardı.¹⁵⁷ Arşiv kaynaklarından edinilen bilgilere göre, yeniçeriler Selim'le sürekli iletişim halindeydiler; saflarına son katılan önemli siyaset adamlarını şehzadeye bildiriyor, hattâ Rumeli beylerinin desteğini sağlama alması için çeşitli öğütler veriyorlardı.¹⁵⁸ Görülen o ki yeniçerilerin ısrarlı direnişleri ile payitahtta Selim'e desteğin artması birleşince, padişah Selim taraftarlarına istediklerini vermek zorunda kalmıştı. Selim'e ordunun serdarlığı verilirse hem şehzadenin, hem de destekçilerinin memnun olacağını düşünen Bayezid, 27 Mart 1512'de Rumeli'deki sancakbeylerine tüm askerleriyle birlikte şehzadenin emri altına girmelerine dair bir hüküm gönderdi.¹⁵⁹ İmparatorluk ordusunun yönetimi böylece Selim'e geçmişti, ama Selim İstanbul'a gitme konusunda

155 Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 61: "kalkışma ve itaatsizlik."

156 Bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 134; Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 111b-112a; Anonim, *Tevârih* (TSMK R.1100), 81b; Anonim, *Târîh* (TSMK R.1101), 101b; Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 193b-194a; Nişancızâde, *Mirât*, 116b.

157 Bkz. Ahmed'in Iskender Bey'e gönderdiği mektup, TSMA E.3062/26 (E.566/35): "sen amelden kaldın bize pâdişâh gerek öyle olsa biz dahi Selim Begi pâdişâh eyledük dimişler." Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 124n15 (evrak numarası "2667" olarak verilmiş); Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 112b; Solakzâde, *Târîh* (TSMK E.H.1416), 31b.

158 Bkz. Yusuf adında birinin Selim'e gönderdiği mektup, TSMA E.7072 (E.812/27). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 125n17.

159 Bkz. II. Bayezid'in Selim'e gönderdiği hüküm (1512 Mart ayının sonu), TSMA E.6185/15 (E.754/10/15). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 126n19.

temkinliydi; bazı Rumeli beyleriyle yeniçerilerin başındaki Ferhad Ağa'yı yanına çağırdı. Ferhad Ağa'nın yeniçerilerin sözlerini tuttuklarından emin olmak için İstanbul'da kalmaya karar vermesi ise, Selim'in serdarlığının henüz herkesçe kabul edilmediğini ima ediyordu.¹⁶⁰

Üstelik bu kritik evre, olayların akışını kendi lehine çevirmeyi uman Şehzade Korkud'un 30 Mart 1512'de İstanbul'a varışına denk gelir. Selim yeniçerilerin ortanca ağabeyine büyük saygı duyduklarını biliyordu, çünkü Korkud 1481'de babası II. Bayezid'in tahta çıkmasını bekleyen yeniçerilere oldukça cömert davranmıştı. Şimdi ise onların arasında yaşamasına ve kendisini destekleyecekleri büyük paralar vaat ederek kendi tarafına çekmeye gayret etmesine karşılık, bunu bu kez başaramamıştı.¹⁶¹ II. Bayezid, onayı olmadan Korkud'un İstanbul'a gelmesinden dolayı memnuniyetsizliğini ifade ettiğinde, yeniçeriler açıkça Selim'den yana olduklarını bildirmişler, ama Korkud'a zarar vermeyeceklerine de söz vermişlerdi.¹⁶² Korkud iki tarafı da ikna edemeyince, yeniçerilerle birlikte kardeşinin İstanbul'a gelişini beklemekten başka çaresi kalmamıştı.¹⁶³

SELİM'İN TAHTA ÇIKIŞI

Kaynaklar Selim'in saraya doğru yürümeden önce sur içindeki Yenibahçe'ye geldiği konusunda genellikle hemfikirdir; ancak 24 Nisan 1512'de nasıl padişah ilan edildiği üzerine farklı tarihi anlatılar vardır.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Bkz. Ferhad Ağa'nın Selim'e gönderdiği mektup, TSMA E.8312 (E.858/68): "bu bendenüz oğlanların içinden çıkarsam şehri harâba virürler gice ve gündüz ârâm itmeyüb şehri muhâfaza iderüz şöyle ki bir lahza aralarından gayib olam be-gâyet yaramazdur." Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 126n20.

¹⁶¹ Bkz. "Mevlana Efendi"ye hitaben kaleme alınmış anonim mektup, TSMA E.4744 (E.701/28): "nukûd cinsinden üç katâr deve yüki sanduklar ... kul tâifesine itâ eylemek için yigirmi bin filurimüz vardır." Bu anonim mektubun tıpkıbasımı, çevrimyazımı ve İngilizce çevirisi için ayrıca bkz. Al-Tikriti, "Şehzade Korkud," 342-347. Ayrıca bkz. Anonim, *Tevârîh* (Azamat baskısı), 134; Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 194b; Nişâncızâde, *Mirât*, 116b.

¹⁶² Bkz. Kemâlpaşazâde, *Tevârîh*, cilt 8 (1985), 62-63; Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 194b-195a; Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 112a; Sadeddin, *Tâcü't-tevârîh*, cilt 2, 198; Nişâncızâde, *Mirât*, 116b.

¹⁶³ Yeniçeriler arasındaki Selim destekçilerinin propaganda girişimlerinin ne kadar işe yaradığıyla ilgili olarak bkz. Hacı Mehmed'in İskender Ağa'ya gönderdiği mektup, TSMA E.8327 (E.858/83). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (III), 186-187n56; Anonim, *Tevârîh* (Azamat baskısı), 134; Anonim, *Tevârîh* (TSMK R.1100), 81b.

¹⁶⁴ Bazı kaynaklar I. Selim'in tahta bu tarihten bir gün sonra çıktığını belirtirler. Örn. bkz. Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 199a.

Bazıları Selim'in Yenibahçe'de yalnızca bir gece kaldığını ve II. Bayezid'in kendi isteğiyle tahtı Selim'e bıraktığını söyler.¹⁶⁵ Diğer kaynaklar arasında Bayezid'in tahtı bırakma kararını, ancak yeniçeri birliklerinin Selim'i yeni sultanları olarak kabul ettiklerini gördükten sonra aldığını söyleyenler olduğu gibi, Selim'in önce Yenibahçe'de imparatorluk birliklerinin tam desteğini aldığını, sonra da babasının sarayına giderek saltanata talip olduğunu öne sürenler de bulunur.¹⁶⁶ Farklılıklar ne olursa olsun, 16. yüzyıl Osmanlı tarihleri Selim'in Yenibahçe'de bir haftadan fazla kalmaya mecbur olduğunu belirtirler ki, bu da Bayezid'in tahtı bırakma sürecinin çabuk ve sorunsuz olmadığını, tersine uzun bir pazarlık süreci yaşandığını gösterir.¹⁶⁷

Aralarındaki tartışmanın uzun sürmesinin sayısız nedeni vardı. Öncelikle II. Bayezid ile Selim arasında o kadar uzun süredir anlaşmazlık vardı ki, sultanın tahtını kendiliğinden Selim'e bırakması hiç inandırıcı olamazdı. Bayezid Selim'i payitahta tahtını teslim etmek üzere değil, serdarlık görevini devretmek üzere çağırıyordu. Ayrıca Selim'in kumandasındaki imparatorluk ordusunu Şehzade Ahmed'in üzerine gönderme planı da Bayezid'in daha bir süre, en azından tahtını en büyük oğluna devredene kadar koruyabileceği umudunu taşıdığını gösteriyordu. Bazı tarihler, üstü örtülü biçimde yeniçerilerin ipin ucunu bırakmadan sürekli Selim'le beraber dolaştıklarını belirtirken, birkaç Osmanlı tarihçisi de Selim'in zor kulanarak tahta çıktığını açıkça dile getirir.¹⁶⁸ Muhyüddin Çelebi, Bayezid'in tahtı hiçbir zaman Selim'e bırakmayı düşünmediğini, Mustafa Âli de Bayezid'in en küçük oğlunu başından atamadığı için onu sultan yapmak

165 Bazı Osmanlı yazarları tahttan çekilme sürecinin nasıl işlediğini sorgulama gereğini duymadan Selim'in hiçbir mücadele olmaksızın tahta çıktığını ima ederler. Örn. bkz. Kemâlpazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 64; Edrenevi, *Nuhbetü't-tevârih*, 55a; Mehmed Cemil, *Muhtasar ve manzûm târih-i Osmânî*, 44a; Rızâ, *Manzûme-i şâhân*, 2b.

166 Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 200-203; Nişâncızâde, *Mirât*, 116b.

167 Mustafa Cenâbi, Selim'in payitahta gelmesinden sonra II. Bayezid'le arasında uzun bir tartışma olduğunu söyler. Bu anlatıya göre Selim, babasının uluslararası tehdit oluşturan Safeviler ve Memluklarla mücadele etmeyi pasif davranmasını eleştirmişti. Bkz. Cenâbi, *Dürr-i meknûn*, 233b.

168 Örn. bkz. Yûsuf, *Târih*, 266: "Sultân Selim Hân İstanbula gelüb ... cebren tahta cülûsidüb." Benzer biçimde 16. yüzyıl şairlerinden Tâlibi de Selim'in tahta çıkışına şöyle tarih düşmüştü: "pâdişâh oldı cihânda seyf ile Sultân Selim" (Selim dünyada kılıcı sayesinde sultan olmuştur). Tâlibî'den alıntı için bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 112.

zorunda kaldığını söyler.¹⁶⁹ Bazı anonim kayıtlarda da Selim'in destekçilerinin Bayezid'in vezirlerini ölümle tehdit ettikleri yazılıdır. Buna ek olarak bütün bu kaynaklar, Bayezid'in Selim'in isteklerine saltanatı kendiliğinden teslim etmediği takdirde Selim taraftarlarının şiddet kullanarak tahtı almaya hazır oldukları söylendikten sonra rıza gösterdiğini ileri sürerler.¹⁷⁰ Aslına bakılırsa Mustafa Âli, II. Bayezid'in oğlunu, serdarlığı kabul ettiği takdirde orduyu Şah İsmail üzerine göndereceğini söyleyerek ikna etmeye çalıştığını söyler. Selim bu teklife de kulak asmamış, eğer bu öneriyi kabul edecek olursa, diğer vezirlerden hiçbir farkı olmayacağını, Safevilerle "sultanlık olmadan" mücadele etmesinin imkânsız olduğunu söylemişti.¹⁷¹ Dolayısıyla II. Bayezid şiddetli bir darbe riskiyle karşı karşıya kalınca, uzun süredir güçlü bir sultanın eksikliğinden yakınan yeniçerilerin isteklerini kabul etmek zorunda kalmış ve tahtı Selim'e bırakmış, böylece şehzade artık sultan olmuştur.¹⁷²

II. BAYEZİD'İN "ŞÜPHELİ" ÖLÜMÜ

Önceden de belirtildiği gibi 16. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin çoğu Selim'in saltanatını gayri meşru kılabilir bütün hatalarını temize çıkartmak için her türlü çareye başvurmuşlardı. Hatta bazıları Selim'in niyetinin babasını zorla tahttan indirmek olmadığını, ancak yeniçerilerin baskısıyla "zaruri" olarak payitahta geldiğini söyleyecek kadar ileri giderler.¹⁷³ II. Bayezid ile şehzadeleri Ahmed ve Korkud'un hayatta oldukları sürece sürekli bir siyasi tehdit oluşturacakları gerçeği göz önüne alındığında, Selim'in dertlerinin tahta çıkmakla sona ermeyeceği belliydi. Aslında tahta geçmek gerekli olan, ama imparatorluğa hükmetmeye yetmeyen bir koşuldu; ilaveten gerçek ya da olası rakiplerin ortadan kaldırılması mutlak bir gereklilik olarak algılanıyordu. Her ne kadar bu usul herkesten kabul görmüş bir yaklaşım değildiyse de, Selim

¹⁶⁹ Muhyüddin Mehmed Çelebi'den alıntı için bkz. Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasî Hayatı*, 301; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 249.

¹⁷⁰ Bkz. Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 950-951; Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 134; Anonim, *Tevârih* (Öztürk baskısı), 142; Anonim, *Târih* (TSMK R.1099), 112b; Anonim, *Tevârih* (TSMK R.1100), 82a; Anonim, *Târih* (TSMK R.1101), 102a-102b.

¹⁷¹ Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 951: "saltanatsız edası müyesser degıldür."

¹⁷² Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 134-135; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 196a; Nişancızâde, *Mirât*, 116b-117a; ayrıca bkz. Nicolò Zucchi'nin elçilik raporu (24 Nisan 1512), *I Diarii*, cilt 14, 245.

¹⁷³ Cenâbi, *Dürr-i meknûn*, 233b; Hezârfen Hüseyin, *Tenkîh*, 122a.

tahta çıktığında kardeş katli uygulaması çoktan yerleşmişti.¹⁷⁴ Ancak tahtından feragat etmiş bir padişahın ortadan kaldırılması o güne değin görülmedik bir şeydi, bu yüzden dönemin Osmanlı tarihçileri Bayezid'in zorunlu inziva yeri Dimetoka yolundaki kuşku ölümünü büyük bir titizlikle ele alırlar.

Bazı tarih anlatıları Selim'in babasını İstanbul'da kalmaya ikna etmeye çalıştığını ima ederken,¹⁷⁵ bazıları bundan hiç söz etmez ve Selim'i babasının dünya işlerini ve saltanatı bırakıp bir kenara çekilme isteğine saygı duyan ve söz dinleyen bir oğul olarak betimlerler.¹⁷⁶ Ancak Yûsuf b. Abdullâh aslında Bayezid'i Edirne'de inzivaya çekilmeye yollayanın Selim olduğunu belirtir.¹⁷⁷ Selim'in babasını Rumeli'de bir yere yollamak istemesi ya da II. Bayezid'in böyle bir yolculuğa hevesle çıkıyor olması hiç de şaşırtıcı değildir. İnzivaya çekilmiş bir sultan için Dimetoka'ya yerleşmek, Selim'in payitahtta uygulayacağı sıkı gözetimden kuşkusuz uzak olmak demektir. Daha da önemlisi Rumeli'de oturmak demek, Bayezid'in, tam da Selim'e tahtın yolunu açan siyasi ve askeri destek grubundan yararlanmasına fırsat tanımak anlamına gelirdi, ki bu da yeni sultanın çok iyi bildiği riskli bir durumdu. Bu açıdan bakıldığında Selim'in Yunus Paşa ile Kasım Paşa gibi iki önde gelen devlet adamını ve çeşitli yeniçeri bölüklerinin temsilcilerini babasına yolculuğunda eşlik etmek üzere görevlendirme kararı, onun inzivaya çekilmesinin kendi padişahlığı için oluşturabileceği tehdidi en aza indirme girişimi olarak yorumlanabilir.¹⁷⁸ Ancak Bayezid'in İstanbul'dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra, 26 Mayıs 1512'de aniden ölmesi, payitahtın uzağında gözetim altında tutulmasını gereksiz kılmıştı.

II. Bayezid'in ölümünün zamanlamasının manidar olduğu uzunca bir süredir tartışma konusudur.¹⁷⁹ Her ne kadar çeşitli Avrupalı kaynak-

174 Hezârfen Hüseyin belki de bu nedenle Selim'in rakip kardeşleri Ahmed ve Korkud'a saldırılarının ve sonrasında da infaz edilmelerinin "zarûrî" olduğunu söylüyordu. Bkz. Hezârfen Hüseyin, *Tenkîh*, 123b.

175 Cenâbî, *Dürr-i meknûn*, 234a; Hezârfen Hüseyin, *Tenkîh*, 122b.

176 Anonim, *Tevârîh* (Azamat baskısı), 135; Anonim, *Tevârîh* (Öztürk baskısı), 142-143; Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 113a; Anonim, *Tevârîh* (TSMK R.1100), 82b; Anonim, *Târîh* (TSMK R.1101), 103a; Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 197b; Sadeddin, *Tâcü't-tevârîh*, cilt 2, 205.

177 Yûsuf, *Târîh*, 266: "cebren tahta cûlûs idüb babası Bâyezîd Hânî Edreneye gönderüb." Ayrıca bkz. Anonim, *Chronikon*, 107.

178 Sadeddin, *Tâcü't-tevârîh*, cilt 2, 205; Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 197b.

179 Bu konudaki tarih yazımıyla ilgili tartışmalar için bkz. Tekindağ, "Bayezid'in Ölümü Meselesi." Arşiv belgelerinde II. Bayezid'in ölümünden hemen sonra Selim'in bu işte bir parmağı olduğu doğrultu-

larının yanı sıra, birkaç Osmanlı kroniği de, Bayezid'in Selim'in emriyle zehirlendiğini ileri sürse de, Osmanlı tarih yazımı geleneğinin büyük bölümü böyle bir şeyden söz etmez.¹⁸⁰ Ancak birçok Osmanlı tarihinin bu olaya yalnızca şöyle bir değinmesi, diğerlerinin aşırı savunmacı bir tona sahip olması, üstü örtülü bir eleştiriden bütünüyle arınmış oldukları anlamına gelmez. Bu açıdan II. Bayezid'in Dimetoka'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmasından kısa bir süre önce I. Selim'e verdiği "nâ-hak yire kan dök-meyesin" öğüdüne göndermede bulunan çeşitli kaynakların hatırlanması önemlidir.¹⁸¹ Bayezid'in bu öğüdü verdikten hemen sonra öldüğü göz önüne alındığında, bu gibi anlatılardaki, yakın zamanda öleceğinin padişahın içine doğduğuna dair muğlak göndermeler, Selim'in yaptıklarının altan alta bir eleştirisi olarak yorumlanabilir.

Osmanlı tarihçilerinin, konuya bu kadar temkinli yaklaşımlarının temel nedeni, Selim'in babasının ölümüyle olası bir ilişkisinin, zaten sorunlu bir süreçten sonra Osmanlı tahtına çıkmasının meşruiyetini iyice zedelemesinden duydukları kaygıydı. Bu tartışmalı olay üzerine yazan modern Türk tarihçilerinin de benzer kaygılar taşıdıkları göze çarpar. Selâhattin Tansel, Çağatay Uluçay, Ahmet Uğur ve Feridun Emecen gibi tarihçiler, Selim'in saltanatının meşruiyetini ortaya koyabilmek için ya suçsuz olduğunu kanıtlama çabası içindedirler ya da II. Bayezid'in ölüm sebebinin kesin olarak kanıtlanamayacağı gerekçesiyle açık seçik bir fikir beyan etmekten kaçınırlar. Saltanat mücadelesini, Selim'in rakip kardeşlerini ve onların oğullarını ortadan kaldırması dahil en ayrıntılı biçimde ele alanlardan biri olarak Uluçay, II. Bayezid'in ölümüne hiç değinmediği için aralarında zımnen en savunmacı olanı sayılabilir. Uğur, köşesine çekilen sultanın yaşlılık ve hastalıktan öldüğünü belirtirken,¹⁸² Tansel Bayezid'in ölümünün "tetkik edenleri şüpheye

sunda söylentiler yayıldığına ilişkin bulgular vardır. Şehzade Ahmed'in Kansu Gavri'ye konuyla ilgili olarak yazdığı mektup için bkz. Uzunçarşılı, "Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensub Şehzadeler," 531.

¹⁸⁰ Bu tarihlerin kısa, ama önemli bir dökümünü yapan İsmail Hamî Danişmend, Osmanlı kaynaklarının II. Bayezid'in ölümüyle ilgili sessizliklerini korumasının siyasi bir tavır olduğunu gözlemlemiştir. Bkz. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt 2, 2: "Her halde bu zehir rivayetinin ecel rivayetinden daha kuvvetli olduğu ve bâzı Osmanlı menbâlarının bu meselede siyaseten sükût ettikleri anlaşılmaktadır."

¹⁸¹ Çeşitli kaynaklar içinden örneğin bkz. Anonim, *Târîh* (TSMK R.1101), 103a.

¹⁸² Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 36.

düşürecek bir ölüm” olduğunu itiraf eder, ama Selim’in babasını öldürmesi için bir nedeni olmadığında hâlâ ısrarcıdır.¹⁸³ Oysa Selim’in fevkâlade bir nedeni vardı: Yalnızca ölü bir Bayezid Selim’in tahtına göz koyamazdı.

DiĞER RAKİPLERİN ORTADAN KALDIRILMASI

Selim, saltanatını koruyabilme endişesini Bayezid’in ölümünden sonra bile taşımıştı. En önemli rakibi Şehzade Ahmed, zaten Anadolu’daki Osmanlı topraklarının tek ve bağımsız hükümdarıymış gibi davranıyor, atamalar yapıyor, çeşitli sancak ve vilayetlerden adam ve para talep ediyordu.¹⁸⁴ Arşiv belgeleri Ahmed’in, oğlu Alaeddin’in emrindeki güçlerden de yararlandığını ima eder. Bu güçler, yarı yerleşik aşiretlere liderlik eden Dulkadiroğlu, Ramazanoğlu, Turgudoğlu, Reyhanoglu ve Siddikoğlu gibi Türk-Müslüman askeri seçkinleri de içeriyordu.¹⁸⁵ Ahmed’in, kendisine bu macerasında destek veren Şehsüvaroğlu, Karaoğlu Ahmed Bey ve Taceddin Bey gibi çeşitli ünlü komutanlardan başka, Taşili ve Karaman bölgelerinden gelen beylerin de geçici desteğini aldığı anlaşılıyor.¹⁸⁶

Ahmed’in ordugâhında etkileyici bir dizi askeri figür olmasına karşılık, ona verdikleri destek uzun ömürlü olmamıştı. Bursa’nın ele geçirilmesi ve ardından Alaeddin’in haksız talepleri şehir halkından ciddi tepkiler almış, ayrıca Ahmed yandaşlarının Eskişehir’de ve Menteşe Sancağı’nda yarattığı kargaşa umdukları halk desteğinin olasılığını azaltmıştı.¹⁸⁷ Baye-

183 Tansel, *Sultan II. Bayezit’in Siyasî Hayatı*, 308-310. Benzer bir değerlendirme için bkz. Emecen, *Zamanın İskenderi, Şarkın Fatihi*, 68-70.

184 Bkz. Ahmed’in Biga alay beyi, subaşları ve çeribaşlarına gönderdiği emir (1512 Haziran başı), T SMA E.5876 (E.750/51). Ahmed bu mektupta kendisine “sultân-ı selâtn-i zamân pâdişâhımız Sultân Ahmed Hân” (çağın sultanlarının sultanı padişahımız Sultan Ahmed Han) diyor. Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (II), 132n29; Kemalpaşazade, *Tevârih*, cilt 9, 69.

185 Bkz. Bursa kadısı Eflatunzade’nin saraya gönderdiği arzuhal (19 Haziran 1512), T SMA E.5452 (E.745/36); Şükrullah’ın Selim’e gönderdiği rapor, T SMA E.7052 (E.812/7). Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (II), sırasıyla 132-133n32 ve 139-140n49. Aralarında Varsak ve Turgud’un da bulunduğu bu göçebe gruplar için bkz. Kemalpaşazade, *Tevârih*, cilt 9, 69-70. Dulkadiroğlu ve Ramazanoğlu’nun Memlukların vasalı olduğunu belirtmekte yarar var.

186 Bkz. çeşnicibaşı İshak’ın Selim’e sunduğu raporun sureti, T SMA E.6333 (E.756/58); Miralem Mustafa adlı birinin Selim’e gönderdiği rapor, T SMA E.2667 (E.540/3). Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (II), sırasıyla 133n33 ve 133-134n34. Taceddin Bey sonradan Ahmed tarafından Karaman beylerbeyi olarak atanmıştı. Ayrıca bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat basması), 136.

187 Bkz. T SMA E.5452 (E.745/36). Ayrıca Hacı Mehmed, İlyas ve Tur Ali Bey imzalarıyla Selim’e gönderilen raporlar için sırasıyla bkz. T SMA E.6376 (E.756/104), T SMA E.6205 (E.755/19), T SMA E.6631 (E.759/51). Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (II), sırasıyla 135n38, 135n39 ve 135-136n40.

zid'in ölüm haberiyle Selim'in Anadolu'ya geçme niyeti de Ahmed'in mevcut ve muhtemel destekçilerinin üzerinde olumsuz bir etki yaptı. Ancak bir münşeât mecmuası içinde yer alan bir mektuba göre Ahmed, hem miras payı, hem de iç barışa kavuşmanın ön koşulu olarak Anadolu vilayetlerini isteyecek kadar kendinden emindi.¹⁸⁸ Selim'in bu talebe cevabı Ahmed ve yandaşlarının yarattığı tehdide karşı Anadolu'ya geçme kararı almak oldu. Bu kararının açık göstergesiye hareket geçmeden önce payitahtın güvenliğini sağlaması için oğlu Süleyman'ı İstanbul'a çağırmasıydı.¹⁸⁹

Bu yeni gelişme çerçevesinde pek fazla seçeneği kalmayan Ahmed, belli ki Safevilere ya da Memluklara sığınmayı düşünmüştü. Ancak bu düşünce yandaşları arasında ciddi bir anlaşmazlık yaratmış, dolayısıyla uygun bir seçenek olmaktan çıkmıştı.¹⁹⁰ Bunun üzerine Ahmed miras payı olarak Karaman'ı istedi, ama Selim onu bir kez daha reddetti.¹⁹¹ Bu pazarlıklar nedeniyle Ahmed ile Selim arasında uzun zamandır artarak süren gerilim, Ahmed'in 1512 Kasım'ında Amasya'yı ele geçirmesiyle yeni bir düzeye ulaştı. Selim tepkisini Ahmed yanlısı olduğundan kuşkulandığı Mustafa Paşa'yı idam ettirerek gösterdi, bunu 16 Aralık 1512'de, o sırada artık hayatta olmayan kardeşlerinin Bursa'ya sığınan oğullarının (Şehzade Mahmud'un oğulları Musa, Orhan ve Emir; Şehzade Alemşah'ın oğlu Osman ve Şehzade Şehinşah'ın oğlu Mehmed) idamları izledi. Söylenenlere göre, Selim'in niyeti "nizâm-ı âlem"i yeniden kurmaktı.¹⁹²

188 Anonim, *Münşeât* (NK 4316), 413b: "bâri Anatolî vilâyetin bana erzânî buyurasız." Ayrıca bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 529. Ahmed'inkine benzer bir öneri –büyük olasılıkla, ülke topraklarının ölen hükümdarın mirasçıları arasında pay edildiği Türk-Moğol geleneğinin bir kalıntısı olarak– daha önce II. Mehmed'in oğlu Şehzade Cem (ö. 1495) tarafından da dile getirilmişti.

189 Bkz. Selim'in Kırım hanına gönderdiği ve Şehzade Süleyman'ın İstanbul'a gönderilmesi talebini dile getirdiği mektup için bkz. TSMK E.6185/16 (E.754/100/16). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasil Padişah Oldu?" (II), 127n21. Ayrıca bkz. Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 200a.

190 Karamanlı beyler Safevilere katılmakta ısrarlıyken, Reyhanolu ve Siddikoğlu Memluk topraklarını yeğliyorlardı. Bkz. TSMK E.7052 (E.812/7).

191 Uluçay, Aluned'in yazdığı mektubu yayınlarken şehzadenin Karaman'ı istediğini ifade ettiği bölümü dışarıda bırakmıştır. Söz konusu bölüm için bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 1057. Selim'in Ahmed'in isteğini reddettiğini bildirdiği mektup için bkz. TSMK E.12277 (E.1020/7). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasil Padişah Oldu?" (II), 140-141.

192 Sadeddin, *Tâci'ü't-tevârih*, cilt 2, 229; Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 136; Anonim, *Târih* (TSMK R.1099), 114b; Anonim, *Tevârih* (TSMK R.1100), 83b; Anonim, *Târih* (TSMK R.1101), 104a; Anonim, *Chronikon*, 110; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 201a.

İdris-i Bidlîsi'ye (ö. 1520) göre, Selim'den azar işiten bazı kırıgn yeniçeriler, Selim yerine imparatorluğu yönetebilecek "mülkün [ıı meşru] mirasçısı" (*vârisâ-yı mülk*) olduğunu mırıldanmaya başlamıştı.¹⁹³ Selim'in bütün şehzadeleri alelacele öldürtmesi, Osmanlı hanedanına mensup hayatta kalan her erkeğin kendi padişahlığına olası bir tehdit oluşturduğunun farkında olmasıyla açıklanabilir. Selim, olası rakiplerinin büyük bölümünün ortadan kaldırılmasından sonra bütün dikkatini iki ağabeyine yöneltti. Korkud'un önce Midilli'yi,¹⁹⁴ sonra da Teke ve Alâiye (Alanya) sancaklarını istemesinden kuşkulanan ve emrindeki birlikleri dağıtma konusunda isteksiz olduğunu¹⁹⁵ gören Selim, anlaşılan kardeşini ortadan kaldırma gerekçelerinin altyapısını hazırlamakla meşguldü. Korkud, uydurma yandaşlarının ağzındanmış gibi yazılan ve kendisini padişah olmaya çağıran birçok sahte mektuba olumlu yanıt verince Selim, nihayet rakibini tuzağa düşürdü ve eline geçirdiği bu meşru gerekçeyle Mart 1513'te kardeşinin idamını emretti.¹⁹⁶

Selim en önemli rakibi olan Ahmed'i saltanatı devralabilmek için yeterli askeri güce sahip olduğuna ikna etmek üzere de benzer bir strateji uyguladı.¹⁹⁷ Ancak bazı adamlarının taraf değiştirdiği,¹⁹⁸ diğer taraftarlarının da hayali olduğu ortaya çıkınca tamamen yıkılan Ahmed, 15 Nisan

193 Bkz. İdris-i Bidlîsi, *Salımshâhnâme* (BM Add. 24960), 62b-63a.

194 Bkz. Selim'in Korkud'a gönderdiği hüküm (1512 Nisan sonu – Mayıs başı), TSMA E.6185/17 (E.754/100/17). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasil Padişah Oldu?" (III), 188-189n60.

195 Korkud'un sancak talebi ile birliklerini dağıtmayı Ahmed'in olası bir saldırısına karşı hazırlıklı olmak amacıyla geciktirmesi hakkında bkz. Korkud'un Selim'e gönderdiği mektup, TSMA E.5882/4 (E.750/61): "bi'l-fiil yanımızda olan kapumuz halkı tahfif olunmayub üzerimize gelenün men-ü-define kudret-i tammemüz olaydı." Korkud'un daha sonra birliklerinin bir kısmını dağıtması hakkında bkz. TSMA E.9659 (E.903/67). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasil Padişah Oldu?" (III), sırasıyla 189n61 ve 189-190n62.

196 Selim artık, II. Mehmed'in "kardeş katli"yle ilgili hükmünü zikretmenin ötesinde, Korkud'un davranışlarının meşru Osmanlı padişahına ihanet olduğunu da iddia edebilirdi. Bkz. Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 231; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 1063-1065; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 201b-203a.

197 Ahmed'e İstanbul'daki sözde destekçilerinden gelen davet mektupları hakkında bkz. Ahmed'in defterdar Musliheddin'e gönderdiği hüküm (1512 Kasım sonu), TSMA E.3062/12 (E.566/21): "paşalardan ve cümle begler ve ağalardan ve kapu halkının atlu ve yayasından mektûblar gelüb saltanat sizündür diyü davet itdükleri." Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasil Padişah Oldu?" (III), 192n67 (evrak numarası "2667" olarak verilmiş).

198 Bkz. Ali ve Şah Veli adlı iki kişinin Selim'e gönderdikleri arzuhal, TSMA E.6118 (E.754/31). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasil Padişah Oldu?" (III), 196n76. Ayrıca bkz. Kemalpazazâde, *Tevârih*, cilt 9, 81; Anonim, *Târih* (TSMK R.1099), 116a; Anonim, *Tevârih* (TSMK R.1100), 84a.

1513'te Bursa yakınlarındaki Yenişehir ovasındaki çarpışmayı kaybetti ve İzmit (İznik) yakınlarında yakalanarak idam edildi. Selim başlıca muhalifinin de ortadan kaldırılmasıyla, uzun süren saltanat mücadelesini, 14 Mayıs 1513'te Şehzade Ahmed'in oğlu Osman ile Şehzade Murad'ın oğlu Mustafa'nın idam emrini vererek sonlandırdı.¹⁹⁹ Böylece Selim, şehzade olarak Trabzon'dan ayrılmasından üç çarpışma ve dokuz idam sonra padişah olarak tartışmasız otoritesini kurmuştu.²⁰⁰

SONUÇ

Osmanlı kaynakları Selim'in Trabzon'dan ayrılışını, "göç,"²⁰¹ "hurûc"²⁰² ya da "zuhûr"²⁰³ gibi farklı terimlerle anarlar. Bu terimlerin modern öncesi İslami kaynaklarda da siyasi iddia manasında kullanıldığı görülür. Başarısız bir "hurûc" ya da "zuhûr" tabii ki bir ayaklanmaya işaret eder ve her iki terim de zaten bu anlamda da kullanılmıştır.

Seçimleri Selim'i Çorlu ovasında babasının güçleriyle giriştiği kanlı çatışmadan, II. Bayezid'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan bir sürece yöneltmişti; bu sürecin kuşkusuz "göç"ten çok "hurûc"u ya da "zuhûr"u akla getiren nitelikleri vardı. Hem Osmanlı kaynakları, hem de Venedik belgeleri bunun kesinlikle böyle olduğuna ilişkin bulgular içerir. O döneme ve sonrasına ait Osmanlı tarih anlatıları da açıkça olayların bu doğrultuda geliştiğini doğrular nitelikte olmakla birlikte, Selim'in, imparatorluğun meşru hükümdarı Bayezid'e karşı herhangi bir gayri meşru olaya karışmadığını kanıtlama çabası içinde olduklarını hissettirir, çünkü böyle bir olay özünde Selim'in saltanatını da gayri meşru kılar. Genel hatları Osmanlı kaynaklarıyla uyum içinde olan modern Türk tarih yazımı da bu doğrul-

199 Bkz. Ahmed Bey'in saraya gönderdiği mektup, TSMK E.6193 (E.755/2). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (III), 199n87.

200 Ahmed Tevhid Bey'in bir rivayete göndermesini alıntılaman İsmail Hâmi Danişmend'e göre Selim kendisini Murad, Mahmud ve Abdullah isimli üç öz oğlunun idam emrini verdiği 20 Kasım 1514 tarihine kadar tamamen güvende hissetmemiştir. Bkz. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt 2, 5. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Mustafa Âli'nin verdiği bilgiye dayanarak, Selim'in Üveys (ö. 1547) adında bir gayri meşru oğlu olduğunu, sonradan Yemen beylerbeyi olan bu kişinin bir şekilde idamdan kurtulduğunu belirtir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 395-396n2.

201 Anonim, *Târih* (TSMK R.1099), 110a.

202 Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 133; Anonim, *Tevârih* (TSMK R.1100), 80a; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 188a.

203 Nişâncizâde, *Mirât*, 114a.

tuda benzer bir savunmacı tona sahiptir; Selim'in mücadelesini uzun süreli ve dikkatlice planlanmış bir girişimin parçası olarak değil, emperyal emellerinden bağımsız gelişen dış koşulların sonucu olarak tanımlama eğilimindedir. Selim'i temize çıkartma çabalarıyla kaleme alınan Osmanlı kronikleri, olanları gitgide şiddetlenen ve Selim'in hiçbir şekilde kaybetme niyetinde olmadığı bir saltanat mücadelesinin bütüncül bir anlatısı olarak okumak yerine, çelişkili görünen bir olaylar dizisiymiş gibi sunarlar.

Sonuçta 16. yüzyıl Osmanlı tarihi üzerine çağımızda yapılan Türkçe araştırmalar Selim'in tahta zorla çıkışını fazla önemsemez, hatta üstünü örter. Dolayısıyla bu tür bilimsel çalışmaların, asi şehzadenin Kırım hanının yardımını garanti altına aldığı ve en önemlisi saltanat düşünü gerçekleştirmesinde kilit rol oynayan Rumeli beylerini ve askerlerini kendi tarafına çekme başarısını gösterdiği Kefe sonrası dönemini yeterince irdelememiş olmaları çok da şaşırtıcı değildir. Bir sonraki bölümde çok çeşitli Osmanlı ve Avrupa arşiv belgelerine ve tarih anlatılarına odaklanılmak suretiyle, Selim'e destek veren siyasi ve askeri hiziplerin ayrıntılarıyla tanımlanması, bu sayede Selim'in saltanat mücadelesiyle ilgili daha net bir görüntü oluşturulması amaçlanmaktadır.

HİZİP SİYASETİ

Türk dünyasında soyluluğa o kadar az değer verilir ki. Başka yerlerde Kantakuzenoslar ve Palaiologoslar gibi imparatorluk ailelerinin soyundan gelenleri gördüm; Türkler arasındaki konumları Dionysios'un Korinthos'taki konumundan daha düşüktü. Zira Türkler kendi insanların bile kişisel liyakatin dışında başka hiçbir kurala göre değerlendirmezler. Tek istisna Osmanlı hanedanıdır; bu durumda ve yalnızca bu durumda doğum bir ayrıcalık bahşeder.¹

Andrea Gritti (ö. 1538) 2 Aralık 1503'te Venedik Senatosuna Osmanlılara dair günümüze ulaşan en erken tarihli elçilik raporlarından birini sunmuştu. Belgede II. Bayezid'in oğullarının saltanat şansları şöyle değerlendiriliyordu:

Ahmed, en başından beri görevlendirildiği Amasya Sancağında refah içinde yaşıyor. Krallara yakışır bir duruşu ve cana yakın bir yapısı olduğu söyleniyor, ama genellikle devlet işlerinden de pek anlamadığı düşünülüyor. Danışmanlarından oluşan divanın görüşlerine uyar, çalışmaktan ya da dünyevi endişelerden uzak yaşamayı her şeyden çok ister ve en büyük oğul olduğu için babasından sonra tahta çıkmayı umut eder.

Korkud ufak tefektir ve kendini bütünüyle felsefe çalışmalarına vermiştir. İslam ilahiyatı üzerine yazar ve Manisa'da oturur. Bir gün sultan olacağına inanır, dindarlığından ötürü babasının, diğerleri arasından onu seçeceğinden emindir. Bu yüzden ve bir oğul olarak sahip olduğu sadakat hissiyle, babası hayatta olduğu sürece bütün kontrolün onda olabilmesi için hiçbir makamı kabul etmemiştir.

Selim orta boylu, ama bedenlen formda ve çeviktir, esmer küçük bir yüzü ve uzun bıyıkları vardır. Kardeşlerinden daha yırtıcı ve

1 Busbecq, "Turkish Letter I," 104-105.

kurnaz olduğu düşünülür ve bakışları zalimliğini ele verir. Son derece cömert olduğu gibi aynı zamanda da savaş canlısıdır ve bu iki niteliğı sayesinde öyle hızlı ilerlemiştir ki, babasının yerini alacağını söyleyenler vardır. Tahta kimin çıkacağını belirlenmesinde etkili olan yeniçeriler, yalnızca kendi zevkini düşünen Ahmed'i ya da bütün zamanını kitaplarla geçiren Korkud'u istemeyeceklerdir, ama imparatorluğu akılcıca idare edecek, yeni topraklar fethedecek ve cömertliğiyle yeni ve büyük ordular kurabilecek olan [Selim] onlara iyilik ve lütuflarını bahşedecektir.

Padişah ise kendisinden sonra, ılımlı ve sessiz olan Ahmed'in tahta çıkmasını istiyor, çünkü –[Hersekkzâde] Ahmed Paşa'nın bir gün bana dediğine göre– Selim'in aşırı gaddarlığından korkuyor. Ve bu aynı zamanda yüce majesteleri [yani Venedik hükümeti] ve bütün Hristiyan hükümdarlar için de en iyisi olur, çünkü Ahmed'in sakın bir karakteri olmasının yanı sıra, kardeşleri ve onların taraftarlarıyla başı öylesine derde girecek ki, her zaman onlarla mücadele endişesi içinde olacak.²

Bugün en çok, Tiziano'nun onu Venedik Dükü olarak betimlediğı ünlü portresiyle tanınan Gritti (hd. 1523-1538), 16. yüzyılın başlarında Osmanlı sarayıyla yakın bağları olan belki de en ünlü Venedikliydi.³ Gençliğinin büyük bölümünü İstanbul'da geçirmiş, Osmanlı payitahtında bulunduğu sıralarda şehir-devletine bir yandan Venedik'in ticari ve siyasi çıkarlarını gözetererek, diğeryandan da siyasi istihbarat yoluyla edindiğı bilgileri raporlar halinde senatoya yollayarak hizmet etmişti. Her ne kadar Gritti, Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki anlaşmazlık (1499-1503) sırasında casusluk suçlamasıyla hapsedilmiş olsa da, anlaşılan Osmanlı sarayındaki kişilerle yakın ilişkileri sayesinde canını kurtarmış ve II. Bayezid ile imzalanan barış antlaşması görüşmelerinde Venedik adına arabuluculuk yaptığı sırada sultanı ve vezirlerini iş başında gözlemleme fırsatını

2 Gritti, *Relazione a Bajezid II*, 23-24. Bu bölümü İngilizceye çeviren Giancarlo Casale'ye teşekkür ederim.

3 Tiziano'nun portresi bugün Washington DC'de Ulusal Sanat Galerisi Samuel H. Kress Koleksiyonu'nda bulunmaktadır.

yakalamıştı.⁴ Anlaşılan Gritti, Osmanlı devlet adamları ile Bayezid'in Venedik-Osmanlı ilişkileriyle ilgili niyetlerini bütün canlılığıyla betimleyerek bu fırsatı iyi değerlendirmişti.⁵ Sultan ile Sadrazam Hersekzâde Ahmed Paşa (ö. 1516) dahil önde gelen Osmanlı yönetici seçkinleriyle kişisel bağlantıları⁶ sayesinde kimlerin Bayezid'in tahtı için mücadele ettiğini saptayabilmiş ve Safevilerin kışkırtmasıyla son aşaması Güney Anadolu'daki Teke Sancağı'nda başlayan Şahkulu Ayaklanması'nın tetiklediği saltanat mücadelesi'nin nasıl sonuçlanacağını sekiz yıl öncesinden öngörebilmişti.

Gritti'nin elçilik raporu İstanbul merkezli bir bakış açısını yansıttığı ve yeniçerilerin Osmanlı saltanat veraseti üzerindeki belirleyici rolünü vurgulayışı açısından oldukça alışılabilir bir tarihi anlatıdır.⁷ Aslında I. Selim'in Osmanlı tahtına çıkmasından yaklaşık bir ay önce payitahta gelen Venedik elçisi Andrea Foscolo da yeniçeriler ile saraydaki devlet erkânının genel olarak siyasi güç mücadelelerinin ve özellikle Bayezid'in oğulları arasındaki ölümcül kavganın sonuçları üzerindeki belirleyici etkilerini vurgulamıştı. Foscolo "egemen olan ve ülkeyi yönetenler onlar" diyordu.⁸ Hem Gritti'nin, hem de Foscolo'nun uzunca bir süre İstanbul'da yaşamış olmaları, onların payitahttaki siyasi aktörlerle ilgili nasıl bilgi edindiklerini kısmen açıklamaya yardımcı olabilir. Yeniçerilerin ayaklanması'nın olayları gerçekten de Selim lehine döndürmüş olması ve sonunda Selim'in saltanatı ele geçirmesi, bu ünlü Venediklilerin İstanbul'daki Osmanlı askeri yönetici seçkinlerin gücüyle ilgili düşüncelerinde ne kadar haklı olduklarını kanıtlar. Ancak bu bölümde görüleceği üzere, Gritti ve Foscolo'nun siyasi güç sahiplerinin aralarındaki karmaşık ilişkileri kişisel gözlemlerine dayanarak

4 Gritti'nin yaşamı hakkında bkz. Da Mosto, *I Dogi di Venezia*, 290-308. Gritti'nin elçilik raporuyla ilgili olarak bkz. Libby, "Venetian Views of the Ottoman Empire from the Peace of 1503 to the War of Cyprus," 104-106.

5 Gritti, *Relazione a Bajezid II*, 9-43.

6 Andrea Gritti ile Hersekzâde Ahmed Paşa arasındaki yazışmalar için bkz. Heller, "Venedische Quellen zur Lebensgeschichte des Ahmed Paşa Hersekoghlu."

7 Yüzyıldan fazla bir süre sonra Yunanca kaleme alınan bir 17. yüzyıl tarihinde kısa, ama Gritti'nin raporuna çok benzer sözler bulunmaktadır. Bkz. Anonim, *Chronikon*, 104: "[Selim] en küçük oğuldu ve onlara cömert davrandığı, savaşıma gönüllü olduğu ve yabancılarla barış yapmayı uygun bulmadığı için yeniçeriler ve halk tarafından çok sevilirdi. Ağabeyi Ahmed Kastamonu'da yalnızca yeme-içme ve uykuya ilgilieniyordu. Korkud ise kendini edebiyata vermişti ve başka hiçbir şeye ilgi duymuyordu."

8 Bkz. Andrea Foscolo'nun Piero Foscolo'ya mektubu (28 Mart 1512), *I Diarii*, cilt 14, 293: "loro son quelli che domina e signorizano el paexe."

eksik değerlendirmeleri, söz konusu olayı tam çözümleyememelerine yol açmış, böylece ikisi de Selim'in Balkan vilayetlerinde edindiği siyasi-askeri desteğin boyutlarını gözden kaçırmıştır.

Benzer biçimde bazı modern tarihçilerin II. Bayezid'in hükümdarlık döneminin sonlarına doğru yaşanan bu güç mücadelesiyle ilgili yaptıkları çözümleme birkaç açıdan sorunludur. Örneğin saltanat mücadelesinin son aşamasını bir Avrupa devletinin temsilcileri tarafından algılanışına dayanarak anlatan Sydney Nettleton Fisher, şehzadeleri destekleyen hizipleri değerlendirirken "Bayezid ile vezirleri Ahmed'i yeğlediler, şairler ile din adamları Korkud'u desteklediler, ama askerler Selim'i seçti" der.⁹ Bu kesin sınıflandırmalar her ne kadar çekici olsa da, çeşitli etmenlerden ötürü her biri sorunludur. İlk olarak Fisher'in iddiaları yararlandığı Venedik kaynaklarının basit birer yorumundan öteye geçmez; ayrıca Osmanlı yönetiminin yapısının yeterince anlaşılamadığını gösterir. Sultan ve vezirler dahil bütün Osmanlı yönetici seçkinlerinin aslında askeri sınıfına mensup olmalarından ötürü Fisher'in kullandığı genellemeci "askerler" terimi, herhangi bir çözümsel değer taşımayacak kadar belirsizdir. Fisher'in sınıflandırması şehzadelerin toplumsal-siyasi nüfuz alanlarının birbirlerini karşılıklı dışladıkları gibi yanlış bir izlenim verir; ayrıca Osmanlı tahtı için sürdürülen mücadele süresince destekçilerin taraf değiştirdiğini göz önüne almayan, hiziplerin sanki sabit olduğunu ima eden savı maalesef tarihi gerçeklikten uzaktır.

Çağatay Uluçay ve Selâhattin Tansel gibi kimi tarihçiler de, Bayezid'in üç oğlu arasında süren ölümcül kavga sırasında ön plana çıkan hiziplere değinirken şaşırtıcı derecede benzer –ve bazen eşit ölçüde muğlak ve yanıltıcı– bir terminoloji kullanırlar. Birbirini izleyen olayları ayrıntılarıyla inceleyebilmek amacıyla Osmanlı arşiv belgeleri ile anlatılarını kapsamlı olarak kullanabilmelerine rağmen, iki tarihçinin de çözümlemeleri, şehzadelerin her birini destekleyen siyasi-askeri hizipleri tanımlamada belirsiz terimler kullandıkları için önemli ölçüde değer kaybeder. Örneğin Uluçay, Ahmed'in destekçilerini "devlet adamları" olarak tanımlarken, Selim'inkilere "ordu," Korkud'unkilere de yalnızca

9 Fisher, *The Foreign Relations of Turkey*, 97.

“birçokları” der.¹⁰ Öte yandan Tansel, Ahmed’in destekçileri arasında sultanı, vezirlerini ve “halk tabakası”nı sayarken, Korkud’un yandaşları için “devlet erkânından bazıları” ve “yeniçerilerden bir kısmı” gibi belirsiz tanımlamalarda bulunur.¹¹ Her üç tarihçi de Ahmed’i destekleyen hizip içinde önemli birkaç seçkin Osmanlı devlet adamının adını saymakla birlikte, Selim’i tahta çıkaran hizipleri tam olarak tanımlayamamışlar,¹² siyasi gücün kökenlerini ve bağlantılarını betimleyemedikleri için de Selim’in Osmanlı tahtına çıkma başarısında yeniçeri olmayanların önemini tespit edememişlerdir.

Bu bölümün temel amacı, Osmanlı araştırmalarında süregelen İstanbul-odaklı ve yeniçeri-merkezli savları, Selim’e verilen siyasi desteğin toplumsal ve askeri sınıfların ötesine geçtiğini ve böylece saltanat mücadelesinin sonucunun imparatorluk “merkez”indeki (yani İstanbul’daki) siyasi-askeri hizipler kadar “taşra”dan (yani Balkan vilayetlerinden) gelen destekle de belirlendiğini ortaya koyarak düzeltmektir. Bu bölümdeki tartışma II. Bayezid’in tahtına talip adaylara tek tek yoğunlaşacak ve bu adayların kurdukları siyasi-askeri ittifakların farklı ölçülerdeki başarılarını irdeleyecektir. Çoğunlukla Osmanlı anlatıları ile arşiv belgelerine dayanan ve kişilerin kimlikleriyle aralarındaki ilişkileri irdeleyen (*prosopographical*) bu çözümlemenin temel ampirik dayanağı, nüfuz alanları Rumeli’de bulunan beylerin adlarının listelendiği iki adet tarihsiz ve tek yaprakta oluşan arşiv belgesi ile 1512 tarihli, Selim’in tahta çıkışının hemen ertesinde maiyetindekilerin adlarının belirtildiği mevâcib (maaş) defteridir.

Bu bölümde ayrıca daha kapsamlı bir mesele olan Osmanlı “patrimonyalizm”i üzerinde de durulacaktır. Modern tarih yazımının genelgeçer kabulüne göre (yak. 1300 ile 1453’te İstanbul’un fethi arasında) kuruluş döneminde esas olarak feodal bir siyasi yapıya sahip olan Osmanlı devleti, II. Mehmed’in saltanat döneminde (hd. 1444-1446 ve 1451-1481) geliştirilen ve I. Süleyman (hd. 1520-1566) tarafından son haline getirilen patri-

10 Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (I), 57-58.

11 Tansel, *Sultan II. Bâyezid’in Siyasî Hayatı*, 258, 259, 261.

12 Fisher, Uluçay ve Tansel, Ahmed yanlısı hizipten söz ederken sürekli Sadrazam Hadım Ali Paşa’nın (ö. 1511), Mustafa Paşa’nın (ö. 1513), Kazasker Müeyyездe Abdurrahman Efendi’nin (ö. 1516), Emirül-ümera Hasan Paşa’nın (ö. 1514) ve Nişancı Tacizade Cafer Çelebi’nin (ö. 1515) adlarını verirler.

monyal bir yapıya evrilmiştir. Bu evrim sonucunda hükümdarın vasalları ve müttefikleri patriarkın kulları olmuştur.¹³ Her ne kadar bu dönüşüm kuşkusuz bütün Osmanlı hükümdarlarının merkezileştirme çabalarının hedefi olmuş olsa da, Selim'in tahta çıkmasıyla sonuçlanan mücadele dahil 16. yüzyıla kadarki taht kavgaları incelendiği zaman bunun fazlasıyla basitleştirilmiş bir betimleme olduğunu görülür. Zira Selim'in saltanat mücadelesini sürdürdüğü sıradaki hizip siyaseti irdelendiğinde, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı yönetim sisteminin, bütün siyasi gücün, piramit benzeri bir siyasi yapının en tepesindeki sultanda toplandığı patrimonyal bir imparatorluk olmadığı anlaşılır. Aksine, sonu gelmeyen bir merkezileştirme süreci bağlamında, askeri-siyasi hizipler ve Osmanlı hanedanının çeşitli üyeleri arasındaki göreceli güç ilişkilerinin, sık sık değişen ortaklıklar çerçevesinde sürekli bir devinim içinde olduğu görülür. Patrimonyalizm Osmanlı hükümdarı ile yönetici seçkinlerin arasındaki ilişkilerin başat özelliklerinden biri olmuş olsa bile, bunun sürekli sınıandığı, çatladığı, kırıldığı, yeniden pazarlık konusu yapıldığı ve yeniden inşa edildiği gerçeği, Osmanlı devlet yapısının çoğu modern tarihçinin zihninde canlandırdığı patrimonyal imparatorluk olgusuna somut bir örnek teşkil edip etmediği sorusunun sorulmasını gerektirir.¹⁴

Selim'in iktidara gelişi bu dinamik süreci örnekler. Örneğin yeniçeriler (Gritti'nin elçilik raporuna göre) 1503 gibi erken bir tarihten itibaren Selim'den yana olsalar bile, Çorlu'da Selim'e karşı II. Bayezid'in ordusunda yer almışlar (Ağustos 1511) ve Selim'e babasını tahttan indirmeye yardım etmeden (Nisan 1512) önce, İstanbul'daki kışlarında rakibi ve kardeşi Korkud'la görüşmüşlerdi (Mart 1512). Her ne kadar sonuçta Selim'den yana çıkmaları, teorik olarak tahttan yeni indirilen sultan ile kulları arasındaki patrimonyal ilişkide somut bir çatlağa işaret

13 Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650*, 319-320 [Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650, 415-416]; Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 191-193.

14 Bazı araştırmacılar saray-ı hümayunda hiziplerin bulunduğunu belirtmiş olsalar da, imparatorluk merkezi ile vilayetlerdeki askeri-siyasi hizipler arasındaki ilişkilere pek az değinilir. Osmanlı sarayındaki hiziplere odaklanan önemli çalışmalar için bkz. Peirce, *The Imperial Harem [Harem-i Hümayun]*; Kunt, "Turks in the Ottoman Imperial Palace," Börekçi, "Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-1617) and His Immediate Predecessors," Hathaway, *Beshir Agha [Hacı Beşir Ağa]*; Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court [Sarayın İmgeleri]*.

etse de, yeni efendileriyle aralarındaki kayıtsız şartsız sınırlar kendiliğinden kurulmamıştı. Tam tersine birkaç kroniğin ortaya koyduğu üzere Selim ile yeniçeriler arasındaki bu yeni siyasi ilişkinin parametreleri simgesel bir pazarlık süreci sonucunda belirlenmişti.¹⁵ 16. yüzyılın son çeyreğinde yazan Mustafa Cenâbî (ö. 1590), Selim'in tahta çıkmasından önce yeniçerilerin saray-ı hümayunun girişinin iki yanına dizildiklerini, tüfeklerini, kılıçlarını ve mızraklarını çapraz oluşturacak biçimde havada birleştirdiklerini ve "âdet-i kadîme" uyarınca sultanın silahların altından geçmesini beklediklerini yazar. Bu hareket, sultanın en azından simgesel olarak "boyun eğdiği" (*râm ideler*) anlamına gelecekti. Böyle bir hareketin "mağlubluk alâmeti" olarak yorumlanacağının bilincinde olan Selim, bunu reddederek, saraya gizlice girip tahta çıkmıştı.¹⁶ Cenâbî'yle aynı dönemde yaşamış tarihçi-bürokrat Selânîki Mustafa Efendi de (ö. 1600), II. Selim'in (hd. 1566-1574) tahta çıkışı sırasında benzer bir olay yaşandığından söz eder. Selânîki'ye göre I. Süleyman Macaristan'ın güneybatısında seferdeyken Zigetvar'da hayatını kaybettiği zaman Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa (ö. 1579), Şehzade Selim'i ordugâha davet ederek imparatorluk ordusunun denetimini ve babasının maiyetini devralmasını söylemişti. Ancak danışmanlarından biri sadrazamın "murâdları hâkimi mahkûm idinmek" olduğunu söyleyince Selim bu daveti reddetmişti. Ancak bir başka danışmanın eski bir deyişe başvurarak "âl-i Osmân saltanat tahtına geçmez mâdem ki kulun kılıcı altından geçmeye" demesi, ama II. Selim tahtın tek adayı olduğu için bu deyişin onun için geçerli olmadığını söylemesi özellikle dikkat çekicidir.¹⁷ Her şeyden önce II. Selim'in tersine I. Selim'in rakipleri vardı, bu da birkaç anonim tarihçinin belirttiği üzere Selim'in tahta çıkar çıkmaz neden yeni çatışma kuralları belirleme gereğini hissettiğini açıklıyordu; Selim önce yeniçerilere [saltanatını]

15 Cemel Kafadar yeniçerilerin belirli bir hükümdara bağlılıklarının sözleşmeye dayalı bir yapısı olduğunu vurgular ve yeniçerilerin "sultan yaratma" rolünü benimseme süreçlerini inceler. Bkz. Kafadar, "Janissaries and Other Riff raff of Ottoman Istanbul," özellikle 129-134.

16 Bkz. Cenâbî, *Dürr-i meknûn*, 234a.

17 Bkz. Selânîki, *Târîh*, cilt 1, 49: "Osmanlı hanedanından hiç kimsede önce hassa alayının kılıçları altından geçmeden tahta çıkmaz." Bu anlatının bir çözümlemesi için bkz. Kunt, "Sultan, Dynasty and State," 222-225. Osmanlıların tahta çıkışla ilgili uygulamaları ve yeniçerilerin bu törenlere katılımlarıyla ilgili olarak bkz. Vatın ve Veinstein, *Le Séraî ébranlé*, 259-351, özellikle 281-286.

“kabûl ider misüz” diye sormuş, sonra bir üsküflü yeniçerinin asılarak, bir ulûfecinin de kılıçla öldürülmesini emretmişti.¹⁸

Yeni bir hükümdarın tahta çıkışı, önceki Osmanlı sultanının döneminde dağıtılan kartların yeniden karılma zamanı gelmiş demektir. Bu yeniden yapılanma süreci sıradan askerler kadar yüksek rütbeli devlet adamlarını da kapsıyordu ve yeni sultanın tahta çıkmasından önce hangi hizipten olurlarsa olsunlar, hizipler arası geçirgenliğe olanak tanıyordu. Örneğin I. Selim’in iktidara gelişi ve kartların yeniden dağıtılmasıyla, önceden Osmanlı hanedanının rakip üyeleriyle ilişkili olan ve Ahmed yanlısı olduğu bilinen ya da tahmin edilen devlet adamlarının çevresindeki birçok asker yeni sultanın maiyetine geçmişti.¹⁹ Selim’in sarayındakiler arasında bir dönem Ahmed yanlısı hizbin içinde yer almış olan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (ö. 1516), Tacizâde Cafer Çelebi (ö. 1515), Hersekzâde Ahmed Paşa ve Yunus Paşa (ö. 1517) vardı, hatta bu devlet adamlarından kimileri yeni efendilerinin hükümdarlık döneminde terfi etmişlerdi.

Selim’in siyasi iddiasını ortaya attığı sırada saltanat mücadeleleri çoktan sıradanlaşmıştı, ne var ki birbirleriyle savaşan şehzadeler ve hizipleri yalnızca bir sultanın ölümünden sonra devreye girerdi.²⁰ Dolayısıyla Selim’in tahta çıkış biçimi Osmanlı tarihinde bir ilk olması açısından çok önemlidir: Meşru Osmanlı sultanı oğullarından biri tarafından tahttan indirilmişti. Selim’in babasını tahttan indirmiş olması kendi içinde anlamlıdır, çünkü 16. yüzyıl Osmanlı devletinin bünyesinde patrimonial

18 Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 113b-114a; Anonim, *Tevârîh* (TSMK R.1100), 83a; Anonim, *Târîh* (TSMK R.1101), 103b; Anonim, *Tevârîh* (Azamat baskısı), 135. Birkaç Osmanlı tarihçisi yeniçerilerin, Karaman Beyliği’ne yapılan askeri seferin başarıyla tamamlanmasından sonra II. Mehmed’e karşı benzer, ama daha yumuşak bir güç gösterisinde bulunarak, sultanın çevresini sarıp “ihşân” istediklerini belirtir. Mehmed’in tepkisi torunununla karşılaştırıldığında daha hafiftir: Olayı yaratan yeniçeriler dayakla (*let urub*) cezalandırılmışlardı. Örn. bkz. [Oxford] Anonim (ya da “düzme-Rûhi”), 447; Neşri, *Kitâb-ı cihân-nümâ*, cilt 2, 687.

19 I. Selim döneminin ilk maaş defterinde (*mevâcib defteri*) sultanın maiyetinde oldukları belirtilen 2.234 kişiden 396’sının bazı hanedan üyeleri dahil, Osmanlı askeri sınıfından çeşitli kişilerle ilişkileri olduğu belirlenmiştir. Bu kayıtlarla ilgili ayrıntılı bir çözümleme için bkz. Çıpa, “The Centrality of the Periphery,” 5. Bölüm.

20 I. Bayezid’in (hd. 1389-1402), oğulları arasındaki ölümcül mücadelenin ilk evresinde hâlâ hayatta olması sıra dışı bir örnektir. Ancak I. Bayezid, Timur (hd. 1370-1405) tarafından Ankara Muharebesinde esir alınmış ve tutuklanmış olduğundan o sıralarda adeta bir ölü kadar âcizdi; yaklaşık bir yıl sonra da öldü.

bir imparatorluk barındırdığı savının geçerliğini çürütür. Zira Selim'in babasının tahtını ele geçirmesi, patrimonyalizmin temel varsayımıyla, yani sultanın şahsı, kulları ve egemenlik alanı arasındaki (en azından kavramsal) süreklilik olduğu varsayımıyla çelişir. Yeniçerilerin Selim'in davasını benimsemeleri yalnızca sultan ve kulları arasında olduğu varsayılan bağı koparmakla kalmamış, aynı zamanda II. Bayezid'in egemenlik alanı üzerindeki denetimini de bütünüyle kaybetmesine yol açmıştı.

Ancak, Osmanlı padişahının egemenlik alanı payitahtla sınırlı değildi. Aşağıda vurgulanacağı üzere siyasi açıdan önemli birçok toplumsal grup ve askeri hizip varlıklarını imparatorluğun Anadolu ve Rumeli sancaklarında sürdürmekteydi. Bu grupların ve hiziplerin merkezden uzaklaşma eğilimleri tahttaki sultana meydan okuma anlamına geliyordu, temsil ettikleri insan gücü ise taht üzerinde hak iddia edenler için bir fırsattı. Bu gruplar saltanat mücadelesi sırasında seferber edilebilirlerse yeni bir sultanı iktidara taşıyabilir, yeni bir sultanın tahta çıkması da onlara imparatorluğun merkezi karşısındaki konumları hakkında yeniden pazarlık fırsatı verirdi. Aşağıdaki çözümleme gerek payitahtta, gerekse taşrada konumlanmış siyasi-askeri hiziplere odaklanmaktadır. Şehzadelerin her birini destekleyen çeşitli hizipler, bu gruplar ile taht adaylarının arasındaki ittifakların saltanat mücadelesi boyunca nasıl değiştiğini gösterebilmek için ayrı ayrı ele alınacaktır.

AHMED YANLISI HİZİP: STATÜKOYU SAVUNANLAR

II. Mehmed 1481'de ölmeden az önce, oğullarının sayısı çok olduğu için Bayezid'i öldürmeyi aklından geçirmiş olabilirdi;²¹ çağdaşlarının çoğu gibi "Fatih" de, Bayezid'in ölümünden sonra siyasi kargaşa çıkabileceğini hesaba katmış olmalıydı. Kuşkusuz beş erkek torununun, siyasi iktidara talip olma fırsatını yakalamadan babalarından önce öleceklerini bilemezdi, ama Ahmed, Korkud ve Selim arasındaki kanlı saltanat mücadelesi, önse-zilerinin yersiz olmadığını gösterdi.

Tarihler, Bayezid'in yaşlanarak saltanat üzerindeki hâkimiyetini yitirmeye başladığında, tahtın en dişli adayının sultanın hayattaki en

21 Fisher, *The Foreign Relations of Turkey*, 12n22, 95. Fisher iddiasını 16. yüzyıl başlarında Theodoro Spandugino ve Donado Da Lezze'nin yazdıklarına dayandırır.

büyük oğlu Ahmed olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak Ahmed'in en önemli destekçisi olan sultanın otoritesi henüz saltanat mücadelesinin son aşamasına gelmeden önce sorgulanmaya başlamıştı. İlimli eleştirmenler, Bayezid'in Memluklar ve yeni kurulan Safevilerle yürüttüğü dış siyasetin etkisiz olduğunu düşünüyor, daha radikal muhaliflerse padişahın bu yaklaşımını, düşman saldırılarına karşı savunmasız bıraktığı Osmanlı askerine bir ihanet olarak görüyorlardı.²² Çeşitli Osmanlı tarihçileri de Bayezid'i gerek devlet işleriyle ilgili karar alma süreçlerinde gitgide daha önemsiz bir rol oynadığı, gerekse önde gelen, ama bulundukları mevkileri hak etmeyen vezirlerinin imparatorluğun yönetiminde aşırı etkili olmalarına izin verdiği için kınıyorlardı.²³

Selimnâmeler ve anonim tarihlerde sık sık Osmanlı vezirlerine “müfsid” (bozguncu) diye hitap edilmesinin nedeni kısmen Bayezid'in son döneminde imparatorluğun iç ve dış dünyada karşılaştığı sorunlardan kaynaklanıyor olsa da, bu olumsuz tanımlama çoğu zaman tarihçilerin Ahmed karşıtı tutumlarının da bir yansımasıydı. Aslında sarayda açıktan açığa Ahmed'den yana oldukları ve Bayezid'in Ahmed yanlısı tutumunu destekledikleri bilinen birçok vezir sık sık “Ahmedî,” “Ahmedlü,” hatta “Bâyezidî” olarak tarafgir sıfatlarla anılırdı.²⁴ Osmanlı tarihçilerinin Ahmed'in hizbine mensup bu ileri gelen devlet adamlarından topluca “Sultân Ahmedlü dahî kibârdan bazı kimseler” diye bahsettikleri de oluyordu.²⁵ Aslında başarısız bir siyasi hizbi, taht adaylarının birinin adıyla anmak o kadar da ender rastlanan bir şey değildir. Ayrıca saltanat mücadelelerini kayıt altına alan tarihçilerin her şey olup bittikten sonra yazmak gibi bir lüksleri olduğundan, taht adayı bir şehzadenin adını onun destekçilerinden oluşan bir hizbi tanımlamak için kullanmaları çok şaşırtıcı da sayılmazdı. Ancak meşru Osmanlı hükümdarının yandaşlarının salt bir siyasi ortaklığa indirgenmesi dikkat çekicidir, çünkü bu sınıflandırma, Bayezid'in Ahmed'i iktidara getir-

22 Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 109a-110a.

23 Celâlzâde, *Meâsir*, 49b-53a.

24 Örneğin bkz. Celâlzâde, *Meâsir*, 29a: “Bâyezidîler;” 81a: “Sultân Ahmedî olan paşalar.” Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 134: “Sultân Ahmedlü ekâbir;” Anonim, *Tevârih* (TSMK R.1100), 81a: “Sultân Ahmedlüler.”

25 Örneğin bkz. Anonim, *Târîh* (TSMK R.1101), 101a: “Sultân Ahmedlü dahî kibârdan bazı kimseler ... Sultân Ahmed tevâbileridi.”

me girişiminin gayri meşru olarak algılandığının üstü örtük bir ifadesidir. Aynı şekilde Osmanlı tarihçilerinin Selim'e ve taraftarlarına "Selimî" diye hitap etmemeleri de, onun Osmanlı dünyasının tek hâkimi olduktan sonra elde ettiği tartışmasız meşruiyetin bir göstergesi olarak görülmelidir.²⁶

II. Bayezid, Ahmed yanlısı hizbin en önemli üyesi olarak tarihçilerin bilhassa dikkatini çekmişti. Yaşının ileri olması ve sağlığının bozulması nedeniyle meşruiyeti tartışılır bir hükümdar olarak betimlenen sultanın idaresindeki devlet adamları da, bu iki nedenden ötürü gitgide daha fazla etkili olmaya başlamışlardı. Öte yandan, saltanat mücadelesinin başlarında en büyük oğlunu yeğlediğini açıkça belirttiği için Bayezid'i kararlı bir sultan olarak övenler de olmuştu.²⁷ Hiçbir zaman diğer iki oğlunun adaylığını onaylamaması ve tahta çıkması geçerli bir seçenek olmaya devam ettiği sürece Ahmed'i desteklemesi de, Bayezid'in en büyük oğlundan vazgeçmeyeceğinin göstergesiydi.

Bayezid'in ısrarla Ahmed'i desteklemesinin kesin nedenini belirlemek olanaksızsa da, kaynaklar bir dizi olasılık sıralar. Bunlardan bazıları (Ahmed'in çok çocuğu olduğunu vurgulaması;²⁸ Selim'in zalimliğinden duyduğu korku nedeniyle Ahmed'in ılımlı yapısını tercih etmesi;²⁹ mevcut durumu yeğleyen ve özellikle yeni edindikleri güç ve ayrıcalıkların tadını çıkaran devlet adamlarının etkisi³⁰ gibi) diğerlerinden daha akla yatkındır. Bayezid'in Ahmed'i açıkça desteklemesi bütün bu nedenlere bağlı olmakla birlikte, kuşkusuz en önemli sebep sarayın önde gelen Osmanlı askeri yönetici seçkinlerinin Ahmed'i destekliyor olmalarıydı. Bir kere Ahmed,

26 Bildiğim kadarıyla "Selimli" terimi saltanat mücadelesi bağlamında Selim'in tahta çıkmasından hemen sonra destekçileri tarafından kaleme alındığı anlaşılan birkaç arzuhalde geçer. Söz konusu terimin bu arzuaların hepsinde Selim karşıtlarının ağzından aktarılmış oluşu, bu tür indirgemeci adlandırmaların olumsuz bir ima taşıdığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bkz. T SMA E.10158/19 ve E.967/27/4; Selim'e hitaben kaleme alınmış Yahudi Baba imzalı arzuhal, T SMA E.10158/36 (E.967/28/6); Ahmed'in Iskender Bey'e gönderdiği mektup, T SMA E.3062/26 (E.566/35). Bildiğim kadarıyla Selim'in adının bir siyasi hizbin tanımlanmasında kullanılmasının Osmanlı tarihçilerinin metinlerindeki tek olası istisnası Şükrî-i Bidlîsi'nin manzum *Selîmnâme*'sidir. Mustafa Argunşah'ın çeviriyazısına göre bir yeniçeri hizbinin üyeleri kendilerini dolaysız anlatımla "Selimlerdenüz" diyerek tanımlamışlardı. Bkz. *Selîmnâme* (1997), 101. Ama aynı eserin bir başka elyazma nüshasında aynı ifade "Selimlerdenüz" şeklinde hatalı yazılmıştır. Bkz. Şükrî, *Selîmnâme*, 40a.

27 İshak, *Selîmnâme*, 17a.

28 İshak, *Selîmnâme*, 17a.

29 Gritti, *Relazione a Bajezid II*, 23-24.

30 Celâlzâde, *Meâsir*, 27a-27b.

genelde liderlik vasfına sahip olmayan ve önemli kararların alınmasında danışmanlarına başvuran biri olarak değerlendiriliyordu.³¹ Gerçekten de, Ahmed, babasının döneminde güçlü ve yetkili konumlarda bulunan devlet adamlarının desteğini alıyor ve onların sürekli İstanbul'da bulunmalarından yararlanıyordu.³² Payitahtta güç sahibi kişilerle bağları, özellikle de rakip iki kardeşinin saraydaki devlet erkânından siyasi destek sağlayamalarıyla karşılaştırıldığında, epeyce etkileyiciydi.

Bu bağlamda Ahmed yanlısı hizbin Osmanlı sarayındaki başlıca destekçisi Sadrazam Hadım Ali Paşa'ydı (ö. 1511). Ali Paşa'nın Korkud'un sancağındaki dirliklere el koyması³³ ve Selim'in Balkan vilayetlerindeki eylemlerini itaatsizlik ve ayaklanma olarak sunması,³⁴ onun Ahmed'in rakiplerine karşı giriştiği sayısız zayıflatma ve itibarsızlaştırma girişimlerinden yalnızca ikisiydi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla sonraki girişimleri Ahmed'in rakiplerine karşı engeller yaratmaktan çok, Ahmed'e askeri destek sağlamaya yönelik oldu. Sadrazamın Şahkulu Ayaklanması sırasında II. Bayezid'le işbirliği yapması bu açıdan özellikle dikkat çekiciydi. Her ne kadar İstanbul'daki yeniçeri ayaklanmasının patlak vermesiyle başarısızlığa uğramış olsa da, Ali Paşa'nın hem Safevilerin kışkırtmasıyla meydana gelen ayaklanmayı bastırmak, hem de Ahmed'i imparatorluk başkentine getirmek şeklinde tanımlanabilecek çifte görevi, Bayezid'in Ahmed'i saltanat vârisi olarak atayarak sonlandırmayı umduğu taht mücadelesinin son aşamasına girdiğinin işareti olarak özellikle önem taşımaktaydı.³⁵

Geleneksel Osmanlı tarihleri genellikle siyasi hiziplere dahil olanların adlarını vermek yerine onları gruplar halinde ("Ahmedlü," "Ahmedi" gibi) tanımlama eğilimindedir. Ama olayları aktarırken bazı kilit figürlerin adlarına özel göndermede bulunurlar. Bu tür olaylardan biri de yeniçeri ayaklanması sırasında Ahmed yanlısı oldukları bilinen devlet adamlarının evlerine yapılan baskınlardır. Kroniklerin çoğunda bu şekilde taciz edilenlerin listesinde İkinci Vezir Mustafa Paşa'nın (ö. 1513), Kazasker Abdur-

31 Gritti, *Relazione a Bajezid II*, 23.

32 İshak, *Selîmnâme*, 11b.

33 Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 911; Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I), 59.

34 Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 40.

35 İshak, *Selîmnâme*, 29a-29b, 34a; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 943; Sadeddin, *Tâcü'l-tevârih*, cilt 2, 167.

Ayrıca bkz. Andrea Foscolo'nun Piero Foscolo'ya mektubu (24 Haziran 1511), *I Diarii*, cilt 12, 510-512.

rahman Efendi'nin (ö. 1516), Mirmiran Hasan Paşa'nın (ö. 1514), Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi'nin (ö. 1515) adları olmakla birlikte, bazı anlatılar Sadrazam Hersekzâde Ahmed Paşa ile Yunus Paşa'dan da söz eder.³⁶

Bu bağlamda Mustafa Paşa'nın, Abdurrahman Efendi'nin, Hasan Paşa'nın ve Cafer Çelebi'nin adları Osmanlı İmparatorluğu üzerine yazılan neredeyse bütün genel tarihlerde geçer, ama Hersekzâde Ahmed Paşa ile Yunus Paşa'nın adlarına yalnızca anonim tarihlerde rastlanır.³⁷ Tarihlerin türleri (yani genel ya da anonim tarihler olmaları) ile Ahmed yanlısı hizbe dahil olanların adları arasındaki gözle görünür bu ilinti, Ahmed Paşa ile Yunus Paşa'nın genel tarihlerin dışında tutulmalarının rastlantısal olmadığını kuvvetle sezdirir. Aslında bu ikisinin sonraki meslek yaşamlarıyla Ahmed yanlısı diğer hizip üyelerininkiler karşılaştırıldığında, bunun son derece bilinçli bir tavır olduğu görülür. Osmanlı tarihçilerinin yaptıkları bu ayırım aynı zamanda Osmanlı padişahlarının, siyasi kargaşa dönemlerinde bile kendi seçkinlerini büyük bir gayretle korumaya çalıştıklarını gösterir.

İlginç olan Mustafa Paşa dışındaki bütün bu seçkin devlet adamlarının, Selim'in saltanat mücadelesindeki baş rakibi Ahmed'i desteklemelerine karşılık, I. Selim döneminde de siyasi kariyerlerini sürdürmüş olmalarıdır.³⁸ Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi 1514'te emekli olana kadar Rumeli kazaskeri olarak hizmet etmiş,³⁹ Tacizâde Cafer Çelebi nişancı ve

36 Örneğin bkz. Anonim, *Tevârih* (Öztürk baskısı), 141; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 193a; Nişân-cizâde, *Mirât*, 116a. Ahmed'in o sırada sadrazam olan Hersekzâde Ahmed Paşa'ya yolladığı bir mektuptan Paşa'nın Ahmed yanlısı hizbe dahil olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Uzunçarşılı, "Şehzade Selim'in Babasına Muhalefet Ederik Muharebe Ettigi Sırada Amasya Valisi Şehzade Ahmed'in Vezir-i Âzama Mektubu." Bu noktayı doğrulayan bir Venedik belgesi için bkz. Andrea Foscolo'nun elçilik raporu (18 Haziran 1509), *I Diarii*, cilt 9, 12.

37 Birkaç anonim tarih bu kişilere "Sultân Ahmedlü ekâbir" ya da "Sultân Ahmed tevâbileridi" der; ayrıca Yunus Paşa'nın adını verirler. Bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 134; Anonim, *Tevârih* (TSMK R.1100), 81a; Anonim, *Târih* (TSMK R.1101), 101a. Ayrıca bkz. Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 29a: "cümleden vezir-i âzam Hersekoglu Ahmed Paşanın ve Mustafa Paşanın ve mirmirân Hasan Paşanın ve kâdiasker Müeyyedzâdenün ve nişancı Tâcizâde Cafer Çelebinün evlerin basub. ... " Tâbi (ç. tevâbi) terimi ve farklı anlamları için bkz. Hathaway, *The Politics of Households*, 21-24. Ayrıca bkz. Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households."

38 Mustafa Paşa, Selim'in saltanatına tehdit oluşturabilecek Osmanlı şehzadeleriyle birlikte infaz edilmişti. Örn. bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 136; Anonim, *Târih* (TSMK R.1099), 114b; Anonim, *Chronikon*, 110; Hadidi, *Tevârih*, 378-379. Hasan Paşa da Selim tahta çıkmadan önce 1511'de ölmüştü. Bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 2, 119.

39 Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 3, 310.

Anadolu kazaskeri olarak görev yapmıştı.⁴⁰ Ancak bazılarının yaşamı daha sonra kötüleşmiş,⁴¹ Ahmed yanlısı olanlardan yalnızca Hersekzâde Ahmed Paşa ile Yunus Paşa, Selim yönetiminde terfi etmiş ve en üst makama yükselerek sadrazam olmuşlardı.⁴² Bu bilgiler ışığında bakıldığında, evleri yeniçeriler tarafından basılan bu iki kişinin adlarının Ahmed yanlısı devlet adamları listesinde yer almaması, genel tarih yazarlarının Selim'e en yakın (ve hâlâ görevde) olanların adlarını, önceki Selim karşıtı tutumlarından ötürü temize çıkartma çabası olarak da yorumlanabilir. Saltanat mücadelesinin bu evresiyle ilgili olarak Osmanlı arşiv belgelerinde, yeniçerilerin İstanbul'u terk etmesini istedikleri devlet adamları listesinde iki kişinin daha, Mirim Çelebi (Mahmud Efendi, ö. 1524) ile Âhi Çelebi'nin (Mehmed Efendi, ö. 1524) adlarına rastlanır.⁴³ İlkinin II. Bayezid'in hocalarından biri, ikicisinin de hem Bayezid'in, hem de Selim'in hekimbaşısı olması, yeniçerilerin siyasi tehdit saydıkları Ahmed yanlısı hizip üyelerinin yalnızca "asker sınıfı"yla (*seyfiyye*) sınırlı olmadığını gösterir.⁴⁴

Ahmed'in en önde gelen destekçileri, babasının İstanbul'daki sara-yındaydı, ama Ahmed yanlısı eğilim payitahttaki yüksek rütbeli devlet adamlarının ötesine de uzanıyordu. Özellikle yeniçerilerin Ahmed karşıtı tutumları ondan yana olanlara karşı bir tür saldırıya dönüşünce, Ahmed de bazı Anadolu sancakbeylerinden askeri yardım talep etmiş ve kısa bir süreliğine bunu temin etmişti. Karaman'dan topladığı düzenli askerlere ek olarak,⁴⁵

40 Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 2, 68-69.

41 Örn. Cafer Çelebi, I. Selim'le arasındaki siyasi gerilim yükselince 1515'te idam edilmişti. Bkz. Celâlzâde, *Meâsir*, 102b-103a.

42 Hersekzâde Ahmed Paşa ile Yunus Paşa sırasıyla 1514 ve 1517'de sadrazam olmuşlardı. Yunus Paşa'nın sonradan idam edilmesinin saltanat mücadelesi sırasında Ahmed'e verdiği destekle bir ilgisi olmadığı düşünülür. Hersekzâde Ahmed Paşa'nın yaşamı ve kariyeriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Lowry, *Hersekzâde Ahmed Paşa*; Reindl, *Männer um Bâyezid*, 129-146; Reindl, "Some Notes on Hersekzâde Ahmed Pasha, His Family and His Books." Leslie Peirce, Ahmed Paşa'nın I. Selim tarafından sadrazamlığa atanmasını onun, Şehzade Ahmed'in kayınbiraderi olmasına karşın "açıktan açığa taraf tutan bir hizbin -ya da en azından etkili birinin" üyesi olmadığını göstergesi olarak yorumlar. Bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 78 [*Harem-i Hümayun*].

43 Bkz. TSMa E.3197 (E.578/36): "elbette Müeyyedoğlu ve Mustafa Paşa ve Hasan Paşa ve Nişancı ve Mirim ve Âhi Çelebi şehrdan gitmek gerekür ve Sultân Ahmed dahi kanden geldiyse andan gitmek gerekür ve illâ fesâdı min bad görürsüz didiler."

44 Mirim Çelebi and Âhi Çelebi'nin yaşam ve kariyerleriyle ilgili olarak bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 4, sırasıyla 310 ve 109-110.

45 Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 115b.

Varsak ve Turgud gibi göçebe gruplar⁴⁶ ile oğlu (ve müttefiki) Alaeddin'in emrindeki güçlerden yarı göçebe aşiret grupların denetimlerini ellerinde bulunduran Dulkadıroğlu, Ramazanoğlu, Turgudoğlu, Reyhanoğlu ve Sıdıkioğlu gibi seçkin Türk-Müslüman güçlerle birlik olmuştu.⁴⁷ Ahmed'i bu macerasında Şehsüvâroğlu, Karaoğlu Ahmed Bey⁴⁸ ve Taceddin Bey⁴⁹ dahil çeşitli tanınmış beylerin de desteklemesi, şehzadenin Anadolu'da oluşturduğu siyasi-askeri güç ağının ne kadar geniş olduğunu kanıtlıyordu.

Bu askeri destek en azından kısmen becerikli bir asker toplama stratejisinden kaynaklanmaktaydı. Dönemin arşiv belgeleri ve anlatılarının hemen hepsinde Ahmed'in destekçileri arasında, "yevmlüler" ya da "yevmlü tâifesi" denen gruplardan söz edilişinden, şehzadenin reayadan günlük maaş karşılığında asker topladığı anlaşılır, ki bu büyük olasılıkla Osmanlı tarihinde bir ilktir.⁵⁰ Ahmed, askeri seferlerin ve saltanat mücadelelerinin özellikle doğuştan Müslüman olan reaya için ender fırsatlar yaratıyor olmasından yararlanmıştı, çünkü böyle dönemlerde reaya ile savaşçılardan oluşan toplum katmanları arasındaki katı sınırlar geçici olarak geçirgenleşiyordu. Bu taht mücadelesi bağlamında da reayanın bir bölümü toplumsal katmanlarda yükselebilmek amacıyla büyük gruplar halinde şehzadenin düzenli maaş alan birliklerine katılmıştı.⁵¹

Ahmed'in bu zekice asker toplama stratejisine rağmen, şehzadenin Anadolu beyleri ve askerleriyle kurduğu işbirliği geçici olmuştu. Sultan Bayezid'in ölüm haberinin yarattığı ilk olumsuz etkiler değerlendirildiğin-

46 Kemâlpasazâde, *Tevârih*, cilt 9, 69-70.

47 Bkz. T.SMA E.5452 (E.745/36); ayrıca bkz. T.SMA E.7052 (E.812/7).

48 Bkz. T.SMA E.2667 (E.540/3).

49 Ahmed, sonradan Karaman beylerbeyliğine atanan Taceddin Bey'e Anadolu sancaklarından da asker toplamasını emretmişti. Bkz. Ahmed'in Musa Bey'e gönderdiği hüküm, T.SMA E.3057 (E.566/5). Ayrıca bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 134n37.

50 Arşiv belgelerinde bu askerlere yapılan göndermeler için bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 132-134. Tarih anlatılarındaki göndermeler arasında Anonim, *Tevârih* (TSMK R.1100), 84a: "Yevmlüler;" Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 115b: "Yevmlü tâifesi" bulunur, ama söz konusu göndermeler bununla sınırlı kalmaz. Mustafa Âli bu terimin Anadolu kökenine (*Anatoli ıstılâhı*) dikkat çeker. *Künhü'l-ahbâr*'daki gönderme için bkz. Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vakası*, 87n11.

51 Daha sonra I. Süleyman'ın oğlu Bayezid de kardeşi Selim'e karşı aynı stratejiyi kullanmıştı. Bkz. Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vakası*, 87-88, 99-100; Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, 30-40. Doğuştan Müslüman reayanın askeri statü edinebilme koşulları hakkında bkz. Káldy-Nagy, "The 'Strangers' (*Ecnebil*) in the 16th Century Ottoman Military Organization," özellikle 167-168.

de, Karaman beylerinin, sultanın ölümünün onları atanmış bir veliahtın değil, asi bir şehzadenin destekçileri konumuna indirgeyeceğini, bu durumun da eylemlerinin meşruiyetini tehlikeye sokacağını fark etmiş oldukları görülür.⁵² Selim'in Anadolu'ya geçme niyetinin duyulması ve bunun üzerine Ahmed'in Safevi ya da Memluk topraklarına sığınmayı düşünmeye mecbur kalması da geri adım atmalarında kuşkusuz rol oynamıştır.⁵³ Bütün bu koşullar altında aralarında izleyecekleri yol konusunda epey bir anlaşmazlık çıkan Anadolu beyleri Ahmed'in davasının geçerliliğini bir kez daha değerlendirmeye mecbur kalmışlardı.

KORKUD YANLISI HİZİP

Ağabeyiyle karşılaştırıldığında Korkud'un "seyfiyye"den aldığı siyasi destek pek azdı. Âlim olarak büyük saygı görüyordu; 1481'de babasının tahta çıkmasını beklediği sırada cömertçe davrandığı yeniçeriler de ona hürmet ediyorlardı. Ancak erkek çocuğu olmaması, daha da önemlisi savaş alanında beceriksiz olarak algılanması sonucu babası dahil birçoğunun gözünde hükümdarlığa uygun değildi.⁵⁴ Kardeşlerinin saltanat iddialarına karşı yeterli desteği Osmanlı topraklarında bulamayan Korkud gözlerini dış dünyaya, özellikle de Memluk hükümdarı Kansu Gavri'ye (hd. 1501-1516) çevirmişti.⁵⁵

Osmanlı şehzadelerinin sancakbeyi olarak görev yaptıkları yerden padişahın izni olmadan ayrılmaları kesinlikle yasaktı; yine de Korkud Mısır'a gitmek üzere makamını terk etmişti. Korkud'un eylemi Osmanlı tarihinde bir ilk değildi; amcası Cem de (ö. 1495), II. Mehmed'in ölümünden sonra kendi kardeşi Bayezid'den korunmak ve ona karşı destek bulabilmek için Mısır'a gitmişti.⁵⁶ Korkud'un durumunu benzersiz kalan, görevini yasalara aykırı biçimde neden bıraktığıyla ilgili yaptığı savunmanın ilmi derinli-

52 Bkz. TSMA E.6333 (E.756/58): "andan sonra yanında olan Karamâniler hüdâvendigârın veft olduğunu işidüb sovdular."

53 Sonuçta Ahmed Anadolu'da kalmış olsa bile üç oğlu Kahire'ye kaçmıştı. Bkz. Uzunçarşılı, "Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensub Şehzadeler," 530-535.

54 Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 194a.

55 Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 168; Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 183a. Ayrıca bkz. Andrea Focolo'nun elçilik raporu (18 Haziran 1509), *I Diarii*, cilt 9, 12.

56 Memlûklara sığınma girişiminde bulunan diğer şehzadeler için bkz. Uzunçarşılı, "Memlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensub Şehzadeler." Cem'in Mısır'a kaçışıyla ilgili olarak bkz. Yüksel Muslu, *The Ottomans and the Mamluks*, 136-139 [Osmanlılar ve Memlûklar, 180-183].

giydi. 1508'e gelindiğinde şehzade *Davetü'n-nefsi't-tâliha ila'l-amâli's-sâliha* (Günahkâr Bir Ruhun Faziletli İşlere Daveti) adlı Arapça bir eser kaleme almış, bu eserinde şehzadelik görevlerinden ve Osmanlı tahtına adaylıktan affını istemişti; zira babasının yerine geçme şansının pek olmadığını, tahta geçecek kardeşi kim olursa olsun onu idam edeceğini biliyordu.⁵⁷ Korkud daha sonra yaşamını ele aldığı bir başka risalesinde, görevinden aniden ayrılarak Mısır'a gitme nedeninin hac görevini yerine getirmek olduğunu belirtmişti.⁵⁸ Bayezid'in bu risaleye ne tepki verdiğini bilmiyoruz, ama oğlunun sancağından zamansız ayrılışı, amacının ne olabileceği konusunda sultanı telaşa düşürmüş olabilirdi, ki bu konuda haksız da sayılmazdı. Korkud'un sancağını geleneksel hac ziyaretinin bitiminden bir ay sonra terk edişi onun aslında İslam dünyasının merkezine ruhani bir yolculuk yapma arzusuyla değil, bu dünyanın siyasi işleri yüzünden harekete geçtiğini gösterir.

Korkud'un kısa misafirliğinin amacının sadece dini olamayacağı düşünülse de, Nabil al-Tikriti'nin ileri sürdüğü gibi "Hint Okyanusu'nda Portekizlere karşı harekete geçmek üzere yapılan erken Memluk-Osmanlı işbirliğinin arkasındaki başlıca Osmanlı temsilcisi"⁵⁹ olduğuna ilişkin kesin bir bulgu da yoktur. Korkud'un Mısır'a ağabeyi Ahmed'le ilişkilerinin gergin olduğu ve Sadrazam Hadım Ali Paşa'yla arasının bozulmasıyla bir kez daha siyasi yetkilerinin sınırlarının belirtildiği bir zamanda gitmesi, aslında yalnızca Memluk sarayından destek almayı umduğu ve her an başlayabilecek saltanat mücadelesinde Kansu Gavri'yi müttefiki olarak gördüğü anlamına gelebilir.⁶⁰ Ancak Korkud sıcak karşılanmasına rağmen, muhtemelen II. Bayezid'in yazdığı bir uyarı mektubundan ötürü Memluk sultanından askeri destek almayı başaramamıştı.⁶¹ Korkud çabalarının boşuna olduğunu anlayınca, olayların gelişimini yeniden (eski) sancağından izleyebilme umuduyla babasına

57 Korkud'un bu eseri hakkında bkz. al-Tikriti, "Şehzade Korkud," 186-234; Fleischer, "From Şeyhzade Korkud to Mustafa Âli."

58 *Vesiletü'l-ahbâb bii'câz telif veled harrakahu's-şevk ilâ'l arzi'l-Hicâz* (Şevkin Hicaz Memleketine Sürdüğü Bir Oğul Tarafından İzin Vesilesiyle Kaleme Alınmış [Risale]) isimli bu eser hakkında bkz. al-Tikriti, "The Hajj as Justifiable Self-Exile." Kemâlpâşazâde Korkud'u savunarak, amacının salt hacca gitmek olduğunu söylemiştir. Bkz. Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 34-35.

59 Al-Tikriti, "The Hajj as Justifiable Self-Exile," 138.

60 Nabil al-Tikriti bunu "bir türlü karşılıklı yardımlaşma mutabakatı" olarak değerlendirir. Bkz. al-Tikriti, "The Hajj as Justifiable Self-Exile," 138.

61 Bkz. Marin de Molin'in elçilik raporu (5 Ocak 1510), *I Diarii*, cilt 9, 27.

ve sadrazama birer özür mektubuylay sözü edilen risaleyi yolladı.⁶² İsteği kabul edilince Antalya'ya döndü, ama İstanbul'a yakın bir yere atanma girişimlerini sürdürdü. Önce "mülk evler"inin⁶³ bulunduğı Menemen'in de yer aldığı Aydın Vilayeti'ne atanmak için bir arzuhal gönderdi, isteği kulak ardı edilince Manisa'ya, oradan da payitahttaki yeniçerileri kendisini desteklemeye ikna etmek amacıyla İstanbul'a geçti. Korkud'un Osmanlı tahtı üzerindeki iddiasını dile getirmesini sağlayacak hırstan yoksun olduğunu söyleyen Kemâlpasazâde'nin bu varsayımını kabul etmemiz için bir sebep yoktur, ama şehzadenin İstanbul'a gelişinin zamanlaması, Ahmed yanlısı hizipten bazılarının cesaretlendirici sözlerinin Korkud'un bu kararı üzerinde önemli rol oynadığını düşündürür.⁶⁴ 16. ve 17. yüzyılda kaleme alınmış çeşitli kaynakların belirttiğine göre, Korkud, mevcut durumu korumaktan yana olanlar tarafından son çare olarak, Ahmed'in İstanbul dolaylarından ayrılmasından sonra ve orduya serdar atanan Selim'in İstanbul'a gelmesinden hemen önce, payitahta davet edilmişti.⁶⁵ Ferhad Ağa'nın İstanbul'da kalarak yeniçerilerin Selim'e verdikleri sözü tutmalarını garantiye almak istemesi,⁶⁶ yalnızca Selim'in Ahmed'in üzerine yollanacak orduya serdar atanmasının henüz herkes tarafından kabul görmediğini düşündürmekle kalmaz, aynı zamanda Korkud'un da düşük bir ihtimal bile olsa, durumu kendi lehine döndürebileceğini aklına getirmiş olabileceğini ima eder.

Korkud, payitahta geldiğı zaman yeniçerilerin kendisine duyduğu saygıyı siyasi bir kazanca dönüştüremeyeceğini anladı. Desteklerini alabilmek için yeniçerilerle birlikte kalmasına ve kendisini destekleme olasılığı olanlara büyük paralar dağıtma sözü vermesine rağmen başarılı olamamış ve yeniçeriler açıktan açığa Selim'i destekleyeceklerini söylemişlerdi. Ama âlim şehzadeye karşı besledikleri saygının bir işareti olarak da, Selim tahta çıktıktan sonra kendisine bir zarar gelmeyeceğı sözünü vermişlerdi. Yine de, Selim saltanatını güvence altına aldıktan sonra idam edilenlerden biri de Korkud oldu.

62 Bkz. Marin de Molin'in elçilik raporu (10 Ağustos 1510), *I Diarii*, cilt 11, 76; Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (1), 59.

63 Bkz. T.SMA E.2597 (E.537/4).

64 Kemâlpasazâde belki de *Davet*'i hatırlayarak, Korkud'un Mısır'a gittiğinde zaten dünya işlerinden vazgeçmiş olduğunu ve saltanat hakkını kaybettiğini düşünüyordu. Bkz. Kemâlpasazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 34-35.

65 Örn. bkz. Sadeddin, *Tâcü'l-tevârih*, cilt 2, 197; Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 30b.

66 Bkz. T.SMA E.8312 (E.858/68).

Ahmed ve Korkud'un fena halde başarısız olduğu yerde, Selim yeniçerileri seferber edebilmiş, böylece II. Bayezid'in en büyük oğlu Ahmed'i tahta geçirme planını engelleyerek etkileyici bir başarı kazanmıştı. Yeniçeriler yalnızca Ahmed yanlısı eğilimleriyle bilinen önde gelen devlet adamlarının evlerini basmakla kalmamış, tahttaki hükümdarı da tehdit etmişlerdi. Eylemleri özellikle de bu kritik anda Bayezid'den ve onun politikalarından duydukları hoşnutsuzluğu açıkça ortaya koyuyordu. Hem dönemin tarihçileri, hem de modern tarihçiler, yeniçerilerin Selim'i benimsediklerini açıktan açığa göstermelerinin Selim'e saltanat yolunu açan en önemli etken olduğunu belirtirler.⁶⁷ Bayezid'in sonunda Selim adına tahttan feragat etmesindeki en belirleyici etken kuşkusuz yeniçerilerin taht kavgasının son aşamasında sergiledikleri sert mücadele idi. Ancak elinizdeki bu çalışmanın temel savı, Selim'in tahta çıkmasını sağlayan diğer siyasi ve askeri nüfuz alanlarını göz ardı eden bu yaygın algının eksikliklerini tamamlamaktır.

Çoğu modern tarihçi Selim'in babasının sarayında destekçileri olmadığını varsayar. Oysa Selim'in Bayezid'in sarayında olan bitenden hiç de habersiz olmaması kendisine destek veren birçok kişinin siyasi iktidarın merkezine değerli istihbarat edinebilecek kadar yakın olduğunu gösterir. Selim'e destek verenlerin yalnızca rütbesiz askerlerle sınırlı olmadığını, aralarında büyük olasılıkla yüksek rütbeli devlet görevlilerin de bulunduğunu ima eden ipuçlarına anlatılarda da sıkça rastlanır. Örneğin 17. yüzyıl tarihçisi Solakzâde Mehmed Hemdemî'ye (ö. 1658) göre, Selim'i hemen harekete geçmeye, sultanın tahta oturtmak üzere çağırttığı Ahmed'in İstanbul'a varışından önce payitahta gelmeye teşvik edenler, onun "âsitânedeki olan ahlâb"larıydı.⁶⁸ 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde yazan Mevlânâ İsmâ, Selim'in payitahttaki destekçilerine "paşalar" diyerek daha da tanımlayıcı bir ifade kullanıyor ve asi şehzadenin İstanbul'da yüksek rütbeli devlet görevlilerinin de desteğini kazandığını ima

67 Örn. bkz. Tansel, *Sultan II. Bâyezîd'in Siyasî Hayatı*, 289-306; Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (II), 120-127; Fisher, *The Foreign Relations of Turkey*, 100-102; Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*, 38-41.

68 Selim'in babasıyla yüz yüze gelmesinden hemen önceki olaylarla ilgili bkz. Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 26a: "âsitânedeki olan ahlâb tarafından peyderpey haberler gelür idi ki bervec-i isticâl ile gelüb yetişesiz taht-ı devlet size müterakkıbdır diyü."

ediyordu.⁶⁹ Bu bilgiler ışığında bakıldığında Sadeddin Efendi'nin (ö. 1599) Bâli Paşa, Ferhad Paşa ve Ahmed Paşa'dan, Celâlzâde Mustafâ'nın da (ö. 1567) Piri Mehmed Paşa, Yunus Ağa ve Kasım Paşa'dan Selim yanlısı hizbin üyeleri olarak söz etmeleri son derece önemlidir.⁷⁰

Selim'in taht mücadelesinin sık sık gözden kaçan bir başka yönü de bu mücadelenin uluslararası boyutudur. Osmanlı topraklarına komşu Müslüman devletleri Bayezid'in oğulları arasındaki saltanat mücadelesinin gelişimini büyük ölçüde etkilemişti. Bu bölümde daha önce de belirtildiği üzere örneğin Ahmed, Selim'e yenileceğini anladığı zaman Memluk ya da Safevi topraklarına sığınmayı anlaşılan ciddi olarak düşünmüştü.⁷¹ Korkud'sa bir adım ileri giderek, 1509'da Mısır'da gönüllü sürgündeyken tabii ki Memluklardan destek arayışına girişmişti.⁷² Her iki şehzade de sonuç olarak Doğu ve Güneydoğu'daki İslam devletlerinden önemli bir destek alamazken, Selim, Kuzey'deki Kırım Hanlığı'nın değerli desteğini kazanmayı başarmıştı.

Osmanlı tarihçilerinin Selim'in Kırım'da kalışıyla ilgili ayrıntıları aktarma konusunda oldukça ketum –zaman zaman da tamamen sessiz– kalmaları ilginçtir. Anonim tarihlerin çoğu ve Selimnâmeler, Selim'in yolculuklarını anlatırken Kırım Hanı Mengli Giray'ın verdiği askeri destekten hiç söz etmezler. Bazıları da –savunmaya geçerek– Selim'in Tatarlara borçlu kalmamak için⁷³ hanın vereceği desteği de, kızıyla evlenmeyi de⁷⁴

69 Bkz. Mevlânâ İsâ, *Câmiü'l-meknûnât*, 78a: "Paşalardan yine hem geldi haber / Tiz iriş kim taht se-nündür didiler." Barbara Flemming Mevlânâ İsâ'nın bu kitabı 1529 ile 1535 arasında bir tarihte yazdığını söyler. Bkz. Flemming, "Der Gâmi ül-Meknûnât," 84.

70 Sadeddin, *Selimnâme*, 603; Celâlzâde, *Meâsir*, 90b, 101b-102a.

71 Ahmed'in oğlu Murad'ın (ö. 1513?) da babasını Safevi hükümdarı Şah İsmail'le anlaşma yapmaya ikna etmeye çalıştığına dair güçlü ipuçları bulunur. Bkz. Yıldırım, "An Ottoman Prince Wearing a Qizilbash Tâj," 105-109.

72 Korkud'un Memluk sarayında kabulüyle ilgili olarak bkz. İbn İyâs, *Badâi el-zuhûr*, cilt 4, 157. Korkud'un "soylu bir konuk, bir sığınmacı ve bir diplomatik rehine olarak belirsiz konumu" hakkında bkz. Yüksel Muslu, *The Ottomans and the Mamluks*, 168-171 [*Osmanlılar ve Memluklar*, 217-219].

73 Sadeddin, *Tâcü'l-tevârih*, cilt 2, 160; Nişâncızâde, *Mirât*, 114a. Solakzâde de Bâli Paşa'ya dayanarak aynı şeyleri söyler: "Hân dikmesi olmağı nice ihtiyâr idelüm" (*Târih* [TSMK B.199], 189b). Celâlzâde Mustafa ve Sadeddin'in anlattıklarını olduğu gibi doğru kabul eden Ahmet Uğur, Selim'in Han'ın tek-lifini reddetmesini onun "eşsiz devlet adamlığını" kanıtladığını ileri sürer. Bkz. Uğur, "Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray ve Oğlu Muhammed Giray Arasında Geçen İki Konuşma," 357.

74 Örn. bkz. Sadeddin, *Selimnâme*, 605; Solakzâde, *Târih* [TSMK B.199], 189b-190a. Ama İstanbul'daki Habsburg elçisi Ogier Ghislain de Busbecq, Kırım Hanı için Selim'in "kayınpederi" tanımını kullan-mıştır. Bkz. Busbecq, "Turkish Letter I," 108.

reddettiğini öne sürerler. Ancak Kırım Tatarları ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerin dostluk ile düşmanlık arasında gidip geliyor olmasından ötürü, Osmanlı tarihçilerinin Selim'in Kırım bağlantısının oynadığı rol konusunda sessiz kalmayı ya da en azından bu meseleyi öne çıkartmamayı yeğlemeleri çok şaşırtıcı değildir.⁷⁵ Oysa II. Bayezid ile Mengli Giray arasındaki yazışmalardan anlaşıldığı üzere Osmanlı sultanı yalnızca söz dinlemeyen oğlu ile han arasındaki olası işbirliğinin farkında olmakla kalmamış, aynı zamanda tehlikeli gördüğü için handan Selim'i sancağına geri dönmesi için ikna etmesini istemişti. Buna karşılık han sultanı yatıştırılmaya çalışarak, diplomatik bir dille, isteklerine uyacağına dair söz vermiş, Selim'i ikaz ettiğini söylemiş ve padişahın "muhtlis bendesi" olduğunu iddia ederek, onun iradesine aykırı emirleri onaylamadığını söylemişti.⁷⁶ Oysa hanın yaptıklarıyla söyledikleri arasında çelişkiler göze çarpar. Örneğin, Kırım hanının yolladığı askerlerin Selim'in askeri gücünü önemli ölçüde arttırdığına ilişkin güçlü kanıtlar vardır. Önde gelen komutanlardan Bâli Bey'in adamlarından birinin raporunda hanın yolladığı 1000 Kazak askerinin Selim'in ordusuna katıldığı,⁷⁷ Bayezid'e ulaşan raporlarda Selim'in 3000 askerlik ordusunda hanın küçük oğlu Saadet Giray'ın gönderdiği 300 askerin de bulunduğu belirtiliyordu.⁷⁸

Kırım'dan Selim'in saltanat iddiasına destek geldiğini kanıtlayan arşiv belgelerine ek olarak, birkaç anlatıda da Osmanlı tarihçilerinin sessizliğini bozan ya da savunmacı bir yaklaşım içinde olmayan ender, ama açık seçik göndermeler vardır. En açık göndermenin Osmanlı olmayan bir

75 Bazı erken Osmanlı tarih anlatılarında görülen Moğol/Tatar-dostu ifadelerle karşılık, geç Osmanlı tarih yazımında Tatarlar genellikle oldukça olumsuz betimlenir ve Tatar sözcüğüne çoğunlukla "bi-âr" (arsız) ve "bed-kirdâr" (habis) gibi olumsuz anlamları ya da çağrışımları olan tanımlayıcı kafiyeyle sözcükler eklenir. Osmanlıların Moğollarla ilişkilerinin 14. yüzyıl tarih yazımına nasıl yansdığına ilişkin bkz. Tezcan, "The Memory of the Mongols in Early Ottoman Historiography," 16. yüzyıl tarih anlatılarında Tatarlar genellikle başa çıkılamayan asiler olarak tanımlanırlar; örn. bkz. Lutfi, *Asafnâme* (Uğur baskısı), 251 (*İâğî İâifedür*). Tarihçilerin Kırım'dan söz etme konusunda kararsız kalmalarının bir nedeni de Kırım'ın erken Osmanlı döneminde bazı düzen karşıtı kişilerin güzergâhı üzerinde olmasından kaynaklanmış olabilir. İsfendiyaroğlu'nun önerisiyle Rumeli'ye Kırım üzerinden giden Şeyh Bedreddin b. İsrâîl (ö. 1420) örneği için bkz. Halil b. İsmâîl, *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin*, 45a; Yücel, "Candar-oğlu Çelebi İsfendiyar Bey," 168.

76 Bkz. TSMA E.6382/2 (E. 756/111).

77 Bkz. TSMA E.8917 (E.881/134).

78 Bkz. TSMA E.6329 (E.756/54). Ayrıca bkz. Hadîdî, *Tevârih*, 363.

kaynakta bulunması şaşırtıcı değildir. 17. yüzyıla ait bir Yunan tarihinde Selim'in "Tatar beyiyle bir sözleşme yaptığı" ve "aldığı yardımla büyük bir ordu topladığı" açık seçik belirtilmiştir.⁷⁹ Bu tarihi kaleme alan anonim yazara göre hanın değerli askeri katkıları sayesinde Selim'in ordusunda "Türkler ve Tatarlar, süvariler ve piyadeler" vardı.⁸⁰ Celâlzâde Mustafa'nın *Meâsir-i Selim Hânî* adlı eserinde bulunan ve Selim'in Mengli Giray'ın yardımını hangi bağlamda kabul ettiğini anlatan uzunca bir bölümse daha da şaşırtıcıdır. Celâlzâde, Selim'in handan gelen askeri yardım teklifini kabul etmesini bir seçim değil, başarısız bir pazarlık sürecinin sonucu olarak sunar. Celâlzâde'ye göre hanın büyük oğlu Muhammed Giray, Selim'den, Rumeli'ye geçmesini engellemeleri için Ahmed'in verdiği teklife eşdeğer bir teklifte bulunmasını istemişti; Ahmed'in teklifi çeşitli stratejik kalelerin denetiminin yanı sıra, Kefe Sancağı'ndaki birçok köyün mülkiyet senedini (*mülknâme*) içermekteydi. Selim bu öneriyi pervasızca reddedince Muhammed Giray Selim'e saldırmak üzere birliklerini toplamıştı. Selim'in saltanat mücadelesini kazanacağını tahmin eden Mengli Giray, Muhammed Giray'ın ne kadar tehlikeli olduğunu bildirmesi için küçük oğlu Saadet Giray'ı şehzadeye göndermişti. Celâlzâde'nin anlatısında Selim'e eşlik eden birliklere açıkça değinilmemiş olsa da, anlatının akışından Selim'in Akkirman'a doğru ilerleyen ordusunda Kırımlı askerlerin de bulunduğu anlaşılır.⁸¹

Kırım'ın Selim için derin bir anlamı vardı. En başta oğlu Süleyman'ın sancakbeyi olarak görev yaptığı yer güvenli bir limandı. Dolayısıyla hem Selim'in askeri girişimlerinin Rumeli'deki hareket noktasıydı, hem de Çorlu Muharebesinin ertesinde olduğu gibi gerektiğinde yeniden askerleriyle toplanabileceği bir sığınak işlevi görüyordu. Belki de en önemlisi, Kırım Tatar hanından aldığı değerli askeri yardımın kaynağıydı. Mengli Giray'ın askeri desteğinin saltanat mücadelesinin sonucunu ne ölçüde etkilediğini kesin olarak belirlemek kolay olmasa da, Selim ile hanın ara-

79 Anonim, *Chronikon*, 104. Elizabeth Zachariadou 17. yüzyılın başlarına tarihlenen bu kaynağın, İtalyan yazar Francesco Sansovino'nun (ö. 1586) 16. yüzyıl ortalarında kaleme aldığı anlatıya dayandığını söyler. Bkz. Zachariadou, *To Chroniko ton Turkon sultanon*. Bir başka 16. yüzyıl anonim Yunan tarihinde de benzer bir kayıt bulunur. Bkz. Anonim, *Ekthesis Chronike*, 109: "[Selim], Han'ın İskitleri ve saraydan kendi adamlarının yanı sıra, bazı bağımsız kişilerle bir ordu oluşturdu ve birlikleriyle karadan ilerledi."

80 Kaynağa göre Selim, Han'ın kızlarından biriyle evlenmişti. Bkz. Anonim, *Chronikon*, 104.

81 Celâlzâde, *Meâsir*, 61a-63a.

sındaki ittifakın, Selim'in Osmanlıların askeri yönetici seçkinleri içindeki kilit hizbi, yani Rumeli beylerini kendi tarafına çekebilmesi için ilk ivmeyi oluşturduğu konusunda pek kuşku yoktur.⁸²

SELİM'İN RUMELİ'DEKİ ADAMIARI

Dönemin Osmanlı ve Avrupa kaynaklı tarih anlatıları, olayların gelişimini Osmanlı imparatorluk merkezinden bakarak aktarırlar. Saltanat mücadelesinin sonucunu belirleyen siyasi-askeri hizip olarak neredeyse bütünüyle yeniçeriler üzerine odaklanan bu kaynaklar, Selim'in Rumeli'ye geçtikten sonraki eylemlerinin ayrıntılı çözümlemelerinden büyük ölçüde yoksundur. Çoğu Selim'in İstanbul'a doğru harekete geçeceği nokta olarak Kefe'yi seçmesinin tek nedeninin Anadolu güzergâhının ulaşılamaz olmasından kaynaklandığını ima ederler, ama niyetinin Balkanlar'dan destek almak olabileceğini dikkate almazlar. Dolayısıyla bu kaynaklar Selim'in Kırım bağlantısının önemini ya da olası askeri destek havuzu olan Rumeli sancaklarının değerini vurgulamamışlardır.

Çoğu Osmanlı tarihçisinin öne sürdüğünün tersine, Selim'in Rumeli'yle ilgili emellerinin uzunca bir geçmişi vardır. Osmanlı şehzadelerinin bir anlamda siyasi ve yönetsel çıraklık dönemlerini geçirmeleri için sancakbeyi atanmaları I. Murad'ın hükümdarlık dönemine (hd. 1362-1389) denk gelir, ama I. Bayezid'in oğulları arasındaki ölümcül kavgalar (1402-1413), Şeyh Bedreddin (ö. 1420) İsyanı ve Şehzade Mustafa Ayaklanması gibi Osmanlı devletinin (birliğini değilse de) istikrarını sarsan olayların ardından bu uygulamaya son verilmişti.⁸³ Sonradan, Balkanlar'daki sancaklarda çok sayıda birliğin aktif askeri hizmette bulundurulmasının, yalnızca saltanat mücadelelerinin bünyesinde barındırdığı iniş çıkışlara katkısı olmadığı, aynı zamanda toplumsal ayaklanmaların da belkerniğini oluşturduğu fark

82. Selim ile Mengli Giray arasındaki ittifak Selim'in tahta çıkmasından sonra da sürmüştü. Aslına bakılırsa Han'ın Selim'e ağabeyi Ahmed'e karşı geliştireceği askeri stratejiler üzerine akıl vermeye devam ettiğine ilişkin arşiv belgeleri bulunmaktadır. Bkz. Mengli Giray'ın Selim'e gönderdiği mektup, TSMA E.7084/8 (E.812/39). Belgenin tıpkıbasımı için ayrıca bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, kitabın sonunda vesika no. 7. Ahmed'le giriştiği son çarpışmada Selim'in ordusunda Mengli Giray'ın oğlu Saadet Giray'ın komutası altındaki birliklerin de bulunması hakkında örn. bkz. Şükrî, *Selîmnâme* (Argunşah baskısı), 131.

83. Şehzadelerin sancakbeylikleriyle ilgili olarak bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 17-24 [*Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 33-41].

edilince, Osmanlı hükümdarları 15. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra şehzadeleri Rumeli sancaklarına atamaktan vazgeçmişlerdi. Şehzadelerin yalnızca Anadolu'daki sancaklara atanmasının altında yatan bu mantık aynı zamanda Selim'in Rumeli'de bir sancağa atanmak istemesinin de nedeniydi. Selim'in Trabzon Sancağı'nı terk etmeden çok daha önce Balkan sancaklarını kendi siyasi ve askeri nüfuz alanı olarak görmeye başlamış olduğu, yalnızca 1510 gibi erken bir tarihte bir Rumeli sancağına atanmayı istemesinden değil,⁸⁴ aynı zamanda Bayezid'in kendisine Anadolu'daki Menteşe Sancağı'na atanacağı sözünü vermesinden sonra bile hâlâ Silistre Sancağı üzerinde ısrar etmesinden anlaşılır.⁸⁵ Her ne kadar Selim'in (oğlu Süleyman ve Tatar Hanı üzerinden kurduğu) Kırım bağlantısı ona Rumeli'de bir kale ve İstanbul'a planladığı seferi yapması için de bir dereceye kadar askeri destek sağlamış olsa da, muhalif şehzadenin son amacı olan saltanatı nasıl garantiye aldığı hâlâ bir soru işaretidir. Selim, Osmanlı seçkin askeri yönetici sınıfının içindeki kilit bir hizipten, yani Rumeli beylerinden almayı başardığı destek sayesinde Rumeli'de bir nüfuz alanı oluşturabilmişti. Bayezid'in Kili ve Akkırman beylerine Selim'in Rumeli'den asker toplamasının önüne geçmeleri konusunda verdiği özel emirlere rağmen, Rumeli beylerinin askerleri hırslı şehzadenin yanında yer almıştı: Kırım'a geldiğinde Selim'in emrindeki asker sayısı 3000'di,⁸⁶ Çorlu'da babasıyla yüz yüze geldiğinde ise bu sayı yol boyunca topladığı askerlerle birlikte 30.000'e ulaşmıştı.⁸⁷

Çeşitli Osmanlı kaynakları Selim'in Trabzon'dan ayrılışıyla Çorlu'ya gelişi arasında Rumeli'de uzun süre geçirmesi konusunda sessiz kalmalarına karşılık, şehzadenin tahta çıkmasına yardımcı olan Rumeli beylerinin siyasi ağırlığına üstü kapalı da olsa değinirler. Örneğin İshak Çelebi (ö. 1537), II. Bayezid'in Şahkulu Ayaklanması sırasında Ahmed'in saltanatını güvence altına alma girişimlerinden söz ederken, sultanın Rumeli sancak-beylerini Edirne'ye çağırdığını, çünkü Ahmed'in padişahlığının onların

84 Hoca Sadeddin'in bu yöndeki ifadeleri için bkz. Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, cilt 2, 140.

85 Bkz. TSMA E.6185/7 (E.754/100/7).

86 Bkz. TSMA E.6329 (E.756/54).

87 Osmanlı kaynakları 20 ile 60 bin arasında değişen rakamlar verir. Bkz. Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 187b: 20-30 bine yakın; Nişancızâde, *Mirât*, 115b: 30 bin; Anonim, *Chronikon*, 104: 40 bin; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 2, 943: 40-50 bin; Celâlzâde, *Meâsir*, 27b: 50 bin; Mevlânâ İsâ, *Câmiü'l-meknûnât*, 77b: 50-60 bin.

kabulüne bağılı olduğunu fark ettiğini tekrar tekrar dile getirir.⁸⁸ Bayezid, niyetinin tahtı Ahmed'e bırakmak olduğunu belirtip İstanbul'a gitmek üzere yola çıktığında bu beylerden bazıları taraf değiştirerek Selim'in saltanat davasına katılmış, böylece Selim'in askerlerinin sayısı önemli ölçüde artmıştı.⁸⁹ Hatta bu Rumeli beylerinden biri, Selim'in Çorlu'daki yenilgisinden hemen sonra Kefe'ye dönerken yanında kalan askerlerinin erzak gereksinimini karşılamıştı.⁹⁰ Sonunda Selim tahta çıktığında, saltanatın veraseti sürecini tamamlayabilmek için İstanbul'a çağrılan Rumeli beyleri, yeni sultanı coşkuyla karşılamış ve kendisine bağlılık yemini (*biat*) etmişlerdi.⁹¹

Benzer biçimde, Celâlzâde Mustafa da Selim'in Balkanlar'dan, aralarında "Rûmili dilâverleri"nin de bulunduğu epeyce asker topladığını belirtir;⁹² ayrıca o da Rumeli beylerinin Bayezid'in sarayına çağrılışından söz eder. Ancak anlattıkları İshak Çelebi'ninkilerden farklıdır. Celâlzâde Mustafa hükümdarı eleştirmek yerine, o da birçokları gibi kötü danışmanlar imgesine başvurarak, "külliye Rûmili beglerini ve sipâh-ı zaferpenâhı cümle kapuya getir[tenin]" Bayezid değil, Osmanlı sarayındaki Ahmed yanlısı hizip olduğunu ve sonuçta Bayezid'i payitahta gitmeye bu kişilerin kışkırttığını belirtir.⁹³ Celâlzâde okurlarına, Bayezid'in Edirne sarayında toplanan "cümle Rûmilî-nün sipahsârları"nın tahta Ahmed'i çıkartma konusunda anlaştıklarından söz etmekle birlikte, sultanın İstanbul'a gitmek üzere ayrılmasından önce taraf değiştiren herhangi bir beyden söz etmez.⁹⁴

Rumeli beylerinin yeni atanan Osmanlı hükümdarını onaylamanın yanı sıra, anlaşmazlığa düşüldüğünde arabuluculuk da yaptıkları anlaşılıyor. Örneğin Solakzâde'ye göre Rumeli beyleri Çorlu'daki çatışma öncesinde çarpışmayı engelleyebilmek için barışçıl bir çözüm istemişler, ama Osmanlı sarayındaki kışkırtmacı vezirler yüzünden başarılı olama-

88 İshak, *Selîmnâme*, 39a: "Sultân Ahmedün pâdişâh olmasına anların hüsn-i kabûlî müteallik ola;" 70b: "çün ol emrün husûle mevsûl olması dükeli Rûmili beglerinün kabûlüne mevkûf idi;" ayrıca bkz. 88b-89a.

89 İshak, *Selîmnâme*, 73a, 74a.

90 İshak, *Selîmnâme*, 82b-83a.

91 İshak, *Selîmnâme*, 112b.

92 Celâlzâde, *Meâsir*, 26a.

93 Celâlzâde, *Meâsir*, 28a-28b.

94 Celâlzâde, *Meâsir*, 77a: "bütün Rumeli beyleri."

mişlardı.⁹⁵ “Rûmilünde olan sancak begleri”nin uzlaşmacı tavırları onların Selim’in davasından yana olmalarının bir sonucuydu ve büyük olasılıkla Bayezid’in sarayındaki varlıklarının Ahmed’in saltanatını onaylamak anlamına geleceğinden korktuklarından gelişlerini bilerek geciktirmişler ve bu da etkili olmalarını engellemişti.⁹⁶

Sonuçta Rumeli beyleri askeri bir çatışmayı engelleyememişlerdi, ama çeşitli arşiv belgeleri, Çorlu olayından sonra Selim’e farklı bir konumda hizmet ettiklerine işaret eder. Selim’e hitaben kaleme alınmış bir arzuhalde, hezimete uğrayan şehzadenin kaçmasına yardım eden bazı şahısların adları anılır.⁹⁷ Benzer bir başka arzuhalde Selim’in destekçilerinden birini idamdan kurtaran kişinin Yahşi Bey oğlu Mahmud Bey adlı bir komutan olduğu belirtilir.⁹⁸ Bütün bu belgelerin içinde belki de en önemli olanı, II. Bayezid’e bağlı bir beyin yazdığı bir mektuptur. Zira bu mektupta adı geçen Baltaoğlu Piri, Rüstem ve İhtimanoglu Kasım beylerin isimleri Selim’e Akkırman’da katılan destekçilerinin listesinde de görülür.⁹⁹

Bu belge Rumeli’de Selim’e katılan bazı beylerin adını vermekten öte, Selim’in destekçileri arasındakilerin rütbelerini –subaşı, ağa, akıncı beyleri, duvıca (akıncılar), beyzâde– listelemesi açısından da büyük önem taşır.¹⁰⁰ Subaşılar ile ağaların zikredilmesi Selim’in yüksek rütbeli askeri görevlilerden aldığı desteğin ne kadar büyük olduğuna işaret ederken, çeşitli rütbelerdeki akıncılara¹⁰¹ yapılan gönderme de Balkanlar’daki akıncı

95 Solakzâde, *Târih* (TSMK E.H.1416), 24b: “Rûmili begleri min-bad cenge rızâ virmeyüb mabeynün musâlehesini ricâ eylediler.”

96 Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 49.

97 Bkz. T.SMA E.10161/41 (E.971/74).

98 Bkz. Şeyhoğlu Ali’nin Selim’e gönderdiği mektup, T.SMA E.6420 (E.957/27). Ayrıca bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (I), 88n53 (evrak numarası “129” olarak verilmiş).

99 Bkz. T.SMA E.3703 (E.645/54): “Şehzâde Sultân Selime varan Hasan Beg ve begzâdelere ve subaşılar ve sipâhîlere ve duvıcılara ve akıncılara ve sayır ağavâta ... İhtimânlu Kâsım ve ... Rüstem ve Baltaoğlu Piri ve ... Hasan ve subaşılardan Piri bendeleriniz ve bir nice sipâhîler ve Kırkoğlu İsâ kulinuz gemiye girüb şehzâde hazretleri ile bile gitmek tedârikünde iken.” Selim’e Akkırman’da katılan destekçilerinin listesi için bkz. T.SMA D.5374; T.SMA D.7603.

100 Osmanlı unvanları ve zaman içinde değişen anlamlarıyla ilgili olarak bkz. Bayerle, *Pashas, Beks, and Effendis*.

101 Duvida terimi hem Osmanlı kaynaklarında, hem de bugünkü bilimsel çalışmalarda çoğu kez tovida olarak geçer. Irène Beldiceanu-Steinherr konu üzerine yaptığı güvenilir araştırmasında bu askerlere toviğe der ve onların akıncıların başı olan tımar sahibi “beylerin vekilleri” (*sous-chefs*) olduklarını belirtir. Bkz. Beldiceanu-Steinherr, “En Marge d’un Acte Concernant le Pengyek et les Aqıngı,” 32-34. Ayrıca

birliklerini kendine çekmekteki başarısını gösterir. Selim'in çok iyi bilinen savaşçı yapısı dikkate alındığında, imparatorluğun sınırlarında konuşlanan düşük rütbeli askerlerin sosyoekonomik refahının en azından kısmen akınlarda elde edilen ganimet miktarına bağlı olmasından ötürü, bu bölgelerden hatırı sayılır bir destek alması çok da şaşırtıcı değildir.¹⁰² Selim savaşçıları, Balkanlar'da kaldığı sürece akımlar düzenleyeceğini söyleyerek kendine çekmiş, uyguladığı bilinçli ve etkin asker toplama stratejisi, destekleyicileri arasındaki birçok akıncı eri, akıncı beyi ve düşük rütbeli askere atıfta bulunan arşiv belgelerinde de sık sık belgelenmişti.¹⁰³

NİTELİKLİ KİŞİLERİN SİLAH ALTINA ALINMASI: MERDÜMZÂDELER

Tarih anlatılarında Selim'in asker toplama stratejisini, Rumeli topraklarına daha ayak basmadan çok önce sinamaya başladığı ileri sürülür. Celâlzâde Mustafa Çelebi, Selimnâme türündeki eseri *Meâsir-i Selim*

bkz. Deny, "Osmanlı Ancien Tovija." Mühimme defterlerinde adı geçen ve 1571'e kadar toprak sahibi oldukları bilinen (Barkan'ın *çiftlikli twice* dediği) üst rütbeli akıncılar için bkz. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" (1951-1952), 73-74. Bu askerlerin Osmanlı ordusundaki görevlerinin kısa tanımları için bkz. Kiprovka, "The Military Organization of the Akıncıs in Ottoman Rumelia," 67-68. Tarama Sözlüğü'nde tovuça/tovuca, "bir tür gönüllü asker" olarak tanımlanır ve akıncı kelimesiyle eşanlamlıdır. Bkz. Aksoy ve Dilçin (ed.), *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, cilt 5, 3832. Abdülkadir Özcan toycaya da taviçe olarak yazar. Bkz. DİA, madde "Akıncı" (A. Özcan). Mehmet Zeki Pakalın terimi *taviç* ya da *tavice* olarak aktarır ve bunların "yerli Hristiyan akıncılar" olduklarını söyler. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt 1, 36-40. İsmail Hakkı Uzunçarşılı tavica sözcüğünü kullanır ve bunların rütbesiz erleri toplayan görevliler olduğunu belirtir. Bkz. İA, madde "Akıncı" (İ. H. Uzunçarşılı). Akıncı örgütlenmesi ve Osmanlıların Batı'ya doğru genişlemesinde oynadıkları rolle ilgili olarak bkz. EP, madde "Akıncı" (A. Deceji); Arslan, "Erken Osmanlı Dönemi (1299-1453)'nde Akıncılar ve Akıncı Beyleri." Bu gruplara göndermede bulunan bazı Osmanlı kaynakları için örneğin bkz. Halil b. İsmâil, *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin*, 48a: "duvıcalar;" Âşıkpaşazâde, *Menâkıb* (Giese baskısı), 82: "tavıclar;" Yûsuf, *Târih*, 102: "tuvıclar."

¹⁰² Akıncıların ekonomik koşullarının akınlara ne derece bağlı olduğunu belki de en iyi ifadesini II. Mehmed'in 1473'te Uzun Hasan'a (hd. 1453-1478) karşı yaptığı seferin görgü tanığı olan Giovanni Maria Angiolello'nun anlatıklarında bulmak mümkündür: "Sözünü ettiğimiz beş koldan başka, bir de çete savaşılarında elde ettikleri ganimetler dışında ödeme almayan Aganzi [akıncılar] vardı. Bu adamlar ordunun geri kalanıyla birlikte ordugâhta kalmazlar, karşı tarafa geçer, yağma yapar ve düşman topraklarının her tarafını mahvederler, ama hem ganimetleri paylaşırken, hem de işlerini görürken kusursuz bir disiplin sergilerler. Bu bölükte 30 bin adam vardı ve hepsi hayret edilecek kadar iyi at biniyorlardı." Angiolello, "A Short Narrative of the Life and Acts of the King Ussun Cassano," 80-81. Ancak en azından bazı durumlarda akıncı birliklerinin sefer giderlerini karşılayabilmeleri için avans aldıklarına dair bulgular da vardır. Akıncıların bu bağlamdaki zorunlu görevleriyle ilgili olarak II. Mehmed'in 1472'de çıkarttığı hükmün tıpkıbasımı, çevirmiyazımı ve çevirisi için bkz. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, 53-54 [*Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, 57-58].

¹⁰³ Örn. bkz. TSMA E.12276 (E.1020/6).

Hâni'de, Selim'in Gürcistan Seferine çıkmadan önce yaptığını söylediği, ama muhtemelen sonradan uydurulmuş bir konuşmaya değinir. Selim "Anatolıdan ve Rûm ve Karamândan gelen bahâdîrların âyân ve dilâverlerinden bazıları"na hitap ettiği (daha doğrusu Celâlzâde'nin aktardığı) konuşmasında esas olarak II. Bayezid'in imparatorluğun üst yönetim birimlerine nitelikli devlet adamlarını atamadaki başarısızlığına odaklanmıştı.¹⁰⁴ Celâlzâde'nin *Meâsir*'i I. Süleyman'ın nişancılığından emekli olduğu 1557 ile 1567'deki ölümü arasındaki bir tarihte yazdığı düşünülürse, yazarın bu konuşmada devlet atamalarıyla ilgili dile getirdiği kaygıların, Gürcistan Seferi sırasında Selim'in zihninden geçenleri yansıtmaktan ziyade, Süleyman'ın hükümdarlık dönemine ilişkin olduğu anlaşılır. Metnin kaleme alındığı dönemdeki gündeme dair hedefleri ne olursa olsun, hem I. Selim, hem de I. Süleyman'ın hükümdarlık dönemlerini yaşamış üretken bir tarihçi ve önde gelen bir devlet adamı tarafından kaleme alınan *Meâsir*, imparatorluk sınırları dahilindeki Selim yanlısı hizbin sınıflandırılabilmesi açısından özellikle değerlidir:

Atam âsitânesinde olan bî-hünerler, tarrârılar, mâl-ü-menâle tama-akârlar, hedâyâ-vü-pişkeşleri mabûd idinürler, taparlar, belâya müb-telâlardır. Ecdâd-ı izâmım devirlerinden berü âsitânemize hizmet idegelen merdümzâdeleri ve yarar ve güzîde pehlevân ve nâmdâr yigitleri ilerü getürmekden el çeküb, dayimâ terbiyet-ü-ihsânları kul tâifesine münhasır olub, kuldân gayrıya mansıb virmedikleri içün vilâyet-ü-memleketimiz halkınun yararları Kızılbaş tâifesine meyl eyleyüb, ol âsitâne ile buluşmak üzre olmuşlardır deyü işitdüm. Gürciye akın itmegi ol ecilden ihtiyâr idüb sizi getürmekden murâdım bu idi. Benüm nazar-ı ferhunde-eserüm sizün tâifenüzedür. Dedelerimiz zemânlarından berü bize nasihatler ol vechiledir ki âsitânemizde asıl kulumuz yolumza sadâkat üzre cân-ü-bâş oynayub bize yoldaşlık ve hizmet idenlerdir. Âli mansıblar ve yarar dirlikler anlarındır. Hakk sübhânehu ve teâlâ ben kulına devlet erzânî iderse benüm nazar-ı âtifet-eserüm merdümzâdeledür, hüsn-i iltifâtım yarar ve

104 Celâlzâde, *Meâsir*, 54b: "Anadolu, Rum ve Karaman'dan gelen bazı hatırı sayılır ve cesur savaşçılar."

güzide kılıç uran pehlevânlaradır. Kullarımıza ne minnet, anlar hâlis bendelerdür. İçlerinde Müslümân ve ehl-i insâf, pâk-itikâd, dindâr, fazâyıl-şîâr olanları ilerü çekmek gerek. Yohsa kuldur deyü bi-hünerler[e], hasis ve denilere itibâr idüb yaramazı âdem itmek pâdişâhlık alâmeti degildür. Merdümzâdelerden yüz çevirmek revâ olmaz. İnşâallâhu teâlâ ben bu niyyet üzre ber-karârım.¹⁰⁵

Selim'in konuşmasının içeriğiyle ilgili yapılacak her çözümlemede, Celâlzâde Mustafa'nın anlatısının Janus benzeri çift yüzü olduğu mutlaka dikkate alınmalıdır. Aslında Celâlzâde'nin yazdıkları başka metinlerden pek farklı değildir; yazar geçmişte olan bazı olayları anlatırken yalnızca kendi yaşadığı dönemi değil yakın geleceği de göz önünde bulundurmuştur. Bu açıdan iki çağın ve büyük olasılıkla iki şahsiyetin kaygılarına ışık tutar. Dolayısıyla da yorumlanırken iki ayrı, ama karmaşık bir biçimde iç içe geçmiş zamansal bağlamın hatırlanması gerekir. Bunlardan ilki Celâl-zâde'nin *Meâsir*'i kaleme aldığı ve I. Süleyman döneminin son onyılına denk düşen zaman dilimidir. Osmanlı aydınları arasında "gerileme"yle ilgili eleştirel bilinç de bu dönemde filizlenmeye başlamıştır. Bu bilincin en açık ifadesi, 16. yüzyılın ortalarından itibaren edebi-tarihi bir tür olarak gelişen "nasihatname"lerdir. Bu özel zamansal bağlam zaten Dördüncü Bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı için, burada ikinci zamansal bağlamın, yani Selim'in Trabzon sancakbeyi iken Gürcistan'a düzenli akınlar yaptığı dönemin çözümlemesine odaklanılacaktır. Celâlzâde'nin yazdıkları

105 Celâlzâde, *Meâsir*, 54b-55a: "Niteliksizler, yağmacılar ve servet ile mülkte gözü olanlar, babamın [kapisının] eşiğinde armağanları tanırlaştınp taparlar. Onlar belaya tutkundur. Duyduğuma göre [babam] yüce atalarımın devirlerinden beri kapımızda hizmet eden merdümzâdeleri ve cesur ve seçkin yiğitleri ve ünlü kahramanları yükseltmekten vazgeçmiş; her zaman kulları tercih etmiş; ve yüksek mevkilere kullardan başka kimseleri getirmemiş; memleketimizin, vilayetimizin cesur halkı Kızılbaşlara katılmaya ve onların kapısına hizmet etmeye yönelmiş. Gürcistan topraklarına akınlar yapmayı bu nedenle seçtim ve sizi onun için çağırdım. Benim müşfik bakışlarım sizin üzerinizdir. Dedelerimizin günlerinden beri bize verilen öğüt kapımızdaki hakiki hizmetkârların savaşta bizim yanımızda olarak ve bize hizmet ederek hayatını riske sokan sadık yoldaşlarımız olduğudur. Yüksek makamlar ve değerli birlikler onlara aittir. Eğer yüce Allah bana saltanatı lütfederse müşfik bakışlarım merdümzâdeler üzerinde olacak. İyiliğimin lütfü kılıç vuran cesur ve seçkin yiğitler üzerinde olacak. Kullarımız bizim hakiki hizmetkârlarımızdır ve onların arasındaki dindar ve erdemli Müslümanları yükseltmek bir sultana yakışmaz. Merdümzâdelerden yüz çevirmeye müsaade edilemez. Allah'ın izniyle bu benim kesin kararımıdır."

bu ikinci zamansal bağlamdan bakılarak incelendiğinde yalnızca Selim'in 1508'de yabancı düşmanlarına karşı girişeceği sefer için savaşçı toplama stratejisine ışık tutmakla kalmaz, aynı zamanda üç yıl sonra Osmanlı tahtı üzerine hak iddia ettiğinde yanına aldığı yerli destekçilerinin toplumsal yapısını da gün ışığına çıkarır.

Celâlzâde'nin aktardığı biçimiyle, Selim'in konuşması II. Bayezid'in yüksek makamlara yalnızca çoğunluğu devşirme kökenli askeri seçkinleri (*kul tâifesi*) atama stratejisinin sert bir eleştirisidir. Osmanlı nasihatname-leri ve diğer anlatılarda 15. yüzyıl ortalarından itibaren öne çıkan çeşitli kul karşıtı eleştirilerle tam bir uyum içinde olan bu konuşmanın temel savı, kul yanlısı bir stratejinin Osmanlı hanedanı için içeride ve dışarıda zararlı sonuçlar doğurduğudur.¹⁰⁶ Bu dışlayıcı siyaset, imparatorluk dahilinde yüksek makamların niteliksiz ve yozlaşmış devlet adamlarının tekeline düşmesine yol açmıştı. Celâlzâde'nin Kızılbaşlara katılan Osmanlı tebaasına yaptığı göndermenin de işaret ettiği üzere bu strateji aynı zamanda Osmanlılar ile Safeviler arasındaki hassas güç dengesini de etkileyerek Safevilerin lehine döndürmüştü. Celâlzâde'nin anlattıkları, 16. yüzyıl boyunca Osmanlı tarih yazımının da sık sık sözünü ettiği bu kaygıları irdeleyebilmek için kuşkusuz önemlidir. Ama konuşmanın bu çalışmanın amacı açısından taşıdığı önem, Selim'in, büyük bir taht mücadelesine girişmeye hazırlanırken, babasının marjinalleştirdiği askeri nitelikli bazı toplum gruplarını hedeflemiş olduğunu açığa çıkarmasıdır.

Celâlzâde'nin Selim'in hedef kitlesindeki grupları sayarken kullandığı sıradışı terminoloji de tarihi olarak önemlidir. Askeri hizmet veren Osmanlı tebaası mensuplarından “kahraman”lar diye bahsetmesinin nedeni, döneminin diğer yazarlarından da beklenebilecek ölçüde muğlak bir

106 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarındaki kul karşıtı hassasiyet, gazi kültürünün yüceltildiği “eski güzel günlere” dönme özlemini yansıtırken, sonraki dönemlerdeki kul eleştirisi –bütünüyle değilse bile kısmen– devşirme kökenli bürokratların ve devlet adamlarının yüksek makamlara atanmasının kısıtlayıcı bir siyaset olarak algılanmasıyla ilişkiliydi. Dördüncü Bölümde bu tür birkaç eleştiriye değinileceğinden burada Hasan Kâfi'nin (ö. 1616), 16. yüzyılın son on yılında hünkâr kullarının yarattığı yaygın kargaşayla ilgili söylediklerinin, Veysi'nin (ö. 1628) aynı topluluğun söz dinlemezliklerinden şikâyetçi olan I. Ahmed'le ilgili sözlerinin ve Şehzade Korkud'un (ö. 1513) yenicilerin başkaldırılarına karşı protestolarının örnek gösterilmesiyle yetinilecektir. Bkz. Hasan Kâfi, *Usûlü'l-hikem*, 275; Veysi, *Hâbnâme*, 83. Korkud'un şikâyetleri için bkz. Fleischer, “From Şeyhzade Korkud to Mustafa Âli,” 71.

sözcük dağarcığının yansıması olabilir.¹⁰⁷ Bunların arasındaki tek istisna, yazarın Selim'in hedef kitlesini tanımlarken kullandığı ne olduğu tam anlaşılamayan “merdümzâde” terimidir.¹⁰⁸ Terimi tam olarak çevirmek mümkün değilse de, Farsça *mardum*’un, terbiyeli, uygar ve değerli adam anlamına gelmesine bakılarak Celâlzâde’nin de bu terimi genel anlamda seçkin kişilerin soyundan gelenleri tanımlamak için kullandığı düşünülebilir.¹⁰⁹ Aynı dönemde yaşayan birçok âlimin Osmanlı yönetici seçkinler grubunun üyeleri olan ya da olabileceği düşünülen kişiler (ve bu kişilerin onurlu kökenlerini vurgulamak) için “kişizâde” ve “vezirzâde” gibi benzer terimleri kullanmış olmaları bu yorumu destekler.¹¹⁰ Terim dilbilimsel açıdan tarihçilere zorluk çıkarmasına karşılık, tanımladığı toplumsal sınıf son derece önemlidir. Ancak Celâlzâde’nin terminolojisinin anlamlı biçimde çözümlenebilmesi bazı sorulara tatminkâr yanıtlar bulunmasını gerektirir: Merdümzâdeler kimlerdi? Merdümzâde ile kul arasındaki ayrım neye dayanmaktaydı? Bu iki sınıf birbirini dışlıyor muydu? Bu ayrımın etnik, dil ya da din boyutları var mıydı?

Neyse ki bu soruların bazılarının yanıtlarını Celâlzâde’nin anlatısının başka bölümlerinde bulmak mümkündür. Öncelikle Selim’in konuşmasının

107 Celâlzâde bu anlamı vermek için dönüşümlü olarak “bahadır,” “yiğit” ve “pehlevân” der.

108 Bildiğim kadıyla Selim’in taht üzerinde hak iddia etmesi bağlamında bu terimi kullanan ikinci Osmanlı yazar Mevlânâ İsâ’dır. Bkz. *Câmiü’l-meknûnât*, 75b. Feridun Emecen belki de “merd-i tımar” (ya da “tımar eri”) terimini merdümzâde ile karıştırdığı için merdümzâdelerin tımar eri olduklarını söylemiştir. Ancak Emecen yalnızca Celâlzâde’nin tımar erlerinden hiç bahsetmediğini göz ardı etmekle kalmamış, aynı zamanda Selim’in hedef kitlesinin tımarlılarla sınırlı olmadığını ve farklı kökenlerden gelen aktif askerleri de içerdiğini göz ardı etmiştir. Emecen, *Zamanın Iskenderi, Şarkın Fatihî*, 38-39.

109 Terim bileşik bir addır (*merdüm-zâde*). İkinci bileşen (-zâde) “oğlu” anlamına gelir. Birinci bileşenin tam olarak ne anlama geldiğini yakalamak zordur. Farsça *mardum* “(terbiyeli, uygar, değerli) adam” demekken, Osmanlıca-Türkçe terim kelimesi kelimesine “adam,” “kişi” ya da “insan” olarak kullanılmış gibi görünür. Örneğin Selim döneminin başlarına ait bir mevâcib defterinde “adamı” (*merdüm-i*, kısaltma m.) deyimi, hanedan maiyetinin her üyesinin, askeri yönetici seçkinlerle olan ilişkilerini gösterebilmek için kullanılan tanımlayıcı bir terimdir. Örn. bkz. TMSA D. 2919/1. Bu kayıdın, Selim’in saltanat iddiası bağlamındaki önemi için bkz. Çıpa, “The Centrality of the Periphery,” 4. Bölüm. Belki de bu tür terimlerin muğlaklığı kasıtlıydı. Benzer biçimde ve muhtemelen bilinçli olarak muğlak bırakılan “Rûm oğlânı” ve “evlâd-ı Arab” gibi terimlerle ilgili olarak bkz. Hathaway, “The *Evlâd-ı Arab* (‘Sons of the Arabs’) in Ottoman Egypt.”

110 Korkud divan-ı hümayuna gönderdiği bir arzuhalinde, soylu hanedan köklerini vurgulayabilmek için kendisinden “kişizâde” olarak söz etmişti. Bu arzuhal ve tarihi bağlamı için bkz. Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?” (I), 58-61. Bu belgenin tıpkıbasımı, çevirmiyazımı ve İngilizce çevirisi için bkz. al-Tikritî, “Şehzade Korkud,” 334-341. Lutfî Paşa vezirlerin oğullarının “vezirzâde” eğer liyakat sahibiyse-ler yüksek makamlara getirilebileceklerini söyler. Bkz. Lutfî, *Âsafnâme* (Uğur baskısı), 253.

genel akışı merdümzâdelerin, II. Bayezid'in kul yanlısı siyasetiyle marjinalleştirdiği bir toplumsal sınıf olduklarını ima eder. İlk bakışta merdümzâdeler ile kullar gerçekten de birbirlerini dışlayan gruplar olarak algılanabilir. Zira merdümzâdelere yapılan üç göndermenin öncesinde ya da sonrasında kullara değinilir ve Selim merdümzâdeleri her övdüğünde, kulları yermeyi unutmaz. Ancak *Meâsir*'deki iki başka gönderme yalnızca bu algıyı farklılaştırmaz, aynı zamanda merdümzâdeyi ayırt edici başka niteliklerle ilgili ipuçları taşır. Eserin bir yerinde terim II. Bayezid'in yüksek bir makama, bilhassa vezirliğe atadığı devlet adamlarını eleştirmek için kullanılmıştır:

Sultân Bâyezîd Hân zamânına gelince ... atabe-i ulyâ-yı Osmâniyyede âdet ve kânûn cümle-i şâhân-ı âli-şânun kapuları mesdûd olmâyub mekşûf olub ... erkân-ı devlet ve âyân-ı saltanatları ol zemânenün merdümzâdeleri, kemâl-i maarif-ü-fezâyil ile mamûr âzâdeleri olub, hakîkaten Müslümânlar, pâk itikâdlar, nisbet-ü-taassubdan ârî hak-şinâslar, merhamet-istinâslar, sâlih-ü-mütedeyyinler olurlardı ... Bu evsâf ile mamûr ve mevsûf olmâyınca kimesne pâdişâha vezîr olmazdı. Merdümzâde asil olmayub, lakin atabe-i ulyâlarında beslenüb âdâb-ü-talim ile mürebbâ, fezâyil-ü-maarif ile mamûr ve muallâ olmuş bendelerden kimesne irişürse ki vezârete tamâm müstehak ve lâyük ola, ana dahi ol makâm-ı muallâyı inâyet iderlerdi."¹¹¹

Osmanlı bağlamında "kapu" terimi, sultan dahil askeri yönetici seçkinlerin her birinin en yakın maiyeti ya da hane halkı (*kapu halkı*) anlamına gelmekteydi.¹¹² Dolayısıyla *Meâsir*'de, II. Bayezid'den önceki Osmanlı hükümdarlarının hanelerinin açıklığından söz edilmesi, çeşitli toplumsal

¹¹¹ Celâlzâde, *Meâsir*, 48b: "Sultan Bayezid Han dönemine gelinceye kadar ... Osmanlı hanedanının yüce eşiğindeki ünlü hükümdarların haneleri (*kapu*) kapalı değil, açıktı ... Devlet erkânı ve saltanatın ileri gelenleri, dönemin tamamen bilgili, erdemli, tam inançlı, yobazlıktan uzak, merhametli ve dindar hakiki Müslüman olan merdümzâdelerindendi. Bu niteliklere sahip olmayanlar sultanın veziri olamazlardı. [Hatta] eğer bir merdümzâde asil olmamakla birlikte, [sultanın] yüce eşiğinde yetiştirilmiş, eğitilmiş ve erdem ve bilgiyle terbiye edilmiş bir kul olsa bile, kesinlikle [eğer] değerliyse ve hak ediyorsa, ona da o yüce makam verilir." ¹¹² Seçkin hane halkları için bkz. Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households;" Hathaway, *The Politics of Households* [Osmanlı Mısırı'nda Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi]; Toledano, *Slavery and Abolition in the Ottoman Middle East*, özellikle 20-53.

çevrelerden gelen devlet adamlarına mesleki, toplumsal ve siyasi ilerleme fırsatı veren, nitelik ve yeterliliğe dayalı, daha “demokratik” bir görevlendirme sisteminden yana bir sav olarak yorumlanabilir. Aslında vezirlik makamının, soylu ya da sarayda yetiştirilmiş kul olmalarına bakılmadan merdümzâdelere verilmesi gerektiğinin belirtilmesi, Celâlzâde’nin zihninde kategorik olarak iki ayrımı aynı anda canlandırmış olduğunu ima eder. “Yatay” olarak tanımlanabilecek ilk ayrım soyağacına dayalıydı ve kişinin etnik, toplumsal ya da dini kimliği, soylu geçmişi, devşirme kökeni, hatta ne kadar zamandır Müslüman olduğuyla tanımlanabiliyordu.¹¹³ İkinci ve “dikey” ayrım ise liyakat ve yeterliğe dayanıyordu. Celâlzâde’nin bu ayrıma göre tanımladığı merdümzâde sınıfı, liyakat sahibi oldukları müddetçe kullar dahil farklı toplumsal çevrelerden gelen Osmanlı tebaasını içeriyordu.

Bununla birlikte Celâlzâde’nin satırlarının en çarpıcı yanı merdümzâde olabilmek için gene de soylu olmanın tercih nedeni olduğunun belirtilmesiydi. Yazarın yaptığı sınıflandırmanın bu boyutunun önemi, *Meâsir*’in, özellikle de yazarın (ismini vermediği) Osmanlı sultanlarını yalnızca kulları yeğledikleri için eleştirdiği ve niteliksiz üst düzey görevlilere duyduğu nefreti dile getirdiği bir başka bölümünde daha da iyi açıklanıyordu:

Atabe-i ulyâda olan mutasarrıfân-ı saltanat ve mübâşirân-i umûr-ı hilâfetün nazar-ı kimyâ-eserleri cümle kul tâifesine olub, haseb-ü neseb sâhibleri olan merdümzâdeler ve ocâk erleri derecât-ı ulyâda olan menâsıbdan mahrûm kalub, hâssa tîmâr etmegi yarara viril-meyüb bî-asl-ü-bî-hamiyyet denilere hasîs-ü-cehl-küster küştenîlere, marifden hâli-vü-âri hedâyâ-nisâr-ü-irtişâ-şîâr nâdânlara, muhan-neslere tevcîh olunmağla dilâverler ilerü gelmekden meyûs olub, cümle havâtıra ıztrâb gelüb ...¹¹⁴

113 Tijana Krstić’in 16. yüzyılda Osmanlı siyasi yaşamının önemli bir yönü olarak “dinde üstünlük kurma” (*one-upmanship in religion*) dediği şey için bkz. Krstić, “Conversion and Converts to Islam in Ottoman Historiography of the Fifteenth and Sixteenth Centuries,” 70-71 [“15 ve 16. Yüzyıllar Osmanlı Tarih yazımında İslâma Dönme (İhtida) ve Dönmeler (Mühtediler),” 90]. Osmanlı yönetici seçkinlerinin etnik ve coğrafi kökenlerinin bir sosyopolitik bütünleşme kaynağı olarak önemi üzerine bkz. Kunt, “Ethnic-Regional (Cins) Solidarity.”

114 Celâlzâde, *Meâsir*, 53b: “Yüce eşikte saltanat sahibi olanların ve halifelik işlerini yönetenlerin gözleri yalnızca kulların üzerinde olduğunda, kişisel nitelik ve soy üstünlüğü olan merdümzâdeler ve

Bu alıntı, yazarın merdümzâdeler diye sınıflandırdığı kişilerin toplumsal ortamına ilişkin ipuçları taşıdığından özellikle dikkate değerdir. *Meâsir*'in kaleme alındığı zamansal bağlam içinde önemli görevlere getirilmeyi hak eden merdümzâdelerin nitelikleri arasında hem kişisel liyakat (*haseb*), hem de soy (*neseb*) üstünlüğünden söz edilmesi, Celâlzâde'nin imparatorluk yönetiminin üst makamlarına yeterli, değerli ve nitelikli devlet adamlarının atanmasını yeğlediğinin kuşkusuz altını çizmektedir. Ancak Selim'in saltanat iddiasının bağlamı içinde, bu sınıflandırma muğlak bir biçimde nitelikli adamlardan oluşan belirsiz bir gruba değil, askeri statüye gerçek ya da olası erişimi olan belirli bir topluluğa işaret eder. Bu kişiler arasında erken dönemlerden beri Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet etmiş uç beylerinin soylu aileleri bulunmaktadır.

Böyle bir yorumu destekleyen belki de en kuvvetli kanıt I. Süleyman döneminin ilk yarısında mistik eğilimlere sahip bir kadı naibi olduğu anlaşılan Mevlânâ İsâ tarafından kaleme alınan *Câmiü'l-meknûnât* adlı eserde yer alır.¹¹⁵ Bu manzum anlatının *Meâsir*'den en az 20 yıl önce kaleme alınmış ve bildiğim kadarıyla merdümzâde terimini Selim'in taht iddiası bağlamında kullanan *Meâsir* dışındaki tek Osmanlı kaynağı olması, bu müphem terimi aslında ilk kullananın Mevlânâ İsâ olabileceğini düşündürür. Celâlzâde Mustafa bu terimi Mevlânâ İsâ'dan almış olsa bile, iki yazarın aynı terimi biraz farklı anlamlarda kullandıkları anlaşılır. Celâlzâde terimi Selim'in, Anadolu'da kim oldukları bilinmeyen bir grup askere yaptığını belirttiği konuşması bağlamında genel anlamda kullanırken, Mevlânâ İsâ özel olarak Selim'in Rumeli'de topladığı savaşçıları ve beyleri tanımlamak için kullanmıştı.¹¹⁶ Osmanlı kaynakları Selim'in destekçilerinin hatırı sayılır bölümünün, saltanat mücadelesinin en başlarında nüfuz alanının temel bileşenlerinden biri olarak belirlediği ve "beyzâde"ler olarak anılan toplum kesiminden olduklarını belirtir. Bayezid'in muhbirlerinin

yenici ocağı erleri yüksek makamlardan dışlandığında, hassa tımarları vatanperver olmayan, aşağı, cimri, cahil ve nâmert olanlara verildiğinde, gerçek yiğitler umutsuzluğa düştü ve herkes bundan zarar gördü."

¹¹⁵ Mevlânâ İsâ ve eserleri için bkz. Flemming, "Der *Gâmi ü'l-Meknûnât*" ve "Sâhib-Kırân und Mahdi."

¹¹⁶ Bkz. *Câmiü'l-meknûnât*, 75b: "Kande merdümzâde var ana varur;" 76a: "Rûm ilinde kande bir yarar yigit / Vâr-ise yânına vardı ki iğit" ve "Geldi hâna Rûm ilinün begleri."

yazdıkları raporlarda bazı ender ipuçları bulunmasına karşın,¹¹⁷ Selim yanlısı hizip üyelerinin kimlikleri bugüne değin büyük ölçüde karanlıkta kalmıştır. Bu açıdan Osmanlı tarihleri de fazla yardımcı değildir. Anlatıların çoğunda şehzadelerin hizipleri, özellikle de Selim'i tahta çıkaranlar son derece muğlak bırakılmıştır. Bu tür kaynakların hemen hepsi Selim'in destekçilerinin kimliklerini açıklamaktan çekinmiş, belki de Arap ve Acem topraklarını fetheden kişinin, gözü babasının tahtında olan asi bir şehzade gibi algılanmasından kaçınmak istemişlerdi. Aslına bakılırsa geleneksel Osmanlı anlatılarının çoğunda Selim'in davası sıradan fitnelerle saltanatı ele geçirme girişimi olarak değil, sonucu takdir-i ilahi ile önceden belirlenmiş bir mücadele olarak sunulmuştur.

AKINCI BEYLER VE KÖKENLERİ

Ancak sonraki sayfada çevrimyazısını bulacağınız tek yaprakтан oluşan tarihsiz bir belge, Osmanlı tarihlerinin bu hesaplı sessizliğini bozar.¹¹⁸ Söz konusu arşiv kaydı, Selim'le birlikte Kefe'ye gelenler ile ona sonradan Akkirman'da katılan beylerin listesini içerir.¹¹⁹ Bu belge 1511 dolaylarında Rumeli'deki Selim yanlısı hizip üyelerinin bilinen en kapsamlı listesi olmakla birlikte, listedeki bilgileri somut olarak doğrulayacak başka belgelerde ya da

117 Günümüze ulaşan ender bir ipucu Yahya Paşa oğlu Bâli Bey'in II. Bayezid'e gönderdiği raporda bulunmaktadır. Bkz. TSMA E.3703 (E.645/54).

118 Söz konusu belge Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde TSMA D.5374 envanter numarasıyla kayıtlıdır. İlk bakışta aynımış gibi görünen ve 131. sayfada çevrimyazısını bulacağınız TSMA D.7603 numaralı bir başka belgeyse TSMA D.5374'ün ön taslağı olabilir. Bu iki belge arasındaki karşılıklı ilişki için bkz. Çıpa, "The Centrality of the Periphery," 44-51.

119 Özgün baskıda Selim'in Balkanlardaki destekçilerine tahsis edilen ve bu destekçiler tarafından harcanan toplam para miktarlarını gösterdiğini belirttiğim bu belgelerin, Selim'in tahta çıkışından sonra hazırlanmış olduğu ve adı geçen kişilere verilen tımar ve zeamet toplamalarını gösterdiği yönündeki değerlendirme için bkz. Yılmaz, "Selim'i Yazmak," 348-352. Söz konusu değerlendirmeyi büyük ölçüde ikna edici bulmakla birlikte, Osmanlı maliye/muhasebe ve dirlik/tımar kayıtlarında kullanılan terimlerin karşılıklı geçişkenlik göstermesi; dirlik kayıtlarına konu olan tımar ya da zeamatlerin sadece değerlerinin değil genellikle yerlerinin de belirtilmesi; ve bu belgede isimleri zikredilen beylerden bazılarına 16. yüzyılın hemen başlarında tahsis edilen dirliklerin değerinin bu listede verilen rakamlarla önemli farklılıklar göstermesi gibi unsurları göz önüne aldığım da kesin bir sonuca varamadığımı belirtmek isterim. Buna rağmen, kitabın bu bölümündeki düzeltmeleri her iki olasılığı da dikkate alarak yaptım. Belgelerin 1511 yılında Selim'e destek verenlerin kimliklerine doğrudan ya da dolaylı olarak göndermede bulunduğu ve bu askeri şahsiyetlerin Selim'in Osmanlı tahtına yönelik iddiasının sürmesini sağladığı yönündeki genel yorumumun geçerliliğini ve söz konusu belgeyi gerek kitabımın özgün baskısında gerekse burada tam da bu amaçla kullanmış olduğumu bir defa daha önemle vurgulamak istiyorum.

Kefeden bile gelenler bunlardur

İlaldı Sultan oğlu Mahmud Beg 71300 100000	Gümlü oğlu İskender Beg 19100 30000	Karlı oğlu İskender Beg 17721 30000	Davud Beg oğlu Mustafa Beg 25810 40000

Eğriboz Begi oğlu Mehemmed Ali 32000 45000	Kasım Beg oğlu Mustafa Beg 20000 50000	Moralu Muhammed Beg 22800 35000

Akkirmandan berü istikbâle gelenler bunlardur

Yahya Paşa oğlu Mehemmed Beg 142426	Astaneş oğlu Ali Beg 28726 40000	İhtimanoğulları Kasım Beg 34000 55000	Mehemmed 15850 26000	Şadi Beg oğlu Halil Beg 39100 47000

Dilsüz karındaşı Mehemmed Beg 29334 40000	Ömer Beg oğlu İdris Beg 26858 40000	İsfendiyar oğlu Celil Çelebi 68510 86000	Rüstem Beg oğlu Ahmed Çelebi 31300 40000

Yahya Paşa hısmı Rüstem Beg 21000 30000	Güvereli Kasım Beg 22200 30000	Koca Davud Paşa oğlu Haydar Beg 51800 65000	Kızkapan oğlu Hüseyin Beg 32490 40000

İnal oğlu Mehemmed Beg 15000 25000	İbrahim Beg oğlu Melik Arslan 20000 30000	Alp Arslan oğlu Musa Beg 30853 40000	Koca Davud Paşanın karındaşı oğlu Mehemmed Beg 23000 28000

Minnet oğlu Kazgan Beg 42074	Çengi Hızır Beg oğlu Piri Beg 21560 27000	Daye Hatun oğlu Bali Beg 24600 30000	Turahan Beg oğlu Hızır Beg 15000 20000

Balta oğlu Piri Beg 27304 40000	İskender Beg oğlu Bali Beg 56500 70000	Üveys Beg oğlu Mehemmed Beg 17200 25000	Gümlü oğlu Mustafa Beg 14240 25000

Cerrah voyvoda sipahidur 13000 18000	Hekim Yakub oğlu Mahmud 13000 18000	Malkoç oğlunun Üveys voyvoda 19000 25000

cem'an -----
ellerinden giden ve bi'l-fi'l ziyâde olan
1120656 1317000

bedelinden tefâvüt

yekûn ----- 196344

TKSA D.7603

Kefeden bile gelen bunlardır ki zikr olunur

İlaldı Sultan	Gümlü oğlu	Karlı oğlu	Davud Beg oğlu
oğlu Mehmed Beg	İskender Beg	İskender Beg	Mustafa Beg
71300	19100	17721	25810
100000	30000	30000	40000

Eğriboz sancağı begi oğlu	Kasım Beg oğlu	Moralı Muhammed Beg
Muhammed Ali	Mustafa Beg	
32000	20000	22800
45000	50000	35000

Akkirmanndan berü istikbâle gelenler bunlardır

mezkûr bâkidür

mezkûra sancak oldı

Yahya Paşa oğlu	İlaldı Sultan	Astaneş oğlu	İhtimanogulları
Muhammed Beg	oğlu Mehmed Beg	Ali Beg	Kasım Beg Muhammed
142426	121788	28726	34000 15850
		40000	55000 26000

Şadi Beg oğlu	Dilsüz karındaşı	Ömer Beg oğlu	İsfendiyar oğlu
Halil Beg	Mehmed Beg	İdris Beg	Celil Çelebi
27500	29334	26858	52000
35000	40000	40000	70000

Rüstem Beg oğulları	Yahya Paşa hısmı	Güvereli	Koca Davud Paşa
Ahmed Çelebi	Rüstem Beg	Kasım Beg	oğlu Haydar Beg
31300	21000	22200	51800
40000	30000	30000	65000

Kızkapan oğlu	İnal oğlu	İbrahim Beg oğlu	Alp Arslan oğlu
Hüseyin Beg	Mehmed Beg	Melik Arslan	Musa Beg
33000	16400	20000	30000
40000	25000	30000	40000

Koca Davud Paşanın	Minnet oğlu	Çengi Hızır Beg	Daye Hatun oğlu
karındaşı oğlu		oğlu Piri Beg	Bali Beg
Mehmed Beg			
23000		21560	24600
28000		27000	30000

Turahan Beg oğlu	Balta oğlu	İskender Beg oğlu	Cerrah voyvoda
Hızır Beg	Piri Beg	Bali Beg	sipahıdur
15000	27304	56500	13000
20000	40000	70000	18000

cem'an -----

ellerinden giden	bi'l-fi'l ziyâde olan
988089	1196000

yekûn-----

2184089

anlatılarda adı geçen beylere özel göndermeler bulunmaması, belgede isimleri zikredilen şahsiyetlerin kimliklerini ve aralarındaki ilişkileri irdeleyen kesin bir çözümleme yapılmasını zorlaştırır. Aşikâr bir zorluk da, bu belgenin hedef kitlesinin tam olarak bilinmemesidir. Anlaşıldığı kadarıyla bu hedef kitle belgeyi hazırlayanların yakınında ve çağdaşı olan ve listede isimleri zikredilen beylerin kimliği hakkında bizzat bilgi sahibi olan kişilerden oluşmaktaydı. Daha önceden de belirtildiği gibi bazı beylerin kimlikleri kesin bilinmekle birlikte, diğerlerinden emin olmak imkânsızdır.¹²⁰ İlginçtir, kişisel bilgileri eksik bazı beylerin atalarına ya da akrabalarına bol bol gönderme bulunur. Ayrıca bu kişilerin soyağacına şöyle bir bakıldığında, bazılarının siyasi duruşlarıyla ilgili dolaylı da olsa bilgi edinebiliriz. Selim'in saltanat iddiasının ilk aşamasında onun yanında olan 36 beyin kesin olmayan kimlikleri bile, muhalif şehzadenin Rumeli'de yükselmesine katkıda bulunan siyasi ve askeri güç ağlarının nerelere uzandığını görmemizi sağlar. Bölüm ilerledikçe bu askeri figürlerin büyük bölümünün paylaştığı en önemli ortak niteliğin, sahip oldukları siyasi ve askeri gücün temellerinin imparatorluğun Balkan sancaklarında yer alması olduğunu göreceğiz.

Her şeyden önemlisi, Selim'in destekçilerinin listesinde adları verilen askeri önderlerden belki üçü hariç hepsinin Rumeli'de önemli makam-larda bulunmuş olmalarıdır.¹²¹ Bu kişilerin tanımlayıcı kimlikleri ve aile adla-

120 Belgede isimleri zikredilen tarihi şahsiyetlerin kimliklerini ve aralarındaki ilişkileri irdeleyen (*prosopographical*) ayrıntılı bir inceleme-yi başka yerde yapmış olduğumdan burada yalnızca bu incelemenin sonuçlarını verdim. Bkz. Çıpa, "The Centrality of the Periphery," 4. Bölüm.

121 Bu üç istisna İlalî Sultan'ın oğlu Mahmud [Mehmed] Bey, Güvereli Kasım Bey ve İnaloğlu Mehmed Bey'di. İlalî Sultan II. Bayezid'in kızlarından biri, dolayısıyla Selim'in kız kardeşiydi; Selim tahta çıktığı zaman bir kutlama mektubu yollamış, buna karşılık Selim de İlalî Sultan'ın kızlarından birine cömert bir maaş ve harçlık bağlamıştı. Bkz. Uluçay, "Bayazid II.'in Ailesi," 122. Kasım Bey'in "Güvereli" olarak tanımlanmasının bir yer adına gönderme olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Anadolu'nun Doğu Akdeniz kıyılarında bu adla anılan en azından iki yer vardır; bunlardan biri İçel'de, öbürü de Antakya'dadır ve ikisi de o tarihlerde Osmanlı sınırlarının hemen dışındadır. Biri Ramazanoğlu Beyliği'nin sınırları dahilinde, öbürü de Memlukların denetimi altındaki topraklardaydı. Tokat dolaylarını nüfuzu altına alan yerel bir hanedanın başındaki İnaloğlu İbrahim'in adı, I. Bayezid'in oğlu I. Mehmed'in 1402 Ankara Muharebesinden sonra Anadolu'daki Osmanlı üstünlüğünü yeniden kurmak üzere mücadeleye giriştiği birkaç Türkmen önderle birlikte anılır. İnaloğulları'nın Anadolu'nun yeniden Osmanlılaştırılmasına muhalif olmuş olmaları kendi içinde önemli olmakla birlikte, içlerinden İnaloğlu Mehmed Bey'in Selim'in saltanat mücadelesi bağlamında özellikle önemli rol oynadığı anlaşılır. İnaloğlu İbrahim, I. Mehmed'in yeniden merkezileştirme amacıyla giriştiği mücadeleye yenik düşen Türkmen beyleri arasında sayıldıktan yaklaşık yüz yıl sonra İnaloğlu Mehmed Bey'e yapılan bir gönderme, onu II. Bayezid'in merkezi otorite kurmasına karşı çıkan Selim'in destekçileri arasına yerleştirir. Bkz. Neşri,

rı dikkatle incelendiğinde birkaçının saray-ı hümayunda siyasi açıdan önemli bazı kişilerle bağlantılı oldukları görülür.¹²² Bunlardan bazıları Osmanlı sancakbeyleri ya da onların soyundan gelenlerdi.¹²³ Bu görevlilerin birkaçı devşirme kökenli devlet adamlarının soyundan gelenler ya da akrabaları-yken,¹²⁴ birkaçının voyvoda unvanını taşıması onların da imparatorluğun hizmetindeki sancakbeyleri, mütezimler, yerel süvari bölüklerinin ya da akıncı birliklerinin komutanları olduklarını ve Osmanlı devletinin Balkanlar'da batıya doğru genişlemesinde önemli roller üstlendiklerini gösterir.¹²⁵ Bu beylerden en azından ikisinin, 15. yüzyılın ilk çeyreğinde, özellikle de Ankara Muharebesinden sonra başlayan iç savaş döneminde Osmanlı devletinin merkezileştirme çabalarına meydan okuyan Anadolu'daki küçük hanedanların hükümdarlarının soyundan gelmiş olması muhtemeldir. Bunlardan biri, Minnetoğlu Kazgan Bey, büyük olasılıkla Osmanlı egemenliğini Anadolu'da yeniden kurmaya çalışan I. Mehmed tarafından bir tehdit olarak algılanarak

Kutâb-ı cihânnümâ, cilt 1, 387; Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, 64.

122 Örneğin Mehmed Bey adında biri "Dilsüz'ün kardeşi" olarak tanımlanır. Büyük olasılıkla "Dilsüz" Osmanlı sarayında, muhtemelen muhafız, bakıcı ya da haberci olarak görev yapan sağır dilsiz birini tanımlar. Kesin olmayan bu tanımlama, Osmanlı hanedanının iki farklı üyesine hizmet eden bu iki erkek kardeş arasındaki olası bir bağlantının ipucunu verir ve birinin saray-ı hümayun içinde sultana hizmet ederken, öbürünün muhalif bir şehzadenin peşinden giderek savaş alanında etkin olduğunu düşündürür. Osmanlı İmparatorluğu'nun hizmetindeki sağır dilsizlerle ilgili bkz. *El'*, madde "Dilsiz" (B. Lewis). Bâli Bey de benzer biçimde muhtemelen Selim'in oğlu Süleyman'ın süt annesi olan "Daye Hatun'un oğlu"ydü. Bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 2, 326. II. Mehmed döneminde mesleğinde yükselen saray hekimlerinin Yahudi asıllı "Hekim Yakub Paşa'nın oğlu" olarak tanımlanan Mahmud adındaki kişi de paşanın (ö. 1484) ya oğlu ya da torunuydu. Yakub Paşa'nın kariyeriyle ilgili olarak bkz. Lewis, "The Privilege Granted by Mehmed II to His Physician;" Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 523. Büyük olasılıkla Selim'in lalası Kızkapanoğlu Mehmed Bey'in oğlu olan Kızkapanoğlu Hüseyin Bey'in Selim'le, listede adı geçen diğer beylerden daha doğrudan bir ilişkisi olduğu varsayılabilir.

123 Örneğin hem Mehmed [Muhammed], hem de Ali "Egriboz sancakbeyinin oğulları" olarak tanımlanmışlardır (Egriboz bugün Evvoia/Euubea, Yunanistan).

124 Örneğin Haydar Bey ve Mehmed Bey de sırasıyla "Koca Davud Paşa'nın oğlu" ve "Koca Davud Paşa'nın kardeşinin oğlu" olarak tanımlanmışlardır. Koca Davud Paşa'nın (ö. 1498) kariyeri hakkında bkz. Reindl, *Männer um Bâyezid*, 162-176.

125 Slavca kökenli voyvoda (*voivod* / *voivode*) terimi önceleri bir askeri birimin komutanı anlamına gelirken sonradan Osmanlıca sancakbeyi terimine benzer bir anlamda kullanılmıştır. Terim Boğdan ve Eflak prenslerinin resmi unvanlarının bir parçası olarak da kullanılmakla birlikte, Osmanlılar için daha çok Balkanlar'daki akıncı birliklerinin komutanlarını ifade eder. Terimin değişik anlamları için bkz. Bayerle, *Pashas, Beks, and Effendis*. Çeşitli akıncı beylerinin kimi Osmanlı kaynaklarında voyvoda olarak anılmasını dikkate alırsak, listedeki "Cerrah voyvoda" ve "Üveys voyvoda"nın da akıncı birliklerinin başındaki uç beyleri oldukları anlaşılır. Örneğin 1498'de akıncı komutanı olan "Hasan voyvoda" için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 185; 1480'de akıncı birliklerinin başındaki "Yunus voyvoda" için bkz. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, 246.

Rumeli'ye sürgün edilen Tatarların başındaki Minnet Bey'in soyundandı.¹²⁶ Minnet Bey ve beraberindeki Tatarlar her ne kadar Osmanlı merkezileştirme çabalarına karşı Anadolu'da bir tehdit oluşturmuşlarsa da, Rumeli'ye geçtikten sonra kuşaklar boyunca Osmanlı devletine akıncı birlikleri olarak hizmet etmişlerdir.¹²⁷ İsfendiyaroğlu Celil Çelebi'nin de soyu benzer biçimde, Sinop bölgesinde adıyla anılan bir beyliğin kurucusu olan İsfendiyar Bey'e (ö. 1493) kadar izlenebilir. İsfendiyar Bey'in Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında Osmanlı karşıtı ve/veya merkezileşme karşıtı olarak tanınan kişilerle yakın bağları vardı; dolayısıyla Osmanlı hükümdarlarıyla ilişkilerinin, iyimser bir görüşle, sorunlu olduğu söylenebilir.¹²⁸

126 Aşıkpaşazâde'nin *Menâkıb-ı* Minnet Bey'e değinen en eski Osmanlı kaynaklarından biridir. Aşıkpaşazâde'nin I. Mehmed'in Samsun'u ele geçirmesinden sonraki olaylara yoğunlaştığı 76. Bölüm'de Minnet Bey, Timur'un Ankara Muharebesinde kazandığı zaferden sonra İskilip'te (bugün İskilip, Çorum) kalmayı seçen hatırı sayılır bir Tatar grubunun başındaki kişi olarak tanımlanır. Aşıkpaşazâde'ye göre I. Mehmed bütün Tatarların Timur'la beraber Anadolu'dan ayrıldığını öğrenince çok şaşırır. Osmanlı topraklarında yaşayan bu grubun askeri seferlere katılmamasından rahatsız olan padişah, Minnet Bey'i çağırarak, onları Rumeli'de Filibe (bugün Plovdiv, Bulgaristan) yakınlarındaki Konuşhisarı'na sürgün ettiğini bildirmişti. Bkz. Aşıkpaşazâde, *Menâkıb* (Yavuz ve Saraç baskısı), 425-426. Ayrıca bkz. Neşri, *Kitâb-ı cihânnümâ*, cilt 2, 543. Minnet Bey ve Tatarların Rumeli'ye nakli hakkında bkz. Boykov, "In Search of Vanished Ottoman Monuments in the Balkans," 48-49.

127 Aşıkpaşazâde Minnet Bey ile beraberindekileri yoksulluk içinde yaşayan bir grup olarak tanımlar ve Minnet Bey için (bazı çağdaşlarının kullandığı) gazi unvanını bir yana bırakarak, yalnızca "akın beyi" der. Ancak Minnet Bey, Tatarların Konuşhisarı'ndaki yeni yerleşmelerin gelişiminde oynadığı önemli rol nedeniyle bazı Osmanlı tarihçileri tarafından takdirle karşılanmıştır. Bkz. Aşıkpaşazâde, *Menâkıb* (Yavuz ve Saraç baskısı), 425-426; Neşri, *Kitâb-ı cihânnümâ*, cilt 2, 543; Yüsf, *Târîh*, 95. 1444 Varna Muharebesinde II. Murad'a katılan önemli komutanlar arasında "Minnetzâde" adında birinden söz edilir, ayrıca "Minnetoğlu Mehmed Bey" adında birinin de Sırbistan'dan (Laz İli) vergi toplayan ve 1463'te Bosna Sancağı'na atanan bir sancakbeyi olduğu belirtilir. Bkz. Yüsf, *Târîh*, 153, 163; Neşri, *Kitâb-ı cihânnümâ*, cilt 2, 767; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 82-83. Minnet Bey'in torunları ve Osmanlı yönetimiyle ilişkileri hakkında bkz. Boykov, "In Search of Vanished Ottoman Monuments in the Balkans," özellikle 59-60.

128 İsfendiyar Bey, Candaroğulları Beyliği'nin başındaki Bayezid Bey'in (ö. 1385) oğluydu. Candaroğulları Beyliği'nin tarihiyle ilgili olarak bkz. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, cilt 1, 53-181. Osmanlı ordusunun Ankara Muharebesinde bozguna uğramasından sonra İsfendiyar Bey Timur'un egemenliğini kabul ederek önce Menteşe Beyliği'nin başındaki Mehmed Bey'e katılmış, sonra da Kastamonu dahil Candaroğlu Beyliği'ne ait topraklar üzerinde denetim sağlamış. Fetret Devrinde, Mehmed Çelebi'nin Osmanlı tahtı üzerindeki iddiasına karşı Balkanları kendi nüfuz alanları olarak kullanan şehzadelerden önce İsa'nın (ö. 1408), sonra da Musa'nın (ö. 1413) en önemli destekçilerinden olmuştu. I. Mehmed'in 1413'te Osmanlı topraklarını yeniden birleştirmesinden sonra bile İsfendiyar Bey sultanın otoritesine meydan okuyarak, Musa'nın eski kazaskeri olan ve belki de Osmanlı tarihindeki en önemli, ama başarısız ayaklanmanın başını çeken Şeyh Bedreddin'in yanında yer almıştı. Osmanlı hükümdarları ile İsfendiyaroğulları arasındaki evlilik bağlarına karşın, aralarındaki ilişkiler II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde Karadeniz kıyılarındaki bölgeler üzerinde doğrudan denetim kurabilmek için girişimleri açık mücadelelerle lekelenmişti. Ancak en gerilimli dönemler bile ara barış görüşmeleri ve karşılıklı soylu davranışlarla yumuşatılmış görünmektedir. Bu bağlamda özellikle dikkat çekici bir olay II. Meh-

Listede adı geçenlerden özellikle önemlileri, Balkan vilayetlerinde etkin olan erken Osmanlı uç beylerinin ve Osmanlı öncesinin (ya da geç Bizans döneminin) asillerinin soyundan gelen ya da onlarla bir şekilde ilişkili olan beylerdi. Aile adlarına bakıldığında, listedeki en az dokuz beyin bu gruba girdiği ve listede aynı coğrafi, askeri ve siyasi geçmişe sahip kişilerden oluşan en geniş grubu oluşturdıkları anlaşılır.¹²⁹ Selim'in iktidara yükselmesi bağlamında bu kişiler imparatorluğun Rumeli sancaklarında köklü siyasi ve askeri güce sahip önemli birer komutan olarak öne çıkmışlardı. Aile adları –Malkoçoğlu, Gümlüoğlu, Karlıoğlu, Turahanoğlu ve Mihaloğlu dahil– onların erken Osmanlı devletinin yayılcı siyasetine akıncı beyleri olarak katkıda bulunan ünlü uç beylerinin soyundan geldiklerini ya da onlarla ilişkili olduklarını gösterir.

Erken Osmanlı döneminin en ünlü ailelerinden biri olan Malkoçoğulları, Osmanlıların Balkanlar'daki ilerleyişinde I. Bayezid döneminden itibaren önemli rol oynamışlardı.¹³⁰ Bu tanınmış aileyi kuran ve adını veren Malkoç Mustafa Bey (ö. 1402'den sonra), I. Bayezid'in en güvendiği beylerden biriydi. 1402'de Ankara Muharebesi sırasında Timur'un askerlerinin

med'in İsfendiyaroglu İsmail Bey'e Filibe'yi vermesiydi. Bu yalnızca iki hanedan arasındaki gerilimin geçici de olsa azalmasına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda sonraki kuşakların Balkanlar'da nüfuz alanlarını oluşturmalarının da önünü açmıştı. Bkz. Yücel, "Candar-oğlu Çelebi İsfendiyar Bey;" Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 1, 85, 88; Çıpa, "Contextualizing Şeyh Bedreddin;" Halil b. İsmail, *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin*, 444-454. İsfendiyaroglu İsmail Bey'in Filibe'deki sancakbeyliği ve mimari etkinliklere katkısı için bkz. Boykov, "Anatolian Emir in Rumelia." İsmail Bey'in Kastamonu'nun mimari tarihine olan katkısı için bkz. Çetin, *Candaroglu Yurdunda Bey İmaretləri*, 61-96. İsfendiyaroglu ailesine ait dini vakıflarla ilgili Osmanlı tahrir kayıtları için bkz. Gökbilgin, XV. ve XVI. *Asırlarda Edirne ve Paşa Lıvası*, 328-330. İsmail Bey'in yaptırdığı yapıların kitabelerinde ve vakıf senetlerinde kendisine atfedilen unvanlar, Müslüman dünyasındaki Osmanlı üstünlük iddialarıyla yansacak niteliktedir. Bunlarda kendisinden "es-sultânü'l-muazzam" (büyük sultan) ve "es-sultân ve'l-hâkânü'l-azim mevlâtü'l-mülkü'l-arab ve'l-acem" (büyük sultan ve hakan [ve] Arap ve Acem topraklarının efendisi) olarak bahsedilir. İsmail Bey'in Kastamonu'daki yapılarını ithaf kitabelerinde ve vakıf senetlerindeki unvanları için bkz. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, cilt 1, sırasıyla 173-175 ve 113n366.

129 Bu beyler şunlardı: Gümlüoğlu İskender Bey, Gümlüoğlu Mustafa Bey, Karlıoğlu İskender Bey, İhtimanoğlu Kasım Bey, İhtimanoğlu Mehmed, Malkoçoğlu voyvodası Üveys, Turahanoğlu İsmail Bey, İhtimanoğlu Kasım Bey, İhtimanoğlu Mehmed Bey ve Yahya Paşa'nın oğlu Mehmed Bey ve Yahya Paşa'nın hısmı Rüstem Bey. Listede Kasım Bey'in oğlu Mustafa Bey olarak geçen kişi muhtemelen İhtimanoğlu ailesinden. Morali Muhammed Bey ve Ömer Bey'in oğlu İdris Bey de Turahanoğlu soyundan olabilir. Bu son üç kişinin kimlikleriyle ilgili olarak bkz. Çıpa, "The Centrality of the Periphery," 181-183, 190-191.

130 Özgün adı Malkoviç ya da Markoviç. Bu ailenin kökleri, üyeleri, ayrıca askeri önder ve resmi görevli olarak oynadıkları roller hakkında bkz. Babinger, "Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Malkoçoğlu's;" Başar, "Malkoçoğulları;" Zlatar, "O Malkoçoima," 105-114. Malkoçoğulları'nın mimari etkinlikleri üzerine bkz. DİA, madde "Malkoç Bey Camii" (S. Eyice); DİA, madde "Malkoçoğlu Türbesi" (S. Eyice); Gero, "Neuere Angaben zur Geschichte der türkischen Architektur in Ungarn," 191-209.

eline düşmüştü.¹³¹ Soyundan gelenler, özellikle oğlu Malkoçoğlu Bâli Bey ve torunları Ali ve Ali Tur Osmanlı tarihlerinde başarılı akıncı komutanları ve ehil yöneticiler olarak öne çıkmışlardır.¹³² Örneğin Uruç Bey, Bâli Paşa'dan Akkirman sancakbeyi ve 1498'deki büyük akıncı seferini örgütleyen kişi olarak söz ederken, oğlu Ali Bey'in de bu sefere katılan komutanlardan biri olduğunu belirtir.¹³³ Her ne kadar Tur Ali Bey, I. Selim'in kardeşi ve baş rakibi Ahmed'le mücadele etmesi için gönderdiği komutan olarak diğerlerinden ayrı tutulsa da, Malkoçoğlu kardeşlerin belki de en çarpıcı özelliği, ikisinin de Çaldıran Muharebesinde Selim için savaşmış ve 1514'te muharebe alanında ölmüş olmalarıdır.¹³⁴ Malkoçoğulları'nın kaderini göz önüne aldığımızda "Malkoçoğlu'nun Üveys voyvoda"sının da aileyle ilişkili bir akıncı beyi olarak, 1511 gibi erken bir tarihte Selim'in Balkanlar'daki destekçilerine katılmış olması uygundur.¹³⁵

Selim'in Rumeli'deki destekçileri arasında sayılan diğer iki önemli komutan da Yahya Paşa'yla (ö. 1507) akrabalıkları üzerinden tanımlanmıştır. II. Mehmed döneminde bir akıncı beyi olan Yahya Paşa, II. Bayezid'e yalnızca bey, sancakbeyi ve vezir olarak hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda aileye damat girmişti.¹³⁶ Geleneksel Osmanlı tarihlerinde Yahya Paşa'nın soyundan gelenlerin "Yahya Paşazâde" diye anılması, onun komutan, devlet adamı ve geniş Osmanlı hanedan ailesinin bir üyesi sıfatıyla sahip olduğu seçkin mertebeye işaret eder. Buna ek olarak Rüstem Bey adında biri de listede "Yahya Paşa'nın hısmı" kelimeleriyle yer alırken, oğlu Mehmed Paşa'nın da (ö. 1551) adı önemli bir uç beyi olarak Selim'in Rumeli'deki destekçileri arasında sayılmıştır.¹³⁷ Kan bağıyla kısmen Osmanlı olan

131 Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 4, 94.

132 Ali ile Ali Tur'un kariyerleri hakkında bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 3, 495. Malkoçoğlu Bali Paşa'nın 1476 Semendire beyi olarak hizmetleri ve 1480'de Eflak'a düzenlenen akınlara olan katkısı hakkında bkz. Imber, *The Ottoman Empire*, 1300-1481, 228; Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 2, 3.

133 Uruç, *Tevârih* (Öztürk baskısı), 179.

134 Malkoçoğlu Tur Ali Bey'in ölümü Çaldıran Muharebesinin hemen ardından hazırlanan bir kayıta belirtilmiştir. Bkz. BOA, Maliyeden Müdevver 7, 85a. Bu gönderme için Mariya Kiprovska'ya teşekkür ederim. Ayrıca bkz. Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 200a.

135 Bkz. TSMK D.5374.

136 Yahya Paşa'nın kariyeri hakkında bkz. Reindl, *Männer um Bayezid*, 336-345. Evlilik yoluyla sultanın ailesine girmesiyle ilgili olarak bkz. Uluçay, "Bayazid II.'in Ailesi," 118.

137 Mehmed Paşa'nın yaşamı, kariyeri ve mimariye olan katkıları için bk. Fotić, "Yahyapaşa-oğlu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade."

Mehmed Paşa atalarının uç beyliği geleneğini sürdürmüştü. Akıncı birliklerine kumanda etmekle görevlendirilen Mehmed Paşa, 1529'da Morovya ve Bavyera gibi uzak bölgelere akınlar düzenlemişti. Ancak Hristiyan komutanlara Orta Avrupa'da meydan okumadan önce, II. Bayezid'in oğulları arasındaki saltanat mücadelesinde baş rolde olduğu anlaşılır. Mehmed Paşa'ya tahsis edilen gelirin diğer bütün komutanlardan fazla olması, daha 1511 gibi erken bir tarihte oldukça büyük bir orduya, kuşkusuz Selim'e destek veren en büyük birliğe sahip olduğuna işaret eder.

Bu soylu ailelerin çoğunun adlarının Osmanlı tarihinin erken dönemlerinde ortaya çıkmış olması onların daha önce de muhalif şehzadelere destek vermiş olduklarını düşündürür. Ayrıca Selim'in destekçilerinin gitgide merkezileşen bir imparatorluk otoritesi karşısında konumlarıyla ilgili eskiden beri var olan pazarlığa oturma eğilimlerini sürdürdüklerini, bunun da bu ailelerin süregelen merkezileştirme sürecine karşı duydukları hoşnutsuzluğun bir göstergesi sayılabileceğini gösterir. Gümlüoğlu ailesinin iki üyesinin adlarının Selim'in Rumeli'deki destekçilerinin listesinde bulunması bu durumu örnekler.¹³⁸ Erken tarihlerin yanı sıra, arşiv belgeleri de aileye adını veren kişinin tanınmış bir uç beyi olduğundan söz eder. Âşıkpaşazâde ve Neşri, I. Bayezid'in oğlu Mustafa'nın ("Düzmece," ö. 1422?) II. Murad'a karşı başlattığı ayaklanma bağlamında akıncıların ünlü komutanları Turahan Bey ve Evrenos Bey'in yanı sıra, Gümlüoğlu diye birinden de bahsederler.¹³⁹ Başlarda Mustafa'yı destekleyen Gümlüoğlu'nun da, Turahan Bey ile Evrenos Bey'in ardından Murad'ın tarafına geçmiş ve böylece Mustafa'nın ölümüne yol açmış olduğu görülür.¹⁴⁰

138 Laonikos Chalkokondyles (ö. yak. 1490) ailenin en eski üyesine "Koumouli" der. Bkz. Kurat, *Die türkische Prosopographie bei Laonikos Chalkokandyles*, 56; Anonim, *Gazavat-ı Sultân Murâd*, 105n36. Günümüz araştırmalarında ailenin adı farklı biçimlerde geçer. Neşri'nin *Kitâb-ı cihânnümâ*'sının editörleri Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, "Gümlüoğlu;" Yûsuf b. Abdullâh tarihinin editörü Efdal Sevinçli, "Gümlü oğlu;" Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill*'inin editörü Nuri Akbayan, "Kümlüoğlu;" Âşıkpaşazâde'nin *Menâkıb*'inin editörleri Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç, "Kömlüoğlu;" Colin Imber de "Kümelioğlu" adlarını kullanmışlardır.

139 Osmanlı tarihindeki bu ilginç olayla ilgili olarak bkz. Melville-Jones, "Three Mustafas (1402-1430);" Âşıkpaşazâde, *Menâkıb* (Yavuz ve Saraç baskısı), 434; Neşri, *Kitâb-ı cihânnümâ*, cilt 2, 561. Bu ayaklanma, hem Mustafa'nın, hem de Selim'in Rumeli'deki destekçilerinin aynı toplumsal-siyasi katmandan olduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

140 Yûsuf, *Târîh*, 111.

Bağlılığı esnek tutmak anlaşılan Gümlioğlu ailesinin işine geliyordu. II. Murad uç beylerinin sadakatinden sürekli kuşku duymasına rağmen¹⁴¹ onlara mülk bağışlamaya devam etmiş, sonradan II. Mehmed ve II. Bayezid de bağışları sürdürmüşlerdi.¹⁴² II. Murad'ın askeri girişimleriyle ilgili anonim bir anlatıda bir Gümlioğlu'nun Sarac-ili'nin (bugün Timok yakınlarında, Sırbistan) beyi, bir başka Gümlioğlu'nun da Severin (bugün Szörény, Macaristan) beyi olarak Osmanlı devletine hizmet ettikleri belirtilir.¹⁴³ Selim'in Rumeli'deki destekçilerinin listesinde bu ailenin soyundan iki kişi vardır: Gümlioğlu Mustafa Bey ve Gümlioğlu İskender Bey. I. Selim ile I. Süleyman döneminde tutulan tahrir defterlerindeki sayısız gönderme sayesinde ikisinin de kimliğini kesin tespit etmek mümkündür. Mustafa Bey 1514'te Çaldıran Muharebesinde hayatını kaybetmiş,¹⁴⁴ ama anlaşılan İskender Bey sonraki Osmanlı hükümdarlarının da desteğini alabilmişti. II. Mehmed'in Gümlioğlu'nun oğullarından Saltık Bey ile İskender Bey'e Zağra Eskisi'nde çok sayıda köy bağışladığını, ardından önce II. Bayezid'in, sonra da I. Selim'in bu mülkleri onayladıklarını kanıtlayan I. Selim dönemine ait bir tahrir defteri bu bağlamda özel bir önem taşır.¹⁴⁵ Gümlioğlu soyundan gelenlere hem mülk, hem de vakıf olarak bağışlanan köy sayısının zaman içinde önemli ölçüde artmış olması, bu ailenin üyelerinin konumlarıyla ilgili sonraki hükümdarlarla da başarılı pazarlıklar yapabildiklerini gösterir. Selim, giriştiği saltanat müca-

141 II. Murad 1443-1444 seferlerine hazırlanırken dahi uç beylerinin ne kadar kolayca taraf değiştirebildiklerini unutmamış gibidir. Bkz. Anonim, *Gazavât-ı Sultân Murâd*, 13.

142 Gümlioğlu ailesinin Zağra Eskisi'ndeki (bugün Stara Zagora, Bulgaristan) vakıfları ve mülkleri üzerine muhtemelen en kapsamlı ve eski kaynak 1489 tarihli bir defterdir. Bkz. BOA, Tahrir Defteri 26, 50-53. 18. yüzyıla ait bir vakıf senedi kaydı için bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Vakfiye Defteri 734, f. 77, no. 49. Ailenin, Saltık, İskender ve Paşa Yigit gibi bazı üyelerine verilen mülk ve vakıflarla ilgili arşiv belgelerine göndermeler için bkz. Gökbilgin, XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, 229-231. Gümlioğlu ailesine ait vakıflar üzerine kısa bir araştırma için bkz. Pala, "Rumeli'de Bir Akıncı Ailesi: Gümlioğulları ve Vakıfları." Ne yazık ki Pala, M. Tayyib Gökbilgin ve Halil İnalıcık gibi daha eski araştırmacıların verdikleri bilgileri tekrar eder ve Paşa Yigit adını taşıyan iki komutanın kimliklerini birbiriyle karıştırır; yine de bu makale uç beylerinin aileleriyle ilgili kısa, ama güncelleştirilmiş bir kaynakça içermesi açısından başlangıç noktası olarak yararlıdır.

143 Bkz. Anonim, *Gazavât-ı Sultân Murâd*, 41, 105n36; Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, 130.

144 Gümlioğlu Mustafa Bey'in ölümü Çaldıran Muharebesinin hemen ardından hazırlanan bir defterde kaydedilmiştir. Bkz. BOA, Maliyeden Müdevver 7, 84b. Bu gönderme için Mariya Kiprovskaya ve Grigor Boykov'a teşekkür ederim.

145 1519 (H. 925) tarihli kayıtların bu bölümüne ilişkin kısa bir tartışma için bkz. Gökbilgin, XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, 229. Gümlioğlu İskender Bey'den söz eden bir başka kayıt da 1530 tarihli bir defterdir. Bkz. BOA, Tahrir Defteri 370, varak 2, 65, 73-74.

delesinde kendisine askeri destek veren bu uç beyleri arasında Gümlioğlu ailesine karşı kendisini özellikle borçlu hissetmiş olmalıydı.

Karlıoğlu ailesi de Gümlioğlu sülalesiyle çarpıcı benzerlikler taşır. Ailenin kökenini Carlo Tocco'ya (ö. 1429) kadar izlemek mümkündür.¹⁴⁶ Yönetimleri altındaki "Karlı-ili"nin adına, 14. yüzyıl sonlarına ait anlatılarda rastlanır.¹⁴⁷ Carlo Tocco Osmanlı tarih sahnesine 1413'te çıkmış görünmektedir. I. Bayezid'in Timur'a yenilmesinden sonraki Fetret Devrinde Tocco, Bayezid'in birbiriyle üstünlük mücadelesine giren dört oğlundan Süleyman Çelebi'yi (ö. 1411) yenerek Balkanlar'da kendisini meşru Osmanlı hükümdarı ilan eden Musa'yı (ö. 1413) desteklemişti. I. Mehmed (hd. 1413-1421) Musa'yı ortadan kaldırıp Boğaz'ın iki yakasındaki Osmanlı topraklarını yeniden birleştiren Tocco onun vasalı oldu. Tocco'nun Osmanlılara desteğini sürdürmesini garantileyen anlaşmanın bir parçası da gayrimeşru oğullarını Osmanlı payitahtına göndermesiydi. 1423'ten sonra II. Murad'ın vasalı olarak kendisine Yanya ve Arta Despotu unvanı verildi. Sinan Paşa (ö. 1442'den sonra) komutasındaki Osmanlı ordusunun 1430'da Selanik ile Yanya'yı fetihmesiyle Karlı-ili doğrudan Osmanlı egemenliği altına girdi; II. Carlo Tocco (ö. 1448) bu aileden gelen ilk valiydi; unvanı babadan oğula geçiyordu.¹⁴⁸

Dönemin Osmanlı kronikleri bu aileye sık sık değinseler de, adı Selim'in Rumeli'deki destekçileri arasında geçen Karlıoğlu İskender Bey'le ilgili kesin bilgilere 1496 tarihli bir vakfiyede rastlanır.¹⁴⁹ Bu belgede ken-

¹⁴⁶ Carlo Tocco, Kefalonya kontu ve Epir'de Ioannina (Yanya) ve Arta (Narda) despotuydu; soyundan gelenler Epir Despotu olarak içi boş bir unvanı 17. yüzyıla değin korumuşlardı. Tocco ailesiyle ilgili bkz. Zachariadou, "Les Tocco," 11-22; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 1, 411. Tocco ailesiyle ilgili 15. yüzyılda yazılan bir anonim tarihi Giuseppe Schirò yayınlamıştır; bkz. *Cronaca dei Tocchi di Cefalonia: Prolegomeni, Testo Critico e Traduzione*.

¹⁴⁷ Franz Babinger'e göre, "Karlı-ili" terimi Carlo Tocco'nun Epir'deki egemenlik alanı için değil, Makedonya'da (Pirlepe, Manastır/Bitola, İştup dolayları) Marko Kraljević'in (ö. 1395) egemenlik alanı için kullanılmaktaydı. Dolayısıyla özgün kullanımı Karlı-ili (Carlo'nun adıyla) değil, Kral-ili'dir (Kraljević'in adıyla). Bkz. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien*, 74n36. Bölgenin tarihi için bkz. Babinger, "Beiträge zur Geschichte von Karly-Eli," Osmanlı döneminde Karlı-ili'ne genel bakış için bkz. D/İA, madde "Karlı-ili" (M. Kiel); *EP*, madde "Karlı-ili, ayrıca Karlo-ili" (V. L. Ménage). Neşri buradaki kale için "Mora vilâyetinin kilididir" diyerek bölgenin stratejik önemini vurgulamıştı. Bkz. Neşri, *Kütâb-ı cihânnümâ*, cilt 2, 733.

¹⁴⁸ Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, 71, 96, 111.

¹⁴⁹ Neşri ailenin 1450'lerin sonundaki etki alanından söz ederken, Uruç b. Âdil II. Bayezid'in 1498 dolaylarındaki uç beyleri arasında bir Karlıoğlu bulunduğunu belirtir. Bkz. Neşri, *Kütâb-ı cihânnümâ*, cilt 2, 735; Uruç, *Tevârih* (Öztürk baskısı), 179.

disinden Karlova (bugün Karlovo, Bulgaristan) şehrinin kurucusunun beş oğlundan biri ve caminin banisi “İskender Çelebi” olarak söz edilmiştir. İskender Çelebi kendisini “emîrû'l-kebîr sâhibü's-seyf ve'l-kalem lala Ali Beg bin Karlı” (büyük emir, kılıç ve kalem ustası, lala, Karlı-oğlu Ali Bey) olarak tanımlar.¹⁵⁰ Karloğlu Ali Bey'in üstünlük iddiasında haklı olduğu görünmektedir. Arşiv belgeleri Ali Bey'in kılıçtaki ustalığının hem II. Mehmed, hem de II. Bayezid tarafından ödüllendirildiğini ve kendisinin Bayezid'in önde gelen emirlerinden biri olduğunun IV. Murad döneminde (hd. 1623-1640) dahi kabul edildiğini gösterir.¹⁵¹ Ancak Ali Bey'in “kalem ustası” olduğunun kabulü de aynı derecede önemli olmalıydı. 1496 tarihli vakfiyede hocalığına kısa ve öz bir gönderme varken, Karlova Camisi'nin 1485 tarihli kitabesinde öğrencilerinden birinin Cem Sultan (ö. 1495) olduğu belirtiliyordu.¹⁵² Karloğlu Ali Bey'in Cem Sultan'la ilişkisi birkaç açıdan dikkate değer. Bir Osmanlı şehzadesine hoca atanması, onun II. Mehmed'in sarayındaki yüksek rütbeli görevliler arasındaki seçkin konumunun kanıtıydı.¹⁵³ Ayrıca, Ahmed Şikârî'nin (ö. yak. 1512) Cem'in kethüdası olduğunu söylediği “Frenk” Ali Bey ile Karloğlu Ali Bey gerçekten de aynı kişi idiyse, o zaman Ali Bey, II. Mehmed'in oğulları arasındaki taht mücadelesinde daha da önemli bir rol oynamış olmalıdır.¹⁵⁴ Ancak Ali Bey, Cem'le ilişkisine karşılık Cem'in taht mücadelesini kaybetmesinden anlaşılan fazla etkilenmemişti; zira II. Bayezid döneminde yalnızca Karlova'daki camisinin inşaatını tamamlamakla kalmamış, aynı zamanda böl-

150 Ali b. Karlı'nın kimliği, vakıftaki rolü ve Karlova'nın geliştirilmesine katkısı hakkında bkz. Boykov, “Karlızâde Ali Bey.” Özgün vakıf senedi günümüze ulaşmamıştır. 19. yüzyıla ait bir kopyası ve Boris Nedkov'un Bulgarca çevirisi için bkz. Todorov ve Nedkov (ed.), *Fontes Turcici Historiae Bulgaricae*, cilt 2, 480-497.

151 1478-1479 tarihli bir tahrir defterinde Karloğlu Ali Bey'e II. Mehmed döneminde Selanik Vilayeti'nde tımar bağışlandığı belirtilmektedir. Bkz. BOA, Tahrir Defteri 7, 276-278: “Tîmâr-ı Ali Beg veled-i Karlı (Karlı oğlu Ali Bey'in tımarı).” 1516 tarihli bir başka kayıta da Ali Bey'in Karlova'daki arazilerine II. Bayezid döneminde mülk statüsü verildiğinden söz edilir. Bkz. BOA, Tahrir Defteri 77, 835. Bu kayıtların dijital kopyalarını benimle paylaşan Grigor Boykov'a çok teşekkür ederim. IV. Murad'ın 1632 tarihli fermanının çevrimyazımı ve Rusça çevirisi için bkz. Galabov, “*Turetskie dokumenty po istorii goroda Karlovo*,” 168-172.

152 Kitabenin metni, İngilizce çevirisi ve fotoğrafı için bkz. Boykov, “*Karlızâde Ali Bey*,” 248, 263.

153 Lalalık kurumu ve görevleri için bkz. El', madde “Lâlâ” (C. E. Bosworth); Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, 123-125, 128.

154 Şikârî, *Karamânname*, 243. Frenk Ali Bey'in kimliğiyle ilgili bkz. Boykov, “*Karlızâde Ali Bey*,” 249-251. Bayezid ile Cem arasındaki saltanat mücadelesiyle ilgili güvenilir kaynaklar için bkz. Vatin, *Sultan Djem*.

gedeki tüm topraklarının mülkiyetini de garantiye almıştı.¹⁵⁵ Ali Bey'in torunlarının ve akrabalarının bir yandan mimari projelerin hamileri ve aile vakfının mütevellileri ve nazırları olarak atalarının başlattığı geleneği sürdürdükleri,¹⁵⁶ bir yandan da komutanlar ve sancakbeyleri olarak Rumeli'de Osmanlı devletine hizmet ettikleri görülmektedir.¹⁵⁷ Bu sülalenin bazı mensuplarıysa ikisini birden yapmışlardı. Örneğin Ali Bey'in ikinci oğlu Mehmed Bey Üsküp'teki Burmalı cami külliyesinin banisi, I. Selim döneminde de Vulçitrin (bugün Vuçitrn, Kosova) sancakbeyiydi.¹⁵⁸ Ayrıca II. Bayezid'in kızlarından biriyle evliydi.¹⁵⁹

Mehmed Bey'in evlilik yoluyla hanedan ailesine dahil olması bütün Karloğlu ailesinin II. Bayezid'e sadakat göstermesini sağlamıyordu. Mehmed Bey'in küçük erkek kardeşlerinden birinin Selim daha tahta çıkmadan önce ondan yana olması ve I. Süleyman döneminde Osmanlı devletine hizmet etmesi, şahsi bağlılıkların ne kadar kaypak olabildiğini gösterir.¹⁶⁰ Her ne kadar Selim'in Rumeli'deki destekçilerinin listesinde Karloğlu İskender Bey'in adı asi şehzadeye Kefe'de katılan birliklerin önderleri arasında sayılsa da, I. Süleyman döneminin ilk yıllarına ait bütçe defterlerinde İskender Bey'in adı, Kırkkilise'de (bugün Kırklareli) vergiden muaf yedek birliklerin (*müsellemân*) komutanı olarak geçer.¹⁶¹ Arşiv verile-

155 II. Bayezid'in Ali Bey'in Karlova'daki arazilerine mülk statüsü vermesiyle ilgili olarak bkz. BOA, Tahrir Defteri 77, 835.

156 Bkz. Boykov, "Karlızâde Ali Bey," 252-253.

157 1519-1520'de Karloğlu Sinan Bey'in iki oğlu Kasım ve Ahmed'e Manastır'da (bugün Bitola, Makedonya) başlıanan tımarlar için bkz. BOA, Tahrir Defteri 73, 290-303.

158 Evliya Çelebi'nin "Karlızâde" olarak adlandırdığı bu cami külliyesi hakkında bkz. Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, cilt 5, 297 ve 556; Kumbarcı-Bogojeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, 184-188; DİA, madde "Karlı-ili Beyi Mehmed Bey Külliyesi" (M. Özer). Karloğlu Mehmed Bey'in 1514'te Vulçitrin sancakbeyi olarak Osmanlı devletine verdiği hizmete ilişkin arşiv verileri için bkz. BOA, Maliyeden Müdevver 7, 111b. 1503'te Rumeli kethüdasi olduğuna dair bir başka kayıt için bkz. İAK, Muallimen Cevdet, O.71, 9a. Mehmed Bey'in adamlarından (*merdüm*) biri "İskender b. Mehmed Beg b. Karlı" olarak anılmıştır. Selim döneminin en erken tarihli mevâcib defterinde Mehmed Bey'in Selim'in sarayında silahdar olduğu yazılıdır. Bkz. TSMa D.2921/1, 11a.

159 Uluçay, "Bayazid II.'in Ailesi," 118.

160 Her ne kadar Davud Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa, Yahya Paşa, Karloğlu Mehmed Bey ve Hersekzâde Ahmed Paşa II. Bayezid'in kızlarıyla evli olsalar da, bu seçkin ailelerin başka üyeleri Selim'in saltanatı iddiasını destekliyorlardı. Malkoçoğlu Ali Bey'in Şehzade Korkud'un kızıyla evli olması da bu soylu uç beyi ailesinin diğer üyelerinin Selim'e askeri destek vermelerini engellememişti. II. Bayezid'in damatlarının listesi için bkz. Uluçay, "Bayazid II.'in Ailesi," 117-124.

161 Bu tarihsiz belgenin çevrimyazısı, içeriği ve olası yazım tarihiyle (yak. 1526) ilgili olarak bkz. Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği," 303-307. Sayfa 304'te Karloğlu İskender Bey'in "müsellemân-ı Kırkkilisâ"nın komutanı olduğu belirtilmiştir.

rine topluca bakıldığında Karlıoğulları'nın zihninde, hem Bayezid karşıtı bir tutumun, hem de yayılmacı bir askeri siyaset tercihinin dolaşmakta olduğu görülür. Karlıoğlu Ali Bey –II. Bayezid'in baş rakibi– Cem Sultan'a hizmet ederken, Karlıoğlu İskender Bey –II. Bayezid'ı tahttan indirmeyi başaran– Selim'den yana olmuştur.

Selim'in Rumeli'deki taraftarları arasında Turahanoğlu Hızır Bey ile Ömer Bey'in oğlu İdris Bey de vardı. Onlar da, 15. yüzyıl boyunca Mora'da akıncı birliklerinin komutanlığını yapan başka bir uç beyinin soyundandı.¹⁶² Turahan Bey'in (ö. 1456) torunlarının Osmanlı topraklarının batıya doğru genişlemesindeki olağanüstü katkıları reddedilemez. Aile üyeleri öylesine önemliydiler ki Rumeli akıncı birliklerinin iki ana kanadından biri bu ailenin adıyla (*Turahanlı*) anılmaktaydı.¹⁶³ Akıncı önderlerinden oluşan bu aileyi kuran ve adını veren Turahan Bey'in, ünlü Üsküp fatihi babası Paşa Yiğit Bey'in (ö. 1413) geleneğini tevarüs ettiği görülür.¹⁶⁴ Turahan Bey babasından kalan mirası genişletmek üzere Teselya'yı fethetmiş ve uç beyi olmuştur. Oğulları Ahmed ve Ömer (ö. 1489?) ile torunları Hasan ve İdris, Yenişehir-i Fenâr (bugün Larissa, Yunanistan) çevresindeki geniş topraklara hükmetmekteydiler. Mimari hamiliklerinin yanı sıra, uç bölgelerinde kazandıkları başarılar ve sancakbeyleri olarak Osmanlı devletine verdikleri hizmetlerle vilayetlerinin gelişmesine hep birlikte katkıda bulunmuşlardı.¹⁶⁵

Anlaşılan Turahanoğlu Ömer Bey bir akıncı beyi olarak Balkanlar'da oldukça etkindi. Ancak elimizdeki bilgiler oğullarının askeri hünere

¹⁶² Turahanoğlu ailesi ve Osmanlı hanedanıyla ilişkileriyle ilgili yeni bir çalışma için bkz. Stavrides, "Alternative Dynasties."

¹⁶³ Rumeli akıncı birliklerinin iki "kanadı"ndan sol kanat "Turhânlu," sağ kanat da "Mihâllu" olarak adlandırılmıştı. Bkz. Káldy-Nagy, "The First Centuries of the Ottoman Military Organization," 178; Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650*, 260-265 [*Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, 339-345]. Her bir "kanat"taki akıncıların toplandığı coğrafi bölgeler hakkında bkz. Kiprovska, "The Military Organization of the Akıncıs in Ottoman Rumelia," 80-81.

¹⁶⁴ Bkz. Stavrides, "Alternative Dynasties;" L. Kayapınar, "Teselya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları;" L. Kayapınar, "The Charitable Foundations of the Family of Turahan Bey;" Başar, "Turahanoğulları," 47-50.

¹⁶⁵ Turahanoğlu ailesinin mimari baniliği hakkında bkz. Kiel, "Das türkische Thessalien," 109-196; Halaçoğlu, "Teselya Yenişehiri ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma," 89-99; Özer, "Edirne-Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Külliyesi," 367-388; L. Kayapınar, "Teselya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları," 183-195. Osmanlı devletine verdikleri askeri hizmetler için örn. bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 21, 24-28, 71, 76, 99, 100-102, 112, 114-115, 121-122.

leriyle ilgili kesin sonuçlara ulaşmamıza yetmez. Her ne kadar Babinger, Turahanoğlu Hasan Bey'in 1554'te akıncı komutanı olarak hizmet ettiğini öne sürse de, Turahanoğlu İdris Bey bir askeri liderden çok bir âlim olmaydı. Yine de Turahanoğulları'nın 16. yüzyılın başlarında akıncı önderleri olarak önemlerini yitirdiklerine inanmak için bir neden yoktur.¹⁶⁶ Aslında hem Turahanoğlu Hızır Bey'in, hem de Turahanoğlu İdris Bey'in adlarının 1511'de Selim'in Rumeli'deki destekçileri arasında olması bu izlenimin tam tersine, bu soydan gelen bazı aile bireylerinin ünlü atalarının mirasını sürdürerek, hırslı şehzadenin babası ve kardeşlerine karşı yürüttüğü saltanat iddiasını desteklediklerini gösterir.¹⁶⁷

Rumeli'de Selim'den yana olan belki de en önemli akıncı ailesi Mihalçoğulları'ydı. Bu uç beylerinin soyundan gelenler öylesine önemliydi ki, Rumeli akıncı birliklerinin "sağ kanadı" bu adla anılmaktaydı.¹⁶⁸ Mihalçoğlu ailesinin kökleri Osmanlı hanedanının ilk yıllarına kadar uzanır.¹⁶⁹ Aileye adını veren ve Osmanlılar tarafından genellikle Köse Mihal adıyla anılan kişi Bitinyalı bir Hristiyan olup Harmankaya Köyü'nün Bizanslı hâkimiydi; Müslüman olduktan sonra Abdullah adını almıştı.¹⁷⁰ Daha

¹⁶⁶ Babinger'in Hasan Bey'in kariyerine ilişkin yaptığı açıklama Mehmed Süreyyâ'ya dayanmaktadır. Babinger, Turahan Bey'in soyundan gelen ve Rumeli beylerbeyi olduğu dönemdeki zorbalıklardan ötürü 1643'te idam edilen bir Faik Paşa'dan da söz eder. Bkz. *EP*, madde "Turakhân Beg" (F. Babinger). ¹⁶⁷ I. Süleyman döneminin başlarına ait bir bütçe defterinde Halep yakınlarındaki Rumkale'nin sancakbeyi Turahanoğlu İdris Bey "Ömer Bey oğlu İdris Bey" olarak kaydedilmiştir. Bkz. Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği," 306. Selim'in destekçilerinin listesinde adı geçen "Moralî Muhammed Bey" in de Turahanoğulları soyundan olması mümkün görünmektedir. Bu beyin Moralî olması akla hemen Turahanoğlu ailesini (ve Turahan Bey'in oğulları arasında sayılan 'Mehmed Bey'i) getirir, ancak bu kişinin Selim'in saltanat mücadelesi sırasında hayatla olup olmadığından emin olmak zordur. Mehmed Süreyyâ, Turahanoğlu Mehmed Bey'in 1480'den sonra ortadan yok olduğunu söyler. Bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 3, 254.

¹⁶⁸ Bkz. Kâldy-Nagy, "The First Centuries of the Ottoman Military Organization," 178; Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650*, 264 [*Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, 343].

¹⁶⁹ Mihalçoğlu soyunun sonraki yüzyıllardaki bir temsilcisinin kaleme aldığı aile tarihi için bkz. Nüzhet Paşa, *Ahval-i Gâzi Mihâl*. Bu seçkin aileyle ilgili bilgilendirici, ama ne yazık ki güncelliğini yitirmiş çalışmalar için bkz. Trifonov, "Tarih ve Rivâyetlerde Mihalbey Oğulları;" Gökçek, "Köse Mihal Oğulları;" Başar, "Mihalçoğulları;" Sümer, "Osman Gazi'nin Silah Arkadaşlarından Mihal Gazi." Güncelleştirilmiş bilgiler ve çözümlerler içeren yeni araştırmalar için bkz. Sabev, "The Legend of Köse Mihal;" Sabev, "Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihalçoğulları Ailesi;" Kiprovska, "Byzantine Renegade and Holy Warrior."

¹⁷⁰ Bugün Harmanköy adıyla bilinen Harmankaya, Bilecik yakınlarındadır. Bkz. Aşıkpaşazâde, *Menâkıb (Yavuz ve Sarâç baskısı)*, 331-334. Harmankaya'nın yeriyile ilgili tartışmalar için bkz. Gazimihal, "Harmankaya Nerededir?;" Erdem, "Harmancık-Harmankaya;" Gazimihal, "Harmankaya Nerededir III;,"

sonra Gazi Mihal diye anılmış ve Osman Bey'in (hd. ?-1324?) –sonra da oğlu Orhan Bey'in (hd. 1324-1362)– düzenlediği sayısız akına ve sefere katılmıştı. Mihal'ın soyundan gelenler özellikle akıncıların başındaki uç beyleri olarak, Osmanlı Devleti'nin sürekli değişen Balkan sınırları boyunca etkin olup Osmanlı topraklarının batıya doğru genişlemesine katkıda bulunmuşlardı.¹⁷¹ Kendilerine Rumeli'de ödül olarak verilen geniş toprakları aile mirası dirlikler olarak korumuşlardı. Bu toprakların bir bölümü Osmanlıların eski başkenti Edirne civarında, bir bölümü de bugünkü Bulgaristan sınırları dahilindedir.¹⁷² Her ne kadar Mihaloğlu ailesinin Edirne yakınlarındaki varlıkları önemli olsa da, ailenin iki ana kolunun "İhtimanlı" ve "Pilevneli" olarak anılmaları, Bulgaristan'ın batısındaki ve kuzeyindeki topraklarının bu küçük hanedanın ileri tarihlerdeki gelişmesi bağlamında özellikle önemli olduğunu düşündürür.¹⁷³

İhtiman'a yapılan en erken tarihli gönderme Enveri'nin kaleme alıp 1465'te tamamladığı *Düstûrnâme* adlı manzum hanedan tarihindedir.¹⁷⁴ Mihaloğlu ailesinin İhtiman kasabası dahilindeki ve çevresindeki topraklarının, aile içindeki ana kollardan birinin "İhtimanlı" diye adlandırılmasına esin kaynağı olduğu açıktır. Sülalenin farklı kanatlarının nüfuz alanlarını ayırabilme amacıyla, diğer önemli kol "Pilevneli" olarak anılmıştır. Selim'in destekçileri arasında Mihaloğlu ailesinin İhtiman koluna men-

Gazimihal, "Harmancık ve Mihaloğulları I;" Gazimihal, "Harmancık ve Mihaloğulları II;" Gazimihal, "Rumeli Mihaloğulları ve Harmankaya." Mihaloğulları'nın Harmankaya dolaylarındaki toprakları için bkz. Gazimihal, "İstanbul Muhasaralarında Mihaloğulları."

171 Aile üyelerinin başını çektiği akıncılar için bkz. Levend, *Gazavât-nâmeler*, 187-196.

172 Mihaloğulları'na verilen tımarlar ve mülklerle ilgili en güncel bilgiler için bkz. Kiprovska, "Shaping the Ottoman Borderland," özellikle 192-207.

173 Diğer soylu uç beylerinin aileleri gibi Mihaloğulları da mimari etkinlikleriyle Rumeli'deki vilayetlerin gelişmesine katkıda bulunmuştu. Örn. bkz. Kiprovska, "The Mihaloğlu Family;" Eyice, "Sofya Yakınında İhtiman'da Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey İmâret-Câmii;" *DİA*, madde "Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey Camii" (S. Eyice); A. Kayapınar, "Kuzey Bulgaristan'da Gazi Mihaloğulları Vakıfları;" Kazancıgil, "Gazi Mihal İmâreti;" Özer, "Edirne'de Mihaloğulları'nın İmar Faaliyetleri." Mihaloğlu Mahmud Bey'in İhtiman'daki vakıflarının senedi I. Selim tarafından yenilenmişti. Bkz. Öz, "Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi," 174. Ailenin iki, hatta belki de üç kolunun gelişimi hakkında bkz. Sabev, "Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi;" Kiprovska, "Shaping the Ottoman Borderland."

174 Bkz. Enveri, *Düstûrnâme*, 36. İhtiman'ın tarihi hakkında bkz. *DİA*, madde "İhtiman" (M. Kiel); Kiprovska, "Shaping the Ottoman Borderland," 198-202. Ayrıca bkz. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien*, 72n28.

sup olduğu bilinen en az iki kişi vardır, her ikisinin de kimliği kolaylıkla tespit edilebilir: İhtimanoğlu Kasım Bey ve İhtimanoğlu Mehmed Bey.¹⁷⁵ Kaynaklarda Kasım Bey'den (ö. 1532) 1498 Boğdan seferinin önde gelen komutanlarından biri olarak söz edilmektedir; I. Süleyman'ın 1532 Macaristan Seferine de katılmıştır.¹⁷⁶ Mehmed Bey'in Osmanlı ordusundaki uzun süreli hizmeti de Kasım Bey'inkine benzer. Adı ilk olarak I. Selim'in 1514 Çaldıran Seferinde akıncı birliklerinin komutanı olarak geçen Mehmed Bey, 1521'de, I. Süleyman döneminde, Belgrad'ın kuşatılması ve fethi sırasında da aynı görevle birliklerini Erdel ve Bosna'ya yöneltmişti. 1530 Macar ve 1532 Alman seferlerinde emri altındaki akıncıların sayısının 50 binin üzerinde olması, komutan olarak önemini vurgular.¹⁷⁷ Mihaloğlu ailesinin İhtimanlı kolunun üyelerinin neden Selim'in saltanat iddiasını destekledikleri, ama Pilevnelilerin desteklemediği sorusu hâlâ yanıtlanamamıştır.¹⁷⁸

Günümüze ulaşan bulgulara baktığımız zaman, Selim'in saltanat iddiasını destekleyen beylerin ortak paydasının, Rumeli'de siyasi ya da askeri nüfuz alanlarının bulunması olduğunu görürüz. Birkaçı dışındakiler Osmanlı devletine farklı alanlarda, mültezimler, sancakbeyleri, uç beyleri ve en çok da akıncı birliklerinin komutanları olarak hizmet etmişlerdi. Selim'in müttefikleri arasındaki en önemli destekçi grubunu Malkoçoğlu, Gümlüoğlu, Karlıoğlu, Turahanoğlu ve İhtimanoğlu aileleri mensuplarının oluşturması, bu akıncı beylerinin 16. yüzyılın ilk çeyreğine kadar – yani bu ailelerin soyundan gelen birinin saltanatı ele geçirebilme olasılığı

175 Selim'in destekçileri arasında muhtemelen ailenin üçüncü bir üyesi daha vardı: Kasım Bey'in oğlu Mustafa Bey. Mustafa Bey 1498 Boğdan Seferinde ünlü Silistre uç beyi Malkoçoğlu Bali Bey'in (ö. 1514) yoldaşı olarak anılır. Bkz. Uruç, *Tevârih* (Öztürk baskısı), 179. Uruç Bey, Bâli Bey'in Akkirman sancakbeyi olduğunu belirtir.

176 Mihaloğulları'nın Boğdan Seferine askeri katkısı hakkında bkz. Uruç, *Tevârih* (Öztürk baskısı), 179. Macaristan Seferindeki rolleriyle ilgili olarak bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 334-336. Kasım Bey'in Segedin ve Temesvar yakınlarına yaptığı akınlar hakkında bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 573. I. Süleyman döneminin başlarında hazırlanan bir bütçe kaydında Kasım Bey Hums (Homs, Suriye) sancakbeyi "İhtimanlı Kasım" olarak tanımlanır. Bkz. Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği," 306.

177 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 262, 471, 573.

178 Evrenosoğlu soyunun Selim'in destekçileri arasında olmaması da dikkat çekicidir. Şehzade Ahmed'in İskender Bey'e gönderdiği bir mektupta Evrenosoğlu sülalesine mensup beyleri de Selim'in destekçileri arasında anması, bu bağlamda arşiv belgelerinde yer alan önemli bir istisnadır. Bkz. TSMA E.3062/26 (E.566/35): "Rûmilinden dahi Mihâllu ve Evrenoslu ve Yahyâ Paşalu ve nice beyler."

II. Mehmed'in "İstanbul Fatih"i olarak rakipsiz bir meşruiyet kazanmasıyla ortadan kalktıktan çok sonra dahi- Osmanlı saltanat mücadelelerinde kilit roller üstlendiklerini gösterir.

BAHT SAVAŞLARI: SALTANAT MÜCADELELERİ VE UÇ BEYLERİ

Osmanlı hükümdarlarının, uç beylerinin saltanatı zorla ele geçirme olasılığı yüzünden duydukları kaygı II. Mehmed dönemi öncesine dayanır. Mehmed'in babası II. Murad'ın gördüğü bir rüyayı aktaran anonim bir Yunan kroniğinde korkunun ipuçlarına rastlamak mümkündür:

Derler ki, Murad bir gece bir rüya görmüş, rüyasını anlattığında Türkler rüyanın kehanet olduğuna inanmışlar: Beyaz esvap giymiş bir adam görmüş, peygambere benziyormuş, oğlunun orta parmağında taşıdığı yüzüğü almış işaret parmağına geçirmiş. Sonra çıkar-mış ve üçüncü parmağına geçirmiş. Bütün parmaklarına geçirdikten sonra yüzüğü atıp kaybolmuş. Murad hocalarını ve kâhinlerini toplamış ve onlardan bu rüyayı yorumlamalarını istemiş. Demişler ki: "Hiç şüphesiz anlamı sizin silsilenizden sadece beş hükümdarın hüküm süreceğidir, sonra hükümdarlığı bir başka hanedan alacaktır." Bu rüya yüzünden eski, asil aile mensuplarının, yani Turahanoglu, Mihaloğlu ya da Evrenos ailesi mensuplarının beylerbeyi ya da vezir atanmamasına ve görevlerinin akıncıların, yani askeri hizmet veren ve seferler sırasında öncü kıtayı oluşturduklarında maaş almayan atlıların sancaktarlığıyla sınırlandırılmasına karar verildi. Bu türden bir aile daha var ki Malkoçoğlu diyorlar. Bu sancaktarlar beylerbeyinin komutası altındadırlar. Bu ailelerin hepsi hüküm sürmeyi ummuştu, ama Murad'ın rüyasından dolayı, önceki hatırı sayılır otoritelerinden mahrum bırakılmışlardır.¹⁷⁹

179 Anonim, *Chronikon*, 59-60. Bu rüyanın Osmanlı hükümdarlarının merkezileştirme siyasetleri bağlamındaki önemi için bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 151-154; Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, 139-143 [Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı, 152-155, burada az bir değişiklikte aktarılan alıntı için bkz. s. 152]; Yürekli, *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire*, 131-133. II. Murad'ın Rumeli'deki uç beylerinin bağlılığından kuşku duyduğunu Osmanlı kaynakları da belirtir. Murad'ın amcası Musa'ya ihanet eden bazı uç beylerinin acı hatırasını aklından çıkartmadığını aktaran anonim bir kaynak için bkz. Anonim, *Gazavat-ı Sultân Murâd*, 13.

Bu rüyanın hemen ardından devreye sokulan ciddi politika değişiklikleri değerlendirildiğinde, bu kehanetin tatlı bir uykuyu nasıl bir kâbusa dönüştürmüş olabileceği tahmin edilebilir. Anonim yazarın belirttiği “eski, asil aileler”in Turahan Bey, Mihâl Bey, Evrenos Bey ve Malkoç Bey gibi etkileyici savaşçı uç beylerinin soyundan gelenler olduğu açıktır. Bu aileler kendi hanedanlarını oluşturarak, özerk etki alanları yaratabilme olanaklarına sahipti. Bu da Murad’ın Rumeli’deki mutlak egemenliğini kaybetmekten korkmakta ne kadar haklı olduğunu gösteriyordu. Ayrıca Murad, oğlu Mehmed’in yakında İstanbul’u fethederek inişli çıkışlı bir merkezileştirme sürecinin en sert evresini başlatacağını, böylece bu korkusunu anlamsız kılacağını henüz bilmiyor, tahmin dahi edemiyordu.¹⁸⁰

II. Mehmed’in uç beyi ailelerinin özerkliğini yavaş yavaş ve sistematik biçimde frenleme stratejisi çok boyutluydu. Bazıları simgeseldi, ama Mehmed’in “emperyal proje”sinin mesajını taşıdıkları açıktı. “Sultan’ül-Berreyn ve Hakan’ül-Bahreyn” (İki kıtanın ve iki denizin hükümdarı) gibi yeni bir unvan edinmesi yalnızca Osmanlı hanedanının tüm Osmanlı toprakları üzerindeki tartışmasız ve mutlak yetkisini pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda hanedanın evrensel egemenlik iddialarının da habercisi olmuştu. Önceki bütün Osmanlı hükümdarlarının uyduğu bazı gazi/uç geleneklerinden uzaklaşmayı seçmesinin kamusal alandaki en açık ifadesiye mehter takımı çalmaya başladığında ayağa kalkmamasıydı. Mehmed bu tür simgesel hareketlerle kendini bir imparator olarak biçimlendiriyordu; artık uç savaşçılığı karmaşık bir siyasi kimliğin temel bileşeni değildi, meşruiyet ile karizmanın ana kaynağının gazilik olduğuna inanan bütün uç beylerinin tartışmasız hâkimi olarak tanımlamıştı kendini.¹⁸¹

II. Mehmed’in daha pragmatik merkezileştirme stratejileri kuşkusuz sınır savaşçılarınin askeri, siyasi ve ekonomik gücüne zarar vermişti. Bunlardan biri, akıncı birliklerini merkezi imparatorluk ordusuna dahil etmesiydi; bu da geçmişin görece bağımsız paralı askerlerini, geleceğin

180 Kafadar, *Between Two Worlds*, 151-154. II. Murad’ın büyük dedesi I. Murad da (hd. 1362-1389) benzer kaygılar taşımış, Evrenos Bey’e yazdığı bir mektupta uç beyini kapsamlı fetihlerinden ötürü gururlanmaması için uyarmıştı. Bkz. Feridun Bey (ed.), *Münşeatü’s-seldâtin*, cilt 1, 87-89.

181 II. Mehmed’in “emperyal projesi”nin çeşitli boyutları hakkında bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 96-97, 151-154. Gaza ve gazilik kavramlarıyla ilgili olarak bkz. Tekin, “Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler,” Emecen, “Gazaya Dair.”

oldukça merkezi imparatorluk yapısının memurlarına dönüştürmüştü.¹⁸² Artık akın düzenlemek için İstanbul'daki sultanın onayını almak gerekiyordu; bu da temel olarak savaşta elde ettikleri ganimetlerle yaşamını sürdüren akıncıların ve akıncı beylerinin ekonomik bağımsızlığını baltalamaktı. Ayrıca siyasi bağımsızlıkları da alttan alta darbe almıştı. Bir zamanlar Osman Bey'in yarı-özerk yoldaşları olan ve fethettikleri yerleri yurtluk olarak yöneten uç beyleri, aile geleneği doğrultusunda akıncı birliklerinin hâlâ başında olabiliyorlardı, ama artık doğrudan tahttaki hükümdar tarafından ve kısa süreliğine atanan sancakbeyleri olarak sınırlı birer bölgesel güce dönüştürülmüşlerdi.¹⁸³ Özellikle II. Mehmed'den sonraki Osmanlı hükümdarları, önde gelen uç beylerinin ailelerinden kalan topraklarının bulunduğu sancaklarda oturmasını ve bu yolla askeri ve siyasi kaleler oluşturmalarını engelleyebilmek için, sancakbeylerine katı bir rotasyon sistemi uyguladılar.¹⁸⁴ II. Mehmed'in uç beylerinin gücünü kısıtlamak için kullan-

¹⁸² Bu dönüşümü gösteren en erken tarihli akıncı defteri 1472'de hazırlanmıştır. Bu defter ile II. Mehmed'in merkezileştirme siyaseti için bkz. Kiprovska, "The Military Organization of the Akıncıs in Ottoman Rumelia." Kendi beylerinin emrindeki bağımsız paralı askerleri orduya dahil etme yöntemi erken dönem Osmanlı hükümdarlarının da başvurduğu bir merkezileştirme stratejisiydi. Önceden Aktav adlı bir beyin yönetiminde olan Tatar savaşçılarının Osmanlı sipahilerinin arasına dahil edilmesiyle ilgili kayıtlar için bkz. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sür-günler" (III), 211-213.

¹⁸³ İnalçık, "Periods in Ottoman History," 48. I. Murad ve I. Bayezid dönemlerinde fethedilen bölgelerin fâthilerine mülk olarak bırakılması hakkında bkz. Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair," 308-312. Fethedilen bölgeleri fiili olarak yönetenlerle ilgili olarak bkz. Aşıkpaşazâde, *Menâkıb* (Yavuz ve Saraç baskısı), 382, 390. Uç beylerinin aileleri fethettikleri yerlerde kendi nüfuz alanlarını oluşturuyor ve kendilerine mülk veriliyordu. Örn. Mihalçoğulları'nın kaleleri Bilecik, Edirne, sonra da İhtiman ve Pilevne (bugün Plevne, Bulgaristan) çevresinde; Malkoçoğulları'nın kilerler bugün Bulgaristan sınırları içindeki Niğbolu (Nikopol) ve Silistre (Silistra) ile Yunanistan'daki Çirmenler (Ormenio); Evrenosoğulları'nın kilerler bugün Yunanistan'daki Yenice-i Vardar (Giannitsa), Siroz (Serres), Selanik (Thessaloniki), Gümülcine (Komotini), ve Loutra'da; Turahanogulları'nın kilerler de Yunanistan'da Yenişehir ile Tırhala'daydı (Trikala). Bkz. Arslan, "Erken Osmanlı Dönemi (1299-1453)'nde Akıncılar ve Akıncı Beyleri," 217; Lowry, *The Shaping of the Ottoman Balkans* [Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550].

¹⁸⁴ Önde gelen aile bireylerini olabildiğince nüfuz alanlarından uzak yerlere atama yöntemi, Anadolu'da kolları bulunan hanedanların şehzadelerini Rumeli sancaklarına atayan II. Murad döneminde Osmanlı siyasetinin ayrılmaz bir parçası olmuştu. Karamanoğlu ve Candaroğlu ailelerinin üyelerinin Rumeli'ye atanmasıyla ilgili olarak bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 201 [Osmanlı Hanedanının Yapısı, 361]. Aynı şekilde I. Süleyman döneminde de Rumeli'de kaleleri bulunan uç beylerinin aile bireyleri Arabistan sancaklarına atanmışlardı. Rumkale sancakbeyi Turahanoğlu İdris Bey ile Hums sancakbeyi İhtiman oğlu Kasım Bey'e ilgili bütün kayıtları için bkz. Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği," 306. Mihalçoğlu, Malkoçoğlu ve Evrenosoğlu ailelerinin mensuplarının şaşırtıcı bir hızla bir sancaktan öbürüne atanmalarıyla ilgili olarak bkz. Kiprovska, "The

dığı belki de en etkin politika onların mülkiyetindeki topraklara el koyarak tımara dönüştürmesiydi.¹⁸⁵ Her ne kadar II. Bayezid (özellikle kızgınlık yaratan) bu politikayı tersine çevirerek, önceden el konulan aile vakıflarını yeniden özelleştirmiş olsa da, “Fatih”in stratejisi Osmanlı devletinin merkezleşmesinde yeni bir eşik olmuştur. Mariya Kiprovska bunun sonuçta “uç kültürünün temsilcilerinin gelişen imparatorluğun merkezi yapısı içinde özümlemesine” yol açtığını vurgular.¹⁸⁶

Turahanoğulları, Mihaloğulları ve Malkoçoğulları gibi seçkin uç beylerinin aileleri sonuçta Osmanlılara boyun eğmişlerdi. Ancak her ne kadar kendi hanedanlarını kurma düşüncesini hayata geçirmekten vazgeçseler de, farklı askeri ve siyasi güç odaklarına hizmet etme yetileri bütünüyle ortadan kaldırılamamıştı; I. Selim’i iktidara taşıyan saltanat mücadelesi tam da bunu gösteriyordu. Buna ek olarak akıncı birliklerinin 17. yüzyılın ilk yarısında fiilen Osmanlı ordularında gözden kaybolmasına karşın,¹⁸⁷ dönemin gözlemcileri bazı akıncı aile üyelerinin I. Süleyman döneminin son yıllarına değin saltanata layık olduklarına inanıyorlardı. Bu doğrultuda bir değerlendirme Venedik Balyosu Daniele Barbarigo tarafından kaleme alınan bir elçilik raporunda (*relazione*) yer alır. Zeynep Yürekli’ye göre Barbarigo “1564’te Osmanlı tahtının geleceği için olabilecek en kötü senaryo”yu şöyle anlatıyordu:

Osmanlı sultanlarının hiç erkek çocuğu olmazsa, birçok kişi sekiz soylu ailenin üyelerinin başa geçmesini istiyor; bunların dördü Yunanistan’da [burada Balkanlar kastediliyor], dördü Anadolu’da.

Military Organization of the Akıncıs in Ottoman Rumelia,” 30-35; Kiprovska, “The Mihaloğlu Family,” 214-215. Erken dönem Osmanlı hükümdarları egemenliklerine yönelik olası tehditlere karşı sürgün yöntemini de benzer biçimde kullanmışlardı. Bkz. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler” (III), 214, 222-224.

185 Malkoçoğlu ve Turahanoğlu ailelerinin topraklarına el konulması hakkında bkz. Gökbilgin, XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, 276, 340-341. Machiel Kiel, II. Mehmed’in Mihaloğlu ailesinin arazilerine de el koyduğunu öne sürer. Bkz. DİA, madde “İhtiman” (M. Kiel). Mülk statüsündeki topraklara el konularak askeri tımarlara dönüştürülmesi tartışmalı bir konu olsa da, Ortaçağ ve erken Yeniçağ’da “askeri-tarım” (*military-agrarian*) devletler tarafından başvurulan bir uygulamaydı. Bu bağlamda Charles Martel’in (hd. 718-741) kilise mülklerine el koyması açıklayıcı bir örnektir.

186 Kiprovska, “The Military Organization of the Akıncıs in Ottoman Rumelia,” iv.

187 İnalıcık, büyük olasılıkla Koçi Bey’in (ö. yak. 1650) 1631 tarihli *Risâle*’sine dayanarak, 17. yüzyılın ilk çeyreğinde akıncı örgütlenmesinin epeyce zayıfladığını ve 1625’te (H. 1034) “yalnızca iki ya da üç bin akıncı kaldığını”ı söyler. Bkz. İnalıcık, “The Rise of the Ottoman Empire,” 33; Koçi Bey, *Risâle*, 53/222.

Yunanistan'daki dört aile *Micali* [Mihallı, yani Mihaloğlu], *Ersecli* [Hersekli], *Eurenesli* [Evrenesli, yani Evrenosoğlu] ve *Egiachiali* [Yahyalı]; ama bunlar Anadolu'dakiler kadar çok düşünülmüyor. [Anadolu'dakilerin] arasında *Cheselamatli* [Kızıl Ahmedli, yani İsfendiyaroğlu/Candaroğlu], *Diercanli* [Turhanlı?], *Durcadurli* [Dulkadirli], ki Acem'de çok var; dördüncüsü, daha fazla iddialı olanı eskiden *Spendial* [İsfendiyâr] denen *Ramadanli* [Ramazanoğlu].¹⁸⁸

Barbarigo'nun anlattıklarında ilk bakışta iki maddi hata dikkat çeker. İlk olarak Turahanoğulları (*Diercanli*) Anadolu'da değil, Rumeli'de yerleşmişlerdi; ikincisi de İsfendiyar'ın (*Spendial*) torunları Kızıl Ahmedli'ydi (*Cheselamatli*), Ramazanoğlu (*Ramadanli*) değil.¹⁸⁹ Ayrıca Barbarigo'nun raporunda adı geçen soylu ailelerin, gerçekten de Osmanlı tebaası tarafından Osmanlı hanedanına seçenek olarak görüldüğüne ilişkin hiçbir somut, doğrulayıcı kanıt yoktur. Aslında Barbarigo'nun Osmanlı tebaasının yaklaşımını gözlemleyebileceği tarihe gelindiğinde bu ailelerin soyundan gelenler oldukça merkezileşmiş bir imparatorluk yapısının ezici gücüne dayanamayarak bu yapıyla bütünleşmişlerdi. Ancak bu ailelerin üyelerinin Osmanlı dünyasının muhtemel hükümdarları olarak değerlendirilmiyor olmaları, Barbarigo'nun sözlerinin yalnızca *La Serenissima*'nın [Venedik Cumhuriyeti] bir temsilcisinin hüsnükuruntusu olduğu anlamına da gelmiyordu. Aslında Barbarigo'nun raporu bazı açılardan epeyce aydınlatıcıdır. Örneğin, akıncı ailelerinin, siyasi açıdan aktif, halkın kabul ettiği ve hem Osmanlı tebaasının, hem de Avrupalı gözlemcilere göre (gerektiği takdirde) hükümdarlığa layık birer birim olarak esnekliklerine dikkat çeker.

Yine önemli olan bir başka şey de, Barbarigo'nun raporunun önde gelen ailelerin soyağacı üzerine yapılacak akademik araştırmaların yönünü tahmin etmiş olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili erken tarihli

¹⁸⁸ Barbarigo, "Relazione dell'Imperio Ottomano," 19. Barbarigo'nun söylediklerinin 16. yüzyıl ortalarında Osmanlı bağlamındaki önemi hakkında bkz. Yürekli, *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire*, 131-133. Yürekli'nin "Yahyalı" ve "Malkoçoğlu"nun aynı olduğu varsayımını destekleyen somut bir kanıtla karşılaşmadım. Barbarigo'nun elçilik raporunun ilgili bölümünün İngilizce çevirisi Yürekli'nin araştırmasından olduğu gibi alınmıştır ve yazarın açıklayıcı notlarını içerir.

¹⁸⁹ Kızıl Ahmedli, İsfendiyaroğlu ailesine adını veren İsfendiyar Bey'in kardeşinin soyundan gelenlerin oluşturduğu kola denir. Bkz. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, cilt 1, 117-123.

çalışmalar genellikle uç beylerini, varlık nedenleri yalnızca epey merkezileşmiş emperyal bir devlete fatih ve yönetici sıfatıyla sadakatle hizmet etmek olan memurlara benzetme eğiliminde olsalar da, daha yakın tarihli araştırmalar bu aileleri, Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında Balkanlar'daki sancakları fiilen yöneten "mini hanedanlar" olarak ele almaktadır.¹⁹⁰ Yeni çalışmalar ise, 14., 15., hatta erken 16. yüzyılın gerçeklerinin geriye dönük olarak (örneğin Süleyman çağının bakış açısıyla) çözümlenmesinden kaynaklanabilecek üstü kapalı anakronizmden sakınarak, bu tanınmış aileleri, etkinliklerini sürdürdükleri dönemlerin bağlamından hareketle değerlendirmekten yanadır. Söz konusu sülalelerin soyundan gelenler bu yeni yaklaşım sayesinde artık yalnızca Osmanlı hanedanı adına yapılan sınır savaşlarına kendilerini adayan bağımlı toplumsal gruplar olarak değil, kendi sarayları, vakıfları ve ailelerinden miras kalan geniş yurtlukları olan toplumsal-siyasi varlıklar olarak değerlendirilmektedir. Bu aileler dizelerinde Osmanlı hanedanı mensuplarına muhalif tınılar barındıran, tasavvufa meyyal şairlerin hamileriydi.¹⁹¹ Şehirler kuran, camiler, medreseler, dergâhlar ve türbeler yaptıran bu beylerin merkezkaç eğilimleri, Osmanlı hükümdarlarının merkezileştirme dürtüleriyle tam bir karşıtlık oluşturuyordu. Mimari projelere verdikleri destek artık Osmanlı hanedanına hizmet etmek amacını taşıyan hayır girişimleri olmaktan çıkmış, rakip siyasi taleplerin açık ifadesine dönüşmüştü; bu ifadenin ardındaki anlam da, zamana ve ailelerle Osmanlı hanedanı arasındaki güç dengesine göre sürekli değişiyordu.¹⁹² Ayrıca bu beylerin emri altında oldukça büyük akıncı

190 Örneğin Cenal Kafadar, Mihaloğlu ailesi için "küçük hanedan" (*minidynasty*) terimini kullanır. Bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 26.

191 Bu şairlerden biri de Rumeli'deki Yenice-i Vardar'dan (bugün Giannitsa, Yunanistan) gelen ve neredeyse kesinlikle bir Rûm ya da Işık Abdal olduğu düşünülen Hayrettî'di (ö. 1535). Hayrettî'nin hamileri arasında Yahyalı, Mihaloğlu ve Turahanoğlu ailelerinin üyeleri vardı. Şair ünlü bir dizesinde "Ne Süleymâna esirüz ne Selimün kuluyuz / Kimse bilmez bizi bir şah-ı kerimün kuluyuz" (Biz ne Süleyman'ın esiri, ne de Selim'in kuluyuz / Bizi kimse tanımaz, bizler kerim bir şahın kuluyuz) diyordu. Buradaki belirsiz "kerim şah" büyük olasılıkla Hayrettî'nin "pîr"i olarak kabul ettiği Hz. Ali'ye ya da Rumelili bir "abdal"a göndermeydi. Dize, Âlî'nin, *Künhü'l-ahbâr* (Tezkire) adlı kitabından alınmıştır (bkz. s. 208). Hayrettî'nin yaşamı ve şiirlerinden örnekler için bkz. Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, cilt 2, 639-643. "Rum Abdalları" hakkında bkz. Karamustafa, *God's Unruly Friends*, 70-78. Hayrettî'nin dizesini yorumlamama yardım eden Ahmet T. Karamustafa'ya çok teşekkür ederim.

192 Birkaç uç beyi ailesinin hamiliğine gelişen iki Bektaşî dergâhıyla ilgili olarak bkz. Yürekli, *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire*.

birlikleri vardı ve (Selim'in saltanat iddiası bağlamında da görüldüğü üzere) söz konusu beyler bu akıncıları tahttaki meşru sultana karşı kullanmaktan korkmuyorlardı. Aslında II. Bayezid'in oğulları arasındaki türde bir saltanat mücadelesi onlar için, kendi siyasi taleplerini ifade etmek, hükümdarı tahta çıkarabilecek güce sahip kişiler olarak kendi iddialarını ortaya koymak ve tahta geçmesine yardımcı oldukları yeni Osmanlı padişahı karşısında kendi konumlarını yeniden belirlemek için fevkalâde bir fırsattı.¹⁹³

Tahtın el değiştirmesi sırasında –özellikle de rekabet varsa– uç beylerinin pazarlık gücünün büyük ölçüde artması, Osmanlı saltanat veraseti usulünün belli başlı sonuçlarından biriydi; II. Bayezid'in oğulları arasındaki saltanat mücadelesi, siyasi ağırlığı olan tüm kudret simsarlarına, yeni yönetimin kuruluş sürecine katılma ve böylece kendi kaderlerini iyileştirme fırsatı vermişti. Bu açık veraset yarışının aktörleri sayılan kudret simsarları arasında İstanbul'daki yeniçerilerin yanı sıra, çoğunun uç bölgelerindeki nüfuz sahibi sülalelerden geldiği bilinen Rumeli beyleri vardı.

SONUÇ

Selim'in iktidarı ele geçirmesinin önemi, Osmanlı yönetiminin yapısı bağlamında ortaya çıkan kuramsal yankılarla sınırlı değildir. Her ne kadar yeniçeriler ile önde gelen devlet adamlarının Selim'e sadakatlerinin billurlaşması uzun sürmüştü de, Selim'in saltanat mücadelesi boyunca yanında olan belirli bir askeri-siyasi hizip vardı. II. Bayezid'in imparatorluk merkezindeki kulları ve hane halkının tersine bu askeri-siyasi hizbin üyeleri taşrada konumlanmışlardı ve öncelikle uç beylerinin soylu aileleri ve onların Rumelili askeri birlikleriyle ilişki içindeydiler.

Selim'in tahta çıkmasında Rumelili bu kudret simsarlarının oynadığı kilit rol bilhassa önemlidir. Bu durum aynı zamanda, II. Mehmed başta olmak üzere Osmanlı hükümdarlarının merkezileştirme çabalarına rağmen 16. yüzyılın ilk yarısına kadar siyasi arenada nüfuz sahibi olan

193 Önde gelen Rumeli beylerinin I. Mehmed'in (hd. 1413-1421) rakip kardeşi Musa'ya karşı kazandığı zafere yaptıkları katkılarla ilgili olarak örn. bkz. Neşri, *Kütüb-ı cihânnümâ*, cilt 2, 486-516. Balkanlar'daki uç beylerinin –Turahan Bey ve Gümlüoğlu dahil– I. Bayezid'in, 1402'de Timur tarafından rehin alınan en büyük oğlu Mustafa Çelebi'nin ayaklanmasının sonucunu belirlemede oynadıkları rolle ilgili olarak bkz. Melville-Jones, "Three Mustafas," Yûsuf, *Târîh*, 111.

akıncı ailelerinin ne kadar esnek olabileceklerini vurgular. Önde gelen bu Rumelili ailelerin askeri gücü ve siyasi ağırlığı yalnızca merkezileştirmenin bir türlü tamamlanamayan bir süreç olduğunu hatırlatmakla kalmaz, aynı zamanda 16. yüzyıl Osmanlı devletinin patrimonyal bir imparatorluğun somut örneği olduğu varsayımını da çürütür. Bu bölümün başlarında gösterildiği üzere II. Bayezid ile Malkoçoğlu, Gümlüoğlu, Karlıoğlu, Turahan-
oğlu, Mihaloğlu ve diğerleri gibi akıncı beylerinin soylu kuşakları arasındaki siyasi ilişkiler, bir hükümdar ile kulları ya da ona mutlak bağlı bireyler arasındaki gibi değil, bir hükümdar ile onun vasalları ya da müttefikleri arasındaki gibiydi. Aslında II. Bayezid'in oğulları arasındaki baht savaşları, Rumeli'deki soylu ailelere, tahtın el değiştirmesi sırasında eskiden olduğu gibi padişahı tahta çıkarabilecek güce sahip kişiler olarak kendi iddialarını ortaya koymak ve yeni bir hanedan üyesinin hükümdarlığını kabul etmek için son bir fırsat daha sunmuştu. Böylece II. Murad'ın kehanet gibi bir kâbus görmesine sebep olan Rumelili ileri gelen sülaleler, onun torununun oğlu Selim'in hükümdarlık rüyasını gerçekleştirmesini sağlamışlardı.

İKİNCİ KISIM
SELİM'İN BİLEŞİK İMAJINI YARATMAK

BİR TARİHYAZIMI İNCELEMESİ

Şefkatli pâdişâhımız hazretleri başcâdırda kara dut tenâvül buyururken “Aceb müverrih bizim dut yidüğimizi dahî târihe yazar mı?” buyurdukda bu abd-ı ahkarları kemâl-i âdab [ve] şerm-i hicâb ile mutlak hünkârımun bu latifeden murâd-ı hümâyûnları ancak yazsun demekdür diyü cevâb virüb kayd olundu.¹

Silâhdâr Mehmed Ağa'nın *Nusretnâme*'sinde Osmanlı hükümdarı II. Mustafa (hd. 1695-1703) hakkında anlatılan bu ilginç anekdot Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışan bilim insanlarının kuşaklar boyunca ilgisini çekmiştir. Bu hikâyeyi bilhassa ilginç bulan Rifaat Abou-el-Haj, sultanın yediği yemek gibi sıradan ayrıntıların kaydedilip kaydedilme-yeceğiyle ilgilenmesini “yalnızca kendisiyle ilgilenen, ne yaptığını bilen bir teşhircinin kendini beğenmişliği” diye nitelemişti.² Cemal Kafadar'a göre ise, II. Mustafa'nın bu davranışı “özel benliği ile kamusal kişiliği arasındaki sınırların” bulanıklaştığını gösteriyordu.³ Sultanın zihin durumunu irdelemek başlı başına ilginç bir konu olsa da, olayın en ilgi çekici yanı, 16. yüzyıl sonunda yaşamış bir Osmanlı hükümdarının mizacıyla ilgili ipuçları vermesinden ziyade, öykünün öteki ve oldukça alçakgönüllü kahramanının, yani tarihçinin, tarihyazımına etkisini vurgulamasıdır.

Silâhdâr Mehmed Ağa, hamisinin saltanat yıllarının resmi bir hatırasını gelecek kuşaklara aktarabilme çabasıyla, yalnızca II. Mustafa

1 Silâhdâr Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, 218b: “Şefkatli padişahımız çadırında kara dut yerken bana ‘Acaba tarihçi bizim dut yediğimizi de tarihe yazar mı?’ diye sordu. Padişahın naçiz kulu olarak ben de saygıyla ‘Sultanının bu şakayla ifade ettiği yüce arzusu mutlaka bunun yazılması olmalı’ diye cevap verdim ve bu olayı buraya kaydettim.” Kitabın özgün baskısında Rifaat Abou-El-Haj gibi ben de “kara ot” olarak okunabileceğini düşündüğüm tamlamaya dayanarak padişahın ıspanak yediğini varsaymışım. *Nusretnâme*'nin Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki nüshasını ortografik açıdan yeniden değerlendirdiğimde ise bu ifadenin “kara dut” olarak okunmasının daha doğru olacağına kanaat getirerek gerekli düzeltmeleri yaptım.

2 Rifaat Abou-El-Haj, II. Mustafa'nın “zedelenmiş birincil narsizm”den muzdarip olduğu sonucunu çıkarmıştır. Bkz. Abou-El-Haj, “The Narcissism of Mustafa II,” 120, 124.

3 Bkz. Kafadar, “Self and Others,” 136; benzer bir yaklaşım için ayrıca bkz. Hagen, “Dreaming Os-mâns,” 102.

dönemiyle ilgili olaylara dayalı bir tarih (*histoire événementielle*) oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda simgesel anlamlarla yüklü ve tarihi önem taşıyan ilginç olayları da aktarmıştı. Yazarın aktardığı bu ilginç olaylardan biri, bir Rum Ortodoks papazının rüyasında Hz. Muhammed (ö. 632) ile II. Mustafa'nın babası IV. Mehmed'i (hd. 1648-1687) görmesidir. Peygamber papazı İslam dinini kabul etmeye çağırdığında IV. Mehmed papaza oğlunun hükümdarlık döneminde "pek çok düşman toprağının fethedileceğini ve geri alınacağını" söyler. Eserde sözü edilen bir başka ilgi çekici olay da Davud'un Golyat'ı öldürdüğü yenilmez kılıcın mucizevi bir şekilde –sultanın özel hazinesinde!– keşfedilmesi idi.⁴

Silâhdâr Mehmed Ağa tarihinin, tahta çıkmasından hemen sonra II. Mustafa'nın emriyle biraz da "imağını bilinçli şekilde değiştirmek" için yazıldığını ileri süren Abou-el-Haj'ın bu savının geçerliğinden şüphe etmemizi gerektirecek bir sebep yoktur.⁵ Bu imaj yaratım sürecini sultan bile isteye başlatmış olsa bile, başarısı büyük ölçüde tarihçinin yeteneğine dayanıyordu. Papazı rüyasında İslam'a döndürmeye çalışanın peygamber olduğunu anlatarak, sultanın girişimini Allah'ın onayına dayandıran o değil miydi? Ayrıca, II. Mustafa'yı bekleyen askeri başarılarla dolu bir hükümdarlık dönemini muştulayan Davud'un kılıcının bulunma olayını da aynı tarihçi aktarmıştı. Son, ama çok önemli bir başka nokta da tarihçinin okurlarına padişahın dut yediğini anlatarak, onu alçakgönüllü bir kimliğe büründürmüş olmasıydı. Sonuçta, ne yaptığını bilen bir sultanın başlattığı bu imaj değiştirme sürecini, başarılı bir resmi imparatorluk belleği yaratmak üzere Osmanlı geleneği içinde güvenilir bir tarih anlatısına dönüştürmek tarihçinin kendi seçimi idi. Sultanın ve saray tarihçisinin ortak çabaları sayesinde bu tarih yazımı geleneği artık dut gibi sıradan bir meyveye de gönderme içerecekti.

II. BAYEZİD DÖNEMİNDE SARAYIN HİMAYESİNDE TARİHYAZIMI

I. Selim'in dut yiyip yemediğini bilmiyoruz, ama bildiğimiz bir şey varsa o da bir saray tarihçisi istihdam etmediğidir. Aslında 1690'ların sonundan önce, yani Mustafa Naîmâ'nın (ö. 1716) ilk saray vakanüvisi atanmasına

⁴ Silâhdâr Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, 217a, 230b. Bu olayların "apaçık," "simgesel" ve "altında yatan" anlamları için bkz. Abou-El-Haj, "The Narcissism of Mustafa II."

⁵ Abou-El-Haj, "The Narcissism of Mustafa II," 120.

değin, hiçbir Osmanlı hükümdarının hizmetinde sürekli bir resmi tarihçi olmamıştı.⁶ Ancak bu, o tarihe gelinceye kadar tarih eserlerin Osmanlı hanedanı mensuplarınca desteklenmediği anlamına gelmiyordu; bir hanedan üyesinin himayesinde hazırlanan elimizdeki en eski Osmanlı tarihi metni olan Ahmedî'nin (ö. 1413) *İskendernâme'si*, bu desteğin çok eskilere dayandığının kanıtıdır.⁷ Yine de, Osmanlı araştırmaları alanındaki genel geçer kanı, tarih çalışmalarının 15. yüzyılın sonlarındaki görülmedik artışının bir dönüm noktası olduğu yönündedir.⁸ Başta Halil İnalcık olmak üzere bazı Osmanlı tarihçileri, tarihyazımındaki bu artışa II. Bayezid'in tarihçilere verdiği desteğin büyük katkısı olduğu görüşündedirler.⁹ Hatta bazıları Bayezid dönemini "tarih yazmanın altın çağı" olarak göklere çıkarmış, sultanın vizyonu ile edebiyat hamiliğinin Osmanlı tarihyazımında yeni bir çıkış açan başlıca etken olduğunu vurgulamıştı.¹⁰ İnalcık, Osmanlıların 1484'te Kili ve Akkırman'ı ele geçirmesinden hemen sonra Bayezid'in, "kâfirler"e karşı kazanılan bu askeri başarıya dikkat çekmek üzere bir tarihyazımı projesi başlattığı, böylece "Memluk ve İran devletleriyle üstünlük yarışına girebilecek bir evrensel Müslüman imparatorluk yaratıldığı bilinci"ni dile getirecek yeni bir ideolojiyi biçimlendirdiği görüşündedir; son yapılan araştırmalar da İnalcık'ın bu görüşünü destekler niteliktedir.¹¹ Ancak bu görüşe eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan Murat Cem Mengüç, yakınlarda yayınladığı bir makalesinde İnalcık'ın erken Osmanlı tarihyazımının devlet ve sultan merkezli yaklaşımına

6 Resmi vakanüvislik makamının 17. yüzyıl sonunda kurulmasıyla ilgili olarak bkz. Thomas, *A Study of Naima*; İA, madde "Vekâyinüvis" (B. Kütükoğlu).

7 Bu eserin hamiliğiyle ilgili olarak bkz. Fodor, "Ahmedî's Dâsitân as a Source of Early Ottoman History," 41-43; Ahmedî, *Tevârih*, xiii.

8 Erken Osmanlı tarihyazımıyla ilgili olarak bkz. Ménage, "The Beginnings of Ottoman Historiography;" İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography." İnalcık'ın II. Bayezid dönemi tarihyazımına devlet merkezli yaklaşımının son yıllarda yapılan yetkin bir eleştirisi için bkz. Mengüç, "Histories of Bayezid I, Historians of Bayezid II."

9 İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography," 164-167.

10 İpşirli, "Ottoman Historiography," 526. Osmanlı tarihindeki çeşitli dönemlerle ilgili bilimsel çalışmalara bakıldığında "tarihyazımı patlamaları"nın sıradan olgular olduğu düşünülebilir. Robert Mantran, I. Süleyman döneminde böyle bir patlama olduğunu belirtirken, Cornell Fleischer de "III. Murad döneminin bir tür tarihyazımı patlamasına tanık olduğu"nu dile getirir. Bkz. Mantran, "L'historiographie ottomane à l'époque de Soliman le Magnifique," 26-29; Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 242.

11 İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography," 165-166. Benzer bir yorum için bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 97; Piterberg, *An Ottoman Tragedy*, 36.

karşı çıkmaktadır. Mengüç, Bayezid'in İdris-i Bidlîsi (ö. 1520), Rûhî (etk. 1511) ve Kemâlpâşazâde (ö. 1534) gibi önde gelen tarihçileri 1484'ten hemen sonra değil, ancak hükümdarlık döneminin son on yılında himayesi altına aldığını belirtir. Ardından da okurlarına, 1470'lerden sonra Osmanlı hanedanı hakkında yazılan ve genel olarak *Tevârih-i âl-i Osmân* adıyla anılan bir dizi anonim ve geniş kapsamlı popüler Osmanlı tarihinin önem kazandığını hatırlatır.¹² Mengüç buna ek olarak II. Bayezid döneminde kendini gösteren yeni tarih farkındalığının, sultanın girişiminin bir sonucu olmaktan çok, "öğrenim görmüş Osmanlıların ortak bir hareketi olabileceğini" ileri sürer.¹³

Mengüç'ün bu eleştirisi, 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarında Osmanlı tarihi çalışmalarının yoğunlaşmasında, Osmanlı Devleti için oluşturulan yeni ideolojik çerçevenin belirleyici bir etken olduğu gerçeğini hafifletmeye yönelik değildir. II. Bayezid döneminde yazılan ya da tamamlanan tarihlerin içinde, sultanın bu eserlerin Osmanlı aydın çevrelerinin dışında, Türkçe konuşan daha geniş bir kesime yayılmasını istediği, hatta bu konuda ısrarcı olduğuna ilişkin birçok kanıt bulunmaktadır. Rûhî, İdris-i Bidlîsi, Kemâlpâşazâde ve Neşrî (ö. yak. 1520) yazdıkları tarihlerin giriş bölümlerinde eserin "sebeb-i telif"ini (yazılış nedenini) açıklamışlardır. Sultanın bu tarihlerin Osmanlı hanedanına yakışır nitelikte olmasını ve "havâss-u-avâmm"a (okumuş yazmış seçkinler ile sıradan insanlara) hitap etmesini istediğini açıkça belirtiyorlardı. Bidlîsi'nin Farsça kaleme aldığı *Heşt bihişt* (Sekiz Cennet) ile Karamânî Mehmed Paşa'nın Arapça yazdığı *Tevârihü's-selâtinü'l-Usmâniyye* (Osmanlı Sultanları Tarihi) dışındakilerin hepsi Türkçedir. Örneğin Rûhî, "Osmanlı topraklarında elden ele dolaşan

12 Anonim *Tevârih-i âl-i Osmân*'lar basit bir dille yazılan kapsamlı hanedan tarihleridir. Bu tarihler Osmanlı takvimlerinden kelimesi kelimesine aktarılan bilgileri; yaygın Türkçe menakıbnameleri ve bunlara dahil edilen gazavatnameleri, halk hikâyelerini, efsanevi öyküleri ve popüler şiirleri; bir olasılıkla aralarında askerlerin, sıradan halkın ve yerel eşrafın da bulunduğu her türlü insanın anlattığı anonim metinleri içerir. Anonim *Tevârih-i âl-i Osmân*'ların kaynaklarıyla ilgili olarak bkz. Ménage, "A Survey of the Early Ottoman Histories," 183-202, 365-400. Menakıbnameler ve kökenleri konusunda bkz. İnalıcık, "The Rise of Ottoman Historiography," 156-157.

13 Mengüç, "Histories of Bayezid I, Historians of Bayezid II," 373. Gottfried Hagen da benzer biçimde, ama daha genel olarak "tarih yazarlarını ve diğer aydınları 'din ve devlet' birliğini ilan eden birleşik bir merkezi gücün sözcükleri olarak yorumlamaktan çok ... onları, merkezi güç içindeki bir söylemin bağımsız katılımcıları olarak ciddiye alan bir bakış açısı"nı savunur. Bkz. Hagen, "Legitimacy and World Order," 57. İtalikler Hagen'ın özgün metninde olduğu gibidir.

Türkçe tarihleri toplamaya ... herkesin yararlanabileceği bir dilde yazılan bir derleme” oluşturmaya niyetli olduğunu belirtir. Neşri de benzer biçimde “[Osmanlı hanedan] tarihinin, özellikle de Türkçe [olanların] hâlâ dağınık olduğu”ndan duyduğu kaygıyı dile getirir. Son olarak da Kemâlpâşazâde’nin sultanın kendisine “temiz bir Türkçe üslupla” yazılmış bir tarih ısmarladığından söz etmesi, Bayezid’in –ya da en azından onun bazı tarihçilerinin– hedefinin bu kitabın yalnızca Osmanlı yönetici seçkinlerinin üst kademelerindeki okumuş yazmışlara değil, Türkçe konuşan bütün okur yazarlara ulaşabilmesi olduğunu gösterir.¹⁴ Dolayısıyla II. Bayezid önde gelen birkaç tarihçiyi himayesi altına alarak, belli ki kendine özgü bir hanedan tarihi türünün gelişimine önyak olmak istiyordu. Ayrıca bu anlatının “dünün şanlı kahramanlıkları üzerinde kendileri, akrabaları, hamileri ya da dayanışma grupları adına hak iddia etmekte birbirlerine rakip” olan “gaziler, derviş gaziler ve onların takipçileri ya da onlara bağlı olanlar”ın bakış açısından çok, imparatorluk merkezinin görüşünü yansıtmasını amaçlıyordu.¹⁵ Farklı toplumsal-siyasi geçmişlere sahip ve Türkçe konuşan bireylerden oluşan bir hedef kitleye hitap eden bu tarihyazımı, Osmanlı hanedanını dünya tarihi içinde önemli bir yere oturtmuş, böylece Osmanlı hükümdarları da İslam dünyasının sınırlarındaki mütevazı gaziler olarak değil, “en şerefli sultanlar” (*eşref-i selâtin*) olarak tanımlanmaya başlamıştı.¹⁶

Bu, Bayezid’in projesinin, Osmanlıların İslam dünyası içindeki üstünlüğünü iddia eden erken Osmanlı tarihçilerinin vurguladığı ve gazilikle bağdaştırdığı değerler sisteminin yerini aldığı anlamını taşımaz. Aksine Osmanlıların, İslam adına savaşan gazi statüsünden kaynaklanan saygınlıkları, onların İslam dünyasının en önemli gazileri oldukları iddiasıyla daha da artmıştı. Ayrıca bu saray girişimi, Osmanlı Devleti’ni eleştirmekten kaçınan,

14 Benzer biçimde Bidlisi de eserini “hem seçkinlerin, hem de sıradan insanların yeğlediği bir üslupta” yazmayı amaçladığını belirtir. Bu eserlerin “sebeb-i telif” bölümlerinin ilgili kısımları için bkz. İnalçık, “The Rise of Ottoman Historiography,” 165 (Rûhi, Neşri), 166 (Kemâlpâşazâde, İdris-i Bidlisi).

15 Kafadar, *Between Two Worlds*, 91.

16 Rûhi’nin Osmanlı hükümdarlarını “eşref-i selâtin” olarak anmasının siyasi ve ideolojik sonuçları konusunda bkz. İnalçık, “The Rise of Ottoman Historiography,” 165-166. Osmanlıların tarihini dünya tarihinin bir uzantısı ve İslam tarihinin bir devamı olarak ele alan ve Osmanlı hükümdarlarını gazi olarak tanımlayan erken tarihli eserler için örn. bkz. Ahmedî, *Tevârih*; Şükrullâh, *Behçetü’l-tevârih*; Enverî, *Düstûrnâme*. Bu erken tarihli eserler üzerine kısa ve öz bir tartışma için bkz. Ménage, “The Beginnings of Ottoman Historiography.”

tek parçalı, türdeş ve devlet merkezli bir tarihyazımı geleneğinin yerleşmesine de yol açmış değildi. Cemal Kafadar'ın gözlemlerine göre, bu eleştirel tarihlerin çoğu tam da II. Bayezid döneminin temsil ettiği tarihi dönüm noktasında, "bu tenkitçi sesleri duymaya hazır bir ortamda, Bayezid'in, babasının sert merkeziyetçiliğinden sonra taviz vermenin doğru dozunu bulmaya çalıştığı bir zamanda" kaleme alınmıştı; böylece "farklı siyasi-ideolojik konumları temsil eden rekabet halindeki veya en azından birbiriyle bağdaşmayan," zaten karmaşık ve birbiriyle ilişkili metinler ağına biri daha ekleniyordu.¹⁷ Daha sonraki bölümlerde görüleceği gibi bu çokseslilik daha geç dönemlerde de Osmanlı tarihyazımının başat özelliği olmaya devam edecekti.

Ancak, birçok yazarın birbirinden farklı siyasi ve ideolojik görüşleri dile getirmiş olmaları da Bayezid'in girişiminin önemini azaltmaz. Tam tersine bu saray projesi, boyutları ve başarısı açısından sınırlı olsa da, Osmanlı tarihyazımında yenilikçi bir yaklaşımın başlangıcına işaret ediyordu. Bundan böyle Osmanlı hükümdarları özel bir ideolojik görüşü ve hanedan imajını yayma amacıyla, yalnızca bilgili kullarına değil, sıradan halka da hitap eden hanedan tarihleri ısmarlama yoluna gideceklerdi. Bayezid'in bu tarihler aracılığıyla zihinlere yerleştirmek istediği imaj, babası II. Mehmed'in ölümünden sonra kardeşi Cem'in (ö. 1495) yarattığı sorunu meşru yollardan ortadan kaldıran bir hükümdara aitti. Bu aynı zamanda Fatih'in merkezileştirme siyasetinden zarar görenlere, önceden mülk ya da vakıf olarak sahip oldukları, ama sonradan el konulan araziler dahil haklarını geri veren ve "kâfirler"i yenerek yetenekli bir savaşçı sultan olduğunu kanıtlayan bir hükümdarın imajıydı. Buna ek olarak Osmanlıların Memluklarla doğrudan rekabet içinde oldukları böyle tarihi bir kavşakta, İslam dünyasında Osmanlıların yeni liderlik iddiasını yansıtacak şekilde, Osmanlı hükümdarlarının "en şerefli sultanlar" olarak anılması, imparatorluk sınırları içinde ve dışındaki hedef kitleler için alttan alta özellikle güçlü anlamlar taşıyordu.¹⁸

17 Erken Osmanlı tarihyazımına evrimci bakış açısını reddeden bir çözümleme için bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, özellikle "The Chronicles of the House of Osman and Their Flavor: Onion or Garlic?" başlıklı bölüm 90-117. alıntılar için bkz. s. 97 ve 98.

18 Zamanla Osmanlı Devleti'nin karmaşık meşrulaştırma süreci, Colin Imber'in "Osmanlı hanedan efanesi" diye adlandırdığı bir gelişmeyle doruk noktasına ulaşmıştı. Bkz. Imber, "The Ottoman Dynastic Myth." Ayrıca bkz. Imber, "Frozen Legitimacy." 16. yüzyıl Osmanlı yazarlarının ifade ettiği "Osmanlı istisnacılığı" kavramıyla ilgili olarak bkz. Hagen ve Menchinger, "Ottoman Historical Thought," 100-101.

RESMİ TARİHYAZIMI DENEMELERİ: OSMANLI ŞEHNÂMECİLERİ VE BİR TÜR OLARAK ŞEHNÂME

Rûhî, İdrîs-i Bidlîsî, Kemâlpaşazâde ve Neşrî başta olmak üzere Osmanlı yazarlarının kaleme aldığı hanedan tarihleri çok daha sonra yazılan birçok kroniğin temel metinlerini oluşturmuştur. Aynı şekilde, II. Bayezid'in imparatorluğa dair kimi özel siyasi-ideolojik görüşlerini dile getirmeleri için bazı tarihçileri himayesi altına alması da kuşkusuz, sonraki dönem Osmanlı tarihyazımı üzerinde hatırı sayılır bir etki yaratmıştı. Ancak, Osmanlıların ilk resmi tarihyazımı denemeleri için aynı şey söylenemez: Bunlar, I. Süleyman'ın 1550'lerde kurduğu "daimi ve maaşlı" şehnâmecî makamının ürettiği metinlerdir.¹⁹

Bir önceki bölümde genel hatlarıyla ele aldığımız erken Osmanlı tarihyazımında işaret edildiği üzere, farklı toplumsal-siyasi ortamlardan gelen yazarlar, 15. yüzyılın başlarından itibaren oluşturdukları etkileyici bir tarih külliyyatı aracılığıyla, çok çeşitli siyasi-ideolojik bakış açıları dile getirmişlerdi. Ortaya çıkan bu birikimin bir başka özelliği de farklı dillerde, farklı edebi-tarihi türlerde, şiir ya da düzyazı biçiminde eserler içermesiydi. Yahşi Fakih'in (etk. 1413) Osmanlı hanedanıyla ilgili en erken nazım tarihinin başlığından (*Menâkıb-ı âl-i Osmân*) anlaşıldığı üzere Osmanlı yazarları popüler Türk destanları ile İslamdaki dini kahramanlık öykülerinden (*menkıbe*) esinlenmişlerdi.²⁰ Benzer biçimde gazi değerlerine verilen önem günümüze ulaşan bir başka eski tarihli vakayinameden, Ahmedî'nin (ö. 1413), Ertuğrul'dan (ö. 1281) Emir Süleyman'a (ö. 1411) kadarki dönemi içeren *Tevârih-i mülûk-i*

19 Daimi şehnâmecî makamı ve şehnâmecilerin "Osmanlı İmparatorluğu'nda vakanüvislerden önce bir tür resmi tarihyazımı olarak ürettikleri" metinlerle ilgili olarak bkz. Woodhead, "An Experiment in Official Historiography," burada alıntılanan satırlar için bkz. s. 170. Abdülkadir Özcan bu tür tarihyazımına "yarı resmi bir ekol" der, bkz. Özcan, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü," 148. Sinem Eryılmaz, Woodhead'le aynı görüşte değildir, ona göre bu makam Seyyid Lokman'ın (1569-1596) görev döneminde kurulmuştur, bkz. Eryılmaz, "The Shehnamecîs of Sultan Süleymân," 9. Emine Fetvacı da Woodhead'in makamın "daimi" olduğu konusundaki görüşüne karşı çıkarak, şehnâmecî Seyyid Lokman'ın işinin devamlı olmadığını belirtirken aynı zamanda konumunun "yaraıcı olduğu kadar yönetsel" de olduğuna dikkat çeker, bkz. Fetvacı, "The Office of Ottoman Court Historian." Bu tarihyazımı külliyyatındaki başlıca eserler için bkz. Kangal (ed.), *The Sultan's Portrait*; Bağcı vd., *Ottoman Painting*.

20 Bu noktayla ilgili olarak bkz. İncalcık, "The Rise of Ottoman Historiography," 156-157. Yahşi Fakih'in metni günümüze özgün haliyle ulaşmamış olmakla birlikte Aşıkpaşazâde'nin (ö. 1484) *Menâkıb-ü tevârih-i âl-i Osmân*'ında yer alır.

âl-i Osmân ve gazv-ı işân bâ-küffâr (Osmanlı Hanedanı Hükümdarlarının Tarihleri ve Kâfirlere Karşı Yaptıkları Akınlar) adlı destansı manzumesinden de anlaşılır.²¹ Osmanlı yazarları hanedan anlatılarına ek olarak dünya tarihleri de yazmışlardı. Aslında Ahmedî'nin *Tevârîh*'i bile dünya tarihiyle ilgili birçok konuya değinen *İskendernâme*'nin son bölümü olması nedeniyle müstakil bir Osmanlı hanedan tarihi sayılamaz.²² Sonraki tarihçiler İslam topraklarındaki Osmanlı üstünlüğünü Osmanlı hanedan üyelerini "en şerefli sultanlar" diye nitelendirerek ya da sahib-kıranlar diye överek vurgularken, erken tarihli kaynaklar onları İslam dünyasının uç bölgelerinde "Allah yolunda" (*fî sebîlillâh*) mücadele eden gaziler olarak tanımlamaktaydı. Dolayısıyla erken Osmanlı hükümdarlarının (ve müttefiklerinin) kazandıkları askeri başarılar anısına fetihnameler ve gazavatnameler hazırlatmaları da hiç şaşırtıcı değildir.²³ Osmanlı tarihyazımında hanedan ve dünya tarihleri ile belirli askeri-politik olaylarla ilgili anlatıların yanı sıra, sultanların hükümdarlık dönemlerini ele alan anlatılar da bulunmaktadır. Tursun Beg'in (ö. 1499'dan sonra) II. Mehmed döneminin tamamını anlatan *Târih-i ebû'l-feth*'i bunların en erken örneklerinden biridir.²⁴

Bu tarihler farklı türlerde ve çeşitli dillerde yazılmış, farklı uzunluktaki dönemleri ve tek bir sultanın ya da bütün Osmanlı Devleti'nin tarihini ele almış olsa da, hepsi Osmanlı hanedanı üyelerinin askeri başarılarını vurgulamaktaydı. Dolayısıyla, çok yönlü bir edebi destan türü olan *Şehnâme*, Osmanlıların askeri başarılarını hem kaleme alındığı dönemdeki, hem de gelecekteki hedef kitlelerin hafızalarına kazıyacak ideal bir edebi-tarihi

21 Bu erken tarihli kaynakların ve metinler açısından birbirleriyle ilişkilerinin bir çözümlemesi için bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, Chapter 2, özellikle 90-105. Ayrıca bkz. İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography;" Ménage, "The Beginnings of Ottoman Historiography;" Ménage, "A Survey of the Early Ottoman Histories," özellikle 19-31.

22 Ahmedî'nin manzum tarihi için bkz. Ahmedî, *Tevârîh*, i-xix. Ayrıca bkz. Bağcı, *Minyatürlü Ahmedî İskendernameleri*; Bağcı vd., *Ottoman Painting*, 28-35.

23 Süzî Çelebi'nin manzum eseri *Gazavât-nâme-i Mihâloğlu Ali Beg* dahil bu türlerle ilgili olarak bkz. Levend, *Gazavât-Nâmeler*. II. Murad'ın (hd. 1421-1444 ve 1446-1451) 1443-1444'teki askeri seferlerini anlatan anonim nesir eser için bkz. Anonim, *Gazavât-ı Sultân Murâd*.

24 Mertol Tulum bu eserin 1490-1495 arasında yazıldığını belirtir. Bkz. Tursun Beg, *Târih-i ebû'l-feth* (Tulum baskısı), xxiv. Franz Babinger ise Kivâmî'nin (etk. 1488) *Fethnâme-i Sultân Mehmed* adlı eserinin daha erken bir tarihte yazıldığını ve 1488'de tamamlandığını belirtir. Bkz. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, 470. Babinger aynı zamanda Kivâmî'nin eserinin tıpkıbasımını bir giriş kısmı ekleyerek *Fethnâme-i Sultan Mehmed* adıyla yayınlamıştır.

tür olarak bu dönemde ön plana çıkmıştı. I. Süleyman'ın saray tarihçilerine şehnâmecî denmesi de, yalnızca sultanın bu gerçeğin farkında olduğunu değil, aynı zamanda Farişî edebiyat geleneklerinin Osmanlı saray edebiyatı ve tarihi üzerindeki etkilerini de gösterir.²⁵

Şehnâme, çok sevilip sayılan İranlı şair Firdevsî'nin (Ebu'l-Kâsım et-Tûsî, ö. 1020), İran'ın efsanelere gömülü ilk dönemlerinden 7. yüzyıldaki İslami fetihlerine kadar uzanan tarihini destansı bir manzumeye anlattığı anıtsal başyapıttır. İran'ın efsanevi ve tarihi hükümdarlarının gösterdiği kahramanlıkların idealize edildiği Şehnâme'nin, Osmanlı bağlamında hem imparatorluk topraklarında yaşayan okuması yazması olmayan halk, hem de saraydaki okumuş yazmış seçkinler arasında özellikle popüler olduğu anlaşıyor. Pertev Naili Boratav ile Mehmet Fuat Köprülü, Osmanlıların meddah, kıssahan ya da şehnâmehan diye andıkları “şehirli profesyonel hikâye anlatıcıları”nın halk arasında ne kadar sevildiğinden söz ederler.²⁶ Bu kişilerin dinleyenlere anlattıkları metinlerde İslam kahramanlarının tarihi-efsanevi anlatılarından (örneğin *Hamzanâme*), Anadolu-Türk dini kahramanlık edebiyatından (örneğin *Battalnâme*, *Dânişmendnâme* ve *Saltuknâme*) ve en ünlüsü Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinden esinlenilmiş temalar da vardı. Boratav ile Köprülü çizgisinde gelişen yeni çalışmalar Şehnâme öykülerinin Osmanlı halkını eğlendirmek üzere kamusal alanlarda sesli okunmasının yerleşik bir gelenek olduğunu kabul etmekle birlikte, asıl saray ortamında yapılan gösteriler üzerinde dururlar. Halil İncalcık'a göre, Selçuklu sultanları ile Anadolu Türkmen beylerinin yerleştirdiği bu gelenek, Osmanlı sarayının

25 Bkz. Woodhead, “An Experiment in Official Historiography,” 158-159; Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 15-20 [Sarayın İmgeleri, 32-40]. Kathryn Babayan, *Şehnâme*'nin yaygın dolaşımıyla dinleyicilerde Osmanlıların da paylaştığı anlaşılan “bir dünya görüşü – kendine has bir Farişî zaman ve varlık duygusu” yarattığını vurgular. Bkz. Babayan, *Mystics, Monarchs, and Messiahs*, 26. Osmanlı hükümdarlarının İran'ın saygın imparatorluk simgeleri ile hükümdarlıkla ilgili sözcük dağarcığını (örneğin şehinşah unvanı) benimsemeleri hakkında bkz. Yıldız, “Ottoman Historical Writing in Persian,” 500.

26 Köprülü, “Türkler'de Halk Hikâyeciliğine Ait Bazı Maddeler: Meddahlar;” *EP*, madde “Maddâh” (P. N. Boratav). Anlatıların, *Şehnâme*'den öyküler dahil hikâyeleri okurken izleyicilere gösterdikleri büyük boyutlu resimler için bkz. Atasoy, “Illustrations Prepared for Display during Shahname Recitations;” Mahir, “A Group of 17th-Century Paintings Used for Picture Recitation.” Anadolu-Türk dini kahramanlık edebiyatı örnekleri için bkz. Ebû'l-hayr-i Rûmî, *Saltuknâme*; Anonim, *Dânişmendnâme*; Anonim, *Battalnâme*. Türkçe *Hamzanâme* konusunda bkz. Sezen, *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*. Daha geniş İslam coğrafyasındaki hikâye anlatma ve halka vaaz verme gibi konular hakkında bkz. Berkey, *Popular Preaching and Religious Authority in the Medieval Islamic Near East*.

da da tarih anlatıcılarının (*tarihhan*), öykü anlatıcılarının (*kıssahan*) ve şeh-nâme anlatıcılarının (*şehnâmehan*) sesli okudukları tarihler, gazavatnameler ve menakıbnameler aracılığıyla sürdürülmüştü.²⁷ Osmanlıların resmi saray tarihçisi için “şehnâmehan,” “şehnâmeğûy” ya da “şehnâmecî” terimlerini dönüşümlü kullandıklarına dikkat çeken Emine Fetvacı, grup okumalarının ya da sesli metin okumalarının önemini de vurgular.²⁸

Osmanlı sarayı hazinesinde özgün Farsça *Şehnâme*’nin sultani nüshalarından oluşan etkileyici bir koleksiyonun bulunması bile, Osmanlı sultanlarının Firdevsî’nin bu eserine duydukları hayranlığı ve eserin bol resimli nüshalarının üretimine verdikleri önemi kanıtlamaya yeter. *Şehnâme*’nin saray emriyle defalarca Türkçeye çevrilmesi, *Şehnâme-i Türki* adıyla anılan bu yazmaların hâlâ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi yazma koleksiyonunda bulunması da aynı şekilde, Firdevsî’nin şiirine ve o şiirin farklı şekillerdeki icrasına Osmanlı sarayında ne kadar değer verildiğini gösterir.²⁹ *Şehnâme*’nin orta ve erken modern çağ Türk-İran dünyası sınırları içinde ve dışında bu kadar büyük bir heyecanla karşılanması çeşitli yollardan açıklanabilir: *Şehnâme*’nin baş kahramanları çok eski çağlarda yaşayan (efsanevi Keyûmers’ten tarihi Sasani hükümdarlarına kadar) hükümdarlar ve efsanevi kahramanlardır; Firdevsî’nin şiiri aşk, ahlaki mücadele, ölüm, acı gibi derin yaşam deneyimlerinden söz eder; İslam öncesi gelenekleri, sözlü edebiyatı, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgiyi ve tarihi büyüleyici biçimde bir araya getirebilmiştir.³⁰ Eserin sahip olduğu fevkalâde edebi saygınlığın yanı sıra, şeh-nâme geleneğinin Anadolu Selçukluları, Anadolu’daki Türk-Müslüman beylikleri ve nihayetinde Osmanlılara bu kadar çekici gelmesi, birbiriyle iliş-

27 Inalcık, “The Rise of Ottoman Historiography,” 162-163.

28 Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 26 [Sarayın İmgeleri, 48].

29 Osmanlı kütüphanelerindeki *Şehnâme* yazmaları ve Türkçe çevirileriyle ilgili olarak bkz. Uluç, “The *Shahnama* of Firdausi in the Lands of Rum;” Tanındı, “The Illustration of the *Shahnama* and the Art of the Book in Ottoman Turkey.” Bu, *Şehnâme*’nin yalnızca Osmanlı sarayında popüler olduğu anlamına gelmez. Aslında Firdevsî’nin başyapıtının tam metninin en erken Türkçe manzum çevirisinin Memluk Sultanı Kansu Gavri (hd. 1501-1516) için 1511’de tamamlandığı bilinir. Büyük olasılıkla I. Selim tarafından savaş ganimeti olarak alınan bu nüsha bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindedir. *Şehnâme*’nin erken Türkçe nüshalarıyla ilgili olarak bkz. Schmidt, “The Reception of Firdausi’s *Shahnama* among the Ottomans,” 128-132. Bu çalışmanın ana odak noktası Osmanlı tarihyazımı olduğu için söylediklerim Türkçe konusunda Osmanlı bağlamıyla sınırlıdır.

30 *Şehnâme*’nin İran’a komşu topraklarda nasıl karşılandığı konusunda bkz. Melville ve Van den Berg, *Shahnama Studies II*, II. Kısım’daki makaleler.

kili birkaç etkenden kaynaklanmışa benzer. Birincisi, *Şehnâme*'de ele alınan temalardan birinin İranlılar ile Turanlılar arasındaki destansı düşmanlık olmasıdır.³¹ Bu çatışma daha sonra, 16. yüzyıl boyunca Osmanlılar ile Safeviler arasında yeniden yaşanmıştı, ama ikisi arasında dikkat çekici bir fark vardı: Turanlılar efsanevi savaşı kaybederken, Osmanlılar tarihi çatışmanın galibiydi.³² İkincisi, Firdevsî'nin anlatısı hem ahlaki dersler, hem de hükümdarların örnek alabileceği davranışlar içerdiğinden ötürü "nasihatname" işlevi görüyordu.³³ *Şehnâme* bu yanıla Osmanlı hükümdarlarını mutlaka çok ilgilendirmişti. Üçüncüsü ve bu çalışmanın amaçları açısından büyük önem taşıyan ise, *Şehnâme*'de anlatılan efsanevi İran hükümdarlarının ve kahramanlarının askeri maceralarının, bu anlatıya yalnızca edebi amaçlarla değil, aynı zamanda siyasi, ideolojik ve hanedanla ilgili amaçlar için de yararlanılabilecek müthiş bir ifade gücü katmış olmasıdır.

Osmanlı edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren "şehnâme türünün taklitleri"nin ortaya çıkışı, Osmanlıların bu çok yönlü türün sunduğu ifade olanaklarının farkında olduklarını gösterir.³⁴ Osmanlılar *Şehnâme*'yi yalnızca her tarihi bağlamda geçerli bir edebi-kültürel ifade aracı olarak değil, aynı zamanda gerektiğinde belirli bir tarihi bağlam içinde özel siyasi-ideolojik mesajlar iletmelerini sağlayacak bir araç olarak görmüşler, bu doğrultuda İran örneğinden farklı bir yaklaşım içinde olmuşlardı. Firdevsî'nin

31 Robert Hillenbrand'a göre *Şehnâme*'deki Şah Tahmasp (hd. 1524-1576) betimlemelerinin üçte ikisi İranlılar ile Turanlılar arasındaki düşmanlığa odaklanmıştı. *Şehnâme*'de anlatılan bu rekabetin merkeziliği için bkz. Hillenbrand, "The Iconography of the Shah-namâ-yi Shâhi."

32 Burada, Osmanlılarının 16. yüzyılda kendilerini temel olarak Türklükle tanımladıkları kastedilmiyor. Eğer öyle olsaydı, Turanlılar *Şehnâme*'de kaybedenler olarak betimleyen özgün anlatının Osmanlıların hoşuna gitmesi biraz zor olur, o zaman da Osmanlılar efsanevi İran hükümdarlarının unvanlarını benimsemezlerdi. Ayrıca Safevilerin de kendilerini en azından dil açısından bütünüyle Turanlılardan soyutladıklarını düşünmek için bir neden yoktur. Aslında Edward G. Browne'nun sözleriyle "hem Sultan Selim'in, hem de Şah İsmail'in şîr yeteneğine sahip olmalarının yanı sıra, birincisinin neredeyse yalnızca Farsça, ikincisinin Hâyatî mahlasıyla neredeyse yalnızca Türkçe yazması dikkate değer bir durumdur." Bkz. Browne, *A History of Persian Literature in Modern Times*, 12. Şah İsmail'in şîrleriyle ilgili olarak bkz. Minorsky, "The Poetry of Shâh İsmâil I."

33 Bu noktalarla ilgili olarak bkz. Schmidt, "The Reception of Firdausi's *Shahnama* among the Ottomans," 121; Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 15 [Sarayın İmgeleri, 32-33]. Ayrıca bkz. Tanındı, "The Illustration of the *Shahnama* and the Art of the Book in Ottoman Turkey;" Uluç, "The *Shahnama* of Firdausi in the Lands of Rum." Genellikle "nasihatname" adı verilen bu edebi-siyasi türün Osmanlılara özgü biçiminin yaygınlaşması hakkında bkz. 4. Bölüm.

34 Bkz. Woodhead, "An Experiment in Official Historiography," 158-159; Woodhead, "Reading Ottoman *Şehnâmes*," 67-70.

Şehnâme'si yer yer yalnızca şairin düşlediği efsanevi olayları anlatırken, Osmanlı Şehnâme'leri Osmanlı hükümdarlarının o dönemde ya da yakın geçmişteki başarılarını methediyordu. Bunun en erken tarihli örnekleri arasında Kâşifi'nin *Gazânâme-yi Rûm* isimli manzum eseri ile Muâlî'nin, tahttaki II. Mehmed'in askeri başarılarını öven *Hünkârname*'si sayılabilir.³⁵ Halil İncalcık ve Christine Woodhead, bu yeni edebi-tarihi üslubun oluşmasında kısmen II. Mehmed döneminde İstanbul'a gelen Acem şairlerin etkisi olduğunu belirtirler. Ancak Şehdi gibi Türkçe konuşan "Rûmî" şairlerin de Mehmed'in sarayında hoş karşılanmış olmaları, Osmanlı saray çevrelerindeki farklı kökenlerden gelen yazarların hep beraber sultanın daha geniş kapsamlı kültürel himaye politikasının bir parçası olduklarını düşündürür.³⁶ Aralarında tezkire (biyografik sözlük) yazarı Latîfî'nin de (ö. 1582) bulunduğu bazıları, Mehmed'in yazarları koruma stratejisini somut verilerle açıklayarak "tarihini şiire dökene ya da ona methiyeler yazan otuz şaire [II. Mehmed tarafından] maaş ve yıllık emeklilik ücreti veriliyor"³⁷ derken, bazıları da sultanın yabancıları terfi ettirmesine karşı hissettikleri kızgınlığı şiire döküyorlardı:

Ger dilersen şâh eşiginde olasın muhterem
Yâ Yahûd ol gel bu mülke yâ Frenk ol yâ Acem
Âdını ko Kâbili vü Habîli vü Hâmîdî
Zürzilikten gâfil olma marifetten urma dem.³⁸

Osmanlı yazarları sonraları da belirli askeri seferleri, sultanların hükümdarlık dönemlerini ya da Osmanlı hanedanıyla ilgili genel tarihleri şehnâme türünde yazmaya devam etmişlerdi.³⁹ Ancak I. Süleyman'ın 1555

35 Bkz. Woodhead, "An Experiment in Official Historiography," 159; İncalcık, "The Rise of Ottoman Historiography," 163; Muâlî, *Hünkârname*.

36 Şehdi'nin şehnâme üslubunda Farsça kaleme aldığı *Tevârih-i mülûk-i âl-i Osmân* günümüze ulaşmamış olsa da, hem şair, hem de eseri Aşık Çelebi'nin (ö. 1572) biyografik şairler sözlüğünde anılmıştır. Bkz. Aşık Çelebi, *Meşâîrü's-suarâ*, cilt 3, 1451.

37 Latîfî'den alıntı için bkz. İncalcık, "The Rise of Ottoman Historiography," 163.

38 Yazarı bilinmeyen bu özgün şiir *Risâletü'l-letâif ve hikâyâtü'l-Hâc Sabrî*'nin içindedir. Alınış için bkz. Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç*, 248: "Şahın kapısında saygın olmak istiyorsan / Yahudi ya da Frenk ya da Acem olmalısın / Adın Kâbili, Habîli, Hâmîdî koymalı / Ve Zürzi gibi davranmalı, marifetinden dem vurmamalısın." Dörtlüğün İngilizce çevirisi için bkz. Raby, "A Sultan of Paradox," 8.

39 Bu bağlamda Halil İncalcık "Kivâmî'nin Fatih'in gazaları üzerine kaleme aldığı *Fethnâme*, Kemâl'in Osmanlıların genel tarihini içeren *Selâtinname*'si, Fırdevsî'nin Midilli deniz seferi hakkındaki *Kutbnâ-*

dolaylarında şehnâmecilik makamını tesis etmesiyle sarayın siyasi-ideolojik gündemi olan edebi-tarihi eserleri desteklediği yepyeni bir dönem başlamıştı. I. Süleyman'ın bu makamı kritik bir dönemde, kendi saygınlığı dibe vurmak üzereyken tesisi, onun da büyükbabası gibi bu tarih külliyatını belirli bir imparatorluk vizyonunu ve imajını yaygınlaştırma aracı olarak kullanmak istediğini düşündürür. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Süleyman artık 1520 ve 1530'larda olduğu gibi rakiplerine karşı etkileyici galibiyetler kazanan başarılı bir savaşçı sultan değildi. Batıda 1536-1547 arasında Habsburglarla (özellikle Macaristan üzerine) girdiği çatışma, Macaristan Kralı I. Ferdinand (hd. 1526-1564), Süleyman ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru V. Karl (hd. 1519-1556) arasında imzalanan bir ateşkesle sonuçlanmıştı. Doğudaysa 1555'te Şah Tahmasp (hd. 1524-1576) ile imzaladığı Amasya Antlaşması, Osmanlıların da, Safevilerin de hırslı yayılmacı projelerini artık gerçekleştiremeyeceklerini geç de olsa anladıkları anlamına geliyordu.⁴⁰ Bu iki anlaşma birlikte değerlendirildiğinde, yalnızca Osmanlılar ile baş düşmanları arasındaki mücadeleden berabere sonuçlandığı değil, aynı zamanda Süleyman'ın da, özellikle ailesi içinde yaşadığı siyasi sorunlardan ötürü kendi emperyal hırslarının sınırlarını kabul etmek ve hükümdarlığının başlarında düşlemiş olabileceği dünya hükümdarlığından da vazgeçmek zorunda kaldığı görülmür.⁴¹ Süleyman, tahtını güvenceye alabilmek ve hükümdarlık döneminin son on yılında mutlak otoritesini yeniden kurabilmek için, oğulları Mustafa ve Bayezid'i sırasıyla 1553'te ve 1561'de idam ettirmişti. Şehzade Mustafa'nın idam edilmesini kınayan ve bu emri verdiği için Süleyman'ı açıktan açığa eleştiren o dönem şairlerinin yazdığı mersiyelerden, bu eylemlerinin padişahın saygınlığını önemli ölçüde zedelediği anlaşılmaktadır.⁴² Bu ağıtlar bir yandan Süleyman'ın oğullarının ne kadar sevildiğini, diğer yandan yaşanan

me'si ve Safayî'nin Kemâl Reis'in kahramanlıklarını anlatan gazavatnamesi" örneklerini verir. Bkz. İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography," 163.

40 Bu anlaşmalarla sonuçlanan olaylar dizisi ve bunların önemiyle ilgili olarak bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 109-136 [*Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar*, 117-144].

41 Bu noktayla ilgili olarak bkz. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 172; Emiralioğlu, *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Ottoman Empire*, 27-45, özellikle 43-44.

42 Şehzade Mustafa'nın idamını kınayan, Süleyman'ı eleştiren bu mersiyeler için bkz. Çavuşoğlu, "Şehzade Mustafa Mersiyeleri." Ayrıca bkz. Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, 159-162 (Taşlıcalı Yahyâ mersiyesi, ö. 1582), 163-165 (Sâmi mersiyesi, 1550'ler).

sultan için bu tarihlerde daha olumlu bir imaj yaratılmasının gerekli hale geldiğini gösteriyordu. Dolayısıyla Süleyman'ın böyle bir kritik noktada Ârif'i (Fethullâh Çelebi ya da Ârif, ö. 1562) şehnâmecî ataması rastlantı değildi.

Cornell Fleischer'in şehnâmecî makamının kurulmasını "hane-danın, tarih ideolojisi ve emperyal imajının edebiyattaki tezahürüne doğrudan ilk müdahale girişimi"⁴³ olarak değerlendirmesine karşılık, bu makamın ürettiği tarihyazımı örneklerinin ne o dönemde, ne de sonraki Osmanlı tarihyazımı üzerinde bir etki bıraktığı söylenemez. 1550 ortalarında Ârif'nin ilk şehnâmecî olarak atanması ile 17. yüzyıl başlarında bu makamın yok olması arasındaki dönemde toplam beş resmi tarih yazarı, dönemin ya da yakın geçmişin Osmanlı hanedanıyla ilgili yaklaşık 15 edebi-tarihi anlatı kaleme almıştı.⁴⁴ Şehnâmecinin yönetimi altında üretilen bu külliyyatın saray-ı hümayun sınırları dışında geniş bir kitleye ulaşmasının hedeflendiğiyle ilgili güvenilir veriler de yoktur. Tam tersine çoğu şehnâme padişaha sunulmak üzere enfes biçimde tezhiplenmiş tek nüsha olarak üretilmişti. Ârifî, Eflâtûn (ö. 1569) ve Seyyid Lokman (ö. 1596'den sonra) gibi şehnâmecîlerin büyük boyutlarda çalışması ve bu yazmaların büyük bölümünün saray-ı hümayundaki İç Hazine ve Has Oda'da saklanması, bunların bütünüyle değilse de, öncelikli olarak edebi ve kültürel sanat yapıtları olduğunu düşündürür. Bu yazmalara yalnızca sultanın ve saray halkının ulaşabiliyor oluşu, ünlü bürokrat ve edebiyatçı Mustafa Âli (ö. 1600) dışında başka hiçbir Osmanlı yazarının bunlardan kaynak olarak neden yararlanmadığını kısmen açıklayabilir.⁴⁵

Ancak ne dolaşımın kısıtlı olması, ne de o dönemde Osmanlı tarihyazımında kaynak olarak fazla ilgi uyandırmamaları, bu eserlerin siyasi önemi olmadığı anlamına gelmez. Her şeyden önce bir yazmanın gerçekten de "yalnızca Topkapı Sarayı'nda, gelecekte yönetim kademelerinde görev almak üzere enderunda eğitim gören iç oğlanlar dahil iç saray mensuplarına ve

43 Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 172.

44 Şehnâmecîlerin eserleri, içerikleri ve çeşitli işlevleriyle ilgili olarak bkz. Woodhead, "An Experiment in Official Historiography;" Woodhead, "Reading Ottoman Şehnâmes." Ârif'nin mesleği ve Süleyman döneminde üretilen Osmanlı şehnâmeleriyle ilgili olarak bkz. Eryılmaz, "The Shehnâmes of Sultan Süleyman;" Eryılmaz, "From Adam to Süleyman." Osmanlı şehnâmelerinin yazıldığı dönemin toplumsal-siyasi bağlamının bir çözümlemesi için bkz. Tezcan, "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography."

45 Bkz. Woodhead, "Reading Ottoman Şehnâmes," 79; Schmidt, *Pure Water for Thirsty Muslims*, 42, 64.

hanedanının devamını sağlayacak hanedan üyelerine" hitap etmesi bu "sınırlı hedef kitle"nin sayısal açıdan önemsiz olduğu anlamına gelmiyordu.⁴⁶ Tam tersine sultanın toplumdan uzak, adeta inzivada yaşamasına karşılık, saray-ı hümayun "kaçınılmaz olarak kalabalık bir alandı."⁴⁷ Ayrıca "saray halkının hazineden ya da özel kullanımları için sarayın her tarafına serpiştirilmiş küçük kütüphanelerden kitap ödünç alabiliyor olmaları"⁴⁸ bu kitapların daha geniş bir okur kitlesine ulaşabilme olasılığı olduğunu gösteriyordu.⁴⁹ Daha da ötesi, bol resimli bazı yazmaların elden ele dolaşmasına bir sınır getirilmesi zorunlu olsa da,⁵⁰ içinde edebi açıdan çok değerli metinlerin bulunduğu bu yazmaların üretimini denetleyecek maaşlı bir görevli için daimi bir makam yaratılması bile kendi başına siyasi bir eylemdi. Bu işin yürütülebilmesi için oluşturulan sanat hamiliği ağının merkezindeki padişah, birçok sanatçının, kâtibin, hattatın, mücellidin ve başka zanaatkarların hem işvereni, hem de hamisiydi.⁵¹ Ayrıca, sultan tamamlanmış eserin sunulduğu edilgen bir alıcı da değildi. Hem üretim süreci, hem de şehnamein içeriği öncelikli olarak sultanın maiyetindeki yüksek rütbeli biri tarafından denetleniyordu. Ancak sultanın da etkin bir katılımcı olarak yazmanın niteliğini ve içeriğini denetlediğine, üretim aşamasını onayladığına ve onayına sunulan bazı mısraları gözden geçirdiğine işaret eden kanıtlar vardır.⁵² Bu süreç, hem Osmanlı

46 Necipoğlu, "A Kânûn for the State, a Canon for the Arts," 212.

47 Osmanlı sarayındaki hane halkının yak. 1470 ile yak. 1670 arasındaki gelişiminin insan-merkezli bir çözümü için bkz. Murphey, *Exploring Ottoman Sovereignty*, 141-174. Alıntı için bkz. s. 142. Murphey'nin hesaplamasına göre saraydaki hane halkı yak. 1520 ile yak. 1670 arasında 3,365'ten 9,022'ye yükselmişti.

48 Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 25 [Sarayın İmgeleri, 46].

49 Şehnâme türündeki eserlerin "kaleme alındıkları dönemde nasıl okundukları" ve Osmanlı sarayındaki dolaşımına hakkında bkz. Woodhead, "Reading Ottoman Şehnames," 70-76; Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 29-57 [Sarayın İmgeleri, 52-89]; Eryılmaz, "The Shehnamecis of Sultan Süleymân," özellikle 1-11; Necipoğlu, "A Kânûn for the State, a Canon for the Arts."

50 Bu yazmaların bazılarının (örneğin *Zübdetü'l-tevârih* ve *Şemâilnâme*) birden çok nüshası vardı. Bkz. Necipoğlu, "Word and Image."

51 Woodhead örnek olarak Lokmân'ın *Hünernâme*'sinin üretiminde 69 zanaatkâra ödeme yapıldığını belirtir. Bkz. Woodhead, "Reading Ottoman Şehnames," 75. Osmanlı sarayında 16. yüzyıl içinde gelişen sanat hamiliği ağları ve çeşitli sanatçı gruplarıyla ilgili olarak bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, özellikle 59-100 [Sarayın İmgeleri, 91-138].

52 Seyyid Lokmân'ın *Şâhnâme-i Selîm Hân*'ının üretim süreciyle ilgili olarak, bkz. Fetvacı, "The Production of the Şehname-i Selîm Hân." Sadrazam, şeyhülislam ve diğer önde gelen din âlimlerinden oluşan "inceleme komisyonu"na sultanın da dahil olmasıyla ilgili olarak bkz. Woodhead, "Reading Ottoman Şehnames," 71.

hanedanına layık üstün nitelikli bir sanat nesnesinin yaratılmasını, hem de bitmiş ürünün Osmanlı sultanının iletmek istediği siyasi mesajı yaymasını garanti altına alıyordu.

Örneğin Ârifî'nin *Şâhnâme-yi âl-i Osmân*'ında iletilen temel siyasi-ideolojik mesaj, I. Süleyman'ın evliya niteliklerine sahip, ilahi takdirle tahta çıkan, ideal bir hükümdar olduğuydu.⁵³ Sinem Eryılmaz'ın tanımıyla "Süleyman merkezli kutsal tarih yazıcılığı"nın, yani hanedanla ilgili daha kapsamlı bir edebi projenin bir parçası olan Ârifî'nin eseri, ardından gelen Eflâtûn'unkiyle birlikte, Süleyman'ı, tarihte (gerek dini tarihte, gerekse insanlık tarihinde) "siyasi ve ruhani lider niteliklerini bünyesinde kusursuz biçimde birleştiren Hz. Muhammed'den sonra gelen ikinci kişi olarak sunuyordu."⁵⁴ Sonraki şehnâmelerde de siyasi önemi olan benzer mesajlar iletilmişti. III. Murad döneminde (hd. 1574-1595) tamamlanan birkaç eserin hem görsel, hem de sözel ana teması, Osmanlı hanedanının bütün hanedanların sonuncusu olarak temsil edilişi, hükümdarlarının da ilahi takdirle tahta çıkan ve sahip oldukları önem açısından rakipsiz hükümdarlar olarak betimlenişiydi.⁵⁵ Bu eserlerden biri Baki Tezcan'ın "Osmanlı tarih yazıcılığının olasılıkla en uzun eseri" diye tanımladığı *Tomâr-ı hümayûn*'du; yazımına Ârifî başlamış, Eflâtûn ile Seyyid Lokmân devam etmiş ve büyük olasılıkla III. Mehmed döneminin ilk yıllarına değin güncellenmişti.⁵⁶ Yaklaşık 31 m uzunluğunda ve 79 cm genişliğinde bir tomar üzerine açıklamalı soyağacı biçiminde yazılan bu dünya tarihinde Osmanlı hanedanı ilahi bir kozmik planın doruk noktası olarak gösterilmişti.⁵⁷ *Tomâr-ı hümayûn*'un gözden geçirilmiş ve güncelleştirilmiş içeriğinin kitap biçiminde sunulduğu *Zübdetü't-tevârih*'te de

53 I. Süleyman'ın iki şehnâmecisinin mesleki kariyerleri ve eserleri hakkında bkz. Eryılmaz, "The Shehnamecis of Sultan Süleymân." Ârifî'nin *Shâhnâme*'sı için ayrıca bkz. Eryılmaz, "From Adam to Süleyman."

54 Eryılmaz, "The Shehnamecis of Sultan Süleymân," 4.

55 Bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, özellikle 158-175 [Sarayın İmgeleri, 208-226]; Tezcan, "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography," 171-180.

56 Baki Tezcan'a göre *Tomâr-ı hümayûn*'un "doğru dürist bir sonu yoktur, ama 1596'ya değin güncellenmiş gibi görünür." Bkz. Tezcan, "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography," 173. Sinem Eryılmaz, eseri Ârifî'nin değil Eflâtûn'un yazmaya başladığını öne sürer. Bkz. Eryılmaz, "The Shehnamecis of Sultan Süleymân," 252-256. Seyyid Lokmân ve mesleki kariyeri için bkz. Kütükoğlu, "Şehnâmecî Lokmân."

57 *Tomâr-ı hümayûn*'un içeriği ve verdiği siyasi mesaj için bkz. Eryılmaz, "The Shehnamecis of Sultan Süleymân," 129-161; Eryılmaz, "From Adam to Süleyman," 114-115.

(Tarihlerin Özü) aynı mesaj iletilmekteydi.⁵⁸ Osmanlı hükümdarlarını (Hz. Musa, Hz. Muhammed ve I. Süleyman üzerinden) Eski Ahit'teki Hz. Nuh'a bağlayan *Zübdetü't-tevârih*'te III. Murad "manevi ve dünyevi hükümdara özgü ikili göreve sahip" bir sultan olarak betimlenmiştir.⁵⁹ Saltanatında sadrazamlık konusunda istikrarsız davrandığı ve ulemanın konumunu zayıflatmış gerekçesiyle III. Murad'a yöneltilen eleştiriler karşısında *Tomâr* ile *Zübdet*'in ilettikleri ortak mesaj, hiç kuşkusuz sultanın imajı kadar mutlakiyetçi emellerini de pekiştirmeyi hedefliyordu.⁶⁰ *Tomâr*'ın yalnızca boyutları ve pek kullanışlı olmayan biçimi bile bu esrarengiz saray belgesinin, sık sık başvurulmak ya da çok kişi tarafından kullanılmak üzere tasarlanmadığını göstermeye yeter. Ancak (gözden geçirilmiş ve güncellenmiş) içeriğiyle kitap biçiminde tasarlanan *Zübdetü't-tevârih*, Sultan III. Murad'a, Babüssaade ağası Mehmed Ağa'ya (ö. 1591), Sadrazam Siyavuş Paşa'ya (ö. 1601) ve sultanın lalası Hoca Sadeddin Efendi'ye (ö. 1599) sunulmuştu.⁶¹ Şehnâme tarzındaki eserlerin genellikle geniş kesimlere hitap etmesi düşünülmemiş olsa da, *Zübdetü't-tevârih*'in sunulduğu kişilerden üçünün kimliğine bakınca, III. Murad'ın kendi devlet adamları dışında başka okurları da hedef almış olabileceğini düşünebiliriz. Sadrazamın, Babüssaade ağasının ve lalasının, imparatorluğun askeri-yönetim yapısı içinde, sırasıyla saray hane halkı ve seçkin aydınlar sınıfında kilit rollere sahip oldukları göz önüne alındığında, sultanın özenle hazırlanmış metinleri ve görselleriyle *Zübdet*'in bu ilişkiler ağı içinde elden ele geçmesini istemiş olduğu düşünülebilir. Önceki tarihyazımı örneklerinin saray-ı hümayunda sınırlı bir okur kitlesine ulaşmasının tam tersine, *Zübdet*, Baki Tezcan'ın deyimiyle "sarayın propaganda sesi" olmuş da olabilir.⁶² *Zübdetü't-tevârih* nüshalarının gerçekten özgün sahiplerinin dışında elden ele geçtiği konusunda veri

58 Bu iki eser arasındaki ilişki için bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 174-175 [Sarayın İmgeleri, 224-225]. Ayrıca bkz. Renda, "New Light on the Painters of the Zubdet al-Tawarikh."

59 Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 175 [Sarayın İmgeleri, 225].

60 III. Murad'ın politikalarına döneminde yöneltilen eleştiriler için bkz. Selânikî, *Târîh*, cilt 1, 427-432. Murad'ın mutlakiyetçi yönetimi ve eleştirisi için bkz. Tezcan, "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography," 171-180.

61 Sultana, sadrazama ve Babüssaade ağasına sunulan üç nüsha resimliydi. Hoca Sadeddin'in *Mücmelü't-tomâr* başlıklı nüshası *Zübdetü't-tevârih*'in özetiydi ve resimlenmemiştir. Bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 138, 296n18 [Sarayın İmgeleri, 208, 208n18].

62 Tezcan, "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography," 183.

bulunmakla birlikte,⁶³ o dönemde Osmanlı okurlarından ne bu eserin ne de herhangi bir başka şehnâmenin taşıdığı siyasi-ideolojik mesaja bir tepki gelip gelmediğine ilişkin bir bulgu yoktur.⁶⁴

Baki Tezcan bu sessizliği, III. Murad'ın saray tarih yazımını tartışmalı "mutlakiyetçiliği"ni desteklemek amacıyla kullanması karşısında Osmanlı entelektüellerinin üstü kapalı, ama önemli eleştirisi olarak okur. Anlaşıldığı kadarıyla saray tarih yazımının öncelikli olarak siyasi propaganda aracı olduğunu düşünen Tezcan, hem şehnâmecî makamının Murad'ın ölümünden birkaç yıl sonra ortadan kalkmasını, hem de "saray tarih yazıcılarının ürettiği eserlerin akıbetini sultanın, belirli bir Osmanlı tarih anlayışını [kendilerine özgü] kuralları olan aydınlar kesimine kabul ettirememesinin işareti olarak yorumlanması gerektiğini" ileri sürer.⁶⁵ Christine Woodhead ise biraz farklı bir okuma yaparak, "sessizlik eleştirisi anlamına gelebileceği gibi, yalnızca ilgisizliği de gösterebilir" der.⁶⁶ Konuya öncelikle edebiyatın bakış açısından yaklaşan Woodhead, şehnâmelerin "çağdaş okumaları"nın çokluğunu dile getirir, sanat üretimi ve himayesi meselelerini vurgular ve sezgisel olarak "şehnâmelerin önce edebi ve kültürel zanaat ürünleri, ikinci olarak da sultanın propaganda aracı" olduğunu belirtir ve "gerçi her zaman net bir ayrım olmadığını, belki de [bunun] hedeflenmediğini" ekler.⁶⁷ Woodhead'in gözlemlerine göre, saray şehnâmecilerinin gözetimi altında hazırlanan resimli yazmalar, özellikle de yerinden kıpırdamayan III. Murad'ın döneminde üretilenler, aynı dönemde artan nasihatname külliyyatına karşı "açık tepkiler" olarak

63 *Zübdetü'l-tevârih* nüshalarının dolaşımıyla ilgili olarak bkz. Tezcan, "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography," 175n16.

64 Bunun tek istisnasının önde gelen Osmanlı bürokratı ve edebiyat adamı Mustafa Âli olduğu anlaşılır. Bkz. Woodhead, "Reading Ottoman Şehnames," 79; Schmidt, *Pure Water for Thirsty Muslims*, 42, 64.

65 Tezcan, "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography," 170. Küçük bir farkla Fleischer da benzer bir sav ortaya koyar ve sonuçta "deneme büyük ölçüde başarısız olmuştur ... çünkü Süleyman'ın yarattığı seçkinler, hanedanın emperyal imajını denetleme girişimine başarıyla karşı durabilmişlerdi ... Gerçekten de 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, imparatorluk imajını denetimi altına almak isteyen hükümdar ile kendilerini tarihteki Osmanlı deneyiminin esas bekçileri ve dilendircileri olarak gören bir aydın kesim arasında gerilim oluşmuş, şehnâmecî makamı 17. yüzyıl başlarında ortadan kalkmış, ama tarih yazımı sona ermemiştir" der. Bkz. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 172.

66 Woodhead, "Reading Ottoman Şehnames," 79.

67 Woodhead, "Reading Ottoman Şehnames," 80.

yorumlanabilir.⁶⁸ Şehnâmecî makamının 17. yüzyılın başlarında son bulmasına gelince Woodhead –Tezcan’ın tersine– “şehnâmeciliği belirli bir grubun açıkça reddinden ötürü bir başarısızlık saymak yerine, daha genel olarak 16. yüzyılın sonundaki siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimlerin sonucu olarak görmek” daha anlamlıdır der.⁶⁹ Woodhead özellikle iki değişim üzerinde durarak, III. Mehmed (hd. 1595-1603) ile I. Ahmed’in (hd. 1603-1617) saray tarih yazıcılarının üretimine yeterince ilgi göstermemeleri ve şehnâmecinin ikincil görevinin –günlük resmi kayıtları tutmak– kâtiplerin göreviyle gitgide daha fazla çakışması sonucu bu makamın gereksizleştiğini belirtir.⁷⁰ Emine Fetvacı bu etkenlere Osmanlı sarayındaki –ve aynı dönemdeki Safevi ve Memluk saraylarındaki– estetik tercihlerin değişmesini de ekler, 17. yüzyıla geçişte Osmanlıların resimli tarihlerden uzaklaşarak, murakka (albüm) yapım sanatı üzerinde yoğunlaşmaya başladıklarını gözlemler.⁷¹ Fetvacı okurlarına resmi resimli tarihlerin “Osmanlı sanatının uzun ve değişken tarihinin yalnızca bir anını temsil ettiklerini” hatırlatır; Osmanlıların sanat yapıtlarının, belirli bir zamana ait olmayan nesneler olarak değil, “kökleri onları üretenlerin ve hedef kitlelerinin toplumsal ve siyasi bağlamlarında olan,” belirli bir tarihi özgüllüğe sahip ürünler olarak yorumlanmaları gerektiğini vurgular. Yazar, “resimli tarih belirli bir dönemde, belirli gereksinimleri karşılamak ve yeni hedef kitlelere hitap edebilmek için üretilmiştir, ortadan kalkması ise işlevinin, öneminin azalmasına ve kitap kavramının değişmesine işaret eder” sonucuna varır.⁷² Fetvacı ve Woodhead, Tezcan’dan farklı olarak edebi ve kültürel olanı, siyasi olana kurban etmeyi reddederler. Dolayısıyla saray tarih yazımını “seçkin aydınlara belirli bir Osmanlı tarih anlayışını kabul ettirememiş başarısızlığı” olarak değerlendirmek yerine, şehnâmecî makamının, 16. yüzyıl son-

68 Woodhead, “Reading Ottoman *Şehnâmes*,” 79. Woodhead, Mustafa Âli’nin *Nushatü’s-selâtin* (1581) adlı eserinde listelediği “Osmanlı hanedanının altı kişisel yeteneği ve saltanatları için gerekli olan 16 özellik” ile şehnâmecî Talikizâde’nin *Şemâilnâme*’sinde (1579) hanedanın “saray tarih yazıcısının –ve sözüm ona sultanın– bakış açısından” vurgulanan 20 “taksire değer niteliğini” karşılaştırır.

69 Woodhead, “Reading Ottoman *Şehnâmes*,” 79-80.

70 Woodhead, “An Experiment in Official Historiography,” 181-182.

71 Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 282 [Sarayın *İmgeleri*, 348]. Ayrıca bkz. Fetvacı, “Enriched Narratives and Empowered Images in Seventeenth-Century Ottoman Manuscripts.”

72 Fetvacı, “Enriched Narratives and Empowered Images in Seventeenth-Century Ottoman Manuscripts,” 243-244.

larına doğru meydana gelen belirli ve birbirine bağı kurumsal, toplumsal, kültürel ve estetik değişimlerin bir sonucu olarak yararını yitirdiğini öne sürerler. Bunların başında belki de, askeri-siyasi sıkıntıların yaşandığı bir dönemde savaş alanındaki kahramanlığı vurgulayan bir edebiyat türünün, artık pek de yerlerinden kıpırdamayan sultanları övmek için kullanılması- nın, gün geçtikçe daha uygunsuz olmaya başlaması geliyordu.

SÜLEYMAN SONRASI DÖNEMİN SULTANLARI VE ŞEHNÂME TÜRÜ

I. Süleyman'dan sonra başa geçen hükümdarların çoğu, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında ordularının başında savaşa giden gazi-sultan- lardan farklı olarak, ordularını sadrazamlarına ya da başka yüksek rütbeli devlet adamlarına teslim etmişlerdi.⁷³ 16. ve 17. yüzyıllarda üretilen nasi- hatnameleri basite indirgeyerek değerlendiren bazı araştırmacılar, Osmanlı sultanlarının askeri ataletlerini ve toplumdan gitgide daha uzak yaşamalarını hükümdarların dünyevi tercihlerinin sonucu olarak yorumlamışlardır. Bu araştırmacılar, şehzadelerin sarayın kapalı dünyasında yetiştirilmelerini, eğitimlerinin yetersiz olmasını, kadınların, hadımağaların, saraydaki hoca- ların devlet işlerine karışmaya başlamalarını ve süregelen saray entrikalarını Osmanlı "gerilemesi"nin başlıca nedenleri olarak sıralayarak Süleyman son- rası çağın sultanlarının askeri eylemsizliklerini ve beceriksizliklerini, saray yaşamının karşı konulmaz zevklerinin çekiciliğiyle açıklamaya girişmişler- dir.⁷⁴ Ancak yapılan son araştırmalar sultanların askeri seferlere bizzat katıl- mamalarının birbiriyle ilişkili çeşitli nedenlere bağlı olduğunu ortaya koyar.⁷⁵

73 Bunun en dikkat çekici istisnaları arasında 1596 Eğri (Macarca Eger; Almanca Erlau) Seferinde ordusunun başında bulunan III. Mehmed (hd. 1618-1622), 1621'de Polonya'ya sefer yapan II. Osman (hd. 1618-1622) ve Safevilere karşı 1635 ve 1638'de iki sefer düzenleyen IV. Murad (hd. 1623-1640) vardır. İslam tarihindeki gazi-sultanlarla ilgili olarak bkz. Anooshahr, *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam*.

74 Bu duyuların tipik ifadeleri için örnek olarak bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 3, Kısım 1, 114-126, özellikle 119-120; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, 70; Parry, "The Successors of Sulaimân," 107-108; Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt 1, 170. Bu bakış açısını eleştiren günümüz araştırmaları için bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 153-185, özellikle 168-177 [*Harem-i Hümayun*, 203-247, özellikle 223-236]; Karateke, "On the Tranquillity and Repose of the Sultan," özellikle 122-128. Osmanlı nasihatnameleri, geç dönem Osmanlı tarih yazımı ve günümüz araştırmalarında "gerileme paradigması"yla ilgili genel bilgiler 4. Bölüm'de bulunabilir.

75 Bu nedenler için bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 168-177 [*Harem-i Hümayun*, 223-236]. 16. yüzyıl sonlarından itibaren sultanların seferlere katılmamasıyla ilgili tartışmalar için bkz. Karateke, "On the Tranquillity and Repose of the Sultan."

İlkin, Selim ve Süleyman'dan sonra başa geçen Osmanlı hükümdarlarına öylesine geniş bir imparatorluk miras kalmıştı ki, bu uzak sınırların ötesine yapılacak bir askeri sefer sultanın uzun bir süre payitahttan uzak kalması demekti ki bu da saltanatını tehlikeye atabilirdi. Payitaht ile sınır bölgeleri arasındaki mesafe, 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde imparatorluğun sınırlarının korunmasını da giderek hem fiziksel, hem de mali açıdan daha sorunlu hale getirmişti. Ayrıca erken modern dönem Osmanlı savaşlarının yarattığı teknolojik ve mali baskılar ile Osmanlıların göz önüne almak zorunda oldukları fiziki sınırlar, ayrıca çevre ve motivasyon eksikliğiyle ilgili sınırlar, zamanla tıkanıklıklara sebep olmuş, kayıpların artmasına ve savaş alanında görece daha az zafer kazanılmasına yol açmış olmanın ötesinde, sultanların orduyla birlikte sefere çıkma isteklerinin azalması sonucunu doğurmuş da olabilirdi.⁷⁶ Son olarak Süleyman sonrası sultanların askeri eylemsizliği belki de Osmanlı hükümdarlığının değişen yapısından ve sultan ile resmi görevlileri arasındaki ilişkilerin gitgide daha fazla usullerle belirleniyor olmasından kaynaklanıyordu.⁷⁷ Aslında 16. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı hükümdarları zaten günlük devlet işlerinin büyük bölümünü yüksek rütbeli devlet adamlarına devretmişti. Hakan Karateke'nin gözlemlerine göre, 16. yüzyılın sonlarında "sultanın toplumdan uzak yaşaması usulünün askeri faaliyetlerini de içerecek biçimde genişletilmesiyle" yeni bir hükümdarlık düzenine geçiş başlamıştı.⁷⁸ Bunun sonucunda da Osmanlı siyaset kuramı ve söyleminde artık sultan öncelikli olarak sadrazamın yürüttüğü askeri-idari yapıyı meşrulaştıran kişi olarak tanımlanıyordu.⁷⁹

Nedenleri ne olursa olsun, II. Selim (hd. 1566-1574) de, III. Murad da hiçbir askeri sefere katılmamıştı. Bu durum, İslam tarihinde tartışmasız biçimde askeri açıdan en etkin ve hareketli olan I. Selim ve I. Süleyman'la (hd. 1520-1566) tam bir karşıtlık oluşturuyordu. Süleyman toplam 13 sefere

76 Bkz. Murphey, *Ottoman Warfare*, 13-34. Murphey birçok etkenin bir arada olmasına "değişmez bağlam" der.

77 Bu ilişkiler için bkz. Fodor, "Sultan, Imperial Council, Grand Vizier," Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, 132-136; Faroqhi, "Das Grosswesir-telhis."

78 Karateke, "On the Tranquillity and Repose of the Sultan," 122.

79 Vezirlik makamı ve bu makamın Osmanlı yönetiminde, özellikle de I. Süleyman döneminde ve sonrasındaki merkezi konumuyla ilgili olarak bkz. Yılmaz, "The Sultan and the Sultanate," 274-383.

bizzat çıkmış, iki deniz seferine (Korfu ve Rodos) katılmış, doğuda Tebriz ve Bağdat'a, batıda da Viyana'ya kadar gitmişti. Toplam 46 yıllık hükümdarlık dönemi boyunca on yıldan fazla bir süreyi İstanbul'dan uzakta geçirmiş ve Macaristan Seferi sırasında Zigetvar'da ölmüştü. Bunun tam tersi olarak III. Murad payitahttan hiç ayrılmamış, hükümdarlığının son on yılında sarayından bile çıkmamıştı. Aslında Murad âdet olduğu üzere Cuma namazı için bir selatin camiye gidip halkın önüne –iki yıldan uzun bir süre– çıkmayan tek Osmanlı hükümdarıydı.⁸⁰ Dolayısıyla “evinden çıkmayıp o güne değin hükümdarın kamusal kimliğini tanımlayan asker-kahraman imajıyla sert bir biçimde çatışan bir sultan” olan III. Murad'ın geleneksel Osmanlı tarihyazımı türleriyle, özellikle de şehnâme paradigmasıyla övülebilmesi zordu.⁸¹ Bu yeni sultan tipi için metinlerde ve görsellerde yeni bir ikonografi yaratacak yeni bir açıklayıcı çerçeve gerekiyordu.⁸² Dolayısıyla III. Murad'ın sarayında üretilen resimli yazmaların, sultanın askeri maceraları yerine hanedan kimliğini vurgulaması çok da rastlantı değildir. Saray şehnâmecisi Lokman'ın gözetiminde hazırlanan *Hünernâme*, *Zübdetü't-tevârih* ve *Kıyâfetü'l-insâniyye fi şemâilü'l-Osmâniyye*, Murad'ın saltanatını savaş alanındaki başarılarıyla meşrulaştır(a)mıyordu. Bunun yerine hepsi birlikte, Allah'ın lütfuyla hüküm sürmeyi hak eden Osmanlı sultanının temel meşruiyet kaynağının sultanın soyağacı ve doğuştan sahip olduğu ahlaki nitelikler olduğunu vurguluyordu.⁸³

80 Selânikî'ye (ö. 1600) göre Murad eğer saraydan çıkarsa yenicilerin onu tahttan indirmesinden korkuyordu. Bkz. Selânikî, *Târîh*, cilt 2, 445. O dönemin tarihçisi Mustafa Âlî'nin eleştirel III. Murad değerlendirmesi için bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 293-307 [*Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, 305-320].

81 Emine Fetvacı, *Kıyâfetü'l-insâniyye fi şemâilü'l-Osmâniyye* adlı Osmanlı padişah portreleri kitabı üzerindeki Avrupa etkilerini irdelediği makalesinde, ikna edici bir dille, söz konusu eserin kendisinden önceki hükümdarların tam tersine fazlasıyla hareketsiz ve toplumdan uzak yaşayan bir Osmanlı hükümdarının nasıl övüleceği gibi “Osmanlıya özgü bir soruna bir tepki” olduğunu öne sürer. Bkz. Fetvacı, “From Print to Trace,” 244.

82 Toplumdan uzak yaşayan bu yeni sultan tipi için en iyi tanımlamalardan birini yapan Osmanlı tarihçisi Mustafa Âlî, “bu övgüye değer hanedanın [sultanları] ... istiriden derinliklerindeki eşsiz mücevherlere benzeyen bir sarayda tek başlarına otururlar, akrabaları ve aile efradıyla bütün ilişkilerini keserler.” Âlî'den alıntı için bkz. Woodhead, “Murad III and the Historians,” 85.

83 Vurgudaki bu değişiklik hakkında bkz. Fetvacı, “From Print to Trace.” Christine Woodhead de benzer bir noktaya değinerek, bu eserlerin “nihai Osmanlı hanedanı efsanesini, doğruluğundan kuşku duyulmayan erdem ve görkem aracıyla gücü betimlediğini” belirtiyordu. Bkz. Woodhead, “Reading Ottoman *Şehnames*,” 78. Colin Imber'in “Osmanlı hanedan efsanesi” dediğinin temel direklerinden

Belirli siyasi ve ideolojik bakış açılarını ifade etme imkânına sahip olan şehname türü, yapısındaki edebi-tarihi üslup çeşitliliğine karşılık, askeri kahramanlığa yaptığı vurguyla, Süleyman sonrası dönemin gide-rek daha hareketsiz kalan Osmanlı sultanlarını betimlemeye hiç uygun değildi.⁸⁴ Öte yandan Çaldıran (1514), Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) savaş meydanlarındaki askeri kahramanlıklarıyla Osmanlı dünyasının coğ-rafi alanını iki katına çıkartan ve diğer İslam imparatorlukları karşısında Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü kuran I. Selim gibi bir sultanın hüküm-darlık dönemini anlatmaya bundan daha uygun bir başka anlatı türü hayal bile edilemezdi. Sekiz yıllık hükümdarlık döneminin neredeyse yarısını seferde geçiren Selim'in yanında Süleyman bile daha hareketsiz kalmıştı.⁸⁵ Selim erişilemeyecek askeri hareketliliğinden ötürü imparatorluğun ilk res-mi vakanüvisi Mustafa Naîmâ tarafından ölümünden neredeyse iki yüzyıl sonra bile "yerinde ender duran" (*kalîlü 'l-karâr*) biri olarak hatırlanmaktay-dı.⁸⁶ Dolayısıyla, mükemmel bir savaşçı sultan olan Selim'in hükümdarlık döneminin şehname türündeki anlatılarla ölümsüzleştirilmesi anlaşılır bir seçimdi; Osmanlı tahtına tartışmalı çıkışı ve aşırı şiddet eğilimi ise saygın-lığının yeniden kurulmasını kaçınılmaz bir zorunluluk haline getirmişti.

Bundan sonraki üç bölümde görüleceği üzere Selim'in çarpıcı bir biçimde tahta çıkışı korkuyla yönetme eğilimiyle birleşince, o dönem Osmanlı yazarlarının "yeniden inşa edici imgelem"ini⁸⁷ tetiklemişti. Farklı sosyoeko-nomik, etnik ve dini geçmişlere sahip yazarlar bu süre boyunca çeşitli türlerde

biri soyağacıydı. Bkz. Imber, "The Ottoman Dynastic Myth," Flemming, "Political Genealogies in the Sixteenth Century." Saltanatın Allah'ın lütfu olması fikri hakkında bkz. Yılmaz, "The Sultan and the Sultanate," 220-273. Osmanlı saltanatının değişen yapısını yansıtan çoklu Osmanlı imgeleri için bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 267-282 [Sarayın *İmgeleri*, 329-347].

84. Mantığa aykırı olmasına karşılık en çok şehname, tartışmasız en hareketsiz Osmanlı hükümdarı III. Murad için üretilmiştir. Murad için yaratılan imge de bir o kadar hareketsizdi; askeri ilginin odağın-daysa vezirler vardı.

85. Karateke, Selim'in 1.323, Süleyman'ın ise 3.721 gün İstanbul'dan uzak kaldığını, bunun da sırasıyla hükümdarlık dönemlerinin yüzde 45,1 ve 22,1'ine denk geldiğini belirtir. Selim ile Süleyman'ın seferle-rinin tarihleri, süreleri ve bu iki padişahın görece askeri hareketlilikleri hakkında bkz. Karateke, "On the Tranquillity and Repose of the Sultan," 118-119.

86. Bkz. Naimâ, *Târîh*, cilt 2, 401: "Sultân Ahmed hazretleri cedd-i büzürg-vârları Sultân Selim-i kadim gibi kalîlü'l-karâr olmağın." Görüldüğü üzere Naimâ bu ifadeyi I. Ahmed'in (hd. 1603-1617) hareketlili-ğini vurgulayabilmek amacıyla, bu padişahı Selim'e benzetmek için kullanmıştı.

87. Assmann, *Moses the Egyptian*, 14 [Mısırlı Musa, 19].

edebi-tarihi eserler kaleme almış, birçok siyasi-ideolojik bakış açısı dile getirmiş ve yaşadıkları dönemi ilgilendiren bir dizi sorunu gündeme taşımışlardı. Bu yolla Selim'i meşru yollarla tahta çıkan, ölümünden sonra idealize edilen ve takdir-i ilahiyle Osmanlı hükümdarı olan biri gibi göstererek, onun için oldukça parlak bir bileşik imajı eşzamanlı olarak inşa ve yeniden inşa etmişlerdi. Bundan sonraki bölümler Selim'in anlatılarda (yeniden) yaratılan imajının üçlü sarmal yapısını kronolojik ekseninde yansıtmaktadır.

Selim'le ilgili hatıralar "sürekli evrilen, hatırlama ve unutma diyaletliğine açık, birbiri ardına uğradığı deformasyonlardan habersiz, kötüye kullanılmaya ve başkalarına mal edilmeye açık, uzun süre uykuda kalıp belirli aralıklarla canlandırılmaya yatkın" olmaya devam etmişti.⁸⁸ Dolayısıyla her bölüm Selim'in yukarıda belirtilen metinlerdeki bileşik imajının temelindeki üç bileşenden birine odaklanacaktır. Üçüncü Bölümde meşruiyet konusu ele alınacaktır. Önceden de belirtildiği üzere Selim savaşı sultan kimliğiyle, şehname üslubundaki edebi-tarihi anlatılar için ideal bir kahraman olmaya son derece uygundu. Dolayısıyla onun yaşamı ve hükümdarlık dönemi üzerine yazılan şehnameelerin oğlu Süleyman'a sunulması çok yerindeydi. 16. ve 17. yüzyıllar boyunca Selim'in saltanatı sırasında meydana gelen önemli tarihi olaylarla ilgili ve askeri başarılarının özellikle vurgulandığı neredeyse iki düzine bu türde anlatı kaleme alınmıştı. Genellikle Selimnâmeler diye anılan bu külliyat, Selim'in adını aklamaya, tartışmalı eylemlerini meşrulaştırmaya, dolayısıyla kendinden sonra gelen padişahların meşruiyetini gerek söz konusu eserlerin yazıldığı dönemdeki ve gerekse gelecekteki hedef kitleler nezdinde vurgulamaya hizmet etmişti.

Erken modern Osmanlı revizyonist tarihyazımının özenle yürüttüğü bu projenin olağanüstü başarısı üzerine odaklanan Dördüncü Bölüm, Selim'in hatırasının ölümünden sonra idealleştirilmesini irdelerken, nasihatnamelerdeki efsanevi Osmanlı "Altın Çağı"nın en önemli sultanı olarak nitelendirilmesine de dikkat çeker. I. Süleyman döneminin sonları ile 18. yüzyılın başları arasında farklı geçmişlere sahip okumuş yazmış kişiler tarafından kaleme alınan bu türdeki siyasi-tarihi risaleler, Osmanlı Devleti ve toplumunun o tarihlerde yüz yüze geldiği çeşitli sorunları ele alırlar.

88 Nora, "Between Memory and History," 8.

Ayrıca bazıları diğerlerinden daha gerçekçi sayılabilecek birçok çözüm önerirler. Bazı nasihatnameler devlet adamlarını suçlarken, bazıları tahttaki sultanı bile eleştirir. Yazarları farklı olmakla, hatta kimi zaman çelişkili siyasi ve ideolojik bakış açıları dile getirmekle birlikte, Osmanlı nasihatnamelerinin toplu halde Selim'in imajının gelecek kuşaklar için idealize edilmesine önemli katkıları olmuştur.

Osmanlı okumuş yazmış seçkinlerinin –özellikle de Selimnâme ve nasihatname yazarlarının– kaleme aldığı edebi, tarihi ve siyasi eserlerin Selim'in meşru ve ideal hükümdar olarak “efsaneleştirilmesi”ne katkıda bulundukları dönem, aynı zamanda Osmanlıların egemenlik kavramının geniş Avrasya bağlamında değiştiği dönemdi; bu yıllarda kıyamet ve mehdi beklentileri de yaygındı. Selim'in bir ahir zaman hükümdarı, bir evliya, bir kâhin, hatta mehdi olduğuna dair bir imajın yaratılması, birbiriyle ilişkili siyasi, ideolojik ve dini gelişmelerin sonucuydu. Beşinci Bölüm, önceki bölümlerdeki çözümlemelere dayanarak, Selim'in takdir-i ilahi sonucu tahta çıkışının nasıl hatırlandığını irdeler ve Osmanlı, Safevi ve Habsburg imparatorluklarındaki yönetici seçkinlerin zihinlerinde oluşan ideolojik çerçeveyi yansıtan, birbirine rakip siyasi teolojileri ele alır.

SELİM, MEŞRU HÜKÜMDAR

İster müptelası olduğu avda öldürülen hayvanların, isterse savaş meydanında katledilen düşmanlarının olsun, [Selim] kandan büyük zevk alıyordu; Osmanlı soyundan gelenlerin iple boğularak kansız idam edilmeleri, şiddet dolu mizacına uygun ateş püsküren gözlere ve sinirli yüz ifadesine sahip bu kana susamış zorbayı bir nebze bile heyecanlandırmaya yetmiyordu. Dilsizler beş yetim yeğenini boğarken, o yan odadan bu korkunç sahneyi seyretmiş, en büyüğünün cesaretle direnmesi ve en küçüklerinin acıklı yakarışları onu bu zalim amacından vazgeçirememişti.¹

Sultan I. Selim ve saltanatına odaklanan Osmanlı tarihyazımı, sultanın çevresindekilere uyguladığı şiddeti, en dehşet verici ayrıntılarına kadar anlatan çeşitli anekdotlarla doludur. Bazılarını dile getiren Haydar Çelebi, Safevi ve Memluk seferlerindeki gelişmeleri aktardığı *Rûznâme*'sinde, Selim'in vezirleri Hersekzâde Ahmed Paşa'yı (ö. 1514) ve Dukaginzâde Ahmed Paşa'yı (ö. 1514) azlettikten sonra çadırlarını başlarına indirerek onları aşağıladığını, ardından da Dukaginzâde'yi bizzat bıçaklayarak kafasının kesilmesini emrettiğini; Hersekzâde Ahmed Paşa ile Piri Mehmed Paşa'ya (ö. 1523) çeşitli kereler fiziki saldırıda bulunduğunu ve bir başka veziri Mustafa Paşa'ya (ö. 1513) defalarca yayıyla vurduğunu; bir divan toplantısı sırasında vezir İskender Paşa (ö. 1515) ile Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi'nin (ö. 1515) yargılanmadan idam edilmelerini izlediğini anlatır. Haydar Çelebi, Selim'in gazabından söz ederken, İstanbul'a dönerken sadrazamı Yunus Paşa'nın (ö. 1517) yalnızca kafasının kesilmesini emretmekle kalmadığını, üç gün boyunca kesik kafasını yanında taşıdığını, böylece paşanın İslama uygun gömülmesine de izin vermediğini söyler.² Selim'in

1 Lane-Poole, *The Story of Turkey*, 152: "I. Selim, babası Bayezid'i tahttan indirdiği zaman, [ki babası] bu aşağılanmaya fazla dayanamamıştı, ikinci bir Şehzade Cem'in hükümdarlığını tedirgin edecek bir rahatsızlık ve endişe yaratmasını engellemeye kararlıydı. Babasının sekiz oğlu vardı, kendi dışında ikisi hâlâ hayattaydı ve ortadan kaldırılması gereken torunları dahil en az 11 tehlikeli kişi vardı. Türklerin hâlâ 'Yavuz Selim' (*Selim the Grim*) dedikleri [sultan] bu işten çekinmedi; kan dökmekten büyük zevk alıyordu..."

2 Bkz. Haydar, *Rûznâme*, 464, 467, 476, 492. Haydar Çelebi ayrıca, Selim'in 400 Memluk askerinin başı vurulurken çadırının önünde sakince oturup seyrettiğini anlatır (*Rûznâme*, 486). Bu olayların çoğu

yargısız idama olan merakını gösteren olaylar bunlarla sınırlı değildir. Dönemin anonim yazarlarından birine göre Selim bir kere öylesine öfkelenmişti ki, önce Hemdem Paşa'nın (ö. 1514) kellesinin vurulmasını emretmiş, sonra da şanssız beylerbeyinin kesik kafasını tekmeleyp durmuştu.³

Haydar Çelebi'nin günlüğünde aktardığı olayları göz önüne aldığımızda, Selim'e hizmet eden altı sadrazamdan yalnızca birinin, Piri Mehmed Paşa'nın (ö. 1533) efendisinden uzun yaşayabilmiş olması şaşırtıcı gelmemelidir.⁴ Osmanlı kronikleri Piri Paşa'nın hayatta kalmasını çağının bürokratları ve devlet adamları arasındaki olağanüstü saygınlığına borçlu olduğunu belirtirler. Örneğin Celâlzâde Mustafa (ö. 1567) ve Mustafa Âli (ö. 1600) gibi tarih metinlerini edebi bir dille nesir şeklinde (*inşâ*) kaleme alan ünlü ve verimli Osmanlı yazarları, Piri Paşa'yı imparatorluğa verdiği hizmetlerden ötürü mükemmelliğin somut örneği olarak överler.⁵ Mustafa Âli, Celâlzâde Mustafa'ya dayanarak aktardığı sarsıcı bir anekdotta Piri Paşa'nın Osmanlı hanedanının kulu olarak vazgeçilemezliğinden söz etmektedir:

Merhûm Piri Paşa vezâret sadrında dâimâ bi-karîne ve yektâ kalub vezîr nâmına olanlar ayına varmadan siyâsetle nâ-bûd olmağın Sultân Selim merhûmun zamân-ı saltanatları bir dereceye varmış idi ki devletlü birbirine bed-duâ itdükde 'bolay ki Sultân Selîme vezîr olasın' dirlerdi ve vekâlet sadrına gelenler vasiyyet-nâmelelerini koynunda getirüb her arza girüb çıkdıkca yeniden dünyâya gelmiş gibi meserret-i arza kılurdu. Menkûldür ki Piri Paşa bir gün ol şâh-ı memâlik-güşâyâ söylemiş 'en son bir bahâne ile beni de

başka kroniklerde de dile getirilmiştir. Selim'in yayıyla Mustafa Paşa'ya vurması hakkında örneğin bkz. Âli, *Kühû'l-ahbâr*, cilt 2, 1206.

3 Anonim, *Târîh* (TSMK R.1099), 117b.

4 Selim sekiz yıllık iktidarı boyunca Koca Mustafa Paşa'nın (ö. 1512), Dükaginzâde Ahmed Paşa'nın (ö. 1515) ve Yunus Paşa'nın (ö. 1517) idamını emretmişti. Hadım Sinan Paşa (ö. 1517) Ridaniye'de savaş meydanında, Hersekzâde Ahmed Paşa (ö. 1517) Mısır Seferinden sonra Halep yakınlarında eceliyle ölmüştü.

5 Celâlzâde Mustafa ve Mustafa Âli'nin yaşamları ve eserleri konusunda sırasıyla bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman* [*Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar*]; Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*. Celâlzâde hakkında ayrıca bkz. Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet," 391-422. Acemlerin edebi nesir (*inşâ*) üslubundaki tarih yazıcılığı ve Osmanlı tarih yazımı üzerindeki etkileri için bkz. Yıldız, "Ottoman Historical Writing in Persian, 1400-1600," 480-499.

öldürecekse hemân bir gün evvel halâs itsen münâsib idi' diyüb havfini beyân eylemiş şehriyâr-ı cihân vâfir gülmüşler 'benim dahî bu manâ murâdım ve seni bî-cân ve hâke yeksân itmek muktazâ-yı fûâdımdır, lâkin yerüni tutar bir âdem bulunmaz ve hizmet-i vezâreti kemâyenbağî edâ ider kimse idügi tahkik olunmaz. Yoksa seni murâda vâsıl itmek emr-i sehldir' dimiş latife ve kinâye ile.⁶

16. yüzyıl boyunca kaleme alınan birçok tarih anlatısında benzer göndermelerin bulunması, Mustafa Âlî'nin rakip Osmanlı devlet adamlarının bedduasına ilişkin bu çarpıcı sözlerinin Pîrî Paşa'nın haklı korkuları kadar inandırıcı olduğunu düşündürür. Pîrî Paşa'dan önceki beş sadrazamdan üçünün sultanın fermanıyla idam edilmiş oluşu, Selim'in vazgeçemeyeceği (eğer vardiysa) ancak birkaç kişi olduğu izlenimini uyandırır.

Selim'in şiddeti kendi ailesine de uzanıyordu. 15. yüzyılın son çeyreğinde II. Mehmed'in kanunlaştırdığı kardeş katli, yasal meşruiyeti olan bir devlet siyaseti olmasına rağmen, Birinci Bölümde belirtildiği üzere 19. yüzyılın başlarına kadar tartışma konusu olmaya devam etmişti.⁷ Dolayısıyla Selim yedi yeğeninin yanı sıra, rakip iki kardeşi, Ahmed ile Korkud'u idam ettirdiğinde, kardeş katlinin kötülükleri engelleyerek nizâm-ı âlemin yeniden kurulabilmesi için gerekli bir eylem olduğu kanısı önemli bir ağırlığa sahipti.⁸ Ancak (gerçek ya da olası) rakiplerin idamının meşru bir davranış olarak kabul

6 Âlî, *Kühû'l-ahbâr*, cilt 2, 1205-1206: "Merhum Pîrî Paşa, vezirlik makamında her zaman yalnız ve arkadaşsız kaldı; atanan vezirler bir ay içinde idam ediliyordu. Sultan Selim döneminde [idamlar] öyle [yüksek] bir düzeye ermişti ki, devlet adamları birbirlerine 'Selim'e vezir olasın' diye beddua ediyordu. Makama getirilenler vasiyetlerini koyunlarında taşıyor, sultanın huzurundan her sağ çıktıklarında yeniden doğmuş gibi seviniyorlardı. Anlatıldığına göre Pîrî Paşa bir gün korkusunu ülkeler fatihine [yani Selim'e] şu sözlerle ifade etmişti, 'Eğer beni sonunda bir bahaneyle öldürecekse, beni hemen [hayattan] azat etmeniz uygun olur.' Dünya hükümdarı [buna] çok gülmüş ve şaka yollu bir dokundurma ile 'Benim de niyetim bu; kalbimin ve aklımın istediği de seni cansız kılmak ve yerle bir etmek. Ancak senin yerine alabilecek bir adam yok ve vezirlik görevini doğru dürüst yapabilecek biri yok. Aksi halde isteğini yerine getirmek kolay iş' demiş." Daha sonraki birkaç Osmanlı kroniği de ufak değişikliklerle aynı olaya değinirler; hatta bir 17. yüzyıl tarihçisi devlet adamlarının bedduasıyla ilgili bir de mısra aktarır. Bkz. Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 245a: "Rakibün ölmesine çâre yokdur / Vezir ola meger Sultân Selime."

7 Osmanlı tarihinde gerçekleşen bu tür idamların tam listesi için bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 30-31 [*Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 47-49].

8 Selim'in 16 Aralık 1512'de idam ettirdiği yeğenleri Şehzade Mahmud'un oğulları Musa, Orhan ve Emir; Şehzade Alemeşah'ın oğlu Osman ve Şehzade Şehinşah'ın oğlu Mehmed'di. 14 Mayıs 1513'te de Selim Şehzade Ahmed'in oğlu Osman ile Şehzade Murad'ın oğlu Mustafa'yı idam ettirmişti.

edilmesi, kardeş katli karşısı duyarlılıkları önleyememişti. Şehzade Ahmed'in idamından sonra oluşan matem havasını dağıtabilmek için Selim'in Bursalılara 70 bin akçe ile kurban edilen bin koyunun etini yolladığı söylenir; Selim, Korkud'un boğulması emrini verdikten sonra da buna benzer bir davranışta bulunmuştu.⁹ Selim'in sevildiğini bildiği âlim şehzade Korkud'un idamını ertelediği takdirde yeniçerilerin tepkisiyle karşılaşacağından korktuğu için söz konusu idamı hızlandırdığına işaret eden bulgular da vardır.¹⁰

Osmanlı tarihçileri Selim'in kardeşlerinin ölümündeki sorumluluğunu azaltabilmek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlar, onu kardeş katili bir hükümdar olarak değil, yas içindeki bir kardeş olarak betimlemeye gayret göstermişlerdi. Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin (ö. 1657) *Târih-i âl-i Osmân*'ında anlatılan dokunaklı bir öykü bu durumu örnekler. Selim ile hayatta kalan baş düşmanı Şehzade Ahmed'in Yenişehir ovasında karşılaşmalarından (15 Nisan 1513) hemen sonra meydana geldiği iddia edilen aşağıdaki olay, Selim'in saltanatını perçinlerken, Ahmed'in de ölümünün habercisiydi:

Rivâyet olunur ki Sinân Ağa şehzâde-i merhûmun izâlesi için huzûrına varıcak Sultân Ahmedün meger barmâğında Rûm harâcına muâdil bir hâtemi var imiş çıkarub ol gevher-i girân-behâyı Sinân Ağaya teslim eyleyüb bundan özge pâdişâha lâyık nesnemiz yokdur ihsân idüb mazur tutsunlar dimiş sâbıkü'l-zıkr Sinân Ağadan menküldür ki ol hâtem-i bî-misâl pâdişâh-ı bâ-ikbâl hazretlerine vâsıl olıcak kendülere bükyâ ârız olub bî-ihtiyâr destmâlin mübârek yüzlerine tutub giry-e-ü-zâr eyledi."

9 Bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (III), 197-198. Selim'in Bursa'da ihsânlarla bulunup sadaka dağıtması şehrin mahkeme sicillerine kaydedilmişti. Bkz. Kepecioğlu, "Bursa'da Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar," 410-411.

10 Bkz. Uzunçarşılı, "İlinci Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut," 589; al-Tikriti, "Şehzade Korkud," 310.

11 Solakzâde, *Târih* (TSMK B.199), 204b: "Söylendiğine göre Sinan Ağa, merhum şehzadeyi [yani Ahmed'i] ortadan kaldırmak için huzuruna çıktığı zaman, Sultan Ahmed parmağındaki Rûm vilayetinden gelen haraca eşdeğer yüzüğünü çıkartmış ve o değerli taşı Sinan Ağa'ya vererek, "Padişaha layık başka bir şeyimiz yok; bizi başıslayıp affetsin" demişti. Sözü edilen Sinan Ağa'nın anlatıldığına göre bu eşsiz yüzük saadetli padişah hazretlerine [yani Selim'e] verildiğinde gözleri yaşarmış, elinde olmadan mendilini mübarek yüzüne kapamış ve için için ağlamıştı."

Solakzâde'ye göre Selim "nizâm-ı âlem"i Osmanlı hanedanının "kaideleri" uyarınca koruması gerektiğini biliyor, ama bu düzenin sağlanması için gerekli araçları kınıyordu.¹² Bir başka tarihçi de Selim'i, Osmanlılara özgü bir uygulama olan kardeş katlini yasallaştıran atalarına beddua ederek "bu kânûnı koyanlar dünyâda ve ukbâda rahmet-i Hakdan baîd olsun" diyecek kadar üzüntüden çılgına dönmüş biri gibi betimliyordu.¹³ Selim'in Korkud'un idamından sonra da benzer şeyler hissettiği anlatılır. Osmanlı kaynaklarına göre celladı Korkud'a öldürüleceğini haber verdiğinde şehzade bir saat zaman istemiş, Selim'e manzum bir mektup yazmıştı; Selim'in bu mektubu okurken de ağladığı söylenir.¹⁴

Bütün bu anlatılar birlikte değerlendirildiğinde, kardeşlerinin kaybını ve onlara sevgisini derinden yaşayan, acı içinde, Osmanlı dünyasını bir arada tutma sorumluluğu altında ezilmiş bir sultan imajı ortaya çıkar.¹⁵ Öyle ki, bu tür anlatıları okuyan biri bu idamları emreden Selim'in kendi olduğunu neredeyse unutacak hale gelir. Bu hikâyeler aynı zamanda Selim'in davranışlarını haklı çıkarmaya yönelik belli belirsiz bazı imalar da içerir. Örneğin Solakzâde, Ahmed'in Osmanlı tarihyazımında sık sık karşımıza çıkan temalardan biri olan yüzüğünün maddi değerine değinerek, şehzadenin çok eleştirilen dünyaperestliğine bir göndermede bulunur. Böylesi dramatik öykülerin, tarihi metin eleştirilerine konu edilmesine insanın neredeyse üzüleceği gelse de, Osmanlı geleneğinde yazılmış pek çok başka kronik dikkatle incelendiğinde, Selim ile kardeşleri arasındaki ilişkinin dostane olmaktan uzak olduğu görülür. Şükrî-i Bidlîsî'nin (ö. 1530'den sonra) manzum *Selîmnâme*'sinde Ahmed'in "onları men sevmezem onlar meni" demesi

12 Solakzâde, *Târîh* (TSMK B.199), 204a: "nizâm-ı âlem için kavâid-i âl-i Osmân ... üzere kaydî görüldi."

13 Alıntı için bkz. Uğur, *İbn-i Kemal*, 94: "bu kanunu koyanlar bu dünyada da öbür dünyada da Tanrı'nın merhametinden uzak olsunlar."

14 Bkz. Al-Tikritî, "Şehzade Korkud," 310.

15 Osmanlı tarihçilerinin erken İslam çağındaki tarihyazımı akımlarını bildiklerini varsaymak yanlış olmaz. Yazdıkları tarihlerde Abbasi Halifesi Harun Reşid'in (hd. 786-809) oğulları Emin (hd. 809-813) ile Memun (hd. 813-833) arasındaki iktidar mücadelesine yer verdikleri bilinir. Bazıları Memun'un, kardeşinin kesik başı önüne getirildiğinde büyük bir acı hissettiğini ve ağladığını yazarlar. İç savaş sonrasında galip gelen hanedan üyesinin, rakip kardeş(ler)inin idamından sonra gözyaşı dökmesinin büyük olasılıkla bu olaya dayanan eski bir edebi imge olduğuna dikkat çeken Jane Hathaway'e teşekkür ederim. İslam tarihyazımında Emin ile Memun arasındaki iç savaşla ilgili olarak bkz. El-Hibri, *Reinterpreting Islamic Historiography*, özellikle 59-94. Memun'un ağlamasına gönderme için bkz. s. 67-68.

gerçekten de Şehzade Ahmed ile Selim arasında bir nefret ilişkisi olduğunu hissettirir.¹⁶ Aynı tarih kaynakları Selim'in gözyaşı dökmeye pek yatkın biri olmadığını, babası öldüğünde bile ağlamadığını belirtirler.

BİR SULTANIN ÖLÜMÜ

II. Bayezid oğlu tarafından tahttan indirildikten bir ay sonra 26 Mayıs 1512'de zorunlu ikametini geçirmek üzere Dimetoka'ya giderken yolda ölmüştü.¹⁷ İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Avrupalı gözlemcilerin, bu talihsiz olayda Selim'in parmağı olduğu konusunda şüphe etmedikleri anlaşılıyor. Saray-ı hümayunda II. Bayezid ile I. Selim'e iç oğlanı olarak hizmet eden ve Bayezid'in son yolculuğunda maiyetinde bulunan Cenevizli Giovanni Antonio Menavino (etk. 1519), Yahudi hekim "Ustarabi"nin yaşlı sultanı zehirlediğini söyler.¹⁸ Aile bağları Bayezid'in sadrazamları Mesih Paşa (ö. 1501) ve Hersekzâde Ahmed Paşa'ya (ö. 1516) uzanan Theodoro Spandugino da sultanın Selim'in emriyle zehirlendiğini varsayar.¹⁹ İstanbul'da yaşayan ünlü Venedikli Donado da Lezze (ö. 1526) benzer biçimde Selim'in babasını öldürmeye karar verdiğini söylerken, Bayezid'in Dimetoka'da oturmasının henüz rakip kardeşleriyle yüzleşmemiş olan Selim için önemli bir risk oluşturacağını belirtir.²⁰ 16. yüzyılın son çeyreğinde bir süre III. Murad'ın (hd. 1574-1595) saray hekimliğini yapan Yahudi haham ve hekim Domenico Hierosolimitano da (ö. 1622) açıkça Selim'in "tahta çıkabilmek için babasını katlettiğini" belirtmiştir.²¹ 17. yüzyılın başlarında yazan Richard Knolles ise (ö. 1610), Selim'in "babasını öldürmeye engerek yılanı gibi

16 Şükrî, *Selîmnâme*, 18b: "Bilmedi mi şâh-ı bahr-u-ber meni / Onları men sevmezem onlar meni" (Denizin ve karanın hakimi beni bilmez mi / Ben onları sevmem, onlar da beni).

17 Bu konuda hem Osmanlı hem de Avrupa kaynaklarındaki birbirinden oldukça farklı bilgilerin derlendiği en erken tarihli çalışma Şehabettin Tekindağ'ın "Bayezid'in Ölümü Meselesi" başlıklı makalesidir. Tekindağ'ın Bayezid'in ölümüyle ilgili gerek döneminde, gerekse modern çağda yapılan tartışmalara da değinen bu makalesi, elinizdeki çalışma dahil, kendinden sonra gelen akademik araştırmalara kılavuzluk etmiştir.

18 Menavino, "Della vita et legge Turchesca," 60.

19 Spandounes, *Petit traité de l'origine des Turcs*, 331; Yunan-İtalyan kökenleri ve yaşamıyla ilgili olarak bkz. xxxviii-xliiii.

20 Da Lezze, *Historia Turchesca*, 272. Menavino, Angioiello, Spandugino ve Da Lezze'nin Osmanlı tarihiyle ilgili önemli bilgi birliği kaynağı oldukları hakkında bkz. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey*, 110.

21 Hierosolimitano, *Domenico's Istanbul*, 4.

kararlı” olduğunu ve “düzmece Yahudi Hamon”un yardımıyla zehir kullanıp “bu lanet olası planı”nı gerçekleştirdiğini söyler.²² Daha sonraki çoğu Avrupalı tarihçinin anlatısına bu ve benzeri göndermeler girmiştir; bu da, Selim’in babasının ölümünden doğrudan sorumlu olduğu kanısının Osmanlı hanedanı konusundaki Avrupa tarih yazımında dikkat çekecek kadar uzun bir süre kaldığını gösterir.

Osmanlı tarih yazımı geleneğiye bunun tersi bir yaklaşım içindedir. Selim’in doğrudan ya da dolaylı olarak Bayezid’in ölümüyle ilişkisi olduğuna dair herhangi bir gönderme oldukça azdır. Neredeyse bütün Osmanlı tarihleri olaya kısaca değinmekle birlikte, Bayezid’in ölümünü çevreleyen koşullardan söz etmekten kaçınırlar. Sultanın nasıl öldüğünü anlatan ender anlatılar ya savunmacı bir tavır içindedir, ya muğlak bir dil kullanır ya da çoğu kez her iki stratejiye birden başvururlar. Oysa, kuşkusuz Osmanlı kaynakları da Selim’i babasının ölümünden sorumlu tutan tanıklıklardan habersiz değillerdi. Örneğin Şükrî’nin *Selîmnâme*’si ile Hezârfen Hüseyin Efendi’nin *Tenkihü’t-tevârih*’inde Bayezid’den “şehid” olarak söz edilmesi sultanın doğal nedenlerle ölmediği şeklinde yorumlanmıştır.²³ Ancak söz konusu bu metinlerdeki kanıtlar çok da kesin değildir, çünkü Şükrî’nin eseri nihayetinde oğlu ve tahtın vârisi I. Süleyman’a sunulan bir Selim methiyesidir, dolayısıyla da baş kahramanının baba katili olduğunu ima etmesi pek akla yakın değildir. Öte yandan Hezârfen’in *Tenkih*’inde de

22 Knolles, *The Generall Historie of the Turkes*, 495. Knolles burada büyük olasılıkla I. Süleyman’ın hekimisi Moses Hamon’dan –oğullarından Joseph Hamon II. Selim’in (hd. 1566-1574) saray hekimiydi– söz etmekteydi. Osmanlı sarayındaki Yahudi hekimlerle ilgili olarak bkz. Galanté, *Médecins juifs au service de la Turquie*. Knolles’in eserinin çeşitli baskıları ile bu baskıların 17. yüzyıldaki bağlamları arasındaki ilişkiler için bkz. Woodhead, “The History of an Historie.” Michel Baudier (ö. 1645) çeşitli kaynaklardan topladığı bilgileri birleştirerek Yahudi hekimin adının Ustarabin ya da Hamen olduğunu belirtir. Bkz. Baudier, *Inventaire de l’histoire generale des Turcs*, 172-173. Artus Thomas (Sieur d’Embry, ö. 1614’dan sonra) da Laonikos Halkokondiles’in (ö. yak. 1490) *Continuation de l’histoire des Turcs* başlıklı tarihine yaptığı ekte benzer bir açıklama yapar. Bu eserlerin ilgili bölümleri için bkz. Tekindağ, “Bayezid’in Ölümü Meselesi,” 15 (Thomas), 16 (Baudier).

23 Şehabettin Tekindağ, Hezârfen Hüseyin’in *Tenkih-i tevârih*’teki (IUK.2396, 175b) Bayezid “şehitlik şerbetini içmişti” (*şerbet-i şehâdet nûş itmekle*) sözlerini cinayete gönderme olarak yorumlar. Bkz. Tekindağ, “Bayezid’in Ölümü Meselesi,” 13. Aynı eserin bir başka nüshasında benzer bir ifade vardır: Bayezid “şehadet yoluyla sonsuzluğa ulaş” (*şehâdetle sefer-i âhirete teveccüh buyurub*). Bkz. Hezârfen Hüseyin, *Tenkih* (TSMK R.1180), 122b. Aksi belirtilmediği takdirde Hezârfen Hüseyin’in *Tenkih*’ine yapılan bütün göndermeler bu yazmaya yapılmıştır.

Selim hiç kuşkusuz övgü dolu sözlerle anılır.²⁴ Dahası, “şehid” teriminin, eşsiz birer gazi olarak “Allah yolunda” (*fi sebîlillâh*) savaşan ve dolayısıyla tanım itibariyle şehitlik mertebesine erişmiş olan Osmanlı sultanlarına bir saygı ifadesi niyetiyle kullanıldığı da öne sürülebilir. Bu anlamda ele alındığında “şehid” terimi, özellikle “veli” ve “sofu” sıfatlarıyla anılan, dindarlığı ve Osmanlı dini kurumlarına duyduğu derin saygı nedeniyle çağdaşları tarafından övülen II. Bayezid için çok uygundur.²⁵

Pek kesin olmayan bu göndermelerin dışında, Selim’in babasının ölümünden sorumlu olduğunu üstü örtülü de olsa yazan bazı Osmanlı kaynakları vardır. II. Bayezid’in Dimetoka’ya gitmek üzere payitahttan ayrılmasından önce Selim’e “nâ-hak yire kân dökmeyesin” öğütünde bulunduğunu belirten anlatılar bu açıdan oldukça dikkat çekicidir.²⁶ Bayezid’in bu bilgece öğütü verdikten kısa bir süre sonra ölmüş olmasından ötürü, öleceğinin içine doğmuş olabileceği gibi muğlak imalarla yapılan bu tür göndermelerin muhtemelen Selim’in şiddet eylemlerini üstü örtük biçimde eleştirme amacı güttüğünü düşünülebilir.

Selim’in bu şiddet eylemlerine hiç kuşkusuz babasının zehirlenmesi de dahildi. Avrupa kaynaklarına ek olarak ender de olsa, bazı Osmanlı metinlerinde Bayezid’in son saatlerinde acı içinde olduğu anlatılır. Bunlar içinde Keşfi Mehmed Çelebi’nin (ö. 1524), “bir vakt-i sabâh şehriyâr ... kesret-i safrâdan gül-ruhsârı nilüfer gibi zerd olub soldı ... ser-tî-bâlâsına bîd gibi raşe düşüb ve harâret-i garîziyyeden cismi yanub tutuşub ve lebinde zerrâtndan bethâleler belürdi ve devâr-ı devrândan ve sudâ-ı gerdiş-gerdândan dimâğı muhtell olub delürdi” sözleri en dikkat çekici olanıdır.²⁷ Zira Bayezid’in ölümüyle ilgili çoğu Osmanlı yazarı sessizliğini korurken,

24 Şükrî, *Selîmnâme*, 29b; Hezârfen Hüseyin, *Tenkîh*, 123a-127b, Bayezid’in şehadetine gönderme için bkz. varak 122b.

25 Zeynep Tarım Ertuğ’a göre I. Süleyman da ölümünden sonra şehadetle onurlandırılmıştı. Bkz. Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, 90. Bu büyük olasılıkla Süleyman’ın Macaristan Seferi sırasında Zigetvar’da ölmüş olmasındandı. Selim’e ise kan çıbanı nedeniyle ölmesine rağmen “şehid” denmişti. Bkz. Keşfi, *Selîmnâme*, 9a.

26 Diğer örneklerin yanı sıra, bkz. Anonim, *Târîh* (TSMK R.1101), 103a: “haksız yere kimsenin kanını dökmeyesin.”

27 Keşfi, *Selîmnâme*, 19a-19b: “Bir sabah sultanın ... pembe yanakları, safra fazlasından ötürü nilüfer gibi sararıp soldu ... başı ve gövdesi söğüt gibi titriyor, bedeni ateşten alev yanıyordu, dudaklarında uçuklar oluştu ve başı çok kötü döndüğü ve ağrıdığı için aklını yitirdi.”

Keşfi'nin sultanın sağlığının şüphe uyandıracak kadar hızla kötülemesini büyük bir titizlikle (ama kasıtlı bir muğlaklıkla) anlatması zehirlenme belirtilerine işaret eder.

II. Bayezid'in ölümünün açıktan açığa zehirlenmeye bağlanması, 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyıla ait bir olguymuş gibi görünür. Mustafa Cenâbî (ö. 1590) 1580'lerin sonunda Bayezid'i öğle namazına hazırlanan dindar bir Müslüman olarak betimler. Cenâbî, "onlar"ın bu sırada Bayezid'in abdest alacağı suyun içine zehir koyduklarını, bunun da sultanın ölümüne yol açtığını yazar. Bize anlatılan, Bayezid'in İstanbul'a dönerken, sakalının dökülmesinden sonra öldüğüdür.²⁸ Kuşkusuz, inançlı bir Müslüman hükümdarın dindarlığını ve kendine yapılan bu haksızlığı vurgulamayı amaçlayan bu dokunaklı kısa öykü, Cenâbî'yi kaynak olarak alan iki tarihçi tarafından bazı ufak değişikliklerle yeniden aktarılmıştır.²⁹ Cenâbî'nin *Târih*'i, 17. yüzyılın başında bazı Osmanlı yazarlarının ortak belleğinde, Bayezid'in zehirlenerek öldürülmüş olabileceği düşüncesinin yer etmiş olduğunu gösterir. Bu yazarların çoğunun tarihlerini Arapça yazmış olmalarına karşın,³⁰ Selim'in II. Bayezid'i zehirleyerek baba katili olduğu yönünde açık ifadeler ağırlıklı olarak Türkçe konuşan Osmanlı devlet adamları ve entelektüellerinin yeğlediği Osmanlı Türkçesiyle yazılan tarihlerde de yer alır. Evliya Çelebi (ö. 1682'den sonra) dikkatli bir dil kullanarak II. Bayezid'in "mesmûmen merhûm" olduğundan bahsederken, Peçevî İbrahim Efendi (ö. 1650) lafı dolandırmadan Selim'in "babası Sultân Bâyezîdi dahî tesmîm" ettiğini söyler.³¹

Dönemin Osmanlı yazarlarının Selim'in babasının ölümüyle bir ilişkisi olduğu ya da olabileceği doğrultusundaki hatırayı "tashih etme"

28 Cenâbî'nin eserindeki ilgili bölümden alıntı için bkz. Tekindağ, "Bayezid'in Ölümü Meselesi," 14154. Bu bölümün Almanca çevirisi ve çözümlemesi için bkz. Heeren-Sarka, *Sultan Bâyezîd II. (1481-1512) in der Chronik des Mustafa Genâbî*, 79-84.

29 Tekindağ'a göre, Farsça yazılmış bir tarihte "bazıları [onun] zehirlendiğini söyler" sözleriyle Bayezid'in ölümü kastedilmektedir. Bu eserlere göndermeler için bkz. Tekindağ, "Bayezid'in Ölümü Meselesi," 14.

30 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, hanedan tarihlerinde Arapça önemini yitirken, oldukça gelişmiş bir Osmanlıca yeğlenmeye başlamıştı. Celâlzâde Mustafa (ö. 1567) ile Mustafa Âli (ö. 1600) tarihlerini bu gelişmiş Osmanlıcayla yazmışlardı.

31 Bkz. Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 1, 68: "zehirlenek öldüğü;" Peçevî, *Târih* (1283), cilt 1, 430: "babası Sultan Bayezid'i zehirledi."

gereği duymalarının başlıca nedeni Selim'in tahta çıkışını meşrulaştırmakla ilgiliydi. Nabil al-Tikriti sezgisel olarak, "böylesine ruhsal açıdan dengesiz, aile içi evlilik yapan ve mensupları birbirini katleden bir aile [yani Osmanlı hanedanı] bazılarında işlevi bozulmuş gelebilir, [ama] aile bireyleri –muğlak kaydedilmiş olsa da– sistemdeki iyi tanımlanmış bir dizi zorunluluğa göre hareket ediyor görünmektedir" der.³² Aslında Selim'in saltanat iddiasında bulunduğu yıllarda, bir sultanın ölümünden sonra şehzadeler arasında kardeş katliyle sonuçlanan saltanat mücadeleleri artık sıradanlaşmıştı. 1389 gibi erken bir tarihte I. Bayezid (hd. 1389-1402), kardeşi Yakub Çelebi'yi öldürterek tahtını güvence altına almış, "Timur bozgunu"nun ardından başlayan uzun süreli iç çatışmalar Bayezid'in oğulları arasında yaşanmış, 11 yıl süren ölümcül kavgadan yalnızca I. Mehmed (hd. 1413-1421) sağ çıkmıştı.³³ Mehmed'in torununun oğlu olan II. Bayezid, hükümdarlık döneminin yarısını kardeşi Cem'in (ö. 1495) başını çekeceği olası bir darbe endişesiyle geçirmişti. Gene de 16. yüzyıl öncesindeki saltanat mücadeleleri ile II. Bayezid'in oğullarının mücadelesi arasında bir nitelik farkı vardı; önceki mücadeleler sultanın ölümünden sonra yaşanırken, Ahmed, Korkud ve Selim arasındaki mücadelenin büyük bölümü II. Bayezid henüz hayattayken yaşanmıştı. Osmanlı sultanları ömür boyu hüküm sürdükleri için Selim'in babasını tahttan indirerek iktidara gelmiş olması tanım itibarıyla gayrimeşruydü. Aslında Selim'in babasının ölümünde parmağı olduğu kuşkusu bile bu gayrimeşruluğa tuz biber ekmek anlamına geliyordu. Sistemdeki zorunluluklardan hiçbirisi, Osmanlı hanedanı mensubu meşru bir hükümdarı şiddet kullanarak tahttan indirmeyi ve öldürmeyi haklı gösteremezdi. Dolayısıyla Bayezid'in ölümü çevresindeki kuşkulu koşulların her türlü hatırasının bastırılması, Selim'in iktidara gelişinin meşruluğunu savunabilmek için bizzat Osmanlı yazarlarının bir girişimi olarak değerlendirilmelidir. Bu yazarlar Selim'in saltanatı ele geçirmek için başvurduğu etik açıdan sorgulanabilecek bütün yöntemleri ört bas ederek, aslında onun imajının "iyileştirilmesi"nin yolunu açmıştı.

32 Al-Tikriti, "Şehzade Korkud," 329.

33 Ankara Muharebesinden (1402) sonra yaşanan iç savaşa ilgili olarak bkz. Kastritsis, *The Sons of Bayezid*.

Şiddet ve zulüm eylemlerine yapılan bütün bu göndermelere bakıldığında, Selim'e ölümünden sonra yakıştırılan "yavuz" sıfatının olumsuz çağrışımlarının zaman içinde yerini daha övgüye değer tınılara bırakması bir mucizeden başka bir şey değildir.³⁴ Selim'in savaşçı sultan olarak hatırlanmasına savaş meydanlarında gösterdiği başarılar kuşkusuz katkıda bulunmuş, Osmanlı devleti de İslam dünyasındaki üstünlüğünü onun hükümdarlık döneminde pekiştirmişti. Ancak eğer Selim'in tahta tartışmalı olaylardan sonra geçişi meşrulaştırılmazsa, hafızalarda yalnızca saltanatının haksız elde edildiği söylentisi kalacaktı. Selim'in şiddet yoluyla babasını tahttan indiren bir sultan olarak hafızalarda yer etmesini engellemek ve kabul edilebilir bir başka hatıra yaratmak zaten kendi başına mucizevi bir girişimdi ve birçok Osmanlı tarihçisinin katkıda bulunduğu bir tarihyazımı sürecini gerektiriyordu.³⁵

Bu süreçte ortaya çıkan çok önemli bir edebi-tarihi anlatı külliyatını oluşturan eserler, aynı konu üzerine odaklanmalarından ötürü Selimnâme adı altında sınıflandırılabilir.³⁶ Günümüze ulaşan özgün Selimnâme

34 "Yavuz" sözcüğünün değişik anlamları için bkz. Aksoy ve Dilçin (ed.), *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, cilt 6, 4418-4433; Onat, "'Yavuz' ve Bununla İlgili Bazı Kelimelerimizin Arap Diline Geçmiş Şekilleri."

35 Bu bölüm her ne kadar Selim'in Osmanlı tarihyazımında nasıl betimlendiği üzerine odaklanmışsa da, eski Memluk topraklarında yaşamış tarihçilerin Arapça yazdığı bir dizi tarih anlatısının varlığına da işaret etmek gereklidir. Bu tarihçilerin bazıları Mısır'ın Osmanlılar tarafından alınışına ve Memluk İmparatorluğu'nun yıkılışına tanık olmuşlardı. "Merkezde ve taşrada üretilen edebi eserler arasındaki ve Türkçe ve Arapça yazılmış eserler arasındaki çapraz dölleme" üzerine bkz. Hathaway, *The Arab Lands under Ottoman Rule*, 133-137. [Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları, 166-169]. Mısır kronikerinde Selim hatıraları için bkz. Hathaway, *A Tale of Two Factions*, 123-133 [İki Hizbin Hikâyesi, 153-167].

36 Selimnâmeler en paradigmatik Osmanlı sultanlarından birinin hükümdarlık dönemine odaklanmalarına rağmen, hak ettikleri bilimsel ilgiyi görmemişlerdir. Selimnâmeler ve yazarlarıyla ilgili ilk kapsamlı bilgi için bkz. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, 45-55, 60-63, 95-98, 102-103, 123-126 [Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, 50-55, 57-62, 106-109, 113-115, 137-141]. Şehabettin Tekindağ'ın makalesi kapsamlı bir güncelleme gerektirmesine karşın, hâlâ Selimnâmeler üzerine bugüne dek hazırlanmış en önemli kaynaktır. Tekindağ'ın çalışması yalnızca Babinger, Ateş ve Levend'in daha önceki çalışmalarını titizce eleştirerek kullanmış olmasından değil, aynı zamanda Selimnâme yazarlarının ve yazmalarının en kapsamlı listesini içermesi açısından da son derece önemlidir. Bkz. Tekindağ, "Selim-nâmeler." Yalnızca Selimnâmeler üzerine odaklanmış en yeni araştırma Ahmet Uğur tarafından umut verici, ama yanıltıcı bir başlıkla yayınlanmıştır. Uğur'un çalışması Kemâlpâşazâde'nin (ö. 1534) Osmanlı hanedanı üzerine yazdığı tarihinin II. Bayezid dönemini ele alan 8. cildinin "ek" bölümünün ve I. Selim dönemini anlatan 9. cildinin tümünün ilk basımı olması açısından Osmanlı araştırmalarına sevindirici bir katkı olarak değerlendirilmekle birlikte, başlığının yarattığı beklentileri tam olarak karşılamaz. Zira söz konusu çalışma I. Selim'in bütün hükümdarlık dönemini değil, yalnızca 1509-1514 arasını kapsar; bütün bilinen Selimnâmelerden yararlanmak yerine büyük olasılıkla Uğur'un

yazmaları arasında sırasıyla İshak b. İbrâhîm'in (ö. 1537) *İshaknâme*'si, Ali b. Muhammed el-Lahmî'nin (ö. 1517'den sonra?) *ed-Dürri'l-musân fî sûret-i'l-muzaffer Selîm Hân* (Korunmuş İnciler: Selim Han'ın Muzaffer Yaşamı) isimli eseri, Muhammed Edâî'nin (ö. 1521) *Şâhnâme-i Selîm Hânî*'si, Kebir b. Üveys Kâdizâde'nin *Gazavât-ı Sultân Selîm*'i (Sultan Selim'in Gazaları), Muhyî'nin *Selîmnâme*'si, İdris-i Bidlîsî'nin (ö. 1520) *Selîmşâhnâme*'si,³⁷ Şîrî'nin (ö. 1545'den sonra?) *Târih-i feth-i Mısır*'ı, Keşfî'nin (ö. 1524) *Târih-i Sultân Selîm Hân*'ı, Sucûdî'nin (ö. 1620'den sonra?) *Selîmnâme*'si, Şükri-i Bidlîsî'nin (ö. 1530'den sonra) *Fütuhât-ı Selîmiyye*'si, Sadî b. Abdül-müteâl'in (ö. yak. 1525-1536?) *Selîmnâme*'si, Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin (Koca Nişancı, ö. 1567) *Meâsir-i Selîm Hânî*'si (Selim Han'ın Şanlı İşleri), Hoca Sadeddîn Efendî'nin (ö. 1599) *Selîmnâme*'si, Çerkesler Kâtibi Yûsuf'un (ö. 1620'den sonra?) *Selîmnâme*'si, Azmîzâde Mustafa'nın (ö. 1622) *Selîmnâme*'si, Cevrî İbrâhîm Çelebi'nin (ö. 1654) *Selîmnâme*'si, 1511-1518 arasını kapsayan anonim bir *Selîmnâme* ile 1499-1520 arasını kapsayan anonim *Târih-i Sultân Selîm Hân* sayılabilir.³⁸

II. Mehmed döneminde (hd. 1444-1446 ve 1451-1481) yazılan Osmanlı şehname üslubundaki eski örnekler gibi *Selîmnâmeler* de Firdevsî'nin (ö. 1020) manzum destansı başyapıtı *Şehnâme*'den esinlenilerek

özellikle önemli gördüğü sekizi üzerine odaklanır; ve en önemlisi, farklı dönemlerde, farklı yazarlar tarafından kaleme alınan çeşitli anlatılar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları, bırakın çözümlemeyi, göz önüne bile almaz. Uğur'un göndermede bulunduğu diğer metinler ya teknik anlamda *Selîmnâme* değildir ya da içerik açısından başka bir *Selîmnâmeyi* büyük ölçüde tekrarladıkları için burada ikincil addedilmişlerdir. Bkz. Uğur, *The Reign of Sultan Selim I*; ayrıca bkz. Kerslake, "Review." Uğur'un araştırmasının yayınlanmasından beri *Selîmnâme* araştırmaları, yazmaların bazı bölümlerinin ya da tümünün yeni harflerle Türkçeye aktarılacak Türk üniversitelerinde yüksek lisans tezi olarak sunulması biçiminde yaygınlaşmıştır. Son 20 yıldır bu tezlerden ve bilimsel incelemelerden bazıları eleştirel yayınlara dönüştürülmüş olsa da, çoğu yayınlanmamış, dolayısıyla Osmanlı tarihi ve tarih yazımıyla ilgili çoğu bilim insanının erişim alanı dışında kalmıştır.

37 İdris-i Bidlîsî'nin eseri oğlu Ebû'l-fazl Mehmed (ö. 1579) tarafından *Selîmşâhnâme* adıyla bir araya getirilerek tamamlanmıştır.

38 Bu eserlerin çoğuna *Selîmnâme* dense de başka başlıklarla da bilinirler. Burada yazıldıkları yıllara göre tarih sırasıyla ve diğer adlarıyla listelenmişlerdir. Babinger, Levend ve Tekindağ'da geçen daha az tanınmış ve günümüze ulaşan nüshası olmayan *Selîmnâmeler* şunlardır: Senâî'nin *Selîmnâme*'si, Hayâtî'nin *Şâhnâme*'si, Şuhûdî'nin *Şâhnâme*'si, Ârifî'nin (Fethullâh Ârif Çelebi, ö. 1562) *Selîmnâme*'si, Derûnî'nin *Muhârebât-ı Selîm-i evvel bâ Şâh İsmâîl ü Gavri*'si (I. Selim'in Şah İsmail ve [Kansu] Gavri ile Savaşları) ve Seyyid Mehmed b. Seyyid Ali-i İznîkî'nin *Selîmnâme*'si. Bu eserler hakkında daha fazla bilgi için aşağıdaki çalışmaların ilgili bölümlerine bkz. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* [Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri]; Levend, *Gazavât-nâmeler*; Tekindağ, "Selim-nâmeler."

kaleme alınmışlardı. Ancak bu edebi-destan türünü Osmanlı bağlamına uyarlayan Selimnâme yazarları, kendilerinden önceki şehnâme yazarları gibi Farisî prototipten epeyce uzaklaşmışlardı. Osmanlı uyarlamalarının en dikkat çekici özelliği konunun efsanevi değil tarihi olmasıydı. Firdevsî efsanevi hükümdarlardan ve Acem kahramanlarından söz ederken, Osmanlı Selimnâmeleri tarihi bir şahsiyet olan ve efsanevi Acem kahramanlarını andırırçasına neredeyse efsanevi bir konuma gelen savaşçı sultan I. Selim'in askeri başarılarını dile getiriyordu.

Osmanlı yazarları bunun dışında dilde de bazı uyarlamalar yapmışlardı. 16. yüzyılda, kültürel kimliklerinin Arap ya da Acem halklarından farklı ve şüphesiz üstün olduğunu düşünen Osmanlı askeri bürokrat elitinin mensupları arasında gelişen kültürel bilincin yarattığı en önemli değişim Türkçenin öne çıkmasıydı. Cemal Kafadar'ın belirttiğine göre, bu bilinci yaygınlaştıran Osmanlı devlet adamları, bürokratlar ve entelektüellerin büyük bölümü hem coğrafı, hem de kültürel açıdan "diyar-ı Rûm'da yaşıyorlardı. Bu bireyler "Türkçe konuşuyordu (tercihan incelmış bir Türkçe, ama ille de anadilleri olması gerekmiyordu) ve toplumsal kimliklerini şehirli ortam, meslek, kurum, eğitim ve kültürel tercihler kapsamında ya da yakınında edinmişlerdi."³⁹ Sonuçta hem 16. yüzyıl boyunca, hem de sonrasında Osmanlı tarih yazımında Osmanlıca Farsçaya kesinlikle tercih edilir olmuştur.

Aynı dil tercihi Selimnâmelere de yansımıştı. Edâî'nin *Şâhnâme-i Selim Hânî'si*, İdris-i Bidlisi'nin *Selimşâhnâme'si* ve Kâdizâde'nin *Gazavât-ı Sultân Selim'i* Farsça yazılmıştı, ama bu üçü dışındaki Osmanlı Selimnâmelerinin neredeyse tümü Osmanlıcaydı.⁴⁰ Bir başka farklılık da nazım yerine nesrin yeğlenmesi idi. Aslında günümüze ulaşan 18 özgün yazma Selimnâmeden yalnızca beşi (Edâî, Şükrî-i Bidlisi, Şîrî, Azmîzâde Mustafa ve Cevrî İbrâhîm Çelebi tarafından kaleme alınanlar) manzumdu.⁴¹ Geriye kalan anlatılar oldukça gelişmiş bir Osmanlıca "inşâ" geleneği

39 Kafadar, "A Rome of One's Own," 11 [*Kendine Ait Bir Roma*, 80]. Osmanlı yönetici seçkinleri arasında "Rûmî" kimliğinin ortaya çıkması ile bu kimliğin Osmanlı kültür üretimi üzerinde yarattığı etkiler arasındaki ilişkiler için ayrıca bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, özellikle 6-7, 25-26 [*Sarayın İmgeleri*, 20-22, 47].

40 El-Lahmî'nin *ed-Dürrü'l-musân fî sîretî'l-muzaffer Selim Hân* isimli eseri ise Arapça yazılmıştır.

41 Ayrıca bu beş yazmadan üçünün birbiriyle yakın ilişkisi vardı, Azmîzâde Mustafa ile Cevrî İbrâhîm Çelebi'ninkiler, Şükrî-i Bidlisi'nin *Selimnâme'sinin* manzum yeniden yazılmış haliydi.

doğrultusunda yazılmış ve bu metinlerin içine yer yer manzum bölümler yerleştirilmişti.⁴²

Bu kısa değerlendirmenin de gösterdiği gibi Selimnâmeleri ya edebi ya da tarihi anlatı külliyyatı olarak bilimsel bir sınıflandırmaya tabi tutmak anlamsız, boşuna bir çabadır;⁴³ çünkü bu anlatıların bazıları edebiyata, bazıları tarihe daha yakındır, hatta aynı anlatı içinde hem edebi tadı hissedilebilen, hem de daha ciddi tarihi olaylara yer veren bölümler yan yana olabilir. Bu açıdan bakıldığında Celia Kerslake'in Celâl-zâde Mustafa'nın *Meâsir-i Selim Hânî*'sinin tarih kaynağı olarak değeri üzerine söyledikleri aslında bütün diğer Selimnâmeler için de geçerlidir: "[*Meâsir*'in] çoğu bölümü ağırlıklı olarak retoriktir ve gerçeğe dayalı ayrıntılar açısından yetersiz ya da kusurludur. Ancak diğer bölümler, bazıları başka kaynaklarda olmayan önemli tarihi veriler içerir."⁴⁴ Buna ek olarak Jane Hathaway'ın "[Selimnâme] geleneksel anlamda tarihi vekayiname olmasa da ... menakıbnameydi" sözlerinde doğruluk payı vardır.⁴⁵ Bütün bunlara karşın, bu anlatıların tarihi değeri olmadığı söylenemez. Tam tersine, geleneksel pozitivist bakış açısıyla değerlendirildiklerinde bile edebi ve tarihi anlatılar olarak Selimnâmelerin "karma niteliği" onları hem tarih, hem de tarihyazımı açısından olağanüstü değerli kılar.⁴⁶

YAZILIŞ BAĞLAMLARI

Bu bölüm, bir metnin dilbilimsel niteliğinin belirli bir siyasi-ideolojik bakış açısını dile getirirken etkili olduğunu kabul etmekle birlikte, Selimnâmelerin hırçın kahramanı için meşru bir imaj yaratılmasında önemli katkılan olan tarihyazımı sürecine odaklanıyor. Bunun için de yazılış bağlamı, yazarın

42 Osmanlı edebi nesir üslubuyla ilgili bkz. *El'*, madde "Inshâ" (H. R. Roemer). Ayrıca bkz. Yıldız, "Ottoman Historical Writing in Persian," 48: "Yüksek edebi [değerde] Osmanlı tarih nesri, görevlerinden biri de güzel bir üslupla diplomatik mektup ve belgeler düzenlemek olan divan kâtipleri tarafından geliştirilmişti. Bu edebi üslup (inşâ), iç kafiye (seci) denge ve uyumuyla biçimlendirilmiş ve Kuran'dan alıntılar, mecazi bir dil, süslü bir retorik, ezoterik göndermeler ve müphem sözcükler aracılığıyla elde edilen üstün bir söyleyiş tarzıyla ayırt edilmiştir."

43 Ahmet Ateş bu eserlerin edebi niteliklerine dikkat çekerken, Ağâh Sırrı Levend tarihi yanlarına odaklanır ve bu anlatıların genellikle gazavâtname edebiyatı ya da fetih ve akın kronikleri olarak adlandırılan daha geniş bir grubun parçası oldukları görüşünü korur. Bkz. Ateş, "Selim-nâmeler," Levend, *Gazavât-nâmeler*, özellikle 22-38.

44 Kerslake, "The *Selīm-nâme* of Celâl-zâde Mustafa Çelebi as a Historical Source," 51.

45 Hathaway, *A Tale of Two Factions*, 126 [*İki Hizbin Hikâyesi*, 158].

46 Bkz. Kerslake, "The *Selīm-nâme* of Celâl-zâde Mustafa Çelebi as a Historical Source," 51.

kimliği, hedef kitle ve himaye gibi etkenlerin dikkate alınması gerekiyor.⁴⁷ Selimnâmeler yalnızca bir sultanın hükümdarlık dönemi içinde değil, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca üretilmişlerdir. İlk tamamlanan yazma I. Selim (hd. 1512-1520) dönemine, en sonuncusu da IV. Murad (hd. 1623-1640) dönemine denk düşer.⁴⁸ Yazıldıkları tarihlere daha yakından bakıldığında Selimnâmelerin dalgalar halinde üretildiği görülür. Bu eserlerin bazıları en azından kısmen Selim döneminde yazılmışlarsa da, hepsi o dönemde tamamlanmamıştır.⁴⁹ Bilinen en eski Selimnâme İshak Çelebi tarafından 1512-1514 arasında bir tarihte kaleme alınmıştır.⁵⁰ İdris-i Bidlisi, Edâî, Keşfi, Muhyî, Sucûdî, el-Lahmî, Kâdizâde ve Şîrî de kendi eserlerini birkaç yıl sonra, 1517 ile Selim'in 1520'de ölümü arasında bir tarihte tamamlamışlardı.⁵¹ Dolayısıyla İshak Çelebi'nin eseri dışındaki ilk önemli Selimnâme üretim dalgasının, Osmanlıların Safevilere karşı Çaldıran'da (23 Ağustos 1514), Memluklara karşı önce Mercidabık'ta (24 Ağustos 1516), sonra da Ridaniye'de (22 Ocak 1517) kazandıkları zaferlerin yoğun olduğu üç yıllık sürenin hemen sonrasına denk düştüğü söylenebilir. Bu noktada Selim, birçok Osmanlı yazarına bir Şehnâme kahramanı gibi görünmüş olmalıdır. Bu eserlerin bazılarının Selim'e değil de, oğlu Süleyman'a ithaf edilmesinin nedeni Selim'in zaman-

47 Yapıtın dilinin, metnin yazılma biçiminin (yani nazım mı nesir mi) ve metinde kullanılan farklı dil üsluplarının bazı 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı tarih metinleri üzerindeki etkilerine dikkat çeken araştırmalar için örn. bkz. Piterberg, *An Ottoman Tragedy*, özellikle 50-68; Kappert, *Geschichte Sultan Süleymân Kânûnîs von 1520 bis 1557*, 36-40; Şahin, "Imperialism, Bureaucratic Consciousness, and the Historian's Craft," özellikle 41-42.

48 Bu kronolojik yelpaze erken modern Osmanlı çağıyla sınırlıdır, dolayısıyla Namık Kemal (ö. 1888) ve Yahya Kemal Beyatlı (ö. 1958) gibi geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde yazılan "modern Selimnâmeler" denebilecek anlatıları içermez. Bkz. Namık Kemal, "Yâvuz Sultan Selim," Beyatlı, "Selimnâme," Beyatlı'nın çalışmasının ayrıntılı bir edebi değerlendirmesi için bkz. Banarlı, *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri*, 172-199. Selim'e övgüler yağdıran birçok bilimsel çalışma da rahatlıkla aynı sınıfa dahil edilebilir. Bkz. Uğur, *Yavuz Sultan Selim*; Öztuna, *Yavuz Sultan Selim*. Bu bir yazarın sözleriyle Selim döneminin "ulusal gururu okşayacak büyük ve kahramanca başarılar dönemi olmasından" kaynaklanıyor olabilir. Bkz. Uğur, *The Reign of Sultan Selim I*, 4.

49 Feridun Ermenec'in Selimnâmelerin çoğunun Selim döneminde üretilmiş olduğu genellemesi ile Ahmet Uğur'un bunların çoğunun I. Süleyman döneminde düzenlenmiş olduğu varsayımı eşit derecede hatalıdır. Bkz. Ermenec, *Zamanın İskenderi*, Şarkın Fatihi, 26; Uğur, *The Reign of Sultan Selim I*, 11.

50 İshak Çelebi'nin, Selim'in Safevi ve Memluk seferlerinden söz etmemesi bu eserin Selim'in 1512'de tahta çıkmasının hemen ardından, 1514 Çaldıran Seferinden önceki bir tarihte yazıldığını düşündürür. Bkz. Tekindağ, "Selim-nâmeler," 201.

51 İdris-i Bidlisi *Selimsâhnâme*'sini Selim'in sözlü emri üzerine yazdığını belirtir. Bkz. İdris, *Selimsâhnâme* (Kırlangıç baskısı), 61. İshak Çelebi, Edâî, Sucûdî ve el-Lahmî'nin Selimnâmelerinin muhatabının da Selim olduğu düşünülmür.

sız ölümü olmalıdır. Selim tahtta yalnızca sekiz yıl kalabilmiş ve 1520'de beklenmedik bir zamanda bir çıban yüzünden ölmüş olduğundan, hakkında yazılan bu tarih metinlerinin kendi hayatayken sipariş edilip yazılması ve sunumu için yeterli zaman kalmamıştı.

İkinci üretim dalgasının zamanlaması da aynı şekilde dikkat çekicidir. Bu aşamada üretilen üç eser de Şükrî-i Bidlîsî'nin (kendinin de belirttiği üzere iki kez yazılmış olan) manzum *Selîmnâme*'sine dayanır.⁵² 1620'de Çerkezler Kâtibi Yûsuf, Şükrî'nin manzum eserini nesre çevirmiş, ardından da Azmîzâde Mustafa ve Cevrî İbrâhîm Çelebi sırasıyla 1622 ve 1627'de kendi manzum *Selîmnâmelerini* kaleme almışlardır.⁵³ Bu *Selîmnâmelerin* peş peşe yazılması bir bakıma Osmanlı hanedan tarihinin en çalkantılı dönemlerinden II. Osman'ın (hd. 1618-1622), I. Mustafa'nın (hd. 1622-1623) ve IV. Murad'ın (hd. 1623-1640) saltanatının birbirini takip etmesinin bir yansıması gibidir. II. Osman'ın tahttan indirilmesi ve ardından yeniçeriler tarafından öldürülmesinden sonra, akli dengesi yerinde olmayan amcası Mustafa tahta çıkmış, ancak dört ay sonra tahtı bırakmaya zorlanan Mustafa'nın yerine bu kez saltanat IV. Murad'a geçmişti.⁵⁴ II. Osman, Süleyman sonrası dönemde ordusunun başında sefere çıkan birkaç sultandan biriydi,⁵⁵ bu nedenle de askeri açıdan kendine güveni tamdı; ancak o dönemde yeniçerilerin saltanatın veraseti üzerindeki belirleyici rolleri, akla hemen Selim'in savaşçı yapısını ve tartışmalı tahta çıkışını getiriyordu. Bu yorumla ilgili bir metindeki kanıtı, II. Osman'ın yeniçeriler tarafından tahttan indirilip öldürülmesini kaydeden Tûğî Çelebi'nin tarihinde bulmak mümkündür. Bu iki olayı karşılaştıran yazar, Selim babası II. Bayezid'i zorla tahttan indirdiğinde bile "bu cefâlar olmadı" der.⁵⁶

Celâlzâde'nin *Meâsir*'i ile Ebû'l-fazl Mehmed'in, babası İdris-i Bidlîsî'nin *Selîmşâhnâme*'sini ele alan eseri, sözü edilen iki üretim dalga-

52 Bidlîsî, *Selîmnâme*'nin giriş bölümünde anlatsının kendi gözlemlerine ve hamileri Şehsüvâroğlu Ali Bey (1521 nüshası) ile Koçi b. Halil Bey'den (1524 nüshası) aldığı bilgilere dayandığını belirtir. Bkz. Şükrî, *Selîmnâme*, 8b-9b.

53 Cevrî'nin yaşamı ve eserleri için bkz. Ayan, *Cevrî*.

54 Bu kargaşa dönemi için bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*; Piterberg, *An Ottoman Tragedy*.

55 II. Osman 1621'de Lehistan Seferine çıkmıştı. Süleyman sonrası dönemde ordusunun başında sefere katılan diğer sultanlar III. Mehmed (hd. 1595-1603) ile IV. Murad'dı (hd. 1623-1640).

56 Tûğî Çelebi, *İbretnümâ*, 503.

sına da dahil değildir. Bu iki eser 1560'ların ortasında, Osmanlı hanedan tarihinin bir başka kritik noktasında yazılmıştı. Ebû'l-fazl Mehmed (ö. 1579) babasının eserini I. Süleyman'ın emriyle tamamlamış, ama bu emrin tarihini belirtmemiştir. Ebû'l-fazl'ın eserini 1567'de tamamlamış oluşu, Sultan Süleyman'ın son yıllarında yazardan, babası Selim'in başarılarını canlandıracak bir metin hazırlamasını istemiş olabileceğini düşündürür. Celâlzâde'nin de *Meâsir'i* 1560'ların ortasında tamamlaması dikkat çekicidir. Bu iki eserin neredeyse eşzamanlı üretilmiş olmalarının bir rastlantı olmadığını görebilmek için I. Süleyman'ın hükümdarlığının son yıllarında meydana gelen olaylara şöyle bir bakmak yeterlidir. 1566 Macaristan Seferi öncesine değin, sultanın uzunca bir süredir ordusunu bizzat sefere çıkarmamış olması, önce epeyce yaşlanmış olan Süleyman ile en sevilen oğulları Mustafa (ö. 1553) ve Bayezid (ö. 1562) arasında, sonra da Bayezid ile kardeşi Selim (sonradan II. Selim, hd. 1566-1574) arasında gerilime ve çatışmalara yol açmıştı.⁵⁷ Dolayısıyla Celâlzâde Mustafa'nın *Meâsir'i* –Süleyman'ın Ebû'l-fazl Mehmed'e siparişiyle eşzamanlı olarak– 1560'ların başında yazmaya karar vermiş olması, Süleyman'ın oğulları arasındaki güç mücadeleleri ve I. Selim'in eylemlerini hatırlatacak imgelerin yeniden canlanmasıyla önemli ölçüde bağlantılı görünür.⁵⁸

HAMİLER, BİLGİ KAYNAKLARI VE HEDEF KİTLELER

Bir metnin yazılma bağlamı ile kimden himaye görüp hangi okuru hedef aldığı meselesi arasında girift bir ilişki vardır. Christine Woodhead Selimnâme edebiyatını, Selim'in oğlu I. Süleyman'ın babasının adını temize çıkartarak kendi meşruiyetini vurgulayabilmek için desteklediği tam bir revizyonist tarihyazımı projesi olarak tanımlar.⁵⁹ Günümüz araştırmacıları, Selimnâmelerin –ister Süleyman'ın hükümdarlığı öncesinde,

57 Süleyman sondan bir önceki seferini Safevilere karşı yapmış, bu sefer 1555 Amasya Antlaşmasıyla sonlanmış. Süleyman'ın son yıllarındaki hanedan kavgaları için bkz. Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*. Ayrıca bkz. Uluçay, "Selim-Bâyezid Mücadelesi;" Uzunçarşılı, "Şehzade Bayezid'in Amasya'dan Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Göndermiş Olduğu Arıza;" Uzunçarşılı, "İran Şahına İltica Etmış Olan Şehzade Bayezid'in Teslimi."

58 Celâlzâde'nin *Meâsir'i*ni I. Süleyman'ın saltanatının son yılları bağlamına oturtan mükemmel bir değerlendirme için bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 178-185 [*Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar*, 207-213].

59 Woodhead, "An Experiment in Official Historiography," 172.

sırasında, ister sonrasında üretilmiş olsun– Selim’i, “yavuz” lakabının çağrıştırdığı şiddet içeren anlamından arındırmakta önemli bir rol oynadıklarını düşünürler. Ancak Woodhead’in, “Süleyman’ın hükümdarlık döneminin başlarında babası Selim’in itibarını onarmak amacıyla bir dizi eser ısmarladığı” iddiası doğrulanamamıştır.⁶⁰ Ebû’l-fazl Mehmed’in, babasının *Selîmşâhnâme*’sini I. Süleyman’ın emriyle derleyerek tamamladığını söylemesi, en azından bir *Selîmnâme*’nin sultanın girişimiyle hazırlandığına dair kanıt sayılabilir.⁶¹ Ancak *Selîmşâhnâme*’nin I. Süleyman’ın oğlu II. Selim’e sunulmuş olması, bu eserin Süleyman’ın “saltanatının başlarında” değil, son yıllarında tamamlandığını düşündürür. Yukarıda sayılan nedenlerden ötürü Ebû’l-fazl Mehmed’den babasının I. Selim üzerine yazdıklarını toplamasının, oğlu Süleyman’ın saltanatının sonlarına doğru istenmiş olması çok mantıklıdır. Ayrıca en azından bir başka *Selîmnâme*’nin daha –Şükrî-i Bidlisî’nin Osmanlı Türkçesiyle yazılmış manzum eseri– 1530’da Süleyman’a sunulduğuna dair hem arşivlerde, hem de anlatılarda kanıtlar bulunur.⁶² Bir hükümdarlık döneminin ilk on yılının “erken” sayılıp sayılamayacağı tartışmasını şimdilik bir yana bırakırsak, eserin Süleyman’a, kendi de önemli bir sanat hamisi olan sadrazamı İbrahim Paşa (ö. 1536) aracılığıyla sunulmuş olması dikkat çekicidir.⁶³ Süleyman’a büyük olasılıkla birkaç *Selîmnâme* daha sunulmuş olması ihtimal dahilindeyse de, bildiğim kadarıyla bunların ısmarlandığına ilişkin bir veriye ulaşamamıştır.⁶⁴

Bu kısa değerlendirmenin de ortaya koyduğu üzere *Selîmnâme*lerin çoğu, bizzat Osmanlı padişahları tarafından ısmarlanmış olmasalar da,

60 Woodhead, “Reading Ottoman *Şehnâmes*,” 69. Önceki bir çalışmamda Woodhead’in iddiasını eleştirmeden olduğu gibi kabul edip “*Selîmnâme* edebiyatı”nın “I. Süleyman tarafından başlatıldığını ve desteklendiğini” yazmıştım. O çalışmamdaki hatama dikkat çekebilmek amacıyla burada italik kullandım. Bkz. Çıpa, “The Centrality of the Periphery,” 4.

61 Ebû’l-fazl Mehmed, babasının eserinin ilk şeklini I. Selim’den aldığı sözlü emirle yazdığına dikkat çeker. İdris, *Selîmşâhnâme* (Kırlangıç baskısı), 61-62.

62 Şükrî-i Bidlisî *Selîmnâme*’sini Süleyman’a sunduğu zaman ona 15.000 akçe armağan edilmişti. Bkz. Şükrî, *Selîmnâme* (Argunşah baskısı), 7; ayrıca bkz. Tekindağ, “Selim-nâmeler,” 215.

63 İbrahim Paşa’nın sanatla ilişkisi üzerine bkz. Necipoğlu, “Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg Rivalry.” Eserin resimli iki nüshasının sultan ve sadrazamı için düşünülmüş olduğu iddiasıyla ilgili olarak bkz. Bağcı vd., *Ottoman Painting*, 62-63 [*Osmanlı Resim Sanatı*, 61-62].

64 Keşfi, Şîrî ve Sadî’nin Süleyman için yazdıkları *Selîmnâmelerin* bu padişaha sunulup sunulmadığı bilinmez.

kendilerine hami arayan ya da ödüllendirilmeyi bekleyen şairler ve tarihçiler tarafından yazılmışlardı. Kaleme aldıkları metinleri hanedan mensuplarına ve çeşitli devlet adamlarına sunan yazarlardan bazıları Osmanlı yönetici sınıfına dahilken, bazıları da iktidardakilerle kişisel bağları olan az ya da çok tanınmış yazarlardı, dolayısıyla da hiçbiri siyasetten uzak sayılmazdı. Tam tersine Selimnâme yazarları başka dönemlerdeki tarihçiler gibi edebi-tarihi anlatılarını kendilerinin (ya da hamilerinin) sahip olduğu çeşitli siyasi-ideolojik bakış açılarını dile getirmek ve güçlendirmek için kullanmışlardı.

Bu anlatıları incelemeye geçmeden önce yazarlarla hamileri arasında ne tür bağlar olduğuna bir bakmakta yarar var. Bu bağlamda *Selim-nâme*'sini Selim'in tahta çıkmasından hemen sonra yazan İshak Çelebi'nin sultanın desteğini aramış ve büyük olasılıkla emeğinin karşılığında musâhib statüsünü elde etmiş olması önemlidir.⁶⁵ Öte yandan Kâdizâde, *Gazavât-ı Sultân Selim*'i, Seyyid Emir Sadreddin Mehmed'in özendirme-siyle yazdığını belirtmiş, Edâi de kendini Muhammed adlı bir "kazasker efendi"nin himaye ettiğini söylemişti. Kâdizâde'yi yönlendiren kişinin taşıdığı "Seyyid" unvanı bu kişinin Hz. Muhammed soyundan geldiği iddiasını ortaya koyarken, ikinci dereceden kanıtlara bakarak Edâi'nin hamisinin tanınmış bir kadı ailesinden gelip onu Selim'in sarayına tanıtan Fenârizâde Mehmed Şah Çelebi (ö. 1523) olduğu anlaşılır. Mehmed Şah Çelebi'nin Memluk seferleri (1517) sırasında kazasker olması ve daha sonra da Rumeli kazaskerliğine (1518-1521) atanması Selim'in bu âlim devlet adamına güveninin kanıtıdır.⁶⁶ Sucûdî'nin de etkileyici bağlantıları vardı; büyük olasılıkla bunlardan biri, 1517'den 1523'e değin hem Selim'e, hem de Süleyman'a kesintisiz sadrazamlık yapan Pîrî Mehmed Paşa'ydı.⁶⁷ Sucûdî anlaşıldığı kadarıyla genç yaşta maiyetine katıldığı Pîrî Paşa'ya önce divan kâtipliği yapmış, ardından Selim döneminin sonlarına doğru silahdar kâtipliği olmuştu. Buna ek olarak Selim'in Safevilere ve Memluklara karşı çıktığı seferlerle

65 Bkz. Tekin, "Selim-nâmeler," 201. 16. yüzyılda hazırlanmış bir Osmanlı tezkiresinde betimlendiği haliyle İshak Çelebi'nin yaşamı ve eserleri üzerine bkz. Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, cilt 1, 328-341.

66 Bkz. Tekin, "Selim-nâmeler," 218-219; Edâi, *Şâhnâme*, 12b-13a. Fenârizâde Mehmed Şah Çelebi I. Süleyman döneminde hem Anadolu'da, hem de Rumeli'de kazaskerlik yapmıştı. Edâi'nin hamisinin kimliği ve hem Selim'e, hem de Süleyman'a verdiği hizmetler hakkında bkz. Yıldız, "Ottoman Historical Writing in Persian," 465; Repp, *The Mufti of Istanbul*, 233, 263-268.

67 Pîrî Mehmed Paşa için bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 2, 43.

ilgili çok özel ve ayrıntılı bilgiler aktarması, Sucûdî'nin de büyük olasılıkla bu seferlere katılmış olduğunu düşündürür.⁶⁸

Pîrî Mehmed Paşa, Celâlzâde Mustafa'yı da himayesi altına almıştı. *Meâsir*'in bazı bölümlerindeki anlatıların Pîrî'nin ifadelerine dayanıyor oluşu, sadrazamın Celâlzâde'nin en önemli bilgi kaynağı olduğunu gösterir. Şehzade Ahmed'in idamını meşrulaştırmak amacıyla uydurma destek mektupları yollamaya karar veren Selim'in bu konuda danıştığı kişinin Pîrî Paşa olmasından anlaşılabileceği üzere hem Sucûdî, hem de Celâlzâde sadrazam vasıtasıyla Selim yanlısı hiziple ilişki kurmuşlardı.⁶⁹ Sucûdî ile Celâlzâde Mustafa, Selim yanlısı hizbe Pîrî Paşa üzerinden dahil olurken, Keşfi'nin Selim'in sancakbeyliğinden itibaren bu hizbin merkezinde yer aldığı bilinir. Keşfi, Selim daha Trabzon'dayken maiyetine katılmış, önce divan kâtipliği yapmış, sonra Safevi ve Memluk seferleri sırasında sır kâtibisi olmuş, 1519'dan görevden alındığı 1521'e değin Anadolu defterdarı olarak hizmet etmişti. Ancak, Selim'e yakın olmakla beraber Keşfi'nin erken yaşlarındayken, Ahmed yanlısı olduğu bilinen Tâcizâde Cafer'in yanında yetişmiş olması, bu tür bağların her zaman çok dışlayıcı olması gerekmediğini de gösterir.⁷⁰ *Târih-i feth-i Mısır*'ın şair-yazarı Şîrî Ali de, Ahmed yanlısı hizip üyelerinin akrabalarının bile Selimnâme yazabileceğini ortaya koymuştu. Ancak Şîrî'nin, II. Bayezid'in sarayındaki en sadık Ahmed yanlısı olan Hersekkzâde Ahmed Paşa'nın (ö. 1517) oğlu oluşu, aslında Selim'in iktidara gelişini anlatış biçimini de etkilemiş görünür: *Târih-i feth-i Mısır*, "hemân taht idi aksâ-yı murâdî" sözleriyle, bu yazı türü içinde Selim'in siyasi hırsını açıkça ortaya koyan tek anlatıdır.⁷¹ II. Bayezid'in ölümünün, zehirlendiğini ima edecek biçimde yalnızca Keşfi'nin *Selimnâme*'sinde anlatılmış olması da yazarın Cafer Çelebi'yle olan bağıyla açıklanabilir.⁷²

Şukri-i Bidlisî'nin *Selimnâme*'siyse bütünüyle farklı koşullarda kaleme alınmıştı. Bu metni ne bir sultan, ne de saray hane halkına mensup biri

68 Bkz. Tekindağ, "Selim-nâmeler," 216.

69 Celâlzâde, *Meâsir*, 94b.

70 Bkz. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 3, 122.

71 Şîrî, *Târih-i feth-i Mısır*, 221a: "taht [Selim'in] en fazla istediği şeydi." Hersekkzâde Ahmed Paşa'nın yaşamöyküsü ve Osmanlı hizmetindeki görevi üzerine bkz. Reindl, *Männer um Bâyezid*, 129-146. Şîrî'nin kimliği hakkında bkz. Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, cilt 3, 1463.

72 Keşfi, *Selimnâme*, 19a-20b.

ısmarlamıştı. Şükrî'nin *Selîmnâme*'sini ismarlayanlar, yarı-özerk Türkmen Dulkadır Beyliği'yle ilişkileri olan iki kişiydi ve bu kişiler aynı zamanda yazarın temel bilgi kaynaklarıydı.⁷³ Selim, uzun bir süredir Osmanlılar ile Memluklar arasında tampon bölge işlevi gören bu beyliğin topraklarını ilhak etmeye karar vermişti. Ancak Dulkadıroğlu Alâüddevle (ö. 1515), Selim'in 1514'te Şah İsmail üzerine yürütmesine yardımcı olmayacağını söyleyince, o da Çaldıran dönüşü Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa (ö. 1517) ile Şehsüvâroğlu Ali Bey'i (ö. 1522) Alâüddevle'nin üzerine gönderdi. Yenilgiye uğratılan Alâüddevle idam edildi, kesik başı Kahire'deki Memluklu müttetiklerini uyararak üzere ürkütücü bir armağan olarak yollandı.⁷⁴ Böylece Selim, Dulkadır Beyliği'ni 1515'te topraklarına dahil ederek bu yeni Osmanlı vilayetinin başına Alâüddevle'nin yeğeni ve rakibi Ali Bey'i geçirmişti. Cesur bir komutan olduğunu Selim'in Mısır seferlerinde kanıtlayan Ali Bey, I. Süleyman'ın tahta çıkmasından sonra eski Memluk topraklarında Canberdi Gazâlî'nin (ö. 1521) başlattığı ayaklanmayı bastırmada önemli bir rol oynamasına rağmen, merkezkaç siyasi eğilimlerinden ötürü kısa bir süre sonra idam edildi.⁷⁵

Şükrî, *Selîmnâme*'sinin sebeb-i telifini açıklarken, kendini Selim'in kahramanlıklarını Ahmedî'nin (ö. 1413) *İskendernâme*'si üslubunda yazmaya özendiren kişinin hamisi ve bilgi kaynağı Ali Bey olduğunu belirtir.⁷⁶ 1521'de tamamlanan metnin ilk nüshası aslında Ali Bey'in anlattıklarına dayanıyordu. 1522'de Ali Bey'in idamından sonra hamisini yitiren Şükrî, bu sefer Dulkadır sancakbeyi Koçi b. Halil Bey'den destek istemişti. Ancak *Selîmnâme*'sini sunduğu zaman Koçi Bey metni değiştirmesini, çünkü anlattıklarının yanlışlarla dolu olduğunu ("sehvün çok durur") ve Şehsüvâroğlu Ali Bey'in yalnızca başkalarının anlattıklarından haberdar olduğunu ("taşradan dinlerdi") söylemişti. Ali Bey'in tersine Selim'in kapıcıbaşı olan Koçi Bey'in

73 Dulkadır Beyliği tarihi ve Osmanlı sultanları ile Dulkadır beyleri arasındaki siyasi ilişkiler konusunda bkz. Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, 34-105.

74 Bkz. Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins*, 189-193; El', madde "Dhul-Kadr" (J. H. Mordtmann ve V. L. Ménage).

75 Canberdi Gazâlî Ayaklanması konusunda bkz. Yurdaydın, *Kanunî'nin Cûlûsu ve İlk Seferleri*, 7-14; Bakhit, *The Ottoman Province of Damascus*, 19-34. Şehsüvâroğlu Ali Bey'in akabeti ve Dulkadır Beyliği'nin ilhaka haklarında bkz. Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, 80-105; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 2, 309-310.

76 Mustafa Âlî'ye göre, Şükrî, Şehsüvâroğlu Ali Bey'in hocasıydı (*hâce*). Bkz. Âlî, *Künhü'l-ahbâr* (Tezkiye), 234. Ahmedî'nin eserinin günümüze ulaşan en erken tarihli Osmanlı tarih metni olarak taşıdığı önemle ilgili olarak bkz. İkinci Kısım Giriş, ayrıca bkz. Ahmedî, *Tevârih*, xiii-xv.

sultanla dolaysız ilişkisi vardı ve *Selîmnâme*'nin 1524'te tamamlanan ikinci nüshası tamamen Koçi Bey'in anlattıklarına dayanıyordu.⁷⁷

Tarihyazımı açısından bakıldığında, Şükrî'nin *Selîmnâme*'sinin iki farklı nüshasının olması onu sıradışı kılar. Her ikisi de aynı amaçla, dönemin ve geleceğin hedef kitleleri için Selim'le ilgili meşru bir hatıra oluşturmak için yazılmıştı, ama birbirine rakip sosyopolitik geçmişleri olan, her biri doğru bilgi verdiği iddiasındaki iki farklı haminin bakış açısını yansıtıyordu.⁷⁸ 1521 tarihli nüsha bir Anadolu-Türkmen hanedanı üyesi olan Şehsivâroğlu Ali Bey'in anlattıklarına dayanırken, 1524 nüshası kuşaklar boyunca Osmanlı hanedanına yeniçeri ağası olarak hizmet etmiş bir aileden gelen bir hami ve bilgi kaynağının, Koçi b. Halil Bey'in anlattıklarını aktarıyordu.⁷⁹ Her ne kadar iki nüsha da hami-bilgi kaynağı ile işbirliği içinde hazırlanmış olsa da, eserin 1530'da I. Süleyman'a sunulan "son" hali –ayrıca Selim'in kabul edilebilecek biçimde cilalanmış hatırası– Koçi Bey'in anlattıklarına dayanıyordu. Sonuçta Selim'in Süleyman'a ulaşan yazılı betimlemesi, önce müttetikten valiye, validen de asiye dönüşen biri tarafından değil, Osmanlı hanedanının sadık bir hizmetkârınca desteklenmişti.⁸⁰

Selîmnâmelerin çoğunun hamileri, bilgi kaynakları ve hedef kitleleri Osmanlı askeri-idari yapısının en üst kademelerinden geliyordu, ama bazılarının sıradan halk için yazılmış olduğu anlaşılıyor. Örneğin Çerkesler Kâtibi Yûsuf, Şükrî'nin manzum *Selîmnâme*'sini "sıradan insanların da [*Selîmnâme*'den] tat almaları" için 1620'de yeniden, nesir halinde yazmıştı.⁸¹ Yûsuf'un eserinin gerçekten "sıradan insanlar"a ulaşip ulaşmadığı bilinmez, ama 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Hoca Sadeddîn Efen-

77 Şükrî, *Selîmnâme*, 8b-9b. Koçi Bey'in hamiliğiyle ilgili ayrıca bkz. Bağcı vd., *Ottoman Painting*, 62-63 [*Osmanlı Resim Sanatı*, 61-62].

78 Şükrî-i Bidlîsi her ne kadar manzum ilk nüshayı imha ettiğini söylese de, bu nüsha Viyana'daki Avusturya Ulusal Kütüphanesinde (Österreichische Nationalbibliothek). Bkz. Flügel, *Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften*, sayı 1007.

79 Koçi Bey atalarının üç Osmanlı sultanına, I. Bayezid, II. Murad ve II. Mehmed'e hizmet ettiklerini belirtiyordu. Bkz. Şükrî, *Selîmnâme*, 9b-10b.

80 I. Süleyman'ın eline babasının görsel betimlemesi de geçmişti. Süleyman ve Sadrazam İbrahim Paşa için hazırlanan resimli iki yazma hakkında bkz. Bağcı vd., *Ottoman Painting*, 62-63 [*Osmanlı Resim Sanatı*, 61-62]. Hazine-i hümayunda korunan resimli nüsha, bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi koleksiyonundadır (TSMK H.1597-1598).

81 Bkz. Çerkesler Kâtibi Yûsuf, *Selîmnâme*, 2a-2b: "avâmm[-u]-jnâs dahî anun nesrinden hazz alalar." Ayrıca bkz. Tekindağ, "Selim-nâmeler," 229.

di'nin *Selîmnâme*'sinin epey yaygınlaşmış olduğu anlaşıyor. Kâtib Çelebi'ye (ö. 1657) göre "sık sık el değiştirmiş"⁸² olan bu eser halkın gözünde Selim'in imajının düzeltilmesine katkıda bulunmuştur.

METİNLER ARASI BAĞLANTILAR VE TARİHYAZIMI HİZİPLERİ

Hami ile bilgi kaynağı arasındaki zaten açık seçik olmayan ayrım, *Selîmnâme* metinleri arasındaki karmaşık ilişkiler bağlamında daha da az anlaşılır hale geliyordu. Örneğin İshak Çelebi'nin *Selîmnâme*'si, aralarında diğer *Selîmnâme* yazarları da olmak üzere, sonraki birçok tarihçiye kaynak oluşturmuştu.⁸³ İdris-i Bidlisî'nin *Selîmşâhnâme*'si de tarihyazımı üzerinde benzer bir etkiye yol açmıştı. Örneğin Edâî kendi derlemesini yaparken İdris-i Bidlisî'den esinlendiğini söylüyordu.⁸⁴ Celâlzâde Mustafa da benzer biçimde *Meâsîr*'i yazarken "erbâb-ı ıtlâ"dan (bilgililerden) duyduklarına ve kendi "müşâhede"lerine dayandığını belirttiikten sonra, kaynakları arasında İdris-i Bidlisî'yi, Edâî'yi ve önde gelen tarihçilerden şeyhülislam Kemâlpâşazâde'yi saymıştı.⁸⁵ Sadeddîn de Selim'in doğumunu muştulayan ve küçük şehzadenin büyüyünce bedenindeki benlerin (*hâl*) sayısını hükümdarı yeneceğini iddia eden dervişin öyküsünü anlatırken, doğrudan Kemâlpâşazâde'den alıntı yapmıştı.⁸⁶ Ancak Sadeddîn'in en önemli bilgi kaynağı, Selim'in Tebriz'i ele geçirdikten sonra İstanbul'a getirdiği edebiyatçılar arasında olan babası, meşhur Hasan Cân b. Hâfız Muhammed İsfahânî'ydi. Sadeddîn artık hayatta olmayan babasının tanık olduğu olayları ve hatırladığı doğru bilgileri kâğıda geçirdiğini özellikle belirtir.⁸⁷ Hasan Cân'ın, Selim'e –nedimi olarak– hizmet ettiği altı yıl boyunca yalnızca sultana değil, yüksek rütbeli Osmanlı devlet adamlarına ve bürokratlarına da doğrudan erişimi olması, Sadeddîn'in *Selîmnâme*'sini, Selim'in ölümünün ardından nasıl algılandığına dair en önemli tarihi kaynaklardan biri yapar.

82. Kâtib Çelebi, *Kesfî'z-zünûn*, cilt 1, 267. Sadeddîn'in zihnindeki –büyük olasılıkla III. Mehmed'in de dahil olduğu– farklı muhataplara ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

83. İshak Çelebi'nin *Selîmnâme*'sinin Sadeddîn'in *Tâcü't-tevârih*'i üzerindeki etkileri için bkz. Parmaksızoğlu, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selîmnâmesi," 132-134.

84. Edâî, *Şâhnâme*, 13a.

85. Bkz. sırasıyla Celâlzâde, *Meâsîr*, 24a, 33a (*Kemâl Paşa*), 34a (*Edâî*), 119b (*Mevlânâ İdris*).

86. Sadeddîn, *Selîmnâme*, 619.

87. Sadeddîn, *Selîmnâme*, 603.

Bu çalışmanın amacı açısından önemli olan bir başka nokta, Sadeddin'in babasının –dolayısıyla kendinin– Bâli Paşa ile Ferhad Paşa'dan bilgi kaynakları olarak söz etmesidir. Her iki komutanın saltanat mücadelesi sırasında açıktan açığa Selim'den yana olmaları ve Çorlu'da bulunmaları, onların hiç kuşkusuz Selim yanlısı hizbin içinde olduklarını gösteriyordu. Ferhad Paşa, Çorlu olayında bir başına Selim'in hayatını kurtarmış, bu da onu Selim'in en önemli destekçisi yapmıştı.⁸⁸ Bâli Paşa'yla birlikte Selim'in saltanat iddiasına baştan sona destek vermişlerdi. Selim yanlısı tutumun belki de en açık yazılı kanıtı Celâlzâde'nin, *Meâsir*'de II. Bayezid'e katılan Ahmed destekçilerini “Ahmedi” ve “Bâyezidi” diye nitelendirerek tahttaki sultan ile maiyetindekileri siyasi bir hizbe indirgemiş olmasıydı. Bu tür adlandırmaların onları meşruiyetlerinden yoksun bırakma amacını taşıdığına şüphe yoktur.⁸⁹

Yine de, Selimnâmelerin Selim'i hiç eleştirmedikleri düşünülmemelidir. Örneğin Celâlzâde'nin Selim yanlısı metninde, Selim'den başka üç kişinin daha övüldüğü görülür. Bunlar eskiden defterdar, sonra da Selim'in sadrazamı olan Piri Paşa; gene eski defterdar ve I. Süleyman'ın lalası Kasım Paşa; ve hem II. Bayezid'e, hem de I. Selim'e hizmet etmiş ünlü münşi ve nişancı Tacizâde Cafer Çelebi'dir.⁹⁰ Piri Paşa ile Kasım Paşa'dan söz edilmesi sıradışı değildi, çünkü ikisi de Selim'in en yakınındaki devlet adamlarının gözünde saygın kişilerdi. Ancak önde gelen bir âlim olan Tacizâde Cafer Çelebi, Şehzade Ahmed'in en dikkat çekici destekçilerinden biriydi. Celâlzâde'nin anlattığına göre Tacizâde Cafer Çelebi, Çorlu Muharebesinden sonra Selim'e “seg” (köpek) diye akılsızca hakaret ettiği için idam edilmişti.⁹¹ Bu açıdan bakıldığında övülen kişilerin arasında Tacizâde Cafer'in adının anılması bile, Selim'in devlet adamlarını ve âlimleri idam ettirirken yargısız idamı çare olarak görme eğiliminin üstü örtülü bir eleştirisi olarak yorumlanabilir.

Selim'in yaptıkları kendi döneminde de eleştirilmiş gibidir. Bu –zorunlu olarak üstü örtük– eleştirilerden bazıları İslam geleneği çerçevesindeki edebi-tarihi anlatılarda yaygın bir imgeden yararlanılarak, sanki

88 Örn. bkz. Sadeddin, *Tâciü't-tevârih*, cilt 2, 160; Solakzâde, *Târîh* (TSMK E.H.1416), 189a.

89 Celâlzâde, *Meâsir*, 29a.

90 Celâlzâde, *Meâsir*, 101b-102a.

91 Celâlzâde, *Meâsir*, 102b-103a.

yazar değil de, başka bir tarihi kişi söylemiş gibi nasihat biçiminde, dolaylı olarak dile getirilmişti. Edâî ile Keşfi'nin II. Bayezid'in tahta yeni çıkan Selim'e verdiği nasihatı birbirinden farklı aktarmalarıysa oldukça ilginçtir. Edâî'ye göre Bayezid Selim'e "Rûm topraklarının sultanlığını vermeden" (*dâd sultânî-yi mülk-i Rûm*) önce oğlunu adaletle hüküm sürmeye, ecdadının kanununu uygulamaya, imparatorluğa vergi veren tebaayı korumaya, şeriatın üstünlüğünü kabul etmeye, "fitne"yi önlemeye ve "mala, mülke ya da askerlere değil" (*mülkat-ü-genc-ü-mâl-ü-sipâh*), "Cihanı Yaratana" (*hüdâ-yi cehân*) itibar etmeye teşvik etmişti.⁹² Keşfi de benzer biçimde yeni sultan için bir "yapılacaklar listesi" veriyordu: Bayezid'in Selim'e verdiği öğütler arasında hanedanın itibarını korumak, yüce atalarının yolundan gitmek ve kendinden önceki Osmanlı sultanların yaptığı gibi zulmü engellemek vardı. Ancak inzivaya çekilmiş sultan bundan sonraki öğütlerinde daha dikkatli bir dil kullanarak, bir dizi uyarıda bulunuyor, Selim'in tebaasının "diyânet"ini (dinini) "cinayet"e çevirmemesini, tebaasını ezmemesini, askerlerine zarar vermemesini ya da şehvete teslim olmamasını söylüyordu.⁹³ Bu yasaklar listesinin saltanatı sırasında Selim'e yöneltilen bazı eleştirileri yansıttırıyor olmasına bakılacak olursa, Keşfi kahramanı ile ilgili, döneminde onaylanmayan bazı hususları dikkatle dile getirmek üzere artık hayatta olmayan II. Bayezid'in sesinden yararlanmıştı.

MEŞRUIYETİN BİÇİMLENDİRİLMESİ: SELİMNÂMELERDE SELİM'İN İKTİDARA YÜKSELİŞİ

Bütün Selimnâmelerin baş kahramanı aynı kişidir; ama bu anlatıların türdeş bir bütün oluşturmadığı açıktır. Yazıldıkları tarihlere, yazarlarına, hamilerine ve hedef kitlelerine göre birbirlerinden epeyce farklıdır. İslam dünyasının en yaygın üç dilinde de üretilmekle birlikte, en çok Osmanlı saray diliyle ilişkilendirilen ve "mülemma" diye anılan süslü bir Osmanlıcayla ve edebi bir üslupla nesir tarzında kaleme alınmışlardır.⁹⁴

92 Edâî, *Şâhnâme*, 23b-24a.

93 Keşfi, *Selimnâme*, 17b-18a.

94 Emine Fetvacı mülemmayı Osmanlı saray dilinin üç bileşeni olan Arapça, Farsça ve Osmanlıcadan oluşan "temelde üç dilli bir yazı kalıbı" ve "Osmanlıca'nın daha süslü bir versiyonu" olarak tanımlar. Bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 31-32 [*Sarayın İmgeleri*, 55]. Gülru Necipoğlu bu dilin "yönetici sınıfı sıradan halktan ayıran bir işaret" olduğunu belirtir. Bkz. Necipoğlu, *Architecture*,

Tarihidenden edebiye uzanan bir yelpazenin farklı noktalarında yer alırlar. En önemlisi, odaklandıkları zaman dilimi ve olaylar epeyce farklıdır.

Neredeyse bütün Selimnâmeler, Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinin odaklandığı askeri-destan kavramıyla uyum içinde, Selim'in fetihleri üzerine yoğunlaşır ve Çaldıran (1514), Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) zaferlerini en küçük ayrıntısına kadar anlatır. Kâdizâde ile el-Lahmî'nin anlatıları gazavatnâme üslubunda yazılmışlardır, özellikle Selim'in Safevilere ve Memluklara karşı girdiği üç sefere odaklanırlar.⁹⁵ Diğer Selimnâmeler ağırlıklı olarak Selim'in askeri başarılarını vurgular, sultanın hükümdarlık döneminin tümünü kapsar.⁹⁶ Bazıları Selim'in 1512'de tahta çıkmasıyla başlarken,⁹⁷ bazıları bu tarihten önceki saltanat mücadelesini de içerir. Biri, İshak Çelebi'nin, yalnızca 1509 büyük İstanbul depremi ile Selim'in tahta çıkışı arasındaki üç yıllık dönemi anlatan *Selimnâme*'sidir. Dolayısıyla, Selim'in Safevilere ve Memluklara karşı kazandığı zaferlerden söz etmeyen tek Selimnâme budur. Aynı eser, II. Bayezid ile oğulları arasındaki saltanat mücadelesini bütün aşamalarıyla aktardığı için de bu konuya odaklanan tek örnek olarak olağanüstü bir öneme sahiptir.

Osmanlı yazarlarının gözünde Selim'i –çeşitli siyasi-ideolojik bakış açılarını ifade etmeye çok uygun bir araç olması dışında– efsaneleştirilmeye özellikle uygun kılan, dış dünyada rakip Müslüman imparatorluklar karşısında kazandığı zaferler ile içteki sert yönetim tarzıydı. Her ne kadar bütün Selimnâmeler Selim'in iç ve dış siyasetiyle ilgili değerli açıklamalar sunsa da, asıl yapılması gereken Selim'in tartışmalı tahta çıkış öyküsünü yeniden yazmaktır.⁹⁸ Bu nedenle bu bölümün geri kalanı, II. Bayezid ile oğulları arasındaki

Ceremonial, and Power, 115 [15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar, 156]. Albert Bobovi de (sonradan Ali Ufki, ö. 1675) mülemma için 17. yüzyılın sonlarında bir tanım vermişti. Bkz. Bobovi, *Description du Serail du Grand Seigneur* (Fisher ve Fisher baskısı), 78: “[mülemma] süslü biçimde yazılır ve Türkçe, Arapça ve Farsça sözlerin bileşiminden oluşur. Nazımda olduğu kadar nesirde de kullanılır; çok zariftir ve güzel ve zengin düşüncelerle doludur.”

95 Kâdizâde özellikle Mısır seferlerine yoğunlaşırken, el-Lahmî Selim'in Safevi “mülhid”ler karşısında kazandığı zaferlerden de söz eder.

96 Bu grupta İdris-i Bidlîsî, Edâî, Keşfi, Şükrî (ve Şükrî'nin eserini temel alan Çerkesler Kâtibi Yûsuf, Azmîzade Mustafa ve Cevrî İbrâhîm Çelebi), Muhyî, Celâlzâde ve Şîrî bulunmaktadır.

97 Örneğin Sucûdî'nin anlatısı Selim'in tahta çıktıktan hemen sonra yaptığı söylenen uzun konuşmasıyla başlar. Bkz. Sucûdî, *Selimnâme*, 3b-6a.

98 Bu temalarla ilgili bazı Selimnâmelerin ve diğer tarihi metinlerin içeriklerinin kısmi karşılaştırması için bkz. Uğur, *The Reign of Sultan Selim I*, 146-275.

saltanat mücadelesi bağlamında, Selimnâmelerin esas kahraman için meşru imaj yaratma çabalarına katkısı olan anlatı stratejileri üzerine odaklanıyor.⁹⁹

Önceden belirtildiği üzere, Selimnâme yazarları Selim'in tahta çıkışı koşullarını ele alırken çeşitli anlatı stratejileri geliştirmişlerdi. Bazıları bu konuya hiç değinmemenin işe yarayacak bir strateji olduğunu düşünmüştü. Örneğin el-Lahmî ile Kebir b. Üveys Kâdizâde, Selim, Ahmed ve Korkud arasındaki saltanat mücadelesinden hiç söz etmezken, Sucûdî olayı kısaca –ve kasten muğlak bir dille– Selim'in "saded-i münâzaa ve muhâlefetde ve davâ-yı saltanat-ü-hilâfetde olanları müddet-i yesire içinde vech-i vecih ve ahsen-i tarîk-i birle külliyyen ref-ü-def eyledi"ği sözleriyle geçiştirir.¹⁰⁰ Eserlerini şehnâme üslubunda kaleme almış olan çoğu yazarın izinden giden bu üç yazar Selim'in Safevi ve Memluklara karşı girdiği üç sefere odaklanmayı yeğlemiş, onun zaferlerini ve kahramanlıklarını dile getirmişlerdi. Ancak Selim'in Gürcistan'a yaptığı başarılı akınları ve Trabzon sancakbeyi olduğu dönemde Safevi güçleriyle girdiği çatışmaları görmezden gelmeleri ilginçtir. Bu yazarlar "kâfirler"e (yani Gürcülere) ve "mülhidler"e (yani Safevilere) karşı zaferlerin kazanıldığı bir dönemi neden atlamışlardı? Anlatılarına dahil ettikleri takdirde en önemli savlarını –yani Selim'in "gerçek" (yani Sünnî) İslamın en büyük gazisi olduğu iddiasını– yalnızca güçlendirecek olan bu döneme eserlerinde neden değinmemişlerdi? Acaba bu, Selim'in II. Bayezid'le mücadeleye girdiği Çorlu Muharebesinin tatsız anısını çağrıştırmaktan kaçınmanın bir yolu muydu?

El-Lahmî'nin, Kâdizâde'nin ve Sucûdî'nin ortak sessizliği bu sorulara doyurucu yanıtlar bulmamızı engellemekle birlikte, İshak Çelebi, İdris-i Bidlisî, Edâî, Keşfi, Şîrî, Sadî, Şükrî, Celâlzâde Mustafa ve Sadeddin'in Selimnâmelerinde, Selim'in iktidara yükselişinin yolunu açan birkaç tartışmalı olaya seçici yaklaşımları ve söz konusu olayları dikkatle kurgulamaları

99 Bu bağlamda aşağıda belirtilen sekiz Selimnâme bu incelemenin dışında tutulmuştur. El-Lahmî ile Kâdizâde'ninkiler yalnızca Selim'in Safevi ve Memluklara karşı çıktığı seferlere odaklandıkları için dışarda bırakılırken, Çerkesler Kâtibi Yûsuf, Azmizâde Mustafa ve Cevri İbrâhîm Çelebi tarafından kaleme alınanlar da Şükrî'nin *Selimnâme*'sinin kısaltılmış biçimleri oldukları için dahil edilmemişlerdir. Muhyî ile önceden sözü edilen iki anonim Selimnâme ise ulaşamadıkları için dikkate alınmamıştır.

100 Bkz. Sucûdî, *Selimnâme* (TSMK R.1284) 3a: "muhalefet edenler ile halîf elik iddiasında bulunanların hepsini kusa bir sürede en iyi uygun yolla ortadan kaldırdı." Aksi belirtilmediği takdirde Sucûdî'nin *Selimnâme*'sine yapılan bütün göndermeler bu yazma nüshaya yapılmıştır.

epeyce değerli ipuçlarına ulaşmamızı sağlar. Bu olaylar arasında Selim'in Trabzon'dan ayrılması ve Kırım macerasının yanı sıra, Rumeli vilayetlerindeki, Çorlu Muharebesine yol açan eylemleri, II. Bayezid'in ölümü, kardeşleri ile yedi yeğenin katledilişi vardır. Bundan sonraki sayfalarda bu olayların belirtilen dokuz Selimnâme'de ele alınış biçimlerinden hareketle, karşılaştırmalı metin çözümlemeleri yapılarak, yazarların seçimleriyle metinler arasındaki bağlantılara değinilecektir.

SELİM HAREKETE GEÇİYOR: TRABZON'DAN KIRIM'A

En baştan başlamak gerekirse, hem tarih, hem de tarihyazımı açısından Selim'in Kırım Tatarlarıyla işbirliğini İshak b. İbrâhîm'in *Selimnâme*'sinde nasıl ele aldığına bakılabilir. İshak Çelebi'nin bütünüyle II. Bayezid'in oğulları arasındaki saltanat mücadelesine odaklanan şehname türündeki eseri, I. Selim'in Şah İsmail, Kansu Gavri (hd. 1501-1516) ve Tumanbay'a (hd. 1516-1517) karşı elde edilen askeri zaferlerinden söz etmeyen tek *Selimnâme*'dir. Sonradan yazılan birçok tarih anlatısının tonunu belirlediğinden ve yıllarca Osmanlı tarihyazımını açıkça etkilediğinden, haklı olarak I. Selim'in iktidara gelişini irdeleyen tarihyazımının köşe taşlarından biri sayılır.

Ulema sınıfının engin bilgi sahibi bir mensubu olan İshak Çelebi, hem manzum, hem de nesir eserleriyle Osmanlı edebiyatına yaptığı değerli katkılardan ötürü saygı duyulan biriydi.¹⁰¹ Osmanlı şüara tezkireleri, İshak Çelebi'nin Mısır Seferi sırasında Selim Suriye'deyken devlet erkânı tarafından ona musâhib seçilen üç kişiden biri olduğunu belirtirler. Aynı kaynaklara göre seçilen bu üç kişi bir dünya fatihine yaraşır yoldaşlar olduklarını gösterme çabasıyla bütün yerleşik kurallara ve protokole aykırı olarak Selim'in huzuruna tepeden tırnağa silahlı çıkmışlar, Selim'in keskin kılıcından zar zor kurtularak, anında geldikleri yere geri gönderilmişlerdi.¹⁰² Ancak, bu talihsiz olaydan ötürü büyük ölçüde suçlanan İshak Çelebi,

101 Yazar en çok İshak Çelebi adıyla, zaman zaman da babasının mesleğine atfen "Kılıççızâde" ya da doğum yerinden ötürü "Üsküplü" olarak anılır. Yaşamı, eserleri ve şiirleri hakkında bkz. Aşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, cilt 1, 328-341; Parmaksızoğlu, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi," 123-134; Tekindağ, "Selim-nâmeler," 200-202.

102 Diğer iki kişi Bursalı Nihâli Cafer Çelebi ile önce Galata sonra da Mihaliç kadısı olan Kâzi Bozan'dı. Bkz. Aşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, cilt 1, 328-331. Ayrıca bkz. Parmaksızoğlu, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi," 124-125.

Selim'in lütfunu kazanma umudundan vazgeçmemiş görünmektedir. Tam tersine, I. Selim'in tahta çıkışını fırsat bilerek mesleğinde bir sıçrama yapıp yeni sultana musâhib atanmak istediğine dair bulgular vardır.¹⁰³ Aslında Selim'in askeri başarılarını öven *Selîmnâme*, bu tür bir iddianın somut kanıtı olarak düşünülebilir. Eğer İshak Çelebi'nin niyeti gerçekten buyduysa, o zaman anlatısında neden yalnızca Selim'in tahta çıkmasından önceki döneme ait olaylar üzerinde yoğunlaşmıştı? İshak Çelebi'nin *Selîmnâme*'sinin kronolojik kapsamını kısa tutması, belki de Selim'in tahta çıkışını sessizce –ve aceleyle– hiç vakit kaybetmeden kutlamak istemiş olmasıyla kısmen açıklanabilirse de, hiç şüphesiz yazar aynı zamanda Selim'in tartışmalı tahta çıkışı gibi çetrefil bir sorunu da tarihyazımıyla aşabileceğini ummuştu. Aşağıdaki metin çözümlemesinden anlaşılaçağı üzere, İshak Çelebi'nin eseri Selim'in imajının o günkü ve gelecekteki hedef kitleler için yeniden kurgulanması yolunda çok başarılı bir tarihyazımı girişimiydi.

İshak Çelebi, Selim'in sancağını terk etmesiyle ilgili olarak anlatısına onun Trabzon sancakbeyi iken, Gürcülere ve Safevilere karşı düzenlediği seferleri överek başlar, şehzadenin “kâfirler”e ve “mülhidler”e karşı gösterdiği kahramanlıkları metheder.¹⁰⁴ Bayezid'in, Selim'in Safevi topraklarına yaptığı akınlara memnun olmadığını anlayan yazar, Safevilerin Anadolu Türkmenleri üzerindeki etkileri nedeniyle yarattıkları tehlikeyi vurgular ve kuşkusuz yaşanan sultanın en küçük oğluna davranışını üstü örtük de olsa eleştirir.¹⁰⁵ Ayrıca İshak Çelebi, Selim'in Balkanlar'da bir sancakbeyliği istediğini, Bayezid'in bunu reddetmesinden sonra Kefe'ye geçtiğini söyler; böylece yalnızca şehzadenin sancağını terk etmesini haklı göstermekle kalmaz, aynı zamanda ona yüklenebilecek herhangi bir başkaldırı suçlamasından da kaçınmış olur.¹⁰⁶ İshak Çelebi'nin Selim'in

103 Parmaksızoğlu, “Üsküplü İshak Çelebi ve Selîmnâmesi,” 131. İshak Çelebi *Selîmnâme*'sinin giriş bölümünde Bayezid döneminde bazı edebiyatçı seçkinlere hak etmedikleri halde saygı gösterildiğinden şikâyet eder ve gönüllü yalnızlığının nedeninin bu olduğunu söyler. Acısını çektiğini iddia ettiği bu ilgisizlik dikkate alındığında İshak Çelebi'nin I. Selim'in tahta çıkışını sevindirici bir gelişme olarak görmesi pek de şaşırtıcı değildir. Bkz. İshak, *Selîmnâme* (TSMK R.1276), 3a-4a. Aksi belirtilmediği takdirde İshak Çelebi'nin *Selîmnâme*'sine yapılan bütün göndermeler bu yazmaya yapılmıştır.

104 İshak, *Selîmnâme*, 10a-12a.

105 İshak, *Selîmnâme*, 12a.

106 İshak, *Selîmnâme*, 15a.

Kefe'ye gidiş nedenini açıklayışı da önemlidir. Yazar Kefe'den yalnızca Selim'in oğlu Süleyman'ın sancağı olarak bahsettiği için, *Selimnâme*'nin yazıldığı sıralarda Selim'in saltanat iddiasına katkıda bulunduğu kesinlik kazanan Kırım Hanı Mengli Giray'ın (hd. 1466, 1469-1475, 1478-1515) adını anmak zorunda kalmaz.

İshak Çelebi'nin Kırım hanını anlatısının dışında bırakmak istemesi kuşkusuz bilinçli bir karardır; bu yazarın Selim'i yalnızca oğlunu özleyen şefkatli bir baba olarak betimlemesini kolaylaştırıyor, böylece Selim'in Osmanlı devletinin vefalı –ama siyasi açıdan aşağı konumda– bir müttelikinden¹⁰⁷ meşru Osmanlı sultanına karşı askeri yardım isteyen isyankâr bir taht adayı görünümü vermesi önlenmiş oluyordu. Her ne kadar İdris-i Bidlisî, Keşfi, Şîrî ve Edâî, İshak Çelebi'nin bu tercihini izleyerek Selim'in Kırım hanıyla ilişkisinden bahsetmemişlerse de,¹⁰⁸ diğer bazı *Selimnâme* yazarları bu ilişkinin farklı boyutlarına değinmekten kaçınmamışlardır.

Bu yazarlardan biri *Selimnâme*'sini I. Süleyman döneminde, muhtemelen 1525 ile 1536 arasında bir tarihte tamamlayan Sadî b. Abdül-müteâl'di.¹⁰⁹ Sadî'nin kimliğiyle ilgili adı dışında başka bir bilgi yoktur, ancak bazı günümüz araştırmacıları baba adından hareketle, belki de bir dönemin Rumeli doğumlu oğlu olduğunu varsayarlar.¹¹⁰ Selim'in Balkan vilayetlerinde kaldığı dönemi vurgulamasının nedeni, kısmen yazarın olası Rumeli kökleriyle açıklanabilir. Ayrıca Sadî'nin Selim ile Mengli Giray arasındaki yazışmayı dikkat çekici bir rahatlıkla anlatması da *Selimnâme*'sini, Kırım Tatarlarından önemli miktarda yedek askeri birlik isteyen ve alan bir sultanın döneminde yazmış olmasından kaynaklanmış olabilir.¹¹¹ Aslında

107 Kırım Hanlığı 1475'te Osmanlı himayesine girmişti.

108 Keşfi ile Edâî saltanat mücadelesine kısmen yer verseler de, Selim ile Kırım hanının arasındaki işbirliğine değinmezler. Şîrî de benzer biçimde Selim'in Kefe'ye geldiğini belirtir, ama Kırım hanından söz etmez. İdris-i Bidlisî Selim'in Mengli Giray'la temasa geçtiğinden söz etmese de, Kefe Sancağı'nı oğlu için istemesi ile sonradan II. Bayezid'in huzuruna çıkma dileği arasında muğlak bir bağ yarattır. Bkz. İdris, *Selimsâhnâme*, 52b.

109 Sadî'nin eserinin tarihi için bkz. Sadî, *Selimnâme* (Speiser baskısı), 8; Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, 60 [Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, 68].

110 Sadî'nin kimliği hakkında bkz. Sadî, *Selimnâme* (Speiser baskısı), 8; Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, 60 [Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, 67-68]; Tekindağ, "Selimnâmeler," 217.

111 Bir mühimme defteri sayesinde günümüze ulaşan ve Süleyman döneminde "düşman avında fırtına gibi esen Tatarlardan 50-60.000'den fazla askerin" gönderildiğini bildiren bir mektup taslağı üzerine

Selim'in daha önce Bayezid'den istediği bir Anadolu sancağının verilmesine, bunun kendine Kefe Sancağı'nı isteme fırsatı yaratacağı ve Rume-
li'ye geçişini kolaylaştıracağı için sevindiğini açıkça bir tek Sadî yazmıştı.¹¹² Sadî'ye göre, isteği yerine getirilen Selim hemen babasına bir mektup yazarak, sancağın oğlu Süleyman'a uygun olup olmadığını görmek için Kefe'ye geçmesine izin vermesini istemiş, ancak sultanın yanıtını bek-
lemeden maiyetini toplayarak Kırım'a geçme hazırlıklarına başlamıştı.¹¹³ Selim Kefe'ye varır varmaz, Rumeli'ye ulaşmak için topraklarından geç-
mek zorunda olduğu Mengli Giray'a armağanlar yolladı.¹¹⁴ Hediyelerinin Tatar sarayında iyi karşılandığı haberi gelir gelmez, hanı Kefe'ye davet etti. Mengli Giray hemen olumlu yanıt verdi ve Osmanlı şehzadesine toprakları boyunca rehberlik yapmaya gönüllü olduğunu belirtti. Her ne kadar Sadî, Mengli Giray'ın askeri yardım sağladığından söz etmese de, anlatısının akışı ve Selim'in bir askeri sefer için hazırlık yaptığını belirtmesi, kuşku-
suz han ile şehzade arasında yakın bir işbirliği olduğuna işaret eder.¹¹⁵

Şukri-i Bidlîsi ve Celâlzâde Mustafa'ysa Selim ile Mengli Giray ara-
sındaki askeri işbirliğinin boyutlarını daha ayrıntılı ele almışlardır. Hatta Celâlzâde'nin *Selîmnâme*'sinde Selim'in Kırım'da kaldığı dönem hakkında uzun bir bölüm vardır. Celâlzâde'ye göre Selim Bayezid'in vezirlerinin Şeh-
zade Ahmed'i tahta çıkarmaya niyetli olduklarını fark ettiği zaman Kefe'ye gitme kararı almış,¹¹⁶ her zaman II. Bayezid'le dostluk ilişkisi içinde olan Mengli Giray'la da burada buluşmuştu.¹¹⁷ Mengli Giray'ın daha önceki Osmanlı sultanlarıyla da iyi ilişkiler içinde olduğu Osmanlı sarayına yazdığı bir mektuptaki "Pâdişâhın dostunun dostu olacağımız gibi, onun düşmanı-
nın da düşmanı olacağız" sözlerinden anlaşılır.¹¹⁸ Ancak Selim'in Kırım'a

titiz bir çalışma için bkz. Ivanics, "The Military Co-operation of the Crimean Khanate with the Ottoman Empire," 283-284.

112 Sadî'ye göre bu sancaklar Sivrihisar ve Bolu'ydu. Bkz. Sadî, *Selîmnâme* (TSMK R.1277), 18b. Aksi belirtilmediği takdirde Sadî'nin *Selîmnâme*'sine yapılan bütün göndermeler bu yazmaya yapılmıştır.

113 Sadî, *Selîmnâme*, 19a-19b.

114 Sadî, *Selîmnâme*, 20b: "[Mengli Giray'ın] mülk-i mevrûsı rahgûzârlarında olmağın ana dâhil olma-
yınca Rûmîlî vilâyetinde olan memâlik-i mahrûse-i Osmânî duhûluna mecâl olmaz."

115 Sadî, *Selîmnâme*, 21a-22b.

116 Celâlzâde, *Meâsir*, 58a.

117 Celâlzâde, *Meâsir*, 59b: "uhuvvet-i sâdika üzere olub."

118 Bu mektubun ilgili bölümü için bkz. Ivanics, "The Military Co-operation of the Crimean Khanate

doğru harekete geçtiği Ahmed'e bildirilir bildirilmez o da hemen hana bir elçi yollayıp Selim'in Rumeli'ye geçişini engellemeye yardım etmesini istemiş, karşılığında birçok köyün mülknâmesi ile bazı önemli kalelerin denetimini vereceğini bildirmişti.¹¹⁹ Han, Ahmed'in teklifini kabul etmekten kaçınmış, ama büyük oğlu ve tahtın vârisi Muhammed Giray (hd. 1514-1523) bu fırsatı kaçırmamak için Selim'den Ahmed'in teklifinden aşağı kalmayacak bir teklif istemişti. Celâlzâde'ye göre Selim bu öneriyi kabul edilemez bulmuş, hiç duraksamadan "pâdişâhlar memleket alurlar kimesneye memleket virmezler" yanıtını vermiş,¹²⁰ isteği reddedilen Muhammed Giray da Selim'e saldırmak üzere birliklerini toplamaya başlamıştı.¹²¹ Öte yandan saltanat mücadelesini Selim'in kazanacağını anlayan Mengli Giray, oğlu Muhammed'in yarattığı tehlikeyi Selim'e haber vermesi için küçük oğlu Saadet Giray'ı yollamıştı. Han'ın dinleyen Selim, Akkirman'a geçmenin "zarûrî" olduğunu anlayınca babasına bir mektup yazarak onunla görüşmek istediğini belirtmişti.¹²²

Celâlzâde, Saadet Giray'ı yalnızca hanın dediklerini Selim'e ileten ve şehzadeyi Akkirman'a doğru yönlendiren bir haberci olarak görürken, Şükrî onu Selim'in saltanat mücadelesinde etkin rol alarak destek veren bir Tatar şehzadesi olarak betimlemişti.¹²³ Yazara göre, Selim Kefe'ye babasıyla görüşebilmek, Bayezid'in vezirlerinin davranışlarını gözlemleyebilmek ve mümkünse onlardan saltanat iddiasını desteklemelerini istemek için geçmişti.¹²⁴ Şükrî'nin, Selim ile Mengli Giray arasındaki görüşmeleri aktarış biçimi Celâlzâde'ninkine şaşılabilecek kadar benzer; Celâlzâde gibi Şükrî de şehzadenin hanın askeri yardım teklifini kabul etmediğini belirtir.¹²⁵ Ancak

with the Ottoman Empire," 276.

119 Celâlzâde, *Meâsir*, 61a: "mâlikâne tasarruf idün."

120 Celâlzâde, *Meâsir*, 62a: "hükümdarlar toprak alırlar; hiç kimseye toprak vermezler."

121 Halil İnalcık'a göre Selim ile Muhammed Giray arasındaki "tam güvensizlik" bu olaydan kaynaklanıyordu. Bkz. İnalcık, "Power Relationships between Russia, the Crimea and the Ottoman Empire as Reflected in Titulature," 186.

122 Celâlzâde, *Meâsir*, 63a.

123 Bu ikili arasındaki işbirliği Saadet Giray ile Selim'in kızlarından birinin evlilik bağıyla güçlenmişti. Bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 88 [Osmanlı Hanedanının Yapısı, 109].

124 Şükrî, *Selîmnâme*, 21b: "hem varam paşalar etvârın görem ... devlet erkânıyla olam hemnişin ... ola kim ref ola benden kibr-ü-kin."

125 Şükrî, *Selîmnâme*, 22b-23a.

Şükri genellikle savunmacı bir yaklaşım içinde olsa da, Saadet Giray'ın Selim'in birliklerine katıldığını söylemekten geri kalmaz.¹²⁶

Sadeddin Efendi de Selim'in "Tâtâr Hân"ı Mengli Giray'la buluşmasından söz eder. Sadeddin *Selîmnâme*'sinin ikinci hikâyesinde şehzadenin Çorlu'da babası karşısındaki "hezîmet"inden hemen sonra ikisinin Kırım sınırında bir araya geldiklerini belirtir. Mengli Giray Selim'i "inhizâmından ve vüzerâ-vü-ümerânun Sultân Ahmed cânibine meybinden gam çekmen" diyerek teselli etmiş, "Tatar leşkerin size koşayam ... kuvvet-i kâhire ile mülk-i mevrûsunuza mâlik olun" sözleriyle ona yardım etmek istediğini belirtmişti.¹²⁷ Ancak Selim, hanın askeri yardım teklifini geri çevirmişti; hana, babasını tahttan indirmek için değil, sultanın zayıflığından ve yüksek rütbeli askerlerin ihmalinden ötürü içeride ve dışarıda ortalığı birbirine katan asi gruplarla mücadele edebilmek amacıyla yedek birlik istemek üzere başvurduğunu söylüyordu.¹²⁸ Sadeddin Efendi Selim'in Kırım hanının yardımını kabul etmek istemediğini vurgulayarak, şehzadenin aynı zamanda hanın kızıyla evlenmeye de razı olmadığını belirtmişti.¹²⁹ Yazar, anlatısının bu noktasında Tatar karşıtı duygularını Selim'in ağzından açıkça aktarıyordu:

Biz mülk tamaynda olsak dahi nişânde-i Hân olmağı nice ihtiyâr eyle-rüz? Ve ol saltanatdan ne hazz olunur? Bâ-husus âbâ-vü-ecdâdumuz feth itdügi memâlik-i mahrûseyi pâyimâl-i [huyûl-ı] süyûl-misâl-i Tâtâr itmek ve Tâtâr-ı yağmâ-kâr ayağın memleketümüze açmak hatâ idügi zâhir mi degildür? Saltanat matlûb olsa dahi bunsuz bile bi-avnilâh müyesserdür. Tâtâr imdâdına hâcet yok.¹³⁰

126 Şükri, *Selîmnâme*, 23a: "mendahi bir bendeyem fı külli bâb."

127 Sadeddin, *Selîmnâme*, 604: "yenilgiye ve vezirler ile komutanların Şehzade Ahmed'den yana olmalarına üzülmek... Tatar askerlerini size vereyim ... mirasınıza bütün gücünüzle sahip çıkın."

128 Sadeddin, *Selîmnâme*, 605.

129 Sadeddin'in iddiasının tersine anonim bir 17. yüzyıl Yunan kroniğine göre Selim, hanın kızlarından biriyle evlenmişti. Bkz. Anonim, *Chronikon*, 104. Ancak Selim o tarihte zaten, kardeşi Mehmed'in (ö. 1507) dul karısı ve hanın kızı Ayşe'yle evli olduğundan hanın damadı sayılabilirdi. Örn. bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 88 [*Osmanlı Hanedanının Yapısı*, 109]; *El*¹, madde "Mengli Girây" (B. Kellner-Heinkele).

130 Sadeddin, *Selîmnâme*, 604: "Mülke tamah etsek bile han tarafından desteklenmeyi nasıl seçeriz? Böyle bir saltanattan ne haz duyulur? Özellikle atalarımızın fethettiği toprakları, Tatarların sel gibi akan atalarının ayakları altına sermenin ve memleketimizi yağmacı Tatarlara açmanın bir hata olacağı açık değil midir? Sultanlığı arzu etsek de onu Allah'ın yardımıyla ve [Tatarların yardımı] olmadan elde ede-

Selim'in saltanat iddiasının Kırım ayağını ele alan bu kısa inceleme, birkaç Selimnâme yazarının Selim'in Mengli Giray'la ilişkisini kabul ettiklerini, ama Tatar hanıyla herhangi bir askeri işbirliğine girmekle suçlanmasını engellemeye çalıştığını gösterir. Aslında ortak sav basittir: Selim Kırım hanıyla işbirliği yapmamıştı, nokta. Sadî, Şükrî ve Celâlzâde Mustafa'nın kullandıkları dikkatli dil, çoğu 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı yazarının Kırım Hanlığı'na geleneksel yaklaşımın bir yansımasıyken, Sadeddin Efendi'nin *Selimnâme*'si sert Tatar karşıtı tavrıyla türünün tek örneğidir.¹³¹ Bu söylem farkı “neden” sorusunun sorulmasını gerektirir.

Bu farkın Sadeddin Efendi'nin hedef kitlesinden ve eserinin oturduğu tarihi bağlamdan kaynaklandığı söylenebilir. Sadeddin'in *Selimnâme*'si yaygın okunan bir eserdir; yazarın bu eserini benzer edebi tercihleri olan kitleler için yazmış olduğunu gösteren ikinci dereceden metinler vardır. Yazar giriş bölümünde muğlak bir ifadeyle metni “yâd-dâst için” (gelecek kuşaklara bir not) ve “sahife-i rûzgârda yâdigâr” (zamanın sayfalarında bir hatıra) olsun diye yazdığını belirtir, bu da aklında geniş bir okur kitlesi olduğunu sezindirir.¹³² Ancak Sadeddin'in *Selimnâme*'sinin popülerliğinin hem biçim, hem de içerik açısından eşsiz olmasından kaynaklandığı kuşku götürmez. Diğer Selimnâmelerden farklı olarak yapısı artzamanlı olmaktan çok tematiktir; bir mukaddime ile I. Selim'in yaşamından büyüleyici tarihi ve menkıbevi anekdotlar içeren 12 kısa hikâyeden oluşur. Sadeddin Efendi kahramanını “müceddid” (dini yenileyen) olarak övmenin yanı sıra, Selim'i, ilahi takdirle tahta çıkan, “murâkabe âlemi”ne (iç dünyasına) dalmış, hem “ricâl-i gayb” (her zaman var olup görünmeyen ulular) hem de “Hulefâ-yi Râşidin” (doğru ve hak yolda olan dört halife) ile iletişim kurabilen, geleceği bilen, olağanüstü güçlere sahip bir sultan olarak betimler.¹³³ Öbür dünyadaki erenler, halifelerin hayaletleri ve rüyalar kuşkusuz tarihin her dönemin-

biliriz. Tatar yardımına gerek yok.”

¹³¹ Geç Ortaçağ ile Yeniçağ Osmanlı yazarlarının “Moğollar” yerine “Tatarlar” terimini kullanmaları dikkat çekicidir. Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın (hd. 1206-1227) soyundan gelen hükümdarların yönettiği devletler için de aynı terimi kullandıkları anlaşılır. 15. yüzyıl Osmanlı tarih yazımında Moğolların hatırasının giderek silikleşmesiyle ilgili olarak bkz. Tezcan, “The Memory of the Mongols in Early Ottoman Historiography.”

¹³² Sadeddin, *Selimnâme*, 603.

¹³³ Bkz. Sadeddin, *Selimnâme*, özellikle 1., 3., 4., 5., 6. hikâyeler.

de her okur kitlesine çekici gelmiştir. Ama bunların kolayca anlaşılır kısa öyküler aracılığıyla aktarılmış olmasının akla getirdiği hedef kitle daha basit bir edebiyat zevkine (ve kısa dikkat süresine) sahip bireylerden oluşur. Söz konusu hedef kitle Osmanlı toplumu içinde farklı eğitim düzeylerine sahip farklı kesimleri kapsıyor olsa da,¹³⁴ bağlantılı bazı veriler Sadeddin'in zihnindeki asıl muhatabın III. Mehmed (hd. 1595-1603) olduğunu ima eder.

Sadeddin Efendi III. Mehmed'in babası III. Murad'ın hocasıydı ve iki sultanla da yakın ilişkisi vardı. III. Murad "tarihten, nadir ve tuhaf olaylara dair anlatılardan hoşlanmaya eğilimli," gizli bilimlere ve astronomiyeye meraklıydı.¹³⁵ III. Mehmed de babasının mistik eğilimlerine ek olarak basit bir Osmanlıcayla kaleme alınmış, Sadeddin'in *Selîmnâme'sine* benzer nitelikte ahlak dersleri veren kısa öykülere ilgi duymasıyla anılır.¹³⁶ III. Mehmed, Süleyman sonrası dönemde seferlere bizzat katılan sultanlardan biriydi, dolayısıyla Sadeddin'in anlatısının kahramanı olarak Selim gibi yetkin bir savaşçı sultanı seçmesi rastgele değildi. III. Mehmed'in Selim dönemine ilgi duyduğu arşivlerdeki belgelerden de anlaşılıyor. 1603'te Davud Paşa Sarayı'nda kaldığı sırada *Kitâb-ı tevârih-i Sultân Selîm* adlı yazmayı istetmesi de bu ilgisini kanıtlar niteliktedir.¹³⁷ Sadeddin Efendi'nin III. Mehmed'in Selim'le ilgilendiğini bilip bilmediğinden emin olmanın imkânı yok, ama sarayda hocalık yapan biri olarak bu ilgiyi bizzat yeşertmiş olabilir. Nedeni ne olursa olsun, bu deneyimli devlet adamının, bu kavgacı sultanı övmesi için kuşkusuz nedenleri vardı. Özellikle III. Murad gibi yerinden pek kalkmayan bir sul-

134 Erken modern Osmanlı bağlamında okurlukla ilgili yazılmış ender –ne yazık ki kapsamı sınırlı– incelemeler arasında Neumann, "Üç Tarz-ı Mütalaa" ile Degirmenci, "Bir Kitabı Kaç Kişi Okur?" sayılabilir. Ayrıca 18. yüzyılda yaşamış iki harem ağasının okuma alışkanlıkları için bkz. Hathaway, *Beshir Agha [Hacı Beşir Ağa]* ve "The Wealth and Influence of an Exiled Ottoman Eunuch in Egypt."

135 Nevzâde Atâf'den alıntı için bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 43 [Sarayın İmgeleri, 70].

136 Bu özellikler III. Mehmed'le aynı dönemde yaşamış Mustafa Âli tarafından aktarılmıştır. Bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 179-180 [Tarihçi Mustafa Âli, 188]. III. Murad oğlundan farklı olarak Farsça biliyordu. III. Murad ile III. Mehmed'in dil becerileri ve okuma tercihleri hakkında bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, sırasıyla 43-46 ve 46-48 [Sarayın İmgeleri, 70-74 ve 74-78]. III. Mehmed saray tarihçisine eserlerini Farsça değil, Osmanlıca yazmasını emretmişti, bkz. Woodhead, "Murad III and the Historians," 98n26.

137 Bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 47, 289n98, 289n100 [Sarayın İmgeleri, 76, 76n98, 76n100]. Osmanlı sarayından ödünç verilen kitapların listesini içeren kayıtlardan aldığı arşiv notlarını benimle paylaşan sevgili dostum ve meslektaşım Emine Fetvacı'ya çok teşekkür ederim.

tanın hükümdarlık döneminin ardından birçok Osmanlı devlet adamı, sultanın sefere çıkmasının Osmanlı ordusunu uzun süredir görmediği zaferlere ulaştıracağını düşünüyordu.¹³⁸ Mehmed'i 1596 Eğri Seferine çıkmaya ikna eden iki kişiden biri olan Sadeddin de böyle düşünüyor olmalıydı.¹³⁹ Eğer Sadeddin III. Mehmed'e askeri sorumluluklarını bir tarih anlatısı aracılığıyla hatırlatmaya karar vermişse, I. Selim'den daha uygun bir örnek bulamazdı.¹⁴⁰

Sadeddin'in Selim'in Kırım'daki etkinlikleriyle ilgili anlattıkları hem bu değerlendirmeler ışığında, hem de Eğri Seferiyle ilişkili olarak yorumlanmalıdır. Sadeddin'in "Tâtâr-ı yağma-kâr" (yağmacı Tatarlar) sözlerini, Carl Max Kortepeter'in "1596 yılının entrikaları ve karşı entrikaları" diye nitelediği olaylar bağlamında nasıl bir hınçla yazdığını tahmin edebiliriz.¹⁴¹ Kortepeter'in sözünü ettiği baş döndürücü olaylar zinciri, Kırım Hanlığı'nın hanedan siyaseti ile hanlığın bağlı olduğu Osmanlı sultanı III. Mehmed'in sarayındaki hizip siyaseti arasındaki girift etkileşimin sonucunda ortaya çıkmıştı. Sözü edilen olaylar, özellikle II. Gazi Giray (hd. 1588-1596 ve 1597-1607) ile kardeşi Feth Giray'ın, 24-26 Ekim 1596'da Haçova'da Osmanlı ordusu ile Habsburg-Erdel ortak birlikleri arasındaki çarpışmadaki davranışlarıyla ilgiliydi. Gazi Giray şahsen sefere katılmayı reddetse de, Feth Giray kahramanca Osmanlılara yardım etmişti. Sonuçta Gazi Giray tahttan indirilmiş, yerine Feth Giray Kırım hanı olmuştu. Ancak birkaç ay sonra yeniden tahta çıkan Gazi Giray'ın, Feth Giray ile bütün oğullarını idam ettirmesi, kuşkusuz dönemin Osmanlılarına Selim'in iki kardeşi ile yedi yeğeninin, III. Mehmed'in de 19 kardeşinin idamını anımsatmıştı.¹⁴²

138 III. Mehmed'in sadrazamının, şeyhülislam, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri gibi önde gelen Osmanlı yöneticilerini topladığı bir danışma meclisinde (*meşveret*) sultana bizzat sefere katılması önerisini götürülmesinin kararlaştırılması hakkında bkz. Selânikî, *Târîh*, cilt 2, 548-549.

139 Diğer devlet adamı Sadrazam Sinan Paşa'yı (ö. 1596). Bkz. Selânikî, *Târîh*, cilt 2, 548-549. İbrâhîm Peçevî ve Mustafa Naimâ gibi Osmanlı tarihçileri Sadeddin'in III. Mehmed'i Hz. Muhammed'in hırkasını (*hırka-i şerîf*) giymeye ikna ettiğini ve böylece Osmanlıların mucizevi bir zafer kazandıklarını anlatırlar. Bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 171, 324n77 [*Harem-i Hümayun*, 228-229, 229n77].

140 Selânikî'nin Eğri zaferinin Osmanlıların Çaldıran ve Mohaç'taki başarılarından daha önemli olduğunu öne sürmesi, Selim'in askeri zaferlerinin gerçekten de Osmanlı tarihçilerine göre başlıca kıyaslama ölçütü olduğunu gösteriyordu. Bkz. Selânikî, *Târîh*, cilt 2, 647.

141 Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation*, 151.

142 Carl Max Kortepeter bu tarihi olayları ele almıştır, bkz. Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation*, 146-152.

Bu siyasi dramın kahramanları Kırım'ın Tatar hanedanındandı; bu hanedanın kaderi önemli oranda Osmanlı sarayında belirleniyordu.¹⁴³ Hoca Sadeddin Efendi, III. Mehmed'in siyasi kararlarını yönlendiren hizbin üyesiydi.¹⁴⁴ Hatta Feth Giray'ı Kırım tahtına aday gösteren Sadrazam Cigalazâde Sinan Paşa, Sadeddin'in himayesindeydi. Sadeddin'in *Selîmnâme*'sinde dile getirdiklerinin, "1596 yılının entrikaları ve karşı entrikaları" bağlamında onun siyasi duruşunu yansıttığını varsayabiliriz. Daha ayrıntıya inerek, Sadeddin'in Tatar karşıtı yaklaşımını Kırım'da kendi desteklediği adayın idam edilmesine bir tepki olarak yorumlayabiliriz. Ayrıca eski isyankâr hanın yeniden başa getirilmesi, Sadeddin'i *Selîmnâme*'sindeki kahramanın zalim ve kontrolden çıkmış bir güruh olan "yağmacı Tatarlar" tarafından tahta çıkarılmadığını vurgulamak zorunda bırakmış olabilir.

Selim'in Kırım Tatarlarıyla bağları daha erken tarihli *Selîmnâme*lerde Sadeddin'e oranla olağanüstü bir incelikle anlatılmıştı. İshak Çelebi, İdris-i Bidlisî, Keşfi ve Edâi konuyu bütünüyle görmezden gelirken, Sadî, Celâlzâde Mustafa ve Şükrî, Selim ile han arasındaki ilişkiyi savunmacı bir yaklaşımla da olsa kabul ederler. İki yazar grubu arasındaki bu farkın temel nedeni yazdıkları dönemle ilgilidir. İlk gruptaki yazarlar Selim-nâmelerini anlatının kahramanı tahttayken yazmışlardı; Kırımlıların Selim'in saltanat davasına verdiği destek henüz hafızalarda taze olduğundan, yeni sultan ile hanın denk statülerde olduklarının pekala düşünülebileceği bir dönemdi bu. Kırım hanlarının Cengiz soyundan, dolayısıyla da üstün bir kandan geldikleri inancı göz önüne alındığında, bu hassas bir konuydu.¹⁴⁵ İkinci gruptaki yazarlarsa eserlerini Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında, Osmanlı sultanının Kırım üzerindeki mutlak otoritesinin

143 Osmanlılar ile Kırım Tatarları arasındaki siyasi ve askeri ilişkiler için örn. bkz. Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation*; İnalçık, "Power Relationships between Russia, the Crimea and the Ottoman Empire as Reflected in Titulature"; Ivanics, "The Military Co-operation of the Crimean Khanate with the Ottoman Empire"; Królikowska, "Sovereignty and Subordination in Crimean-Ottoman Relations."

144 Bu dönemde Osmanlı sarayındaki hizip siyasetinde önemli rol oynayanların başında Safiye Sultan (ö. 1605, III. Murad'ın hasekisi ve III. Mehmed'in annesi), Gazanfer Ağa (ö. 1603, Bâbüssaâde Ağası) ve Cigalazâde Sinan Paşa (ö. 1605, Sadeddin Efendi ile Gazanfer Ağa'nın himayesinde) geliyordu. Cigalazâde Sinan Paşa sadrazam olur olmaz Feth Giray'ı Han yapmıştı.

145 15. yüzyılda Osmanlı yazarlarının komşu hanedanlanmkilerden daha üstün bir Türk soyağacı yaratmaya çalışmaları hakkında bkz. Imber, "The Ottoman Dynastic Myth," özellikle 16-22.

iyice yerleşmiş olduğu bir dönemde yazmışlardı. Son olarak, hiçbir *Selîmnâme* yazarı, Osmanlı devletinin bir vasalının bir sultan “yarattığı,” hatta birbirlerinin dengi oldukları duygusunu uyandırmak istemeyeceği için, bu yazarların Selim ile Kırım Hanı arasındaki askeri işbirliğinin önemine değinmemiş olmaları anlaşılır bir durumdur.

“ZEHIRLİ AĞAÇ:” ÇORLU MUHAREBESİ

Selîmnâme anlatılarının çoğunda Selim’in Rumeli’deki çabalarının askeri boyutu öylesine gizlenmiştir ki, insan asi şehzadenin böyle bir amacı olduğunu birdenbire Çorlu Ovası’nda, II. Bayezid’in komutası altındaki imparatorluk ordusuyla karşı karşıya geldiği zaman anlar; on binlerce askerin Selim’in yanında, neden, nasıl toplanabildiğine ilişkin bile hiçbir ipucu yoktur.¹⁴⁶

İshak Çelebi, Edâî, Keşfi, Sucûdi ve Sadeddîn, Selim’in Rumeli’ye geçtikten sonraki eylemleriyle ilgili olarak sessiz kalmayı yeğlerken, Sadî bir tek cümlede şehzadenin Edirne dolaylarında sıcak karşılandığından söz eder.¹⁴⁷ Celâlîzâde de benzer biçimde Selim’in savaş alanındaki ordusunda “Rûmîli dilâverleri” (Rumelili yiğitler) bulunduğunu söyler.¹⁴⁸ İdrîs-i Bidlîsî ve Şükrî’nin asker toplama meselesine ancak bir iki yerde değinmeleri de yeterince açıklayıcı değildir. İdrîs-i Bidlîsî’nin, Tuna’dan Edirne’ye geçerken “üç bin” askerin Selim’e katıldığını ve Macaristan’a yapacağı sefer için ordusuna birçok komutan ve askerin yazılmış olduğunu söylemesi, her iki olayda da birliklerin toplanmasında Selim’in pek bir rolü olmadığını düşündürür.¹⁴⁹ İdrîs-i Bidlîsî ilk olayda askerlerin neden Selim’e katıldığına dair hiçbir bilgi vermezken, ikinci olayda komutanların ve askerlerin kahramanlıklarını sergilemek istedikleri için savaşa heyecanla katıldıklarını belirtir. Dahası yazar, Selim’in babasına karşı asker toplamakla suçlanmasına meydan vermemek için, Macaristan Seferinin Selim’in girişimi olmadığını, bu görevin kendine

¹⁴⁶ Şîrî bir istisnadır. Onun anlattıklarına göre Selim Edirne’ye gelmeden önce Kızılbaşlarla mücadele edebilmek için büyük bir ordu toplanmasını emretmişti. Önceden de belirtildiği gibi Şîrî’nin Ahmed yanlısı hizbin önde gelen üyelerinden birinin oğlu olması önemlidir. Bkz. Şîrî, *Târih-i feth-i Mısır*, 221a: “buyurdı cem ola bir ulu leşker.”

¹⁴⁷ Sadî, *Selîmnâme*, 31b.

¹⁴⁸ Celâlîzâde, *Meâsîr*, 26a

¹⁴⁹ İdrîs, *Selîmşâhnâme*, 52b, 53b.

II. Bayezid tarafından verildiğini söyler. İdris-i Bidlîsi'nin tersine Şükrî, Selim'i sultanın emirlerini yerine getiren bir kul-şehzade değil, Macaristan'a baskın yapan eylemci bir savaşçı-şehzade gibi betimlemişti. Bu girişimi için Selim'i öven Şükrî, onu asker toplamada gösterdiği başarıdan ötürü de alkışlayarak, gaza çağrısının yarattığı büyük heyecanı "bir çeri cem itdi merd-i dūr-bîn kim melâyik gökde itdi âferîn" sözleriyle ifade etmişti.¹⁵⁰

"Meleklerle bile aferin dedirten" bu ordunun, II. Bayezid'in asi oğlu tarafından tahttan indirilmesinden sekiz ay önce Çorlu'da karşı karşıya geldiği ordu olup olmadığı bilinmez, ama bildiğimiz bir şey varsa o da, Selim-nâme yazarlarının meşru sultan ile asi şehzade arasındaki bu çok önemli muharebeyle ilgili olarak ya herhangi bir askeri çatışmadan söz etmekten kaçınarak ya da bu kanlı çatışmanın suçunu Selim'den başka herkese yükleyerek, dikkat çekecek kadar savunmacı bir tavır benimsemiş olduklarıdır.¹⁵¹

Sucûdî, Selim'in "tarik-i eslem birle" (en sağlam yoldan)¹⁵² tahta çıkan "sâhib-kırân-ı asrî"¹⁵³ olduğunu söyleyerek olayı geçiştirmiş, İshak Çelebi'ye Selim'in babasının ordugâhına iyi niyetle geldiğini vurgulamış ve sorumluluğu saldırı emrini veren sultana yüklemekten önce¹⁵⁴ Bayezid'i bir askeri çatışmanın gerekli olduğuna ikna eden vezirlerini suçlamıştı.¹⁵⁵ İdris-i Bidlîsî, Şîrî ve Sadî de benzer biçimde Selim'in askeri bir art niyet taşıdığını yadsıyarak, Bayezid'i oğlunun birliklerine saldırmaya ikna eden vezirleri suçladılar.¹⁵⁶ Ancak Şükrî bir adım daha ileri giderek, Bayezid'i de itham ederek, sultanın oğlunun alçakgönüllü ve saygılı yaklaşımı karşısındaki küçümseyici tavrının çatışmaya neden olduğunu söylüyordu. Birkaç Osmanlı tarihçisi daha bu imgeyi tekrarladı; ancak Şükrî konuya herkesten farklı bir açıdan yaklaşmış, iki ordunun karşılaştığı ovanın darlığını öne sürerek, sonuçta çatışmayı asil ateşleyenin bu talihsiz fiziksel durum olduğunu belirtmişti.¹⁵⁷

150 Şükrî, *Selîmnâme*, 30a: "ileriye gören [şehzadenin] topladığı ordu gökteki meleklerle bile aferin dedirtmişti."

151 Edâî ile Keşfî ilk gruba girerler ve Çorlu Muharebesini bütünüyle yok sayarlar.

152 Sucûdî, *Selîmnâme*, 2b.

153 Sucûdî, *Selîmnâme*, 2a.

154 İshak, *Selîmnâme*, 43a.

155 İshak, *Selîmnâme*, 41b-42b.

156 İdrîs, *Selîmşâhnâme*, 53b-54b; Sadî, *Selîmnâme*, 32b-35a; Şîrî, *Târih-i feth-i Mısır*, 224a.

157 Şükrî, *Selîmnâme*, 31a-31b.

Diğer Selimnâmeler de Selim'i babasına karşı eylemlerinde sınırı aştığı suçlamasından koruyacak doğrultuda söylemler geliştirmişlerdi. Ancak hiçbir yazar bunu Celâlzâde ve Sadeddin kadar pervasızca yapmamıştı. Celâlzâde'nin eserinin giriş kısmının içeriği ve tonu, yazarın öncelikli amacının I. Selim'in meşru hükümdara karşı hiçbir kabahat işlemediğini ortaya koyarak, Osmanlı tahtına çıkışını meşrulaştırmak olduğuna işaret eder.¹⁵⁸ Yazar Çorlu olayına da, bu hedefe ulaşabilmek için değinir. Celâlzâde, Selim'i "isyân ve tuğyân"la suçlayan tarihçilerin bunu "ukûl-ı kâsıra" (eksik akıllı) oldukları için yaptıklarını, Selim'in amacının babasına savaş açmak ya da tahtı kendisine bırakmaya ikna etmek olmadığını, yalnızca babasının yüzünü görüp saygılı bir oğulun yapacağı gibi elini öpmek istediğini ileri sürmüştü.¹⁵⁹ Ancak, Selim'in babasıyla herhangi bir askeri çatışmaya değil niyetlendiğini, aklına bile getirmediğini vurgulamasına karşılık, askerlerinin çokluğundan bahsederken, neden babasının karşısına Balkanlar'dan topladığı 50 bin askerle çıkma gereğini hissettiğini açıklamaz.¹⁶⁰ Celâlzâde'ye göre, eğer Selim'in babasına saldırmak gibi bir niyeti olsaydı, bunu "Rûmili dilâverleri" ve yeniçerilerin yardımıyla kolayca başatabilirdi, çünkü Bayezid, "kapu halkı"nı Şahkulu Ayaklanmasını bastırmak üzere zaten Anadolu'ya yollamıştı.¹⁶¹ Yazar bundan sonra sorumluluğu başkalarına atmak için "habis akıl hocaları" imgesine başvurarak, Bayezid'in vezirlerinin sultanı sürekli olarak oğlunun Osmanlı tahtını ele geçirmek amacıyla olduğuna inandırma çabaları üzerine odaklanıyordu.¹⁶² Celâlzâde bu amaçla, Osmanlı sarayındaki Ahmed yanlısı hizip üyelerinin, "külliye Rûmili beglerini ve sipâh-ı zafer-penâhı cümle kapuya" getirecek kadar ileri gittiklerini, sonunda Bayezid'in payitahta gitme kararı almak zorunda kaldığını söylüyordu.¹⁶³ Celâlzâde'ye göre, ordu İstanbul yolunda Çorlu'ya yakın dik bir tepeye ulaşınca fitneci vezirler bir kez daha sultana yanaşarak

¹⁵⁸ Celâlzâde, *Meâsir*, 30b.

¹⁵⁹ Celâlzâde, *Meâsir*, 25a.

¹⁶⁰ Celâlzâde, *Meâsir*, 27b: "tâlib-i saltanatdur;" 28a: "murâd-i saltanat itdûğine iştibâh yokdur." 28b: "Selim'in kalbi desavaştan yana değildi" der. Bkz. Şîri, *Târih-i feth-i Mısır*, 223b: "velî yok idi dilden cenge âheng."

¹⁶¹ Celâlzâde, *Meâsir*, 26a-26b.

¹⁶² Celâlzâde, *Meâsir*, 27b: "tâlib-i saltanatdur;" 28a: "murâd-i saltanat itdûğine iştibâh yokdur."

¹⁶³ Celâlzâde, *Meâsir*, 28a: "bütün Rumeli beyleri ile muzaffer askerleri sultanın huzuruna getirtip..."

Selim'in kalabalık birlikleriyle peşlerinde olduğunu söylemişler, sonunda Bayezid'i asi şehzadeyi yenmesi gerektiğine ikna etmişlerdi. Bayezid'in emriyle saldırıya geçen birliklerle karşı karşıya kalan Selim, durumu daha da kötüleştirmek yerine Kefe'ye dönmek üzere Ahyolu limanında bekleyen gemilere binmişti.¹⁶⁴

Ardından yazar Selim'in birliklerinin sultanın ordusu karşısında nasıl hezimete uğradığını canlı bir dille aktarmıştı. Celâlzâde yine de Bayezid'in vezirlerinin "Sultan Selim'in yenildiği ve kaçtığı"na kadar vardırıdıkları dedikoduların gerçeği yansıtmadığını söylüyor,¹⁶⁵ ama olayların böyle gelişmesinde Selim'in değil, Bayezid'in vezirlerinin hatası olduğunu bir kez daha vurguluyordu.¹⁶⁶ Bu tema *Meâsîr*'in sonraki bölümlerinde, yazarın yeniden Çorlu olayına geri dönüp Bayezid'in beraberindeki "nâdânlar"ın (cahillerin) dikkatleri Selim'in ordusundaki 30 bin askere çekerek çatışmayı başlattıklarını öne sürmesiyle yeniden su yüzüne çıkar.¹⁶⁷ Bize söylenen, Selim'in tehlikeden korunmasını isteyen sultanın sözlerini bu kişilerin bilerek yanlış yorumladıklarıdır. Celâlzâde, bir başka ters mantık yürüterek Selim'in askeri bir çatışmayı başlatmış olamayacağını, çünkü eğer buna niyetlenmiş olsaydı, çatışmada babasının ordusunu yeneceğini söyler.¹⁶⁸ Yazar, Selim'in "selâtîn-i Âcâm neslinden" gelen ünlü askerlerinin hiçbirinin savaş alanında ölmemiş olmasını da, bu savaşı başlatmadığının somut kanıtı olarak sunar.¹⁶⁹

Celâlzâde'nin *Meâsîr*'i, gerek düzenlemesi, gerekse tarihi içeriği açısından sıradışı bir metindir. Osmanlı geleneğindeki çoğu tarih anlatısı, eserin hamisine ve ithaf edildiği kişiye yönelik kulağa hoş gelen övgülerle başlar. Ardından sebep-i telif açıklanır ve eserin son halinin hangi olay nedeniyle sunulacağı (örn. tahta çıkış, sefere çıkış ya da şehzadelerin sünneti) belirtilir. Celâlzâde bu geleneksel uygulama çerçevesinde eserini I. Süleyman için hazırladığını belirtir. Ancak *Meâsîr*, giriş kısmının içeriğiyle çoğu tarih anlatısından farklılaşır; yazar bu bölümde belirli bir tarihi olayla –Selim'in II. Bayezid'le savaşıyla– ilgili yorumların geçerliğini

164 Celâlzâde, *Meâsîr*, 28b-29a.

165 Celâlzâde, *Meâsîr*, 29a: "Sultân Selim mağlûbolub kaçdı."

166 Celâlzâde, *Meâsîr*, 29b.

167 Celâlzâde, *Meâsîr*, 78a-78b. Yazar daha önce bu sayıyı 50 bin olarak vermişti (27b).

168 Celâlzâde, *Meâsîr*, 78b.

169 Celâlzâde, *Meâsîr*, 9a: "Acem sultanlarının soyundan."

ve doğruluğunu irdeler, hepsinin siyasi dürtüler sonucunda uydurulmuş olduğunu belirtir. Aynı olayın *Meâsîr*'in sonraki bir bölümünün de ana teması oluşu Celâlzâde'nin giriş yazısını bir özür bildirgesine dönüştürür.

Celâlzâde'nin Çorlu Muharebesine saplanıp kalması ilk bakışta tuhaf görünse de, *Meâsîr*'in yazılış bağlamı dikkate alındığında yazarın bu olayı yalnızca Selim yanlısı olduğu için vurgulamadığı anlaşılır. Celâlzâde, I. Selim döneminde 1516'da divan kâtibi olarak Osmanlı devletinin hizmetine girmişti, dolayısıyla taraf tutması doğaldı.¹⁷⁰ Ancak *Meâsîr* gerek içeriği, gerekse tonu bakımından, I. Süleyman'ın son saltanat yıllarındaki hanedan mücadelelerinden kuşkusuz etkilenmişti. Kendisine başkaldıran oğlu Şehzade Mustafa'yı 1533'te idam ettiren Süleyman,¹⁷¹ 1560'ların başında diğer iki oğlu arasındaki mücadeleyle uğraşıyordu. Şehzade Bayezid başkaldırdığı için 1562'de idam edilmiş,¹⁷² Şehzade Selim'se Süleyman'ın ölümünden sonra II. Selim olarak tahta çıkmıştı. *Meâsîr*'in giriş bölümündeki dikkat çekici aciliyet duygusundan Celâlzâde'nin zihninin de hanedanın güç mücadeleleriyle aynı derecede meşgul olduğu anlaşılır. Aslında Kaya Şahin'in belirttiği gibi “yaşlı ve hasta bir sultan, birbirleriyle savaşan oğulları, sürüncemede kalan bir taht, bir Bayezid ile bir Selim arasındaki gerilimler” yalnızca *Meâsîr*'in yazıldığı dönemde meydana gelen olaylarla değil, aynı zamanda I. Selim'in tahta çıkmasıyla son bulan saltanat mücadelesiyle de ilgili imgelerdi.¹⁷³

16. yüzyılın sonlarında yazan Sadeddin de Celâlzâde'nin duyarlılığını paylaşıyordu. O da *Selîmnâme*'sinin ilk iki hikâyesinde Çorlu Muharebesinden en az dört kere söz etmişti. Sadeddin ilk hikâyede babası Hasan Can ile eski beylerbeyi ve Selim'in en güvendiği komutanlardan Bâli Paşa arasında tanıklık ettiği bir konuşmayı aktarır. Bâli Paşa'nın Selim ile II. Bayezid arasındaki çatışmayla ilgili sözlerini alıntılaman Sadeddin, savaşı sultanın vezirlerinin ateşlediğini, Selim'in Trakya'ya o sıralardaki ayaklanmaları (yani Şahkulu Ayaklan-

170 Celâlzâde'nin I. Selim döneminde Osmanlı hizmetinde geçirdiği yıllar hakkında bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 15-33 [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar, 29-45].

171 Şehzade Mustafa'nın isyanı, idamı ve bu idamın yankıları için bkz. Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, 22-43.

172 Şehzade Bayezid'in isyanı ve idamı için bkz. Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, 50-136.

173 Celâlzâde'nin *Meâsîr*'ini I. Süleyman döneminin sonları bağlamında ele alan yetkin bir çözümleme için bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 183 [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar, 211].

masını) görüşmek üzere babasını ziyarete geldiğini söyler. Bâli Paşa'nın görgü tanıklığı üzerine kurduğu ikinci hikâyeyse "hezimet" diye nitelendirdiği Çorlu Muharebesiyle başlar. Selim ile Mengli Giray arasında daha önce irdelenen diyalogu aktaran yazar, son olarak da Çorlu'daki çatışmadan "devletin temel direkleri"ni (*erkân-ı devlet*) sorumlu tutar. İki olayda da Bayezid'in "habis" vezirleri ile beraberindeki "yozlaşmış" saray mensupları suçlanmış, çatışmanın nedeni olarak ya Bayezid'in saldırı emri ya da Selim'in askerlerinden biri ile Bayezid'in ordusundan birileri arasındaki kavga gösterilmiştir.¹⁷⁴

SELİM'İN TAHTA ÇIKIŞI

Çorlu Muharebesinin günahını yaşlı ve hasta sultanın vezirlerine yükleyerek, Selim'in adını temize çıkartan *Selimnâme* yazarları, Bayezid'in tahtı kendi rızasıyla bıraktığını da vurguluyorlardı.¹⁷⁵

En erken tarihli *Selimnâme*'yi yazan İshak Çelebi, Selim'in tahta çıkmasından önce yeniçerilerin Ahmed yanlısı hizip üyelerine karşı ayaklanmalarına neredeyse hiç değinmemiştir.¹⁷⁶ Daha da ötesi, yeniçerilerin tepkilerini Selim yanlısı değil, Ahmed karşıtı bir hareket olarak ele almış, böylece yeniçerilerin huzursuzluğu ile Selim'in siyasi iddiası arasında bir nedensel bağ yaratmaktan kaçınmıştı.¹⁷⁷ Bayezid'i tıpkı yeniçerileri gibi Ahmed'den uzaklaşmış, kayıtsız bir baba olarak betimleyen İshak Çelebi,¹⁷⁸ bu tür tekrarlayan temalar aracılığıyla, Bayezid'i zorla tahttan indirilen bir sultan olarak değil, kendi rızasıyla tahtı bırakan bir hükümdar olarak betimleyebileceği bir anlatının zeminini oluşturmuştu.¹⁷⁹

Keşfi de Bayezid'in son günlerini anlatarak başlamış, görüleceği gibi o da aynı sonuca ulaşmıştı. Keşfi, yaşlı ve hasta Bayezid'i, "ecel kâtibinin ömrünün fermanını dördüğünü" bilen biri olarak betimliyor-du.¹⁸⁰ Keşfi'nin Bayezid'i, iç ve dış düşmanları yenmekle kalmayacak,

174 Sadeddin, *Selimnâme*, 605.

175 Bütün *Selimnâmeler* Selim'in tahta çıkışını ayrıntılarıyla vermez. Örneğin Sadeddin konuya hiç değinmezken, Sücûdî sadece "en sağlam yoldan" (*tarik-i eslem birle*) tahta çıktı gibi muğlak bir ifade kullanır. Bkz. Sücûdî, *Selimnâme*, 2b.

176 İshak, *Selimnâme*, 91a.

177 İshak, *Selimnâme*, 90a.

178 İshak, *Selimnâme*, 99b.

179 İshak, *Selimnâme*, 111b-112a.

180 Keşfi, *Selimnâme*, 14a: "kâtib-i ecel ömrin tomarın dürmüş."

aynı zamanda bütün Osmanlı tebaasının can-ı gönülden kabul edeceği, “kendi cesur kanından güçlü bir arslan”ı tahta çıkarma gereğini fark etme mutluluğuna erişmiş, sağduyulu bir sultandır.¹⁸¹ Yazar, halkın fikir birliği kavramını bütün anlatıya yayarak vurgulamıştı. Keşfi, Bayezid’in divanı toplayarak, vezirlere, yeniçerilere ve saraya hizmet eden kullara armağanlar dağıttığını ve oradakilerin görüşlerini aldığını belirtir.¹⁸² Keşfi’ye göre, Bayezid divan üyelerinin onayını alınca, Selim’i veliahtı, hakanın yerine geçecek kişi ilan ederek ona hükümdarın tahtını ve memleketin idaresini teslim etmişti.¹⁸³ Yani saltanat zor kullanılarak değil, Bayezid’in kendi isteği ve iradesiyle el değiştirmişti.

Keşfi gibi İdris-i Bidlîsi ile Şükrî de Bayezid’in tahtı kendi rızasıyla bıraktığını vurgularlar. Ancak olayların o noktaya varmasından öncesini biraz farklı aktarırlar. Örneğin İdris-i Bidlîsi Selim yanlılarının Bayezid’i tahtı Selim’e bırakması için ikna ettiklerinden bahsetmeden önce, yeniçerilerin Ahmed yanlısı devlet adamlarının evlerine saldırdıklarını belirtir. İdris-i Bidlîsi burada yeniçerilerin eylemleriyle Selim’in iktidara gelmesi arasında nedensel bir bağ olduğunu açıkça değilse de kabul etmiş görünür.¹⁸⁴ Öte yandan Şükrî, yeniçerilerin ayaklanmasından hiç söz etmez, yalnızca Şehzade Ahmed’i onaylamadıklarını belirtir.¹⁸⁵ Şükrî, Bayezid’in tahtı Selim’e ancak Şehzade Korkud’la görüştüktan sonra bırakmaya karar verdiğini söylemek suretiyle Selim’in saltanatına onay verenler arasında Bayezid’in yanı sıra, Osmanlı tahtının diğer iki talibinden birinin daha bulunduğunu ima eder.¹⁸⁶

Edâî ve Celâlzâde de benzer biçimde Selim’in tahta çıkışını etkileyici ayrıntılarla aktarırlar. Örneğin Edâî, anlatısına Şahkulu Ayaklanması ve Ali Paşa’nın asilerle mücadele ederken hayatını kaybetmesiyle başlar,¹⁸⁷ yeniçerilerin asilerle mücadele edip Ali Paşa’nın öcünü almayan Ahmed’in

181 Keşfi, *Selîmnâme*, 14a-14b: “bişe-i şecâatinden bir şîr-i ner getüre.”

182 Keşfi, *Selîmnâme*, 14b-16b: “sizler dâhî ne dîrsiz.”

183 Keşfi, *Selîmnâme*, 17a: “veliahd-ı sultânî ve kâyim-i makâm-ı hâkânî” ilan edip “serîr-i saltanatı ve tedbîr-i memleketi birle teslim.”

184 İdris, *Selîmşâhnâme*, 55a-55b.

185 Şükrî, *Selîmnâme*, 32a-33b.

186 Şükrî, *Selîmnâme*, 40a-40b.

187 Edâî, *Şâhnâme*, 15b-16b.

“tahtı ve tacı” hak etmediği kanısına vardıklarını söyler.¹⁸⁸ Edâî’ye göre her ne kadar Bayezid başta Ahmed’in hükümdarlığa layık biri olduğunu düşünmüşse de, sonradan sipahilerin, yeniçerilerin, şehirlilerin, halktan kimselerle ileri gelenlerin (*hâss-ü-avâm*) Selim’i desteklediğini görmüştü.¹⁸⁹ Ancak, Selim’e karşı olan bir grup seçkin devlet adamı Ahmed’e bir an önce İstanbul’a gelmesini söylemişlerdi.¹⁹⁰ Edâî’ye göre, Bayezid güvendiği bu devlet adamlarını danışmak üzere çağırdığında, onların aklında fitne olduğunu görmüş, onun için de tahtı oğullarından birine bırakmayı düşündüğünü söylememişti. Aynı günün gecesinde İstanbul sokakları yeniçerilerin Selim yanlısı gösterilerine tanık olmuştu. Selim’in Osmanlı halkı arasında ne kadar popüler olduğunu vurgulayabilmek için Edâî, her köşede insanların “Sultan Selim cihan hükümdarıdır!” diye bağırarak belirlir.¹⁹¹ Yeniçeriler sarayda Ahmed yanlısı bir darbe olasılığını fark ettikleri için erkân-ı devletle “sultân-ı millet”i Osmanlı tahtına çıkarmak üzere anlaşmışlardı.¹⁹² “Sâhib-serîr” yani tahtın sahibi II. Bayezid yeniçerilerin isteği doğrultusunda Selim’e bir mektup yazılmasını ve saltanatın ona bağışlandığının belirtilmesini emretti.¹⁹³ Bundan sonra Edâî, “Rum diyarındaki hikmet sahipleri”nin¹⁹⁴ belirlediği hayırlı bir tarihte Bayezid’in oğlunu çağırdığını ve yüzünü öperek “gaybdan” (öbür dünyadan) aldığı emirle saltanatı ona bağışladığını söyler; öbür dünya imgesi, Selim’in saltanatının ilahi vekâletle edindiğini vurgulamak için kullanılmıştır.¹⁹⁵

Edâî yeniçerilerin oynadığı rolü kabul etse de, Bayezid’in tahtı kendi iradesiyle bıraktığını söyler. Bu açıdan Celâlzâde’den önemli ölçüde ayrılır. Celâlzâde, Ahmed karşıtı sert bir retorikle dolu uzunca bir bölümde Ahmed’in “muhanne”liğini (yumuşaklık, korkaklık) Selim’in “zındık” Safevilere karşı erkekçe çabalarıyla karşılaştırmıştır.¹⁹⁶ Celâlzâde’ye göre yeniçeriler Ahmed’i

188 Edâî, *Şâhnâme*, 17a.

189 Edâî, *Şâhnâme*, 17b-18a.

190 Edâî, *Şâhnâme*, 18b: “gürûhi ez-erkân-ı âli-makâm.”

191 Edâî, *Şâhnâme*, 19a: “Sultân Selim est şâh-ı cihân.”

192 Edâî, *Şâhnâme*, 19a-20a.

193 Edâî, *Şâhnâme*, 20a.

194 Edâî, *Şâhnâme*, 21b: “hekimân-ı Rûmî.”

195 Edâî, *Şâhnâme*, 23a-23b. Selim’e “toplumun başı” (*ser-i encümen*) olarak hitap edilir.

196 Celâlzâde, *Meâsîr*, 83a.

Osmanlı tahtına çıkartmak niyetinde olanların “ulu günâh” işlediklerini düşündükleri için,¹⁹⁷ aralarında şehzadenin lalası Yularkasdı Sinan Paşa da (ö. 1514) olan Ahmed yandaşlarının evlerine saldırmışlardı. Celâlzâde, yeniçerilerin Sinan Paşa’yı taciz ederken Ahmed’in payitahtta istenmediğini, sahip olduğu “sayısız” askerin desteğine rağmen, Şahkulu Ayaklanmasını bastıramadığı için saltanata layık olmadığını ısrarla söylediklerini belirtir.¹⁹⁸ Celâlzâde’ye göre Ahmed, lalası yeniçerilerin durumunu bildirdiği zaman Karaman’a geçip bir Anadolu sancağında “müstakil padişah”¹⁹⁹ olmaya karar vermişti; Ahmed’in saraydaki destekçileri ise ikili bir strateji yürüteceklerdi. Bayezid’le kurdukları ittifakın kendi adaylarını tahta oturtmaya yeterli olmadığını fark ettikleri için sultanın emri doğrultusunda bir yandan Selim’i İstanbul’a davet ederlerken,²⁰⁰ diğer yandan da gizlice Korkud’a mektuplar yolluyor ve saltanat mücadelesinin sonucunu belirleyeceği kesin görünen yeniçerilerin desteğini alması için onu da İstanbul’a çağırıyorlardı.²⁰¹ Ancak yürüttükleri bu Selim karşıtı stratejiler başarısız kaldı; çünkü yeniçeriler Korkud’un âlim kişiliğine saygı duyuyorlar, ama “tabiatı sipahi-meşreb” olmadığından onu Osmanlı tahtı için uygun bir aday gibi görmüyorlardı.²⁰²

Ahmed yanlısı hizipte durumu kabullenmek istemeyen vezirler, Selim’in tahta çıkışını erteleyebilmek ya da onu tamamen “def” edebilmek için son bir taktik daha denemek istediler; Bayezid’i, Selim’i serasker atayıp Anadolu sancaklarında eylemlerini hâlâ sürdüren bazı asi grupların üzerine yollamaya ikna ettiler.²⁰³ Celâlzâde’ye göre vezirler “emr-i hâkânî”yi Selim’e iletince, o da birliklerine babasının emrini kabul ettiğini söyledi. Ancak söz alan bazı yiğitler, bu emre eğer saltanat Selim’e devredilirse uyacaklarını belirttiler,²⁰⁴ sultan da hâlâ sağlıklı olduğunu, bu nedenle saltanatı vermeyeceğini söyledi.²⁰⁵ Vezirleri Bayezid’in yanıtını yeniçerilere

197 Celâlzâde, *Meâsir*, 83a.

198 Celâlzâde, *Meâsir*, 83a-83b.

199 Celâlzâde, *Meâsir*, 84a.

200 Celâlzâde, *Meâsir*, 85a.

201 Celâlzâde, *Meâsir*, 85b.

202 Celâlzâde, *Meâsir*, 86a: “askerliğe yatkın bir doğası.”

203 Celâlzâde, *Meâsir*, 89a.

204 Celâlzâde, *Meâsir*, 89b: “bazı mütekellim dilâverler ve söz ehli hünerverler ... kulların ser-asker olduğunuzu rızâ virmezler ... serir-i saltanat himmet olunursa fermân-berûz.”

205 Celâlzâde, *Meâsir*, 90a: “mâdâm ki dâire-yi sıhhatdeyim kimesneye saltanat virmezem.”

iletmeye çekindiler, idam korkusuyla ve göz yaşları içinde de olsa, yeniden düşünmesi için padişaha yalvardılar. Bunun üzerine Bayezid ağlayarak “mecburen” tahtı Selim’e bıraktı.²⁰⁶

Yeniçerilerin Yularkasdı Sinan Paşa’yı öldürmeye niyetli olduklarını açıkça yazan Sadî de yeniçeri ayaklanmasının şiddetine değinmişti.²⁰⁷ Sadî, *Selimnâme*’sinde Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray arasındaki yazışmaya değindiği gibi, diğer yazarların özenle kaçındığı bir başka konuyu da dile getirerek, üstü kapalı biçimde Selim’in tahta zor kullanarak çıktığını belirtmişti. Belki de daha çarpıcı olan bir başka nokta, Şîrî’nin *Târîh-i feth-i Mısır* adlı eserinde Bayezid’in tahttan vazgeçmesini çift taraflı ele alması ve böylece Selim’in tahta çıkışındaki meşruiyet sorununa da değinmiş olmasıydı. Şîrî’ye göre sultan devlet adamlarının önerisiyle ve Selim’in yüzünde “fer-i devlet” (talih parıltısı) gördüğü için tahttan feragat etmişti. Ama aynı zamanda, Selim’in Çorlu Muharebesi nedeniyle suçluluk duyduğunu, babasından af dilediğini, “Günâhım bilürem Hânım kerem kıl / Suçum afv eyle Sultânım kerem kıl... Rıza gösterdi buyurdı tahtı ol dem” dediğini yazıyordu.²⁰⁸ Bu satırlar, Selim’in saltanat iddiasının meşru olmadığını kabul ettiğini belirtmesi açısından çok önemlidir ve Şîrî’nin eserini, *Selimnâmeler* içinde bu konuya değinen tek örnek olarak diğerlerinden ayırır. Bu açıdan *Târîh-i feth-i Mısır* okurlarına, nihayetinde Selim’i bütün eleştirilerden korumak amacıyla yazılmış edebi-tarihi anlatıların bile onun neden eleştirildiğiyle ilgili ipuçları verebileceğini hatırlatır. Şîrî’nin, II. Bayezid’in Ahmed yanlısı sadrazamı Hersekzâde Ahmed Paşa’nın oğlu olduğu dikkate alınır, bu manzum anlatı aynı zamanda bir yazarın kimliği ile konumu arasındaki girift ilişkiyi ve Selim’i nereye kadar eleştirmek isteyebileceğini de gösterir.

RAKİPLERİN ORTADAN KALDIRILMASI

Selimnâmelerde Bayezid’in ölümü ve o sırada hâlâ hayatta olan Osmanlı şehzadelerinin ortadan kaldırılmasıyla ilgili çok önemli farklılıklar görülür. Örneğin İshak Çelebi’nin anlatısında Selim’in rakiplerinin ölümleriyle ilgili bilgiler eksiktir, ayrıca yazar Bayezid’in ölümü ile Selim’in

²⁰⁶ Celalzâde, *Meâsîr*, 90a.

²⁰⁷ Sadî, *Selimnâme*, 36a: “Yularkasdı Sinânı öldürmek kasdın itdiler.”

²⁰⁸ Şîrî, *Târîh-i feth-i Mısır*, 225a.

tahta geçişi arasında hiçbir bağ kurmaz. Ahmed'in yenilmesinin ardından öldürüldüğü yalnızca ima edilirken, Korkud ile Bayezid'in hayatta kalan torunlarının idamları bütünüyle görmezden gelinmiştir. İshak, Selim'in çeşitli Anadolu sancaklarındaki Osmanlı şehzadelerinin bağlılık yeminini kabul ettiğini, demek ki yeğenlerinin hayatta kalmasına izin vermiş olduğunu ima eder.²⁰⁹ Benzer biçimde Sucûdî de Bayezid'in ölümüne hiçbir göndermede bulunmazken, İdris-i Bidlisî, Edâî, Sadî, Şîrî, Şükrî ve Celâlzâde, olaya kısaca değinip ölüm nedeninin "takdir-i ilâhî" olduğunu belirtirler.²¹⁰

Keşfi'nin anlatısı bu açıdan olağanüstü çarpıcıdır. Keşfi, Bayezid'in ölümünden hemen önce sağlık durumunun nasıl hızla kötüleştiğini bütün ayrıntılarıyla anlatan tek yazardır. Yüksek ateşle sultanın yüzünün değiştiğini, titremeye başladığını ve saray hekimlerinin hayatını kurtarmak için bir şey yapmasına fırsat kalmadan aklını yitirdiğini söylemesi özellikle dikkat çekicidir.²¹¹ Bu bölümün başında anlatıldığı üzere, Keşfi'nin yazdıkları aslında Selim'in babasını zehirlediği dedikodularının kanıtı olarak görülebilir. Bayezid'in ölümünü bu kadar ayrıntılı anlatması ise, Selim'in 1515'te Ahmed yanlısı olduğu için idam ettirdiği Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi'yle gençliğinde bağ kurmuş oluşundan kaynaklanıyor olabilir.

Selim'in hayatta kalan rakiplerinin ölümleri Selimnâmelerde büyük bir dikkatle ele alınmıştır. Bazı yazarlar konuyu bütünüyle görmezden gelirken,²¹² diğerleri idam edilen şehzadelerin adlarını vermeden büyük bir ustalıkla olayın üstünü örtmüşlerdi. Örneğin Keşfi, Şehzade Korkud (Mart 1513) ile Şehzade Ahmed'in (Nisan 1514) ele geçirilmeleri ve ardından idamlarından hiç söz etmez, ama Selim'in "münâzaat ve muhâlefet kılanların kârlaruna itmâm ve rüzgârlaruna encâm" verdiği yolundaki sözleriyle üstü örtülü biçimde yeni sultanın, kardeşlerinin yarattığı tehlikeyi yerleşik kardeş katli uygulamasıyla bertaraf ettiğini ima eder.²¹³ Keşfi gibi Sucûdî de, Selim'in "bast-ı kavânin-i madelet-i sultânî ve neşr-i âyîn-i nısfet-i Osmânî idüb saded-i münâzaa ve muhâlefetde ve davâ-yı saltanat-ü-hilâfetde olanla-

209 İshak, *Selimnâme*, 121a.

210 İdris, *Selimşâhnâme*, 60a; Edâî, *Şâhnâme*, 26a-26b; Sadî, *Selimnâme*, 49b-50b; Şükrî, *Selimnâme*, 43a; Celâlzâde, *Meâsir*, 91b; Şîrî, *Târih-i feth-i Mısır*, 225b-226a.

211 Keşfi, *Selimnâme*, 19a-20b.

212 Örneğin Sadeddin'in *Selimnâme*'si bu olaya hiç değinmez.

213 Keşfi, *Selimnâme*, 28a: "Kavga edenler ile karşı çıkanların işlerini bitirdi, hayatlarına son verdi."

rı müddet-i yesire içinde vech-i vecih ve ahsen-i tarîk birle külliyyen ref-ü-def eyledi"ğini belirtirken kuşkusuz Ahmed ile Korkud'u ima ediyordu.²¹⁴ Edâi de benzer, hatta daha da incelikli bir dille Selim'in kardeş katli kuralını eksiksiz uyguladığını, "hâhende-i tâc"ın (tacı arzu edenlerin) "ser-ü-mülk-ü-mâleş" (başlarını, mülklerini ve mallarını) kaybettiklerini ve sultanlık hedeflerine yalnızca "zîr-i zemîn"de (toprak altında) ulaşabildiklerini belirtiyordu.²¹⁵ Şîrî'ye daha açık bir üslupla "Ne denlû vâir ise evlâd-ı sultân / getürüb cümlesin vurdı helâka" diyerek, Selim'in yeğenleri dahil hanedan mensubu bütün şehzadeleri ortadan kaldırdığını söylüyordu.²¹⁶

Selim'in kardeş katli için gerekçe gösterebilen yazarlar idam edilen şehzadelerin adlarını tek tek saymışlardı.²¹⁷ İdris-i Bidlisî, Sadî, Şîrî, Şükrî ve Celâlzâde, öldürülen hanedan mensupları için duydukları üzüntüyü ifade ediyorlar, ama "nizâm-ı âlem"i yeniden kurmak ve "fitne"yi engelleyebilmek için ne yazık ki Osmanlı tahtı üzerine hak iddia edebilecek herkesin ortadan kaldırılmasının gerekli olduğunu da ekliyorlardı.²¹⁸ Aslında İdris-i Bidlisî, düş kırıklığı içindeki yeniçerilerin o sırada imparatorluğu seve seve yönetebilecek ır hanedan üyesinin bulunduğunu söylediklerini hatırlatarak, Selim'in davranışlarını haklı çıkarıyordu.²¹⁹ Osmanlı hanedanına mensup bütün erkekler saltanatın meşru mirasçıları oldukları için, her şehzade tanım gereği tahta adaydı. Hiçbir Osmanlı sultanının, hele hele Selim gibi bir sultanın bu tür bir tehdidi hoş karşılaması beklenemezdi.

Kardeş katli, Selim tahta çıktığı zaman artık yerleşik ve meşru bir uygulamaydı, ama Osmanlı şehzadelerinin idamı hâlâ tartışmalı bir konuydu. Selimnâme yazarlarının, şehzade idamlarını görmezden gelerek, koşul-

214 Sucûdî, *Selimnâme*, 3a: "Adalet kurallarını genişletti, Osmanlı adaletini yaydı [ve] muhalefet edenler ile saltanat ve halifelik iddiasında bulunanların hepsini kısa bir sürede uygun ve en iyi yolla ortadan kaldırdı."

215 Edâi, *Şâhnâme*, 24b.

216 Şîrî, *Târîh-i feth-i Mısır*, 230b.

217 Celâlzâde Ahmed ve Korkud'un yanı sıra, Selim'in yeğenleri Muhammed, Osman, Musa, Orhan ve Emirhan'ın Bursa'da idam edildiklerini belirtir. Şükrî-i Bidlisî, Emirhan'ın adını vermezken, İdris-i Bidlisî listesine Şehzade Mustafa'yı da ekler. Bkz. Celâlzâde, *Meâsir*, 100a-100b; İdris, *Selimşâhnâme*, 61b; Şükrî, *Selimnâme*, 51a. Sadî idam edilen şehzadelerin adlarını vermez.

218 İdris, *Selimşâhnâme*, 62a; Şükrî, *Selimnâme*, 51a; Celâlzâde, *Meâsir*, 100a-100b. Ayrıca Sadî'nin eserinde Selim'in Korkud ve Ahmed'e karşı giriştiği seferlerle ilgili bölüm için bkz. Sadî, *Selimnâme*, 56a-61a; Şîrî, *Târîh-i feth-i Mısır*, 230b: "bir fitne kopmaya cihânda."

219 İdris, *Selimşâhnâme*, 61b.

ları yeniden yorumlayarak ya da Selim'in tahta çıktıktan sonra kardeşleri ve yeğenlerine duyduğu öfkeyi haklı çıkarmaya çalışarak, kahramanlarının, gerçek ve olası rakipleri karşısında suçlu duruma düşmesini engelleyebilmek için ellerinden gelen her şeyi yapmalarının nedeni de buydu. Sonuçta öldürülenlerin hepsi Osmanlı hanedanındandı. Ne var ki, Selimnâme yazarlarının “yeniden inşa edici imgelem”leri sayesinde, Selim'in âleme hükmetmeye yazgılı tek Osmanlı şehzadesi olduğu onaylandı. Bu yazarlar böylece Selim'in daha sonra idealize edilerek en önemli Osmanlı sultanı olarak anılmasına giden tarihyazımı güzergâhını da açtılar.

SELİM, İDEALLEŞTİRİLEN HÜKÜMDAR

Abdûlmelik b. Mervân, Salm b. Yezîd el-Fehmî'ye "Ömrünün en iyi dönemi hangisiydi, en mükemmel hükümdarlar kimlerdi?" diye sorar, o da şöyle cevap verir: "Hiçbir hükümdar yoktur ki hem eleştirilmemiş, hem de övülmemiş olsun. Zaman daima bazı insanları yüceltir, bazılarını alçaltır. Herkes kendi dönemini eleştirir, çünkü zaman yeniyi yıpratır, genci yaşlandırıp dermansız kılar, her şey son bulur; umut dışında."

Âlemde sultân-ı âdil ve insân-ı kâmil kalmadı. Sâhib-kırân ve sâhib-i Kurân ve şecaât ehl-i pehlevân pâdişâh-ı nev-civân kalmadı. Berr[ü-] bahrin garb[ü-]şark on sekiz bin âlemin ve cemî-i Benî Âdemin ve mebbe'd'in ve hâtimin ve cemî-i ehl-i şer'in ve ehl-i din-i İslâmın gayret ve ibret ve yüki ancak hemîn sultânının vücûd-ı şerîf[i] üzerine olmuştur. Ve sultânının mübârek boynı üzerinde gayret-i İslâm ve sohbet-i îmân nurdan bir âli boğmak ve tavk-ı ilâhî olmuştur. Meydân ıssızdır gâyet hâlidir. Zîrâ halife-i Allâh ve halife-i resûlullâhsız, eger meydân-ı îmân içinde sizin vücûd-ı şerîfiniz olmazsa mevcûdât helâk olmuştur. Hâşâ güzel İslâmın bünyâdını ve îmânın esâsını bu halk hemân yıkmağa kasd itmişlerdir.²

Osmanlı tebaası için 16. yüzyılın başları sıkıntılı yıllardı. Ali b. Abdülkerim Halife de karamsarlardan biriydi. I. Selim'in tartışmalı tahta çıkışının hemen sonrasında yazdığı bu tarihsiz arzuhalinde Ali Halife yalnızca kişisel dertlerini dile getirmiyor, aynı zamanda Osmanlı devleti

1 *Kitâbü'l-mehâsin ve'l-eddâd* dan alıntı için bkz. Franz Rosenthal, *Complaint and Hope*, vii.

2 Ali b. Abdülkerim Halife'nin I. Selim'e hitaben kaleme aldığı arzuhal, TMSA E.3192/1 (E.578/31/1): "Evrende adil hükümdar ve kusursuz insan kalmadı. Sahib-kıran, kahraman ve cesur padişah kalmadı. Kara ile denizin, batı ile doğunun, on sekiz bin evrenin ve bütün insanlığın, başlangıcın ve sonun ve Allah'ın yasalarının izinden giden herkesin ve bütün Müslümanların gayreti ve yükü, yalnızca sultanının kutsal varlığı üzerindedir. İslâmın gayreti ve imanının yoldaşlığı mübarek sultanının boynunda nurlu muhteşem bir gerdanlık ve ilahi bir yaka gibidir. Evren ıssızdır, tamamen boştur. Eğer Allah'ın ve peygamberin halifesi olarak sizin kutsal varlığınız inanç evreninin içinde yer almazsa, var olan her şey yok olacaktır. Allah korusun, bu halk güzel İslâmın ve inanç zemininin temellerini yok etmek niyetindedir." TMSA E.2966 (E.558/30) numaralı belge de ayrı tasnif edilmiş olmasına rağmen aynı arzuhalin parçasıdır. Bu arzuhalin içeriği ve kaleme alındığı tarihi bağlam hakkında ayrıca bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 20-30.

ve toplumunun temellerini yok ettiğine inandığı siyasi sorunlara, bürokratik suiistimallere, toplumdaki hastalıklara ve din konusundaki tehlikelere de ışık tutuyordu. Ali Halife nasihat verir gibi, II. Bayezid döneminde kol gezen kâfirlerin, zalimlerin, zındıkların ve asilerin çokluğunun Osmanlı tebaasının imanına zarar verdiğini anlatmaya çalışıyordu. Kadılar, naibler, subaşlar “lût-ı müzewver”di (yozlaşmış oğlancılar) ve tükettikleri şarap o kadar fazlaydı ki, Osmanlı topraklarında neredeyse yiyecek üzüm kalmamıştı. “Kâdı içer, subaşı içer, beg içer, vezîr içer, âlim içer, câhil içer, hayvân içer, insân içer ... yoğsul içer, büyük içer, küçük içer, oğlân, yiğit içer, koca içer, bazı hâl muttali olduk avrat dahi içer”³ diyen Ali Halife, acı acı yakınıyor, Selim’e “meyhâneler olmasa ve meyhâneler akçesi olmasa bu murdâr süci içilmese pâdişâhlar şöyle fakir mi olur ve hazineler boş mu kalur” diye soruyordu.⁴ Ali Halife’ye göre meyhaneler kapatılmalıydı. “Cümle âlem şöyle hamra, zinâyâ, livâtaya, ribâyâ meşgûl mülâzim oldılar kim bu efâl-i habiseyi günâh diyüb günâh bilmez oldılar” diye şikâyet eden Ali Halife’nin vardığı sonuç ibretlikti: “cihân bidat ve dalâlet, hüsrân tutmuşdur, isyân, küfrân, tuğyân tolmuşdur.”⁵

Ali Halife bu ahlaki aşınma işaretlerini önceki sultanların izledikleri siyasete bağlıyordu. Örneğin, II. Bayezid’in İstanbul ve Edirne’deki ulemayı tercih etmesini eleştiriyor, sanki “sâyir memleket ulemâsı ve sulehâsı ve fukarâsı ve gurabâsı kendinün degüldi”⁶ diyordu. Ali Halife’ye göre Bayezid’in hükümdarlık döneminde devlet erkânı kişisel varlıklarını arttırmakla uğraşıyordu; rüşvet olağanlaşmıştı ve devlet pek az toprağı olan ya da hiç toprağı olmayan köylülerden aşırı yüksek vergi (*bennâk resmi*) alıyordu. Kadıların, müezzinlerin ve diğer resmi görevlilerin aldıkları haraç öylesine fahişti ki, örneğin yoksulların evlenmesi artık imkânsız hale gelmişti. Mirastan alınan aşırı verginin yarattığı içler acısı yıkımı da çarpıcı şekilde

3 TMSA E.3192/1 (E.578/31/1): “Kadılar [şarap] içiyor, subaşlar içiyor, komutanlar içiyor, vezirler içiyor, âlimler içiyor, cahiller içiyor, hayvanlar içiyor, insanlar içiyor ... fakirler içiyor, yaşlılar içiyor, gençler içiyor, oğlanlar içiyor, yiğitler içiyor, kocalar içiyor ve bazen fark ettiğimiz gibi karıları bile içiyor.”

4 TMSA E.3192/2 (E.578/31/2): “Meyhaneler olmasa, meyhanelerden vergi toplanmasa ve bu pis şarap içilmese padişahlar fakirleşip hazine boşalır mıydı?”

5 TMSA E.3192/1 (E.578/31/1): “Herkes içki, zina, sapkınlık, tefecilik [gibi] iğrenç davranışlarla öylesine meşguldü ki, bunların günah olduğunu söylüyorlar, ama gerçekte günah saymıyorlardı ... Dünya dinin özüne aykırı yenilikler, yozlaşma, hayal kırıklığı, başkaldırı, nankörlük ve itaatsizlikle dolmuştur.”

6 TMSA E.3192/1 (E.578/31/1): “Memleketteki diğer âlimler, günah işlemeyen iyi insanlar, yoksullar ve muhtaçlar [sanki] onun [ilgisine layık] değildi.”

dile getiriyordu Ali Halife: “Yetimler şöyle aç kalurlar ağlaşa ağlaşa.”⁷ Zengin devlet memurları ile yoksul tebaa arasındaki ayrım öyleydi ki, “bir[i] toklukdan öle ve biri yoklukdan öle.”⁸

Saydığı ahlaki ve sosyoekonomik sorunlar kesinlikle önemli olmakla birlikte, Ali Halife için verilmesi gereken en büyük mücadele din alanındaydı. Seyyidlerin ve şeyhlerin sayısı az değildi, ama şehrin bazı mahallelerindeki camilerde ibadet eden kimse olmadığı gibi, bazı köylerde cami bile yoktu, var olan camilerin bazıları da harabeye dönmüştü. Anadolu halkının çoğu Şah İsmail’in (hd. 1501-1524) yandaşıydı. Ali Halife “Erdevilî” dediği bu kişiler için “münkir-i Kelânullâhdır câhid-i din-i Allâhdır hâdim-i şer-i Allâhdır” diyordu. “Mescidler ve minberler [...] yıkdılar hâşâ güzel Kurân ve mushafları ve kitâbları kelb karnını yarub kelbin karnına koydılar ve kelbin ah boynuna asdılar ve takdılar sürtdüler ve hâşâ ayaklar altına bırakub tabanladılar pâr pâr itdiler” diye bahsettiği bu “cemâat-i kâfir”e karşı Selim’i uyarıyordu. Ama Ali Halife, bir yandan da Selim’e kayıtsız şartsız inanıyor, ona “kâşif-i Kitâbullâhsız fâtiḥ-i şer-i Allâhsız mahrem-i Resûlullâhsız hemdem-i Habîbullâhsız” diyerek hitap ediyordu.⁹ Ali Halife gibi endişeli bir teba için Selim beklenen kurtarıcı, mehdi ve kendinden öncekilerin yanlışlarını düzeltecek ideal sultandı.¹⁰

Ali Halife’nin uyarı mahiyetindeki arzuhalini Selim’e hitaben kaleme almasından birkaç yıl önce de Şehzade Korkud (ö. 1513) ahlaka, dine, yönetime ve siyasi olaylara ilişkin benzer endişeleri dile getiren *Davetü’n-nefsi’t-tâliha ile’l-amâlî’s-sâliha* (Günahkâr Bir Ruhun Faziletli İşler İçin Daveti) başlıklı uzun risalesini yazmıştı.¹¹ Korkud’un 1508’de II. Bayezid için kale-

7 TSMa E.3192/2 (E.578/31/2).

8 TSMa E.3192/1 (E.578/31/1): “Kimi tokluktan ölüyordu, kimi de yokluktan.”

9 TSMa E.3192/1 (E.578/31/1): “Allah’ın sözünü reddedenlerdir, Allah’ın dinine inanmayanlardır ve Allah’ın yasasını yok edenlerdir... Camileri ve minberleri yıktılar, köpeklerin karnını desip içine Kuran koydular, [Kuranları] köpeklerin boynuna asıp bağladılar, [yerlerde] sürüklediler, ayaklarının altına alıp topuklarıyla parçaladılar... Allah’ın Kitabı’nı keşfedensin, Allah’ın Yasası’nı fethedensin, Allah’ın Peygamberinin sırdaşı, Allah’ın sevdiğinin dostusun.”

10 Selâhattin Tansel, Ali Halife’yi “mutaassıp fakat büyük bir yurtsever” diye betimler. Bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 29.

11 Korkud’un kaleme aldığı *Davet*’in bir çözümlemesi için bkz. Fleischer, “From Şeyhzade Korkud to Mustafa Ali,” al-Tikriti, “Şehzade Korkud,” 5. Bölüm. Korkud’un ilmi eserlerinin tarihi bağlamı içindeki önemiyle ilgili olarak bkz. al-Tikriti, “The Hajj as Justifiable Self-Exile,” al-Tikriti, “Şehzade Korkud.”

me aldığı bu risale, âlim şehzadenin öncelikli olarak devlet görevlerinden muaf tutulma ve Osmanlı tahtına adaylıktan çekilme isteğini ifade etmesine aracı olmuştu. Korkud'un yürüttüğü mantık çok basitti: Örfi hukukun hâkim olduğu Osmanlı dünyası bağlamında şeriatı uygulamanın mümkün olmadığı göz önüne alındığında, Korkud'un hem yetkin bir emir, hem de bir mümin olması fiilen imkânsızdı. 16. yüzyıl başlarında imparatorluğun gidişatını inceleyen bu âlim şehzade, sayısız Osmanlı kurumunu ve uygulamasını sert bir dille eleştirmekten geri kalmamıştı.

Korkud kadıları usulsüz harç almakla, şeriatla ilgili davaları örfi hukuka göre karara bağlamakla ve hem helal, hem de haram para kaynakları olan devlet hazinesinden maaş almayı kabul etmekle suçlamıştı. Şehzade, yeniçeriler kadar saraydaki devşirme kökenli askerlerin de "tıpkı kâfir babaları gibi" başıbozuk ve şiddet yanlısı olduklarını belirtiyordu. Bevvâbân (saray kapıcıları) taşrada haksız işler yapıyor; diğer resmi görevliler imparatorluğun berid (ulak hizmetleri) sistemini kötüye kullanıyor, reayanın haklarını çiğniyor, hayvanlarına el koyuyorlardı. Saraylıların sefahati yüzünden değerli metallerin tedavülde çekilmesi halkın zararınaydı. Devletin toplumda dini kurallara uyulmasını sağlayamayışı ibadetin ihmal edilmesine, abdestin savsaklanmasına, şeriatın en temel gereklerinin bile bilinmeyişine yol açıyordu. Müsamahakâr mutasavvıflar, "vulât"ın (valilerin) yanı sıra, ulemayı da etkiliyor, ahlaken yıpranmalarına neden oluyordu. Bir zamanlar Osmanlı devletinin dini meşruiyetinin temel direği olan "gaza" bile, artık Müslümanlara karşı yapıldığı ve ganimet adaletsiz paylaştırıldığı için yasallığını yitirmişti. Böylece kendi selameti için tasalanan bir mümin olarak Korkud, devlet işlerinden çekilmekten başka çaresi olmadığını hissetmiş olmalıydı. Dindar şehzade *Davet*'te her ne kadar öteki dünyayla ilgili endişelerini dile getirmiş olsa da, eserin zamanlaması Korkud'un dünyevi kaygıları da olduğunu düşündürür. Risalesini "eğer fırsat verilirse [ülkeyi] şeriata uygun yönetecek ahlaklı bir aday olduğu gibi bir imajı desteklemek"¹² üzere yazmayı tasarlamış bile olsa, sonuçta saltanatı Ahmed'in ya da Selim'in elde edeceğini ve büyük olasılıkla uzun süredir uygulanan kardeş katli uygulaması çerçevesinde kendinin de idam edileceğini fark etmiş olmalıydı. Dolayısıyla risale-

12 Al-Tikriti, "Şehzade Korkud," 672.

sini kaleme alırken, manevi kurtuluş endişesi kadar, saf ve basit bir hayatta kalma içgüdüğü de devreye girmiş olabilir.

Osmanlı şehzadelerinin tahttaki sultan ve diğer önde gelen devlet adamlarıyla yaptıkları yazışmalarda belirli konularda yakınmaları olağandı. Aslında Selim de II. Bayezid'in vezirlerini, Anadolu vilayetlerindeki yoksul tebaaya uyguladıkları baskı nedeniyle eleştiren ve devlet adamlarını "Müslümanların üzerine musallat olan fitne ve fesâdı def itmek"¹³ gibi temel görevlerini ihmal ettikleri için suçlayan birkaç arzuhal yazmıştı. Ülkeyi yöneten hanedanın âlim bir mensubunun sayısız Osmanlı kurumunu ve uygulamasını tutarlı ve çok yönlü bir dille eleştiren bir metin kaleme alması görülmedik bir şey olmamakla birlikte, olağandışı sayılabilir. Korkud'un risalesi ile Ali Halife'nin arzuhalı arasında ortak noktalar oluşu da dikkat çekicidir. Öncelikle iki metin de kişiseldi, temelde geniş kitlelere yayılmadığı anlaşıyordu. Ali Halife'nin arzuhalı yalnızca Selim'e hitaben yazılmıştı; Korkud'un risalesinden söz eden önemli bir Osmanlı kroniği de yoktu.¹⁴ İki belge de imparatorluktaki benzer tacizlerden yakınıyor, şeriat –ve doğru öğreti– merkezli bir dini çerçeve kullanıyor, ideal bir Müslüman hükümdar olabilmekle ilgili geleneksel imgelere yer veriyor, hatta şeriata harfi harfine uymayan sultanları öbür dünyada nelerin beklediğine ilişkin birbirine benzer uyarılarda bulunuyorlardı. Her ne kadar iki belgenin de 16. yüzyıl başı Osmanlı dünyasının nesnel gerçeklerini yansıttıklarını söyleyemesek de, iki yazarın gözlemlerinin de, eleştirilerinin de kuşkusuz "İslam fıkının dünyevi yönetimle ilgili genel değerlendirmesinin birer parçası" olduğuna kuşku yoktur.¹⁵ Bu çalışmanın amacı açısından belki de en önemlisi, bu eleştiriler ile nasihatname literatürü arasında bir düşünce bağı bulunmasıdır. Aşağıda da vurgulanacağı üzere,

13 Örn. bkz. Selim'in sadrazama gönderdiği mektup, TSMA E.6185/2 (E.754/101). Selim'in, oğlu Süleyman'a sancağındaki "kötülerin ve hırsızların cezalandırılması" (*esirrâsının tedbiri ve hırsızlarının siyâseti*) için bir kanunname yollaması, bütün Osmanlı topraklarında kanun ve düzen sağlanmasını istediğini gösterir. Bu kanunnamenin metni ve tarihi önemi üzerine kısa bir inceleme için bkz. Karal, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetnâme" (alıntı için bkz. s. 41).

14 Oysa Osmanlı entelektüelleri Korkud'un bazı başka eserlerinden haberdardılar. Cornell Fleischer'e göre Mustafa Âli (ö. 1600) "ve diğerleri anlaşılan kadî şehzadenin fetvalarından oluşan, [ama] bugün kayıp olan bir koleksiyondan haberdardılar." Bkz. Fleischer, "From Şeyhzade Korkud to Mustafa Âli," 73.

15 Fleischer, "From Şeyhzade Korkud to Mustafa Âli," 72.

Osmanlı dünyasında etkileyici bir tür olarak 16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkan nasihatnameler, I. Selim'in meşru ve ideal imajının yaratılmasıyla sonuçlanan tarihyazımı sürecinin ayrılmaz bir parçasıydı.

NASİHATNAME LİTERATÜRÜ: ÖN NOTLAR

Bu Osmanlı tarih metinleri basit ve hiç eleştirilmemiş bir adlandırılmayla tarif edilemese de, "gerileme" risaleleri,¹⁶ şehzadeler/sultanlar için ayna,¹⁷ reform literatürü,¹⁸ siyasi nasihat literatürü,¹⁹ şehzadelere nasihatler²⁰ ve sultanlara nasihatler²¹ gibi çeşitli adlarla anılagelmıştır. Bir kısmının yazarları bunların gerçekten de "âyine-i cihânnümâ" (dünyayı gösteren ayna)²² olduklarını düşünmüştü, ama en sık "risale" ve "nasihatname" terimleriyle tanımlandıklarından dolayı, bu eserlerin temel işlevinin nasihat vermek olduğu konusunda yazarların hemfikir oldukları varsayılabilir. Söz konusu eserleri kaleme alanların yaptığı seçimi en iyi şekilde yansıtabilmek amacıyla, elinizdeki çalışma kapsamında "nasihatname" terimini kullanmayı tercih ettim.

Bir önceki bölümde Farisî söyleminin Osmanlı edebi ve siyasi kültürü üzerindeki somut etkilerinden söz edilmiş, bu etkilerin yalnızca edebi-tarihi bir tür olarak *Şehnâme*'nin yaygınlaşmasına katkıda bulunmakla kalmadığı, aynı zamanda 15. yüzyıldan başlayarak İran hükümdarlık sembollerinin Osmanlı bağlamında sık sık kullanılmasına, Osmanlı sultanlarına verilen unvanlarda da yine İran kökenli terimlerin yer almasına yol açtığı belirtilmişti.²³ Bu türün Osmanlı örneklerinin kökleri her ne kadar Orta Avrasya ve Anadolu'da yazılan nasihatnamelerde bulunabilirse de, Osmanlı nasihatnamelerinin hem biçim, hem de kav-

16 Bkz. Howard, "Ottoman Historiography and the Literature of 'Decline,'" 54.

17 Bkz. Fodor, "State and Society, Crisis and Reform," 217-218.

18 Bkz. Fleischer, "From Şeyhzade Korkud to Mustafa Âli," 67.

19 Baki Tezcan bu eserleri "siyasi risale" olarak tanımlar. Bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 51, 96.

20 Abou-El-Haj, "The Expression of Ottoman Political Culture in the Literature of Advice to Princes."

21 Bkz. Howard, "Genre and Myth in the Ottoman Advice for Kings Literature."

22 Bkz. Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 2, 115/254.

23 Osmanlı yazarları, Osmanlı hükümdarlarını şahanshâh/şehinshâh, pâdişâh vb adlarla anmakla kalmamış, Osmanlı sultanları ile İran *Şehnâme* geleneğindeki efsanevi kahramanlar arasındaki benzerliklere de değinmişlerdi. Osmanlıların hükümdarlıkla ilgili söz dağarcığı ve kendilerini tanımlamaları üzerindeki İran etkilerinin boyutlarını gözler önüne seren bir belge olarak I. Süleyman vakfiyesi hakkında bkz. Yıldız, "Ottoman Historical Writing in Persian," 500. Vakfiye, Kemâl Edib Kürkçüoğlu tarafından yeni harflerle ve tipkibasımıyla birlikte yayınlanmıştır. Bkz. *Süleymaniye Vakfiyesi*.

ram açısından, 11. yüzyılda İran'da Büyük Selçuklular döneminde yazılan ve 15. yüzyıla gelindiğinde Osmanlıcaya çevrilmiş olan bazı eserlere de çok şey borçlu oldukları anlaşılır. Osmanlı nasihatname yazarlarının, Keykâvus b. İskender'in (ö. 1082'den sonra) *Kâbüsnâme*, Nizâmülmülk'ün (ö. 1092) *Siyâsetnâme* ve Gazzâlî'nin (ö. 1111) *Kitâb nasihatü'l-mülûk* adlı eserlerini kendilerine örnek almış olmaları, Farsça nasihatnamelerin Osmanlı edebi-siyasi literatürü üzerindeki büyük etkisini bir kez daha kanıtlar.

Osmanlı'ya özgü bir nasihatname edebiyatı –14. ve 15. yüzyıllarda yazılan birkaç risale dışında– büyük ölçüde 16. ve 17. yüzyıllarda çoğalıp yaygınlaştı.²⁴ Ancak Osmanlılara özgü nasihatnamelerin görece geç tarihlerde üretilmesini, Osmanlıcanın ancak 15. yüzyıl içinde olgunlaşmaya başlamasına bağlamak da çok doğru olmaz. Bu türü zorunlu kılan aslında 16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı entelektüel çevrelerinde uyanan “gerileme” bilinciye ve nasihatname hiç kuşkusuz bu bilinci en açık seçik dille ifade edebilecek yazın türüydü.²⁵

Nasihatnameler yalnızca Osmanlı padişahları için değil, Safevi ve Babürlü hükümdarları için de bir hanedan projesi olmuştu.²⁶ Osmanlı nasihatnamelerinin en temel kaygısı önceki İran örnekleriyle aynıydı: Meşruiyeti kayıtsız şartsız hakkaniyet ve adalete dayanan bir hanedanın egemenliğini kurmak ve sürdürmek. Kınalızâde Ali Çelebi'nin (ö. 1572) “dâire-i adâlet” tanımlaması bu kavramın en açık ifadesiydi.²⁷

24 İslam tarihi boyunca, özellikle de Osmanlıca yazılan nasihatnamelerin ayrıntılı ve açıklamalı listesi için bkz. Levend, “Siyaset-nameler;” Uğur, *Osmanlı Siyâset-nâmeleri*.

25 “Gerileme” teriminin dikkatli bir eleştirilmeyle irdelendiği bir çözümleme için bkz. Kafadar, “The Myth of the Golden Age.” Aynı terimin eleştirilmeden kullanılmasıyla ilgili olarak bkz. Lewis, “Ottoman Observers of Ottoman Decline” ve “Some Reflections on the Decline of the Ottoman Empire.”

26 Bu türün Safeviler bağlamındaki önemi üzerine bkz. Lambton, “Quis Custodiet Custodes.” Babür-lüler için Muhammad Bâqir Najm-i Sâni'nin (ö. 1637) risalesinin Sajida Sultana Alvi tarafından *Advice on the Art of Governance* adıyla yayınlanan baskısının girişine bakınız. Peter Burke, 17. yüzyıl İspanyası bağlamında reform önerileri olarak sunulan *arbitristas* ile Osmanlı telhisleri arasındaki paralelliklere dikkat çeker. Burke'ün Avrupalı prenslere hitaben kaleme alınan nasihat içerikli eserlerin “boş ya da yaltakçı” belgeler olarak değerlendirilmemesi gerektiği yolundaki sözleri Osmanlı nasihatnameleri için de geçerlidir. Burke her ne kadar bu hitapları bir tür *prens* yönlendirme biçimi olarak görse de, Osmanlı bağlamında bunun bir tür *sultan* yönlendirme biçimi olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Bkz. Burke, “Concepts of the ‘Golden Age’ in the Renaissance,” 159-160, 162 [“Rönesans'ta ‘Altın Çağ’ Anlayışları,” 160-162, 163-164].

27 Ortadoğu tarihi boyunca ve erken modern Osmanlı bağlamındaki “adalet anlayışı”nın evrimiyle ilgili bkz. Darling, *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East*, özellikle 127-154.

Mülk zabt eylemez illâ leşker
Leşkeri cem idemez illâ mâl
Mâlî cem eyleyen raiyyettir
Raiyyeti kul ider pâdişâh-ı âleme adl
Addir mûcib-i salâh-ı cihân
Cihân bir bâğdır divân devlet
Devletin nâzımı şeriattır
Şeriate olamaz hiç hâris illâ mülk²⁸

Kınalızâde Ali Çelebi'nin *Ahlâk-ı alâî*'si (Yüce Ahlak), ahlak ile siyaset arasındaki karmaşık ilişkiyi vurgulamanın ötesinde, Osmanlı nasihatname yazarlarının irdelediği "bölümlere ayrılmış toplumsal düzenin kuramsal temelleri"ni temsil eder.²⁹ Osmanlı nasihatname literatürünün kısmen incelemeye çalışmak bile bu bölümün sınırlarını aşsa da bu literatüre ilişkin bazı temel özellikleri dile getirmek gerekir.³⁰ Bu eserlerin büyük bölümü Selim'in ölümünden sonra kaleme alınmıştır ve hepsi yazıldıkları tarih, içerikleri, yazarlarının kimliği ve hedef kitleleri açısından büyük çeşitlilik gösterirler. I. Süleyman'ın saltanatının (hd. 1520-1566) sonlarından

28 Orijinal metin için bkz. Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 49: "Asker olmadan saltanat olmaz / Varlık olmadan asker olmaz / Varlığı üreten reayadır / Reayanın sultana itaatini sağlayan adalettir / Dünyada düzen olması için gereken adalettir / Dünya bir bahçe, duvarları devlettir / Devletin düzenini sağlayan şeriattır / Saltanat olmazsa şariat dayanak bulamaz." *Ahlâk-ı Alâî*'deki bu alıntı hakkında ayrıca bkz. Fleischer, "Royal Authority, Dynastic Cyclicalism, and 'İbn Khaldûnism,'" 201. Anlaşılan Kınalızâde Ali Çelebi, Keykâvus b. İskender'in 1082'de kaleme aldığı *Kâbüsnâme*'yi örnek almıştı. Keykâvus b. İskender de "Vezirlik Kuralları" başlığını taşıyan bölümde hükmeden ile hükmedilenin uyum içinde yan yana var olabilmesi için gerekenleri şöyle sıralıyordu: "Tarımı ilerletmeyi ve iyi yönetmeyi her zaman iş edin; bunu iyi anla ki, iyi hükümet silahlı birliklerle korunur, silahlı birlikler altınla korunur, altın tarım ürünleriyle elde edilir ve tarım köylüye ödenmesi gereken ücretlerin adaletle ve hak gözetilerek ödenmesi sayesinde sürdürülebilir. Onun için adil ve haktanır ol." Bkz. Keykâvus b. İskender, *Kâbüsnâme*, 213.

29 Bkz. Tezcan, "Ethics as Domain to Discuss the Political," 110.

30 Burada yapılan çözümleme bütünüyle olmasa da öncelikli olarak I. Selim'in adının açıkça anıldığı nasihatnamelere odaklanarak yapılmıştır. Konuyla ilgili eksiksiz bir monografik çalışma henüz yapılmamış olsa da, Osmanlı nasihatname literatürünün çeşitli yönleri üzerine yapılan ve bazıları mükemmel birçok çalışma bulunmaktadır. Örn. bkz. Levend, "Siyaset-nameler;" Uğur, *Osmanlı Siyaset-nameleri*; Kafadar, "The Myth of the Golden Age;" Lewis, "Ottoman Observers of Ottoman Decline;" Lewis, "Some Reflections on the Decline of the Ottoman Empire;" Fodor, "State and Society, Crisis and Reform;" Sariyannis, "The Princely Virtues as Presented in Ottoman Political and Moral Literature;" Sariyannis, "Ottoman Critics of Society and State." Douglas A. Howard'ın türün edebi yönlerini ele alan nispeten yeni iki makalesi bu alandaki en önemli bilimsel katkılardandır. Bkz. Howard, "Genre and Myth in the Ottoman Advice for Kings Literature" ve "Ottoman Historiography and the Literature of 'Decline.'"

18. yüzyıl başlarına kadar uzanan bir zaman diliminde üretilen bu eserler, Osmanlı tarihinde özellikle önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemin değişen tarihi koşulları bağlamında Osmanlı devleti ve toplumunun karşı karşıya kaldığı birçok sorun ve krize değinirler. I. Süleyman'ın sadrazamı Lutfi Paşa (ö. 1563), gitgide büyüyen bir ordunun imparatorluğun mali yapısını zorladığı bir dönemde dobra dobra “asker az gerek uz gerek ... ulûfeli on beş bin asker çok askerdür” dedikten sonra “hiç eksilmeyüb sâl-be-sâl onbeş bin âderme mevâcib yetiştürmek pehlevânlıkdur” diye eklemişti.³¹ III. Mehmed'in (hd. 1595-1603) Eğri Seferine 1596'da çıkmasından hemen önce Hasan Kâfi el-Akhisârî de (ö. 1616) “âlemün nizâmında fesâd ve bozgunluk”tan söz eder, Osmanlı ordusunun düşmanlarıyla karşılaştırıldığında teknolojik açıdan yetersiz ve disiplinsizlik yüzünden sık sık savaş alanında başarısız olduğuna dikkat çeker.³² Bazı nasihatname yazarlarının, Osmanlı devleti ile toplumunun yaşadığı sorunlardan sultanın kullarını sorumlu tuttıkları görülür. Hasan Kâfi, imparatorluk tebaasının Anadolu sancaklarında yaşadığı “zulüm ve taaddî”yi (hak ve insaf sınırını aşmayı) oralarda görevli “hünkâr kulu”na yüklerken,³³ Mustafa Âli (ö. 1600) merkezi öneme sahip bir Osmanlı kurumu olan devşirme sisteminin “şer'e mugâyır” (şeriata aykırı) olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyordu.³⁴ Kul taifesinin, yani devşirme kökenli yüksek rütbelilerin imparatorluk yönetiminde ağırlıkta olduğu ve yeniçerilerin devlet işlerine daha fazla karıştığı bir dönemde Lutfi Paşa da sadrazamların yeniçerilerin başına “müdebbir ve zâbıt” (tedbirli ve dizginleyici) ağalar getirerek, onları denetim altına almaları gerektiğini ileri sürüyordu.³⁵ Üretken bir şair ve yazar olan ve 1608'de *Hâbnâme* (Rüya Kitabı) adlı ilginç risaleyi yazan

31 Lutfi, *Âsafnâme*, 245: “Asker az, ama iyi olmalı ... 15 bin maaşlı asker çok fazla. Hiç azalmadan her yıl 15 bin kişiye ödeme yapmak aslında kahramanlıktır.”

32 Bkz. Hasan Kâfi, *Usûlü'l-hikem*, özellikle 267-275.

33 Hasan Kâfi, *Usûlü'l-hikem*, 275. Yazar ayrıca “Pes bu sebeb ile Allâh taâlâ düşmenleri musallat eyledi Rûm serhadleri üzere” diyerek Allah'ın düşmanları imparatorluğun Rumeli sınırlarına yollamasını da Anadolu'da gözlemlediği bu zulme bağlıyordu.

34 Bkz. *El'*, madde “Devşirme” (V. L. Ménage); Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 2, 30/148. Âli “izdiyâd-i ehl-i İslâm için sâbikan zarûret ile ihtiyâr olunduğu zâhirdir” dediği devşirme sisteminin Müslümanların sayısını arttırmak için geçmişte başvurulan bir araç olduğunu belirtmişti.

35 Lutfi, *Âsafnâme*, 245: “vezir-i âzâm olan kul tâifesine müdebbir ve zâbıt kimesneleri ağa ... itmek gerekdür.”

Veysi de (ö. 1628), imparatorluk tebaasının çektiği sıkıntıların nedeninin kesintisiz 40 yıl süren savaşlar, külfetli vergiler, yozlaşmış kadılar, niteleksiz resmi görevliler ve Osmanlı ordusunun sürekli seferde olmasının yarattığı yıkım olduğunu belirtiyor, I. Ahmed'in (hd. 1603-1617) ağzından Osmanlı hanedanının asi ve söz dinlemez kullarından yakınıyordu: "Kul ki benüm kulumdur bana tâbi ve fermân-ber olmayıcak bana nice şimşir-i adl-ü-dâd ile sıyânet-i riyyet ve zabt-u-rabt-ı memleket kâbil olur?"³⁶ *Hâbnâme*'nin yazılmasından yaklaşık on yıl sonra II. Osman'ın (hd. 1618-1622) yeniçeriler tarafından tahttan indirilmesi ve idam edilmesi, Veysi'nin yakınmalarını haklı çıkaracaktı.³⁷

Yazarlar nasihatnamelerinde çareler de öneriyorlardı. Hepsi hak ve adaleti "nizâm-ı âlem"i yeniden kurulmasının önkoşulu olarak vurgularken, bu adaletin nasıl sağlanacağı konusunda farklı düşünceleri vardı. Lutfi Paşa kendini Eski Ahid hükümdarlarından Hz. Süleyman'ın güvenilir veziri Âsaf'ın yerine koyarak, yalnızca sadrazamların nitelikli devlet adamları arasından liyakat ölçütüne göre seçilmesini değil, aynı zamanda vergi ödeyen tebaanın da askeri yönetici sınıf saflarına sızmalarının engellenmesi için sert önlemler alınması gerektiğini vurgulamıştı.³⁸ Mustafa Âli'nin idari ve bürokratik aygıtın en üst kademelerinde gözlemlediği yozlaşmaya karşı önerisi, üst düzey görevlerin nitelikli kişilere yaşam boyu sahip olacakları makamlar olarak verilmesiydi.³⁹ Mustafa Âli'nin bazı önerileri, örneğin sırma yapımında altın kullanılmasının ("meltem gibi iz bırakmadan" yok olmaması için) yasaklanması gibi şaşırtıcı derecede kendine özgüydü.⁴⁰

36 Veysi, *Hâbnâme*, 46: "Eğer kul, benim kulum, sözümü dinlemezse ve emirlerime uymazsa, adaletin kılıcıyla reayayı nasıl korur, memleketi [nasıl] denetler ve yönetim?" Veysi'nin eserinin erken modern Osmanlı siyasi bilinci bağlamında "gerileme duyarlığı"ni temsil ettiği görüşüyle ilgili olarak bkz. Şen, "A Mirror for Princes, a Fiction for Readers," özellikle 46-48.

37 Bu travmatik olay ve sonraki Osmanlı tarih yazımına yansımaları Gabriel Piterberg tarafından ele alınmıştır. Bkz. Piterberg, *An Ottoman Tragedy*. O dönemde yaşayan bir yazar II. Osman'ın başına gelenleri anlatırken, Selim babası II. Bayezid'i tahttan indirirken bile "bu cefâlar olmadı" diyordu. Bkz. Tügi Çelebi, *İbretnümâ*, 503.

38 Sadrazamlığın gerekleri için bkz. Lutfi, *Âsafnâme*, 244-248. Lutfi Paşa reayanın sınıf atlamasının hazine gelirlerini azaltacağını öne sürüyor ve devletin yalnızca reayanın askeri sınıfına yükselmesini engellemesinin yetmeyeceğini, aynı zamanda reayanın da geldikleri sancaklara –gördükleri zulümden ötürü terk etmiş olsalar bile– geri gönderilmesi gerektiğini söylüyordu. Bkz. Lutfi, *Âsafnâme*, 248, 251.

39 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Fodor, "State and Society, Crisis and Reform," 225.

40 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 2, 41/164.

Nasihatname yazarları farklı toplumsal-kültürel ortamlardan (örneğin özgür doğmuş Müslüman, devşirme vb) gelen okumuş yazmış kişilerdi. Çoğu, devlet adamı, idareci, bürokrat ya da din adamıydı (ya da çoğu durumda olduğu gibi birkaçı birdendi); Osmanlı devletinin hizmetinde bulunmuşlardı; farklı becerilere, farklı yaşam deneyimlerine sahiptiler. Kuşkusuz bütün bunların etkisiyle, bambaşka, hatta bazen birbirlerininkiyle çelişen siyasi ve ideolojik bakış açıları dile getirmişler, ayrıca o günkü gündeme de değinmişlerdi.⁴¹ Bazılarının gözetmeleri gereken kendi çıkarları, halletmeleri gereken kendi meseleleri de vardı. Örneğin I. Süleyman'ın kız kardeşinin boşadığı, sultanın da azlettiği Sadrazam Lutfi Paşa, *Âsafnâme*'yi kadınların "kötülükleri"nden ve ikiyüzlülerin yalanlarından uzak, köşesine çekilerek yazdığını söyler.⁴² Dönemin kötü gidişatına çözüm olarak şeriata bağlılık öneren Hasan Kâfi el-Akhisârî ve Veysî uleamadandı. Osmanlı sultanları ve vezirlerinin yalnızca nitelikli kadılar atamalarını isteyen Veysî'nin kendi de kadıydı; "ulemâdan hîle ve hıyânet vâki olmaz" iddiasında bulunan Hasan Kâfi savunduğu ulema sınıfına mensuptu.⁴³ Müslüman bir aileden gelen Mustafa Âli, nitelikleri takdir edilip yüksek mevkilere getirildiği için düş kırıklığına uğramış, "kulların" suiistimallerinden şikâyetçiydi. Ona göre bütün sorunlar "bi'l-küllîye vüzerânun şürûrından ve pâdişâh-ı kişver-güşânun adem-i şuûrından" kaynaklanıyordu;⁴⁴ o da III. Murad'ı (hd. 1574-1595) idari-bürokratik mevkilere yapılacak bütün atamalarda liya-

41 Rifaat Ali Abou-El-Haj da benzer bir yaklaşımla "nasihatname yazarlarının ahlaki ya da başka alanlardaki yozlaşma ve gerileme şikâyetlerini, o yazarların o yıllarda Osmanlı toplumunu dönüştüren toplumsal, ekonomik ya da kültürel deneyimlere verdiği destek ya da karşı çıkış çerçevesinde değerlendirmek gerekir" diyordu. Bkz. Abou-El-Haj, "The Expression of Ottoman Political Culture in the Literature of Advice to Princes," 286.

42 Bkz. Lutfi, *Âsafnâme*, 244: "mağlûb-i nisâ olmayub anların mekrinden emin olmak için sadâret-i uzumâdan fâriğ olub." Her ne kadar Lutfi Paşa'nın *Âsafnâme*'nin giriş bölümündeki şifreli sözleri kendisinin sadrazamlığı isteyerek bıraktığını ima etse de, Osmanlı tarihçileri onun azledilmesine yol açan tuhaf koşulların ayrıntılarını verirler. Bu yazarlara göre, Lutfi Paşa ile karısı Şah Sultan (ö. 1572) arasında, paşanın bir fahişeyi insanlık dışı bir yöntemle cezalandırması üzerine bir tartışma başlayınca, Lutfi Paşa Şah Sultan'ı dövmüş, o da boşanmak istemişti. Süleyman kardeşinin isteğini yerine getirince Lutfi Paşa'nın evliliği de, sadrazamlığı da sona ermişti. Bu olay ve buna değinen Osmanlı yazarlarıyla ilgili olarak bkz. Peirce, *The Imperial Harem*, 201-202, 329n62 [*Harem-i Hümayun*, 267-268, 268n62].

43 Bkz. Veysî, *Hâbnâme*, 76; Hasan Kâfi, *Usûlü'l-hikem*, 268: "ulema hilekârlık ve hainlik yapmaz." Bu yazarların kimlikleri için sırasıyla bkz. Veysî, *Hâbnâme*, 12-13; Hasan Kâfi, *Usûlü'l-hikem*, 239-241.

44 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 37/119-120: "tamamen vezirlerin kötülüğünden ve fetihlerle uğraşan sultanın farkında olmamasından."

kat ilkelerini uygulamaya teşvik etmişti. Öte yandan devşirme kökenli eski bir yeniçeri olan anonim bir yazar, yeniçeri birliklerinin zayıflamasına yol açanın “bidat” (dinin özüne aykırı yenilikler) olduğundan şikâyet ediyor, kanun ve âdetlere uygun düşmemesine rağmen yeniçeri ocaklarına giren hür doğmuş Müslümanlara nefretle “Türk Mürk” diyordu.⁴⁵

Osmanlı nasihatnamelerinin hedef kitleleri de yazarları gibi farklı farklıydı; bu eserler tek bir kişiden (örneğin yazarın hamisi ya da sultan) bir grubun tamamına (örneğin öğrenim görmüş kâtipler, bürokratlar ya da vezirler) kadar uzanan geniş bir yelpazede yer alan şahıslara hitap edebiliyordu. Pál Fodor, “sözü edilen eserlerin çoğu aslında sultanlar içindi” derken, Douglas Howard doğru bir bakış açısıyla “nasihatname türünün bürokrasinin gölgede kaldığı bu dönemde güncellik kazandığını” gözlemlemişti. Türün “temel hedefinin sultan değil, Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli idari makamlarını dolduran öğrenim görmüş kâtipler ve bürokratlar olduğunu ileri sürüyordu; bu insanlar kendilerini ideal bir sultanın mutlak saltanatıyla tanımlamışlardı, oysa sultanın fiili gücü aslında büyük ölçüde onlara dayanıyordu.”⁴⁶ Aşağıda üstünde duracağımız üzere, nasihatnameler ve onların siyasi-ideolojik çerçevesiyle ilgili yapılacak bütün çözümlemelerde sultandan kâtiplere kadar uzanan geniş yelpazedeki birden fazla hedef kitle göz önünde bulundurulmalıdır.

Metinler arasında birçok fark olmakla birlikte, bu külliyatı oluşturan her eser yazıldığı dönemde Osmanlı bağlamında zamanın ruhunu yakalayabilmıştır. Bu çalışma açısından en önemli olan, nasihatnamelerin Osmanlı devleti ve toplumunu o dönemde sıkıntıya sokan sorunları ele alırken, aynı zamanda bir savaşçı-sultan, sezgileri güçlü bir yönetici, vergi dağılımında eşitlikçi, barışı sağlayan, devlet sırlarını saklayabilen ve çevresinde âlimlerin olmasına ve onlara danışabilmeye değer veren bir hükümdar olarak Selim’e övgüler yağdırmalarıdır. Bu metinlerde Selim kanunu aklından çıkarmayan bir padişah olduğu kadar, liyakate önem veren bir hükümdar olarak da alkışlanmaktaydı. 16. ve 17. yüzyıllarda yazılan Osmanlı nasihatnameleri topluca Selim’i “Fatih” Sultan Mehmed ve “Kanuni” Sultan Süleyman

45 Anonim, *Kavânîn-i yeniçeriyân*, 16a.

46 Bkz. Howard, “Genre and Myth in the Ottoman Advice for Kings Literature,” 151; Fodor, “State and Society, Crisis and Reform,” 218n2.

dahil Osmanlı hanedanının diğer üyelerinden üstün en önemli Osmanlı sultanı olarak anılmışlar, bilinçli ya da bilinçsiz, bir Osmanlı “Altın Çağı” efsanesinin ve o çağın en önemli sultanı olarak efsaneleştirilmiş bir Selim imgelemine yaratılmasına katkıda bulunmuşlardır.

I. Süleyman döneminin Osmanlı “Altın Çağı” olduğunu düşünen yazarların tersine Cornell Fleischer ve Cemal Kafadar terimi, tırnak içinde vurgulamanın dışında Osmanlı tarihinin belirli bir dönemi için kullanmaktan kaçınmışlardır.⁴⁷ Fleischer’a göre, Korkud’un *Davet*’inin yazılmış olması, “15. ya da 16. yüzyıllarda bir Altın Çağ olduğu kavramına karşı bir itirazdır” ve “Altın Çağ’ın odağının gitgide ileriye kayışı, ayrıca süresinin kısalığı onun nesneden ziyade edebi çerçevede bir gerçeklik olduğunu gösterir.”⁴⁸ Kafadar da açıkça “bir bütün olarak ‘Altın Çağ’ kavramı Osmanlı entelektüel geleneğine yabancı görünmektedir” der.⁴⁹ Bununla beraber iki bilim insanı da, oldukça idealize bir Osmanlı “klasik” çağı algısının temel kaynağı olarak nasihatnameleri işaret eder, birçok entelektüelin Osmanlı devletini ve toplumunu tahrip eden kötülöklere karşı o “klasik” dönemin uygulamalarını bir çare olarak gördüklerini belirtirler.⁵⁰ Küçük bir farkla olsa da ikisi de belirli bir zaman dilimine işaret eder. Kafadar bunun “15. yüzyıl ortasından 16. yüzyıla kadar süren belirli bir döneme, bir başka deyişle II. Mehmed’in saltanatından başlayarak I. Süleyman’ın saltanatına kadar uzanan bir zaman dilimine göndermede bulunduğunu” belirtirken,⁵¹ Fleischer bu çağın “yazarına

47 Süleyman çağının Osmanlı tarihinin zirvesi olarak tanımlanmasıyla ilgili bkz. Fodor, “State and Society, Crisis and Reform,” 223; İnalçık, “Sultan Süleymân,” 100-103. Daha çok yönlü bir yaklaşım için bkz. Fleischer, “From Şeyhzade Korkud to Mustafa Ali,” Kafadar, “The Myth of the Golden Age.”

48 Fleischer, “From Şeyhzade Korkud to Mustafa Ali,” sırasıyla 71 ve 74.

49 Kafadar, “The Myth of the Golden Age,” 40. Veysi’nin *Hâbnâme*’sinde Hz. Muhammed döneminin bile yozlaşmadan ve yıkımdan muaf olmadığını belirtmiş oluşu Kafadar’ın dediklerini doğrulamaktadır. “Avrupalı yazarların, geleneksel olarak altın çağ düşüncesini diğer kültürlerdeki yazarlardan daha fazla ciddiye almış” olduklarını ileri süren Peter Burke de Osmanlı bağlamının dışında ve zımnen Kafadar’ın bakış açısını onaylar. Bkz. Burke, “Concepts of the ‘Golden Age’ in the Renaissance,” 162 [“Rönesans’ta ‘Altın Çağ’ Anlayışları,” 164].

50 Bkz. Fleischer, “From Şeyhzade Korkud to Mustafa Ali,” 67: “[Osmanlı nasihatname yazarları] genellikle yönetim ve toplum ideallerini tanımlarken, yaşadıkları dönemi, bir ‘Altın Çağ’ sırasında devrede olduğunu varsaydıkları ‘klasik’ (ya da daha doğrusu klasikleşmiş) ölçütlerin gerisine düşmüş bir dönem olarak tanımlarlar.”

51 Cemal Kafadar’a göre “Osmanlı klasik geleneklerinin ve yasalarının geçerli olduğu eski güzel günler” motifi tarihsellikten yoksun değildir.” Bkz. Kafadar, “The Myth of the Golden Age,” 38-39. İtalikler bana aittir.

bağlı olarak ya II. Mehmed ya da I. Süleyman'ın hükümdarlık dönemlerini tanımlandığını" iddia eder.⁵² Daha sonra işaret edileceği gibi, nasihatname-lerde Osmanlı hükümdarlarına yapılan göndermeler karşılaştırmalı olarak ele alındığında görülecektir ki idealize edilen bir Osmanlı sultanının aynı şekilde idealize edilen hükümdarlık dönemi, eğer gerçekten vardiysa, kuşkusuz bu onuru hak eden I. Selim olurdu.

İDEAL SULTAN: NASİHATNAME LİTERATÜRÜNDE SELİM

Selim'in idealleştirilmiş imajının yaratılmasına bütün nasihatname-ler eşit katkıda bulunmamıştır, hatta aralarında Selim'den hiç söz etmeyenler de vardır.⁵³ Sultanın himayesi altında olmadıkça çoğu nasihatname yazarı Osmanlı hükümdarlarının adını anma gereğini hissetmemiştir. Bununla birlikte Lutfi Paşa'nın (ö. 1563) *Âsafnâme'si*,⁵⁴ Mustafa Âli'nin (ö. 1600) *Nushatü's-selâtin*'i,⁵⁵ Koçi Bey'in (ö. yak. 1650) *Risâle'si*,⁵⁶ *Kânûn-nâme-i Sultânî li Azîz Efendi*,⁵⁷ Hezârfen Hüseyin Efendi'nin (ö. 1679) *Telhîsü'l-beyân fî kavânin-i âl-i Osmân*'ı,⁵⁸ ayrıca *Hırzû'l-mülûk*,⁵⁹ *Kavânin-i yeniçeriyân*,⁶⁰ *Kitâb-ı müstetâb*⁶¹ ve *Kitâb mesâlihü'l-Müslimîn ve menâfiü'l-müminîn*⁶² adlı anonim eserler okurlarına Osmanlı devleti ve toplumunu "eski güzel günler"e döndürecek çareler öneren en tanınmış nasihatname-lerdir. Bu çalışma için merkezi önem taşıyan bu metinler Selim'in saltanat yıllarını "klasik" ve saf Osmanlı kurumlarının, geleneklerinin ve yasaları-nın egemen olduğu örnek bir dönem olarak anar. Bu eserlerin yazarları

52 Bkz. Fleischer, "From Şeyhzade Korkud to Mustafa Âli," 67. İtalikler bana aittir.

53 Bkz. Hasan Kâfi el-Akhisârî (ö. 1616), *Usûlü'l-hikem fî nizâmî'l-âlem* (1596; Dünya Düzeniyle İlgili Bilgelik İlkeleri); Üveys b. Mehmed Veysi (ö. 1628), *Hâbnâme* (1608; Rüya Kitabı); Kâtib Çelebi (ö. 1657), *Düstûrü'l-âmel li-islâhî'l-halel* (1653; Kusurları Düzeltmek İçin Yapılacakların Yöntemi); Sarı Mehmed Paşa (ö. 1717), *Nesâihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (yak. 1703; Vezirler ve Emirlere Öğütler).

54 *Âsafnâme* 1553'ten sonra yazılmıştır.

55 *Nushatü's-selâtin* (Sultanlara Öğütler) 1581'de yazılmıştır.

56 Koçi Bey Risâlesi 1631'de yazılmıştır.

57 *Kânûn-nâme-i Sultânî li Azîz Efendi* (Aziz Efendi'ye Göre Sultan'ın Yasaları) 1633'te yazılmıştır.

58 *Telhîsü'l-beyân fî kavânin-i âl-i Osmân* (Osmanlı Hanedanı Yasaları Üzerine Bir Not) yak. 1675'te yazılmıştır.

59 *Hırzû'l-mülûk* (Hükümdarların Tılsımı) yak. 1580'de yazılmıştır.

60 *Kavânin-i yeniçeriyân* (Yeniçerilerin Kanunları) I. Ahmed döneminde 1609-1617 arasında bir tarihte yazılmıştır.

61 *Kitâb-ı müstetâb* (Güzel Kitap) yak. 1620'de yazılmıştır.

62 *Kitâb mesâlihü'l-Müslimîn ve menâfiü'l-müminîn* (Müslümanlara Uygun Yol ve İnananların Kazanç-ları Üzerine Kitap) yak. 1637-1640 arasında yazılmıştır.

Selim'in belirli başarılarını ve vasıflarını vurgulayarak, onun ideal –daha ziyade idealleştirilmiş– bir Osmanlı hükümdarı olarak imajının yaratılmasına katkıda bulunmuş görünmektedirler.

SELİM, DEHŞETENGİZ HÜKÜMDAR

Osmanlı nasihatnamelerinin tipik olarak Selim'in kişiliğinin övgüye değer yanlarını öne çıkartmaları, karakterinin bazı itici taraflarıyla ilgili bütünüyle sessiz kaldıkları anlamına gelmez. Bazıları Selim'in hem imparatorluğun dört bir yanında, hem de saray içindeki kuralları ve düzeni koruyabilmek için korkuyu vazgeçilmez bir araç olarak kullandığını söylerken, bazıları da devlet adamlarını, kulları ve tebaayı aralarında fark gözetmeksizin, yargılamadan idam ettirmeye yatkınlığından söz ederler. Gerçi nasihatname türünden risaleler bazen açıktan açığa eleştireldir; yine de Selim'in öfkeli yapısını ve sık sık şiddete başvurmasını, sultanın “nizâm-ı âlem”i her ne pahasına olursa olsun gözetme iddiasının ayrılmaz bir parçası olarak yorumlama eğilimindedirler.

Bu risalelerden biri, *Kavânîn-i yeniçeriyân*, Selim'in öz oğlu, geleceğin “Muhteşem” Süleyman'ının da sultanın öfkesinden payını aldığını ima eder. Bu risale I. Ahmed döneminde, 1595-1609 arasında Anadolu'da ortalığı birbirine katan ve büyük zarar veren Celali isyanlarının hemen sonrasında adı bilinmeyen eski bir yeniçeri tarafından kaleme alınmıştı.⁶³ *Kavânîn*'de, çoğunluğu Osmanlı askeri-idari yapısına devşirme yoluyla dahil olan ve sultanın bütün kullarını kucaklayan kapsamlı kul sisteminin bir parçası olan Yeniçeri Ocağının kanunları, kuralları ve âdetlerinden söz edilir. Yıllarca süren bir devşirme sisteminden vazgeçilmesi (yerine zorunlu askerlik yapmak üzere Müslüman doğumlu “davetsiz misafirler”in alınması) dolayısıyla yeniçeri birliklerinin geleneksel hiyerarşik yapısının gitgide bozulmaya yüz tuttuğu bir dönemde yazılan *Kavânîn*, kanunların yeniden yürürlüğe girmesi ve liyakate dayalı askere alma sisteminin yeniden kurulmasına için bir çağrı niteliğindedir. Anonim yazar, hem yerleşik

63 Risalenin editörü Tayfun Toroser *Kavânîn-i yeniçeriyân*'ın ya Mayıs–Aralık 1607 ya da 1606-1617 arasında yazılmış olabileceğini belirtir. Oysa anonim yazarın eserin giriş bölümünde yer alan “Anadolu'da ayaklanan Celâlîler”in yok edildiğine dair muğlak sözleri, risalenin 1609 ya da 1610'dan sonra yazılmış olabileceğini düşündürür. Bkz. Anonim, *Kavânîn-i yeniçeriyân*, xi-xiii, 1b.

geleneklere saygılı olduğu, hem de liyakate dayalı askere alma sistemini uyguladığı için Selim'i över.⁶⁴

Kavânîn-i yeniçeriyân'daki bir anekdotta, Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusundaki bahçelere bakanlara (*kulle bâğçesinün oğlanları*) neden sultanın özel bahçesine bakan daha itibarlı kullarıyla (*hâsbâğçe iç oğlanları*) aynı gündeliğin –iki gümüş akçe– ödendiği anlatılırken, bu düzenin kökleri Süleyman'ın şehzadelik dönemine kadar inen bir âdet olduğu ileri sürülür. Yazara göre, Selim bir “gazab” anında bostancıbaşına oğlu Süleyman'ı öldürmesini emretmiş, o da şehzadeyi saray hizmetkârı kılığıyla saray avlusuna saklayarak sultanın emrine karşı gelmişti. Daha sonra Selim'in kızgınlığı yerini pişmanlığa bırakınca bostancıbaşı da Süleyman'ın hayatta olduğunu söylemişti. Söylendiğine göre Süleyman tahta çıktığı zaman ikinci avluda geçirdiği günlerin anısıyla ve duyduğu minnettarlıkla buradaki görevlilerin gündeliğini yarım akçe arttırmıştı.⁶⁵

Bu ilginç anekdot, Selim'in, oğlu Süleyman'ın önünü açmak için diğer üç oğlunu öldürtmesiyle ilgili bir rivayetin ışığında düşünüldüğünde,⁶⁶ sultanın çoğu kez ailesine ve en yakınındakilere ne kadar öfkelenebildiğini göstermesi açısından özellikle dikkat çekicidir. Dolayısıyla Selim'in sık sık birilerini idam ettirmesinin, konu üzerine düşüncelerini ifade etmeye haklı olarak korkan çoğu çağdaşları tarafından eleştirilmesinin başlıca nedeni olması hiç de şaşırtıcı değildir. Mustafa Âli de *Nushatü's-selâtin*'de (Sultanlara Öğüt) bu durumdan bahsederken, çoğu vezirin “gazab-ı pâdişâhî ile hebâ” olduğunu gözlemleyen muhaliflerin “şîr-i jiyâna siyeh-gûş lâzım ve hizebr-i merdüm-setâna vâsıta-yı hurûş mütehattimdür” diye düşünerek sessiz kalmanın ve boyun eğmenin daha iyi olacağını hissettiklerini büyük bir açıklıkla dile getirmiştir.⁶⁷ Selim'in vezirlerini idam ettirmekle ünlü olduğu düşünül-

64 Bundan sonraki sayfalarda yer alan göndermelerden ve çözümlemelerden de anlaşılacağı üzere, *Kavânîn-i yeniçeriyân*'da Selim'in bir bağlamda övülmüş oluşu, eserin bütünüyle bir Selim methiyesi olduğu anlamına kesinlikle gelmez. Selim'in adının verilmeden eleştirildiği konuların bir dökümü için bkz. Yılmaz, “Selim'i Yazmak,” 383-389.

65 Anonim, *Kavânîn-i yeniçeriyân*, 32a. Burada verilen varak numaraları Tayfun Toroser'in tıpkıbasımını yaptığı yazmaya (Veliyüddin Efendi 1973) aittir.

66 Söz konusu rivayet için bkz. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt 2, 5.

67 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 51/142: “vaşak peşinde koşan yırtıcı aslana, insan yiyen [hayvanlar kralı-na] av gerek.”

düğünde, Lutfi Paşa'nın da bu idamlara karşı Osmanlı hükümdarlarını uyarmak yanında büyük olasılıkla Selim'in olduğu varsayılabilir.⁶⁸

Ancak birkaç Osmanlı tarih metninde Selim'e direnen olağanüstü cesur bazı devlet adamlarına göndermeler de vardır. Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin (ö. 1561) *eş-Şakâikü'n-nu'mâniyye fi ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye* (Kızıl Şakayıklar: Osmanlı Devleti Uleması) adlı tezkiresi bir nasihatname olmasa da, dönemin bazı Osmanlı tarihçilerinin ve nasihatname yazarlarının dile getirdiği, korku salan öfkeli Selim imajıyla ilgili ortak algıyı doğrulaması açısından büyük önem taşır. Taşköprüzâde'nin tezkiresindeki iki anekdotun kahramanlarından Selim küçük bir suçta bile çabucak ve keyfi olarak idam cezası verdiği için açıkça eleştirilirken, Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi (ö. 1526) sağduyusuyla birçok önemli kişinin hayatını kurtardığı için övülmekteydi. İlk olayda Ali Efendi'nin müdahalesiyle hazine-i hümayun görevlilerinden 150 kişinin idamı önlenmiş, ikinci olaydaysa ipek ticaretine getirilen yasağa uymadıkları gerekçesiyle Selim'in ölüme mahkûm ettiği 400 Osmanlı tebaası kurtulmuştu.⁶⁹ İkinci olay Selim'in keyfi şiddet uygulamaları ile oğlu Süleyman'ın tahta çıktıktan sonraki adil davranışlarını karşılaştırmak adına en sık göndermede bulunulan olaylardan biridir.⁷⁰ Yukarıda belirtilen ilk olaya ise *Hırzû'l-mülûk* (Hükümdarların Muskası) adlı nasihatnamede de değinilmiştir. Bu metnin anonim yazarının Taşköprüzâde'nin tezkiresinden yararlanıp yararlanmadığı kesin bilinmemekle birlikte, ikisinin de daha eski tarihli bir kaynağı kullandıkları ya da yaygın sözlü anlatılardan hareket ettikleri anlaşılıyor. Yazarının anonim olmasından ötürü olsa gerek, Selim'e *Hırzû'l-mülûk*'te yöneltilen eleştiriler çok da gizli kapaklı değildir. Zira söz konusu eserde Zenbilli Ali Efendi'nin

68 Bkz. Lutfi, *Âsafnâme*, 254. Rudolf Tschudi, Lutfi Paşa'nın risalesinin eleştirel basımını *Das Asafnâme des Lutfi Pascha* adıyla yayınlamıştı. Burada ise Ahmed Uğur'un daha geç tarihli baskısına gönderme yapılmıştır. Lutfi Paşa Selim'e çeşitli hizmetlerde bulunduktan sonra Anadolu beylerbeyi olmuştu.

69 Bkz. Taşköprüzâde, *eş-Şakâikü'n-nu'mâniyye fi ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye*, 305, 306.

70 Süleyman, babasının Safevilerle yapılan ipek ticaretine koyduğu yasağı kaldırmış, tahta çıkar çıkmaz el konulan malları tüccarlara iade etmişti. Süleyman bundan başka babasının 1517'den sonra Mısır'dan sürdüğü 600 ailenin fertlerini serbest bırakmış, yüksek askeri mevkilerdeki bazı kişileri Osmanlı tebaasına haksız davrandıkları için cezalandırmıştı. Sultan Süleyman'a adil hükümdar imajı kazandıran olumlu davranışlarına dikkat çeken Osmanlı tarihçileriyle ilgili olarak bkz. Woodhead, "Perspectives on Süleyman," özellikle 164-167. O dönemde yazılan bir metin için bkz. Celâlzâde Mustafa, *Tabâtû'l-memâlik ve derecâtû'l-mesâlik*, 27a-27b.

açıkça “kendü muktezâsı üzre hazz-ı nefis için Müslümânları zulmen katl” etmekle suçladığı Selim, “bir cüzi günâh için bir nice [kulunun] katline fermân” veren “gazûb” bir sultan gibi betimlenir.⁷¹

Osmanlı nasihatnamelerinde, sultanın öfkesini birçok talihsiz kula ya da tebaaya yönelttiğini gösteren sayısız olayla karşılaşırız. Örneğin *Kavânî-i yeniçeriyân*’ın anonim yazarı, Selim’in Çaldıran Muharebesinden sonra başkaldırdıkları iddiasıyla birçok yeniçeriyi idam ettirmeyi düşündüğünü, ancak “ulemâ ve fuzalâ”nın (âlimler ve faziletli kişilerin) bu idamların daha büyük bir kargaşaya yol açacağını söylemesiyle bu fikrinden vazgeçtiğini yazar.⁷² Reformla ilgili risalelerini IV. Murad’a (hd. 1623-1640) ve I. İbrahim’e (hd. 1640-1648) sunan Koçi Bey’in anlattığına göre, Selim varlıklı bir tüccarı birkaç veziri ve defterdarıyla birlikte idam ettirmekle tehdit etmişti; çünkü tüccar Osmanlı hükümdarına Mısır Seferi sırasında borç verdiği büyük miktarda para karşılığında oğlunun sultanın maiyetine alınması için arzuhal vermişti. Selim’in olaya karışan herkesi öldürmekten vazgeçmesinin tek nedeni Koçi Bey’e göre sultanın “bir bâzîrgânın mâlîna tama idüb bahâne ile katl itmiş ve birkaç vezîr ve defterdârın dahi bî-günâh katl itmiş” dedikodularından kaçınmak istemesiydi.⁷³

Ancak bazı nasihatname yazarlarının Selim’in aşın cezalandırma eğilimini nispeten olumlu karşıladıkları görülür. Örneğin “hışm-nâk” (kızgın) bir sultanın etrafa korku salmasından ötürü sadrazamların devlet işlerini yürütürken yanlış yapmaktan kaçınacaklarını söyleyenler, böyle durumlarda sultanların “gazab cânibine mâylî olmaları dîn-ü-devlete enfa olmak fehîm olunur” diyenler de vardı.⁷⁴ Bazı durumlarda komutanların ve

71 Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 193: “kendi zevki için Müslümanları haksız yere öldüren ... küçük bir suçtan ötürü birçok kulun idamını emreden ... öfkeli.”

72 Anonim, *Kavânî-i yeniçeriyân*, 12a.

73 Koçi Bey, *Risâle*, 61/63: “bir tüccarın mallarına göz koyup bir bahaneyle onu öldürmüş ve [onunla beraber] birkaç suçsuz veziri ve defterdarını da katletmiş.” *Risâle-i Koçi Beg*’e yapılan göndermeler Seda Çakmakcıoğlu’nun bu eser üzerine 2007’de yaptığı çalışmayadır. İlk sayfa numarası editörün günümüz Türkçesiyle basitleştirerek yaptığı çeviriye, ikincisi de baskının sonunda verilen tıpkıbasısına aittir.

74 Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 179: “hiddetli ... hiddete eğilimli olmaları dîn ve devlet için en yararlısıdır.” Mustafa Âlî’nin değindiği benzer bir nokta için bkz. Âlî, *Nushatü’s-selâtin*, cilt 1, 40/125: “Egerçi vükelâ lâzım ve vüzerâ mühîmm-ü-mütehattîmdür lâkin ukalâsını istihdâm ve cünbîş-i vâjğûnlarını tettebbu-ı tâm ehemmi-i mühîmmâtıdandır tâ-kî gazab-ı pâdişâhiden havf-u haşyetleri ve şer-i şerîf mücibince icrâ-i ahkâmı say-ü-dikkatleri mukarrer ola” (Her ne kadar devlet adamları bir gereklikse de, vezirler de önemli ve vazgeçilmezlerse de, en önemli şey akıllı olanları görevlendirmektir ve onların sultandan

vezirlerin hızla azledilip hemen idam edilmeleri de açıkça “tarz-ı makbûl ve vaz’-ı makûl”⁷⁵ sayılabiliyor, bu da kendilerini “idealize edilmiş bir sultanın mutlak saltanatıyla tanımlayan”⁷⁶ bazı nasihatname yazarlarının Selim’in şiddete başvurmasını, imparatorluk politikalarının yürütülmesi için gerekli olduğu biçiminde yorumladıkları anlamına geliyordu.

SELİM, SIRLARIN BEKÇİSİ

Selim’in korkuyu saray mensuplarına ders vermek amacıyla çok yönlü bir araç olarak kullandığı aslında belliydi; onun acımasızlığına en sık hedef olan talihsiz devlet adamıysa sadrazamı Pîrî Mehmed Paşa’ydı. 1620 dolaylarında yazılan ve büyük olasılıkla II. Osman’a sunulan anonim *Kitâb-ı müstetâb*’da ayrıntılarıyla anlatılan Pîrî Paşa ile ilgili son derece ilginç bir olay burada eksiksiz alıntılanmıştır.

Pâdişâh hazretlerinün bir makbûl cüce nedîmi var imiş ve Pîrî Paşa ol nedîme bir tezkire yazub minnet ider ki: ‘Benüm oğlum, evvelki gün arza girdiğimizde saâdetlü pâdişâh hazretleri sefer mühimmâtı görülsün diyü fermân-ı hümayûnları oldu, lâkin Anadolu ve yâhûd Rûmili midür malûm olmadı. Ve hamâkatımıza haml olunmaya diyü suâl itmege ve yâhûd telhîs itmege hicâb iderüz. İmdi lutf idüb oğulluk eyliyesin, saâdetlü pâdişâhun bir şenlik arasında bolay ki bir tarîk ile murâd-ı şerifleri kangî cânibe sefer itmekdür haber almağa himmet eyleyesin’ diyü ibrâm eylemiş. Bu husûsda derdmend cüce dahi vezîr-i âzamun tezkiresine ve iltifâtına mağrûr olur ve bir tarikle merhûm pâdişâh hazretlerine sefer ahvâinden suâl eyledikde merhûm pâdişâh hemân belinleyüb ve cüceye hitâb idüb buyurmuşlar ki ‘Tiz söyle, sefere müteallik ahvâlden sana kimler söyledi?’ Cücenün dahi aklı başından gidüb dir ki: ‘Vallâhi pâdişâhım Pîrî Paşa kulun bu kullarına tezkire gönderdi ve saâdetlü pâdişâhımıza arz eylemege havf ve hicâb eylemişler, emr pâdişâhımdur’ didikde ol mahalde

korktuklarından ve saygı duyduklarından ve verilen emirleri şeriata uygun yürütmeye gayret ve dikkat ettiklerinden emin olmak için düzensiz davranışları kesinlikle denetlenmelidir).

⁷⁵ Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 175: “kabul edilebilir yöntem ve mantıklı davranış.”

⁷⁶ Bkz. Howard, “Genre and Myth in the Ottoman Advice for Kings Literature,” 151.

merhûm pâdişâh hazretleri buyurmuşlar ki: ‘Sen olduğun eclden beni seni mücerred masharalık için seferim Rûmilinedür disem ve yâhûd Rûmiline iken Anadolıyadır disem ve sen dahi nedür haber aldım diyü vezîr-i âzama haber gönderüb ve ol dahi senün sözünle hilâf üzre tedârik görürdi. Ve şimdi kaldı kaldı Devlet-i Aliyye’ye ve umûr-ı saltanata müteallik ahvâllerde senün gibiler mi karışıyor?’ diyü fîl-hâl emr ider, cücenün başın keserler ve girü başını emr olunur bir tepsi içine konulub ve bir boğçaya bağlanub mührlenür ve Pîrî Paşaya hatt-ı şerîf yazılır ki: ‘Bre kara Türk, bir nedimim var idi, bize çok gördün. İmdi başını sana gönderdim. Seferim suâl idersen Acem seferidir, tedbîr ve tedârik üzre olasin, yohsa senin dahi başını böyle iderim’ diyü tezkire ile boğça Pîrî Paşaya varub bu ahvâli gördükde aklı başından gâh gider gâh gelür imiş. Öyle olsa saltanata müteallik umûrî vezîr-i âzamdan gayri kimesne vâkıf olmamak gerekdir.⁷⁷

Bu anlatı, Selim’in korkuyu ahlak dersi vermek için nasıl araç olarak kullandığını kanıtlar, sadrazamda yarattığı şoku da gösterir. Ancak hikâyenin sonundaki didaktik sözlere bakılırsa, yazarın asıl hedefinin devlet

77 Anonim, *Kitâb-ı müstetâb*, 18-19: “Padişah hazretlerinin [I. Selim] çok sevdiği bir cüce nedimi vardı. Pîrî Paşa ona kısa bir not yazarak ricada bulundu: ‘Oğlum, evvelsi gün sarayda sultanın huzuruna çıktığım zaman, saadetli padişah hazretleri sefer hazırlıkları yapılmasını emretti. Ancak seferin Anadolu’ya mı, yoksa Rumeli’ye mi yapılacağı bildirilmedi. Benim aptallığıma verilmemesi için [bu konuyu sultana] sormaya ya da arz etmeye utanıyorum. Şimdi lütfen bana oğulluk yap ve saadetli padişahın neşeli olduğu bir anda, seferin ne yöne yapılacağıyla ilgili yüce arzusunun öğrenmeye gayret et.’ Talihsiz cüce sadrazamın notuna ve iltifatlarına kanarak rahmetli sultana seferle ilgili işleri sorunca, rahmetli sultan şaşırarak cüceye hitaben ‘Bana hemen söyle, seferle ilgili işleri sana kim anlattı?’ diye sormuş. Çığına dönen cüce ‘Vallahi padişahım, kulunuz Pîrî Paşa, saadetli padişahımıza arz etmekten korktuğu ve utandığı için bu kulunuza bir not yolladı. Eminiz olur,’ deyince rahmetli padişah hazretleri ‘Benim eğlence arkadaşım olduğun için, sadece şaka olsun diye, sana, seferim Rumeli’ye desem ya da aslında sefer Rumeli’ye olsa da Anadolu’ya desem ve sen doğru bilgiyi aldığını sanarak bunu sadrazama söylesen, o da senin lafına dayanarak yanlış hazırlıklar yapsa ne olur? Şimdi, Yüce Devlet’in ve saltanatın işleriyle ilgili konulara senin gibi insanları mı karşıyor?’ [Selim] hemen cücenin kafasının kesilmesini emretti. Sonra emrettiği gibi cücenin kafası bir tepsiye kondu, sarp sarmalandı, mühürlendi ve Pîrî Paşa’ya hitaben ‘Bre Kara Türk! Bir tek yoldaşım vardı ve sen onu bana çok gördün. Şimdi sana onun kafasını yolluyorum. Eğer seferimin yönünü bilmek istiyorsan, İran’adır. İhtiyaçları düşün ve gereken hazırlıkları yap. Aksi halde aynı şeyi senin kafana da yaparım’ yazılı bir hükümle birlikte yollandı. Pîrî Paşa notla birlikte boğçayı aldığı anda neler olduğunu anladı, aklı başından gitti. Dolayısıyla sadrazamdan başka hiç kimsenin saltanata ait işlerden haberi olmamalıdır.” *Kavânin-i yeniceriyan*’ın anonim yazarına göre, Pîrî Paşa Selim’in Trabzon bölgesindeki gençleri devşirme yoluyla askere alma kararının uygulanışını sorguladığı zaman da sultan sadrazamın kafasına defalarca yayla (*kebâde*) vurmuştu. Bkz. Anonim, *Kavânin-i yeniceriyan*, 13a.

sırlarının ne pahasına olursa olsun korunmasının önemini vurgulamak olduğuna şüphe yoktur.

Selim'in devlet sırlarının korunması için ihtiyatlı davranması başka bazı nasihatname yazarları tarafından da övülmüştür. Bunlardan biri de Selim'i yalnızca *Âsafnâme*'de değil, hanedan hakkında yazdığı *Tevârih-i âl-i Osmân* adlı eserinde de en önemli Osmanlı sultanı olarak alkışlayan Lutfi Paşa'dır. *Âsafnâme*'de ele alınan temalar, Süleyman'ın sadrazamı ve eniştesi olan Lutfi Paşa'nın, Selim ile Süleyman'ın fetihlerinin ardından imparatorluğun inşa sürecinde Osmanlı devletinin karşı karşıya kaldığı sorunları iyi kavramış olduğunu kanıtlar. Lutfi Paşa *Âsafnâme*'yi kaleme aldığı 1550'lerin ortalarında, gelirler ile giderler arasındaki dengenin bozulmasından, reayanın yönetici askeri sınıfının çeşitli kademelerine sızmış olmasından, niteliksiz devlet adamlarının yüksek mevkilere getirilmesinden, kanunlara eskisi gibi kayıtsız şartsız bağlı kalınmamasından ve bir zamanlar ancak son derece sınırlı sayıda devlet adamının devlet sırlarına ulaşabilmesini olanaklı kılan uygulamaların gevşetilmesinden duyduğu kaygıları dile getirir.⁷⁸

Lutfi Paşa, imparatorluğun yönetiminin sultan ile sadrazamın işi olduğunu düşünüyordu. Kendi de devlet sırlarının siyasi erkin yalnızca en tepesindekilerle sınırlı kalması gerektiğine inanıyor ve bu açıdan Selim'i alkışlıyordu. Lutfi Paşa önce Selim'i en önemli vekili Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa üzerinden dolayı olarak överek, "vezîr-i azâmın pâdişâha olan esrârın hâriçden değil sâir vüzerâ bile vâkıf olmamak gerekdür" diyor, sonra da Pîrî Paşa'nın Selim'e, bir önceki gün sultanla aralarında neler konuştuğunu merak edip öğrenmeye çalışan Vezir Mesih Paşa'yı azletmesi için bir arzuhal verdiğini belirtiyordu.⁷⁹ Lutfi Paşa Selim'i yalnızca üst makamlara güvenilir ve sır saklayabilen devlet adamlarını atadığı için övmekle kalmamış, *Âsafnâme*'nin bir başka yerinde çeşitli idari makam-

78 Daha sonra yazılan nasihatnamelerde *Âsafnâme*'ye değinilmiş olması, Lutfi Paşa'nın kaygılarının ve eleştirilerinin diğer nasihatname yazarları tarafından da paylaşıldığını gösterir. Hezârîfen Hüseyin, *Âsafnâme*'nin tam metnini *Telhîsü'l-beyân* adlı eserinde vermişti. *Âsafnâme*'de ele alınan önemli noktaların kısa bir özeti için bkz. Fodor, "State and Society, Crisis and Reform," 223-224; Lewis, "Ottoman Observers of Ottoman Decline," 71-74.

79 Lutfi, *Âsafnâme*, 244-245: "sadrâzam ile sultan arasındaki ortak [devlet] sırlarından yalnızca yabancıların değil, diğer vezirlerin bile haberdar olmaması gerekir."

lardaki hiyerarşiyi anlatırken yer verdiği kısa, ama öğretici bir anekdotla Selim'in, Osmanlı resmi görevlilerinin kıdem sırası belirlenirken, devlet sırlarına ne ölçüde erişebileceklerinin göz önüne alınmasının gerekliliğini vurguladığını belirtmişti:

Sultân Selim merhûm zamânında bir gün çavuş ile kâtib niza itdiler. Sultân Selim Hân hazretlerine arz olundukda 'kâtib takdîm olunmak gerekdür; kâtib esrâr-ı saltanata hidmet ider çavuş zâhirde olan masâlihe hidmet ider' deyü buyurmuşdur.⁸⁰

Bu öyküyü daha sonraki nasihatname yazarları da sık sık tekrarlamıştı.⁸¹ Aslında 17. yüzyılın sonlarında Hezârfen Hüseyin Efendi de *Telhîsü'l-beyân fî kavânin-i âl-i Osmân*'da (Osmanlı Hanedanı Yasaları Üzerine Bir Not) Selim'in devlet sırlarının korunması hususunda ne kadar dikkatli olduğundan söz etmekteydi:

Hazret-i pâdişâh-ı mağfûr Sultân Selim-i gayûr asrında etvâr-ı saltanatın bir kaide-i mümevhedesı ve bir zâbita-i müşeyyedesı var idi ki anların hakâyıkına bir vezîr-i âzam hizmete mübâşir olan nişâncı ile kâtib-i divânda gayri bir ferdin ittılâı olmazdı. Esrâr-ı saltanat ve etvâr-ı hilâfet nihâyet mertebede mahfûz ve mazbût idi.⁸²

Adil hükümdarlar ile onların en üst kademedeki danışmanları arasındaki uyumlu ortaklığın, o devletin başarısı ve meşruiyetinin önkoşulu olduğu düşüncesi, İslami (siyasi) literatürde çok işlenmiş bir temaydı. Ancak nasihatname yazarlarının bu tür edebi gelenekleri farklı boyutlara taşımaları, anlatılarında ele aldıkları konuların kendi gündemlerinden

80 Lutfi, *Âsafnâme*, 247: "Rahmetli Sultan Selim'in hükümdarlığı sırasında bir gün bir çavuş ile bir kâtip kavgaya tutuşmuştu. Konu Sultan Selim Han Hazretlerinin dikkatine arz edilince sultan şöyle buyurmuştu: 'Kâtibe öncelik verilmeli. Kâtip saltanat sırlarına hizmet eder, çavuş ise [saltanahın] dış işlerine'."

81 Örn. bkz. Hezârfen Hüseyin, *Telhîs*, 86.

82 Bkz. Hezârfen Hüseyin, *Telhîs*, 183: "Günahları bağışlanan padişah hazretlerinin, gayretli Sultan Selim'in döneminde saltanat işleriyle ilgili o kadar sağlam kurallar ve yüce kanunlar vardı ki, sadrazam, nişancı ve divan kâtibi dışında kimse gerçekleri bilmezdi. Saltanahın sırları ve halifelğin durumu aşırı derecede korunurdu." Aynı noktaya Celâlzâde de *Meâsir*'de değinmişti (v. 23b).

bağımsız olduğu anlamına gelmiyordu. Örneğin Lutfi Paşa, *Kitâb-ı müstetâb*'in anonim yazarı ya da Hezârfen Hüseyin, devlet sırlarının gizli tutulması gerektiğinden söz ederken, yalnızca gizli bilgilere erişimin sınırlandırılması üzerine soyut sözler söylemiyor, aralarında I. Süleyman, II. Osman ve IV. Mehmed'in de (hd. 1648-1687) bulunduğu belirli kişi ya da kitleleri hedef alıyorlardı. Bu bağlamda, Selim'in bu siyaset yorumcuları için özenilecek kusursuz bir model oluşturduğu varsayılabilir. Dolaşısıyla padişahların birbirleriyle karşılaştırılması, Lutfi Paşa'nın gelecek kuşaklara bırakmak istediği ideal hükümdar imajını zenginleştirmişti: Devlet sırlarının korunmasına büyük özen gösteren, yüzyıllardır geçerliliğini koruyan âdetlerle, ve en önemlisi, Osmanlı hanedanının kanunlarıyla tanımlanmış geleneksel idari hiyerarşinin korunmasında ısrarlı olan bir Osmanlı padişahı.

SELİM, KANUN BİLİNCİNE SAHİP HÜKÜMDAR

Cornell Fleischer'in belirttiği gibi, Osmanlı entelektüelleri ve devlet adamları için kanun, "aynı anda hem Osmanlı adaletinin simgesi, hem dindışı bir yasalar bütünü, hem de kabul görmüş âdetler" idi.⁸³ Kanun kavramı, yasamanın parçası ve uygulama olarak⁸⁴ özellikle 16. yüzyıl sonlarında, imparatorluğun içinde bulunduğu durumdan ciddi biçimde kaygılanan Osmanlı tarihçileri ve siyaset yorumcularının zihnini meşgul etmişti. Osmanlı devleti ile toplumunun çektiği sıkıntılara yol açan temel etmenlerden birinin kanunların dikkate alınmaması olduğunu söyleyen bu entelektüeller arasında nasihatname yazarları da vardı. Hepsi kanunların I. Süleyman döneminin sonlarından itibaren göz ardı edilmeye başladığını söylemiş, Selim'i ise kanun bilincine sahip bir hükümdar olarak betimlemişlerdi.

16. yüzyılda kaleme alınmış Osmanlı nasihatnamelerin en iyi örneklerinden biri sayılan Lutfi Paşa'nın *Âsafnâme*'si bu açıdan oldukça tipik bir eserdir.⁸⁵ Edebi faaliyetlerin olağanüstü hareketli olduğu ve "kanun

83 Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 192 [Tarihçi Mustafa Âli, 200].

84 Bu ayrım için bir başka anlatım (örneğin "genel yasama"ya karşı "teamüle dayalı kullanım") için bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 212 [Tarihçi Mustafa Âli, 219-220].

85 Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 100 [Tarihçi Mustafa Âli, 102]. Lutfi Paşa'nın yaşamı ve eserlerinin önemi için bkz. El', madde "Lutfi Pasha" (C. H. Imber); İA, madde "Lutfi Paşa" (M. T. Gökbilgin).

bilinci”ne⁸⁶ sahip entelektüel bir atmosferin hüküm sürdüğü çağda yazılan *Âsafnâme*, aynı zamanda “kanuna önem verme”yi⁸⁷ vurgulayan reformist literatürün habercisi olarak da değerlendirilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Lutfi Paşa 1539-1541 arasında I. Süleyman’ın sadrazamıydı; kısa bir süre olsa da, Osmanlı kanunları gereğince kurulan, desteklenen ve meşrulaştırılan idari hiyerarşinin en tepesinde yer almıştı. Dahası Lutfi Paşa, II. Bayezid’in sarayına devşirme olarak girdiği günden sadrazamlıktan azledildiği ana kadar meslek yaşamının her aşamasında kanunlara uyan biri olarak bilinirdi. Dolayısıyla yazdıklarında hem kanunların bilincinde olması, hem de kanuna önem vermesi hiç de şaşırtıcı değildir. Aslında Lutfi Paşa *Âsafnâme*’nin giriş bölümünde, risalesini kendinden sonraki sadrazamlara hatıra kalması için yazdığını belirtmişti, çünkü sultan tarafından bu yüksek makama getirildiğinden beri “bazı âdâb-u erkân ve kânûn-ı dîvân-ı hümayûn[ın] evvel gördükleri[n]e muhâlif ve perişân” olduğuna tanıklık etmişti. Lutfi Paşa adeta uyarırcasına “sultân-ı bi-vezîr”e sığınıyor, Osmanlı devletinin temel ilkesinin kanunların üstünlüğü olduğunu bir kez daha vurguluyordu: “Hakk sübhânehu ve teâlâ âyîn-ü erkân-ı Âl-i Osmânî rüzgârûn havf-u hatarından ve adânun bed nazarından emîn ide.”⁸⁸ Bu inançla Lutfi Paşa (bazılarına daha önce Şehzade Korkud ve Ali Halife’nin de değinmiş olduğu) kimi güncel dertleri sıralıyor,⁸⁹ sultana nasıl doğru

86 “Kanun bilinci”yle (*kanun-consciousness*) ilgili genel bir değerlendirme için bkz. Fleischer, *Bureaucracy and Intellectual in the Ottoman Empire*, 191-197 [Tarihçi Mustafa Âli, 199-208].

87 Cemel Kafadar “kanuna önem verme” (*kanun-mindedness*) kavramını “Süleyman sonrası çağın gerekleme ve reform söylemi içinde ayrı ve çoğu kez birbirine rakip en az iki tutum”dan biri olarak tanımlar; kavramı, “Fatih Sultan Mehmed’den Kanuni Sultan Süleyman’a kadar uzanan klasik çağ içinde, olgunlaşmış siyasi-hukuki-toplumsal bir paradigmaya sahip örnek bir Osmanlı düzeni” tahayyül eden Osmanlı reformistlerinin bakış açısına bir gönderme yaparak daha sınırlı bir anlamında kullanır. Hız. Muhammed ve sahabeler döneminin İslam tarihindeki yegâne “altın çağ” olduğuna inanan ve daha şeriat ağırlıklı bir reform anlayışı öneren selefi (“köktenci”) entelektüellerle karşılaştığında, “kanuna önem veren” entelektüeller genel olarak seçici biçimde algıladıkları Osmanlı geleneğinin canlandırılmasını savunuyorlardı. Bkz. Kafadar, “The Myth of the Golden Age,” 42-44.

88 Lutfi, *Âsafnâme*, 243: “divân-ı hümayun ile ilgili, daha önce gözlemlediğim tam tersi ve berbat tavırlara, davranışlara ve hanedan kanunlarına ... vezirsiz [tek] sultan ... Allah, Osmanlı hanedanının kanunlarını ve temellerini kader korkusundan ve tehlikesinden ve düşmanın nazarından korusun.” Alıntı için ayrıca bkz. Lewis, “Ottoman Observers of Ottoman Decline,” 71. Nasihatname yazarlarının standart teması olan “kehanetin sesi”yle ilgili bkz. Howard, “Genre and Myth in the Ottoman Advice for Kings Literature,” 149-150.

89 Bunlardan bazıları uzun hizmetlerinin kötüye kullanılması ve yaygın rüşveti. “Ulak zulmü”nün tarihinden ve öneminden uzun uzun söz etmesine bakılacak olursa, Lutfi Paşa bu sorunu özellikle rahatsız edici bulmaktaydı. Bkz. Lutfi, *Tevârih*, 283-291.

davranılacağını, bir sadrazamda olması gereken nitelikleri anlatıyor, ayrıca hem vezire, hem de sultana seferlerde görevlerinin ne olduğunu, imparatorluk hazinesini nasıl koruyacaklarını ve vergi ödeyen tebaaya nasıl adilce davranacaklarını hatırlatıyordu.⁹⁰ *Âsafnâme*'nin genel tonuna bakıldığında, Lutfi Paşa'nın dönemin sorunlarının, erken dönem Osmanlı sultanlarının kanunlar, emirler ve uygulamalarla belirledikleri yoldan vazgeçilmesinden kaynaklandığı inandığı görülür. Selim, yetkin ve Osmanlı kanunlarını dikkatle uygulayan bir hükümdar olarak, bu sultanlar arasında sadrazamın övgülerini hak eden tek sultanmış gibidir.⁹¹

Nushatü's-selâtin'i 1581'de kaleme alan Mustafa Âli de, Lutfi Paşa kadar kanun bilinci olan bir bürokrat ve entelektüeldi.⁹² 16. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı devleti ve toplumunu etkileyen olumsuzlukları bütün ayrıntılarıyla sıralayan Âli, hanedan kanunlarını (*kavânîn*) görmezden gelmenin yol açtığı karışıklıklara karşı okuru özellikle uyarıyordu.⁹³ Osmanlı kanunlarının epeyce gelişmiş bir imparatorluk yapısının temellerini oluşturduğunu vurguluyor,⁹⁴ ancak Lutfi Paşa gibi o da Osmanlı hükümdarlarının ilk önceliğinin kanunlara körü körüne uymak değil, devletin refahını gözetmek olduğunu söylüyordu; dolayısıyla idari hiyerarşinin her kademesinde atamaların liyakate dayalı olması gerekliydi. Selim'in, yerleşik geleneklere ve "kânûn-ı kadim"e aykırı hareket etmek zorunda olsa da, yüksek makamlara o makamı hak eden, akıllı ve deneyimli kişileri atamasını

90 *Âsafnâme*'de ele alınan sorunların ve önerilen çarelerin kısa bir özeti için bkz. Lewis, "Ottoman Observers of Ottoman Decline," 71-74; Fodor, "State and Society, Crisis and Reform," 223-224.

91 Lutfi Paşa, Selim'i seferlerde çeşitli üst rütbeli görevlere deve tahsis edilmesi ve Osmanlı sultanlarından beklediği üzere sefer sırasında yenicilere ve sipahilere altı günlük yiyecek verilmesi gibi kurallara saygılı olduğu için özellikle över. Bkz. Lutfi, *Âsafnâme*, 248-249.

92 Mustafa Âli'nin yaşamı, eserleri ve bir 16. yüzyıl Osmanlı tarihçisi olarak önemiyle ilgili olarak bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, özellikle 201-231 [*Tarihçi Mustafa Âli*, özellikle 209-239]. 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyılda okumuş çevrelerde Osmanlı sultanının otoritesi ve bu otoritenin sınırlarıyla ilgili yaygın siyasi bakış açılarını büyük bir titizlikle ele alan Baki Tezcan, iki belirlenmiş siyasi konum ("anayasacı" [*constitutionalist*] ve "mutlakiyetçi" [*absolutist*]) saptamış ve Mustafa Âli'yi "anayasacı"nın "en belâgatli savunucusu"larından biri olarak göstermiştir. Bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 55.

93 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 40/125: "hilâf-ı kavânîn zuhûr iden ihtilâl-i mevfûr."

94 Yazarın vurguladığı "Osmanlı hanedan yasaları"nın merkeziliği için bkz. Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 2, 113/252. Genelde Osmanlı bürokratları, özelde de Âli için kanunların simgesel ve uygulama açısından önemli olduğu olarak bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 191-213 [*Tarihçi Mustafa Âli*, 199-221].

özellikle övüyordu.⁹⁵ *Hırzû'l-mülûk*'un anonim yazarı da benzer biçimde Selim'in "dîn-ü-devlet"e yararlı olacak bütün kararları, "kanûn-ı Osmânîye muhâlifdir dimeyüb" çok hızlı alabildiğini belirtmişti.⁹⁶ Yazar sultanın mutlakiyetçi zihniyetini bile, onun "selâtîn-i izâm ne iderlese kânûn olur"⁹⁷ sözlerini onaylayan bir dille alkışlıyordu. Bu övgü muhtemelen, bazı çağdaşlarının kanun kavramını, sosyopolitik değişim isteklerini bastırabilmek için yasal bir araç olarak kullanabilmek üzere muhafazakâr bir bakış açısıyla yorumlamalarına karşı gösterdiği bir tepkiydi.⁹⁸

Kanun koymak kuşkusuz Osmanlı hükümdarlarının sayısız ayrıcalığından biriydi, ama nasihatname türündeki başka eserler sultanın bütün emirlerinin, özellikle de imparatorluk yönetimindeki diğer güç odaklarını zayıflatacak mutlakiyetçi zihniyetteki sultanların kararlarının tartışmasız kabul edildiği anlamına gelmediğini gösteriyordu. *Kavânîn-i yeniçeriyân* böyle eserlerden biridir. I. Ahmed döneminde imparatorluğa 20 yıldan fazla yeniçeri ve kâtip olarak hizmet vermiş anonim bir yazarın kaleme aldığı *Kavânîn*, yalnızca yeniçerilerin tarihini ele aldığı için değil, aynı zamanda bu kilit Osmanlı kurumu üyelerinin ortak belleğini yansıttığı için de değerli bir kaynaktır.⁹⁹ Bu eserdeki anekdotlardan birinde, III. Murad'ın oğlunun sünnetinde yeniçerilerin devşirme usulüyle teminine ilişkin yerleşik kuralları çiğnediği, Müslümanlığı yeni kabul eden dönmelerin şehirli geçmişlerine ve asi davranışlarına bakılmaksızın Yeniçeri Ocağına girmelerine izin verdiği anlatılıyordu.¹⁰⁰ *Hırzû'l-mülûk*'un anonim yazarı Selim'in Osmanlı hükümdarlarının kanun koymasıyla ilgili söylediklerini hoş karşılarken, *Kavânîn-i yeniçeriyân*'ı kaleme alan eski yeniçeri farklı bir yaklaşımla, III. Murad'ın "itdim kânûn oldu" sözleriyle uzun süredir yürürlükte olan kurallara karşı çıkmasını sert bir dille eleştiriyordu.¹⁰¹

95 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 50/140.

96 Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 175.

97 Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 175: "Yüce padişahlar ne yaparsa kanun olur."

98 16. yüzyıl Osmanlı bağlamındaki çeşitli kanun yorumlarıyla ilgili bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 2. Bölüm, özellikle 48-59.

99 Bkz. Anonim, *Kavânîn-i yeniçeriyân*, 1b. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Osmanlı sultanlarının kullanı ile yeniçeri birliklerini ele aldığı son derece yetkin iki ciltlik *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları* adlı kitabında temel kaynak olarak bu eserden yararlanmıştır.

100 Anonim, *Kavânîn-i yeniçeriyân*, 25a-26b.

101 Anonim, *Kavânîn-i yeniçeriyân*, 25b: "[Ben] yaptım kanun oldu."

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Osmanlı nasihatname yazarları yalnızca ideal bir yönetim için kanun kavramının önemini bilincinde olmakla kalmamış, aynı zamanda belli sınırlar dahilinde sultanın kanun çıkartma konusunda mutlak ayrıcalığı olmasını da normal ve meşru kabul etmişlerdi.¹⁰² Ancak bu yazarların kategorik olarak sultanların koyduğu yasaların kınanamayacağı düşüncesinde oldukları sanılmamalıdır. Kanunlar hakkındaki görüş birliğinin yapısı ve boyutları bu kanunların içeriğine, doğruluğuna ve haklılığına bağlı olsa da, kabul görmelerinin nihai ölçütünün Osmanlı devletinin zorunlulukları ve refahı olduğu anlaşılır. Dolayısıyla nasihatname yazarları Osmanlı devletinin yararına gördükleri kanunları övüyor, zararlı saydıklarını eleştiriyorlardı. Bu nedenle III. Murad'ın yeniçeriliğe alınacaklarla ilgili uzun süredir var olan kanunları eğip bükmesi bir ihlal olarak nitelendirilip şiddetle eleştirilirken, Selim'in devlet adamları atamalarında yerleşik geleneklere uymaması bir yetkinlik örneği olarak alkışlanabiliyordu.¹⁰³

SELİM, LİYAKATE DUYARLI HÜKÜMDAR

Osmanlı nasihatname literatüründe Selim, Osmanlı sultanlarının koyduğu yasalara her zaman önem veren, kanunların bilincinde olan bir hükümdar gibi temsil edilir; ama sürekli imparatorluğu güçlendirme yolları aramaktadır. Bu niteliği çoğu yazarın gözünde onu ideal Osmanlı hükümdarı yapmaktaydı. Ayrıca bütün atamalarda liyakate göre hareket etmesi de onun en övgüye değer yanı olarak öne çıkıyordu.

Örneğin *Kavânî-i yeniçeriyân*'ın anonim yazarı, talimhanecibaşının atanmasıyla ilgili bir olayı aktarırken, Selim'in bütünüyle liyakate dayalı bir siyaset güttüğünü vurgulamıştı. Bu olayda yazar, Selim'in söz konusu makama yapılacak atamada kişinin Yeniçeri Ocağından olup olmadığına bakılmaksızın, hatta Osmanlıların baş düşmanlarının hüküm sürdüğü "Acem diyârı"ndan bile olsa, nitelikli birinin getirilmesi üzerinde ne kadar ısrarlı olduğunu vurguluyordu.

¹⁰² Osmanlılarda sultanın ayrıcalığının sınırları ve siyasi konumuyla ilgili o dönemde yazılmış çeşitli yorumlar için bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 2. Bölüm.

¹⁰³ Kanun bilincine sahip nasihatname yazarlarının III. Murad'ı özellikle hedef almalarının nedeni, onun mutlakiyetçi gündemiymiş gibi görünmektedir. III. Murad'ın izlediği mutlakiyetçi siyaset ve Osmanlı entelektüellerinin bu siyasete karşı dile getirdikleri eleştiriler için bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, sırasıyla 97-108 ve 55-59.

Talimhânegiler dahi bilmezler. İmdi bu mansıb ehl olanundur. Ehl oldukda hâricden dahi alınagelmışdür. Yâvuz Sultân Selim Hân zamânında bir âdem Acem diyârından gelüb cümle ocakda olan atıcılara ağleb-i gâlib olıcak pâdişâh “benden ne murâd idersün” didükde “talimhânegibâşılık isterüm” diyecek pâdişâh dahi “virdüm” diyü hatt-ı şerif virdüklerinde yeniçeri yoldaşlar niçe zamân kabûl eylemeyüb “nedür bu bizüm aramızda bir mansıbdur âhara virdürmezüz” diyü nizâ eyledüklerinde tekrâr arz olunub “elbette bu ehl olanundur ben virdüm eger içleründe [ana] gâlib var ise [gelsün berü]” dahi didiklerinde içlerinden ana gâlib âdemleri olma- mağla çâr-u-nâçâr olmasına kabil olub ...¹⁰⁴

Her ne kadar bu anekdot bazı nasihatname yazarlarının Selim’in işle- ri kendi eline alıp ülkeyi idare etme yöntemini ve alt makamlara bile liyakate dayalı atamalar yapmasını övdüklerini gösterse de, aynı yazarlar onun yüksek rütbeli bürokratlar ile devlet adamlarını aynı sistemle görevlendirmesinin doğurduğu sonuçlardan daha çok söz etmişlerdi. Bu bağlamda hiç kimse, taşrada kadı olarak göreve başlayan, sonra defterdar olan ve geleneksel saray eğitimini almamasına karşın sadrazamlığa kadar yükselebilen Pîrî Mehmed Paşa’dan daha dikkat çekici olamaz. Birkaç nasihatnamede, gelenekselleşmiş kanunların dışına çıkılmanın kabul edilebileceği istisnai örnekler ele alınır- ken Pîrî Paşa’nın durumuna da değinildiği görölr.

Selim’i, yüksek makamları hak eden devlet adamlarına veren adil bir sultan olarak betimleme gayreti içindeki Lutfi Paşa, Pîrî Paşa’nın

104 Anonim, *Kavânin-i yeniçeriyân*, 108b-109a: “Talimhaneciler bilmezler. Şimdi bu makam nitelikli kişilere aittir. Nitelikli olduğu sürece dışardan da [talimhaneci] kabul edilegelmiştir. Yavuz Sultan Selim Han döneminde Acem diyarından bir adam geldi ve ocaktaki bütün keskin nişancılardan üstün çıktı. Pa- dişah ona ‘Benden ne istersin?’ diye sorduğunda o da talimhanecibaşı olmak isterim’ demişti. Padişah [isteğini] kabul edip [bu yönde] bir hüküm çıkartınca, yeniçeriler bir süre kabul etmeyi reddetmişler ve ‘Bu makam bizim aramızdan [birine verilmeli]; bunun başkalarına verilmesine izin vermeziz’ diyerek karşı çıkmışlardı. Sultan yeniden bir hüküm çıkartarak ‘Bu makam kesinlikle nitelikli olanlara aittir ve bunu ben verdim. Eğer aralarından biri [şimdi bu makamda oturandan] daha üstünse, o [talimhaneci- başı] olsun’ diye buyurdu. Ancak aralarından hiçbiri kendinin daha üstün olduğunu kanıtlayamadığı için, hoşlarına gitse de gitmese de kabul ettiler.” Özgün metinde köşeli parantez ile verilen kelimeler, metindeki anlam bozukluğunu gidermek amacıyla eserin Leningrad nüshasının 1987 tarihli Moskova baskısı esas alınarak eklenmiştir. Bkz. *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri Ocağı Târîhi*, 110a. Bildiğim kadıyla bu anonim risale I. Selim’e “Yavuz” olarak hitap eden ilk edebi-tarihi metindir.

“akl-ü-idrâk”ine (aklına ve kavrama yetisine) ve devlet sırlarını titizce saklayışına dikkat çeker.¹⁰⁵ *Hırzû'l-mülûk*’un anonim yazarı da benzer biçimde Pîrî Paşa’nın olağanüstü mesleki ilerlemesini tipik bir örnek olarak ele alır, Selim’in bu değerli devlet adamını sarayda eğitim görmemesine karşın sadrazamlığa atamasını över. Burada, devlet adamlarının ve bürokratların atanmasındaki en önemli ölçüt liyakattir.¹⁰⁶ Mustafa Âli de *Nushatü’s-selâtîn*’de Pîrî Paşa’nın olağanüstü niteliklerinden birkaç kez söz eder.¹⁰⁷ Selim’in sadrazamını diğerlerinden ayırır; sultanı, payitaht yakınlarındaki bir av sırasında karşılaştığı bu eski Kütahya kadısının üstün zekâsını sağduyusu sayesinde keşfettiği için kutlar; sultanın fikirleri ile sadrazamın sadıkane hizmeti arasındaki uyum sayesinde kazanılan eşsiz başarıları vurgular. Ancak Âli’nin Selim’i en önde gelen Osmanlı hükümdarı olarak övmesinin asıl nedeni, bu sultanın devlet adamlarını görevlendirmede benimsediği ilkelerdir:

Kesret-i memâlike göre izdiyâd-ı vükelâ lâzime-i dîn-ü-devlet idü-gi hüveydâ oldukda mezbûr Pîrî Paşaya buyurmuşlar ki ‘tettebbu-i vüzerâda sana ruhsat ve tahassüb-i vükelâda benden icâzet ki yolu tariki degildür dimeyüb husûsâ râh-ı müdârâyı meslûk tutmağıla hâtır gözetmeyüb pâ-yi taht-ı aliyede bulunan arka hammâllarına varınca yoklayasın şöyle ki ol zümreden bile kârdân-u-dânâ bulasın devlet-i vekâletüme makbûlümdür ve nazar-ı şerîfüm manâ cihetine masrûf olub bu hâricdendür deyü zâhir-bînlik benüm her cihet-ile medhûlümdür’ deyü buyurmuşlar idi. Pes bâis bu himmet idi ki ecdâd-ı izâmından ziyâde tekmil-i ırz-ı saltanat itdiler ve hâdimül-haremeyni’ş-şerîfeyn vâsf-ı şerîfini hutbe-i refîlalarına ilhâk itdürüb cümle selâtinden tereffu-u-tefevvuk buldılar.¹⁰⁸

105 Lutfi, *Âsafnâme*, 244-245.

106 Yaşar Yücel, anonim yazarın kimliğiyle ilgili *Hırzû'l-mülûk*’teki sınırlı bilgilere dayanarak, onun dirlik sahibi okumuş biri olduğu kanısına varmıştı. Bkz. Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, III. Kısım, 147-148. Pîrî Mehmed Paşa’nın mesleki ilerlemesiyle ilgili olarak bkz. Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 180.

107 Örneğin bkz. Âli, *Nushatü’s-selâtîn*, cilt 1, 67/165.

108 Âli, *Nushatü’s-selâtîn*, cilt 1, 51/142: “[Aynı zamanda] imparatorluğun yayıldığı geniş alan nedeniyle belli ki din ve devlet için devlet adamlarının sayısının da artması gerekiyordu. Dolayısıyla [Sultan]

Mustafa Âlî'nin Selim'in bütün atamalarda liyakati gözetiş i ile en önemli Osmanlı sultanı olarak edindiği yer arasında bir sebep sonuç ilişkisi kurması, 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında ürün veren bazı başka yazarlarda da yankı bulur. Bu yazarların çoğu doğuştan özgür Müslümandılar, medrese eğitiminden sonra kâtip olarak Osmanlı yönetici sınıfına dahil olmuşlar ve imparatorluğun idari-bürokratik yapısı içinde yükselmeyi umut etmişlerdi. Her yazarın mesleki ya da siyasi amaçları doğrultusunda elde ettiği başarı derecesi, kendi çabaları ve kişisel liyakati kadar mesleki bağlarına ve hamilik ağlarına da bağlıydı. Müslüman ailelerden gelen bireyler olarak en çok "kul tâifesi"yle, yani Osmanlı askeri yönetici sınıfının önemli bir kısmı devşirme kökenli olan üyeleriyle rekabet etmek zorundaydılar. Dolayısıyla en etkili eleştirilerini, atama yaparken kul tâifesini tercih edip Müslüman kökenlilerin idari-bürokratik yapı içinde ilerlemelerinin önünü önemli ölçüde sınırlayan hükümdarlara yöneltmişlerdi. Mustafa Âlî ya da daha önce sözünü ettiğimiz Celâlzâde Mustafa (ö. 1567) gibi yazarların eserlerinde olduğu gibi, liyakate dayalı atama ya da terfilerin savunulması çoğu kez kul tâifesi karşıtı düşüncelerin dışavurumu anlamına geliyordu.¹⁰⁹

Bu açıdan bakıldığında Pîrî Paşa'dan liyakate dayalı devlet adamlığı'nın zirvesinde olan biri olarak söz edilmesi rastlantısal değildi. Pîrî Paşa'nın Selim'in saltanat döneminden sağ çıkması zaten kendi içinde olağanüstü bir başarı öyküsüydü. Mustafa Âlî ya da Celâlzâde Mustafa gibi yazarlar için Pîrî Paşa'nın aslında neyi temsil ettiği daha önemliydi: Onun daha önce de belirtildiği gibi taşralı bir kadiyken defterdar, sonra da sadrazam olması, yani Müslüman kökenli olarak yalnızca liyakati sayesinde Osmanlı

Pîrî Paşa'ya emir verdi: 'Sana vezirleri ve devlet adamlarını istihdam etme yetkisi veriyorum. Onları seçerken, sırt hamallarından başlayarak şanlı payitahtımdaki herkesi taramana izin veriyorum. Bunu yapmanın doğru, onurlu bir şey olmadığı düşüncesine kapılma. En çok da başkalarının müdahalesiyle birisini kayırmaktan kaçın. Ve eğer akıllı ve deneyimli birini bulursan, öyle [sıradan] bir iş [yapıyor] olsa bile, onu temsilcim olarak kabul edeceğim; benim alicenap bakışım yalnızca esasî görecektir, bu dışarıdan biri (yani sarayda eğitilmemiş) demeyeceğim ve her açıdan onun dış koşullarını dikkate almayı reddedeceğim.' [Selim'in] bu şevki imparatorluğun onurunu kendinden öncekilerden daha yükseğe çıkarttı ve Mekke ve Medine'nin hizmetkârı yüce unvanını şanlı hutbesine ekleyerek sıralamada diğer bütün sultanlardan üstün geldi." Âlî eserinin geri kalanında da idari ve bürokratik makamların hak eden herkese açık olması gerektiğini tekrar tekrar vurgular. Örneğin bkz. *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 25/101.

¹⁰⁹ Mustafa Âlî'nin bürokratik hassasiyet bağlamındaki düşünceleri, Celâlzâde Mustafa'nın "merdümzâde"ler konusundaki görüşlerine çok yakındı. Merdümzâdelerle ilgili olarak bkz. 2. Bölüm.

idari-bürokratik yapısı içinde en üst makama gelebilmesi. İmparatorluğun kurumsal yapısının hızlı ve çalkantılı dönüşüm sürecinde bu yazarlar, diğer bazı nasihatname yazarlarıyla birlikte, imparatorluk yönetiminin, özellikle 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarına kıyasla ne kadar bürokratikleştiğine ve kurulu bürokratik düzenin de profesyonelleştiğine tanıklık etmişlerdi.¹¹⁰ Bu entelektüellerin gördüğü, ama hoşlanmadıkları bir başka nokta, Osmanlı siyasi seçkinler sınıfına girmeye başlayan ekonomik güce sahip kişilerin sayısının gitgide artmasıydı.¹¹¹ Bu yazarların birçoğu, hem idari uygulamalardaki, hem de bireysel meslek yönelimlerindeki değişikliklerin boyutlarını ve yönünü anlayamadıklarından, büyük olasılıkla bu değişiklikleri pek de istemediklerinden, imparatorluğu kurumsal ve bürokratik değişimler öncesinde yöneten I. Selim'in uyguladığı liyakate dayalı istihdam siyasetini, geriye dönük olarak idealize etmiş gibi görünmektedirler.

ÖLÇÜT OLARAK SELİM: KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ AÇISIYLA II. MEHMED VE I. SÜLEYMAN

Nasihatname yazarlarının Osmanlı hanedanına mensup hükümdarlar içinde Selim'i diğer sultanlardan üstün tutmalarının en önemli nedeni, onun devlet adamlarının istihdamında tümüyle liyakate dayalı bir yöntem izlediğini düşünmeleriydi. Ancak liyakat esaslı istihdam siyaseti, onun diğer bütün Osmanlı padişahlarına tercih edilmesinin tek gerekçesi de değildi. Selim, doğal olarak en çok –eğer vardıysa– bir Osmanlı “Altın Çağ”ıyla ilişkilendirilen II. Mehmed ve I. Süleyman’la karşılaştırılmış, birçok açıdan onlardan da üstün bir hükümdar olarak betimlenmişti.

Nasihatnamelerde, Selim'in bu iki sultanla açıkça karşılaştırıldığı bölümler aslında Mustafa Âli'nin Selim'in ikisinden de üstün olduğu görü-

¹¹⁰ Osmanlılarda 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl sonları arasındaki mesleki ilerlemelerle ilgili bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 200-213 [Tarihçi Mustafa Âli, 209-221]. Süleyman çağında kurumsallaşmanın artması ve bürokratik duyarlılığın doğmasıyla ilgili bir çözümleme için bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar]*, 7. Bölüm. Metin Kunt *The Sultan's Servants* adlı çalışmasında 16. yüzyıl ortaları ile 17. yüzyıl ortaları arasında taşra idarelerinde izlenen paralel gelişmeleri incelemiştir.

¹¹¹ O dönemde Osmanlıların bu sürece verdikleri tepkiler ile Mustafa Âli'nin III. Murad'ın mutlakiyetçi siyasetine yönelttiği eleştiriler için bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 58. Tezcan bu gelişmeyi Osmanlı imparatorluk yönetimindeki “öndemokratikleşme” (*proto-democratization*) ile “sivilleşme”nin (*civilization*) birbiriyle olan girift ilişkisine referansla tanımlamıştır. Bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, sırasıyla 10, 77, 198, ve 10, 76, 197.

şünü doğrulamaktadır. Örneğin Âli *Nushatü's-selâtin*'in üçüncü bölümünde imparatorluğun idari hiyerarşisinin bütün kademelerinde görülen yozlaşmayı gayet sert bir dille eleştirir, askeri birlikler için gerekli erzakın temini ile olağanüstü vergilerin alımında oransız dayatmaların verdiği zararı canh bir üslupla anlatır; ancak bu bölümde Selim'in adı yalnızca bir kere geçer:

Fukarâ derd-i fakr ile gamnâk ol makûle ağniyâ-i ağbiyâ izz-ü-kadr ile ferahnâk zuafâ kahrın bâr-ı belâsı muhkem ehl-i dünyâda dehrün zevk-ü-safâsı müstahkem olmak muvâfık-ı akl-ı kâmil ve mutâbık-ı rây-i şâmil degül idüğü vücûh-ı kesîre ile zâhirdür. Bu zümreden Mısr-u-Şâm-u-Haleb bâzergânları ki her birinün niçe bin sikke altun ile dolu hemyânları ve seneden seneye yigirmişer ve otuzar bin altun kazanmada arz-ı kudret-i bî-kerânları mukarrerdür. Maa hâzâ harc-ı yevmiyeleri bir filoriye yetişmek muhâl ve rûz-merreleri bir altun harc göstermek fâsid hayâldür. Neden ki anların her birine bir sancaklık fukarânun nüzûli teklif olunmaya ve bu tarîk ile ahvâl-i reâyâda bir mikdâr nizâm-ü-intizâm tariki bulunmaya? Bâ-husûs İstanbul fâtihi merhûm Sultân Mehmed Hân-ı saîd ol zamânun mütemevvili Pinti Hamidden gâh mukârâza yüzinden niçe bin sikke altun almak ve gâh leşker-i guzâta muâvenetin mutâlebe ile mezbûra defaten niçe kîse filori salmak vâki olurdu. Kezâlik Mısr-ı Kâhire fâtihi Sultân Selîm Hân ... dahi zamân-ı saltanatlarında bu makûle mâldârlara küllice salgun salmak ve tâk-u-revâk müzahrefâtına isrâf-ü-itlâfa itilâfdan ise cihâd-ü-gazâ mühimmâtına muâvenet esveb-ü-asvebdür deyi kîse kîse altun taleb kılmak mirâren vâki olmuşdu... İzzetlü ve saâdetlü pâdişâh [III. Murad] hazretlerinün bu bâbda terk-i tayakkuz-u-intibâh buyurmaları cidden münâsib degüldür.¹¹²

112 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 2, 37/157-158: "Fakirler yoksulluk içinde inlerken, bu tür zengin ahmaklar, debdebe ve güç içinde büyüyüp geliyorlar. Mahrumiyet yükü zayıfların omuzlarındayken, zenginlerin aşırı dünyevi zevklerinin birçok açıdan akliselime ve dikkatli bir siyasete tamamen aykırı olduğu açık. Bu Kahireli, Şamlı ve Halepli tüccarların her birinin birkaç bin altınla dolu birer kesesi, yılda 20 - 30 bin altın kazanabilecek sınırsız becerisi var. Dahası günlük giderleri hiçbir zaman bir florine bile çıkmıyor; gündelik erzak için bir altın harcadıklarını düşünmek gülünç. Vergi veren halkın işlerini biraz düzene sokabilmek için [bütün] bir sancağın yoksul insanların vergileri neden o [zenginlerin] her birine

Nushatü's-selâtin'in bu bölümü Mustafa Âli'nin, Arap topraklarının-
daki "bu güne mütemevvilün leşker-i İslâma hizmet etmemesi ve eyyâm-ı
adâlet-encâm-ı pâdişâhîde bu denlü ticâret-ü-bizâat tahsil etmek üzre iken
gâh-ü-bî-gâh ihrâcât-ı beytül'-mâle muâvenet-ü-muzâheret kılmaması cid-
den münâsib degüldür"¹¹³ diyerek zengin tüccarlara nefretini açıkça göster-
mesinin yanı sıra, III. Murad'a II. Mehmed ile I. Selim'i örnek almasını
önermesi açısından da önemlidir. Âli'nin en erken örnek olarak "Fatih"i
göstermesi hiç kuşkusuz dikkat çekici olmakla birlikte, Selim'den –sözde-
kelimesi kelimesine alıntı yaparak onun en üstün gazi olduğunu açıkça
vurgulaması özellikle kayda değerdir. Mustafa Âli ayrıca Selim'i öğrenim
görmüş kişilere değer verdiği ve onlarla birlikte olmaktan hoşlandığı için de
alkışlıyor,¹¹⁴ hatta onu Platon'u temsilcisi atayan ve Aristoteles'le paha biçil-
mez istişarelerde bulunan Büyük İskender'in¹¹⁵ yanı sıra, Lokman ve Âsaf'a
danışma onuruna sahip olmuş Hz. Süleyman'a benzetiyordu.¹¹⁶ Daha da

yüklenmiyor? Örneğin İstanbul fatihi saadetli Sultan Mehmed Han, o dönemin zenginlerinden Pinti
Hamid'den ya birkaç bin altın ödünç alır ya da gazilere yardım etmesi için yukarıda belirtilen miktarda
birkaç kese florini birden ödemesini isterdi. Mısır fatihi Sultan Selim Han da aynı şekilde ... hüküm-
darlık döneminde sık sık benzer zenginleri büyük paralar ödemeye zorlar ve [onlardan] kese kese altın
ister, [birinin parasını] taklar ve revaklar [inşa etmeye] harcamak yerine gazayı desteklemesinin daha
saygıdeğer ve iyi olduğunu söylerdi ... Sultan Hazretleri, yüce ve saadetli Sultan [III. Murad'ın] ... bu
açıdan uyanık ve dikkatli olmaması gerçekten uygunsuzdur."

113 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 2, 39/160: "Bu tür zenginlerin İslam ordusuna hizmet etmemesi ve padi-
şahın adaletli hükümdarlığı sırasında bu denli kâr ve sermaye topladığı halde devlet hazinesine arada
bir [bile] katkıda bulunmaması gerçekten uygunsuzdur." Mustafa Âli'nin bu satırları yazdığı dönemde,
nefretle andığı tüccarların Doğu Akdeniz'deki dünya ticareti içinde gitgide daha etkin olduklarını hatı-
rlattığı için Jane Hathaway'e teşekkür ederim. 16. yüzyılın son çeyreği ile 17. yüzyılın ilk çeyreğinde
Kahire'de etkinlik gösteren ünlü bir tüccarla ilgili bir çalışma için bkz. Hanna, *Making Big Money in
1600*. 16. yüzyıl başlarında Mısır'da etkinlik gösteren Osmanlı tüccar toplulukları hakkında bkz. Casale,
The Ottoman Age of Exploration, 26-29.

114 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 52/142: "Bundan mâadâ ol pâdişâh-ı azimü'l-kadr ve şâhenşâh-ı refiû's-
sadrın musâhib-i fâyiki Tâczâde Cafer Çelebi merhûm ile Mevlânâ Âhî idi ve hakim-i hâzık-ü-celis-i
muvâfıkı zuhrul'-ehâlî ebû'l-meâlî Mevlânâ Âhî idi ki meclis-i şerifleri musâhabet-i ilmiye ile ârâste
ve mahfil-i münifleri fenn-i tevârihe müteallik fevâiid-i nakliye ile her âyine pirâste olub ahvâl-i âlem
muntazım ve nesâyim-i madelet mütenessim ve gülzâr-ı nasfet-ü-refet her tarîk ile mütebessim olmuş-
dı." (Üstelik bu kudretli ve muhteşem padişahın maiyetindeki en saygın [kişiler] artık hayatta olmayan
Tâcizâde Cafer Çelebi ile Mevlânâ Âhî idi ve üstün nitelikleri olan Mevlânâ Âhî, onun hünêrlî hekimî,
keyiflî dostu, bilgi hazinesiydi. [Dolayısıyla] bu ünlü çevrede kültürlü konuşmalar dikkat çekiyor, onun
muhteşem toplantıları her zaman tarihle ilgili güzel anekdotlarla süsleniyordu ve dünyanın iyi bir düze-
ni vardı, adalet rûzgârları esiyor ve gül bahçelerinde hak ve merhamet yeşeriyordu.)

115 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 52/143.

116 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 52/143-144.

önemlisi, Âli Selim'i, "umûr-ı dünyeviyede çâr-yâr-ı uzmâya mürâcaatleri ve mesâlih-i cumhûrda ashâb-ı bâ-safâdan müzâheretleri ümmet-i celîlû'r-rûtbetine talim ve selâtîn-i âlî-mertebe istihdâm-ı ukalâyı tefhîm idüğü zâhîr" olan Hz. Muhammed'in izinden giden kusursuz bir hükümdar olarak tanımlamıştı.¹¹⁷ Ayrıca, Selim döneminde Osmanlı medreselerinden büyük âlimler çıktığını belirterek, onun âlimleri devletin temel direği saydığını bir kez daha vurgulamış oluyordu.¹¹⁸

II. Mehmed ile Selim'in hükümdarlıkları arasındaki benzerliklerden söz edilirken en çok bu nokta –yani Selim'in öğrenim görmüş kişileri takdir etmesi– vurgulanır. III. Murad döneminde bilgili bir dirlik sahibi tarafından yazılan *Hırzû'l-mülûk*'ta da bu tür bir karşılaştırma yöntemi kullanılmıştı. Yazar, Mehmed'i de, Selim'i de, ister ulemeden, ister "seyfiyye"den (asker sınıfı) olsun her zaman Osmanlı seçkinlerinden değerli kişilere danışan iki hükümdar olarak betimlemişti. Mehmed'in "ulema ve sulehâ ve fuzalâ ve ukalâ" (âlimler, dinin emirlerine uygun davrananlar, erdemliler ve akıllılar) ile sürekli ilişki içinde olduğu söylenirken, Selim'in her zaman vezirlerine danıştığı belirtilir.¹¹⁹ *Hırzû'l-mülûk*'ta iki sultan arasında sözü edilen bir başka benzerlik, ikisinin de yeteneksiz ve entrikacı devlet adamlarına katlanamadıklarıdır; Mehmed görevlerini yerine getirmeyen komutanları ve vezirleri azleder, ara sıra da idam ettirir, Selim'se Osmanlı devletinin ve tebaasının refahı yerine kendi çıkarlarını gözetme eğiliminde olan vezirleri hemen "tume-i şimşîr" (kılıca yem) ederdi.¹²⁰ Dikkat çeken bir başka önemli karşılaştırma da yazarın Selim ile Mehmed'i, mutlakiyetçi yönetim yaklaşımları açısından eşit düzeyde tutması,

117 Âli, *Nushatü's-selâtîn*, cilt 1, 53/144: "Dünya işlerinde ilk dört halifeye başvurmayı ve toplumu ilgilendiren konularda dürüst dostlarından yardım istemeyi huy edinmesinden ötürü, hem etrafındaki seçkinleri eğitmek, hem de ünlü sultanlara âlimlerin hizmetinden yararlanmayı öğretmek amacını güttüğü açıktır." Mustafa Âli'nin *Nushatü's-selâtîn*'i, etrafını musahiplerinin doldurduğu ve böylece saray cücelerinin, soytarların ve dilsizlerin gereğinden fazla siyasi etki yaratmasına izin verdiği için eleştirdiği III. Murad döneminde kaleme almış olması dikkat çekicidir. III. Murad'ın sarayındakilerin resmi olmayan sayısı ve III. Mehmed'in tahta çıktıktan sonra bunları saraydan uzaklaştırması hakkında bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 44, 289n83 ve 289n84 [Sarayın İmgeleri, 72, 72n83 ve 72n84].

118 Âli, *Nushatü's-selâtîn*, cilt 1, 75-76/175-176.

119 Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 175.

120 Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 175. Yazarın aynı noktayı birkaç sayfa sonra tekrarlaması Selim'in kat yaklaşımını önemsedığını gösterir (*Hırzû'l-mülûk*, 180).

Selim'in ezelden beri var olan "kanûn-ı Osmânî"yi çiğnemek anlamına gelse bile değerli ve nitelikli kişileri yüksek makamlara getirme konusundaki ısrarını vurgulamasıydı.¹²¹

Nasihatname literatüründe Selim ile Süleyman'ın karşılaştırılmasına daha sık rastlanır. Örneğin *Hırzû'l-mülûk*'ta Süleyman, tımarları düşüncesizce sadrazamlarına mülk olarak devreden biridir. Buna karşılık, Selim'in devletin gelir kaynakları üzerindeki hakimiyeti konusunda taviz vermemesi vurgulanır, örneğin sadrazamı Piri Mehmed Paşa'ya bir köyü mülk olarak vermeyi reddettiği anımsatılır; çünkü "pâdişâhlara lâzım olan asker ve memleketdür."¹²² Sonraki bir mali krizin kronolojik bakış açısıyla yazılan *Hırzû'l-mülûk*, kuşkusuz o dönemin gündeminde olan bir davaya hizmet ediyordu. Dikkat çekici olan, Lutfi Paşa'nın da yazılarında Selim'in üstün niteliklerini benzer bir yaklaşımla ele almış olmasıdır. *Âsafnâme*'de bir çavuş ile kâtibin kavgasını anlatan anekdot buna bir örnektir.¹²³ Daha önce de belirtildiği üzere bu anekdot Selim'in devlet sırları kadar, geleneksel idari hiyerarşiyi de koruma konusundaki dikkatini gösterir. Ancak yazarın aynı anekdotu, iki açıdan da yetersiz kalan eski efendisi Süleyman dahil diğer Osmanlı hükümdarlarını dolaylı olarak eleştirmek için de kullandığı anlaşılır. Aslında Lutfi Paşa Selim'i Süleyman'a karşı bir ölçüt olarak kullanmış görünmektedir.¹²⁴ Yazar, Piri Paşa'nın erdemlerini sürekli tekrarlayarak yüksek makamlara nitelikli devlet adamlarını atayan Selim'in liyakate dayalı yönetimine dikkat çekiyor, ama Süleyman'la aynı dönemde yaşayan yalnızca iki kişiden, görevleri sırasında dillere destan bir zenginliğe kavuşan ve haksız yere sultanın lütfunu kazanan Sadrazam İbrahim Paşa (ö. 1536) ile Defterdar İskender Çelebi'den (ö. 1534) söz ediyordu. Süleyman geleneklere karşı gelerek onların saraylarını ve bahçelerini bizzat ziyaret

121 Piri Mehmed Paşa'yı defterdarlıktan sadrazamlığa yükseltmesi de bu tür bir kopuşu simgeliyordu. Bkz. Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 175, 180.

122 Anonim, *Hırzû'l-mülûk*, 179.

123 Lutfi, *Âsafnâme*, 247.

124 Benzer biçimde Celâlzâde Mustafa da *Meâsir*'inde Süleyman'ın hükümdarlığının son dönemlerinde devlet işlerinin gidişatıyla ilgili kaygılarını dile getirmiş ve Selim'i ideal bir sultan, dönemini de ideal bir çağ olarak betimleyerek dolaylı biçimde artık yaşlanan Süleyman'ı eleştirmişti. *Meâsir*'in yazıldığı tarih bağlamında yeniden değerlendirilmesiyle ilgili yetkin bir çözümleme için bkz. Şahin, *Empire and Power in the Reign of Süleyman*, 178-185 [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar, 207-213].

etmişti.¹²⁵ Ancak Lutfi Paşa'ya göre, her ikisi de sonunda hak ettikleri cezayı almış, sultanın hışmına uğrayarak idam edilmişlerdi. *Âsafnâme*'de bu kişilerin bir zamanlar sultanın güvenini kazanmış olduklarının belirtilmesi, Süleyman'ın yüksek makamlara doğru kişileri getirmediğine ve aşırıya kaçmalarını engelleyemediğine yönelik dolaylı bir eleştiri olarak yorumlanabilir. *Âsafnâme*'nin genel tonundan anlaşılacağı üzere, Lutfi Paşa Süleyman'ın bazı devlet adamlarına iltimas geçmesini, böylece Osmanlı hükümdarları ile kulları arasındaki sınırları belirleyen yerleşik kuralları görmezden gelmesini onaylamıyordu.

Selim ile Süleyman karşılaştırmalarında Selim'in yeğlenmesi bu kadarla kalmaz. Lutfi Paşa, Selim'in hükümdarlık döneminde yalnızca bir kere halktan olağanüstü vergi almasına karşılık, Süleyman'ın daha sık vergi salıp halkı gereksiz yere sıkıntıya soktuğunu ima eder.¹²⁶ Belki daha önemlisi, yazar devlet hazinesinden söz ederken, Süleyman'ın tahta çıktığı sırada devlet gelirlerinin giderlerle başa baş olduğunu söyleyerek Selim'in denk bir bütçe bıraktığını belirtir.¹²⁷ Lutfi Paşa da, 1539'da sadrazamlığa getirildiğinde hazineyi perişan durumda ve açık verir halde bulunduğunu söyleyerek en azından kendi devreye girmeden önce Süleyman'ın hazineyi etkili biçimde yönetemediğini ima eder.¹²⁸

Lutfi Paşa'nın da, Mustafa Âli gibi Selim'i yalnızca Süleyman'dan değil, önceki bütün Osmanlı sultanlarından daha üstün bulduğu anlaşılır. Bunun en açık (ama oldukça kalıplaşmış) bir ifadesine *Âsafnâme*'de rastlanır; bu eserde Selim "selâtinün akl-ü-izân ve adl-ü-ihsân ile ekremidir hâdimü'l-harameyn olmak saâdetine vâsıl ve azîz-i Mısır olmağa nâil olmuş şahib-kırândur" sözleriyle tanımlanır.¹²⁹ Lutfi Paşa *Tevârih-i âl-i Osmân* adlı

125 Lutfi, *Âsafnâme*, 251.

126 Lutfi, *Âsafnâme*, 251-252.

127 Lutfi, *Âsafnâme*, 250. Süleyman'ın Selim'den devraldığı durumla ilgili olarak ayrıca bkz. Lutfi, *Tevârih*, 243. Bundan on yıllarca sonra yazan Mustafa Âli de benzer biçimde gelirler ile giderler arasında sağlıklı bir denge tutturulmasının ne kadar önemli olduğunu belirtmiş ve daha da ileri giderek, bunun Allah'ın Osmanlı hanedanına özel olarak bahsettiği altı armağandan (*mevhibe*) biri olduğunu söylemişti. Âli'nin Osmanlıları diğer hanedanlardan ayıran bu ilahi armağanlarla ilgili görüşleri için bkz. Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 38-39/122-123.

128 Lutfi, *Âsafnâme*, 250.

129 Lutfi, *Âsafnâme*, 249: "Aklı ve kavrama yetisi açısından olduğu kadar, adil ve merhametli olmasıyla da sultanlar içinde en yücesi ve Mekke ve Medine'nin Hizmetkârı ile Mısır Sultanı unvanlarını kazanma

bir başka ünlü eserinde de Selim'in üstünlüğünü daha kendine has bir üslupla yansıtmıştı.¹³⁰ Burada kendine "server-i devrân"¹³¹ (devrin önderi) denen Selim, Osmanlı hanedanından çıkan en seçkin "müceddid" (dinin yıpranmış bazı kurallarını yenileyen) diye tanımlanmıştı.¹³²

SONUÇ: İDEAL SELİM'İ YARATMAK

Bernard Guenée, "İdeal prens ezeli ve ebedi bir ihtiyaçtır" der ve o ideal prene yüklenen özel niteliklerin, onun yüceltilmiş imgesinin yaratıldığı çağın ürünü olduğunu belirtir.¹³³ Bu bölümde görüldüğü gibi, Osmanlı nasihatname yazarları, imparatorluğun karşılaştığı sorunlarla mücadele edebilecek örnek bir hükümdar yaratabilme çabasıyla sık sık Selim'i hem Safevileri, hem de Memlukları yenen bir savaşçı sultan; devletin gereksinimlerini iyi bilen ve onları çözümüyle becerisince sahip anlayışlı bir yönetici; zengin tüccardan varlıkları oranında devletin askeri faaliyetlerine mali katkıda bulunmalarını talep eden eşitlikçi bir vergi düzenleyicisi; döneminde devlet gelirlerinin giderlerinden fazla olduğu, hesap kitap bilen; âlimlere danışmaya Büyük İskender ve Hz. Muhammed gibi değer veren biri olarak göstermeye çalışmışlardı. Bu niteliklerden bazıları başka Osmanlı hükümdarlarına da uyarlanan basmakalıp övgüler olsa da, nasihatname yazarları için Selim ayrıcalıklı bir konumdaydı. Bu bölümde yapılan tema bazlı inceleme, Selim'in idealize edilmiş imajının zaman ve mekândan bağımsızmış gibi görünmesine yol açsa da, bu imajın yaratılması kesinlikle tarihi bir süreçti. Aslında nasihatname yazarlarının temel odak noktası idealize edilmiş bir geçmiş değil, kendi dönemleriydi; Selim'in idealize edilmiş bir hatırasını yaratmak da, hesaplanarak titizlikle uygulanan bir planın neticesi değil, amaçlanmamış bir sonuçtu.

mutluluğuna ermiş bir sahib-kırandır." 1675'te yazan Hezârfen Hüseyin de benzer bir görüş yansıtır. Bkz. *Telhîs*, 183: "Hüsrevân-ı cem-şâhân-ı saâdet-destgâh içinde nesl-i Osmân-ı cennet-âşiyândan mezbûr Sultân Selim Hân mânendi bir pâdişâh-ı bülend-şân gelmiş degildir." (Yeri cennet olan Osman'ın soyundan gelen hükümdarlar arasında adı geçen Sultan Selim Han'a benzeyen yüce itibara sahip başka bir padişah yoktur.)

¹³⁰ *Tevârih* nasihatname türünde bir eser olmamasına karşın, Lutfi Paşa'nın Selim'i diğer Osmanlı hükümdarları arasında ayrıcalıklı bir yere koyduğunu gösterebilmek için burada kısaca ele alınmıştır.

¹³¹ Lutfi, *Tevârih*, 211.

¹³² Bu konunun tarihi önemine ş. Bölüm'de değinilecektir. Lutfi Paşa'nın değindiği diğer iki müceddid hükümdar Osman Bey ile I. Mehmed'dir (hd. 1413-1421). Bkz. Lutfi, *Tevârih*, 147-153.

¹³³ Guenée, *States and Rulers in Late Medieval Europe*, 69.

Saltanat yılları hak ve adaletin egemen olduğu bir dönem olarak hatırlanan Selim gibi tarihi açıdan tartışmalı bir kişinin en önemli Osmanlı hükümdarı olarak alkışlanmasının birkaç nedeni vardır. İlki, Osmanlı metinlerinin bu özel türünün yeşerdiği dönemin tarihi bağlamıyla ilgilidir. Selim'e meşru bir imaj yaratılmasını sağlayan Selimnâme literatüründen farklı olarak nasihatnameler, farklı toplumsal ortamlardan gelen ve 16. yüzyıl ortalarından itibaren ortak bir "gerileme" bilinci geliştiren Osmanlı devlet adamlarına, bürokratlarına ve ulemaya, içine düştükleri kriz döneminde kendilerini ifade edebilecekleri çok yönlü bir yazı şablonu sunabiliyordu.¹³⁴ Bu hızlı dönüşüm yaşamın bütün alanlarında görüldüğünden Osmanlı entelektüelleri devletin ve toplumun karşı karşıya kaldığı sorunlarla ilgili düşüncelerini nasihatnameler aracılığıyla dile getirmişler ve yaşadıkları dönemdeki "yozlaşma"yı, gitgide daha çok idealize edilen bir geçmişle karşılaştırmışlardı. Bu düşünsel süreç yalnızca oldukça pragmatik, ama kesin olmayan bir Osmanlı "klasik" çağ anlayışının kavramsallaştırılmasına değil, aynı zamanda geçmişteki Osmanlı hükümdarlarının bazı önemli başarılarının seçilerek hatırlatılmasına da yaradı; bunlar arasında "eşitler arasında birinci" (*primus inter pares*) olduğu düşünülen Selim'e en üst statü uygun görülmüştü. Adaletten yoksun bir "bugün" ile cennet gibi bir "geçmiş"i kıyaslama eğiliminde olan çoğu nasihatname yazarı, bazı tartışmalı kurumsal gelişmelerin I. Süleyman döneminde kök saldiğını söyleyerek, Selim'in hükümdarlık dönemini saf, "klasik" Osmanlı kurumlarının hâlâ üstünlüğünü koruduğu son çağ olarak niteliyorlardı.¹³⁵

Selim'in idealize edilmiş bileşik imajının boyutları, Osmanlı yazarlarının nasihatnamelerini ürettikleri tarihi bağlama sıkı sıkı bağlıydı. Selim'in sık sık ulemaya ve nitelikli devlet adamlarına danışmasını öven

134 16. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı entelektüelleri arasında gelişen "gerileme bilinci"yle ilgili olarak bkz. Kafadar, "The Question of Ottoman Decline" ve "The Myth of the Golden Age." 16. ve 17. yüzyıllar arasında tarihçiler ile nasihatname yazarlarının toplumsal niteliklerinde meydana gelen değişimler için bkz. Hagen, "Afterword: Ottoman Understandings of the World in the Seventeenth Century," 252-255.

135 Örnek olarak, Koçi Bey'in 1631'de IV. Murad için kaleme aldığı reform risalesinde, I. Süleyman'ın hükümdarlığı sırasındaki "kargaşa"yı (*ihtilâl*) ele alan bölüm gösterilebilir. Burada imparatorluk düzeninin bozulmasına neden olarak, padişahın divan toplantılarına katılmama kararı, teamüllere aykırı olarak İbrahim Paşa'yı sadrazamlığa getirmesi ve sonraki sadrazamı Rüstem Paşa'nın devlete ait topraklarda iltizam sistemini başlatması gösterilir. Bkz. Koçi Bey, *Risâle*, 81-82/96-99.

iki nasihatnamenin Mustafa Âli ile ismi bilinmeyen bir dirlik sahibine ait olması hiç de rastlantı değildir, çünkü iki metin de büyük olasılıkla aynı zamanda, en önemlisi mutlak yönetimi ve hedefleri olduğu için ağır eleştirilere hedef olan III. Murad döneminde yazılmıştı. Selim'in kanun bilincini ve liyakate dayalı stratejilerini vurgulayan eserler de aynı şekilde 16. yüzyılın ikinci yarısında, erken modern bir imparatorluğun yaratılma sürecinin, askeri, idari ve bürokratik yapının genişletilmesini gerektirdiği bir çağda kaleme alınmıştı. Bu süreç, gitgide daha çok sayıda kişinin oldukça merkeziyetçi bir imparatorluk aygıtının ezici gücüne dahil edilmesini gerektirmişti. Kâtiplerin, bürokratların, kadıların ve askerlerin istihdamında geleneksel yöntemler, yüceltilmiş örf ve âdetler temel alınıyordu. Osmanlı devleti ile en yakın rakipleri Safevi ve Habsburg imparatorlukları arasındaki güç dengelerinin o sıralarda değişmeye başlaması da, I. Süleyman'ın hükümdarlığının özellikle ikinci yarısından itibaren bir açmaza yol açmıştı. Savaşlar artık daha uzun sürüyor, kesin zaferler daha seyrek kazanılıyordu. İmparatorluğun coğrafi genişlemesi artık sınırlıydı; gelirlerde dalgalanmalar ya da azalmalar oluyor, mali ve askeri sorunlar iç içe geçiyordu. Olağandışı durumlar, olağandışı çözümler gerektiriyor, imparatorluğun bütün idari-bürokratik yapısı içinde istihdamı ve terfileri düzenleyen yerleşik kurallar ve ölçütlerden bazılarından vazgeçilirken, yerme amacıyla "bidat" olarak adlandırılanlar dahil yeni yöntemler ve uygulamalar devreye giriyordu. Eserlerini işte tam da bu bağlamda kaleme alan Lutfi Paşa ve Mustafa Âli gibi yazarlar, Selim'i kanun bilincine sahip, liyakati esas alan bir sultan olarak tanımlamışlardı. Nasihatname yazarlarını topluca Selim'i en önde gelen Osmanlı sultanı olarak idealize etmeye yönelten, diğer Osmanlı yazarlarını da onun takdir-i ilahi niteliklerini ağıdalı bir dille anlatmalarına yol açan yine bu fırtınalı dönüşüm süreciydi.

SELİM, TAKDİR-İ İLAHİYLE TAHTA ÇIKAN HÜKÜMDAR

Selim, Ridaniye Muharebesinden (22 Ocak 1517) kısa bir süre önce Memluk Sultanı Tumanbay'a (hd. 1516-1517) yazdığı bir mektupta ilahi bir kaynaktan kaderiyle ilgili müjdelere aldığını iddia ediyordu: "Bana Büyük İskender gibi Doğu'nun ve Batı'nın hâkimi olacağım açıklandı. [...] Sen, alınıp satılan bir Memluksun, hükmetmeye uygun değilsin. Ben yirmi göbekten hükümdarlar kuşağından gelen bir melikim." Selim'in mesajının ana fikri, kendi soylu köklerinin, ataları köle olan Tumanbay'ınkinden üstün olduğuydu. Selim, Osmanlı hanedanının dokuzuncu hükümdarıydı; dolayısıyla "yirmi göbekten hükümdarlar kuşağı"na gönderme yapmasının amacı kuşkusuz Osmanlı soyunun uzun geçmişi kadar, atalarının köklerinin Oğuz Türklerine uzandığını da hatırlatmaktı.

Ancak aradan daha bir yıl bile geçmeden Selim, *Kânûnnâme-i Niğbolu*'nun Farsça önsözünde kendini oldukça farklı sundu. Mısır'ın Osmanlılara bağlanmasından sonra kaleme alınan bu resmi belge Selim'e Arap topraklarının fatihi olarak "*müeyyed min Allâh*" (Allah tarafından teyid edilen), "sahib-kıran" ve "*zıllullâh*" (Allah'ın gölgesi) diye hitap ederek onun kutsallığına göndermede bulunuyordu.² Burada kullanılan sıfatlar Selim'in kendini temsil biçiminin önemli ölçüde değiştiğini gösterir. Selim, Tumanbay'a yazdığı mektupta yalnızca tek bir hükümdara, Memluk sultanına karşı üstünlük iddiasında bulunmuştu. *Kânûnnâme*'nin önsözünde ise sahib-kıran olarak atıfta bulunduğu evrensel egemenlik iddiasını, *zıllullâh* ve *müeyyed min Allâh* sıfatlarıyla, yani takdir-i ilahiyle bütün Müslüman hükümdarlardan üstün olduğu vurgusuyla birleştiriyordu. Selim'in birden bire böyle kibirlenmesi ve hükümdarlığının ilahi doğasına yaptığı doğru-

1 İbn İyâs, *Badâi al-zuhûr* (Salmon baskısı), 91. I. Selim ile Memluk hükümdarları arasındaki diplomatik yazışmalar için bkz. Yüksel Muslu, *The Ottomans and the Mamluks*, 176-180 [Osmanlılar ve Memluklar, 226-230]; Kerslake, "The Correspondence between Selim I and Kânsûh al-Gawrî."

2 Bkz. BOA, Maliyeden Müdevver 11 (*Sancak-ı Niğbolu Mufasssal Defteri*), 1b. Geç 16. yüzyıl tarihçisi Mustafa Âli'nin (karşımıza daha çok "*müeyyed min ind Allâh*" olarak çıkan) bu terimle ilgili sözleri için bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 279-281 [Tarihçi Mustafa Âli, 290-291].

dan göndermelerin artması hiç de rastlantı değildi. Aslında bir yıl arayla yazılan iki metin arasındaki bu farkı yaratan en önemli etmen, iki belgenin yazılış bağlamlarından kaynaklanıyordu; Selim'in mektubu Mısır'ın fethinden önce, *Kânûnnâme*'ye hemen sonrasında kaleme alınmıştı.

Selim'in resmi unvanlarını oluşturan öğeler, onun rakipsiz bir Sünni Müslüman sultan ve dünya egemenliğini elinde tutan bir hükümdar olarak eşsiz konumunu vurgulasa da, 16. yüzyıl Avrasyası bağlamında böyle bir yücelik iddiası istisna değildi. Nitekim Selim, rakip siyasi teolojiler aracılığıyla evrensel egemenlik iddiası yarışında olan erken modern Avrasya hükümdarlarının oluşturduğu geniş bir camiaya mensuptu.³ Selim'in Şah İsmail (hd. 1501-1524) karşısında kazandığı zafer ve Arap topraklarını fetihmesi, 16. yüzyıl boyunca Avrasya imparatorlukları arasındaki dinamikleri belirleyen birbirine bağlı çekişmelerin de altyapısını oluşturmuş, sonuçta Osmanlıların Habsburglarla evrensel egemenlik ve bölgesel genişleme, Safevilerle "gerçek İslam" ve bölgesel genişleme, Portekizlerle de Hint Okyanusu'nda üstünlük ve evrensel egemenlik alanlarındaki rekabeti artmıştı. Selim'in askeri başarıları, Osmanlı Devleti'nin Avrasya siyasi-kültürel arenasına dahil olmasına doğru atılan önemli adımlarından biri olmuş, böylece Osmanlı tarihi de, Avrasya kıtası boyunca uzanan erken modern imparatorlukların "bağlantılı tarihleri"nin bir parçası haline gelmişti.⁴

BAĞLANTILI TARİHLER, İLİŞKİLİ KAVRAMLAR: BİNYILCILIK, MEHDİCİLİK VE YAKLAŞAN KIYAMET

Sanjay Subrahmanyam, erken modern Avrasya imparatorlukları tarihlerinin "ayrı ve karşılaştırılabilir değil, ama birbiriyle bağlı" olduğunu belirterek, İber Yarımadası'ndan Hindistan ve ötesine kadar uzanan kültürel bölgelerin birbirlerine bağlı ve geçirgen olduklarını vurgular.⁵ Subrahmanyam birleşik bir Avrasya'nın biçimlenmesinde değerli metallerin, askeri

3 16. yüzyıl Avrasyası bağlamında Habsburg ve Osmanlı devletlerinin emperyal ihtirasları ve evrensellik iddialarıyla ilgili olarak bkz. Ağoston, "Information, Ideology, and Limits of Imperial Policy," özellikle 97-99.

4 Bu terimi Sanjay Subrahmanyam'dan ödünç aldım. Bkz. Subrahmanyam, "Connected Histories." Avrasya'daki kültürel bölgelerin birbirleriyle olan bağlantıları için ayrıca bkz. Fletcher, "Integrative History."

5 Subrahmanyam, "Connected Histories," 748. Ayrıca bkz. Subrahmanyam, "Turning the Stones Over."

teknolojilerin, misyonerlerin ve bürokratlar ile entelektüel seçkinlerin dolaşımının önemini kabul etmekle birlikte, özellikle düşünce ve kavramların yaygınlaşması üzerinde durur. Portekizlerin, Habsburgların, Osmanlıların, Safevilerin ve Babürlülerin birbirine rakip dünya egemenliği iddialarını –ve bu iddiaları dile getirmek için kurguladıkları rakip siyasi teolojileri– çözümlleyen Subrahmanyam, erken modern çağda Avrasya'nın tamamında binyılcı, mehdici ve kıyamete ilişkin beklentilerin de yaygın olduğuna işaret eder.

Bu tür düşüncelerin 15. ve 16. yüzyıllarda Akdeniz havzasının bütününe yayıldığını gösteren araştırmalar yalnızca Subrahmanyam'ın görüşlerini desteklemekle kalmaz, aynı zamanda söz konusu düşüncelerin siyasi sınırları, toplumsal sınıfları, dini grupları ve cinsiyet çizgilerini aşarak, birbirlerinden çok farklı bireyler tarafından da paylaşıldığını gösterir. Rönesans Floransa'sında Hristiyanlığın kendini yenilemesi gerektiğini söyleyen ve evrensel barış isteyen sofu Dominiken keşiş ile kıyametten de dem vuran bir din ve kozmografya metni kaleme almış Osmanlı yazar binyılcılık ve kıyamet konjonktüründe birbirlerine bağlıydılar; “sapkın” dini düşünceleri olan Montereale'den (İtalya) bir değirmenci ile II. Felipe (hd. 1581-1598) İspanyasında geleceği rüyasında gören bir kâhin kadın da öyle.⁶ Dolayısıyla 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı siyasi-dini düşünce dünyasının da Akdeniz havzasında yaygın olan binyılcılıktan ve evrensel dini-ideolojik akımlardan haberdar olmaması mümkün değildi.

16. yüzyıl Osmanlı siyasi teolojisi kuşkusuz Batı Akdeniz'deki Hristiyan devletlerin emperyal ideolojileriyle diyalog içinde gelişmişti; ama daha çok Osmanlıların İslam dünyasındaki benzerleri olan İran Safevi ve Hint Babür imparatorluklarının ideolojilerini çağrıştıırıyordu. Kathryn Babayan, bir yandan Safevi şeyhlerinin müritlerinin Safevi şahlarının tebaasına dönüşüm sürecini irdelerken, bir yandan da Safevi hükümdarlarının 16. yüzyıl boyunca kendilerini dini-siyasi biçimlendirişlerindeki mehdici boyutun

6 Popüler püriten vaiz ve peygamber Girolamo Savonarola'nın (ö. 1498) yaşamı ve dini görüşleriyle ilgili olarak bkz. Weinstein, *Savonarola and Florence*. Yazıcıoğlu Ahmed Bican (ö. 1465'den sonra) ve kâinatla ilgili yazdığı *Dürr-i meknûn* (Saklı İnci) hakkında bkz. Kaptein, *Apocalypse and the Antichrist Dajjal in Islam*. Öğrenim görmemiş, ama şaşırtıcı derecede çok okumuş değirmenci Domenico Scandella'nın (“Mennochio”, ö. 1599) entelektüel evreni hakkında bkz. Ginzburg, *The Cheese and the Worms* [Peynir ve Kurttlar]. Lucrecia de León'un (ö. 1595'ten sonra) kehanetleri ve kişisel ve siyasi sonuçları hakkında bkz. Kagan, *Lucrecia's Dreams*.

gitgide azaldığına dikkat çeker.⁷ Babayan'ın erken modern binyılcılık bakış açısını "daha geniş bir Osmanlı, Safevi ve Babürlü kültürel yapısının bir parçası" olarak kavramsallaştırmasını izleyen Azfar Moin de, 16. ve erken 17. yüzyıl Babür kutsal hükümdarlık anlayışını irdelediği çalışmasında, Safeviler ile Babürlülerin siyasi-kültürel dünyalarının birbirine "tasavvuf ve binyılcılık motiflerine dayalı ortak bir hükümdarlık düzeni" aracılığıyla bağlı olduklarını vurgular.⁸ Erken modern Müslüman imparatorluklarının karşılaştırmalı olarak ele alınmasını büyük bir ustalıkla savunan Babayan ve Moin, 16. yüzyıl Safevi ve Babür hükümdarlarını, tartışmasız erken modern Avrasya ortamına, yani binyıl, mehdi ve gitgide yaklaşan kıyamet konusundaki duyarlılığının öne çıktığı bir kültürel bağlama oturturlar.

Erken modern Avrasya'da binyılcı dini-ideolojik dünya görüşünün önemi ve hükümdarlık ile kudsiyet (iddiaları) arasındaki girift ilişki, Osmanlı tarihçileri tarafından da irdelendi. Barbara Flemming, Stéphane Yerasimos, Laban Kaptein ve Cornell Fleischer gibi araştırmacılar sayesinde 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı bağlamında binyıl, mehdi ve kıyamet konusundaki duyarlıklar üzerine yapılan eleştirel bilimsel çalışmalar gitgide artıyor.⁹ Örneğin Yerasimos, Konstantinopolis'e odaklanmış Osmanlı kıyamet anlatıları üzerine yoğunlaşmıştı.¹⁰ Bizans ve İslam gelenekleri arasında kıyamete ilişkin imge alışverişinin, apokaliptik düşüncenin Osmanlı çeşitlemelerinin ortaya çıkışındaki önemine değinen Yerasimos, bu dini ve düşünsel geleneklerde Konstantinopolis'in düşüşünün, "kıyamet işaretleri"nden biri olarak öne çıktığını belirtir. Yerasimos, Konstantinopolis'in Bizans/Hristi-

7 Bu konularla ilgili olarak bkz. Babayan, *Mystics, Monarchs, and Messiahs*; "The Waning of the Qizilbash" ve "The Cosmological Order of Things in Early Modern Safavid Iran."

8 Bkz. Babayan, "The Cosmological Order of Things in Early Modern Safavid Iran," 248; Moin, *The Millennial Sovereign*, 1.

9 Özellikle bkz. Flemming, "Der Gâmi ül-Meknûnât" ve "Sâhib-Kırân und Mahdi;" Yerasimos, *La fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les traditions turques*; Fleischer, "Ancient Wisdom and New Sciences," "Mahdi and Millennium," "Shadows of Shadows," "Seer to the Sultan" ve "The Lawgiver as Messiah;" Kaptein, *Apocalypse and the Antichrist Da'jal in Islam*; Şahin, "Constantinople and the End Time." Bu temaların III. Murad döneminde yeniden canlanmasıyla ilgili olarak bkz. Felek, "(Re)creating Image and Identity," Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 245-249 [Sarayın İmgeleri, 307-312].

10 Konstantinopolis'in Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinin apokaliptik önemiyle ilgili olarak bkz. Yerasimos, *La fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les traditions turques*; Şahin, "Constantinople and the End Time." Çeşitli makaleler için ayrıca bkz. Yerasimos ve Lellouch (ed.), *Les traditions apocalyptiques au tournant de la chute de Constantinople*.

yan ile Osmanlı/Müslüman kıyamet kavramlarını birbirine kenetleyen bir mekân olduğunu ispatlayabilmek için, Osmanlı mutasavvıflarından Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân'ın (ö. 1465'ten sonra) eserlerine özel bir ilgi gösterir. Yazıcıoğlu, *Dürr-i meknûn* (Saklı İnci) adlı kozmoğrafya kitabında, Konstantinopolis'in kuruluş efsanesini aktarırken, sonradan Osmanlı payitahtı olacak bu şehri lanetli bir yer olarak betimlemişti. Uğursuz bir zamanda inşa edilen şehir gerçekten de talihsiz ve felaketlerle dolu tarihi boyunca defalarca veba salgınları, savaşlar ve depremler yaşamıştı.¹¹

Kaptein, Yerasimos'un tersine, Ahmed Bîcân'ın yazılarındaki eskatolojik malzemenin zaman dışı ve birbiriyle değiştirilebilir nitelikte oluşunu vurgular. Dolayısıyla, yalnızca Bîcân'ın ve eserlerinin "apokaliptikleştirilmesi"ne karşı çıkmakla kalmaz, aynı zamanda daha genel olarak Osmanlıların fikir ve din alanındaki geleneklerinin, 15. yüzyıl ortalarında canlanan apokaliptik havanın etkisinde kaldığı görüşünü de reddeder.¹² Kaptein'in Ahmed Bîcân'ın apokaliptik bir zihniyete sahip olduğu varsayımına yönelik eleştirisine karşılık, Flemming ve Fleischer binyılcı ve mehdici düşünceler ile kıyamet beklentilerinin 16. yüzyıl içinde, özellikle de I. Süleyman (hd. 1520-1566) döneminde canlandığını ikna edici biçimde savunurlar. Flemming genel olarak, Mevlânâ İsmâ (etk. 1530'lar) adlı bir kadı tarafından 1529'da kaleme alınan *Câmiü'l-meknûnât* (Gizli Şeylerin Özeti) başlıklı eskatolojik bir risaleye odaklanırken, Fleischer Osmanlıların binyılcılık, mehdicilik ve kıyametle ilgili çeşitli sözlerini, Süleyman çağının birbiriyle ilişkili iki kapsamlı süreci bağlamında, Osmanlıların emperyal ideolojisini geliştirdikleri ve Habsburg, Osmanlı ve Safevi devletleri arasında imparatorluklar arası bir rekabetin yaşandığı bir zeminde incelemiştir.¹³

11 Ahmed Bîcân, *Dürr-i meknûn*, 457-458. Ahmed Bîcân'ın kıyamet anlayışı içinde Konstantinopolis'in yeri ve fethiyle ilgili olarak bkz. Şahin, "Constantinople and the End Time," 339-350; Yerasimos, *La fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les traditions turques*, 69. Konstantinopolis'in fethi sırasında Osmanlılar arasında dolaşan kıyamet spekülasyonları hakkında bkz. Emecen, *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, 3. Bölüm, özellikle 62-65. Ahmed Bîcân'ın zihin dünyası üzerine bkz. Kaptein, *Apocalypse and the Antichrist Dajjal in Islam*. Osmanlı tarih yazımında 1509 İstanbul depremiyle ilgili anlatılanlar için bkz. Çıpa, "The Lesser Day of Resurrection."

12 Kaptein, *Apocalypse and the Antichrist Dajjal in Islam*, 138.

13 Bkz. Flemming, "Der Gâmi ü'l-Meknûnât," "Sâhib-Kırân und Mahdî;" Fleischer, "Ancient Wisdom and New Sciences," "Mahdi and Millennium," "Shadows of Shadows," "Seer to the Sultan" ve "The Lawgiver as Messiah."

Bu bölümde yapılan çözümlemede Flemming ile Fleischer'in öncü çalışmalarından yararlanıldı. İkisinin Süleyman çağında biçimlenen imparatorluk ideolojisiyle ilgili öne sürdükleri savlar, I. Selim'in metinsel ikonografisiyle ilgili tartışmalar için de geçerlidir; zira bu padişahın ölümünden sonraki tarihyazımında takdir-i ilahiyle tahta çıkan bir hükümdar olarak betimlenmesi, I. Süleyman'ın 46 yıllık saltanatı sırasında başlayan bir süreçti. Flemming ile Fleischer I. Süleyman'a odaklanırlar; bu bölümde ön planda olansa, her şeyden önce evrensel egemenliğe talip, ilahi vekâletle hüküm süren bir hükümdar olarak hayal edildiği gösterilecek olan Selim'dir. Ardından gelen çözümleme de, Selim'in resmi imajının yaratılmasının çevresinden kopuk bir Osmanlı olgusu olmadığını, erken modern Avrasya'nın birbiriyle bağlantıları olan daha geniş siyasi-kültürel alanından beslenen bir süreç olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır.

Bu bölümde Selim'i takdir-i ilahiyle tahta çıkan bir hükümdar olarak betimleyen metinsel ikonografisinin ilk ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl geliştiği irdelenecek, Selim'in fermanlar, kanunnameler ve diplomatik yazışmalar gibi resmi belgelerde kendini nasıl tanımladığının yanı sıra, o dönemin tarihyazımında bu konuyla ilgili neler yazıldığı incelenecektir. Ayrıca Osmanlı yazarlarının geriye dönük olarak Selim'e attettikleri İslam dünyasında üstünlük, evrensel egemenlik ve kutsal hükümdarlık iddiaları, Selim'in tarihi kayıtlarda zikredilen (sahib-kıran, *zıllullâh*, *müeyyed min Allâh*, müceddid, halife, mehdi, mehdi-yi âhir-i zamân, kudret-i ilahi ve Zû'l-karneyn gibi) çeşitli unvanları üzerinden irdelenecektir. Bu metinler dikkatle incelendiğinde, Selim'in meşruiyetinin öbür dünyaya ilişkin işaretlelerinin, gerek döneminde, gerekse saltanatının öncesinde ve sonrasında rüya yorumları ve remil atma yoluyla yaygınlaştırıldığı görülür. Zaman içinde Selim'in ilahi vekâleti ve saltanatının kudsiyetine yapılan göndermeler öylesine yaygınlaşmıştı ki, Selim "ricâl-i gayb"dan mesajlar alma, geleceği önceden haber verme ve rüyaları doğru yorumlama gibi "kerametler"i olan bir evliya gibi betimlenir olmuştu.

Selim 17. yüzyıl Babürlü ve Safevi sultanlarından farklı olarak kendine evliyalık vasıfları atfetmemiş olsa da, ölümünden sonra başkaları

ona böyle nitelikler yükleyecekti.¹⁴ Cornell Fleischer'ın iddiasının aksine, "Selim ve sarayının, dini-askeri tarikatların imgelemine kullanarak Osmanlı hükümdar imgesini mehdici bir modele uydurma sürecine katılmış olduklarına dair" o dönemden kalan kesin bir yazılı kanıt yoktur.¹⁵ Ayrıca Selim'e atfedilen mehdilik, kâhinlik iddialarının tümüne, oğlu I. Süleyman döneminde ve sonrasında yazılan eserlerde rastlanmasından ötürü, bu bölümde bunların büyük ölçüde Selim sonrası dönemde ortaya çıktığı kanıtlanmaya çalışılacaktır. Daha da önemlisi, Selim'in sahib-kıran olarak İslam dünyasındaki üstünlük ve evrensel egemenlik iddialarının, dönemin ideolojik, dini ve düşünce akımlarından bağımsız olmadığına, özellikle Safevilere (1514) ve Memluklara (1516-1517) karşı kazanılan zaferlerden sonra ele geçirilen Arap ve Safevi topraklarındaki Müslüman çoğunluk düşünüldükçe dile getirildiğine dikkat çekilerek, bu tarihi ortamın Selim'in ölümünden sonraki imajı üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Son olarak da, Selim'in bileşik imajının bütün öğelerinin 16. yüzyılda Akdeniz havzası ve bütün Avrasya'da geçerli olan dini ve ideolojik akımları yansıttığı gösterilecek, ayrıca Osmanlı dünyasının dahil olduğu bu coğrafi-kültürel bölgelerin birbirleriyle olan yakın bağlarına bir kez daha değinilecektir.

HÜKÜMRANLIK VE ÖBÜR DÜNYADAN GELEN MEŞRUIYET İŞARETLERİ

Erken modern çağda Osmanlılar egemenliğin hanedan üyelerine takdir-i ilahiyle bağışlanmış bir ayrıcalık olduğunu düşünüyorlardı. Egemenliği

14 Sadeddin belki de Selim'in alçakgönüllülüğünü vurgulayabilmek amacıyla onun böyle bir iddiası olmadığını belirtmişti. Bkz. Sadeddin, *Selimmâme*, 609: "Abâ-vü-ecdadımız vilâyetden behremendlerdi. Kerâmetleri vardır. İçlerinde hemân biz anıları benzedük (Atalarımızın ve dedelerimizin emrişlikte payları vardı. Mucizeler yarahlardı. Aralarında yalnız biz onlara benzedik)."

15 Cornell Fleischer, Lutfi Paşa'nın *Tevârîh*'indeki bir göndermeye dayanarak, Selim'in Osmanlı devlet adamlarından oluşan bir camianın manevi lideri olduğu imajını yaratmaya çalıştığını belirtir. Lutfi Paşa'ya göre Selim, Safevi hükümdarı Şah İsmail'e karşı sefer hazırlıkları içindeyken, vezirlerine "benim cân-ü gönülden müridlerim" diye hitap etmişti. Selim'in vezirlerine ve komutanlarına "mürid" diye hitap etmesi özellikle önemliydi, çünkü Kızılbaşlar da hem Safevi devletinin siyasi lideri, hem de Safevîlerin ruhani önderi olan İsmail'in müridleri olarak anılıyorlardı. Dönemin tarih kaynaklarına göre 1511 Şahkulu Ayaklanması'na katılan Kızılbaş ileri gelenleri Tebriz'e ulaştıklarında ruhani önderlerinin önünde secdeye varmışlardı ("uluları ve reisleri Şâh İsmâile secde itdiler"). Lutfi Paşa'nın tarihini Selim'in ölümünden neredeyse 30 yıl sonra yazdığı düşünülürse, Selim'e yapılan bu göndermenin Selim döneminin bir gerçeği olmanın çok, Süleyman çağına özgü bir hassasiyetin yansıması olduğunu düşünmek yana olduğunu belirtmek isterim. Bkz. Lutfi, *Tevârîh*, 198; Anonim, *Tevârîh* (Azamat baskısı), 133; Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 164.

kutsal bir otorite kaynağı ile hükümdarın kendi “kut”una bağlayan Orta Asya kaynaklı Türk-Moğol siyasi gelenekleri doğrultusunda, Osmanlı hanedanının bütün erkek üyelerinin doğuştan karizma ve kut sahibi oldukları varsayıldı. Babadan oğula geçen ilahi yönetim hakkına sahipti hepsi, dolayısıyla hepsi teorik olarak tahta çıkabilir, saltanatları da meşru olurdu.¹⁶ Osmanlı hanedanının bütün erkek üyelerinin saltanatının meşru olacağı varsayıyordu; ne var ki belirli bir anda yalnızca biri bütün imparatorluğu yönetecek ilahi vekâlete sahip olabilirdi. Bu nedenle taht üzerine hak iddia edenler çoğu kez Allah’ın lütfunu kazanmak için birbirleriyle mücadeleye girişirlerdi. Böylesi saltanat mücadelelerinin sonucunu belirleyen takdir-i ilahi olduğu düşünülmeyle birlikte, hiç kimse Allah’ın sırlarına vâkıf değildi. Ancak bu, erken modern dönemde yaşayan Osmanlıların ilahi kararın ne olacağını önceden kestirebilmek umuduyla öbür dünyadan bir işaret almaya çalışmaktan vazgeçeceği anlamına da gelmiyordu. Tıpkı Marc Bloch’un dediği gibi “sürekli, hatta marazi olarak her türlü işarete, rüyaya ya da sanrıya [karşı] uyanık olan”¹⁷ ortaçağ Avrupa’sındaki gibi, Osmanlı hükümdarları, devlet adamları, yazarlar ve halk da rüya yorumlarıyla ve remil atarak Selim’in saltanatının meşruiyetine ilişkin ipuçları arıyor, söylendiğine göre buluyorlardı da.

SELİM’İ DÜŞTE GÖRMEK

Hz. Muhammed’in “Müminin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür” dediği rivayet edilir.¹⁸ Rüya da görülenlerin peygamber tarafından da onaylanmış oluşu nedeniyle ortaçağ ve erken modern çağ İslam toplumlarında rüyalar, rüya anlatıları ve yorumları üzerine önemli bir külliyat oluşmuştur.¹⁹ Rüyaların öbür dünyadan hakiki doğaüstü bilgi-

16 Osmanlı veraset usûlleri için bkz. Birinci Bölüm. Ayrıca bkz. İnalcık, “Osmanlılar’da Saltanat Verâseti Usûlü,” 73-82.

17 Bloch, *Feudal Society*, cilt 1, 73.

18 Bu hadisle ilgili çeşitlenmelerin listesi için bkz. Kister, “The Interpretation of Dreams,” 71n20. Rüyaların kehanetin bir parçası olarak kabul edilmesi hakkında ayrıca bkz. Von Grunebaum, “The Cultural Function of the Dream as Illustrated by Classical Islam,” 7n2. Bu İslami geleneğin, daha geniş kapsamlı Yakındoğu dinlerinin/kültürel geleneklerinin bir parçası olduğu, Babil Talmudu’nda şu benzer sözlerle ifade edilmiştir: “Bir rüya kehanetin altmışta biridir” (*Berakhot* 57b).

19 Von Grunebaum ve Cailliois’nın *The Dream and Human Societies* adlı çalışmasında İslam toplumlarında rüyaların çeşitli yönleri ile tarihi öneminin tartışıldığı makaleler yer alır. Ayrıca bkz. Lory, *Le rêve et ses interprétations en Islam*. Bu konu üzerine yapılan çalışmaların ayrıntılı listesi için bkz. Kinberg, “Interaction between This World and the Afterworld in Early Islamic Tradition,” 295n50. Rüyaların İslami

ler alabilmenin bir yolu olduğu doğrultusundaki yaygın inanç ile bunların rüyayı gören ile doğaüstü bir güç arasındaki iletişimin bir ifadesi olduğu görüşü birleşince, bu tür insani deneyimler olağanüstü bir simgesel önem kazanıyordu.²⁰ Ortaçağ İslam dünyasında rüyalar farklı mezhepler arasındaki rekabeti yansıtıyor, bir mezhebin diğerlerine üstünlüğü, birbirine rakip mezheplerin imamlarının rüyalarda nasıl görüldüğü karşılaştırılarak meşrulaştırılıyordu.²¹ Leah Kinberg'in belirttiğine göre, rüyalar da hadisler gibi yalnızca meşrulaştırıcı bir işleve sahip olmakla kalmıyor, hadisleri aktaranların güvenilirliği, hatta hadislerin içeriklerinin doğruluğu bile rüyalar aracılığıyla değerlendiriliyordu.²²

Anlaşılan rüyaların bilişsel ve açıklayıcı gücü, ne rüyayı görenler, ne de rüyanın anlatıldığı kişiler için epistemolojik bir sorun oluşturmuyordu. Hatta, İslam toplumlarının çağlar boyunca rüya yorumlarına çok düşkün oldukları, görülen rüyaları birbirinden farklı dini, siyasi ya da felsefi bakış açılarının doğruluğunun kanıtı olarak gösteren sayısız anlatıdan anlaşılmaktadır. Rüyalar da tarihyazımı gibi dönemin siyasi-ideolojik tartışmalarıyla yakından ilgiliydi. Büyük ölçüde gelecekte olacakların insanın içine doğması olarak değerlendirilen rüyalar, siyasi ve dini alanlarda özellikle etkili olabiliyorlardı. Roy Mottahedeh'nin öne sürdüğü gibi, bazı rüyalar bir hükümdar (rüyayı gören) ile Allah (rüyanın kutsal kaynağı) arasında bir egemenlik sözleşmesi barındırdıkları biçiminde yorumlanabiliyordu.²³ Mottahedeh'in bu varsayımı ortaçağ İslam tarihine dayanmakla birlikte, bir "egemenlik rüyası"nın gerçekleşecek bir hükümdarlığın mustusu olarak algılanması Osmanlı tarihyazımı bağlamında da geçerlidir. Osman Bey'in

bağlamdaki işlevlerine genel bir bakış için bkz. Green, "The Religious and Cultural Roles of Dreams and Visions in Islam." Rüyaların İslam coğrafyasında yaşayan toplumlar için önemi ve rüya yorumuyla ilgili bir ortaçağ Müslüman düşünürün görüşleri için bkz. İbn Haldûn, *Muqaddimah*, cilt 3, 103-110 [*Mukaddime*, cilt 2, 560-566].

20 Kinberg, "Interaction between This World and the Afterworld in Early Islamic Tradition." Rüyaların, İslam tasavvuf geleneği içinde iletişimsel, pragmatik ve kanıt-sal özellikleri ve bu geleneğin "rüyalar ve rüya görme ortamı aracılığıyla ısrarlı bir duyumötesi ve bireysellik ötesi bilgiye ulaşma" iddiası üzerine bkz. Ohlander, "Behind the Veil of the Unseen."

21 Kinberg, "The Legitimization of the *Madhâhib* through Dreams."

22 Kinberg, "Literal Dreams and Prophetic *Hadîs* in Classical Islam" ve "Dreams as a Means to Evaluate Hadith."

23 Mottahedeh, *Loyalty and Leadership in an Early Islamic Society*, 69-70.

“egemenlik rüyası”yla ilgili anlatıların Âşıkpaşazâde’nin yanı sıra, geç 15. yüzyıldan sonra yazılan neredeyse bütün Osmanlı tarihlerinde bulunması bunun çarpıcı bir örneğidir.²⁴

Osmanlı tarihyazımındaki rüya anlatılarının tek işlevi Osmanlı hanedanı mensuplarının egemenlikleri ve başarılarıyla ilgili kehanetlerde bulunmak değildi. Söylem olarak şaşırtacak kadar çok yönlü olan rüyalar başka amaçlara da hizmet ediyordu. Örneğin 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarındaki değişken siyasi ortamda kaleme alınan tezkirelerde ulemadan bazı kişilerin meslek seçimlerini rüyalarına dayanarak yaptıkları belirtiliyordu.²⁵ 16. yüzyıl bürokratlarının kişisel mecmualarına bakıldığında, okumuş yazmış “sıradan” Osmanlıların kişisel ve mesleki yaşamlarının yönünü belirlerken rüyalarına büyük önem verdikleri görülür.²⁶ Erken Osmanlı tarihlerinde de uç beylerinden Mihalıoğlu sülalesinin atası Köse Mihal’in din değiştirmesine yol açan bir rüyadan söz edilir. Bu rüyada Hz. Muhammed’in Köse Mihal’e görünüp onu Osman Bey’e katılmaya yönlendirmesi, peygamberin Mihalıoğlu ailesinin gazada önderlik yapmasını ve Osmanlı hanedanı karşısında ayrıcalıklı bir yere sahip olmasını uygun gördüğü biçiminde yorumlanmıştır.²⁷ III. Murad da (hd. 1574-1595) kendi imajını biçimlendirirken rüyalarından yararlanmış, kendini tasavvuf yolunda ermişlik mertebesine ulaşan kutsanmış bir mistik olarak tanımlamıştı.²⁸

Selim döneminde saraya yollanan arzuhallerde ve ölümünden sonra kaleme alınan bazı Osmanlı tarihlerinde, kendisinin hem özne, hem de nesne olarak yer aldığı rüya anlatıları bulunmaktadır. Padişahın kendisinden, bütün okuyazar Osmanlılara kadar uzanan farklı hedef kitleleri

24 Âşıkpaşazâde, *Menâkıb* (Yavuz ve Saraç baskısı), 325-327. Bu rüya ile ilgili olarak bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 29-30, 132-133; Hagen, “Dreaming Osmâns.” Fas’ta Sâdi Hanedanı’nın kurucusu Muhammed el-Kâim’e atfedilen benzer bir rüya ve bu rüyanın hanedanın siyasi gücünün ve meşruiyetinin pekiştirilmesine etkileri hakkında bkz. Yahya, *Morocco in the Sixteenth Century*, 5-6. Safevi hanedanının gelecekteki üstünlüğünü önceden haber veren rüyalarla ilgili tarihyazımından bir örnek için bkz. Quinn, “The Dreams of Shaykh Safi al-Din and Safavid Historical Writing.”

25 Bkz. Niyazioglu, “The Very Special Dead and a Seventeenth-Century Ottoman Poet.”

26 Bkz. Fleischer, “Secretaries’ Dreams.”

27 Bkz. Uruş, *Tevârîh* (Öztürk baskısı), 12; Imber, “Ideals and Legitimation in Early Ottoman History,” 142-143 [“Erken Osmanlı Tarihinde İdealler ve Meşruiyet,” 180-181].

28 III. Murad’ın “rüya defterinin” içeriği ve rüyaların kendisini tanımlamadaki rolü hakkında sırasıyla bkz. Felek, *Kitâbü’l-Menâmât* ve “(Re)creating Image and Identity.”

olan bu rüya anlatılarının her biri çok çeşitli siyasi-ideolojik bakış açıları-
nı, kişisel düşünce ve istekleri dile getiriyordu. Bazı durumlarda rüyanın
içerdiği düşünülen ilahi mesaj, rüyayı görene bir şeyh, sultan, halife ya da
Hz. Muhammed gibi saygın biri tarafından dosdoğru, çoğunlukla kelimesi
kelimesine iletilir, bazı mesajlarsa karmaşık ve zaman zaman da bir bilenin
yorumlamasını gerektiren simgelerle yüklü, oldukça anlaşılmaz olurdu.²⁹
Bu anlatıların bazıları, Osman Bey'in Aşıkpaşazâde tarafından aktarılan
"hükümdarlık rüyası"na benzer, Selim Allah'ın onayını almış ve muğlak
da olsa bir gün imparatorluğunun dünyaya hükmedeceğini önceden bilen
biri olarak betimlenir.³⁰ Diğer anlatıların kapsamı ise son derece sınırlı olup
yazan kişilerin şahsi isteklerini yansıtır, ama iki tür anlatının da sonuçta
aynı amaca hizmet ettiği görülür: Çeşitli göndermelerle Selim'in ilahi tak-
dirle tahta çıktığını göstererek saltanatını meşrulaştırmak.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde korunan birçok arzuhal, bize
Selim'in kimi tebaasının gördükleri hayırlı rüyaları sultana iletmek istemele-
rinin nedeninin yalnızca onun meşruiyetini kanıtlamak olmadığını, her biri-
nin sultan tarafından ödüllendirilmeyi de umut ettiğini gösterir. Bazı arzuhal
sahipleri bekledikleri ödül de belirtiyorlardı. Örneğin Köstendilli Ali (bugün
Kyustendil, Bulgaristan) adlı kişinin sultandan istediği şey bir aygırdı:

29 Klasik rüya tabirlerinde ilk rüya türü önermeli (ya da kelimesi kelimesine), ikincisi de mecazi (ya da simgesel) olarak tanımlanır. Bizans öncesi Artemidorus tarafından yapılan rüya tabirlerindeki bu ayırımla ilgili bkz. Oberhelman, *Dreambooks in Byzantium*, 22.

30 Örneğin bkz. İdris isimli birinin Selim'e hitaben kaleme aldığı arzuhal, TSMA E.9970 (E.939/86): "Sultânımın üzerine müteallik bir vâkıa gördüm. Geçen yıl Safer ayının on beş gününde cuma gün namâz vaktinden öndin bir orta boylu ak sakallı kişi dülbendi ve giydiği yaşıl sultanımın önünde bir sininin içinde bir çirâğ komuş. Ammâ bu sini ve çirâğ gümüşden ve altından degül bir ak nesneden. Sininin kenârında ak güller derilmişdür bitüb turur. Çirâğın büyüklüğü ziyâde yücâdur. Leylen ve nehâren yanar. Her memlekete şulâsi tokunur. Şimdiki halde gene bu Safer ayında cuma gicesi bi'ay-nihî gene ol gördüğüm vâkıa gibi görüb vâkı-i hâli sultânıma tesvid olunub ilâm olundu. Bâki fermân sultanımdur. Ezafü'l-ibâd İdris" (Sultanımı ilgilendiren bir rüya gördüm. Geçen yıl, Safer ayının on beşinci gününde, cuma namazından önce beyaz sakallı orta boylu, sırtında müslin ve yeşil renkli giysileri olan bir adam [gördüm rüyamda]. Sultanımın önündeki tepsiye bir mum koymuş. Ancak tepsi ve mum gümüş ve altından değil, beyaz bir maddeden yapılmıştı. Tepsinin etrafında beyaz güller vardı, sürekli filizleniyorlardı. Mum oldukça büyüktü. Mum gece gündüz yanıyordu ve alevi her memlekete değişiyordu. Şimdi gene Safer ayında bir cuma gecesi daha önce de gördüğüm aynı rüyayı gördüm ve durumu sultanıma yazdım ve ilettim. Baki ferman sultanımıdır. İdris, kulların en zayıfı)." Rüya yorumcusu rolünü üstlenme riskini alarak, bu arzuhalde belirtilen mum alevinin "her memlekete değmesi"ndeki simgeselliğin, Aşıkpaşazâde'nin Osman Bey'in göbeğinden filizlenen ve gölgesi bütün dünyayı kaplayan ağaca yapılan göndermede olduğu gibi evrenselci bir amaç taşıdığını söyleyebiliriz.

Bu fakir kulun gice ve gündüz Allâha niyâz idüb, hazret-i resûl aşkı-na bir aygır ister idüm. Vâkıamda devletlü pâdişâhım çıkagelüb eyit-dün 'Ben ol Hakk-ı teâlâdan istediğün aygır hazret-i resûl aşkına ve hazret-i Ali aşkına ve Seydî Gâzi aşkına vireyin' didün. Ve hem devletlü sultânıma şöylece malûm olsun kim bu fakir kulun devletlü sultânımla Kefeye gitmeli olıcak viresiye bir at aldum, bile gittim. Bunca kışlar, bunca soğuklar çekdüm. Şimdi sultânımla bunda gelicek atımı borçlı elümden aldı. Yayan kaldum. Egerüm yabanda kaldı. Bir akçem, bir pulum yok. Hep olanca donumu ve yarağımı satdum, yidüm. Şimdi şöylece çıplak yalın ayak kaldum. Bir aydır ki yalın ayak yürürüm. İmdi devletlü pâdişâhımdan dilerim ki himmet ve inâyet idüb bu fakir kulunu mahrûm koyub yayan ve çıplak koma-ya. Bâki emr devletlü pâdişâhımdur.³¹

Ali'nin arzuhali bir yanıyla son derece sıradan bir belgedir. Selim'in tahta çıkışından sonra destekçilerinin yolladığı benzer arzuhallerin neredeyse hepsi saltanat mücadelesi sırasında Selim'e sağladıkları askeri yardım karşılığı kendilerine vaat edilen ödüllerin peşine düşmüş olan kişilerce kaleme alınmıştı. Arzuhal, diğer yanıyla, sahibinin talebini kısmen bir rüyayla meşrulaştırmaya çalışmasından ötürü ender bir belgedir. Zira arzuhalin sahibi, rüyasında mucizevi biçimde ortaya çıkan Selim'in kendinden istenini erken İslam tarihinin velayet sahibi ve kahramanlıklarıyla meşhur üç önemli şahsiyeti "aşkına" yapmaya söz verdiğini belirtiyordu. Bu şahsiyetlerden ilki Hz. Muhammed'den başkası değildi. Köstendilli Ali'nin rüyasında sözünü ettiği ikinci kişi Ali bin Ebu Talib (ö. 661), peygamberin kuzeni ve damadı olmasının yanı sıra, Hulefâ-i Râşidîn'in de dördüncü-

31 Köstendilli Ali'nin Selim'e hitaben kaleme aldığı arzuhal, TSMA E.10158/34 (E.967/28/4): "Ben, fakir kulunuz, gece gündüz Allah'a dua eder, Hz. Muhammed aşkına bir aygır isterdim. Rüyamda siz devletli padişahım, birden ortaya çıkıp 'Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Seydî Gâzi aşkına Allah'tan istediğin aygır sana vereyim' dediniz. Devletli sultanım bilsin ki, devletli sultanım Kefe'ye giderken ona eşlik edebilmek için veresiye bir at aldım ve onunla birlikte [Kefe'ye] gittim. Birçok kışa ve soğuk havaya katlandım. Şimdi sultanımla geri döndüğümde borçlandığım kişi benden atımı aldı [ve] yayan kaldım. Eyerim bir yabancıda. Tek bir akçem ya da pulum kalmadı. Bütün giysilerimi, silahlarımı sattım ve [bütün parayı] harcadım. Şimdi çıplak ve yalın ayağım. Bir aydır yalın ayak yürüyorum. Devletli sultanımdan [bana] lütf ve iyilik bahsetmesini ve bu zavallı kulunu yoksul, yalın ayak ve çıplak bırakmamasını diliyorum. Ferman padişahımdır."

süyüdü. İslam coğrafyasıyla ilgili tarihyazımında, Zülfikâr³² adlı iki uçlu kılıcıyla hatırlanan Hz. Ali, savaş alanında erken Müslüman toplumları için olağanüstü cesaretle mücadele etmiş ve “Esadullâh” (Allah’ın Aslanı) unvanını kazanmıştı. Adı geçen üçüncü kişi olan “Seydi Gâzi”nin peygamber kuşağından gelen –dolayısıyla seyyid payesiyle anılan– efsanevi Müslüman savaşçı Seyyid Battal Gazi olduğuna neredeyse hiç kuşku yoktur. Ortaçağ Arap kaynaklarına göre 8. yüzyılın ilk çeyreğinde, Emevilerin bir Bizans seferi sırasında şehit olan Battal Gazi, geç ortaçağda Anadolu’da yazılan dini kahramanlık öykülerinde de anılmıştır. Yazarı bilinmeyen *Battâlnâme*’nin ana kahramanı olmasının yanı sıra, Danişmend Beyliği’nin kurucusu Melik Danişmend Gazi (ö. 1104) üzerine yazılan destan türündeki *Dânişmendnâme*’de de adına sıkça rastlanır.³³ Mehmed Çelebi’nin manzum *Hızırnâme*’sinde “bütün gazilerin kendisine kul olduğu” ünlü bir savaşçı olarak betimlenen Seyyid Battal Gazi, Anadolu’daki Müslüman toplum içinde 15. yüzyıl sonlarına gelindiğinde bile hâlâ en önemli gazilerden biri olarak anılmaktaydı.³⁴

Köstendilli Ali’nin rüyasının gerçekliği tartışmalı, ama önemsiz bir konudur. Arzuhal sahibinin böyle bir rüyayı uydurması için büyük olasılıkla fazlasıyla ihtiyacı olan aygırı alabilmek gibi makul bir nedeni olduğu düşünülebileceği gibi, rüyalar ve rüya yorumlarıyla ilgili uyarıcı hadisler göz önüne alındığında, inanç sahibi bir kişinin yalan söylememek için de aynı derecede mantıklı bir nedeni olacağı varsayılabilir.³⁵ Ali’nin rüyasının

32 Osmanlıların Zülfikâr motifini koruyucu bir tılsım, askeri amblem, adalet ve meşru otorite simgesi olarak kullanmaları hakkında bkz. Yürekli, “*Dhu’l-fağâr and the Ottomans.*” Osmanlı Mısır’ı bağlamındaki Zülfikâr geleneği hakkında bkz. Hathaway, “The Iconography of the Sword Zülfikâr in the Ottoman World.”

33 Anadolu-Türk dini-kahramanlık anlatıları ve “Anadolu’daki Türk-İslam edebiyatının en erken örneklerinden biri olan” *Battâlnâme* hakkında bkz. Anonim, *Battâlnâme*, 1-25. Ayrıca bkz. Anonim, *Dânişmendnâme*. Ortaçağ Anadolu uç bölgeleriyle ilgili anlatılar hakkında bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 62-90.

34 Seyyid Battal Gazi ve Osmanlıların Balkan vilayetlerindeki uç beylerinin aileleri tarafından yaptırılmış olan türbesinin mimari dönüşümüyle ilgili efsaneler Zeynep Yürekli tarafından ustalıkla çalışılmıştır. Geç ortaçağ Anadolu menakıbnamelerinde Seyyid Battal Gazi betimlemeleri hakkında bkz. Yürekli, *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire*, özellikle 4-5 (Mehmed Çelebi b. Pir Mehmed Hoyi’nin 1475-1476’da derviş Hızır [Hidir] hakkında yazdığı manzum eseri *Hızırnâme*’de Seyyid Gazi göndermeleri: “gâziler anın hep kul” [51r6]) ve 51-56 (Seyyid Gazi efsaneleri ve türbesinin “keşfi”).

35 Yaygın hadis geleneğine göre “Rüyası hakkında yalan söyleyen kişiye [Kıyamet Günü] arpa danecğine düğüm atması emredilecek ve o kişi kor üzerine konacaktır.” Bu gelenekle ilgili olarak bkz. Kister,

gerçek olup olmadığı bir yana, bu arzuhalin Osmanlı imparatorluk arşivin-
de korunmuş olması ciddiye alındığını gösterir. Aslında bu algının nedeni
büyük ölçüde rüyaların aşkın birer rehberlik kaynağı ve öbür dünyayla ilişki
kurulabilecek güvenilir birer araç olarak görülmesiydi. Ayrıca Köstendilli
Ali'nin rüyasında Selim'in görünmesi ve Hz. Muhammed'e, Hz. Ali'ye
ve Seyyid Battal Gazi'ye göndermede bulunulması, hem rüyanın, hem de
rüyayı görenin statüsünü yükselten unsurlardır.³⁶

Dini ve askeri üstünlüğün tartışmasız temsilcileri olan bu dört
kişiye yapılan göndermelerin Köstendilli Ali'nin istediği aygırı almasına
yardımcı olup olmadığı bilinmese de, bu arzuhalin Selim'e, kardeşlerine
ve babasına karşı girdiği saltanat mücadelesini hatırlattığı tahmin edi-
lebilir. Selim'in kardeşleriyle rekabeti de rüyalara konu olmuştu. Musa
Kalfa adlı birinin Selim'e yolladığı tarihi bilinmeyen arzuhal, birçok rüya
anlatısında olduğu gibi hem gerçekçi, hem de simgesel öğeler barındıran
bir rüyayı aktarıyordu:

Nefs-i Sîvâsda mütemekkin idük. Âlem-i bâtında şöylece vâki oldu
ki cem-i ilm[?] bu yirde cem olmuşlar. Bir tarafı sebz-pûş, bir tarafı
sefid-pûş. Merhûm ve mahfûr [yani "mağfûr"] Sultân Mehmed[']in]
... üstâhânın bir yire cem eylemişler. Mâbeynde mizân kurdılar.
Taraf-ı yemindeki sebz-pûşlar "Getürün Korhûd Sultânı" dirler
Sultân Mehmed merhûmun üstâhânıyla mizânun bir kefesine
korlar, bir kefesine Korhûd Sultânı korlar. Merhûmun üstâhânın
yirinden kaldırmadı. Anı giderdiler bu defa Sultân Ahmed[i] getir-
diler, kefenün birine kodılar. Bazı kaldırdı, bazı kaldırmadı diyü
nev'â şübhe vâki oldu. Tekrâr girü kefeye kodılar, üstâhânı yirinden
kaldırmadı. Badehu bu defa "Getürün Sultân Selim pâdişâh[ı]" ...
Kefenün bir tarafına kodılar. Merhûm Sultân Mehmedün üstâhâ-

"The Interpretation of Dreams," 74n28. Aynı tarzdaki iki "rüya uyanıcısı" için bkz. Kinberg, "Literal
Dreams and Prophetic *Hadîts* in Classical Islam," 286n19 ("Rüyası hakkında yalan söyleyen kişi [Kıya-
met Günü] küçük bir arpa daneciğine düğüm atmak zorunda kalacaktır" ve 287n20 ("Rüyalar hakkında
kasten yalan söyleyen kişi [Kıyamet Günü] arpa daneciğine düğüm atmak zorunda kalacaktır").

36 Hz. Muhammed ve dört halifeye ek olarak, peygamberin sahabelerine yapılan göndermeler de söz
konusu kişiyi yüceltmek için sık sık kullanılırdı. Bkz. Kinberg, "The Legitimization of the *Madhâhib*
through Dreams," 50.

nın şöyle kaldırdı ki havaya ağdı. Hazret-i Resûl ... şöyle buyurdi ki “Neylediniz?” Şöyle didiler ki “Sultân Selim pâdişâhdan gayri kimesne çekmedi.”³⁷

Musa Kalfa'nın rüyası gerçekçi ve alegorik anlatım arasındaki bulanık sınırdı dolaşmakla birlikte, anlamı çok açıktır: Selim kardeşleri Ahmed ve Korkud'dan üstündü. Ancak tarihyazımı açısından bu rüyanın önemi Selim'in Osmanlı tahtının diğer adaylarından daha üstün olmasının ötesindedir. İlk olarak, taht üzerinde hak iddia eden üç adayın terazide II. Mehmed'le –kelimenin tam anlamıyla– tartılıyor oluşu, Selim tahta çıktığı zaman bile “Fatih” Sultan Mehmed'in hâlâ Osmanlı sultanları için bir ölçü olmaya devam ettiğini gösterir.³⁸ Ancak Selim'in kemikleri, II. Mehmed'inkilerden ağır gelmiş, böylece Selim, örnek Osmanlı padişahından da üstün olduğunu göstermiştir. Daha da önemlisi, Hz. Muhammed'in birden ortaya çıkması rüyanın kutsal kaynağına dikkat çekiyor ve sık sık alıntılanan bir hadis doğrultusunda hayrını kanıtlıyordu: “Rüyasında beni gören, gerçekten beni görmüştür, çünkü Şeytan hiçbir şekilde benim suretime giremez.”³⁹ Peygamberin görünmesi ve Selim'in saltanatını onaylaması, hem rüyayı görenin, hem de rüyada görülenin statüsünü yükseltmekten öte, Osmanlı tahtı üzerinde hak iddia eden diğer adaylar karşısında Selim'in üstünlüğünü kesin olarak perçinlemiş oluyordu.

37 Musa Kalfa'nın Selim'e hitaben kalemle aldığı arzuhal, TSMA E.10592 (E.980/13): “Öbür dünyadan [anlatacağım] görü meydana geldiğinde Sivas'taydık. Burada bir grup alim (?) toplanmıştı. Bir taraftakiler yeşil giyinmişti, bir taraftakiler beyaz. Rahmetli Sultan [II.] Mehmed'in kemiklerini bir yerde topladılar. Araya bir terazi koydular. Sağ taraftaki yeşil giysililer 'Korkud Sultan'ı getirin' dediler ve rahmetli Sultan Mehmed'in kemiklerini terazinin bir kefesine, Korkud Sultan'inkileri de öbür kefesine koydular. [Korkud] rahmetlinin kemiklerini kaldırmadı. Onu götürdüler. Bu sefer Sultan Ahmed'i getiridiler ve onu kefelelerden birine koydular. Çeşitli şüpheler oluştu, bazıları onun [II. Mehmed'in kemiklerini] kaldırdığını düşündü, bazıları da kaldırmadığını. Bundan sonra Padişah Sultan Selim'i getirip terazinin bir kefesine koydular. Sultan Mehmed'in kemiklerini öyle bir kaldırdı ki, kemikler havaya yükseldi. Hz. [Muhammed] 'Siz ne yaptınız?' diye sordu. Onlar da 'Padişah Sultan Selim'den başka kimse yeterince ağır gelmedi' diye cevap verdiler.”

38 Halil İnalcık'a göre imparatorluğun “Kanuni” Sultan Süleyman döneminde mükemmelleştirilen yasal, kurumsal ve siyasi yapısının temelleri II. Mehmed tarafından atılmıştır. Bkz. İnalcık, “Sultan Süleymân” ve “State, Sovereignty and Law.” II. Mehmed'in nasihatname yazarları için referans noktası olmasıyla ilgili olarak bkz. Dördüncü Bölüm.

39 Bu hadis için ve Şiilerin bu konuya bakış açıları hakkında bkz. Kister, “The Interpretation of Dreams,” 73n27; Kinberg, “Literal Dreams and Prophetic *Hadîts* in Classical İslam,” 285n16. Bu konuyla ilgili tarih tartışmaları için bkz. Goldziher, “The Appearance of the Prophet in Dreams.”

Selim'e yollanan başka arzuhallerdeki rüyalarda da Selim'in iktidara gelmesinden ve sonrasında düşmanlarına karşı elde ettiği üstünlükten söz edilmekteydi. Seyyid Kemal adlı kişinin yazdığı tarihsiz arzuhal de bunlardan biriydi:

İlk namâz gicesi ben benden hâcet namâzın kılub hâba varmış idüm. Seyr vâki oldu. Görürem bir isbâhî evimden içerü girüb didi ki 'Bu gice ben konukunum. Sen benim dünyâ ve âhîret atam ol.' Ben didim ki 'Sultânım size kim dirler?' Eytidi ki 'Bana Sultân Selim dirler. Hakk kıbelinden bana taht virildi, tahta gideyürürüm. Şol karşuda çâdır içindeki hazret-i Alidür. Hakk kıbelinden bilemece koşdılar kim "Kim ki sana tâbî olmaya hakkından gelesün" deyi hakk kıbelinden bile koşdılar.' Ben duâcın didüm ki 'Devletlü sultânım çünki hakk teâlâ kıbelinden sultânıma taht virildi, ben kulun dahi sultânımdan bir mühr isder.' Eyle diyicek sultânım bir mührle iki yüzük itâ eyledi. İtdükden sonra divar yarılıb bir ak sakallu pîr elinde bir sini tobtolu etmek sultânıma didi ki 'Hakk teâlâ kıbelinden size virildi' diyüb sultânımın önünde kodı. Sultânım dahi kabûl idüb içinden bir etmek alub anı kesüb nısfın bana virüb ve nısfın dahi ol pîre virdi. Ol pîr dahi 'sizi Allâha ısmarladık' diyüb gitdi. Hemân sâat sabâh ezânı okundu uyanıgeldüm. Arı âbdest alub namâz kıldum. Ve badehu bundan iki ay geçdikden sonra Cuma gicesi görürem sultânım bir sahrâda yüksek yerde gönlünce arkası üstüne râhat otur[ur], bir ejderhâ dahi sultânımın üzerine hamle eyler. Ben duâcın haykırub didim ki 'Hây devletlü sultânım ne gâfilsin üzerine ejderhâ geldi' didüm. Benüm haykırdığımdan sultânım durıgeldi. Yanından bir hançer çeküb sol eliyle ejderhânın aşağı çenesine 'yâ Allâh' deyüb yapuşub sultânım havâle eyledi. Hançerden 'yâ Muhammed' diyü âvâz geldi. Sultânım ejde[r]hânın orta yerindeki başını kesdi. Üç başı ayağı altına alub ve üç başı eline alub sultânım iki pâre eyledi. Bir pâresin bir tarafa bir pâresin bir tarafa bırağub sultânım didi ki 'Varındı bre melûn, Müslümânlar senün şerrinden kurtulsun, görenler heybet alsun' diyü sultânım-

dan bu cevâb geldi. Ve ol sâatde uyanıgeldüm. İşbu vâkıa ki vâkı oldu sultânıma beyân eyledüm. Dahi yemindir ki rabb-ı Kabe ve didâr-ı seyyid-i kâinât ki işbu vâkıada şekk-üş-şübhe olmaya.⁴⁰

Seyyid Kemal'in arzuhali sıra dışı bir belgedir. Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini iddia eden okumuş yazmış biri tarafından yazılan bu arzuhal Selim'i öven kısa bir şiirle başlar ve bir değil, iki rüya aktarır. Bu rüyalarda karşımıza çıkanlar arasında Seyyid Kemal'in kendi de dahil, Selim, Hz. Ali, kim olduğu bilinmeyen bir evliya ("ak sakallı pîr") ve yedi başlı bir ejderha gibi kimi tarihe geçmiş, kimi doğaüstü kahramanlar vardır. Selim ile Hz. Ali'nin görünmesi ve Hz. Ali'nin Selim'e destek vermesi Selim'in başka tebaasının arzuhallerinde de geçer.⁴¹ Seyyid Kemal'in Selim'i doğaüstü bir yaratığı yenen insanüstü güce sahip bir destan kah-

40 Seyyid Kemal'in Selim'e hitaben kaleme aldığı arzuhal. TSMA E.6113 (E.754/26): "Ben kulunuz, hacet namazını kıldıkten sonra uykuya daldım ve gördüğüm rüyada biri evime girip 'Bu gece ben bir misafirim ve sen bu dünyada ve ahirette benim babarsın' dedi. 'Sultanım sana nasıl hitap ederler?' diye sordum. O da 'Bana Sultan Selim derler. Allah'ın lütfuyla taht bana verildi ve ben tahta doğru yürüyorum. Karşı çadırdaki kişi Hz. Ali. Allah'ın lütfuyla [Ali] bana 'Sana boyun eğmeyi yok etmelisin' dedi. Sana duacı olan ben dedi ki: 'Devletli sultanım, Allah'ın lütfuyla taht sultanıma verildiği için, ben kulun sultanımdan bir mühür dilerim.' Bunu sözlediğim zaman sultanım bana bir mühür ve iki yüzük verdi. Bundan sonra duvar ikiye yarıldı ve beyaz sakallı yaşlı bir adam, elinde içi ekmeğe dolu bir tepsiyle sultanıma 'Allah'ın lütfuyla sana verildi' dedi ve tepsiyi sultanımın önüne koydu. Sultanım kabul etti ve bir ekmeğe aldı, kesti, yarısını bana ve öbür yarısını da yaşlı adama verdi. Yaşlı adam 'Sizi Allah'a ismarladık' dedi ve gitti. Sabah ezanı okunur okunmaz uyandım. Abdest alıp namaz kıldım. Bundan iki ay sonra, bir cuma gecesi [rüyamda] sultanımı yüksek bir yerde bir düzlükte, iç rahatlığıyla otururken gördüm. Bir ejderha sultanımın üzerine hamle yapıyordu. Duacı olan ben haykırdım ve 'Hay devletli sultanım, sana bir ejderhanın saldırdığını farkında değilsin!' dedim. Bağırduğum için sultanım durdu, bir hançer çekti, sol eliyle ejderhanın alt çenesini yakaladı ve 'Ya Allah!' diyerek [ejderhaya] saldırdı. Hançerden 'Ya Muhammed!' feryadı yükseldi. Sultanım ejderhanın ortadaki kafasını kesti. Ejderhanın üç kafası ayaklarının altında ve üç kafası elinde, sultanım [ejderhanın orta kafasını] ikiye kesti ve bir yanını bir kenara ve öbür yanını öbür kenara bıraktı ve 'Şimdi git, lanetli şey, ki Müslümanlar senin kötülüklerinden korunsun ve seni görenler, haşmetimizi görsün!' dedi. O saat uyandım. Bu olay meydana gelince sultanıma haber verdim. Kâbe'nin Rabbi ve Kâinatın Efendisi'nin yüzü [adına] yemin ederim ki bu olayda hiç tereddüt ya da şüphe yok."

41 Önceden sözü edilen arzuhallere ek olarak örneğin bkz. TSMA E.10158/22 (E.967/27/7): "Hüdâvendigâr ben kuluna 'Hazret-i Ali'yi davet et' diye davet eyledi. Ben dahi davet eyledüm. Bir arslan sûretli kişi geldi. Meger anlar gelince hüdâvendigâr içerü gitmişler. Ben eydirem: 'Buyurun içerü varun.' Eydür: 'Şimdi râhat olsunlar.' Bir yerde oturduk, bir pâre kelimât idtiler. Eydür: 'Bu ihtilâf aceb olmaz, bizim zamanımızda bir halife iken dahi vâkı oldu.' Her gün Hazrete arz iderdüm, aceb degül hayr ola." (Sultan ben kuluna dedi ki: 'Hz. Ali'yi davet et.' Ben de davet ettim. Arslan yüzürlü biri geldi. Ama geldiğinde sultan içeri gitmişti. [Hz. Ali'ye] dedim ki: 'Buyurun, [siz de] içeri girin.' [Hz. Ali] '[Selim] şimdi rahat etsin' dedi. Bir yerde oturduk, bazı sözler söyledi ve dedi ki: 'Bu anlaşmazlık şaşırtıcı değil, bu benim zamanımda, ben halifeyken de oldu.' Ben de Haşmetiye her gün bunun garip olmadığını, hayırlı olduğunu söyledim."

ramanı olarak betimlemesi ise sıra dışıdır. Selim'in ejderhayı öldüren biri olarak tanımlanması, onun eylemlerini Avrasya mitolojilerindeki sayısız kahramanın cesur eylemleriyle ilişkilendirmeye yarar.⁴² Osmanlı padişahlarının sık sık Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde anılan efsanevi İranlı kahramanların isimlerini hatırlattıkları düşünülürse,⁴³ Selim ile "Yedi Övün"ünden (*Heft Hân*) biri "Beyaz Dev"i (*dîv-i sefid*) öldürmek olan Rüstem arasındaki paralellik dikkat çekicidir.⁴⁴ Ancak daha ilginç olanı, Selim ile Hz. Ali arasındaki çarpıcı benzerliktir; zira Hz. Ali'nin mucizevi kahramanlıkları arasında –büyük olasılıkla efsanevi Rüstem'den hareketle– devleri ve ejderhaları öldürmek de vardı.⁴⁵

Seyyid Kemal'in ilk rüyasında Hz. Ali'nin görünmesi Osmanlı padişahı ile ilk Şii İmam arasında meşru bir bağlantı yaratırken, yedi kafalı ejderhanın Selim'e saldırması, 16. yüzyıl başlarında Osmanlı tebasının güvenliğiyle ilgili endişeleri temsil eder. Bu dönemde, Şah İsmail yönetimindeki Safevilerin siyasi-dini ideolojilerinin yalnızca Osmanlı meşruiyetinin temellerini sarsmakla kalmadığı, aynı zamanda Osmanlıların Doğu Anadolu'daki toprak bütünlüğünü de tehdit ettiği göz önüne alınırsa, Selim'in ejderhayı yenen başarılı bir savaşçı olarak betimlenmesinin, Osmanlı hükümdarına (Sünni) Müslüman toplumun koruyucusu sıfatıyla kuşkusuz epeyce bir meşruiyet kazandıracağı açıktır. Bu açıdan bakıldığında Seyyid Kemal'in, tam ejderhanın saldıracağı anda Selim'i uyaran kişi olması, ona sultanın tetikte bekleyen kulu rolünü biçiyordu.⁴⁶

42 Altınkaynak, "Analysis of the Dragon Killing Scene in the Mythology of the Peoples of Eurasia."

43 Selim resmi yazışmalarında statüsünü Hz. Süleyman'inkine benzetmiş, büyük İskender'in mührüne sahip olduğunu iddia etmiş ve İranlı efsanevi kahraman "Feridûn [gibi] zafer halesiyle çevrili" olduğunu belirtmişti. Bkz. Feridûn Bey (haz.), *Münşeatü's-selâtin*, cilt 1, 382. Feridûn için bkz. *Encyclopaedia Iranica*, madde "Ferêdûn" (A. Tafazzoli).

44 Rüstem'in yedinci ve son övünü için bkz. Clinton ve Simpson, "How Rustam Killed White Div." "Övün" kelimesinin (ve "öğün," "öyün" gibi farklı şekillerinin) Türkçe akademik çalışmalardaki kullanımı hakkında beni bilgilendiren değerli hocam Zeren Tanındı'ya teşekkürlerimi sunmak isterim.

45 Örn. bkz. Muhammad b. Husâmuddîn İbn Husâm'ın (ö. 1470) *Khâwârânâme* (Doğu Kahramanlıkları Kitabı) adlı eseri.

46 Aslında Hristiyanlıkta kıyametle ilgili anlatılarda ve görsel betimlemelerde önemli bir simge olan yedi kafalı "Kıyamet Kananı"nın İslami kıyamet geleneğine taşınmış olması dikkat çekicidir. Osmanlı geleneği dahil İslam resimlerinde bu imge Cehennem'in hırlayan ağzı olarak betimlenmiştir. Dolayısıyla Selim'in Seyyid Kemal'in rüyasında yedi kafalı ejderhayı öldürmesi, Cehennem'e karşı zafer kazanmış mehdinin apokaliptik imgesi olarak da yorumlanabilir. Ünlü Hristiyan düşünür Joachim of Fiore'nin (ö. 1202) yedi kafalı ejderha figürü üzerine yazdığı *Liber Figurarum*'un (Figürler Kitabı),

Seyyid Kemal'in gördüğü rüyalar Selim'in tahta çıkmasından önceydi, ama bu tarihten sonra kaydedilen rüyalar da vardı. Selim'in Arap topraklarının hâkimlerine ve İran hükümdarlarına karşı kazandığı zaferleri muştulayan tarihsiz bir arzuhal bu açıdan dikkat çekicidir:

Âlem-i rüyâda şöylece zâhir oldu kim hazret-i pâdişâh devletle şikâra çıkub, bir âli ata binüb sağ tarafında Emîr Beg oğlu elinde iki toğân ve pâdişâhun önünde ve yanında nice kimesneler var kim şikâr ararlar. Ammâ pâdişâhimun teveccühi maşrık cânibine. Duâcı dahi maşrık cânibinde turub şikârı temâşâ iderken nâgâh şikârdan bir bildurcın çıkdı. Sol tarafumdan çıkub gitdi. Avcılardan kimesne muttali olmadı. Andan sonra mişe arasından iki erkek büyük kuyruklu tâvus çıkub maşrık tarafına kaçub iki menâre boyı havâyâ çıkdı. Hazret-i pâdişâh devletle görüb bir nice balabânlar salıvirdiler. Ân-ı vahidde yitüb, zebûn idüb, dönderüb, yire düşürdüb, iki tâvusı bile tutdılar. Hattâ duâcı dahi birinün kuyrukuna yapışdım. *Der Tabîr-i Kebîr, İbn Sîrîn gûyed ki Tâûs-i ner der hâb-i pâdişâhi ez taraf-i Acem buved ki hudâvend mâl-u-cemâl ve hadem-u-haşem buved.* Dahi bu rüyânun tabirinde sülehâ şöylece didiler: 'An-karîb pâdişâhımız devletle Arabun ve Acemün pâdişâhların tutub memleketlerine hüküm ide inşâllâhü'l-rahman.⁴⁷

"Hristiyan bağlamında yaratılan ve Hristiyanlar için düşünülmüş olan en erken İslam peygamberi betimlemesi"ni içeren ve günümüze ulaşan en erken baskısı hakkında bkz. Coffey, "Unleashing the Dragon," özellikle 67-135. Ortaçağ İslam coğrafyası toplumlarında ele alınan ejderha figürleri betimlemeleri hakkında bkz. Berlekamp, *Wonder, Image and Cosmos in Medieval Islam*, 77-85.

47 TSM A.10158/10 (E.967/21): "Rüyalar âleminde görüldü ki padişah hazretleri ikbal ve saadetle ava çıktı ve muhteşem bir ata bindi. Emir Bey'in oğlu elinde iki doğanla sağ tarafındaydı ve padişahın önünde ve yanında av arayan birçok insan vardı. Ancak padişah av için doğuya bakıyordu. Ben de doğu tarafında duruyordum. Aniden sol tarafımdan bir bildırcın çıktı gitti. Avcıların hiçbiri farkına varmadı. Bundan sonra çalılıklardan büyük kuyruklu iki erkek tavus kuşu çıktı, doğuya doğru kaçarak iki minare boyunca yükseldi. Padişah hazretleri bunları gördü ve birkaç balaban aldı. [Balabanlar] ayrı ayrı [tavus kuşlarına] hemen yetişt, onları helak etti, döndürdü, yere düşürdü ve ikisini de yakaladı. Ben de birinin kuyrukuna yapıştım. İbn Sîrîn, *Büyük Rüya Tabirleri* adlı kitabında 'Eğer bir padişahın rüyasında İran yönünden bir erkek tavus kuşu ortaya çıkarsa, [o padişah] mal, güzellik ve kul köle sahibi olur' der. Dürüst insanlar bu rüyayı şöyle yorumladılar: 'Allah'ın izniyle, yakında Padişahımız Arap ve İran topraklarının hükümdarlarını yakalayacak ve onların topraklarına hükmedecek.'" İbn Sîrîn'e atfedilen sözler arzuhalde Farsça aktarılmıştır. Bu sözlerin yorumlanmasında bana yardım eden değerli dostum ve meslektaşım Evrim Binbaş'a teşekkürü borç bilirim.

Bu arzuhalin sonunda yazarın mecazi rüyasındaki simgesel öğelerin kısa ve öz bir yorumu yapılmıştır. Daha önce değinilen rüyalardan hatırlanacağı üzere, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Seyyid Battal Gazi ve II. Mehmed gibi İslam tarihinin mübarek ve destansı kahramanlarının görünmesi bu rüyaların kutsal kaynaklarını doğrulamaya yaramıştı. Bu anonim arzuhal sahibiyse Selim'in rakip Müslüman hükümdarlara karşı kazandığı zaferlere ilişkin öngörülerinin geçerliğini (ve güvenilirliğini) ünlü Müslüman rüya tabircisi İbn Sirin (ö. 728) ile tam olarak kim oldukları bilinmeyen bir grup "sülehâ"nın (dürüst insanlar) şahitliğine yaptığı göndermeler yoluyla kanıtlamış gibidir.⁴⁸

Daha sonraki Osmanlı tarihyazımında Selim'den söz eden rüyalara geçmeden önce belirtilmesi gereken bir nokta da, Selim'in gelecekte kazanacağı zaferler aracılığıyla saltanatının meşruiyetini ve ilahi takdirle tahta çıktığını vurgulamanın tek yolunun İslam tarihindeki tanınmış kişilerin rüyalarda görünmesi ve bu rüyalarda güvenilir rüya tabircilerinin adlarının geçirilmesi olmadığıdır. *Kâmilü'l-tabîr* (Tam Rüya Tabirleri Kitabı) adlı bir yazmanın sayfalarında Selim'in kişisel mührünün bulunması, onun kendi rüyalarını da gelecekle ilgili işaretler taşıdıkları için önemsedğini gösterir.⁴⁹ Aynı amaçla kullanılan çeşitli falcılık yöntemleri de vardı.⁵⁰ Sefer çıkmadan önce ya da sefer sırasında yol gösterecek ilahi işaretler arayan hükümdarlar için yazılmış fâlnâmeler olduğu gibi, imparatorluk sınırları dahili ve haricindeki siyasi ve askeri mücadelelerinin sonuçlarını öngörebilmek umuduyla çeşitli büyücülük ilimleri ile falcılığa başvuran Osmanlı padişahları da vardı.⁵¹ Mustafa Âlî'nin, Selim'in Mısır fethinin "fâl-i Kurân"da öngörüldüğünü söylemesi, Selim döneminde geleceği görebilmek amacıyla Kuran'daki keli-

48 İbn Sirin'in rüya tabirleri hakkındaki başyapıtı *Tefsîrû'l-ahlâmî'l-kebir*'in (Büyük Rüya Yorumları Kitabı) İngilizce çevirisi için bkz. Sanioura, *Interpretation of Dreams*.

49 Bkz. Birnbaum, "Superstitious Tough Guy?" Makalesini yayımlanmadan önce benimle cömertçe paylaştan Profesör Birnbaum'a teşekkür ederim.

50 Toufic Fahd'ın *La divination arabe* adlı eseri İslamiyet bağlamında falcılıkta ilgili en yetkin çalışmanın başında gelir. Genel olarak İslam kültürlerindeki falcılık uygulamaları hakkında bkz. Francis, "Magic and Divination in the Medieval Islamic Middle East;" Savage-Smith, "Magic and Islam;" Gruber, "Divination." Özellikle Kuran'da falcılık üzerine bkz. Gruber, "The 'Restored' Shii mushaf as Divine Guide?" Remil atmak konusunda bkz. Savage-Smith ve Smith, "Islamic Geomancy and a Thirteenth-Century Divinatory Device."

51 Örnekler için bkz. Gruber, "Divination," 210.

me ve harflerin yorumlanmasıyla fala bakıldığının bir kanıtıdır.⁵² Osmanlı hükümdarlarının himayeleri altına aldıkları kişiler arasındaki büyü ilmiyle uğraşanlar, imparatorluk dahilindeki ve imparatorluklar arası kutsanmış güç çekişmesinde Osmanlı sultanlarının müttefiki olmakla kalmıyor, aynı zamanda onlara siyasi meşruiyetlerinin Allah tarafından onayladığı iddialarında da destek oluyorlardı.⁵³ Selim'in sarayında iş bulmak isteyen münec-cimlerin kaleme aldıkları arzuhallden anlaşılacağı üzere, II. Bayezid döneminde saray maaş defterlerindeki müneccim sayısındaki ani artış, Selim'in saltanatı sırasında da sürmüş olmalıydı.⁵⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde korunan belgeler, geleceği öngörebilmek için remil atma merakının da sürdüğünü kanıtlar. Bu belgelerden biri, kim olduğu bilinmeyen bir remmâlin tarihsiz bir falında Selim'in hükümdarlığının ilk yılında sorulan üç kritik sorunun ("Sultân Ahmed üzerine gâlib ola mı ... Rodos üzerine varsa fethide mi ... Şâh İsmâîl üzerine gâlib ola mı") hayırlı ve olumlu yanıtlarını içerir.⁵⁵ Bu sorular yalnızca sultanın imparatorluk dahilindeki askeri-siyasi önceliklerini belirtmekle kalmıyor, aynı zamanda imparatorluklar arası rekabet stratejisinin temel öğelerini de açıklıyordu.

Selim Rodos'u fethedecek kadar uzun yaşamamış, ama Mısır'ın fethine girişmeden önce başlıca iki düşmanını –içeride rakip kardeşi Ahmed'i, dışarıda Şah İsmail'i– yenmişti. Selim'in ölümünden epeyce sonra Osmanlı tarih yazımında kaydedilen birçok rüya anlatısında Arap topraklarının Allah'ın yardımı sayesinde ele geçirildiği söylenir. Hoca Sadeddin Efendi'nin (ö. 1599) *Selîmnâme*'sinin dördüncü hikâyesinde yer verilen kapı ağası Hasan Ağa'nın (ö. yak. 1520) rüyasına göre, Selim evliyalardan soyundan gelmesinden öte, Hz. Muhammed ile Hulefâ-i Râşidîn'in de desteğine sahipti:

52 Âli. *Künhü'l-ahbâr*. cilt 2, 1181-1183. Osmanlılarda kitap fahıyla ilgili bkz. Schmidt, "Hâfiz and Other Persian Authors in Ottoman Bibliomancy," özellikle 65-66 ve 71-72.

53 Bulgularını cömertçe benimle paylaşan ve konferans sunumunu burada alıntılama izin veren Tunç Şen'e çok teşekkür ederim. Bkz. Şen, "Astrology at the Early Modern Ottoman Court."

54 II. Mehmed döneminin son yıllarına ait saray maaş defterlerinde yalnızca bir müneccimin adı geçer, oysa II. Bayezid dönemi kayıtlarında bu sayı yıla göre beş ya da altıdır. Sarayın koruması altında olan, ama resmi maaş defterlerinde adına rastlanmayan müneccimler bu sayıya dahil değildir. Bkz. Şen, "Astrology at the Early Modern Ottoman Court." Ayrıca bkz. sarayda istihdam edilmek isteyen anonim bir müneccimin Selim'e hitaben kaleme aldığı arzuhal, TSMA E.10158/38 (E.967/28/8).

55 Selim için atılan remil, TSMA E.6673 (E.759/95): "[Selim] Sultan Ahmed'i yenecek mi? ... Eğer [Selim] Rodos'a saldırırsa, adayı ele geçirecek mi? ... [Selim] Şah İsmail'i yenecek mi?"

Bu gece gördüm ki bu eşiğinde oturduğumuz kapuyu acele-vü-şitâb ile dakk itdiler. “Ne haber var” diyü ilerü vardum. Gördüm ki kapu bir cüzice açılmış, ol denlü ki taşrası görünür ammâ âdem sığmaz. Nigâh itdüm gördüm ki taşra-yı harem taylasânlı, Arab sîmâsında, nûrânî eşhâs ile memlû, elleri bayraklı ve müsellah ve mükemmel olub tururlar. Ve kapu dibinde dört nûrânî kimesne turur. Elllerinde birer sancak var. Dakk-ı bâb idenün elinde pâdişâhun ak sancağı. Bana eydür ki “Bilür misin neye gelmişüz?” Ben dahi “Buyurun” direm. Didi ki “Bu gördüğün eşhâs ashâb-ı Resûlullâhdur ... Bizi hazret-i Resûlullâh gönderüb Selim Hâna selâm itdi. Ve buyurdi ki ‘Kalkub gelsün ki Haremeyn hıdmeti ana buyurıldı.’ Ve bu dört kimesne ki görürsin bu Sıddîk-i âzâm ve bu Ömer-i Fârûk ve bu Osmân-ı zî’n-nûreyndür. Ve ben ki senün ile tekellüm eylerem Ali bin Ebî Tâlibem. Var Selim Hâna şöyle söyle” didi. Ve nazarumdan gâyb oldılar. Bana dehşet galebe idüb gaşy olmışam. Araka gark olub sabâha dek bi-hod yatub kalmışam Ve didiler ki “Biz sana dimez miyüz ki biz bir cânibe memûr olmadın hareket itmemişüz. Abâ-vü-eccâdımız vilâyetden behremendlerdi. Kerâmetleri vardır. İçlerinde hemân biz anlara benzemedük” deyü hazmen li’n-nefs buyurdılar. Andan sonra Arab seferi endişesini vukûa getürmek esbâbına mübâseret eylediler.⁵⁶

Bu rüya açıkça Selim’in Allah’ın lütfunu kazandığını ve eylemlerinin onaylandığını gösterir. Ayrıca, Sadeddin Efendi Selim’in evliya-

56 Sadeddin, *Selimnâme*, 608-609: “Dün gece rüyamda şu anda eşiğinde oturduğumuz kapıya çabuk çabuk ve aceleyle vuruyorlardı. Gidip ‘Ne var?’ diye sordum. Kapı o kadar az aralanmıştı ki, dışarı görünüyor-du, ama kimse oradan geçemezdi. Baktım ve haremın dışının sarkıklı, Araplara benzeyen, nurlu insanlarla dolu olduğunu gördüm. Elllerinde sancakları vardı, silahlı ve eksiksizdiler. Ve kapının girişinde nurlu dört kişi duruyordu. Elllerinde birer sancak vardı. Padişahın beyaz sancağı kapıya vuranın elindeydi. Bana ‘Neden geldiğimizi biliyor musun?’ diye sordu. Ve ben de ‘Haydi [söyle] dedim.’ O da dedi ki ‘Gördüğün kişiler Allah’ın elçisinin sahabeleridir. Bizi Allah’ın elçisi yolladı ve Selim Han’a da selamlarını [yolladı]. Ve [peygamber] buyurdu ki, ‘[Selim] yerinden kalkıp gelsün, çünkü Haremeyn hizmeti ona bahşedildi.’ Ve bu gördüğün dört kişi Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’dır. Seninle konuşan ben Ebu Talib’in oğlu Hz. Ali’yim. Git Selim Han’a söyle.’ Sonra kaybolup gittiler. Korku basmıştı, bayıldım. Ter içinde sabaha kadar baygın yattım... Ve [Selim] kendi ihtirasını bastırarak dedi ki, ‘Emir gelmeden hiçbir yöne doğru hareket etmediğimizi sana söylemedik mi? Atalarımız ve dedelerimizin ermişlikte payları vardı. Mucizeler yaratırlardı. Yalnız biz onlara benzemedik.’ Bundan sonra Arap seferi için düşündüklerini gerçekleştirmeye yöneldi.”

lığını yalnızca Hz. Muhammed'in adını anarak, Dört Halifenin görünmesiyle ve sultanın atalarının velilikten nasibi ve kerametleri olduğunu belirterek vurgulamıyordu; Hasan Ağa'nın rüyasına geçmeden önce, Selim'in adamlarına bir gece önce rüyalarında ne gördüklerini sorma huyu olduğunu anlatmıştı. Hz. Muhammed'in her sabah sahabelerine gece rüya görüp görmediklerini sorduğu bilindiğinden, Selim'in de böyle bir alışkanlığı olduğu belirtilerek peygamber ile arasında anlatsal bir bağ oluşturulmuştu.⁵⁷ Hasan Ağa'nın rüyasının gerçek ve simgesel öğeleri Selim'in fetihlerinin sadece ilahi olanla aralarındaki bir anlaşmayla değil, sahip olduğu peygamber benzeri nitelikler aracılığıyla da kutsandığını gösteriyordu.

Selim'in Hz. Muhammed'le arasındaki bu bağlantıyı kuran tek tarih anlatısı Sadeddin Efendi'nin *Selimnâme*'si değildi. Hasan Ağa'nın Sadeddin tarafından aktarılan rüyasında, peygamberin Selim'in eylemlerini onayladığı Hz. Ali'nin ağzından dolambaçlı bir yolla doğrulanırken, 17. yüzyıl Osmanlı gezgini Evliyâ Çelebi de (ö. 1682'den sonra) Selim'in peygamber tarafından korunduğunu, aktardığı iki ayrı rüya dizisinin ana kahramanı olan Allah'ın elçisinin ağzından doğrudan teyid ediyordu. Evliyâ farklı bir anlatı stratejisi geliştirip bir rüyanın geçerliğini bir başka rüyaya atıfta bulunarak doğrulamıştı. İlk rüyada peygamber, Memluk Sultanı Tumanbay'a görünerek Selim'e gitmesini emrediyor, sultana yalnızca Selim tarafından öldürüleceğini söylemekle kalmıyor, Selim'in de yakında öleceğini bildiriyordu. İkinci rüyadaysa peygamber Selim'e Tumanbay'ı öldürmesini ve cenazesine katılmasını emrediyor, ardından İstanbul'a döndükten sonra Selim'in de öleceğini söylüyordu.⁵⁸

İkinci dizide, rüya Selim'e yapılan başarısız bir suikastla ilgiliydi.⁵⁹ Evliyâ'nın Selim'in musâhibi Halimî Çelebi'den aktardığına göre, bir gece saray muhafızları uyurken "Çerkez Gâzi Kertbây" Selim'in odasına girmiş, ama padişah uyanınca korkup kaçmıştı. Bunun üzerine Selim öfkelenip

57 Hz. Muhammed'in sahabelerine rüyalarını sormasına yapılan göndermelerin listesi için bkz. Kinberg, "Literal Dreams and Prophetic *Hadîts* in Classical Islam," 284n15; Fahd, "The Dream in Medieval Islamic Society," 356n16.

58 Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 10, 69. Evliyâ, Selim'in Mısır'dan İstanbul'a döndükten 1.463 gün sonra öldüğünü belirtiyor, peygamberin "Gazi Selim" sözünü de ebced hesabıyla doğruluyordu.

59 Bu olayın üç parçalı anlatımı için bkz. Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 10, 70-71.

görev başındaki muhafızları idamla tehdit edince, muhafızlar özür dilemişler ve o akşam Hz. Muhammed'in kendilerine görünüp şöyle dediğini söylemişlerdi:

Ben hazret-i peygamberim, Selim ile ahdimiz var. Ol bana hizmet eder. Ben dahi ana hizmet edüp kendüsi ve inkırâzu'd-devrân oğulları benim himâyemdedir. Siz huzûrunuzda olun, safâ-yı hâtır ileistirâhat eylen. Eyle bir şey olursa, ben Selim'i menâmında uyarırım, siz elem çekmen.⁶⁰

Selim, adamlarının peygamberle mucizevi karşılaşmasını dinledikten sonra, Allah'ın elçisinin gerçekten de kendisini rüyasında uyardığını söyler:

Yâ Selim! Huddâmılarına tenbih etdim. Sehelistirâhat edeler, anlara muğber-hâtır olma. Hâzır ol, seni katle gelirler, ammâ korkma, andan sana zarar gelmez. Kalk!⁶¹

Peygamberin padişahın hayatını kurtardığı bu başarısız suikast girişimiyle de doğrulanmaktaydı. Evliyâ Çelebi, Kertbây'ın yakalanmasından sonra Selim'le aralarında geçen konuşmayı aktarırken, Kertbây'ın Hz. Muhammed'den Osmanlı hükümdarını öldürme izni istediği zaman peygamberin şöyle yanıtladığını belirtir:

Devlet-i dünya böyle çirkeftir. Rızâullâh bunun üstünedir kim devlet Çerâkesden yüz döndürüp âl-i Osmân'a yüz göstere. Elbette Selim benim himâyemdedir. İncitme ... Ey gidersin, ben dahi Selim'i uyarırım.⁶²

60 Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 10, 71: "Ben peygamberim. Selim ile anlaşmamız var. O bana hizmet eder, ben de ona. O ve sülalesi ebediyen benim korumam altındadır. İçiniz rahat olsun, dinlenin. Bir şey olursa merak etmeyin. Selim'i rüyasında uyarcacağım."

61 Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 10, 71: "Ya Selim! Hizmetkârlarına dinlenmelerini ben emrettim, onlara kâzma. Hazırlıklı ol, seni öldürmeye geliyorlar. Ama korkma, sana zarar gelmeyecek. Kalk!"

62 Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 10, 71: "Bu dünyadaki talih böyle çirkef bir şeydir. Allah'ın iradesi öyle ki baht yüzünü Çerkezlerden öte, Osmanlı hanedanına çevirmiş. Doğrusu Selim benim korumam altında. Ona zarar verme. [Eğer Selim'i öldürmeye] gidersen, Selim'i uyarırım."

Evliyâ Çelebi'nin ilginç anlatısından çıkarılacak ders oldukça açıktır: Hz. Muhammed Selim'in sadık koruyucusudur. Evliyâ, peygamberin üç ayrı görüntüsünü tek bir öykü içinde örerak, Selim'in yalnızca peygamber benzeri niteliklere sahip Allah tarafından onaylanmış bir hükümdar olduğunu değil, aynı zamanda sonsuza dek bizzat peygamberin ruhani varlığı ve korumasıyla onurlandırıldığını vurgulamaktadır.

BİR FATİHİ MUŞTULAMAK

Öbür dünyadan işaretler alanlar arasında Selim'in zaferleriyle ilgili kehanette bulunan evliyalarda vardı. Selim bunlardan bazılarıyla muhtemelen Mısır'a giderken karşılaşmıştı.⁶³ Örneğin Evliyâ Çelebi Ayn-tab'daki (bugün Gaziantep) yerel bir rivayetten söz eder. Bu anlatıya göre, Dülük Baba adında biri "Melâmiyyûn Bektâşîyândan bir ulu sultânmış" ve Selim'in Mısır'ı fethedeceği kehanetinde bulunmuş, sultan "Mekke Medîne sâhibi" olunca ondan kendisine bir tekke yapmasını istemişti. Osmanlı orduları Dülük Baba'nın öngördüğü tarihte Kahire'ye girince Selim evliyanın isteğini yerine getirmek üzere Ayn-tab'a dönerek mezarı üstüne büyük bir türbe yaptırmıştı.⁶⁴ Ayn-tab'la ilgili eski yerel bilgiler arasında Sam Köyü'ndeki bir şeyh hakkında da benzer hikâyeler vardır. Rivayete göre, şeyh yalnızca Mısır'ın fethedileceği kehanetinde bulunmakla kalmamış, Memluklar arasında panik ve kargaşa yaratan kimi mucizeleriyle Mercidabık'taki Osmanlı zaferinin de yolunu açmıştı.⁶⁵

Leslie Peirce'in gözlemlediği üzere, "Ermış öykülerinin geçmişini anlatmakta sıkça başvurulan bir strateji olmasının bir nedeni, ele geçirilmekle uğranan toplumsal felaketlerin yerel ermiş söylenceleriyle yumuşatılıp güç dengesini yeniden yöre halkından yana düzeltmesiydi."⁶⁶ Evliyalarla ilgili bu sözlü gelenekler kuşkusuz, Ayn-tab'ın "yerel mitolojisi"nde önemli

63 Evliyâ Çelebi'ye göre Bursalı Emir Sultan (ö. 1430) Selim'in Mısır'ı fethedeceğini mezarından duyururken, Şamlı Nâsır-ı Tarsûsi öngörüsünü Osmanlı sultanına doğrudan aktarmıştı. Bkz. Evliyâ, *Seyâhat-nâme*, cilt 10, sırasıyla 63 ve 66.

64 Evliyâ, *Seyâhat-nâme*, cilt 9, 181. Ayn-tab'ın "kutsal coğrafyası" bağlamında Dülük Baba'yla ilgili yaygın menâkıbnameler üzerine bkz. Peirce, *Morality Tales*, 46-49 [Ahlak Oyunları, 61-64]. Ayrıca bkz. Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 22-26.

65 "Sâm Şeyhi'nin Selim ve askerlerine sunduğu kuru üzüm çubuklarıyla gerçekleştirdiği mucizeler hakkında bkz. Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 54-58; Peirce, *Morality Tales*, 47-48 [Ahlak Oyunları, 63-64].

66 Peirce, *Morality Tales*, 47 [Ahlak Oyunları, 63].

bir işleve sahipti. Bu anlatılar bir yerin tarihinin kritik dönüm noktalarında hissedilen süreklilik ve güvenlik gibi bazı yerel kaygıları dile getiriyorlardı. Bazı evliya ve şeyh türbelerinin sarayın desteğiyle inşa edildiğine dair göndermelerin sıklığından anlaşılacağı üzere I. Selim dahil Osmanlı sultanları bu tür kehanette bulunabilen ve mucizeler yaratan ruhani önderleri siyasi meşruiyet araçları olarak görüyorlardı. Bu olgu yalnızca Evliyâ Çelebi'nin neden Selim'i Dülük Baba türbesini yaptıran Osmanlı padişahı olarak andığını değil, aynı zamanda Selim'in neden Sam Köyü'nün şeyhine ve sülalesine bir vakıf bahsettiğini de açıklar.⁶⁷

Selim'in fetihlerini önceden haber verenler yalnızca Osmanlı sultanına bağlı tebaa ve kullar değildi; Selim'e manevi destek verenler arasında imparatorluğun o sıradaki sınırları dışında yaşayan ya da yaşamış bulunan ruhani önderler de vardı. Dolayısıyla Selim'in mimari etkinliklerini bu dönemde Suriye ve Mısır zaferleri anısına yaptırdığı şükran anıtları üzerine yoğunlaştırmış olması dikkat çekicidir. Selim, manevi yardımları ve mucizevi öngörülerıyla Osmanlıların Arap topraklarını ele geçirmesini kolaylaştıran bu kişilere şükranlarını bildirmek için Mercidabık'ta (bugün Toyyuk Köyü, Suriye) Hz. Davud Türbesi'ni, 13. yüzyılda yaşamış ünlü mutasavvıflarından İbnü'l-Arabi'nin (ö. 1240) Şam'daki türbesi ile yanındaki cami külliyesini ve Halveti şeyhi İbrahim Gülşeni (ö. 1534) için de Kahire'de bir tekke yaptırmıştı.⁶⁸ Selim'in Mercidabık'taki zaferinden hemen önce Hz. Davud Türbesi'nde dua etmesi sayesinde bu peygamberin öte dünyadan gelen desteğiyle Suriye'yi Osmanlı topraklarına kattığı söylenir.⁶⁹ İbnü'l-Arabi adına inşa ettirdikleriyse, Suriye'nin ve "sonunda da Mısır'ın fethini ve Osmanlı hanedanından hükümdarların sonsuza dek dünyaya egemen olacağını" öngören bu "şeyhü'l-ekber"e (en büyük şeyh) sunulan minnettarlık anıtlarıydı.⁷⁰ Son olarak Selim, Ridaniye zaferini

67 Bkz. Peirce, *Morality Tales*, 48, 398n95, 398n96 [Ahlak Oyunları, 64, 522n95, 522n96].

68 Selim'in bu mimari projelere verdiği destek hakkında bkz. Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 60-63, 222-224 [Sinan Çağı, 78-80, 300-302].

69 Bkz. Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 60, 523n87 [Sinan Çağı, 80, 701n87].

70 Bkz. Fleischer, "Shadows of Shadows," 56. Fleischer, Selim'in Şam'a girer girmez İbnü'l-Arabi'nin mezarını aramış ve onartmış olduğunu kaydeder; çünkü sultan, olasılıkla yanlış olarak İbnü'l-Arabi'ye atfedilen *es-Şeceretü'n-numâniyye fî'd-devleti'l-Usmâniyye* başlıklı eserde yer alan "Selim Şam'a girdiği zaman Muhyiddin'in mezarı görünecek" sözlerini kehanet olarak kabul etmiştir. Bkz. Fleischer, "Seer

bildiren İbrahim Gülşeni'ye de borcunu 1519'da bir dergâh yapılmasını emrederek ödemiş, söz konusu dergâh oğlu I. Süleyman döneminin başlarında tamamlanmıştı.⁷¹

Arap topraklarında inşa ettirdiği bu anıtsal yapılardan anlaşılacağı üzere, Selim yeni ele geçirilen bölgelerde peygamberler, şeyhler ve evliyalar adına dergâhlar ve türbeler yaptırarak, onlarla bir anlamda manevi destek pazarlığına girişmiş, söylendiğine göre de istediği desteği almıştı. Bu bağlamda Selim ile yakın maiyetinin yol üzerinde bulunan kutsal yerleri ziyaret etmek ya da yerel şeyhlere saygılarını sunmak üzere en az yedi kere Osmanlı ordusundan ayrılmış olmaları özellikle dikkat çekicidir.⁷² Ancak bu ruhani-siyasi pazarlık sürecinin her zaman pürüzsüz geçtiği söylenemezdi. Örneğin Ayntab'la ilgili yerel bir sözlü geleneğe göre, yukarıda sözü edilen "Sâm Şeyhi"nin soyundan gelen Mevlana Mahmud adında biri Selim'e beddua edince sultan üç gün kabızlık çekmişti. Söylendiğine göre Selim özür dileyip şeyhin elini öptükten sonra Mevlana Mahmud dua etmiş, Osmanlı sultanını üç gün boyunca çektiği bu ızdıraptan kurtarmıştı.⁷³ Bu hikâye "fetihle yerel özerklik arasındaki gergin geçişe yardımcı" olan birçok başka menakıbnamayı andırır. Osmanlı fetihleri sırasında evliyaların oynadığı koruyucu rolün hatırası yalnızca imparatorluk içindeki kültürel devamlılığı ve imparatorluğun yeni topraklarının güvenliğini vurgulamakla kalmıyor, aynı zamanda "güç dengesinin yeniden ve yöre halkından yana düzeltilmesine" yardımcı oluyordu.⁷⁴ Zira bu hatıra bir yandan Osmanlı fatihinin egemenliğinin, Allah'ın alçakgönüllü (ama ermiş) bir kulu

to the Sultan," 295. İbnü'l-Arabi için bkz. *El'*, madde "İbn al-Arabi" (A. Ateş). Selim'in Doğu Anadolu ile İran'a boyun eğdirmesi de İbnü'l-Arabi'ye atfedilen *Cefû'l-İlmâm Ali b. Ebî Tâlib*'de (İmam Ali bin Ebu Talib'in Kehaneti) sözü edilen kehanetin doğrulanması olarak algılanmıştı. Bkz. Schmidt, *Pure Water for Thirsty Muslims*, 126; *El'*, madde "Djafir" (T. Fahd).

71 Bkz. Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 60-63 [*Sinan Çağı*, 78-80].

72 Selim'in ziyaret ettiği yerler arasında Davud, İshak, Yusuf peygamberlerin türbeleri, Hz. İbrahim'in doğum yeri ve Kudüs şehrindeki kutsal mekânlar sayılabilir. Örnekler için bkz. Celâlzâde, *Meâsir* (Uğur ve Çuhadar baskısı), 187, 190, 194-195; Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, 9-14. Selim'in kutsal yerlere ve ruhani önderlere yaptığı ziyaretleri betimleyen görsel belgeler arasında Sadeddin Efendi'nin hanedan tarihinin resimli nüshası da vardır. Bkz. Sadeddin, *Tâcü't-tevârih* (BNF Supplément turc 524), 173a (Selim ve Şeyh Muhammed Bedaîş, ö. 1517), 183b (Selim Kudüs'te).

73 Bkz. Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, 57; ayrıca bkz. Pearce, *Morality Tales*, 398n94 [*Ahlak Oyunlari*, 522n94]. Güzelbey Selim'e beddua edenin Mevlana Mahmud olduğunu söylese de, Pearce'e göre Selim'in bu sıkıntısının nedeni "Sâm Şeyhi"ydi. Selim'in ölümüne neden olduğu söylenen Şeyh Gümüşlüoğlu Mehmed'in ağır bedduası hakkında ayrıca bkz. Âli, *Kühû'l-ahbâr*, cilt 2, 1194-1198.

74 Pearce, *Morality Tales*, 47 [*Ahlak Oyunlari*, 64].

karşısındaki sınırlarını tanımlarken, öte yandan hem tanrısal güce, hem de mucizeler yaratma yetkisine sahip yerel bir figürün üstünlüğünün sultan tarafından kabul edildiğini vurguluyordu.

16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ulema sınıfı mensupları Selim’le ilişkili bazı evliyaların Sünni İslamın normatif sınırları içinde sayılıp sayılmayacaklarını tartışmaya açmıştı. Örneğin I. Süleyman’ın şeyhülislamlarından Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 1547), İbnü’l-Arabi ile İbrahim Gülşeni’nin öğretilerine karşı çıkan bir fetva vermiş, ama bunun sonucunda 1542’de görevden alınmıştı.⁷⁵ İbnü’l-Arabi’nin Selim’in Suriye ve Mısır’ı ele geçirmesinden sonra Osmanlı hanedanının koruyucu evliyası olmasına⁷⁶ ve hem İbnü’l-Arabi, hem de İbrahim Gülşeni’nin öğretilerinin şeriata uygunluğu daha sonra I. Süleyman’ın ünlü şeyhülislamı Ebussuud Efendi (ö. 1574) tarafından onaylanmasına⁷⁷ rağmen, Arap topraklarının fethi sırasında Selim’in bu tartışmalı evliya hamiliğine soyunması kayda değerdir.

Selim’in bu girişimi kuşkusuz siyasiydi ve zaten çağdaşları tarafından da öyle algılanmıştı. Canberdi Gazali’nin (ö. 1521) 1520’de Süleyman’a karşı düzenlediği ayaklanmanın ilk eylemlerinden biri İbnü’l-Arabi’nin yeni inşa edilmiş camisinin kubbesinin yıkılmasıydı; bu da Selim’in mimarideki hamiliğinin meyvesi olan yapının Osmanlı hanedanı ile evliya arasındaki hoş karşılanmayan ilişkinin bir kanıtı olarak kabul edildiğini gösteriyordu.⁷⁸ Selim’in yeni fethedilen bölgelerin “kutsal coğrafyası” üzerinde izlerini bırakması, buralarda yaşayan yerel cemaatlerle bağ kurduğu duygusunu vermişti.⁷⁹ Dahası, Selim ölü ya da diri çeşitli konumlardaki kutsal kişilere giderek ve onlarla görüşerek, kutsal bağlar kuruyor ve hami ile evliya arasındaki çizgiyi bulanıklaştırıyordu. Suriye ve Mısır fetihlerindeki olağanüstü “işaretleri” ele alan risalelerin Osmanlı yazarları da, Selim’in, kazanacağı zaferler evliyalar, kutsal işaretler ve kehanetlerle önceden bil-

75 Çivizâde’nin fetvası, Mevlevi tarikatının kurucusu Mevlana Celaleddin-i Rumi’yi de hedef almıştı. Bkz. Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 63 [*Sinan Çağı*, 80]. Victor L. Ménage Çivizâde’nin görevine son verilmesinin gerçek nedeninin tasavvufa karşı olması olduğunu belirtir. Bkz. *El’*, madde “Ciwi-zâde” (V. L. Ménage).

76 Bkz. Fleischer, “Shadows of Shadows,” 57.

77 Bkz. Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 63 [*Sinan Çağı*, 80]. Ayrıca bkz. Repp, *The Müfti of Istanbul*, 250-252.

78 Bkz. Masters, *The Arabs of the Ottoman Empire*, 117.

79 Bu terimi Yasser Tabbaa’dan aldım. Bkz. Tabbaa, *Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo*, 25.

dirilmiş, dolayısıyla da ilahi takdirle fatih olduğu şüphe götürmeyen bir hükümdar olarak betimlenmesine katkıda bulunmuşlardı.⁸⁰

SELİM'İN HALİFE VE HÂDİMÜ'L-HAREMEYİNİ'Ş-ŞERİFEYN OLARAK TARİHYAZIMINDAKİ YERİ

Osmanlıların resmi unvanları hükümdarlarının siyasi-ideolojik emellerini yansıtmalarının yanı sıra, başkalarına karşı resmi kimliklerinin hangi boyutuna öncelik tanıdıklarını da gösteriyordu. Osmanlı Devleti'nin bir uçboyu devletinden bir imparatorluğa dönüşme sürecinin kilit noktalarından birinde II. Mehmed kendini, gaza ideolojisi etrafında birleşmiş bir tebaa ile kulların önderi olan "en büyük gazi" diye nitelemişti. Ondan sonra tahta çıkan II. Bayezid Osmanlıların İslam dünyasındaki üstünlüğünü "eşref-i selâtin" (sultanların en şerefli) unvanıyla vurgulamıştı. Osmanlı sultanlarının "hilâfetü'l-kübrâ" (yüce halifelik) iddiasını dillendirmeleri ise ancak I. Süleyman'la olmuştu.⁸¹

Halifelik kurumu, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Hz. Ebubekir'in (ö. 634) 632'de İslam cemaatinin başına geçerek "halifetü'r-resûlullâh" (Allah'ın elçisinin halifesi) unvanını almasından itibaren İslam siyaset söylemi içinde normatif meşruiyetin en güçlü kaynağı haline gelmişti. Hz. Ali'nin 661'de bir suikast sonucu ölmesiyle sona eren Dört Halife döneminin ardından, Allah tarafından atandıkları iddiasıyla hanedanlarının halifeliğini meşru kılabilmek amacıyla sırasıyla önce Emeviler (661-750), sonra da Abbasiler (750-1258) "halifetullâh" (Allah'ın halifesi) unvanını üstlenmişlerdi.⁸² Bu dönemde halife tarafından tanınmak Müslüman hükümdarlar için temel meşruiyet kaynağı iken, 11. yüzyıldan itibaren halifeliğin yetkisini redderek birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan eden birçok hükümdar, meşruiyetlerini Bağdat'taki halifeden almak yerine, egemenliklerinin ilahi kaynağını kendilerine "zıllullâh" (Allah'ın gölgesi) diyerek vurgulamışlardı.⁸³

80 Bu risalelerden biri de önemli tarihçi ve şeyhülislam Kemâlpâşazâde (ö. 1534) tarafından kaleme alınmıştı. Bkz. Fleischer, "Seer to the Sultan," 295.

81 Flemming, "Public Opinion under Sultan Süleymân," 49. Osmanlı hükümdarlarının halifelik unvanını kullanması hakkında bkz. Imber, "Süleymân as Caliph of the Muslims," 179.

82 Halifelik makamının tarihiyle ilgili olarak bkz. *EP*, madde "Khalîfâ" (D. Sourdel). Emevilerin ve Abbasilerin halifelik kavramıyla ilgili olarak bkz. Crone ve Hinds, *God's Caliph*.

83 Lambton, "Quis Custodiet Custodes," 127.

Osmanlıların ön plana çıkmaya başladığı dönemde halifelik bir meşruiyet ölçüsü olarak önemini artık büyük ölçüde yitirmişti. Aslında “Allah’ın halifesi” unvanı, I. Mehmed’e (hd. 1413-1421) sunulan bir takvimin kapak sayfasında daha 1421 gibi erken bir tarihte yer almış,⁸⁴ ama 1540’lara gelinceye dek hukuki tanımı olan bir unvan ya da siyasi bir iddia olarak kullanılmamıştı. Bu tür bir anlam kazanması Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin (ö. 1574) Budin Kanunnamesi’nde I. Süleyman’ı “halî-fetü’r-resûlü’r-rabbi’l-âlemîn ... hâizü’l-imâmetü’l-uzmâ ... vârisü’l-hilâfe-ti’l-kübrâ” kelimeleriyle tanımlamasından sonradır.⁸⁵

Süleyman çağında “Osmanlı halifeliği” ulemanın tartışma konularından biriydi.⁸⁶ Ebussuud Efendi Süleyman’ın halifeliğini doğalmış gibi karşılarken, bazı Osmanlı yazarları böyle bir kabulün hukuki bir zemine oturtulmasını istiyorlardı.⁸⁷ Aslında Osmanlıların halifelik iddiasının hukuki yolunu açan kişi Süleyman’ın âlim sadrazamı ve eniştesi Lutfi Paşa’dan (ö. 1563) başkası değildi. Lutfi Paşa 1554’te yazdığı *Halâsü’l-Ümme fî Marifeti’l-Eimme* (İmamların Tanınması Yoluyla Ümmetin Kurtuluşu) başlıklı risalesinde Sünni fıkha göre halifenin Kureyşi ya da Haşimî soyundan olması gerektiği görüşünü reddetmişti.⁸⁸ Lutfi Paşa halifeyi “iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayan biri” kelimeleriyle tanımlar ve şöyle devam eder:

84 Bkz. Atsız, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, 9. D. Sourdell, I. Murad’ın (hd. 1362-1389) kendine “Yaratıcı’nın seçilmiş halifesi” ve “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” dediğini, I. Bayezid’inse Kuran’daki “seni yeryüzünde temsilci (halife) yaptık” ayetini kendine uyarladığını belirtir. Bkz. *EI*, madde “Khalîfâ” (D. Sourdell). Osmanlı hükümdarlarının erken dönemde “edebi methiye öğeleri” olarak kullandıkları halifelikle ilgili unvanlar için bkz. Imber, “Süleymân as Caliph of the Muslims,” 179.

85 Bkz. Barkan, *XV ve XVI’ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları*, cilt 1, 296: “Dünyaların Rabbi’nin resulünün halifesi ... yüce imamlığın sahibi ... ulu halifeliğin vârisi.” Ebussuud Efendi, 1574’te Üsküp ve Selanik kanunnamelerinde II. Selim (hd. 1566-1574) için de aynı tanımları kullanmıştır. Ebussuud Efendi’nin Osmanlıların halifelik iddialarını biçimlendirmesi hakkında bkz. Imber, “Süleymân as Caliph of the Muslims.” Osmanlıların halifelik iddialarıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Karateke, “Legitimizing the Ottoman Sultanate,” 25-31.

86 Bkz. Yılmaz, “The Sultan and the Sultanate,” 176-191.

87 Colin Imber’in işaret ettiği üzere Ebussuud Efendi Osmanlı halifeliği için kesin ve kalıcı bir kuram geliştirmemiş, dolayısıyla “1574’te öldüğünde Osmanlı halifeliği kuramı da onunla birlikte ölmüştü.” Bkz. Imber, “Ideals and Legitimation in Early Ottoman History,” 154.

88 Sık sık alıntılanan bir hadise göre Hz. Muhammed’in “İmamlar Kureyştendir (*el-eimme min Kureys*)” diyerek halifenin hangi soydan geleceğini belirtmiş oluşu Türk soyundan gelen Osmanlıların dışlanması anlamına geliyordu.

Eğer yukarıda belirtilen koşullar –yani zekâ, fetih, kudret, imanı adilce sürdürmek, iyiliği emretmek ve kötülüğü engellemek, genel önderlik– tek kişiye birleşmişse, o zaman o, imam ve halife ve vali ve emir adlarını çelişkiye yol açmadan kullanmayı hak eden bir sultandır.⁸⁹

Lutfi Paşa'nın başta gelen savı fiilen hükümdar olan herhangi birinin –eğer adilce ve dinin emirlerini yerine getiriyorsa– kendi topraklarında halife olduğudur. Aslında sadrazamın “Osmanlı sultanı için dolaylı olarak daha evrensel bir halifeliliği ima etmesi” kuşkusuz daha özel bir gündemi olduğunu gösterir.⁹⁰

Selim halifeliliğin meşruiyet sağlama gücünün farkındaydı. Aslında halifelik kurumu resmen Osmanlı sultanlarına geçmemişti; Selim halifeyi İstanbul'a getirmiş ve Memlukları taklit ederek ondan yetki almış, böylece normatif meşruiyet iddiasını artırmıştı. Ancak onun gündemi Lutfi Paşa'nınkinden farklıydı. Örneğin Kahire'yi fethettiğinde Selim'in Mısır sultanlarının gözetimi altında yaşayan son Abbasi halifesi III. Mütevekkil'den (ö. 1543) bu unvanı almayı düşündüğüne ilişkin somut bir veri yoktur.⁹¹ Ayrıca Selim ne oğlu Süleyman'a yazdığı fetihnamede, ne de Suriye ve Mısır'ı Osmanlı topraklarına bağladıktan sonra diğer Müslüman hükümdarlara yolladığı diplomatik yazışmalarda halifelik iddiasında bulunmamıştı.⁹²

Oysa herkes Selim kadar çekingen davranmamıştı. Anlatılarda bu doğrultuda –az da olsa– bazı kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin Lutfi Paşa *Tevârih-i âl-i Osmân*'da Çaldıran zaferinden sonra Selim'in “Mâverâünnehr ulemasından” iki tebrik mektubu aldığını söyler.⁹³ Bu manzum –ve büyük olasılıkla sonradan uydurulan– mektuplarda Selim “İskender-i sâni” (ikinci İskender), “mehdi-yi âhir-i zamân” (zamanın sonunun mehdisi) ve “kud-

89 Lutfi'den alıntı için bkz. Gibb, “Lutfi Paşa on the Ottoman Caliphate,” 290.

90 Gibb, “Lutfi Paşa on the Ottoman Caliphate,” 295n1.

91 Bkz. Asrar, “The Myth about the Transfer of the Caliphate to the Ottomans.”

92 Feridûn Bey (haz.), *Münşeatü's-selâtin*, cilt 1, 427-430 (Şehzade Süleyman'a mektup) ve 430 vd. Bu konuyla ilgili olarak bkz. Karateke, “Legitimizing the Ottoman Sultanate,” 26.

93 Lutfi, *Tevârih*, 149-153. Biri Çağatay Türkçesiyle, öbürü de Farsça yazılmış olan bu mektuplar için ayrıca bkz. Feridûn Bey (haz.), *Münşeatü's-selâtin*, cilt 1, 416-418. Ancak Lutfi Paşa ile Feridûn Bey'inkiler arasında farklar vardır.

ret-i ilâhî” diye anılmıştır.⁹⁴ Osmanlı halifeliğine ilişkin tartışmalar bağlamında daha da anlamlısı, Selim’in aynı mektuplarda “hilâfet-serirün şâhî” (halifelik tahtının şahı)⁹⁵ ve “*Hodâ-râ o Muhammad-râ halîfa*” (Allah’ın ve Muhammed’in halifesi)⁹⁶ unvanlarıyla da anılmasıdır.

Selim’in halife olarak anıldığı en erken tarihli metinlere, I. Süleyman’ın saltanatının sonlarında Osmanlıların halifelik iddiaları üzerine yapılan tartışmaların etkin katılımcılarından biri olan Lutfi Paşa’nın tarihinde rastlanır. Özellikle Osmanlı hükümlerinin İslami fıkıh gelenekleri doğrultusunda tanımlanmaya ve meşrulaştırılmaya çalışıldığı 16. yüzyıl ortalarında, ulema, şeyhülislam ve devlet adamları, efendilerinin meşruiyetini artırabilmek amacıyla resmi unvanlar listesine halifeliği de ekleme gayretine girmişlerdi. Bu açıdan bakıldığında, Lutfi Paşa’nın gerçek oldukları kuşkuyla mektuplar aracılığıyla, geçmişe dönerek Selim’e halifelik atfetmesini, imparatorluklar arası rekabetin fazlasıyla arttığı bir dönemde yazarın zihninin “Osmanlı halifeliği”yle meşgul olmasının bir sonucu gibi değerlendirmek gerekir. Osmanlı sultanları ile öğrenim görmüş kulları, Müslüman rakipleriyle “gerçek İslam”ı kimin temsil ettiği konusundaki mücadelelerini yalnızca savaş alanında değil, siyasi teoloji alanında da sürdürmekteydiler.

Her ne kadar Selim halifeliği üstlenmekten kaçınmış olsa da, “zıllullâh” kimliğini gayet rahat kucaklamış gibidir.⁹⁷ Daha da önemlisi, Selim Mısır’ı fetheder etmez kendine bir başka unvanı daha uygun görmüş ve kendini “Hâdimü’l-Haremeyni’ş-Şerifeyn” (İki Kutsal Şehrin

94 “Apokaliptik bir yorumlama tarzı” ve Selim’in askeri başarıları açısından mehdici bir egemenlik modeli çağrıştıran bu göndermelerin yorumu için bkz. Fleischer, “The Lawgiver as Messiah,” özellikle 163-164. Fleischer Mâverâünnehir mektuplarının “tabii ki Lutfi’nin kendi icadı olabileceği”ni söylerken, Imber bunların “sahte” olduğuna inanır. Bkz. Fleischer, “The Lawgiver as Messiah,” 176n23; Imber, “Ideals and Legitimation in Early Ottoman History,” 149, 150. Eğer bu mektuplar gerçekse, o zaman Sanjay Subrahmanyam’ın, erken modern dönemde seçkinlerin dolaşım süreçleri hakkındaki iddiaları ile binyılcılık, mehdicilik ve kıyamete ilişkin düşünce ve kavramların siyasi sınırların ötesine yayıldığı savının kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bkz. Subrahmanyam, “Connected Histories,” özellikle 745-759.

95 Çağatay Türkçesiyle yazılan bu mektup konusunda bkz. Lutfi, *Tevârih*, 149.

96 Farsça yazılan bu mektup konusunda bkz. Lutfi, *Tevârih*, 152.

97 Örnekler için bkz. Şükrî, *Selîmnâme*, 64b: “çün ki zıll-Allâh okurlar adımı” (Çünkü adımı Allah’ın Gölgesi olarak okurlar); Lutfi, *Tevârih*, 199: “çün ki bize zıll-Allâh ve Sultân-ı ehl-i İslâm deyü lakab komuşlardur” (Çünkü bize Allah’ın Gölgesi ve Müslümanların Sultanı unvanlarını vermişlerdir). Ayrıca bkz. Şîrî, *Târih-i feth-i Mısır*, 247b.

Hizmetkârı) ilan etmişti. Evliyâ Çelebi'nin 17. yüzyıl ortalarında iddia ettiği gibi, 1517'de Kahire'deki cuma namazı sırasında bu unvan okununca Selim'in çok duygulanarak, şükür secdesine kapandığından emin olmanız elbette mümkün değildir.⁹⁸ Ama Selim'in de, ondan sonra gelenlerin de bu unvana heyecanla sarıldıkları anlaşılır. Dolayısıyla Selim'in bu unvanı hak ederek kullanan ilk Osmanlı hükümdarı olması kuşkusuz Lutfî Paşa açısından önemliydi ve o da 1550'lerde Selim'in üstünlüğünü şu sözlerle övüyordu:

Selim Hân ki selâtinin akl-ü-izân ve adl-ü-ihsân ile ekremidür hâdimül-haremeyn olmak saâdetine vâsıl ve aziz-i Mısır olmağa nâil olmuş sâhib-kırândur.⁹⁹

Yıllar sonra, 1581'de, Mustafa Âli de aynı şeyleri daha güçlü kelimelerle dile getirecekti: "ecdâd-ı izâmından ziyâde tekmil-i ırz-ı saltanat itdiler ve hâdimül-haremeyni's-şerifeyn vâsf-ı şerifini hutbe-i refialarına ilhâk itdürüb cümle-i selâtinden tereffu-u-tefevvuk buldılar."¹⁰⁰

Anlatılarda, Osmanlı padişahlarının kutsal mekânların koruyucuları olarak sahip oldukları rakipsiz konumlarının yalnızca imparatorluğun Müslüman tebaasını değil, çağdaşları diğer Müslüman hükümdarları da etkilemiş olduğuna ilişkin bulgular yer alır. Mustafa Sâfi (ö. 1616), I. Ahmed (hd. 1603-1617) döneminin büyük bölümünü kapsayan *Zübdetü't-tevârih* (Tarihlerin Özü) adlı tarihinde Safevi hükümdarı Şah Abbas (hd. 1588-1629) ile ünlü Osmanlı din âlimi Cerrahzâde Mevlana Muhammed (ö. 1615) arasında geçtiği varsayılan bir konuşmayı aktarır.¹⁰¹ Mustafa Sâfi, Cerrahzâde'ye dayanarak, Şah Abbas'ın şöyle dediğini kaydeder:

98 Bkz. Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 10, 69. Başka tarihçilere göre bu olay Halep'te olmuştu; farklı anlatımları için bkz. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 216.

99 Lutfî, *Âsafnâme*, 249: "Selim Han aklı ve kavrama yetisi açısından olduğu kadar, adil ve merhametli olmasıyla da sultanlar içinde en yücesi ve İki Kutsal Şehrin Hizmetkârı ile Mısır'ın azizi unvanlarını kazanma mutluluğuna ermiş bir sahib-kırandır."

100 Âli, *Nushatü's-selâtin*, cilt 1, 51/142: "İmparatorluğun onurunu yüce atalarından daha yükseğe çıkarttı ve iki kutsal şehrin hizmetkârı şanlı unvanını ünlü cuma hutbesine ekleyerek sıralamada diğer bütün sultanlardan üstün geldi."

101 Cerrahzâde Nahçıvan'da Safevi güçleri tarafından ele geçirilmiş, kısa bir süre Şah Abbas'ın sarayında tutuklu kalmıştı. Bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill*, cilt 4, 125.

Bu pâdişâh ki vâli-i haremeyn olmak ile zıllullâhtır, âl-i Osmân'dan sâir pâdişâhlara kıyâs olunmaz. Meşrebi Sultân Selim-i evvel meşrebi, ve meslek-ü-mezhebi bi aynihî anun meslek-ü-mezhebidir. Her vecchile ben emîn ve az zemânda dârü'l-mülk-i Aceme gelmeyeceğine zamin degülem.¹⁰²

Mustafa Sâfi'nin bu konuşmayı aktarması birkaç nedenden ötürü önemlidir. Her şeyden önce Şah Abbas, I. Ahmed'in Mekke ve Medine'ye hükmetmesinden ötürü "zıllullâh" olduğunu kabul ediyordu. Bunun dışında Cerrahzâde'nin bir başka bölümde de I. Ahmed'e "sultânü'l-haremeyn" (iki kutsal şehrin sultanı) diye hitap ettiğini düşünürsek, Mustafa Sâfi'nin Osmanlı hükümdarının kutsal yerler üzerindeki yetkisinin siyasi boyutlarını –"hâdim" (hizmetkâr) yerine vali ve sultan diyerek– özellikle vurguladığından emin olabiliriz. Şah Abbas'ın bir yandan I. Ahmed'i Selim'e benzeterek övmesi, diğer yandan da Osmanlıların Safevi topraklarına sefer düzenleme ihtimalinden kaygılandığını belirtmesi bir o kadar önemlidir. Dolayısıyla şahın sözleri, Mekke ve Medine'nin denetimini elinde tutmanın sağladığı saygınlığın, Osmanlıların İslam dünyasındaki üstünlük iddialarını pekiştirdiğinin ve diğer rakip siyasi aktörlerin de bunu kabul ettiklerinin bir kanıtı olarak sunuluyordu. Bu sözler aynı zamanda Osmanlı yazarlarının rakip Müslüman hükümdarların Selim'in hatırasını 17. yüzyılda bile akıllarından çıkarmadıklarını varsaydıklarını gösteriyordu.

DİNİ YENİLEYEN SELİM

16. ve 17. yüzyıl Osmanlı yazarları Selim'i "halife" ya da "hâdimü'l-haremeyn"den çok, hafızalarda yer eden bir diğer kimliğiyle, yani İslam dinini yenilemesiyle hatırlıyorlardı. Dini yenileyici olarak Allah'ın onayını almış olduğu düşüncesinin kaynağı sayılan bir hadiste, "Allah her yüzyılın başında dini yenileyecek kişileri ümmete gönderir" sözleri

102 Mustafa Sâfi, *Zübdetü't-tevârih*, cilt 1, 171: "İki kutsal şehrin valisi olarak Allah'ın gölgesi olan bu sultan [I. Ahmed] Osmanlı hanedanından başka sultanlarla karşılaştırılmaz. Yaradılışı Selim gibidir ve tarzı ile mezhebi Selim'le aynıdır. Dolayısıyla ben ne güvendeyim, ne de yakında Safevi topraklarına saldırmayacağından eminim."

yer alır.¹⁰³ Genellikle ulema ve mutasavvıflar tarafından dini yenileyenleri övmek için kullanılan “müceddid” (dini yenileyen) ve “muhyü’-d-din” (dini canlandıran) gibi unvanların, dindar Müslüman hükümdarlar için de kullanıldığı görülür.¹⁰⁴ Aslında Sünni dogmatik ortodoksiyi bilfiil benimseyen ve koruyan bazı Müslüman hükümdarlar da –peygamberin geleneğini canlandırdıkları (ihyâü’s-sünnet) ve İslamın özüne aykırı olduğu düşünülen yenilikleri (bidat) ortadan kaldırdıkları için– çağdaşları tarafından İslamı yenileyenler olarak övgü toplamışlardır.¹⁰⁵

16. yüzyıl Osmanlı tarihçileri Osmanlı hanedanını, İslam coğrafyasını ilahi takdirle yönetecek lekesiz bir hanedan olarak övüyorlardı. Bu nedenle de bazıları, kimi Osmanlı sultanlarının gerçekten de takdir-i ilahiyle dini yenilediklerini ileri sürmüşlerdi. Örneğin Lutfi Paşa, Osmanlı hanedanını Dört Halife döneminden sonraki “akîdeleri pâk” (lekesiz inanç sahibi) iki Müslüman hanedandan biri olduğunu savunmuştu.¹⁰⁶ 1590’ların başında yazan şeyhülislam ve tarihçi Sadeddin Efendi (ö. 1599) daha da ileri giderek, Kuran’daki bir ayetin Osmanlıların egemenliğini öngördüğünü söylüyordu: “Ey iman edenler, içinizden kim dininden dönerse, duysun: Allah onların yerine, kendisinin sevdiği, onların da kendisini seveceği, müminlere karşı boyunları aşağıda, kafirlere karşı başları yukarıda, Allah yolunda savaşıyor, dil uzatanın kınamasından korkmayan bir kavim getirir.” Sadeddin, *Tâcü’t-tevârih* (Tarihlerin Tacı) adlı hanedan tarihinin önsözünde Allah’ın onayına sahip bu “zümre”nin Osmanlı hanedanından başkasını temsil etmediğini yazmıştı.¹⁰⁷

Sadeddin Allah’ın sözlerini zikrederken, Lutfi Paşa aynı şeyi peygamberden bir alıntıyla savunur. Lutfi Paşa *Tevârih-i âli Osmân*’da dini yenileyenlerle ilgili daha önce belirtilen hadisi aktarır, ardından Selim’i,

103 Hadis derlemeleri yapan Ebu Davud’un (ö. 889) aktardığı bu hadis ile ilgili olarak bkz. Landau-Tasseron, “The ‘Cyclical Reform’.”

104 Örnekler için bkz. *El*, madde “Mudjaddid” (E. van Donzel); Landau-Tasseron, “The ‘Cyclical Reform’.”

105 Bu durum Timur’un (hd. 1370-1405) oğlu ve ardılı Şahruh (hd. 1409-1447) için geçerliydi. Bkz. Subtelny, “The Sunni Revival under Shâh-Rukh and Its Promoters;” Subtelny ve Khalidov, “The Curriculum of Islamic Higher Learning in Timurid Iran in the Light of the Sunni Revival under Shah-Rukh.”

106 Yazara göre diğer hanedan, Osmanlılara “doğru yolu gösteren ve örnek olan (mürşid ve pişva)” Selçuklulardı. Bkz. Lutfi, *Tevârih*, 144.

107 Kuran 5:54. Bkz. Sadeddin, *Tâcü’t-tevârih*, cilt 1, 13.

Osman Bey ve I. Mehmed'in yanı sıra, Osmanlı hanedanının en saygı-değer müceddidi olarak tanımlar.¹⁰⁸ Lutfi Paşa'nın müceddid Osmanlılar sınıflandırması keyfi olmadığı gibi, basit bir kronolojik rastlantı da değildir. Yazar iki hadisten hareketle önce tarihteki her "karn"ın (çağ) süresini yüz yıl olarak belirler,¹⁰⁹ sonra İslami takvimdeki her yüzyıl için bir müceddid adı verir. Lutfi Paşa Osman Bey'in bu sanı hanedana adını veren kurucusu ve Hicri takvime göre 8. yüzyılın başında "kâfir Moğollar"ı yenerek İslamı canlandıran önderi vasfıyla hak ettiğini öne sürer. I. Mehmed'se bu unvanı, I. Bayezid'in (hd. 1389-1402) Ankara Muharebesinde Timur (hd. 1370-1405) karşısında aldığı yenilgiyle zayıflayan ehl-i İslâm'ı güçlendirmesiyle 9. yüzyılın başında kazanmıştı.¹¹⁰ Lutfi Paşa yine de en önemli müceddidin, "dîn-i İslâmı yenileyüb sünnet-i Resûlullâhı ihyâ eylemişdür" dediği Selim olduğunu iddia eder.¹¹¹ Selim, gerçekten de yazarın "bağımsız" olarak statüsünü onayladığı tek müceddidi; nitekim paşaya göre Sünni ulemanın Mâverâünnehir'den gönderdiği mektupların içeriği, Sultan Selim Han'ın İslam dinini "ihya" ve "tecdid" ettiğine "delalet ve şehadet" etmekteydi.¹¹²

Lutfi Paşa'nın Selim'i başlıca müceddid olarak tanımlaması birkaç açıdan dikkat çekicidir. Her şeyden önce, Selim'i bu sıfatla öven önde gelen tek yazar büyük olasılıkla Lutfi Paşa'ydı.¹¹³ Aslında Selim de, Süleyman da aynı yüzyılda yaşamış, hatta Süleyman kutlu bir tesadüf eseri o yüzyılın başında dünyaya gelmişti. Dolayısıyla Lutfi Paşa'nın Süleyman'ı değil, Selim'i müceddid olarak tanımlaması belki de yazarın kişisel olarak Selim'i

108 Osmanlı hükümanlığını meşrulaştıran temel İslami metinlerin (Kuran ve Altı Hadis Kitabı) kullanımını hakkında bkz. Imber, "Ideals and Legitimation in Early Ottoman History," 150-151.

109 Lutfi Paşa'nın "karn"ın süresiyle ilgili görüşleri için bkz. Lutfi, *Tevârih*, 145.

110 Lutfi, *Tevârih*, 147. Osmanlı dünyasının yeniden birleşmesi o kadar önemli bir başarıydı ki, Mehmed'in bazı çağdaşları onu överken kendisine "mehdi" diyorlardı. Bkz. Abdülvâsi Çelebi, *Halîlînâme*, 255-256. Abdülvâsi Çelebi'nin (etk. yak. 1414) manzum eserinin ilgili bölümlerinin çözümlemesi ve çevirisi için bkz. Kastritis, *The Sons of Bayezid*, 217-220, 221-222, 229 ve "The Historical Epic *Ahvâl-i Sultân Mehmed*," 8.

111 Lutfi, *Tevârih*, 153: "İslam dinini yenileyen ve peygamberin gelenegini canlandıran."

112 Lutfi, *Tevârih*, 153: "Pes iş bu yazılan mektupların mefhumı dahi Sultân Selim Hân ... dîn-i İslâmı ihyâ-u-tecdid eyledigüne delâlet-ü-şehâdet iderler."

113 Jane Hathaway'in belirttiği üzere Lutfi Paşa'nın dediklerine yeterince değilse bile olabildiğince yakın düşen bir başka gönderme de Celâlzâde Sâlih Çelebi'nin (ö. 1565) *Târih-i Mısır-ı cedid*'inde (Mısır'ın Yeni Tarihi) yer alır. Burada Selim, Memlukları yendikten sonra "büyük olasılıkla saltanat kanunlarını Mısır'da uyguladığı" için "kanun yenileyen" (*müceddid-i kânûn*) olarak övülüyordu. Bkz. Hathaway, *A Tale of Two Factions*, 126-127 [*İki Hizbin Hikayesi*, 158].

Süleyman'a yeğlemesinden kaynaklanıyordu."¹¹⁴ Daha da önemlisi Lutfi Paşa'nın Selim'in "bî-dîn mezhebsiz"¹¹⁵ Şah İsmail'i yenerek Sünni İslamı yeniden kurduğu yolundaki akıl yürütmesiydi ve Osmanlı yönetici sınıfının öğrenim görmüş üyelerinin, Safevilerin siyasi gücünü ve İsnââşeriyye (İmami) Şiilik anlayışını Osmanlı Devleti'ne ve Sünni İslama karşı varoluşsal ve sapkın tehditler olarak algıladıklarını göstermekteydi. Selim'in Şah İsmail'e karşı çıktığı seferleri bizzat "sedd-i İslâmın sıyâneti için"¹¹⁶ düzenlenmiş askeri girişimler olarak nitelemesi ise, bu algının 16. yüzyıl bağlamında İslam dünyası içindeki imparatorluklar arası siyasi-mezhepçi üstünlük mücadelesinde Osmanlıların kurguladığı büyük stratejinin temel ögesi olduğunu kanıtlar.

MEHDI VE SAHİB-KIRAN OLARAK SELİM

Selim'i müceddid olarak tanımlayan tek kişi Lutfi Paşa olabilir, ama birçok 16. ve 17. yüzyıl yazarı da Selim'in yenilmez bir dünya fatihi olduğunu özellikle belirterek onun mehdi olduğuna dair bir imajın yaratılmasına katkıda bulunmuştu. Aslında Lutfi Paşa'nın Selim için kullandığı "server-i devrân,"¹¹⁷ "mehdi-yi âhir-i zamân"¹¹⁸ ve "sâhib-kırân"¹¹⁹ nitelemeleri, 16. yüzyıl Osmanlı tarihyazımında bu hükümdara atfedilen binyılcı, mehdici, hatta apokaliptik önem bağlamındaki imlemelerin küçük bir alt grubu sayılır.

Selim, tarihyazımındaki yarı-eskatolojik değilse de efsanevi kimliğini gazi sultan olarak kazandığı başarılarla borçludur. Selim'in kılıcının tahta çıkan Osmanlı sultanlarının kuşandığı beş ya da altı kılıçtan biri oluşu, onun İslam tarihinin başlıca fatihlerinden biri olduğunun simgesel kanıtı

¹¹⁴ Selim'in Osmanlı hanedanının diğer sultanlarından daha üstün gösterildiği Osmanlı nasihatnameleri üzerine karşılaştırmalı bir çözümleme için bkz. Dördüncü Bölümdeki "Ölçüt Olarak Selim" alt başlıklı kısım. Süleyman'dan da müceddid olarak söz eden birçok Osmanlı kaynağı vardır. Örneğin Mevlânâ İsâ'nın *Câmiü'l-meknûnât*'ından alıntı için bkz. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 165; Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 10, 62.

¹¹⁵ Lutfi, *Tevârih*, 148: "dinsiz ve mezhepsiz."

¹¹⁶ Selim bu görüşünü şehzadelik döneminde Trabzon sancak beyi olduğu sıralarda babası II. Bayezid'e gönderdiği bir mektupta belirtmişti. Bkz. TSMA E.5970 (E.752/18): "İslamı koruma adına." Belgenin tıpkıbasımı için bkz. Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasî Hayatı*, 260-261.

¹¹⁷ Lutfi, *Tevârih*, 211: "Çağın Hâkimi."

¹¹⁸ Lutfi, *Tevârih*, 149.

¹¹⁹ Lutfi, *Âsafnâme*, 249.

sayılabilir.¹²⁰ Selim'in askeri başarılarının Osmanlı tarihçileri ve şairleri için temel karşılaştırma konusu olduğuna ilişkin birçok anlatı vardır. Örneğin ünlü tarihçi Selânikî, III. Mehmed'in (hd. 1595-1603) 1596'da Haçova'da kazandığı zaferin Çaldıran ya da Mohaç başarılarından daha önemli olduğunu yazar.¹²¹ 17. yüzyıl şairi Nefî de (ö. 1635) benzer biçimde IV. Murad'ı (hd. 1623-1640) över ve bu gazi sultanın olağanüstü askeri kahramanlıklarının Selim'in ruhunu mutlu edeceğini söyler.¹²² Şeyhülislam ve tarihçi Kemâlpâşazâde (ö. 1534) Selim'in bir kılıç ustası olarak üstünlüğünü vurgularken,¹²³ aralarında Sâi Mustafa Çelebi'nin de (ö. 1595) bulunduğu bazı yazarlar ona "seyf-i âl-i Osmân" (Osmanlı hanedanının kılıcı), "gazâ kılıcı" ve "seyf-i l-İslâm" (İslamın kılıcı) gibi mecazi adlar takmışlardır.¹²⁴ Selim "fâtih-i memâlik-i Arab-ü-Acem" (Arap ve acem mülklerinin fatihi) olması nedeniyle de "sâhib-kırân-ı âlem" (dünyanın sahib-kıranı),¹²⁵ "server-i sâhib-kırân" (baş sahib-kıranı)¹²⁶ ve "sâhib-kırânü'l-asr" (yüzyılın sahib-kıranı)¹²⁷ sıfatlarıyla övülmekteydi. Ancak Selim'in olası bir dünya fatihi olarak saygınlığını en belirgin biçimde ortaya koyan *Künhü'l-ahbâr*'ın (Tarihin Özü) yazarı Mustafa Âli'ydi (ö. 1600). Âli dördüncü cildin başında, Müslüman hükümdarların 16. yüzyılın başlarına gelindiğinde kullandıkları siyasi terminolojiyi gözden geçirerek bunları iki ana şemsiye altında toplamıştı: "*Müeyyed min indillâh*" ve "sâhib-kırân." İlk terim savaş alanında hiç yenilgi almamış bir sultanı, ikincisiyse müneccimlerin çok önceden işaret ettiği bir dünya fatihini tanımlıyordu.¹²⁸ Âli için Selim "*müeyyed min indillâh*" (Allah tarafından teyit

120 Osmanlı kaynaklarında değinilen diğer kılıçlar Hz. Muhammed'e, Hz. Ömer'e (hd. 634-644) ve Hz. Osman'a (hd. 644-656), Halid bin Velid'e (Erken İslam döneminde Seyfullah [Allah'ın Kılıcı] olarak da adlandırılan ünlü Arap komutanı, ö. 642) ve Osman Bey'e ait olanlardır. Osmanlılarda "kılıç kuşanma" (*taklîd-i seyf*) törenleri için bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, 41-42 [Osmanlı Hanedanının Yapısı, 60-61]; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, 189-200; Kafadar, "Eyüp'te Kılıç Kuşanma Törenleri."

121 Selânikî, *Târîh*, cilt 2, 647.

122 Nefî'den alıntı için bkz. Cunbur, "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız," 796: "Bir gazâ itdün ki hiç itmiş degül bir pâdişâh / İsidüb olsa nola Sultân Selimün rûhî şâd."

123 Bkz. Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 28-29.

124 Bkz. sırasıyla Sâi Mustafa, *Tezkiretü'l-bünyân*, 121; Sâi Mustafa, *Tezkiretü'l-lebniye*, 173, 179.

125 Örn. bkz. Sâi Mustafa, *Tezkiretü'l-bünyân*, 121; Kemâlpâşazâde, *Tevârih*, cilt 8 (1985), 28.

126 Örn. bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 137.

127 Örn. bkz. Sucûdî, *Selîmnâme*, 2a.

128 Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 1, 27-29. Mustafa Âli'nin sınıflandırması için bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 279-280 [Tarihçi Mustafa Âli, 289-291]. Ayrıca bkz. Fleischer, "The

edilip yardım gören) olduğundan yenilgi yüzü görmemiş üç Osmanlı padişahından biriydi; diğerleri II. Mehmed ile I. Süleyman'dı.¹²⁹ Hiçbir üyesi "İskender ve Cengiz ve Tîmûr-ı sâhib-ceng-ü-sitiz gibi gibi rûy-ı zemîni şarken ve garben dolaşub mülûk-ı mamûre-i arzı ... makhûr itmemiş" olduğu için Osmanlı hanedanından bir sahib-kıran çıkmamıştı.¹³⁰ Ancak Mustafa Âli, Selim'in bu unvanı almaya çok yaklaştığını belirtmiş ve "muammer olmuş olsa yalemullâh sâhib-kırân olurdu" iddiasında bulunmuştu.¹³¹

Osmanlı hanedanı üyelerine sahib-kıran sıfatını yükleyen birçok Osmanlı yazarı Mustafa Âli kadar kılı kırk yarmamıştı. Cornell Fleischer'e göre, "16. yüzyılın ikinci yarısında sahib-kıran sıfatı giderek daha sıradanlaşmış ve bu nedenle resmi hükümdarlık unvanı ögesi olarak 'değerini yitirmiş' [ama] hâlâ en mutlak ve evrensel egemenliği tanımladığı hafızalardan silinmemişti."¹³² Ancak terimin evrenselci çağrışımlarının hâlâ hatırlanıyor oluşu, sahib-kıran kavramının her zaman tam kelime anlamıyla kullanıldığını göstermez. Kuşkusuz Âli de bu terimi, savaş alanına adımını atmayan ve tartışmasız en hareketsiz Osmanlı sultanı olan III. Murad'a yakıştırdığında bunu daha genel bir övgü olarak kullanmıştı.¹³³ Bazı Osmanlı hükümdarlarının şiir düşkünü kullarının da efendilerine ithaf ettikleri dizelerde bu terime yer verdikleri görülür. Örneğin Bursalı ünlü kaside yazarı Ahmed Paşa (ö. 1497), II. Mehmed'i hem gazi, hem de sahib-kıran olarak övmüştü; İstanbul fatihi için "Gâzi-i sâhib-kırân oldur ki devrinde ânun/Küfr dârü'l-cehli şimdi ilm şehristânıdır" diyordu.¹³⁴ III. Mehmed'in 1596 Eğri Seferinde ordunun zaferine tanıklık edenler de onu benzer biçimde

Lawgiver as Messiah," 162-163.

129 Aslında Selim babası II. Bayezid'le Çorlu'da yaptığı savaşı kaybetmişti. Mustafa Âli'nin bunun neden bir yenilgi sayılmayacağı üzerine söyledikleri için bkz. Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 1, 28.

130 Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 1, 28: "[Büyük] İskender, Cengiz [Han] ve Timur gibi Doğu'yu ve Batı'yı dolaşıp, yerleşik dünya üzerinde egemenlik kuran hükümdarları bozguna uğratmamış." Timur'un sahib-kıran olduğunu ima eden erken tarihli Osmanlı kronikleri için örn. bkz. Aşıkpaşazâde, *Menâkıb* (Yavuz ve Saraç baskısı), 407. Germiyanoglu'nun Timur'u sahib-kıran olarak anması için bkz. Neşri, *Kitâb-ı cihânnümâ*, cilt 1, 343. Aynı metin bağlamında Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'e "zalim" denmişti (*Osmânoğlu bir zâlim kişidir*).

131 Âli, *Künhü'l-ahbâr*, cilt 1, 28: "eğer ömrü daha uzun olsaydı mutlaka sahib-kıran olurdu."

132 Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 163.

133 Bu konu hakkında bkz. Schmidt, *Pure Water for Thirsty Muslims*, 179.

134 Ahmed Paşa'dan alıntı için bkz. Cunbur, "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız," 792: "Sahib-kıran bir gazidir ki onun devrinde cehaletin, inançsızlığın mesken tuttuğu yer şimdi ilim dolu bir memlektettir."

sahib-kıran olarak övmüşlerdi.¹³⁵ Aynı terim Selim'in kardeşi ve rakibi, tahta hiç çıkmamış Şehzade Ahmed için bile kullanılmıştı.¹³⁶

Lutfi Paşa gibi yazarların Selim için sahib-kıran unvanını çoğu kez mecazi anlamda değil de, gerçek anlamıyla kullanmaları birbiriyle ilişkili iki nedenden kaynaklanıyordu. Bunlardan birincisi tarihi; Selim'in fetihlerini peş peşe olağanüstü bir hızla ve kapsamda gerçekleştirmesi kaçınılmaz olarak akla bir soru getiriyordu: Eğer Selim daha uzun yaşasaydı neler başaracaktı? İkincisiyse tarihyazımıyla, Selim'in metinsel ikonografisinin temellerinin atıldığı çağla ilişkiliydi. Selim hakkında bir hafıza oluşturma sürecinin ilk evresi, ondan hemen sonra tahta çıkan I. Süleyman'ın saltanat yıllarına rastladığından, aşağıda yapılacak çözümlemelerde öncelikli olarak Süleyman çağının emperyal ideolojisi ve hükümdarlık ikonografisinin tarihyazımında nasıl biçimlendiği üzerine odaklanılacaktır. Bu tarihyazımı süreci Osmanlı yazarlarına Selim'i Allah'ın yetkilendirdiği mehdi özellikleri taşıyan bir fatih olarak betimlemelerine yardımcı olacak bir dizi imge ve sözcük dağarcığı sağlamıştı.

SÜLEYMAN ÇAĞINDA VE SONRASINDA SELİM'İ TAHAYYÜL ETMEK

Bu tarihyazımı taramasının işaret ettiği üzere, Osmanlı yazarları halife, müceddid, sahib-kıran ve mehdi gibi terimleri çeşitli biçimlerde kullanmışlardı. Bu unvanların gerçek hukuki anlamlarıyla mı, yoksa mecazi ve övgü dolu methiyeler olarak mı kullanıldığını anlamak için Osmanlı bürokratları ve yazarlarının devletin resmi belgelerini, kanunları, şiirleri, tarihleri ve nasihatnameleri ürettikleri tarihi bağlama bakmak gerekir. 1517 tarihli Niğbolu Kanunnamesinin önsözünde yer alan ikonografik öğelerden anlaşılacağı üzere, padişah ile devlet adamları, Selim'e evrensel egemenlik adına mücadele eden, ilahi takdirle tahta çıkmış bir savaşçı-sultan statüsü kazandıracak siyasi teolojiyi biçimlendirirken kuşkusuz dönemin dini ve ideolojik akımlarının farkındaydılar. Benzer biçimde, Selim'in tebaası ve

135 Mirahor Derviş Ağa'nın ve sipahi Emîni Çelebi'nin şiirleri için bkz. *Selânikî, Târîh*, cilt 2, 642-643.

136 1501 tarihli Arapça bir tıp risalesinde Ahmed'e yapılan "en adil ve en ünlü sultan ve en büyük sahib-kıran, sultan oğlu sultan" göndermesi için bkz. Abdurrahmân b. Abî Yûsuf el-Hâfız el-Müneccim, *Cevherü'l-hıfzı's-sıhha ve ilâcü'l-merzâ* (Sağlığı Koruma Cevheri ve Hastaların İlacı), SK Ayasofya 3635. 4a. Bu risaleye dikkatimi çeken Walter Lorenz'e çok teşekkür ederim.

kulları da saraya hitaben yazdıkları arzuhalde sultanları ve efendileri olan Selim'e rüyalarını ve remil sonuçlarını aktarırken, 16. yüzyıl başlarında Osmanlı okuryazar çevrelerinde dolaşımda olan imge ve sözcüklerden yararlanıyorlardı. Bu imgelerin ve sözcüklerin bir bölümü mehdici, binyılcı ya da apokaliptik tonda olsalar da, Selim'in bu türde bir iddiası olduğuna ilişkin somut bir metne dair bulgu yoktur.¹³⁷ Tam tersine Selim'e müceddid, sahib-kıran ya da mehdi sıfatlarıyla yapılan göndermeler dikkatle incelendiğinde, ona atfedilen mehdici, binyılcı ve apokaliptik iddiaların Selim döneminde değil, Süleyman çağında geriye dönük olarak ortaya çıktığı görülür. Doğrusu, 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı tarih yazımında bu üçlü unvan dizisi, gerek gerçek hukuki anlamda, gerekse mecazi methiye bağlamında, çoğu kez I. Süleyman için kullanılmıştı.

Bizzat Selim'in, oğlunda bir dünya hükümdarı olma potansiyeli görmüş olabileceğine ilişkin anlatılar vardır. Lutfi Paşa, Selim ile Süleyman'ın Mısır Seferinden sonra, Süleyman'ın babasını karşılamaya gittiği Trakya'da görüştüklerini söyler. Lutfi Paşa'nın okurlarına aktardığına göre, Süleyman'ın fizyonomik özelliklerinden etkilenen Selim, oğlunun bir gün dünyayı yöneteceğini de öngörmüştü.¹³⁸ Bu tür öngörülere sonrakı tarih yazımında da rastlanır. Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*'sinde iki papazla ilgili eski bir hikâyeye anlatır. Söylediğine göre 1484 Akkırman kuşatması sırasında Kolon adlı Portekiz ve Padre adlı İspanyol papazlar II. Bayezid'in kampında birden ortaya çıkarak, mucizevi bir biçimde hem Kili, hem de Akkırman kalelerinin ne zaman ele geçirileceğini dakikası dakikasına bildirmişlerdi. Sultanın huzuruna çıkarılınca da, oğlu Selim'in Mekke ve Medine'ye hükmedeceği, torunu Süleyman'ın da Türk-İslam fetihlerinin nihai hedefini simgeleyen "Kızıl Elma"yı ele geçireceği kehanetinde bulunmuşlardı.¹³⁹

137 Cornell Fleischer farklı düşünür. Fleischer'in Lutfi Paşa tarihinde yer alan ve "Selim'in apokaliptik bir iddiası olduğunu çağrıştıran bir ifade" hakkındaki görüşleri için bkz. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 163.

138 Lutfi, *Tevârih*, 241: "boyun ve şekl-ü-şemâlin begenüb ... olıser sâhib-kırân ender cihân." Mustafa Âli de *Künhü'l-ahbâr*'da popüler fizyonomi "bilim"ine göndermede bulunmuş ve Selim'in devlet görevlilerini seçerken fizyonomilerine dikkat ettiğini belirtmiştir. Bkz. Schmüdt, *Pure Water for Thirsty Muslims*, 116-117, 302.

139 Evliyâ, *Seyâhatnâme*, cilt 10, 284.

"Kızıl Elma," 16. yüzyıl Osmanlı bağlamında genellikle Viyana ya da Roma'yı simgelemektedir. Süleyman ikisini de fethetmedi,¹⁴⁰ yine de hükümdarlığının büyük bölümünde ve öldükten sonra dünya fatihi olarak övüldü. Bu dönem Osmanlıların başlıca rakipleri olan Safeviler ve Habsburg-larla savaştığı,¹⁴¹ ayrıca Süleyman ile V. Karl (hd. 1519-1556) arasındaki "davâ-i sâhib-kırânî"nin (evrensel egemenlik iddialarının) henüz çözülmediği, Şah Tahmasb'ın da (hd. 1524-1576) tam denetim altına alınamadığı bir dönemdi. Koşullar bir "mehdi"nin ortaya çıkması için olgun bir zemin yarattığı gibi, ortam mehdi iddialarının halk tarafından olumlu algılanabilmesi için elverişliydi. Üstelik Şah İsmail'in mehdilik iddiası hafızalarda hâlâ tazeydi.¹⁴² Aslında 16. yüzyılın başlarında Anadolu'da Şah İsmail'den yana olan Kızılbaşlar onu ilahi yetkiyle donatılmış İmam ve uzun zamandır beklenen mehdi olarak görüyorlardı.¹⁴³ Şahkulu ve Bozoklu Celal gibi Kızılbaş şeyhleri Osmanlı Devleti'ne karşı 1511 ve 1519'da ayaklandıklarında, Şah İsmail'in ya da mehdinin "halifesi" olduklarını ileri sürmüşlerdi.¹⁴⁴ Bu ayaklanmaların

140 "Kızıl Elma" motifi ve Osmanlı fetihlerinin nihai hedefinde olan Konstantinopolis, Budapeşte, Viyana ve Roma'yla özdeşleştirilmesi hakkında bkz. *EP*, madde "Kızıl Elma" (P. N. Boratav); Fodor, "Ungarn und Wien in der Osmanischen Eroberungs-ideologie," 67-69 ve "The View of the Turk in Hungary," 92-103. Evliyâ Çelebi'nin "Kızıl Elma"yla özdeşleştirdiği altı şehirle ilgili olarak bkz. Dankoff, *An Ottoman Mentality*, 105n63.

141 Bkz. Elliott, "Ottoman-Habsburg Rivalry." Mevlânâ İsâ'nın Osmanlı sultanı ile Habsburg imparatoru arasındaki rekabet üzerine düşündükleri hakkında bkz. Flemming, "Public Opinion under Sultan Süleymân," 52-53. Aynı dönemde V. Karl'ın, yaklaşan "altın çağ"ın evrensel hükümdarı olarak betimlenmesi hakkında bkz. Burke, "Concepts of the 'Golden Age' in the Renaissance," 160-161 ["Rönesans'ta 'Altın Çağ' Anlayışları," 202-204]. Osmanlılar ile Safeviler arasındaki İslam dünyasında meşruiyet kazanma mücadelesi için bkz. Dressler, "Inventing Orthodoxy."

142 Şah İsmail'in mehdi, dolayısıyla dünyanın ruhani hâkimi olduğu iddiaları bazı Osmanlı yazarları tarafından kaydedilmişti. Örn. bkz. Lutfi, *Tevârih*, 148: "mehdi-yi sâhib-zamânemdir." Şafevi propagandası (dava) ve bunun Anadolu, Güney Kafkasya ve Azerbaycan'da yayayan Türkmen aşiretleri arasında yaygınlaşmasıyla ilgili olarak bkz. *Encyclopaedia Iranica*, madde "Esmâ'il I Safawî" (R. M. Savory). Şah İsmail'in ilahi hükümdarlık iddiaları ve bunun Avrupa'da nasıl karşılandığı konusunda bkz. Brummett, "The Myth of Shah İsmâ'il Safawî." 16. yüzyıl Anadolu'sundaki "devrimci" ve "mistik" mehdici hareketlerin ideolojik ve sosyopolitik zemini için bkz. Ocak, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesianik Hareketlerinin Bir Tahvil Denemesi." İsmail'in "mehdilik iddiası" ve bunun Şafevi dünyası ve ötesindeki sonuçları için bkz. Arjomand, "The Rise of Shah Esmâ'il as a Mahdist Revolution," 45-57.

143 Bkz. Glassen, "Schah İsmâ'il, ein Mahdi der anadolischen Turkmenen?"

144 Şahkulu'nun iddiaları için bkz. saraya sunulan casus raporu, TSMA E.6187 (E.754/105): "mehdilik davâsın ıder." Celal'in iddiaları için bkz. Şükrî, *Selîmnâme*, 184a, 185a. Önceki halk ayaklanmalarının önderlerinin de benzer iddialarda bulundukları bilinir. Anonim bir tarihçi Simavnalı Şeyh Bedreddin'in (ya da temsilcisi Börklüce Mustafa'nın) "Bana melik mehdi dirler" dediğini belirtir. Bkz. Anonim, *Tevârih* (Azamat baskısı), 58.

Osmanlı toplum düzeni üzerindeki etkisi o kadar yıkıcı olmuştu ki, bazı yazarlar “bu fitne-i âhir-zamân / bir âlâmetdür kıyâmetden hemân” sözleriyle Osmanlı toplumunda öbür dünyayla ilgili kaygıların 16. yüzyılın ilk çeyreği gibi erken bir tarihte bile var olduğuna dair bir ipucu vermişlerdi.¹⁴⁵

Süleyman, böylesi belirsizliklerle dolu bir dönemde hükümdarlık imajını –müceddid, sahib-kıran ve/veya mehdi olarak– yaymaya girişmişti; şeyhler, şairler, kâhinler, müneccimler ve falcıların padişahın mehdi kimliğini ve eskatolojik önemini vurgulayan yazıları aracılığıyla “kamuoyu”nu etkilemeye çalışıyordu.¹⁴⁶ Aralarında Bayrami-Melami şeyhi Aksaraylı Pir Ali’nin (ö. 1528) de bulunduğu saygın ruhani önderler belki de Süleyman’ın mehdi olduğunu düşünmüşlerdi.¹⁴⁷ Geç Süleyman çağının şairlerinden Yahyâ Bey (ö. 1582) de efendisine mehdi imparator ve evrensel hükümdar olarak övgüler yağdıran yazarlar arasındaydı.¹⁴⁸ Barbara Flemming ve Cornell Fleischer’in belirttiği üzere, “mutasavvıf bir kadı” olan Mevlânâ İsâ (etk. 1530’lar) gibi bir Osmanlı yazarı Süleyman’a sahib-kıran dediği zaman, büyük olasılıkla terimi gerçek anlamıyla kullanıyor ve Müşteri (Jüpiter) ile Zühal’in (Satürn) büyük buluşması sırasında tek gerçek dinin egemenliğini başlatacak evrensel hükümdarı kastediyordu.¹⁴⁹ Mevlânâ İsâ’nın Süleyman’ın mehdi ya da onun “seraskeri” olduğuna inanması hiç de şaşırtıcı değildir.¹⁵⁰ Şaşılacak benzerlikte düşünceler Fleischer’in yerinde bir tanımlamayla “saray temelli Süleyman kültü”nün bulunduğu yer olarak

145 Şükrî, *Selîmnâme*, 184b: “Son zamanlarda çıkan bu fitne kıyametin alametidir.”

146 Flemming “kamuoyu” terimini “kamusal alanda sahip olunan ve ifade edilen görüş” anlamında kullanmıştır. Bkz. Flemming, “Public Opinion under Sultan Süleymân,” 49.

147 Bkz. Flemming, “Public Opinion under Sultan Süleymân,” 57. Flemming, Gölpinarlı’nın *Melâmîlik ve Melâmîler* adlı çalışmasında sözünü ettiği bir anekdota göndermede bulunur. Gölpinarlı’nın anlattıklarına göre sultan ile şeyh arasında geçen bir konuşmada Pir Ali’nin Süleyman’a “Padişahım, görünüşe göre artık mehdisiniz” dediği rivayet edilir (s. 43-44).

148 Yahyâ Bey sultanın “mehdi-i sâhib-kırân,” “mehdi-i devrân Süleymân-ı zamân,” “mehdi-i din-i güzîn” (seçilmiş dinin [yani İslamın] mehdisi), “mehdi-i devr” (çağın mehdisi) ve “âlemün sâhib-kırânı” olarak söz etmiştir. Bkz. Yahyâ Bey, *Dîvân*, sırasıyla 28, 29, 41, 181, 188-189.

149 Bkz. Fleischer, “The Lawgiver as Messiah,” özellikle 164-167; Flemming, “Sâhib-Kırân und Mahdi,” özellikle 52-53. Mevlânâ İsâ’nın *Câmîü’l-meknûnât* adlı eserinin, 1529, 1533 ve 1543 olmak üzere üç farklı tarihte düzenlenmiş nüshaları günümüze ulaşmıştır. Bkz. Flemming, “Public Opinion under Sultan Süleymân,” 51.

150 Fleischer, “The Lawgiver as Messiah,” 165. Barbara Flemming “server” terimini kullanır. Bkz. Flemming, “Public Opinion under Sultan Süleymân,” 53.

betimlediği saray-ı hümayunda da kuşkusuz dile getiriliyordu.¹⁵¹ Belki de bu açıdan en ilginç saray mensubu, Süleyman'ın Haydar adındaki remmâliydı. Haydar'ın kehanetine göre Süleyman, (sâhib-kırân olarak) dünyevi egemenlik ile (sâhib-zaman olarak) manevi egemenliği birleştiren ilahi takdirle atanmış bir ahir zaman hükümdarıydı.¹⁵²

Bekleneceği üzere, Süleyman'a açıkça bahşedilen dünyevi ve manevi otorite, şehnâme türünde yazılan başka eserlerin de siyasi-ideolojik gündeminin odağındaydı. Levhî (etk. 1529), Süleyman'ı etrafı "ricâl-i gayb"la çevrilmiş adil bir sahib-kırân olarak nitelerken, Hâkî (etk. 1556), ilahi takdirle tahta çıkmış olan bu sultanın evrensel egemenlik iddiasının meşruiyetini vurguluyor, Senâî (etk. 1540) ise *Süleymânâme*'sinde Osmanlı hükümdarını "sâhib-kırân ve mehdî-yi âhir-i zamân" diye tanımlıyordu.¹⁵³ Bu göndermelerin efsanevi ya da tarihteki kahramanların başarılarını ele almaya en uygun yazı türü sayılabilecek *Şehnâme* tarzı eserlerde yer alması, Osmanlı, Habsburg ve Safevi devletleri arasındaki rekabetin, Süleyman'ın ilahi takdirle tahta çıkmış dünya fatihi bir mehdî olarak imajının yaratılma sürecini doğrudan etkilediğini, hatta gerekli kılmış olabileceğini gösterir.¹⁵⁴

Osmanlı hanedanı ve çevresindeki öğrenim görmüş kulları, Süleyman dönemi sonrası erken modern çağ sultanlarının metinsel ve görsel

151 Fleischer, "Seer to the Sultan," 296.

152 Cornell Fleischer Haydar-ı Remmâl'in I. Süleyman döneminde "sultanı son dünya imparatoru, evliyalı evliyası ve mehdî olarak sunan yeni ideolojiye" katkısını ustalıkla incelemiştir. Bkz. Fleischer, "Seer to the Sultan," özellikle 295-299, "The Lawgiver as Messiah," 169-171, "Shadows of Shadows," 58-62 ve "Ancient Wisdom and New Sciences," 240-242. Şehzade Mustafa'nın (ö. 1553) tartışmalı idamından sonra sultana sunulan ve Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa'yı (ö. 1561) suçlayan bir mektupta yer alan bir fal (remli), Haydar'ın saray siyasetiyle ne kadar iç içe olduğunu gösterir. Fleischer, Gökbilgin'in "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar" (s. 38-43) adlı çalışmasında yer alan bu mektubun "büyük olasılıkla" Haydar tarafından yazıldığını düşünür.

153 Levhî'nin *Cihâdnâme-i Sultân Süleymân*'ının yanı sıra, Hâkî'nin ve Senâî'nin *Süleymânâme*'lerinin içerikleri ve siyasi-ideolojik gündemleriyle ilgili olarak bkz. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 168-169. 154 Levhî eserini I. Viyana Kuşatmasının hemen ardından kaleme almış, Hâkî'ye Süleyman'ın 1555'te Amasya Anlaşmasıyla sonuçlanan son Safevi seferine bizzat katılmıştı. Viyana Kuşatmasının başarısızlıkla, 1553-1555 Doğu seferinin de Osmanlılar ile Safevîler'in yenilememesiyle sonuçlanmış olması dikkate alındığında, bu metinler Süleyman için sarayın hoşuna gidebilecek, başlıca rakipleri karşısında başarılı olan bir dünya fatihi imajı yaratmayı hedefleyen edebi-tarihi eserler olarak değerlendirilebilir. Süleyman döneminin sonlarına doğru sultan için bir mehdî yerine, Safevi "zındıklar"la karşı Sünnî inançlarını koruyan "daha ağır başlı bir görünüm" geliştirilmesi hakkında bkz. Faroqhi, "Presenting the Sultan's Power, Glory and Piety," 59; Necipoğlu, "The Süleymaniye Complex in Istanbul," özellikle kitabelerle ilgili bölüm.

ikonografilerini, en azından bir dereceye kadar, yaklaştırmakta olan İslami binyılın (1591-1592) tetiklemeyle oluşan kıyamet endişeleri ve mehdilik iddialarından etkilenmiş bir kültürel ortamda biçimlendirmişlerdi.¹⁵⁵ Tasavvuf eğilimi olan III. Murad'ın (hd. 1574-1595) altı ciltlik resimli bir *Siyer-i Nebî* (Peygamberin Yaşamı) ısmarlama kararı, sultanın İslami takvimin 10. yüzyılında müceddid olarak hatırlanmasını sağlayacak gündeminin bir parçası olarak yorumlanmıştır.¹⁵⁶ III. Murad'ın rüyalarını sadık bir müridi olduğu ve ona yol gösteren Halveti şeyhi Şücâ'ya (Şücâ Dede, ö. 1588) ilet-tiği anlaşılır.¹⁵⁷ Bu rüyalarda Murad kendini, "kutbü'l-ektâb" (kutupların kutbu) olabilmek için ermişliğin çeşitli aşamalarını geçen ve ilahi takdirle tahta çıkan bir sultan olarak biçimlendiriyordu.¹⁵⁸ İslami binyılın sonlarına doğru tahta çıkan bir sultan olarak, III. Murad'ın kendini uzun süredir beklenen kıyamet günü öncesinde bütün dünyayı yönetecek mehdi olarak düşünmüş olduğu da anlaşılmaktadır.¹⁵⁹

I. Süleyman ile III. Murad'ın kendilerini ilahi yetkiyle donatılmış, yaklaştırmakta olan kıyamette hüküm sürecek ermiş ve mehdi hükümdarlar olarak biçimlendirişlerinden anlaşılacağı üzere, okumuş yazmış Osmanlıların 16. yüzyıl boyunca Avrasya'da etkili olan binyılcılık varsayımına duyarsız kalmadıkları söylenebilir. Bu tür akımlar, birçok erken modern hükümdarın

155 Birkaç Osmanlı yazarının tarihlerini Hicri 1000 yılında yazmaya başlamaları ya da o tarihten itibaren gerçekleşen olayları anlatmaları, bu tarihin kıyamet gününü bekleyen Osmanlı entelektüelleri için "kutlanmayı hak eden yeni bir başlangıç" işaret ettiği biçiminde yorumlanmıştır. Bu sav ve 17. yüzyıla girilirken yeni bir tarih bakış açısının ortaya çıkmasıyla ilgili eleştirel bir değerlendirme için bkz. Tezcan, "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography," 188-190. Yaklaşan binyılın, geç 16. yüzyıl devlet adamları ve tarihçilerinin tarih bilinci üzerindeki etkileriyle ilgili mükemmel bir değerlendirme için bkz. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, 109-142 [*Tarihçi Mustafa Âli*, 113-147]. İslam coğrafyasındaki toplumlarda binyılcılık düşüncesi ve beklentileri arasındaki karşılıklı ilişkiler için bkz. Hodgson, "A Note on the Millennium in Islam."

156 Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 43 [*Sarayın İmgeleri*, 71].

157 III. Murad şeyhe yolladığı mektuplarda rüyalarını anlatmıştı. Bu mektuplar Mirahor Nuh Ağa tarafından, büyük olasılıkla sultanın emriyle *Kütübü'l-menâmât* (Rüyalar Kitabı) adı altında derlenmiştir. Kitap aynı adla Özgen Felek tarafından 2014'te yayınlanmıştır. Şeyhler ile müridleri arasında rüya anlatılan dahil mektuplaşmanın yaygın bir uygulama olduğu anlaşılır. Bir tekke şeyhinin müridi olduğu anlatılan Asiye Hatun'un 17. yüzyılda hazırladığı rüya kayıtları için bkz. Kafadar, *Rüya Mektupları*.

158 Bkz. Felek, "(Re)creating Image and Identity," özellikle 256-262. Birbirine ilişkili "kutb" ve "kutbü'l-ektâb" kavramları için bkz. *EP*, madde "al-Kutb" (F. de Jong).

159 Özgen Felek'e göre *Kütübü'l-menâmât*'ta Murad hiçbir zaman beklenen mehdi olarak adlandırılmamakla birlikte, üstü kapalı olarak bir mehdi figürü olarak betimlenmiştir. Bkz. Felek, "(Re)creating Image and Identity," özellikle 263.

metinsel ve görsel ikonografisini biçimlendirmiş ve etkilemişti.¹⁶⁰ Aslında İslami binyılın başladığı sıralarda, farklı zamanlarda açıkça ya da üstü kapalı olarak Osmanlı hanedan üyelerine mehdiilik atfedildiği anlaşıyor.

Osmanlı sultanını mehdi hükümdar olarak betimleyen en çarpıcı resimli yazmalardan biri III. Mehmed döneminde üretilmişti. Söz konusu eser, bir Hurûfî olan Abdurrahman Bistâmî'nin (ö. 1454) gizli bilimler ve falcılıkla ilgili metni *Miftâhü'l-cifri'l-câmi*'nin (Kapsamlı Gizli Bilimler Kılavuzu) Osmanlıca nüshasıdır.¹⁶¹ Ünlü bir hadis âlimi olan, gizli bilimler ile falcılığı çok iyi bildiği anlaşılan Bistâmî, en çok harflere ve bileşimlerine mistik anlamlar yükleme ve yorumlamaya dayalı "ilm-i hurûf ve'l-esmâ" (harflere ve Allah'ın isimlerine dair ilim) üzerine uzmanlaşmıştı.¹⁶² *Tercüme-i miftâh-ı cifrül-câmi*, Bistâmî'nin özgün metninin, Şerif b. Seyyid Muhammed (Şerifi, etk. 1597) tarafından yapılan genişletilmiş çevirisidir. III. Mehmed *Tercüme*'yi, Babüssaade Ağası Gazanfer Ağa (ö. 1603) aracılığıyla ısmarlamıştı. Yeryüzünde hüküm süren son hanedanın mehdi hükümdarı olarak görmek istediği efendisinin yeni imajının yaygınlaşması için bizzat uğraşan Gazanfer Ağa'nın kendi de dönemin önde gelen sanat hamilerindendi.¹⁶³ *Tercüme*'de mehdiye "İmâm Mehmed Mehdi" denmesi ve mehdi tasvirinin aynı dönemde hazırlanan başka yazmalarda yer alan III. Mehmed tasvirine çok benzemesi, tahttaki hükümdar ile kıyamet günü ortaya çıkacak mehdi arasında açıkça görünen güçlü bir bağ oluşturur.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Erken modern Avrasya'da var olan binyılcılık varsayımıyla ilgili olarak bkz. Subrahmanyam, "Turning the Stones Over" ve "Connected Histories," özellikle 745-759.

¹⁶¹ *Miftâh*'ın yaygınlığına dikkat çeken Cornell Fleischer, bu yazmanın nüshalarının Osmanlı sarayında "16. yüzyıl boyunca elden ele serbestçe dolaşmış" olduğunu belirtir. Bkz. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah," 170, 177n47.

¹⁶² Osmanlılarda tarih bilincinin gelişmesi bağlamında Bistâmî ve eserlerinin önemiyle ilgili olarak bkz. Fleischer, "Seer to the Sultan," özellikle 292-295; "Shadows of Shadows," 55-56; "Ancient Wisdom and New Sciences," özellikle 232-236. "Harfler ilmi" hakkında bkz. *El*, madde "Hurûf" (T. Fahd).

¹⁶³ Gazanfer Ağa'nın bu eserin ısmarlanması ve efendisi için yeni bir imaj yaratılmasında oynadığı önemli rol hakkında bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 6. Bölüm, özellikle 243-249 [Sarayın İmgeleri, 303-312].

¹⁶⁴ Bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 246 [Sarayın İmgeleri, 310-312]. Bu görselin değerlendirilmesinde bana kılavuzluk eden Emine Fetvacı'ya çok teşekkür ederim. *Tercüme-i miftâh-ı cifrül-câmi*'de kullanılan kıyamet alametleri ikonografisiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Yaman, "Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri."

Tercüme-i miftâh-ı cîfrü'l-câmi'nin tarihyazımı açısından önemi yalnızca Osmanlı hanedanının mehdiler çıkarmış bir hanedan olarak tanımlanmasıyla sınırlı değildir. Dünyanın sonuyla ilgili işaretler üzerine odaklanan ve gelecekle ilgili kehanette bulunan bu etkileyici eser, Osmanlı hanedanını bir bütün olarak apokaliptik bir çerçeve içinde kavramsallaştırır. Yalnızca iki Osmanlı sultanının adı birden fazla geçer; bunlar, İstanbul'u fethine yüklenen apokaliptik önemden ötürü II. Mehmed ile Memluk ve Safevi sultanlarına karşı kazandığı olağanüstü askeri başarılar nedeniyle I. Selim'dir. 16. yüzyıl İslam dünyası içinde Osmanlıların yadsınamaz üstünlüğünü kuran bir gazi sultan olarak Selim, yalnızca bir mehdi kurtarıcı olarak tanımlanmakla kalmamış, aynı zamanda tek gerçek dinin egemenliğini kurabilecek bir hükümdar olarak dünyanın sonuyla ilgili anlatıya dahil edilmiştir.¹⁶⁵

Selim'in Osmanlı metin ve tasvirlerinde ısrarla mehdi figürü olarak gösterilmesi, yazma üretiminin en ilginç yanlarından biriyle, yani edebiyat ve sanat dünyasındaki himaye ağlarıyla yakından ilişkiydi. *Tercüme-i miftâh-ı cîfrü'l-câmi* örneğinde, ilk hareket noktası III. Mehmed dönemindeki Babüssaade ağası Gazanfer Ağa'ydı. Gazanfer Ağa yalnızca sultanın temsilcisi olarak efendisinin himaye etkinliklerine destek olan biri değildi; kendi de varlıklı ve etkili bir hami olarak, saraya ve Divanyolu'na yakın, merkezi bir noktada fevkâlade bir medrese külliyesi inşa ettirmişti.¹⁶⁶ Gazanfer Ağa ayrıca medresesinde âlimlerin ders verdiği, öğrenim görmüş biriydi. Medrese ağasının hamilik etkinliklerinin merkezi, aynı zamanda da imparatorluğun entelektüel yaşamına fiilen katılabileceği bir yer olmakla kalmamış, onun önde gelen siyasi şahsiyetlerle ilişkiler geliştirmesine de olanak yaratmıştı. Gazanfer Ağa'nın hoca olarak görevlendirdiği bazı âlimlerin Hoca Sadeddin Efendi'nin (ö. 1599) koruması altında oluşu, ağa ile 16. yüzyılın son çeyreğinin önde gelen Osmanlı siyaset adamları arasındaki yakın entelektüel ilişkilerin ipuçlarını verir.¹⁶⁷

165 Bkz. Artan, "Arts and Architecture," 413-415.

166 Bkz. Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 508-509 [*Sinan Çağı*, 681-683].

167 Gazanfer Ağa medresesinde ders vermeye başlamadan önce Sadeddin'in öğrencisi olan şairler ile âlimler arasındaki en önemli isimlerden biri de *Miftâh-ı cîfrü'l-câmi*'nin tercümanı Şerifi'ydi. Sadeddin ile Gazanfer Ağa arasındaki ilişki ile kültürel, entelektüel ve siyasi arenadaki sonuçları hakkında bkz. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, 253-258 [*Sarayın İmgeleri*, 316-321].

Mustafa Âlî'nin Sadeddîn'i III. Murad döneminin dört temel taşından biri olarak görmesi, bu âlim devlet adamının saray-ı hümayundaki olağanüstü etkisinin kanıtıdır.¹⁶⁸ Sadeddîn sahip olduğu siyasi nüfuzu, en azından başlarda, Şehzade Murad'ın hocası olmasına borçludur. Şehzade sonradan III. Murad adıyla tahta çıkınca, Sadeddîn de "Hâce-i Sultânî" sıfatını kazanmış, bu unvanı III. Mehmed döneminde de korumuştur. Sadeddîn III. Murad'a önce hoca, sonra da güvenilir bir danışman olarak hizmet verdikten sonra, III. Mehmed döneminde de şeyhülislam olarak siyasi nüfuzunu sürdürmüş, ayrıca *Tâcü't-tevârih*'in yazarı olarak Osmanlı tarih yazma geleneğine katkıda bulunmuştu.

Selim'in ölümünden sonra yaratılan imajı bağlamında Sadeddîn'in tarihyazımındaki önemi, yazdığı *Selîmnâme*'den kaynaklanır. Üçüncü Bölümde ele aldığımız *Selîmnâme* çok farklı hedef kitleleri ve geniş bir okur kesimi göz önüne alınarak hazırlanmış, son derece rağbet görmüştü. Selim'in bu eserde ortaya çıkan bileşik imajı, doğumu, hükümdarlığı ve fetihleri doğaüstü işaretlerle yüklü bir sultana aitti. Birkaç örnek vermek gerekirse, Sadeddîn, Kemâlpaşazâde'ye dayanarak Selim'in doğumunu bir "dervîş-i sâhib-kerâmet" (keramet sahibi dervîş) tarafından önceden muştulanmış bir olay olarak anlatmakla kalmamış, Osmanlı hanedanının yeni doğan bu üyesinin bedenindeki "hâl" (benler) sayısı kadar "sâhib-serir"i (taht sahibini/hükümdarı) yeneceğine dair bir kehaneti de aktarmıştı.¹⁶⁹ Sadeddîn'e göre Selim "pâdişâh-ı dervîş-dost"tu (dervîşlerin dostu padişah).¹⁷⁰ Bu dünyanın şeyhlerini ziyaret ediyor, öbür dünyanın evliyalarıyla (*ricâl-i gayb*) iletişime geçiyordu.¹⁷¹ "Murâkabe âlemi"ne (derin düşüncelere) dalıyor, kendi ölümü gibi devlet adamlarının idamları hakkında da kehanette bulunabiliyordu.¹⁷² Rüyasında gördükleri de aynen gerçekleşiyordu.¹⁷³ Dolayısıyla Sadeddîn, rüyalar âleminde "kanıtlar"a dayanarak, Selim'i öbür dünyadan evliyaların, Dört Halife'nin

168 Diğer temel taşları Babüssaade Ağası Gazanfer Ağa ile sultanın müşâhibleri Şemsî Ahmed Paşa (ö. 1580) ve Mehmed Paşa'ydı ("Doğancı," ö. 1589). Bkz. Schmidt, *Pure Water for Thirsty Muslims*, 123.

169 Sadeddîn, *Selîmnâme*, 619.

170 Sadeddîn, *Selîmnâme*, 613.

171 Sadeddîn, *Selîmnâme*, sırasıyla 613 ve 610.

172 Sadeddîn, *Selîmnâme*, sırasıyla 603 ve 618.

173 Sadeddîn, *Selîmnâme*, 614.

ve Hz. Muhammed'in aracılığıyla Allah'ın lütfunu kazanan bir hükümdar olarak betimliyordu.¹⁷⁴

Ancak Selim'in Allah'ın seçtiği seçilen bir mehdi kurtarıcı olduğu en açık biçimde Sadeddin Efendi'nin *Selîmnâme*'sinin önsözünde yazılıdır. Sadeddin burada Selim'i överken Allah'ın, "her asrda bir abd-i makbûlîni sezâvâr-ı zılliyyet" (makbul kullarından birini her yüzyılda bir yeryüzündeki gölgesi olmaya değer) bulup görevlendirdiğini kaydetmiş, bu kuluna aynı zamanda "tâc-ı ba-ibtihâc-ı saltanat" (saltanatın yüce tacı) ve "hilat-ı hilâfet" de (halifelik hilatı) bahsettiğini belirtmişti. Yazar, Selim'in sultan ve halife olarak sahip olduğu çift niteliği açıkça belirterek, onu İslam coğrafyası üzerindeki diğer devletlerin hükümdarlarından ayırmış, ayrıca en önemli Müslüman hükümdar olarak sahip olduğu saygınlığı ve önemi vurgulamıştı. Sadeddin Efendi'nin Allah'ın yeryüzündeki gölgesinin her yüzyılda bir ortaya çıkmasını belirtmesi, Selim'i açıkça müceddid olarak kabul edişinin nispeten dolaylı bir ifadesinden başka bir şey değildi. Dolayısıyla *Selîmnâme* yalnızca Selim'in ölümünden sonra Osmanlı tarihyazımında kutsallaştırılmasına katkıda bulunmakla kalmamış, onun ilahi takdirle tahta çıkan, ermiş ve mehdi hükümdar olarak Osmanlıların ortak belleğine kazınmasını sağlamıştı.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Sadeddin, *Selîmnâme*, 608-609. Ortaçağ İslam mistisizmi ve tarihi içindeki "imgeler âlemi"nin (*âlem-i misâl*) nesnel kanıt niteliğinden kaynaklanan önemi hakkında bkz. Rahman, "Dream, Imagination, and *Âlam al-mithâl*."

¹⁷⁵ Sadeddin, *Selîmnâme*, 602.

William Faulkner “Geçmiş hiç ölmez. Geçmiş bile değildir” der. Selim’in hatıraları da erken modern Osmanlılar için ne ölüydü, ne de unutulmuş bir geçmişe aitti. Onlar “ebedi şimdi”nin ayrılmaz bir parçasıydı, tarihin sayısız dönüm noktasında çeşitli toplumsal-kültürel geçmişlere, farklı –ve bazen karşıt– siyasi ve ideolojik bakış açılarına sahip yazarlar tarafından defalarca yeniden üretilmişti.²

Ancak hafızalarda yer eden hatıralar asla aynı değildi. Süleyman çağı yazarlarından Mevlânâ İsâ (etk. 1530’lar) Selim dönemini “koyun ile kurdun kavga etmeden birlikte gezindiği [ve] farenin kafasını kedinin patisine dayadığı” huzur dolu bir çağ olarak anımsar.³ Öte yandan bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde korunan bazı arzuhallerden anlaşıldığı üzere Bergamalı bir “kul kızı” için aynı dönem acı hatıralarla doludur. Bu arzuhallerin yazarının aktardıklarına bakılırsa, Selim kızdan yanına değerli mallar alarak tek başına bir kasabadan öbürüne gitmesini, böylece Osmanlı topraklarındaki “nizâm-ı âlem”i sınamasını istemişti. “Kul kızı” defalarca erkeklerin saldırısına uğradığını, soyulduğunu ve taciz edildiğini anlatıyor, ağlayıp sızlanıyordu. Bir keresinde bir saldırgan dişini kırmış, bir keresinde de o kadar şiddet görmüştü ki düşük yapmıştı. Belki de en önemli şikâyeti yerel yetkililerin sultanın buyruğuna ve ona eşlik eden saray hizmet-kârına saygı göstermemeleriydi. Bu yetkililer onunla alay etmişlerdi, ama asıl önemlisi Selim’in fermanını hiçe saydıkları için padişahın otoritesiyle de alay etmiş oluyorlardı.⁴

Bu iki anlatının gösterdiği gibi, Osmanlı yazarları Selim’i ve dönemini kendi öznel “ebedi şimdi”leri bağlamında hatırlıyorlardı. Aslında hatı-

1 Faulkner, *Requiem for a Nun*, 92.

2 Belleğin “bizi ebedi şimdiye bağlayan her daim gerçek bir olgu” olarak tanıımı için bkz. Nora, “Between Memory and History”, 8 [*Hafıza Mekânları*].

3 Mevlânâ İsâ’dan alıntı için bkz. Flemming, “Der Gâmi ül-Meknûnât,” 87: “koyun kurd ile yürür yok savaşı / kedi pâyına müşek kodı başı.”

4 Bkz. TSMA E.8542/1-2 (E.872/36/1-2). İki arzuhalin de metinleri ve çevirileri açıklamalarla birlikte Fleischer’in “Of Gender and Servitude” adlı makalesinde yayınlanmış, ancak Osmanlıca metinler editörler tarafından hatalarla basılmıştır. 5 Nisan 2006’da Indiana Üniversitesi’nde “İslam Dünyasındaki Metinler ve Yazmalar” başlıklı bir fakülte seminerinde sunduğu bu arzuhallerin kendi elindeki doğru yazımlarını benimle paylaşan Cornell Fleischer’a en içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

ralarını pek de farklı dönemlerde yaratmış oldukları söylenemezdi. Örneğin hem Mevlânâ İsâ, hem de Bergamalı “kul kızı” birbirlerine yakın zamanlarda, Selim’in ölümünden sonraki on yıl içinde yazmışlardı, dolayısıyla hatıralarının farklılaşmasının nedeni kronolojik değil, koşulların farklılığından kaynaklanıyordu.⁵ Her iki yazarın da “ebedi şimdi”leri, dolayısıyla da hafızalarındaki kuşkusuz kendi özel deneyimleri, beklentileri ve gündemleriyle biçimlenmişti. Buna karşılık, Osmanlı yazarlarının hatıralarını kaleme aldıkları yazı türleri kuşaklar boyunca Osmanlı okurlarının ortak belleğini etkiledi. Mevlânâ İsâ, Selim döneminin koşulları hakkında hatırladıklarını ahiret hakkında manzum bir risale olarak kaleme alırken, “kul kızı” yaşadığı acı deneyimleri, Selim’in oğlu Süleyman’a yazdığı arzuhallerde dile getirmişti. Mevlânâ İsâ, Selim’in saltanatını Süleyman çağına yol gösteren adil bir dönem olarak hatırlarken, Bergamalı kadın Selim’in emrini yerine getirirken katlanmak zorunda kaldığı acıları anımsıyordu. Mevlânâ İsâ sürmekte olan barışı vurgulamak için koyun ile kurt, kedi ile fare gibi edebi imgelerden yararlanırken, “kul kızı” kırılan dişini ve düşük yapmasına neden olan dayacağı acımasızca bir dürüstlikle anlatıyordu. Sonuçta Mevlânâ İsâ’nın amacı Süleyman çağına geçişte Selim döneminin henüz bozulmamış düzenini vurgulamak, “kul kızı”nıkiyse yalnızca adalet aramak ve yaşadıklarının telafisini istemektir. Bu durumda Mevlânâ İsâ’nın Selim dönemiyle ilgili kurguladığı hatıra mutlak güç sahibi ve adil bir hükümdarın egemenlik alanında sağladığı barışı öne çıkarırken, “kul kızı” otoritesi ve adaleti payitahtın ötesine geçemeyen bir hükümdar portresi sunmuştu.

Nancy Partner buruk bir dille, “Geçmiş,” der, “unutulmaz şekilde iftira uğramış Oakland’a benzer: Oraya vardığın zaman, orası orada yoktur.”⁶ Bu çalışmada yapılan bütün çözümlemeler birbirine bağlı iki kavramsal dayanak noktasına dayanır: “Orası orada”dır ve günümüze ulaşan metinlerdeki bütün veriler, değişen boyutlarda da olsa, geçmişte o metinleri yazarların hayalleriyle inşa edilen olguların yansıması olarak algılanmalıdır. İlk kalıcı

5 Mevlânâ İsâ, *Câmiü’l-meknûnât* (Gizli Şeylerin Hülasası) adlı risalesinin ilk nüshasını 1529’da, “kul kızı” da arzuhallerini 1520-1521’de kaleme almıştı. İsâ’nın eserinin üç nüshasının tarihleri için bkz. Flemming, “Public Opinion under Sultan Süleymân,” 51. “Kul kızı”nın arzuhallerinin tarihleriyle ilgili olarak bkz. Fleischer, “Of Gender and Servitude,” 143.

6 Partner, “Making Up Lost Time,” 95.

dayanak noktası Selim'in kendidir; Selim'in "orada" olduğu aşıkârdır. İkinci dayanak noktası da Selim'in hafızalarda sürekli yer değiştiren hatırası, daha doğrusu hatıralarıdır. Bu hatıralar "sürekli bir evrim içinde, hatırlama ve unutmaya diyalektiğine açık, sonraki biçim bozulmalarından habersiz, müdahale ve mal edilmeye yatkın, uzun süre uykuda kalmaya ve belirli aralıklarla yeniden canlanmaya duyarlı"dır.⁷ Mevlânâ İlsâ ile Bergamalı "kul kızı"nın yazdığı metinler, geçmişteki olgular ile onların kayıtlarındaki yansımalarının birbirleriyle karşılıklı dayanışmasını bize bir kez daha hatırlatır. Bu hatıralar ayrı ayrı ele alındıklarında gerek sultanın kendi, gerekse saltanatıyla ilgili sundukları imaj çeşitli nedenlerden ötürü hem eksik, hem de yanıltıcı olur. Ama birlikte değerlendirildiklerinde, bir yandan Selim ve dönemine ilişkin çok yönlü ve küçük farklılıklar gösteren bir resim elde edilir, diğer yandan metinlerdeki bütün betimlemelerin inkâr edilemez biçimde tarihin bir parçası olarak biçimlendirilebildiğini hatırlatır.

Elinizdeki bu çalışma, Osmanlı tarihçilerinin süregelen yeniden yapılandırıcı imgelem çalışmalarında Selim'in yerini irdeler ve kavramsal olarak Jan Assmann'a çok şey borçludur. Assmann, asıl geçmiş ile hatırlanan geçmiş arasında ayırım yaparak, ilkinde "gerçek tarih" (*history proper*) ikincisine de "hafızalardaki tarih" (*mnemohistory*) demişti. Assmann "Musa ayırımı" tartışmasında, okurlarına Mısır firavunu Akhenaton'un (hd. yak. MÖ 1353-1335) tektanrılı dini kuran ilk tarihi figür olduğunun bilinmesine rağmen, tektanrılı dinin kurucusu olarak Musa'nın hafızalara yerleştiğini hatırlatmıştı. Akhenaton'un dini bir geleneğe dönüşmezken, "geleneksel bilgiler dışında onun dünyadaki mevcudiyetine dair herhangi bir iz" bulunmamasına karşılık, dindeki doğru ve yanlış ayırımını Musa'nın yaptığı ileri sürülmüştür. Assmann, "Musa tarihi bir kişilik değil hatırlanan bir kişilik iken, Akhenaton unutulmuş bir tarihi kişiliktir" der.⁸

Selim ise hem tarihi bir kişiliktir, hem de hatırlanan. Bu ikili durumun bilinciyle bu çalışmada tarihi bir kişilik olarak Selim'in padişah oluşu, hafızalarda onun imgelemine oluşturan tarihyazımı geleneklerinin ışığında çözümlenmeye çalışıldı. Ancak bu yaklaşım, birbirlerinden bilgilendikleri kadar bir-

7 Nora, "Between Memory and History," 8.

8 Assmann, *Moses the Egyptian*, 2 [Mısırlı Musa, 14].

birlerini etkileyen –ve söz konusu tartışmalı Osmanlı hükümdarının zengin dokulu bileşik imajının doğmasına yol açan– sorgulama alanları olarak hem “tarih”e, hem de “hafızalardaki tarih”e aynı anda başvurmayı gerekli kılıyordu.

Bu çalışmada, Selim’in tahta çıkışıyla ilgili tartışmaların çözümlemesi, döneminin arşiv belgeleri ile sonraki tarihyazımındaki anlatıların eşzamanlı incelenmesini esas alan, birbirinden ayrı, ama birbiriyle ilişkili tarih ve tarihyazımı araştırmalarına dayandırıldı. Bu metinleri kaleme alan yazarların her biri “orada”ydı ve yine her biri “ebedi şimdi”lerinin bakış açısıyla yazmışlardı. Selim’in iktidarı yakalamasıyla ilgili mevcut bütün kronolojik arşiv belgeleri, rakipleriyle mücadelesi sürerken yazılmıştı; kritik olayları ele alan neredeyse bütün tarih metinleri ise daha sonra, 16. ve 17. yüzyıllarda oluşturulmuştu. Bu metinlerin retorik üslupları ve biçimleri birbirinden çok farklıydı. Fermanlar, resmi yazışmalar, arzuahaller, hatta casus raporları gibi çoğu Osmanlı Türkçesi olan birincil kaynaklar belirli bir edebi üslup ve biçim çerçevesinde kaleme alınmış olsalar da, imparatorluk içindeki üç temel dilde incelikli ve süslü üsluplarda yazılmış tarihler, risaleler ve methiyelerle boy ölçüşemezlerdi. Ama bu iki metin türü arasındaki asıl önemli fark, yazarlarının bakış açıları ve özel gündemleriyle ilişkiliydi.

İster Osmanlılar, isterse Avrupalılar tarafından yazılmış olsunlar, tarih metinlerinin büyük bölümü ya Osmanlı payitahtında meydana gelen olaylara ya da taşrada olanların İstanbul’daki siyasi süreçleri etkileme biçimlerine odaklanmaktaydı. Ancak fermanlar, payitaht ile taşra arasındaki resmi yazışmalar ve sultanın taşrada yerleşik memurlarının kaleme aldığı raporlar, sultan odaklı ve İstanbul merkezli birçok Osmanlı tarihinden farklı olarak, padişah ile çeşitli siyasi-askeri hihipler arasında sürekli değişen güç dinamikleriyle ilgili son derece değerli ipuçları veriyordu. Dolayısıyla Osmanlı geleceği doğrultusundaki tarihler tarihi gelişmeleri payitahtın bakış açısıyla dilendirirken, arşiv belgelerinde uç beylerinin soyundan gelenler başta olmak üzere taşrada yaşayan güç sahiplerinden de söz ediliyordu. Sonuçta Selim’in saltanat mücadelesiyle ilgili dönemin arşiv kaynaklarındaki çözümlemeler ile mücadelenin sonraki tarihyazımındaki anlatılışı karşılaştırıldığında, karmaşık, incelikli ve küçük farklılıklar gösteren bir anlatı ortaya çıkar. Bu revizyonist inceleme, en başta Osmanlı siyasi sürecinin önceden düşünüldüğünden

daha az devlet merkezli ve daha çok-odaklı olduğunu, ayrıca bu sürecin akışının sultan ile hem İstanbul'da, hem de taşrada yaşayan çeşitli nüfuz sahibi kişiler arasındaki sürekli pazarlıklarla biçimlendiğini göstermektedir. Buna ek olarak bu anlatı, Osmanlı devletinin hiçbir zaman, bütün siyasi gücün padişahıta toplandığı patrimonial bir imparatorluk olmadığına da işaret eder.

Tarihi kişilik olarak Selim'in tahta çıkışıyla ilgili çözümlemeler, döneminin arşiv kaynakları ile sonraki tarihyazımı arasındaki verimli gerginlikten kazançlı çıkarken, Selim'in Osmanlıların ortak belleğindeki imgelemleri de çeşitli tarihyazımı türleri arasında eşdeğer derecede verimli olan karşılıklı dayanışmanın bir ürünüdür. Bu hafızalardaki tarih çözümlemesinde, Selim'in ölümünden sonraki metinsel ikonografisinin oluşturulmasına katkıda bulunan Osmanlı hanedan tarihleri, Selim dönemiyle ilgili Şehnâme üslubundaki edebi-tarihi anlatılar (Selimnâmeler) ve siyasi risaleler (nasihatnameler), birbirinden ayrı, ama birbiriyle ilişkili söylem alanları olarak incelendi. Selimnâmeler, Selim'in meşru hükümdar olarak imajını düzeltmeyi hedefler ve bunda başarılı olurken, nasihatname türündeki edebi-siyasi risaleler Selim'i hiç olmayan bir Osmanlı "altın çağı"nı temsil eden hükümdar olarak betimlemişti. Çeşitli tarih yazım türleri de birbirlerinden bilgilendikleri kadar birbirlerini etkilemişlerdi. Aslında geleneksel Osmanlı hanedan tarihleri, Selimnâmeler ve nasihatnameler hep birlikte üçlü bir sarmal yapıya sahipti ve Selim'in saltanatının son yıllarından 17. yüzyıl ortalarına kadar uzanan bir dönem içinde kronolojik bir eksende anlatılardaki imgelemin oluşturulmasını sağlamıştı.

Selim dönemi ile sonrasındaki yıllar Osmanlı devleti için tam anlamıyla bir dönüşüm süreci olmuş, bu döneme aydınlar arasında filizlenen "gerileme" bilincinin yanı sıra, binyılcı duyarlıklar ile mehdi ve kıyamet beklentileri damgasını vurmuştu. Bütün bu dönem boyunca Osmanlılar, erken modern dönem imparatorluk inşasının rekabetçi dünyasında, rakip siyasi teolojiler güden iki önemli imparatorluğun ortasında kalmıştı. Daha genel anlamda erken modern Avrasya kapsamı içinde, özellikle 16. yüzyıl, Osmanlılar için bütünüyle kendilerine özgü –aynı zamanda Habsburg ve Safevi devletlerinininkilere karşı– bir imparatorluk ideolojisinin ana hatlarının belirlendiği bir dönem olmuştu.

“Geçmiş, en çok dramatik toplumsal dönüşüm dönemlerinde açıkça yeniden ele alınır” olduğundan, Selim’le ilgili hatıraların en anlamlı biçimde yeniden üretilmesinin böyle bir döneme denk düşmesi şaşırtıcı değildir.⁹ Söz konusu hatıraların bu tür revizyonist bir yaklaşımla yeniden yaratılması sayesinde Selim, artık öfkeli, asi ve baba katili bir şehzade olarak değil, meşru, ilahi yetkiyle donatılmış bir sultan olarak hafızalara yerleşmiş, ayrıca adalet, kanun bilinci ve liyakat ilkelerine dayalı, aynı derecede idealleştirilmiş bir imparatorluğu yöneten örnek bir hükümdar olarak tahayyül edilmişti. Selim için yaratılan meşru, ideal ve takdir-i ilahiyle tahta çıkmış bir sultan imajına katkıda bulunan edebiyat ve tarih metinleri, Osmanlı devletinin bir imparatorluk olarak inşasında da kullanılmıştı. Bir erken modern imparatorluğu ve onun imparatoru, tarih ile hafızalardaki tarih arasındaki bu verimli ve sürekli evrilen etkileşim sayesinde, hem gerçekte, hem de hafızalarda biçimlendirilmiş ve bu süreç şiddeti hiç azalmadan günümüze dek sürmüştür.¹⁰

9 Susan E. Alcock’dan alıntı için bkz. Van Dam, *Remembering Constantine at the Milvian Bridge*, 9.

10 Örneğin 29 Mayıs 2013’te İstanbul Boğazi’nda inşa edilen üçüncü köprüye “Yavuz Sultan Selim” adının verileceğinin duyurulması ve bundan kısa bir süre sonra başlayan ve Cumhuriyet tarihinde görülen en kapsamlı halk direnişi olan Gezi protestolarına katılanların şikâyetleri arasında bu addan duydukları rahatsızlığı da dile getirmeleri, Selim’in halkın belleğindeki tartışmalı konumunun hâlâ sürdüğünün bir göstergesiydi. Türk-milliyetçi, siyasi (Sünni) İslamcı ya da yeni-Osmanlıcı düşüncede olanlar Selim’i gururla, Osmanlıların İslam dünyası üzerindeki üstünlük iddialarını pekiştiren padişah olarak hatırlarken, haklarından mahrum bırakılmış Alevi azınlığın temsilcilerine göre Selim, Alevilere karşı uygulanan “sistemik asimilasyon ve yok etme politikası”nın sembolü olan bir “Alevi celladı”ydı. Bu ve benzeri tanımlamalar için Alevi vakıf ve derneklerinin o dönemde yaptıkları basın açıklamalarına bakılabilir.

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA KISALTMALARI

Kurumlar

BDK	Beyazıt Devlet Kütüphanesi
BM	The British Museum
BnF	Bibliothèque Nationale de France
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
IAK	İstanbul Atatürk Kütüphanesi
İÜK	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
NK	Nuruosmaniye Kütüphanesi
SK	Süleymaniye Kütüphanesi
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Akademik Dergiler ve Ansiklopediler

AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BSOAS	Bulletin of the School of Oriental and African Studies
BTDD	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Eİ'	The Encyclopaedia of Islam, 2. baskı
EÜİFD	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İA	İslâm Ansiklopedisi
JESHO	Journal of the Economic and Social History of the Orient
JNES	Journal of Near Eastern Studies
JOS	Journal of Ottoman Studies
TD	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
TED	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
TSAB	Turkish Studies Association Bulletin
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

BİRİNCİL KAYNAKLAR

- Abdülvâsi Çelebi, *Halknâme*, yeni harflerle yay. haz. Ayhan Gültaş, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996.
- Abdurrahmân b. Abî Yûsuf el-Hâfız el-Müneccim, *Cevherü'l-hıfzı's-sıhha ve ildâcü'l-merzâ*, SK Ayasofya 3635.
- Ahmed Bi-cân (Yazıcıoğlu), *Dürr-i mekmûn*, karşılaştırmalı basım ve yorum Laban Kaptein, Asch, özel olarak yayınlandı, 2007.
- Ahmedî [Tâceddin İbrâhîm b. Hızır], *Tevârih-i mülûk-i âl-i Os mân ve gazv-ı işân bâ-küffâr*, yay. haz. Kemal Silay, Cambridge, Massachusetts, Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2004.

- Angiolello, Giovanni Maria, "A Short Narrative of the Life and Acts of the King Ussun Cassano," *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries* içinde, yay. haz. ve çev. Charles Grey, 73-138, Londra, The Hakluyt Society, 1873.
- Anonim, *Battâlnâme*, yay. haz. ve çev. Yorgos Dedes, Cambridge, Massachusetts, Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1996.
- Anonim, *Chronikon peri ton Tourkon soultanon*, çev. ve açıklama Marios Philippides, *Byzantium, Europe, and the Ottoman Sultans, 1373-1513: An Anonymous Greek Chronicle of the Seventeenth Century (Codex Barberinus Graecus 111)*, New Rochelle, NY, Aristide D. Caratzas, 1990.
- Anonim, *Dânişmendnâme*, Necati Demir (karşılaştırmalı basım), Cambridge, Massachusetts, Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2002.
- Anonim, "De fatti illustri di Selim Imperator de Turchi," *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*, yay. haz. Francesco Sansovino, Venedik, 1564.
- Anonim, [Ekthesis Chronike], çev. ve açıklama Marios Philippides, *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373-1513: An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, Brookline, Massachusetts, Hellenic College Press, 1986.
- Anonim, *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*, yeni harflerle yay. haz. Halil İnalçık ve Mevlûd Oğuz, *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân: İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde* Anonim Gazavâtname, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1978.
- Anonim, *Hikâyet-i zuhûr-ı âl-i Osmân*, yeni harflere dönüştüren Sebahattin Köklü, "Anonim Tenvârîh-i Âl-i Osmân: Hikâyet-i Zuhûr-ı Âl-i Osmân [Transkripsiyon, İnceleme, Dizin]," yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004, SK Fatih 4206.
- Anonim, *Hurzû'l-mülûk*, yeni harflerle yay. haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, Kısım III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Anonim, *Kavânîn-i yeniçeriyân*, yeni harflerle yay. haz. Tayfun Toroser, *Kavanin-i Yeniçeriyân: Yeniçeri Kanunları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Anonim, *Kitâb mesâlihü'l-Müslimîn ve menâfiü'l-müminîn*, yeni harflerle yay. haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, Kısım II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Anonim, *Kitâb-ı müstetâb*, yeni harflerle yay. haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, Kısım I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Anonim, *Münşeat*, NK 4316.
- Anonim, *Târîh-i âl-i Osmân*, TSMK Revan 1099.
- Anonim, *Târîh-i âl-i Osmân*, TSMK Revan 1101.
- Anonim, *Tevârîh-i âl-i Osmân*, TSMK Revan 1100.
- Anonim, *Tevârîh-i âl-i Osmân*, yeni harflerle yay. haz. Nihat Azamat, *Anonim Tenvârîh-i Âl-i Osman-F. Giese Neşri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992.
- Anonim, *Tevârîh-i âl-i Osmân*, yeni harflerle yay. haz. Necdet Öztürk, *Anonim Osmanlı Kroniği*, 1299-1512, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Anonim, [Oxford Nüshası], Oxford University, Bodleian Library, Marsh 313, tıpkıbasım ve yeni harflerle yay. haz. H. E. Cengiz ve Y. Yücel, "Rûhî Târîhi," *Belgeler* 14-18 (1989-1992): 359-472.
- Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, yeni harflerle yay. haz. Filiz Kılıç, 3 cilt, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

- Aşıkpaşazâde [Dervîş Ahmed], *Menâkıb-ı tevârih-i Âli-i Osmân*, (1) yeni harflerle yay. haz. Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç, *Aşık Paşazade: Osmanlıların'nın Tarihi*, 319-586, İstanbul, K Kitaplığı, 2003;
- (2) yeni harflerle yay. haz. Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, 91-254, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1949;
- (3) yay. haz. Friedrich Giese, *Die Altosmanische Chronik des Aşıkpaşazâde*, Leipzig, O. Harrassowitz, 1929; (4) yay. haz. Ali Bey, *Tevârih-i Âli-i Osmân'dan Aşıkpaşazâde Târîhi*, İstanbul, Matbaa-yı Âmire, 1332/1914.
- Aziz Efendi, *Kânûnnâme-i Sultânî li Aziz Efendi*, yeni harflerle yay. haz. ve çev. Rhoads Murphey, *Aziz Efendi's Book of Sultanic Laws and Regulations: An Agenda for Reform by a Seventeenth-Century Ottoman Statesman*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University, 1985.
- Barbarigo, Daniele, "Relazione dell'Imperio Ottomano," *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato* içinde, yay. haz. Eugenio Albèri, seri 3, cilt 2, 1-59, Floransa, Società Editrice Fiorentina, 1844.
- Baudier, Michel, *Inventaire de l'histoire generale des Turcz*, Paris, Sebastien Chappelet, 1617.
- Bobovi, Albert, *Description du Serail du Grand Seigneur par M. Girardin, ambassadeur de France à la Porte*. BNF Fr. Nouv. Mss. 4997. çev. C. G. Fisher ve A. Fisher, "Topkapı Sarayı in the Mid-Seventeenth Century: Bobovi's Description," *Archivum Ottomanicum* 10 (1985): 5-81. [Ali Ufki Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun; Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2002.]
- Busbecq, Ogier Ghislain de, "Turkish Letter I.," *The Life and Letters of Ogier Ghislain de Busbecq*, yay. haz. Charles Thornton Forster ve F. H. Blackburne Daniell, cilt 1, 75-173, Londra, C. K. Paul, 1881.
- Celâlzâde Mustafa, *Meâsir-i Selim Hânî* (veya *Selîmnâme*), (1) BM Add. 7848; (2) yeni harflerle yay. haz. Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar, *Selim-nâme*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990.
- , *Tabakâtü'l-memâlik ve derecâtü'l-mesâlik*, yay. haz. Petra Kappert, *Geschichte Sultan Süleymân Kânûnîs von 1520 bis 1557, oder, Tabakâtü'l-Memâlik und Derecâtü'l-Mesâlik / von Celâlzâde Mustafa genannt Koca Nişancı* içinde, Wiesbaden, Steiner, 1981.
- Cenâbî [Mustafa], *Dürr-i meknûn ve sırr-ı masûn*, TSMK Revan 1136, *Târîh-i Cenâbî'nin Türkçe çevirisi*. Da Lezze, Donado, *Historia Turchesca (1300-1514)*, yay. haz. I. Ursu, Bükreş, Carol Göbl, 1909.
- Ebû'l-hayr-i Rûmî, *Saltuknâme*, tıpkıbasım Fahir İz, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Printing Office, 1974-1984.
- Edâî [Molla Mehmed], *Şâhnâme-i Selim Hânî* (veya *Selîmnâme*), (1) İÜK FY 835; (2) yay. haz. ve çev. Abdüsselam Bilgen, "Adâî-yi Şîrâzî ve Selîm-nâmesi," yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1987; (3) yay. haz. ve çev. Abdüsselam Bilgen, *Adâî-yi Şîrâzî ve Selim-nâmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Edrenevî [Mehmed b. Mehmed], *Nuhbetü't-tevârih*, TSMK Hazine 1368.
- Enverî, *Düstûrnâme*, yeni harflerle yay. haz. Necdet Öztürk, İstanbul, Kitabevi, 2003.
- Evliyâ Çelebi [Mehmed Zillî b. Dervîş], *Seyâhatnâme*, yeni harflerle yay. haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağı vd., *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 10 cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999-2007.
- Feridûn Bey, Ahmed (haz.), *Münşeâtü's-selâtin*, 2 cilt, İstanbul, 1265-1274/1848-1858.
- Gritti, Andrea, "Relazione a Bajezid II," *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato* içinde, yay. haz. Eugenio Albèri, seri 3, cilt 3, 1-43, Floransa, Società Editrice Fiorentina, 1855.
- Guistinian, Antonio, *Alla Porta Ottomana*, "Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato" içinde, yay. haz. Eugenio Albèri, seri 3, cilt 3, 45-50, Floransa, Società Editrice Fiorentina, 1855.

- Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, yeni harflerle yay. haz. Necdet Öztürk, *Tevârih-i Âl-i Osman* (1299-1523) içinde, İstanbul, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.
- Halil b. İsmâil [b. Şeyh Bedreddin Mahmûd], *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin b. İsrâil*, İAK Muallim Cevdet K.157.
- Hasan Kâfi [el-Akhisârî], *Usûlû'l-hikem fî nizâmî'l-âlem*, yeni harflerle yay. haz. Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfi el-Akhisari ve Devlet Düzenine Ait Eseri *Usûlû'l-Hikem fî Nizâmî'l-Âlem*," *TED* 10-11 (1979-1980): 239-278.
- Hasan Rûmlû, *Ahsanu't-tawârikh*, yay. haz. ve çev. C. N. Seddon, *A Chronicle of the Early Safawis Being the Ahsanu't-Tawârikh of Hasan-i Rûmlû* içinde, 2 cilt, Baroda, Oriental Institute, 1931-1934.
- Haydar Çelebi, *Rûznâme*, yay. haz. Ahmed Feridûn Beg, *Münşeatû's-selâtin* içinde, cilt 1, 458-500, İstanbul, 1274/1858.
- Hezârfen Hüseyin, *Telhîsü'l-beyân fî kavânin-i Âl-i Osmân*, yeni harflerle yay. haz. Sevim İlğürel, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1998.
- , *Tenkîh-i tevârih-i mülûk*, TSMK Revan 1180.
- Hierosolimitano, Domenico, *Domenico's Istanbul*, çev., giriş ve yorum ile birlikte Michael Austin, yay. haz. Geoffrey Lewis, Warminster, E. J. W. Gibb Memorial Trust, 2001.
- İbn Husâm, Muhammad b. Husâmuddîn, *Khâwarânnâme*, çev. Muhammad Savoji, *Khavaran Nameh: A Masterpiece of Iranian Literature and Painting (15th c.)*, Tahran, Ministry of Culture and Islamic Guidance & Cultural Heritage Organization, 2002.
- İbn İyâs [Muhammad b. Ahmad], *Badâi al-zuhûr fî waqâi al-duhûr*, (1) yay. haz. Muhammad Mustafa, 9 cilt, Wiesbaden ve Kahire, Franz Steiner, 1960-1992; (2) yay. haz. ve çev. W. H. Salmon, *An Account of the Ottoman Conquest of Egypt in the Year A.H. 922/A.D. 1516, Translated from the Third Volume of the Arabic Chronicle of Muhammed ibn Ahmed Ibn Iyas, an Eyewitness of the Scenes He Describes*, Londra, Royal Asiatic Society, 1921.
- İbn Haldûn, *Muqaddimah*, yay. haz. ve çev. Franz Rosenthal, *The Muqaddimah: An Introduction to History*, 3 cilt, New York, Pantheon Books, 1958. [*Mukaddime*, çev. Zâkir Kadirî Ugan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968-1970.]
- İbn Sîrin [Abû Bakr Muhammad], *Tafsîr al-ahlâm al-kabîr*, yay. haz. ve çev. Rania Mounir Sanioura, *Interpretation of Dreams*, Beyrut, Dar al-Kutub al-İlmîyah, 2007.
- İdris-i Bidlîsî, *Salîmşâhnâme* (oğlu Ebû'l-fazl Mehmed tarafından derlenip tamamlanmıştır), (1) BM Add. 24960; (2) yay. haz. ve çev. Hicabi Kırılgaç, *İdris-i Bidlîsî: Selim Şah-nâme*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001.
- İshak Çelebi, *Selimnâme*, (1) TSMK Revan 1276; (2) yeni harflerle yay. haz. Burhan Keskin, "Selim-nâme (İshâk b. İbrâhîm)," yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 1998.
- Kâdîzâde [Kebir b. Üveys], *Selimnâme* (Gazavât-ı Sultân Selim), Selim Ağa Kütüphanesi 825.
- Kânûnnâme-i Âl-i Osmân*, yeni harflerle yay. haz. Abdülkadir Özcan, *Fatih Sultan Mehmed: Kânunnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)* içinde, İstanbul, Kitabevi, 2003.
- Kâtib Çelebi [Hâci Halife Mustafa b. Abdullâh], *Düstûrû'l-amel li-islâhü'l-halel*, İstanbul, 1864.
- , *Keşfü'z-zunûn: An Esâmi'l-Kütûbi ve'l-Fünûn*, yeni harflerle yay. haz. Rüstü Balcı, *Keşfü'z-zunûn: An Esâmi'l-Kütûbi ve'l-Fünûn (Kitapların ve İlimlerin İsimlerinden Şüphelerin Giderilmesi)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

- Kay-Kâûs ibn İskender, *Kâbüsnâme*, çev. Reuben Levy, *A Mirror for Princes: The Qâbüs Nâma by Kai Kâûs ibn Iskandar, Prince of Gurgân*, New York, E. P. Dutton, 1951.
- Kemâl, *Selâsinâme*, yeni harflerle yay. haz. Necdet Öztürk, *Selâsinâme (1299-1490)* içinde, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2001.
- Kemâlpasazâde [Ahmed], *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (1) Cilt 4, yeni harflerle yay. haz. Koji Imazawa, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000; (2) Cilt 8, yeni harflerle yay. haz. Ahmet Uğur, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997; (3) Hatime kısmı, yeni harflerle yay. haz. Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature* içinde, 28-64, Berlin, K. Schwarz, 1985; (4) Cilt 9, yeni harflerle yay. haz. Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature* içinde, 65-128, Berlin, K. Schwarz, 1985; (5) Cilt 10, yeni harflerle yay. haz. Şefaettin Severcan, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Keşfi [Mehmed Çelebi], *Selîmnâme (Târîh-i Sultân Selim Hân ya da Bâğ-ı firdevs-i guzât ve ravza-yı ehl-i cihâd olarak da bilinir)*, (1) SK Esad Efendi 2147; (2) yeni harflerle yay. haz. Abdurrahman Sağır, "Keşfi Mehmed Çelebi: Selim-nâme veya Bâğ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-yı Ehl-i Cihâd" içinde, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.
- Khwandamir [Ghiyâs al-Dîn Muhammad Husaynî], *Târikhi-i habib al-siyar*, yeni harflerle yay. haz. W. M. Thackston, *Habibu's-Siyar, Tome Three: The Reign of the Mongol and the Turk* içinde, Cambridge, Massachusetts, Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1994.
- Kınalızâde [Ali Çelebi], *Ahlâk-ı Alâf*, 49, Kahire, Bulak Matbaası, 1248/1833.
- Kuvâmi, *Fetihnâme-i Sultân Mehmed*, (1) yeni harflerle yay. haz. ve günümüz Türkçesi ile yayımlayan Ceyhan Vedat Uygur, *Kuvâmi: Fetihnâme* içinde, 32-609, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007; (2) tıpkıbasım, giriş Franz Babinger, *Fetihnâme-i Sultân Mehmed*, İstanbul, Maarif Basımevi, 1955.
- Knölles, Richard, *The Generall Historie of the Turkes*, Londra, Adam Islip, 1603.
- Koçi Beg, *Risâle-i Koçi Beg*, yay. haz. Seda Çakmakçıoğlu, *Koçi Bey Risaleleri* içinde, İstanbul, Kabaıcı Yayınevi, 2008.
- Al-Lahmî [Abu al-Hasan Ali ibn Muhammad], *Al-Durr al-musîn fî sirat al-muzaffar Salim Hân*, yay. haz. Hans Ernest, Kahire, İsâ al-Bâbî al-Halabî, 1962.
- Lütfî Paşa, *Âsafnâme*, (1) yay. haz. ve Almanca çev. Rudolf Tschudi, *Das Asafnâme des Lutfi Pascha* içinde, Berlin, Mayer and Müller, 1910; (2) yeni harflerle yay. haz. Ahmet Uğur, "Âsaf-nâme-i Vezir Lütfî Paşa," *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi* 4 (1980): 243-258.
- , *Tevârih-i Âl-i Osmân*, yeni harflerle yay. haz. Kayhan Atik, *Lütfî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman* içinde, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001.
- Mehmed Cemîl, *Muhtasar ve manzûm târih-i Osmânî*, TSMK Mehmed Reşad 576.
- Mehmed Paşa [Karamânî], *Tevârihi's-selâsinî'l-Osmâniyye*, yay. haz. ve Türkçe çev. İbrahim Hakkı Konyalı, "Osmanlı Sultanları Tarihi," *Osmanlı Tarihleri* içinde, yay. haz. Nihal Atsız, 323-369, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1947.
- Mehmed Paşa [Sarî], *Nesâih-ül-vüzarâ ve'l-ümerâ*, yay. haz. ve çev. Walter Livingston Wright, *Ottoman Statecraft: The Book of Counsel for Vezirs and Governors (Nasâih-ül-vüzera ve'l-ümerâ) of Sarî Mehmed Pasha, the Defterdâr*, Princeton, Princeton University Press, 1935.
- Menavino, Giovanni Antonio, "Della vita et legge Turchesca," *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi* içinde, yay. haz. Francesco Sansovino, Venedik, 1564.

Mevlânâ İsâ, *Câmiü'l-meknûnât*, Leiden University Library, Or. 1448.

Muâli, *Hünkârname*, yay. haz. Robert Anhegger, "Muâli'nin Hünkârnamesi" içinde, TD 1, sayı 1 (1949): 145-166.

Muhammad Bâqir Najm-i Sâni, *Advice on the Art of Governance: An Indo-Islamic Mirror for Princes: Mauizah-i Jahângîrî of Muhammad Bâqir Najm-i Sâni*, yay. haz. Sajida Sultana Alvi, Albany, State University of New York Press, 1989.

Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr*, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi 901 ve 920 numaralı nüshalar, yay. haz. Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar ve İbrahim Hakkı Çuhadar, 2 cilt, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.

—, *Künhü'l-ahbâr (Tezkire)*, yeni harflerle yay. haz. Mustafa İsen, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* içinde, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 1994.

—, *Nushatü's-selâtin*, yay. haz. ve çev. Andreas Tietze, *Mustafa Âli's Counsel for Sultans of 1581* içinde, 2 cilt, Viyana, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979-1982.

Mustafa Naimâ, *Târîh-i Naimâ*, yeni harflerle yay. haz. Mehmet İpsirli, 2 cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.

Mustafa Sâfi, *Zübdetü'l-tevârih*, yeni harflerle yay. haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü'l-Tevârih'i* içinde, 2 cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003.

Neşri [Mevlânâ Mehmed], *Kitâb-ı cihân-nümâ*, yeni harflerle yay. haz. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, *Kitâb-ı Cihan-nümâ: Neşri Tarihi* içinde, 3. baskı, 2 cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.

Nişancızâde [Mehmed b. Ahmed], *Mirât-ı kâinât*, TSMK Revan 1135.

Peçevî İbrâhîm, *Târîh-i Peçevî*, (1) 2 cilt, İstanbul, Matbaa-yı Âmire, 1283/1866-1867; (2) yay. haz., sadeleştirilmiş ve açıklamalı Bekir Sıtkı Baykal, *Peçevî Tarihi* içinde, 2 cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Ramazanzâde [or Küçük Nişancı] Mehmed Paşa, *Târîh-i Ramazanzâde* (ya da *Târîh-i Küçük Nişancı*), TSMK Revan 1128.

Rızâ [Şeyhzâde Ahmed Ağaoğlu], *Manzûme-i şâhân*, TSMK Yeni Yazmalar 732.

Sadeddin [Hoca Efendi], *Selîmnâme*, (1) *Tâci't-Tevârih* içinde, cilt 2, 602-619, [İstanbul], Tabhane-i Âmire, 1280/1863; (2) SK Esad Efendi 2147.

—, *Tâci't-tevârih*, (1) BNF Supplément turc 524; (2) 2 cilt [İstanbul], Tabhane-i Âmire, 1279-1280/1862-1863.

Sadî b. Abdü'l-müteâl, *Selîmnâme*, (1) TSMK Revan 1277; (2) yay. haz. ve Almanca çev. Marie Thérèse Speiser, *Das Selimname des Sadî b. Abd ül-müteâl* içinde, Zürih, Dissertationdruckerei AG. Gebr. Leeman, 1946.

Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-bünyân*, yeni harflerle yay. haz. Hayati Develi, *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyân ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)* içinde, 115-169, İstanbul, K Kitaplığı, 2003.

—, *Tezkiretü'l-ebniye*, yeni harflerle yay. haz. Hayati Develi, *Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l-Bünyân ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)* içinde, 173-195, İstanbul, K Kitaplığı, 2003.

Sanuto, Marino, *I Diarii*, yay. haz. Nicolo Barozzi vd., 58 cilt, Venedik, F. Visentini, 1879-1903.

Schirò, Giuseppe (yay. haz.), *Cronaca dei Tocco di Cefalonia: Prolegomeni, Testo Critico e Traduzione*, Roma, Accademia Nazionale dei Lincei, 1975.

- Selânikî [Mustafa Efendi], *Târih-i Selânikî*, yeni harflerle yay. haz. Mehmed İpsirli, *Tarih-i Selânikî* içinde, 2 cilt, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989.
- Silâhdâr Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, (1) BDK Veliyüddin 2369; (2) yeni harflerle yay. haz. İsmet Parmaksızoğlu, 2 cilt, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1962-1969.
- Solakzâde [Mehmed Hemdemî Çelebi], *Târih-i Âl-i Osmân* (ya da *Solâkzâde Târhi*), (1) TSMK Bağdat 199; (2) *Sultân Bâyezîd-i sâni ve Sultân Selîm-i evvel fasılları* başlığı altında, TSMK Emanet Hazinesi 1416; (3) yay. haz. ve çev. Vahid Çabuk, *Solak-zâde Tarihi* içinde, 2 cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1989.
- Spandounes, Theodore, *On the Origin of the Ottoman Emperors*, yay. haz. ve çev. Donald M. Nicol, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 1997. [Theodoros Spandunis, *Osmanlı Sultanları*, haz. Donald M. Nicol, çev. Necdet Balta, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015.]
- , *Petit traité de l'origine des Turcs*, çev. ve açıklama Charles Schefer, Paris, Ernest Leroux, 1896.
- Sucûdî Çelebi, *Selîmnâme*, (1) TSMK Revan 1284; (2) yeni harflerle yay. haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, "Sucûdî'nin Selim-nâmesi" içinde, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 1988.
- Sûzî Çelebi, *Gazavât-nâme-i Mihaloğlu Ali Beg*, *Gazavât-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi* içinde, yeni harflerle yay. haz. Ağah Sırrı Levend, 228-358, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Şikârî [Ahmed], *Karamân-nâme*, yeni harflerle yay. haz. Metin Sözen ve Necdet Sakaoglu, *Karamân-nâme: Zamanın Kahramanı Karamanliler'in Tarihi* içinde, İstanbul, Karaman Valiliği, 2005.
- Şîrî [Ali], *Târih-i feth-i Mısır*, TSMK Emanet Hazinesi 1433/II, 218b-267b.
- Şükri-i Bidlîsî, *Selîmnâme*, (1) BM Or. 1039; (2) yeni harflerle yay. haz. Mustafa Argunşah, *Selîm-nâme* içinde, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Şükrullâh, *Behçetü'l-tevârih*, çev. Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri* içinde, yay. haz. Nihal Atsız, 37-76, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1947.
- Taşköprizâde, Ahmed, *eş-Şakâikü'n-numâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, çev. Mecdî Efendi, *Haddâikü'ş-şakâik* içinde, yay. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.
- Tüğî Çelebi [Hüseyn bin Sefer], *İbretnüme (Târih-i Tüğî* olarak da bilinir), yeni harflerle yay. haz. Mithat Sertoğlu, *Tuğî Tarihi* içinde, *Belleten* 11 (1947): 489-514.
- Tursun Beg, *Târih-i ebû'l-feth*, (1) tıpkıbasım ve İngilizce özet çev. Halil İnalçık ve Rhoads Murphey, *The History of Mehmed the Conqueror* içinde, Minneapolis ve Chicago, Bibliotheca Islamica, 1978; (2) yeni harflerle yay. haz. Mertol Tulum, *Târih-i Ebû'l-Feth* içinde, İstanbul, Baha Matbaası, 1977.
- Uruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (1) yay. haz. Franz Babinger, *Die frühosmanischen Jahrbücher des Uruçsch: Nach den Handschriften zu Oxford und Cambridge erstmals herausgegeben und eingeleitet* içinde, Hanover, H. Lafaire, 1925; (2) yay. haz. ve çev. Richard F. Kreutel, *Der Fromme Sultan Bayezid: Die Geschichte seiner Herrschaft (1481-1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruc und des Anonymus Hanivaldanus* içinde, Graz, Verlag Styria, 1978; (3) yeni harflerle yay. haz. Necdet Öztürk, *Oruç Beg Tarihi* içinde, İstanbul, Çamlıca, 2007.
- Veysi [Üveys b. Mehmed], *Hâbnâme*, yeni harflerle yay. haz. Mustafa Altun, *Hâb-nâme-i Veysi* içinde, İstanbul, MVT Yayıncılık, 2011.
- Yahyâ Beg, *Dîvân*, yeni harflerle yay. haz. Mehmed Çavuşoğlu, *Dîvân: Tenkidli Basım* içinde, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977.
- Yûsuf [Çerkesler Kâtibi], *Selîmnâme*, TSMK Hazine 1422.

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Abou-El-Haj, Rifaat Ali, "The Expression of Ottoman Political Culture in the Literature of Advice to Princes (Nasihatnameler) Sixteenth to Twentieth Centuries," *Sociology in the Rubric of Social Science*, ed. R. K. Bhattacharya ve Asok K. Ghosh, 282-292, Kalküta, Ministry of Human Resource Development, Department of Culture, Government of India, 1995.
- , "The Narcissism of Mustafa II (1695-1703): A Psychohistorical Study," *Studia Islamica* 40 (1974): 115-131.
- , "The Ottoman Vezir and Paşa Households, 1683-1703: A Preliminary Report," *Journal of the American Oriental Society* 94, sayı 4 (1974): 438-447.
- , "Power and Social Order: The Uses of the *Kanun*," *The Ottoman City and its Parts: Urban Structure and Social Order*, ed. Irene A. Bierman, Rifaat Abou-El-Haj ve Donald Preziosi, 77-99. New Rochelle, NY, Aristide D. Caratzas, 1991.
- Ágoston, Gábor, "Information, Ideology, and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman Habsburg Rivalry," *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, ed. Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman, 75-103. Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 2007. ["Enformasyon, İdeoloji ve Emperyal Siyasetin Sınırları: Osmanlı-Habsburg Rekabeti Bağlamında Osmanlı Büyük (Grand) Stratejisi," *Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.]
- Akman, Mehmet, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1997.
- Aksan, Virginia H., "Locating the Ottomans among Early Modern Empires," *Journal of Early Modern History* 3, sayı 2 (1999): 103-134.
- Aksan, Virginia H. ve Daniel Goffman (ed.), *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 2007. [*Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.]
- Aksoy, Ömer Asım ve Dehri Dilçin (ed.), *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanımlarla Tarama Sözlüğü*, 8 cilt, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1963-1977.
- Aktepe, M. Münir, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair," *Türkiyat Mecmuası* 10 (1953): 299-312.
- Al-Tikriti, Nabil, "The Hajj as Justifiable Self-Exile: Şehzade Korkud's *Wasilat al-ahbâb* (915-916/1509-1510)," *Al-Masâq* 17, sayı 1 (2005): 125-146.
- , "Şehzade Korkud (ca. 1468-1513) and the Articulation of Early 16th Century Ottoman Religious Identity," yayınlanmamış doktora tezi, Şikago Üniversitesi, 2004.
- Alderson, Anthony Dolphin, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford, İngiltere, Clarendon Press, 1956. [*Osmanlı Hanedanının Yapısı*, çev. Şefaettin Severcan, İstanbul, İz Yayıncılık, 1999.]
- Ali, M. Athar, "Political Structures of the Islamic Orient in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," *Mughal India: Studies in Polity, Ideas, Society, and Culture*, 94-105, Yeni Delhi, Oxford University Press, 2006.
- Allouche, Adel, *The Origins and the Development of the Ottoman-Safavid Conflict (906-962/1500-1555)*, Berlin, K. Schwarz Verlag, 1983. [*Osmanlı-Safevi İlişkileri Kökenleri ve Geçmişi*, çev. Ahmet Emin Dağ, İstanbul, Anka Yayınları, 2001.]

- Altınkaynak, Erdoğan, "Analysis of the Dragon Killing Scene in the Mythology of the Peoples of Eurasia," *Karadeniz* 19 (2013): 125-132.
- Anhegger, Robert, "Hezarfen Hüseyin Efendi'nin Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Mülâhazaları," *Türkiyat Mecmuası* 10 (1953): 365-393.
- Ankersmit, Frank N., *Historical Representation*, Stanford, Stanford University Press, 2001.
- Anooshahr, Ali, *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Later Medieval and Early Modern Periods*, Londra, Routledge, 2009.
- Arjomand, Said Amir, "The Rise of Shah Esmâil as a Mahdist Revolution," *Studies on Persianate Societies* 3 (2005): 44-65.
- Arslan, H. Çetin, "Erken Osmanlı Dönemi (1299-1453)'nde Akıncılar ve Akıncı Beyleri," *Osmanlı*, ed. Güler Eren, cilt 1, 217-225, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Artan, Tülay, "Arts and Architecture," *Cambridge History of Turkey*, cilt 3: *The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi, 408-480, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 2006. ["Sanat ve Mimarlık," *Türkiye Tarihi*, cilt 3: *Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, çev. Fethi Ayta, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.]
- Asrar, N. Ahmad, *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dini Siyaseti ve İslam Âlemi*, İstanbul, Büyük Kitaplık, 1972.
- , "The Myth about the Transfer of the Caliphate to the Ottomans," *Journal of the Regional Cultural Institute* 5, sayı 2-3 (1972): 111-120.
- Assmann, Jan, *Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Monotheism*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1997. [Mısırlı Musa: Batı Tektarınalığında Mısır'ın İzi, çev. Bozkurt Leblebicioğlu, İstanbul, İthaki Yayınları, 2016.]
- Atasoy, Nurhan, "Illustrations Prepared for Display during Shahname Recitations," *The Memorial Volume of the 5th International Congress of Iranian Art and Archaeology, Tehran, Isfahan, Shiraz, 11th-18th April 1968*, ed. A. Tajvidi ve M. Y. Kiani, cilt 2, 262-272, Tahrân, Ministry of Culture and Arts, 1972.
- Ateş, Ahmet, "Selim-nâmeler," yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1938.
- Atsız, Nihal, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler I: 824, 835 ve 843 Tarihli Takvimler*, İstanbul, Küçükaydın Matbaası, 1961.
- Ayalon, David, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom: A Challenge to a Mediaeval Society*, Londra, Vallentine, Mitchell, 1956.
- Ayan, Hüseyin, *Cevri: Hayâtı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Aydın, Bilgin ve Rifat Günalan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Maliyesi ve Defter Sistemi*, İstanbul, Yeditepe, 2008.
- Babayan, Kathryn, "The Cosmological Order of Things in Early Modern Safavid Iran," *Falnama: The Book of Omens*, ed. Massumeh Farhad ve Serpil Bağcı, 245-255, Londra, Thames and Hudson, 2009.
- , *Mystics, Monarchs, and Messiahs: Cultural Landscapes of Early Modern Iran*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 2002.
- , "The Waning of the Qizilbash: The Temporal and the Spiritual in Seventeenth-Century Iran," yayınlanmamış doktora tezi, Princeton Üniversitesi, 1993.

- Babinger, Franz, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14.-15. Jahrhundert)*, Brunn, R. M. Rohrer, 1944.
- , "Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Malkoç-oghlu's," *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südeuropas und der Levante*, cilt 1, 355-369, Münih, Südosteuropa-Verlagsgesellschaft, 1962.
- , "Beiträge zur Geschichte von Qarly-Eli vornehmlich aus osmanischen Quellen," *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, cilt 1, 370-377, Münih, Südosteuropa-Verlagsgesellschaft, 1962.
- , *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*. Leipzig: O. Harrassowitz, 1927. [*Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçak, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.]
- , *Mehmed the Conqueror and His Time*, ed. William C. Hickman, çev. Ralph Manheim, Princeton, Princeton University Press, 1978; ilk baskı: *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, Münih, F. Bruckmann, 1953. [*Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 2010.]
- Bacqué-Grammont, Jean-Louis, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins (1514-1524)*, İstanbul, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, 1987.
- Bağcı, Serpil, "Minyatürlü Ahmedi İskendernameleri: İkonografik Bir Deneme," yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1989.
- Bağcı, Serpil, Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tanındı, *Ottoman Painting*, Ankara, Ministry of Culture and Tourism, 2010. [*Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006.]
- Bakhit, Muhammad Adnan, *The Ottoman Province of Damascus in the Sixteenth Century*, Beyrut, Librairie du Liban, 1982.
- Banarlı, Nihad Sâmî, *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1982.
- Barkan, Ömer Lütfi, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15, sayı 1-4 (1953-1954): 251-329.
- , "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 11 (1949-1950): 524-569; 13 (1951-1952): 56-78; 15 (1953-1954): 209-237.
- , *XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraat Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları*, cilt 1: *Kanunlar*, İstanbul, Bühraneddin Erenler Matbaası, 1945.
- Başar, Fahmettin, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri: Malkoçoğulları," *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 6, sayı 66 (1992): 47-50.
- , "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri: Mihaloğulları," *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 6, sayı 63 (1992): 20-26.
- , "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri: Turahanoğulları," *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 6, sayı 65 (1992): 47-50.
- Bayerle, Gustav, *Pashas, Begs, and Effendis: A Historical Dictionary of Titles and Terms in the Ottoman Empire*, İstanbul, Isis Press, 1997.
- Beldiceanu, Nicoara, *Le timar dans l'État ottoman (début XIVe-début XVe siècle)*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1980.
- , "Recherches sur la réforme foncière de Mehmed II," *Acta Historica* 4 (1965): 27-39.

- Beldiceanu-Steinherr, Irène, "En marge d'un acte concernant le pengyek et les aqıngı." *Revue des Etudes Islamiques* 37 (1969): 21-47.
- Beldiceanu-Steinherr, Irène ve Jean-Louis Bacqué-Grammont, "A propos de quelques causes de malaises sociaux en Anatolie Centrale," *Archivum Ottomanicum* 7 (1982): 71-115.
- Bentley, Jerry H., *Old World Encounters: Cross-Cultural Contacts and Exchanges in Pre-Modern Times*, Oxford, İngiltere, Oxford University Press, 1993.
- Berkey, Jonathan P., *Popular Preaching and Religious Authority in the Medieval Islamic Near East*, Seattle, University of Washington Press, 2001.
- Berktaş, Halil, "The Feudalism Debate: The Turkish End—Is Tax-vs.-Rent Necessarily the Product and Sign of a Modal Difference?" *Journal of Peasant Studies* 14, sayı 3 (1987): 291-333.
- , "The Search for the Peasant in Western and Turkish History/Historiography," *Journal of Peasant Studies* 18, sayı 3-4 (1991): 109-184.
- , "Three Empires and the Societies They Governed: Iran, India, and the Ottoman Empire," *New Approaches to State and Peasant in Ottoman History*, ed. Halil Berktaş ve Suraiya Faroqhi, 242-263. Londra, Frank Cass, 1992.
- Berlekamp, Persis, *Wonder, Image and Cosmos in Medieval Islam*, New Haven, Connecticut, Yale University Press, 2011.
- Beyatlı, Yahya Kemal, "Selimnâme," *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, 5-20, İstanbul, Baha Matbaası, 1962.
- Birnbaum, Eleazar, "Superstitious Tough Guy? Yavuz Sultan Selim and Dream Interpretation," *Turkish Language, Literature, and History: Travelers' Tales, Sultans, and Scholars since the Eighth Century*, ed. Bill Hickman ve Gary Leiser, 46-52, Londra, Routledge, 2016.
- Bloch, Marc, *Feudal Society*, çev. L. A. Manyon, 2 cilt, Chicago, University of Chicago Press, 1968.
- Boykov, Grigor, "Anatolian Emir in Rumelia: İsfendiyaroğlu İsmail Bey's Architectural Patronage and Governorship of Filibe (1460s-1470s)," *Bulgarian Historical Review* 1-2 (2013): 137-147.
- , "In Search of Vanished Ottoman Monuments in the Balkans: Minnetoğlu Mehmed Beg's Complex in Konaş Hisarı," *Monuments, Patrons, Contexts: Papers on Ottoman Europe Presented to Machiel Kiel*, ed. Maximilian Hartnuth ve Ayşe Dilsiz, 47-68, Leiden, Netherlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2010.
- , "Karlüzade Ali Bey: An Ottoman Dignitary's Pious Endowment and the Emergence of the Town of Karlova in Central Bulgaria," *Journal of Turkish Studies* 39 (2013): 247-267; özel sayı: *Deftology: Festschrift in Honor of Heath Lowry*, ed. Selim S. Kuru ve Baki Tezcan, Cambridge, Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2013.
- Börekçi, Günhan, "Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-1617) and His Immediate Predecessors," yayınlanmamış doktora tezi, Ohio Eyalet Üniversitesi, 2010.
- Browne, Edward Granville, *A History of Persian Literature in Modern Times. A.D. 1500-1924*, Cambridge, İngiltere, [Cambridge] University Press, 1930.
- Brummett, Palmira, "The Myth of Shah İsmail Safavi: Political Rhetoric and 'Divine' Kingship," *Medieval Christian Perceptions of Islam: A Book of Essays*, ed. John Victor Tolan, 331-359, Londra, Garland Publishing, 1996.
- Burke, Peter, "Concepts of the 'Golden Age' in the Renaissance," *Süleyman the Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in the Early Modern World*, ed. Metin Kunt ve Christine Woodhead, 154-163,

- Londra ve New York, Longman, 1995. ["Rönesans'ta 'Altın Çağ' Anlayışları," *Kanuni ve Çağı: Yeni-çağda Osmanlı Dünyası*, çev. Sermet Yalçın, 196-107, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.]
- , *The Fabrication of Louis XIV*, Londra, Yale University Press, 1992.
- , "Presenting and Re-presenting Charles V," *Charles V 1500-1558 and His Time*, ed. Hugo Soly, 393-475, Anvers, Mercatorfonds, 1999.
- Buzov, Snjezana, "The Lawgiver and His Lawmakers: The Role of Legal Discourse in the Change of Ottoman Imperial Culture," yayınlanmamış doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 2005.
- Casale, Giancarlo, *The Ottoman Age of Exploration*, Oxford, İngiltere, Oxford University Press, 2010.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul, Çelikkilt Matbaası, 1965.
- Chann, Naindeep Singh, "Lord of the Auspicious Conjunction: Origins of the *Sahib-Qiran*," *Iran and the Caucasus* 13 (2009): 93-110.
- Clinton, Jerome W. ve Marianna S. Simpson, "How Rustam Killed White Div: An Interdisciplinary Inquiry," *Iranian Studies* 39, sayı 2 (2006): 171-197.
- Coffey, Heather M., "Unleashing the Dragon: Picturing the Prophet Muhammad in Joachim of Fiore's *Liber Figurarum*," yayınlanmamış doktora tezi, Indiana Üniversitesi, 2012.
- Colebrooke, T. E., "On the Proper Names of the Mohammadans," *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (New Series)* 11, sayı 2 (1879): 171-237.
- Crone, Patricia ve Martin Hinds, *God's Caliph: Religious Authority in the First Centuries of Islam*, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 1986.
- Cunbur, Müjgan, "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız," *Erdem: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 3, sayı 9 (1987): 777-807.
- Çavuşoğlu, Mehmed, "Şehzâde Mustafa Mersiyeleri," *TED* 12 (1981-1982): 641-686.
- Çetin, Halil, *Candaroğlu Yurdunda Bey İmaretləri*, Çankırı, Çankırı Belediyesi Yayınları, 2013.
- Çıpa, H. Erdem, "The Centrality of the Periphery: The Rise to Power of Selim I, 1487-1512," yayınlanmamış doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 2007.
- , "Contextualizing Şeyh Bedreddin: Notes on Halil b. İsmail's *Menakıb-ı Şeyh Bedreddin b. İsrail*," *Şinasi Tekin'in Anısına: Uygurlardan Osmanlıya*, 285-295, İstanbul, Simurg, 2005.
- , "'The Lesser Day of Resurrection': Ottoman Interpretations of the Istanbul Earthquake of 1509," *Catastrophes and the Apocalyptic in the Middle Ages and the Renaissance*, ed. Jaime R. Lara, Tempe ve Turnhout, Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies and Brepols Press, 2019.
- Dale, Stephen F., *The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals*, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 2010.
- Da Mosto, Andrea, *I Dogi di Venezia*, Milano, A. Martello, 1966.
- Danişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 5 cilt, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1947.
- Dankoff, Robert, *An Ottoman Mentality: The World of Evliya Çelebi*, Leiden, Brill, 2004. [*Seyyah-ı Alem Evliya Çelebi'nin Dünyaya Bakışı*, çev. Müfit Günay, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.]
- Darling, Linda T. A., *History of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization*, Londra, Routledge, 2013.
- , "Political Change and Political Discourse in the Early Modern Mediterranean World," *The Journal of Interdisciplinary History* 38, sayı 4 (2008): 505-531.

- , *Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660*, Leiden, Brill, 1996.
- Davis, Natalie Zemon ve Randolph Starn, "Introduction," *Representations* 26; özel sayı: *Memory and Counter-Memory*, 1989: 1-6.
- Değirmenci, Tülün, "Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler," *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar* 13 (2011): 7-43.
- Deny, Jean, "Osmanlı Ancien Tovijs (Dovija)," *Journal Asiatique* 221 (1932): 160-161.
- Dilger, Konrad, *Untersuchungen zur Geschichte des Osmanischen Hofzeremoniells im 15. und 16. Jahrhundert*, Münih, Trofenik, 1967.
- Dressler, Markus, "Inventing Orthodoxy: Competing Claims for Authority and Legitimacy in the Ottoman-Safavid Conflict," *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan Karateke ve Maurus Reinkowski, 151-173, Leiden, Brill, 2005.
- El-Hibri, Tayeb, *Reinterpreting Islamic Historiography: Harun al-Rashid and the Narrative of the Abbasid Caliphate*, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 1999.
- Eligür, Banu, *The Mobilization of Political Islam in Turkey*, New York, Cambridge University Press, 2010.
- Elliott, John, "Ottoman-Habsburg Rivalry: The European Perspective," *Süleyman the Second and His Time*, ed. Halil İnalcık ve Cernat Kafadar, 153-162, İstanbul, Isis Press, 1993.
- Emecen, Feridun M., "Gazaya Dair: XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti," *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, ed. Mustafa Çetin Varlık, 191-197, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- , *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul, Kitabevi, 2003.
- , *Zamanın Iskenderi, Şarkın Fatihi: Yavuz Sultan Selim*, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2010. [2. Baskı: *Yavuz Sultan Selim* başlığıyla, İstanbul, Kapı Yayınları, 2016.]
- Emiraloğlu, Pınar, *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Ottoman Empire*, Farnham, İngiltere, Ashgate, 2014.
- Ercan, Yavuz, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Erdem, Mehmet, "Harmancık-Harmankaya," *Uludağ* 75 (1946): 14-16.
- Ertuğ, Zeynep Tarım, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı, 1999.
- Eryılmaz, Fatma Sinem, "From Adam to Süleyman: Visual Representations of Authority in Ârif's *Shâhnâme-yi Âl-i Osmân*," *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future*, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, 100-128, Bloomington, Indiana University Press, 2013. ["Âdem'den Süleyman'a," *Osmanlı Sarayında Tarih yazımı*, çev. Mete Tunçay, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.]
- , "The Shehnamecis of Sultan Süleyman: Arif and Eflatun and Their Dynastic Project," yayınlanmamış doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 2010.
- Eyice, Semavi, "Sofya Yakınında İhtiman'da Gaazi Mihaloğlu Mahmud Bey İmâret-Câmii," *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 2 (1975): 49-61.
- Fahd, Toufic, *La divination arabe: Études religieuses, sociologiques et folkloriques sur le milieu natif de l'Islam*, Leiden, Brill, 1966.
- , "The Dream in Medieval Islamic Society," *The Dream and Human Societies*, ed. G. E. von Grunebaum ve Roger Cailliois, 351-363, Berkeley, University of California Press, 1966.

- Faruqi, Suraiya, "Das Grosswesir-telhîs: Eine aktenkundliche Studie," *Der Islam* 45 (1969): 96-116.
- , "Presenting the Sultan's Power, Glory and Piety: A Comparative Perspective," *Another Mirror for Princes: The Public Image of the Ottoman Sultans and its Reception*, 53-85, İstanbul, Isis Press, 2008.
- Faulkner, William, *Requiem for a Nun*, New York, Random House, 1951.
- Felek, Özgen (ed.), *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rûya Mektupları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- , "(Re)creating Image and Identity: Dreams and Visions as a Means of Murad III's Self-Fashioning," *Dreams and Visions in Islamic Societies*, ed. Özgen Felek ve Alexander Knysh, 249-271, Albany, State University of New York Press, 2012.
- Fetvacı, Emine, "Enriched Narratives and Empowered Images in Seventeenth-Century Ottoman Manuscripts," *Ars Orientalis* 40 (2011): 243-266.
- , "From Print to Trace: An Ottoman Imperial Portrait Book and Its Western European Models," *Art Bulletin* 95, sayı 2 (2013): 243-268.
- , "The Office of Ottoman Court Historian," *Studies on Istanbul and Beyond: The Freely Papers*, ed. Robert Ousterhout, cilt 1, 7-21, Philadelphia, The University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2007.
- , *Picturing History at the Ottoman Court*, Bloomington, Indiana University Press, 2013. [*Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013.]
- , "The Production of the Şehname-i Selim Han," *Muğarnas* 26 (2009): 263-315.
- Finkel, Caroline, *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire, 1300-1923*, New York, Basic Books, 2006. [*Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul, Timaş Yayınları, 2007.]
- , "Wolf and Sheep: The Paradoxical Reputation of a Sultan," *The Times Literary Supplement*, 29 Haziran 2018: 10.
- Fisher, Sydney Nettleton, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*, Urbana, University of Illinois Press, 1948.
- Fleischer, Cornell, "Ancient Wisdom and New Sciences: Prophecies at the Ottoman Court in the Fifteenth and Early Sixteenth Centuries," *Falnama: The Book of Omens*, ed. Massumeh Farhad ve Serpil Bağcı, 231-243, Londra, Thames & Hudson, 2009.
- , *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Âli (1541-1600)*, Princeton, Princeton University Press, 1986. [*Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı (1541-1600)*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.]
- , "From Şeyhzade Korkud to Mustafa Âli: Cultural Origins of the Ottoman *Nasihatname*" *Third Congress on the Social and Economic History of Turkey*, ed. Heath W. Lowry ve Ralph S. Hattox, 67-77, İstanbul, Isis Press, 1990.
- , "The Lawgiver as Messiah: The Making of the Imperial Image in the Reign of Süleyman," *Soliman le Magnifique et son temps*, ed. Gilles Veinstein, 159-177, Paris, La Documentation Française, 1992.
- , "Mahdi and Millennium: Messianic Dimensions in the Development of Ottoman Imperial Ideology," *The Great Ottoman-Turkish Civilisation: Philosophy, Science and Institutions*, cilt 3, ed. Kemal Çiçek, 42-54, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2000.

- , "Of Gender and Servitude, ca. 1520: Two Petitions of the Kul Kızı of Bergama to Sultan Süleyman," *Mélanges en l'Honneur du Prof. Dr. Suraiya Faroqhi*, ed. Abdeljelil Temimi, 143-151, Tunis, Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information, 2009.
- , "Royal Authority, Dynastic Cyclism, and 'Ibn Khaldûnism' in Sixteenth-Century Ottoman Letters," *Journal of Asian and African Studies* 18, sayı 3-4 (1983): 198-220.
- , "Secretaries' Dreams: Augury and Angst in Ottoman Scribal Service," *Armağan: Festschrift für Andreas Tietze*, ed. Ingeborg Baldauf ve Suraiya Faroqhi, 77-88, Prag, Enigma Corporation, 1994.
- , "Seer to the Sultan: Haydar-i Remmal and Sultan Süleyman," *Cultural Horizons: A Festschrift in Honor of Talat S. Halman*, ed. Jane L. Warner, 290-299, Syracuse, NY, Syracuse University Press, 2001.
- , "Shadows of Shadows: Prophecy in Politics in 1530s Istanbul," *International Journal of Turkish Studies* 13, sayı 1-2 (2007): 51-62.
- Flemming, Barbara, "Der *Ğâmi ül-Meknûnât*: Eine Quelle Älis aus der Zeit Sultan Süleymân's," *Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients: Festschrift für Bertold Spuler zum Siebzigsten Geburtstag*, ed. Hans R. Roemer ve Albrecht Noth, 79-92, Leiden, Brill, 1981.
- , "Political Genealogies in the Sixteenth Century," *Osmanlı Araştırmaları* 7-8 (1988): 123-137.
- , "Public Opinion under Sultan Süleymân," *Süleymân the Second and His Time*, ed. Halil İnalçık ve Cemal Kafadar, 49-57, Istanbul, Isis Press, 1993.
- , "Sâhib-Kırân and Mahdî: Türkische Endzeiterwartungen im ersten Jahrzehnt der Regierung Süleymân's," *Between the Danube and the Caucasus*, ed. György Kara, 43-62, Budapeşte, Akadémiai Kiadó, 1987.
- Fletcher, Joseph, "Integrative History: Parallels and Interconnections in the Early Modern Period, 1500-1800," *Journal of Turkish Studies* 9 (1985): 37-57.
- , "The Mongols: Ecological and Social Perspectives," *Harvard Journal of Asiatic Studies* 46, sayı 1 (1986): 11-50.
- , "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire," *Harvard Ukrainian Studies* 3-4, sayı 1 (1979-1980): 236-251.
- Floor, Willem, *Safavid Government Institutions*, Costa Mesa, Mazda Publishers, 2001.
- Flügel, Gustav, *Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften der kaiserlichen und königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Viyana, Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1865.
- Fodor, Pál, "Ahmedî's Dâsitân as a Source of Early Ottoman History," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 38, sayı 1-2 (1984): 41-54.
- , "State and Society, Crisis and Reform, in 15th-17th Century Ottoman Mirror for Princes," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 40, sayı 2-3 (1986): 217-240.
- , "Sultan, Imperial Council, Grand Vizier: Changes in the Ottoman Ruling Elite and the Formation of the Grand Vizierial *Telhîs*," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 47, sayı 1-2 (1994): 67-85.
- , "Ungarn und Wien in der Osmanischen Eroberungsideologie (im Spiegel der *Târîh-i Beç Kralı*-17. Jahrhundert)," *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, 45-69, Istanbul, Isis Press, 2000.
- , "The View of the Turk in Hungary: The Apocalyptic Tradition and the Legend of the Red Apple in Ottoman Hungarian Context," *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, 71-103, Istanbul: Isis Press, 2000.

- Fotić, Alexandar, "Yahyapaşa-oğlu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 54, sayı 4 (2001): 437-452.
- Francis, Edgar W., "Magic and Divination in the Medieval Islamic Middle East," *History Compass* 9, sayı 8 (2011): 622-633.
- Galabov, Galab, "Turetskie dokumenty po istorii goroda Karlovo," *Vostochniye istochniki po istorii narodov Yugo-vostochnoy i Tsentralnoy Evropi*, ed. Anna Stepanovna, 162-185, Moskova, Nauka, 1964.
- Galanté, Abraham, *Médecins juifs au service de la Turquie*, Istanbul, Babok, 1938.
- Gazimihal, Mahmut Ragıp, "Harmankaya Nerededir?" *Uludağ: Bursa Halkevi Dergisi* 72-73 (1945): 1-4.
- , "Harmankaya Nerededir III: Kitab, Türbe ve Rivayetler," *Uludağ: Bursa Halkevi Dergisi* 77 (1946): 1-7.
- , "Harmancık ve Mihaloğulları I.," *Uludağ: Bursa Halkevi Dergisi* 78 (1946): 9-13.
- , "Harmancık ve Mihaloğulları II.," *Uludağ: Bursa Halkevi Dergisi* 79 (1946): 4-10.
- , "İstanbul Muhasaralarında Mihaloğulları ve Fatih Devrine Ait Bir Vakıf Defterine Göre Harman-kaya Mâlikânesi," *Vakıflar Dergisi* 4 (1957): 125-138.
- , "Rumeli Mihaloğulları ve Harmankaya," *Uludağ: Bursa Halkevi Dergisi* 81 (1947): 21-26.
- Gero, Gyoza, "Neuere Angaben zur Geschichte der türkischen Architektur in Ungarn: Die Malkotsch Bey Dschami in Siklós," *Materialia Turcica* 7, sayı 8 (1981-1982): 191-209.
- Gibb, Hamilton, "Lutfi Paşa on the Ottoman Caliphate," *Oriens* 15 (1962): 287-295.
- Ginzburg, Carlo, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*, çev. John Tedeschi ve Anne Tedeschi, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1980. [*Peynir ve Kurtlar*, çev. Ayşen Gür, İstanbul, Metis Kitap, 1996.]
- Glassen, Erika, "Schah İsmail, ein Mahdi der anatolischen Turkmenen?" *ZDMG* 121, sayı 1 (1971): 61-69.
- Goffman, Daniel, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge, İngiltere ve New York, Cambridge University Press, 2002. [*Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, çev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.]
- Goldstone, Jack A., "The Problem of the 'Early Modern' World," *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 41, sayı 3 (1998): 249-284.
- Goldziher, Ignác, "The Appearance of the Prophet in Dreams," *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (1912): 503-506.
- Goody, Jack, *The Eurasian Miracle*, Cambridge, Massachusetts, Polity, 2009. [*Avrasya Mucizesi*, çev. Zeynel Kılınç, İstanbul, Küre Yayınları, 2013.]
- Gökbulgin, M. Tayyib, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İhtamlar," *TD* 8, sayı 11-12 (1955): 11-50.
- , *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, 2. baskı, İstanbul, İşaret Yayınları, 2007.
- Gökçek, Yaşar, "Köse Mihal Oğulları," yayınlanmamış lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1950.
- Gölpınarlı, Abdülkâfi, *Melâmlık ve Melâmler*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
- Green, Nile, "The Religious and Cultural Roles of Dreams and Visions in Islam," *Journal of the Royal Asiatic Society* 13, sayı 3 (2003): 287-313.
- Gruber, Christiane Jacqueline, "Divination," *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia*, ed. Josef W. Meri, 209-211, New York, Routledge, 2006.

- , "The 'Restored' *Shi'i mushaf* as Divine Guide? The Practice of *fāl-i Qur'ân* in the Safavid Period," *Journal of Qur'anic Studies* 13, sayı 2 (2011): 29-55.
- Guenée, Bernard, *States and Rulers in Late Medieval Europe*, Oxford, B. Blackwell, 1985.
- Güzeltbey, Cemil Cahit, *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep, Güneş Matbaası, 1964.
- Hagen, Gottfried, "Afterword: Ottoman Understandings of the World in the Seventeenth Century," *An Ottoman Mentality: The World of Evliya Çelebi*, ed. Robert Dankoff, 215-256, Leiden, Brill, 2004.
- , "Dreaming Osmâns: Of History and Meaning," *Dreams and Visions in Islamic Societies*, ed. Özgen Felek ve Alexander Knysch, 99-122, Albany, State University of New York Press, 2012.
- , "Legitimacy and World Order," *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan Karateke ve Maurus Reinkowski, 55-83, Leiden, Brill, 2005.
- , "Review of *An Ottoman Tragedy: History and Historiography at Play* (by Gabriel Piterberg)," *H-Türk* (<https://networks.h-net.org/h-turk>) (Nisan 2006).
- Hagen, Gottfried ve Ethan M. Menchinger, "Ottoman Historical Thought," *A Companion to Global Historical Thought*, ed. Prasenjit Duara, Viren Murthy ve Andrew Sartori, 92-106, Chichester, İngiltere, Wiley Blackwell, 2014.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Teselya Yenışehiri ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma," *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 2-3 (1973-1974): 89-99.
- Hanna, Nelly, *Making Big Money in 1600: The Life and Times of Ismail Abu Taqiyya, Egyptian Merchant*, Syracuse, Syracuse University Press, 1998.
- Hathaway, Jane, *The Arab Lands under Ottoman Rule, 1516-1800*, with contributions Karl K. Barbir, Londra, Pearson Longman, 2008. [*Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları 1516-1800*, Karl K. Barbir'in katkılarıyla, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.]
- , *Beshir Agha: Chief Eunuch of the Ottoman Imperial Harem*, Oxford, Oneworld, 2005. [*Hacı Beşir Ağa: Osmanlı Sarayının En Ünlü Harem Ağası*, çev. Hazal Yalın, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014.]
- , "The *Evlâd-i Arab* ('Sons of the Arabs') in Ottoman Egypt: A Rereading," *Frontiers of Ottoman Studies*, ed. Colin Imber ve Keiko Kiyotaki, cilt 1, 203-216, Londra, I. B. Tauris, 2005.
- , "The Iconography of the Sword *Zülfikâr* in the Ottoman World (with Special Reference to Egypt)," *International Congress on Learning and Education in the Ottoman World, Istanbul, 12-15 April, 1999*, ed. Ali Çakso, 365-375, İstanbul: IRCICA, 2001.
- , *The Politics of Households in Ottoman Egypt: The Rise of the Qazdağlıs*, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 1997. [*Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalan Özsoy, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002; İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.]
- , *A Tale of Two Factions: Myth, Memory, and Identity in Ottoman Egypt and Yemen*, Albany, State University of New York Press, 2003. [*İki Hizbin Hikayesi – Osmanlı Mısır'ı ve Yemen'inde Mit, Bellek ve Kimlik*, çev. Cemil Boyraz, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.]
- , "The Wealth and Influence of an Exiled Ottoman Eunuch in Egypt: The Waqf Inventory of Abbas Agha," *JESHO* 37, sayı 4 (1994): 293-317.
- Heeren-Sarka, Cîrad, *Sultan Bâyezî II. (1481-1512) in der Chronik des Mustafa Genâbî*, Münih, R. Trofenik, 1980.
- Heller, Erdmute, "Venedische Quellen zur Lebensgeschichte des Ahmed Pasa Hersekoghlu," yayınlanmamış doktora tezi, Ludwig-Maximilians Üniversitesi, Münih, 1961.

- Hess, Andrew C., "The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth-Century World War," *International Journal of Middle East Studies* 4, sayı 1 (1973): 55-76.
- Hillenbrand, Robert, "The Iconography of the Shah-namah-yi Shahi," *Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society*, ed. Charles Melville, 53-78, Londra, I. B. Tauris, 1996.
- Hodgson, Marshall G. S., *The Venture of Islam, Conscience and History in a World Civilization*, cilt 3: *The Gunpowder Empires and Modern Times*, Chicago, The University of Chicago Press, 1974.
- , "A Note on the Millennium in Islam," *Millennial Dreams in Action: Essays in Comparative Study*, ed. Sylvia L. Thrupp, 218-219, Lahey, Mouton, 1962.
- Howard, Douglas A., "Genre and Myth in the Ottoman Advice for Kings Literature," *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, ed. Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman, 137-166, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 2007. ["Osmanlı Nasihatname Türleri ve Mit," *Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, çev. Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.]
- , "Ottoman Historiography and the Literature of 'Decline' of the Sixteenth and Seventeenth Centuries," *Journal of Asian History* 22, sayı 1 (1988): 52-77.
- Imber, Colin, "Frozen Legitimacy," *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan Karateke ve Maurus Reinkowski, 99-107, Leiden, Brill, 2005.
- , "Ideals and Legitimation in Early Ottoman History," *Süleyman the Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in the Early Modern World*, ed. Metin Kunt ve Christine Woodhead, 138-153, Londra ve New York, Longman, 1995. ["Erken Osmanlı Tarihinde İdealler ve Meşruiyet," *Kanuni ve Çağı (Yeniçağ'da Osmanlı Dünyası)*, çev. Sermet Yalçın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.]
- , "Book Review: *The Making of Selim*," *International Journal of Turkish Studies* 23, sayı 1-2 (2017): 113-115.
- , "The Ottoman Dynastic Myth," *Turcica* 19 (1987): 7-27.
- , *The Ottoman Empire, 1300-1481*, İstanbul, Isis Press, 1990.
- , *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power*, New York, Palgrave Macmillan, 2002. [*Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006.]
- , "Süleymân as Caliph of the Muslims: Formulation of Ottoman Dynastic Ideology," *Soliman le Magnifique et son temps*, ed. Gilles Veinstein, 179-184, Paris, La Documentation Française, 1992.
- Isom-Verhaaren, Christine, "Book Review: *The Making of Selim*," *The American Historical Review* 123, sayı 3 (Haziran 2018): 1052-1053.
- Ivanics, Mária, "The Military Co-operation of the Crimean Khanate with the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* içinde, ed. Gabor Karman ve Lovro Kunčević, 275-299, Leiden, Brill, 2013.
- İnalçık, Halil, "Adâletnâmeler," *Belgeler* 2, sayı 3-4 (1965): 49-145.
- , "Osmanlılar'da Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi," *AUSBFD* 14, sayı 1 (1959): 69-94.
- , "Periods in Ottoman History: State, Society, Economy," *Ottoman Civilization*, ed. Halil İnalcık ve Günsel Renda, cilt 1, 31-239, Ankara, Republic of Turkey, Ministry of Culture, 2003. ["Devlet - Toplum ve Ekonomi," *Osmanlı Uygarlığı*, cilt 1, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.]

- , "Power Relationships between Russia, the Crimea and the Ottoman Empire as Reflected in Titulature," *Turco-Tatar Past, Soviet Present: Studies Presented to Alexandre Bennigsen*, ed. Ch. Lemerrier-Quelquejey, G. Veinstein ve S. E. Wimbush, 175-211, Paris, Éditions Peeters, 1986.
- , "The Rise of the Ottoman Empire," *A History of the Ottoman Empire to 1730*, ed. M. A. Cook, 10-53, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1976.
- , "The Rise of Ottoman Historiography," *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis ve P. M. Holt, 152-167, Londra, Oxford University Press, 1962.
- , "State, Sovereignty and Law during the Reign of Süleymân," *Süleymân the Second and His Time*, ed. Halil İnalçık ve Cemal Kafadar, 59-92, İstanbul, Isis Press, 1993.
- , "Sultan Süleymân: The Man and the Statesman," *Soliman le Magnifique et son temps*, ed. Gilles Veinstein, 89-103, Paris, La Documentation Française, 1992.
- İnalçık, Halil ve Cemal Kafadar, ed. *Süleymân the Second and his Time*, İstanbul, Isis Press, 1993.
- İpşirli, Mehmet, "Ottoman Historiography," *The Different Aspects of Islamic Culture*, cilt 5: *Culture and Learning in Islam*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, 525-537, Paris, UNESCO, 2003.
- Jaspers, Karl, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, Zürih, Artemis-Verlag, 1949.
- Kafadar, Cemal, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley, University of California Press, 1995.
- , "Eyüp'te Kılıç Kuşanma Törenleri," *Eyüp: Dün/Bugün*, ed. Tülay Artan, 50-61, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- , "Janissaries and Other Riffraff of Ottoman İstanbul: Rebels Without a Cause?" *International Journal of Turkish Studies* 13, sayı 1-2 (2007): 113-134.
- , "The Myth of the Golden Age: Ottoman Historical Consciousness in the Post-Süleymânîc Era," *Süleymân the Second and His Time*, ed. Halil İnalçık ve Cemal Kafadar, 37-48, İstanbul, Isis Press, 1993.
- , "Osmân Beg and His Uncle: Murder in the Family?" *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage*, ed. Colin Heywood ve Colin Imber, 157-163, İstanbul, Isis Press, 1994.
- , "The Ottomans and Europe," *Handbook of European History, 1400-1600: Late Middle Ages, Renaissance, and Reformation*, cilt 1: *Structures and Assertions*, ed. Thomas A. Brady, Heiko A. Oberman ve James D. Tracy, 589-635, Brill, Leiden, 1994.
- , "The Question of Ottoman Decline," *Harvard Middle Eastern and Islamic Review* 4, sayı 1-2 (1997-1998): 30-75.
- , "A Rome of One's Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the Lands of Rum," *Muqarnas* 24 (2007): 7-25. [*Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*, çev. Fatih Özgüven, İstanbul, Metis Yayınları, 2017.]
- , *Rüya Mektupları: Asiye Hatun*, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 1994.
- , "Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century İstanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature," *Studia Islamica* 69 (1989): 121-150.
- Kagan, Richard L., *Lucrecia's Dreams: Politics and Prophecy in Sixteenth-Century Spain*, Berkeley, University of California Press, 1990.
- Káldy-Nagy, Gyula, "The First Centuries of the Ottoman Military Organization," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 31, sayı 2 (1977): 147-183.

- , "The 'Strangers' (*Ecnebler*) in the 16th Century Ottoman Military Organization," *Between the Danube and the Caucasus*, ed. György Kara, 165-169, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.
- Kangal, Selmin (ed.), *The Sultan's Portrait: Picturing the House of Osman [Padişahın Portresi: Tesavir-i Al-i Osman]*, çev. Jale Alguadiş vd., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Kantorowicz, Ernst H., *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton, Princeton University Press, 1957.
- Kaptein, Laban, *Apocalypse and the Antichrist Dajjal in Islam: Ahmed Bijan's Eschatology Revisited*, Asch, 2011.
- Karal, Enver Ziya, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetnâme," *Belleten* 6, sayı 21-22 (1942): 37-44.
- Karamustafa, Ahmet T., *God's Unruly Friends: Dervish Groups in the Islamic Later Middle Period, 1200-1500*, Oxford, İngiltere, Oneworld, 2006. [*Tanrının Kuraltanımaz Kulları – İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.]
- Karateke, Hakan, "Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis," *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan Karateke ve Maurus Reinkowski, 13-52, Leiden, Brill, 2005.
- , "'On the Tranquillity and Repose of the Sultan': The Construction of a Topos," *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead, 116-129, New York, Routledge, 2011.
- Kastritsis, Dimitris J., "The Historical Epic *Ahvâl-i Sultân Mehmed* (The Tales of Sultan Mehmed) in the Context of Early Ottoman Historiography," *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future*, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, 1-22, Bloomington, Indiana University Press, 2013. ["Erken Dönem Osmanlı Tarih yazımı Bağlamında *Ahvâl-i Sultân Mehmed* Başlıklı Tarih Destanı," *Osmanlı Sarayında Tarih yazımı*, çev. Mete Tunçay, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.]
- , *The Sons of Bayezid: Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-13*, Leiden, Brill, 2007. [*Bayezid'in Oğulları: 1402-1413 Osmanlı İç Savaşında İmparatorluk İnşası ve Temsil*, çev. Ayda Arel, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010.]
- Kayapınar, Ayşe, "Kuzey Bulgaristan'da Gazi Mihaloğulları Vakıfları (XV ve XVI. Yüzyıl)," *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (2005): 169-181.
- Kayapınar, Levent, "The Charitable Foundations of the Family of Turahan Bey Who Conquered Thessaly Region in Greece in the 15th-16th Centuries," *Proceedings of the Second International Symposium on Islamic Civilisation in the Balkans (Tirana, Albania, 4-7 December 2003)*, 149-162, İstanbul, IRCICA, 2006.
- , "Teselya Bölgesinin Fatihi Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları," *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (2005): 183-195.
- Kazancıgil, Ratip, "Gazi Mihal İmaret: Orta İmaret," *Edirne İmaretleri*, 27-32, İstanbul, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, 1991.
- Kepecioğlu, Kamil, "Bursa'da Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar," *Vakıflar Dergisi* 2 (1942): 405-417.
- Kerslake, Celia, "The Correspondence between Selim I and Kânsûh al Gawri," *Revue de Philologie Orientale* 10 (1980): 219-234.

- , "A Critical Edition and Translation of the Introductory Sections and the First Thirteen Chapters of the Selimname of Celalzade Mustafa Çelebi," yayınlanmamış doktora tezi, Oxford Üniversitesi, 1975.
- , "Review of *The Reign of Sultan Selim in the Light of the Selim-nâme Literature* (by Ahmet Uğur)," *BSOAS* 51, sayı 2 (1988): 346-348.
- , "The *Selim-nâme* of Celâl-zâde Mustafa Çelebi as a Historical Source," *Turcica* 9/2-10 (1978): 39-51.
- Kiel, Machiel, "Das türkische Thessalien: Etabliertes Geschichtsbild versus Osmanische Quellen," *Die Kultur Griechenlands in Mittelalter und Neuzeit*, ed. Reinhard Lauer ve Peter Schreiner, 109-196, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1996.
- Kinberg, Leah, "Dreams as a Means to Evaluate Hadith," *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 23 (1999): 79-99.
- , "Interaction between This World and the Afterworld in Early Islamic Tradition," *Oriens* 29-30 (1986): 285-308.
- , "The Legitimization of the *Madhâhib* through Dreams," *Arabica* 32, sayı 1 (1985): 47-79.
- , "Literal Dreams and Prophetic *Hadîts* in Classical Islam—A Comparison of Two Ways of Legitimation," *Der Islam* 70, sayı 2 (1993): 279-300.
- Kiprovskaya, Mariya, "Byzantine Renegade and Holy Warrior: Reassessing the Character of Köse Mihal, a Hero of the Byzantine-Ottoman Borderland," *Journal of Turkish Studies* 40 (2013): 245-269; özel sayı: *Deftology: Festschrift in Honor of Heath Lowry*, ed. Selim S. Kuru ve Baki Tezcan, Cambridge, Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2013.
- , "The Mihaloglu Family: Gazi Warriors and Patrons of Dervish Hospices," *Osmanlı Araştırmaları* 32 (2008): 193-222.
- , "The Military Organization of the Akıncıs in Ottoman Rumelia," yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 2004.
- , "Shaping the Ottoman Borderland: The Architectural Patronage of the Frontier Lords from the Mihaloglu Family," *Bordering Early Modern Europe*, ed. Ivan Parvev, Maria Baramova ve Grigor Boykov, 185-220, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2015.
- Kister, M. J., "The Interpretation of Dreams: An Unknown Manuscript of Ibn Qutayba's *İbârat al-Rûyâ*," *Israel Oriental Studies* 4 (1974): 67-103.
- Kortepeter, Carl Max, *Ottoman Imperialism during the Reformation: Europe and the Caucasus*, New York, New York University Press, 1972.
- Köprülü, M. Fuat, "Türkler'de Halk Hikâyeciliğine Âit Bâzı Maddeler: Meddahlar," *Edebiyat Araştırmaları*, 361-412, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966.
- Królíkowska, Natalia, "Sovereignty and Subordination in Crimean-Ottoman Relations (Sixteenth-Eighteenth Centuries)," *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, ed. Gabor Karman ve Lovro Kunčević, 43-65, Leiden, Brill, 2013.
- Krstić, Tijana, *Contested Conversions to Islam: Narratives of Religious Change in the Early Modern Ottoman Empire*, Stanford, Stanford University Press, 2011. [*Osmanlı Dünyasında İhtida Anlatıları 15.-17. Yüzyıllar*, çev. Ahmet Tunç Şen, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2015.]
- , "Conversion and Converts to Islam in Ottoman Historiography of the Fifteenth and Sixteenth Centuries," *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future*, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, 58-79, Bloomington, Indiana University Press, 2013. ["On Beş ve

- On Altıncı Yüzyıllar Osmanlı Tarih yazımında İslâma Dönme (İhtida) ve Dönmeler (Mühtediler)," *Osmanlı Sarayında Tarih yazımı*, çev. Mete Tunçay, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.]
- Kumbaracı-Bogojeviç, Lidiya, *Usküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul, Enka, 2008.
- Kunt, İ. Metin, "Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment," *International Journal of Middle East Studies* 5, sayı 3 (1974): 233-239.
- , "The Later Muslim Empires: Ottomans, Safavids, Mughals," *Islam: The Religious and Political Life of a World Community*, ed. Marjorie Kelly, 113-136, New York, Praeger, 1984.
- , "Sultan, Dynasty and State in the Ottoman Empire: Political Institutions in the Sixteenth Century," *The Medieval History Journal* 6, sayı 2 (2003): 217-230.
- , *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*, New York, Columbia University Press, 1983.
- , "Turks in the Ottoman Imperial Palace," *Royal Courts in Dynastic States and Empires*, ed. Jeroen Duindam, Tülay Artan ve Metin Kunt, 289-312, Boston, Brill, 2011.
- Kunt, İ. Metin ve Christine Woodhead (ed.), *Süleyman the Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in the Early Modern World*, Londra ve New York, Longman, 1995. [Kanunî ve Çağ: Yeniçağda Osmanlı Dünyası], İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.]
- Kurat, Akdes Nimet, *Die türkische Prosopographie bei Laonikos Chalkokandyles*, Hamburg, Neimann & Moschinski, 1933.
- Kürkçüoğlu, Kemâl Edib (ed.), *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara, Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1962.
- Kütükoğlu, Bekir, "Şehnâmecî Lokman," *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, 39-48, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.
- Lambton, Ann K. S., "Quis Custodiet Custodes: Some Reflections on the Persian Theory of Government," *Studia Islamica* 5 (1956): 125-148; 6 (1956): 125-146.
- Landau-Tasseron, Ella, "The 'Cyclical Reform': A Study of the Mujaddid Tradition," *Studia Islamica* 70 (1989): 79-117.
- Lane-Poole, Stanley, *The Story of Turkey*, New York, G. P. Putnam's Sons, 1897.
- Lellouch, Benjamin, *Les Ottomans en Égypte: Historiens et conquérants au XVIe siècle*, Paris, Peeters, 2006.
- Lellouch, Benjamin ve Nicolas Michel (ed.), *Conquête ottomane de l'Égypte (1517): Arrière-plan, Impact*, Échos, Leiden, Brill, 2013.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Gazavât-nâmeler ve Mihalçoğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1956.
- , "Siyaset-nâmeler," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten* (1963): 167-194.
- Lewis, Bernard, "Ottoman Observers of Ottoman Decline," *Islamic Studies* 1, sayı 1 (1962): 71-87.
- , *The Political Language of Islam*, Chicago, The University of Chicago Press, 1988. [İslâm'ın Siyasal Dili, çev. Fatih Taşar, Kayseri, Rey Yayıncılık, 1992; İslâm'ın Siyasal Söylemi, çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Phoenix Yayınevi, 2007.]
- , "The Privilege Granted by Mehmed II to His Physician," *BSOAS* 14, sayı 3 (1952): 550-563.
- , "Some Reflections on the Decline of the Ottoman Empire," *Studia Islamica Studies* 9 (1958): 111-127.
- Lewis, G. L., "The Utility of Ottoman Fethnâmes," *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis ve P. M. Holt, 192-196, Londra, Oxford University Press, 1962.

- Libby, Lester J., "Venetian Views of the Ottoman Empire from the Peace of 1503 to the War of Cyprus," *Sixteenth Century Journal* 9, sayı 4 (1978): 103-126.
- Lieberman, Victor (ed.), *Beyond Binary Histories: Re-Imagining Eurasia to c. 1830*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1999.
- , *Strange Parallels: Southeast Asia in Global Context, c. 800-1830*, 2 cilt, New York, Cambridge University Press, 2003.
- Lory, Pierre, *Le rêve et ses interprétations en Islam*, Paris, Albin Michel, 2003.
- Lowry, Heath W., *Hersekzâde Ahmed Paşa: An Ottoman Statesman's Career & Pious Endowments*, İstanbul, Bahçeşehir University Press, 2011.
- , *The Nature of the Early Ottoman State*, Albany, State University of New York Press, 2003. [Erenkân Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı, çev. Kıvanç Tannıyar, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.]
- , *The Shaping of the Ottoman Balkans, 1350-1550: The Conquest, Settlement & Infrastructural Development of Northern Greece*, İstanbul, Bahçeşehir University Press, 2008. [Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550: Kuzey Yunanistan'ın Fetih, Yerleşme ve Altyapısal Gelişimi, çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2008.]
- Mahir, Banu, "A Group of 17th Century Paintings Used for Picture Recitation," *Turkish Art: 10th International Congress of Turkish Art, Geneva, 17-23 September, 1995*, 443-455, Cenevre, Max van Berchem Foundation, 1999.
- Mantran, Robert, "L'historiographie ottomane à l'époque de Soliman le Magnifique," *Soliman le Magnifique et son temps* içinde, ed. Gilles Veinstein, 25-32, Paris, La Documentation Française, 1992.
- Masters, Bruce, *The Arabs of the Ottoman Empire, 1516-1918: A Social and Cultural History*, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 2013. [Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918, çev. Feray Coşkun, İstanbul, Doğan Kitap, 2017.]
- Mazzaoui, Michel M., "Global Policies of Sultan Selim, 1512-1520," *Essays on Islamic Civilization Presented to Niyazi Berkes*, ed. Donald P. Little, 224-243, Leiden, Brill, 1976.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, (1) 4 cilt, İstanbul, Matbaa-yı Âmire, 1308-1311/1890-1893; (2) 6 cilt, yeni harflerle yay. haz. Nuri Akbayar, *Sicill-i Osmânî: Osmanlı Ünlüleri*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmed Tâhir [Bursalı], *Osmânî Müellifleri*, 3 cilt, İstanbul, Matbaa-yı Âmire, 1333-1343/1914-1925.
- Melville, Charles ve Gabrielle Van den Berg (ed.), *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, Leiden, Brill, 2012.
- Melville-Jones, John R., "Three Mustafas (1402-1430)," *Annuario. Istituto Romeno di cultura e ricerca umanistica* 5 (2004): 255-276.
- Ménage, Victor L., "The Beginnings of Ottoman Historiography," *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis ve P. M. Holt, 168-179, Londra, Oxford University Press, 1962.
- , "A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources," yayınlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi, 1961.
- Mengüç, Murat Cem, "Histories of Bayezid I, Historians of Bayezid II: Rethinking Late Fifteenth-Century Ottoman Historiography," *BSOAS* 76, sayı 3 (2013): 373-389.
- Minorsky, Vladimir, "The Poetry of Shâh Ismâîl I," *BSOAS* 10, sayı 4 (1942): 1005-1053.

- Moin, A. Azfar, *The Millennial Sovereign: Sacred Kingship and Sainthood in Islam*, New York, Columbia University Press, 2012.
- Mottahedeh, Roy P., *Loyalty and Leadership in an Early Islamic Society*, Princeton, Princeton University Press, 1980.
- Murphey, Rhoads, *Exploring Ottoman Sovereignty: Tradition, Image and Practice in the Ottoman Imperial Household, 1400-1800*, Londra, Hambledon Continuum, 2008.
- , *Ottoman Warfare, 1500-1700*, New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1999. [*Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. Mehmet Tanju Akad, İstanbul, Homer Yayınları, 2007.]
- Nâmik Kemâl, "Yâvuz Sultân Selim," *Evrâk-ı Perişân*, günümüz Türkçesiyle İskender Pala, *Namık Kemal'in Tarihi Biyografileri*, 117-154, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Necipoglu, Gülru, *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, Londra, Reaktion, 2005. [*Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013.]
- , *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1991. [15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar, çev. Ruşen Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.]
- , "A Kânûn for the State, a Canon for the Arts: Conceptualizing the Classical Synthesis of Ottoman Art and Architecture," *Soliman le Magnifique et son temps*, ed. Gilles Veinstein, 195-216, Paris, La Documentation Française, 1992.
- , "The Süleymaniye Complex in İstanbul: An Interpretation," *Muqarnas* 3 (1985): 92-117.
- , "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg Rivalry," *Art Bulletin* 71, sayı 3 (1989): 401-427.
- , "Word and Image: The Serial Portraits of Ottoman Sultans in Comparative Perspective," *The Sultan's Portrait: Picturing the House of Osman*, ed. Selmin Kangal, 22-61. ["Osmanlı Sultanlarının Portre Dizilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış," *Padişahın Portresi: Tesavir-i Al-i Osman*, çev. Jale Alguadı ş vd., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.]
- Neumann, Christoph, "Üç Tarz-ı Mütalaa: Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda Kitap Yazmak ve Okumak," *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 1 (2005): 51-76.
- Newman, Andrew J., *Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire*, Londra, I. B. Tauris, 2009.
- Niyazioğlu, Aslı, "The Very Special Dead and a Seventeenth-Century Ottoman Poet: Nevizâde Atâî's Reasons for Composing his *Mesnevîs*," *Archivum Ottomanicum* 25 (2008): 221-232.
- Nora, Pierre, "Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire*," *Representations* 26; özel sayı: *Memory and Counter-Memory*, 1989: 7-24. [*Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan, İstanbul, Dost Kitapevi Yayınları, 2006.]
- Nüzhet Paşa, *Ahval-i Gâzî Mîhâl*, Dersaadet [İstanbul], Yovanaki Panayotidis Matbaası, 1315/1896-1897.
- Oberhelman, Steven M., *Dreambooks in Byzantium: Six Oneirocritica in Translation*, Aldershot, Ashgate, 2008.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesianik Hareketlerinin Bir Tahlil Denemesi," *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi: Tebliğler*, 817-825, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990.
- Ohlander, Erik S., "Behind the Veil of the Unseen: Dreams and Dreaming in the Classical and Medieval Sufi Tradition," *Dreams and Visions in Islamic Societies*, ed. Özgen Felek ve Alexander Knysh, 199-213, Albany, State University of New York Press, 2012.

- Onat, Naim Hazım, "Yavuz' ve Bununla İlgili Bazı Kelimelerimizin Arap Diline Geçmiş Şekilleri," *Belleten* 17 (1953): 123-148.
- Öz, Tahsin, "Topkapı Sarayı Müzesinde Yermen Fatihî Sinan Paşa Arşivi," *Belleten* 10 (1946): 171-193.
- Özcan, Abdülkadir, "Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi," *TD* 33 (1980-1981): 7-56.
- , "Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü," *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, 113-546, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Özer, Mustafa, "Edirne'de Mihaloğulları'nın İmar Faaliyetleri ve Bu Aileye Ait Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi," 1. *Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (23-25 Ekim 2003), ed. Levent Doğan, 311-346, İstanbul, Edirne Valiliği, 2003.
- , "Edirne-Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Külliyesi," *Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri*, ed. Turgay Yazar, 367-388, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Öztuna, Yılmaz, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 cilt, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1946.
- Pala, Ayhan, "Rumeli'de Bir Akıncı Ailesi: Gümlüoğulları ve Vakıfları," *Hacı Bektaş Veli Dergisi* 43 (2007): 137-144.
- Parker, Geoffrey, "The Place of Tudor England in the Messianic Vision of Phillip II of Spain," *Transactions of the Royal Historical Society* 12 (2002): 167-221.
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi," *TD* 5-6 (1953): 123-134.
- Parry, V. J., "The Successors of Sulaimân, 1566-1617," *A History of the Ottoman Empire to 1730: Chapters from the Cambridge History of Islam and the New Cambridge Modern History*, ed. M. A. Cook, 103-132, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 1976.
- Partner, Nancy, "Making Up Lost Time: Writing on the Writing of History," *Speculum* 61, sayı 1 (1986): 90-117.
- Peirce, Leslie P., *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford, Oxford University Press, 1993. [*Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.]
- , *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*, Berkeley, University of California Press, 2003. [*Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı'da Aintab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.]
- Pitcher, Donald Edgar, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Leiden, Brill, 1972. [*Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013.]
- Piterberg, Gabriel, *An Ottoman Tragedy: History and Historiography at Play*, Berkeley, University of California Press, 2003. [*Osmanlı Tragedisi: Tarih-Yazınının Tarihle Oyunu*, çev. Uygur Abacı, İstanbul, Literatür Yayınları, 2005.]
- Quinn, Sholeh A., "The Dreams of Shaykh Safi al-Din and Safavid Historical Writing," *Iranian Studies* 29, sayı 1-2 (1996): 127-147.
- Raby, Julian, "A Sultan of Paradox: Mehmed the Conqueror as a Patron of the Arts," *Oxford Art Journal* 5, sayı 1 (1982): 3-8.

- Rahman, Fazlur, "Dream, Imagination, and *Ālam al-mithāl*," *The Dream and Human Societies*, ed. G. E. von Grunebaum ve Roger Caillois, 409-419, Berkeley, University of California Press, 1966.
- Reindl, Hedda, *Männer um Bâyezîd: Eine Prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bâyezîds II. (1481-1512)*, Berlin, K. Schwarz, 1983.
- , "Some Notes on Hersekzade Ahmed Pasha, His Family and His Books," *Journal of Turkish Studies* 40 (2013): 315-326; özel sayı: *Defterology: Festschrift in Honor of Heath Lowry*, ed. Selim S. Kuru ve Baki Tezcan, Cambridge, Massachusetts, Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 2013.
- Renda, Günsel, "New Light on the Painters of the Zubdet al-Tawarikh in the Museum of Turkish and Islamic Art in Istanbul," *Fourth International Congress of Turkish Art, Aix-en-Provence, 10-15 September, 1971*, 183-200, Aix-en-Provence, Éditions de l'Université de Provence, 1976.
- Repp, Richard Cooper, *The Müftî of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, Londra, Ithaca Press, 1986.
- Richards, John F., *The Mughal Empire*, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 1993.
- Rosenthal, Franz, "Sweeter than Hope": *Complaint and Hope in Medieval Islam*, Leiden, Brill, 1983.
- Sabev, Orlin, "The Legend of Köse Mihal. Additional Notes," *Turcica* 34 (2002): 241-252.
- , "Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihalogulları Ailesi (XIV.-XIX. Yüzyıllar): Mülkler, Vakıflar, Hizmetler," *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 33 (2013): 229-244.
- Saraç, Yekta, *Şeyhülislam Kemal Paşazade: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, İstanbul, Risale, 1995.
- Sariyannis, Marinos, "Ottoman Critics of Society and State, Fifteenth to Early Eighteenth Centuries: Toward a Corpus for the Study of Ottoman Political Thought," *Archivum Ottomanicum* 25 (2008): 127-150.
- , "The Princely Virtues as Presented in Ottoman Political and Moral Literature," *Turcica* 43 (2011): 121-144.
- Savage-Smith, Emilie, "Magic and Islam," *Magic and Science, Tools and Magic*, ed. Francis Romeril F. Maddison vd., bölüm I, 59-71, Londra/Oxford, Azimuth Editions/Oxford University Press, 1997.
- Savage-Smith, Emilie ve Marion B. Smith, "Islamic Geomancy and a Thirteenth-Century Divinatory Device: Another Look," *Magic and Divination in Early Islam*, ed. E. Savage-Smith, 211-276, Aldershot, Ashgate Variorum, 2004.
- Schmidt, Jan, "Hâfiz and Other Persian Authors in Ottoman Bibliomancy: The Extraordinary Case of Kefevî Hüseyin Efendi's *Râznâme* (Late Sixteenth Century)," *Persica* 21 (2006-2007): 63-74.
- , *Pure Water for Thirsty Muslims: A Study of Mustafa Âlî of Gallipoli's Künhü'l-Ahbâr*, Leiden, Het Oosters Instituut, 1991.
- , "The Reception of Firdausi's *Shahname* among the Ottomans," *Shahname Studies II: The Reception of Firdausi's Shahname*, ed. Charles Melville ve Gabrielle van den Berg, 121-139, Leiden, Brill, 2012.
- Sezen, Lütfi, *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1991.
- Shaw, Stanford J., *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt 1: *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976. [*Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1: *Gaziler İmparatorluğu: Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü 1280-1808*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1994.]

- , *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798*, Princeton, Princeton University Press, 1962.
- Sohrweide, Hanna, "Der Sieg der Safaviden in Persien und Seine Rückwirkungen auf die Shiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert," *Der Islam* 41 (1965): 95-223.
- Spellberg, Denise A., *Politics, Gender, and the Islamic Past: The Legacy of Aisha bint Abi Bakr*, New York, Columbia University Press, 1994.
- Spiegel, Gabrielle, "History, Historicism, and the Social Logic of the Text," *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, 3-28, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1997.
- , "Towards a Theory of the Middle Ground," *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, 44-56, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1997.
- Stavrides, Theoharis, "Alternative Dynasties: The Turahanids and the Ottomans in the Fifteenth Century," *Journal of Turkish Studies* 36 (2011): 145-171.
- Streusand, Douglas E., *Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals*, Boulder, Westview Press, 2010. [Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları: Osmanlılar Safeviler Babürlüler, çev. Bahar Fırat, İstanbul, Ufuk Yayınları, 2013.]
- Subrahmanyam, Sanjay, "Connected Histories: Notes Towards a Reconfiguration of Early Modern Eurasia," *Modern Asian Studies* 31, sayı 3 (1997): 735-762.
- , "The Fate of Empires: Rethinking Mughals, Ottomans and Habsburgs," *Shared Histories of Modernity: China, India, and the Ottoman Empire*, ed. Huri İslamoğlu ve Peter C. Perdue, 74-108, Yeni Delhi ve Londra, Routledge, 2009.
- , "A Tale of Three Empires: Mughals, Ottomans, and Habsburgs in Comparative Context," *Common Knowledge* 12, sayı 1 (2006): 66-92.
- , "Turning the Stones Over: Sixteenth-Century Millenarianism from the Tagus to the Ganges," *The Indian Economic and Social History Review* 45, sayı 2 (2003): 129-161.
- Subtelny, Maria Eva, "The Sunni Revival under Shâh-Rukh and Its Promoters: A Study of the Connection between Ideology and Higher Learning in Timurid Iran," *Proceedings of the 27th Meeting of Haneda Memorial Hall Symposium on Central Asia and Iran, August 30, 1993*, 14-22, Kyoto, Institute of Inner Asian Studies, 1993.
- , *Timurids in Transition: Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*, Leiden, Brill, 2007.
- Subtelny, Maria Eva ve Anas B. Khalidov, "The Curriculum of Islamic Higher Learning in Timurid Iran in the Light of the Sunni Revival under Shah-Rukh," *Journal of the American Oriental Society* 115, sayı 2 (1995): 210-236.
- Sümer, Faruk, "Osman Gazi'nin Silah Arkadaşlarından Mihal Gazi," *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 50 (1991): 3-8.
- , *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Şahin, İ. Kaya, "Constantinople and the End Time: The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour," *Journal of Early Modern History* 14 (2010): 317-354.
- , *Empire and Power in the Reign of Süleyman: Narrating the Sixteenth-Century Ottoman World*, New York, Cambridge University Press, 2013. [Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar, çev. Ahmet Tunç Şen, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.]

- , "Imperialism, Bureaucratic Consciousness, and the Historian's Craft: A Reading of Celalzade Mustafa's *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*," *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future*, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, 39-57, Bloomington, Indiana University Press, 2013.
- Şen, Ahmet Tunç, "Astrology at the Early Modern Ottoman Court: A New Look at the Scientific Writings of Mirim Çelebi," yayınlanmamış bildiri, Renaissance Society of America, Berlin, yıllık toplantı, Mart 2015.
- , "A Mirror for Princes, a Fiction for Readers: The *Habnâme* of Veysi and Dream Narratives in Ottoman Turkish Literature," *Journal of Turkish Literature* 8 (2011): 417-465.
- Tabbaa, Yasser, *Constructions of Power and Piety in Medieval Aleppo*, University Park, Pennsylvania State University Press, 1997.
- Tanırdı, Zeren, "The Illustration of the *Shahname* and the Art of the Book in Ottoman Turkey," *Shahname Studies II: The Reception of Firdausi's Shahname*, ed. Charles Melville ve Gabrielle van den Berg, 141-158, Leiden, Brill, 2012.
- Tansel, Selâhattin, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966.
- , *Yavuz Sultan Selim*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Tekin, Şinasi, "Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler," *Tarih ve Toplum* 109 (1993): 9-18; 110 (1993): 73-80.
- Tekindağ, Şehabettin, "Bayezid'in Ölümü Meselesi," *TD* 24 (1970): 1-23.
- , "Korkud Çelebi ile İlgili İki Belge," *BTTD* 17 (1969): 36-42.
- , "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı," *BTTD* 3 (1967): 34-39; 4 (1968): 54-59.
- , "Selim-nâmeler," *TED* 1 (1970): 197-230.
- , "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi," *TD* 22 (1967): 49-76.
- Tezcan, Baki. "Ethics as Domain to Discuss the Political: Kinalızade Ali Fendi's *Ahlâk-ı Alâî*." In *Proceedings of the International Congress on Learning and Education in the Ottoman World*, İstanbul, 12-15 April 1999, ed. Ali Çaksu, 109-120, İstanbul: IRCICA, 2001.
- , "The Memory of the Mongols in Early Ottoman Historiography," *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future*, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, 23-38. Bloomington, Indiana University Press, 2013. ["Erken Osmanlı Tarih yazımında Moğol Hatıraları," *Osmanlı Sarayında Tarih yazımı*, çev. Mete Tunçay, ed. H. Erdem Çıpa ve Emine Fetvacı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.]
- , "The Politics of Early Modern Ottoman Historiography," *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, ed. Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman, 167-198, Cambridge, İngiltere, Cambridge University Press, 2007. ["Tarih Üzerinden Siyaset: Erken Modern Osmanlı Tarih yazımı," *Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.]
- , *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, New York, Cambridge University Press, 2010.
- Thomas, Lewis V., *A Study of Naima*, ed. Norman Itzkowitz, New York, New York University Press, 1972.
- Todorov, Nikolai ve Boris Nedkov (ed.), *Fontes Turcici Historiae Bulgaricae*, Cilt 2, Sofya, Bulgarian Academy of Sciences, 1966.

- Toledano, Ehud R., *Slavery and Abolition in the Ottoman Middle East*, Seattle, University of Washington Press, 1998.
- Trifonov, Yordan, "Tarih ve Rivâyetlerde Mihalbey Oğulları," *Ülkü* (Ocak 1941): 390-398; (Şubat 1941): 533-541.
- Turan, Ebru, "The Sultan's Favorite: İbrahim Pasha and the Making of the Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Süleyman (1516-1526)," yayınlanmamış doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 2007.
- Turan, Şerafettin, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1997 (*Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası'nın* [Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961] gözden geçirilmiş 2. baskısı).
- , "Şehzade Bayezid'in Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Gönderdiği Mektuplar," *Tarih Vesikaları Dergisi* 1, sayı 16 (1955): 118-127.
- Tveritinova, Anna (ed.), *Vostochniye istochniki po istorii narodov Yugovostochnoy i Tsentralnoy Evropiy*, Moskova, Nauka, 1964.
- Uğur, Ahmet, "Celal-zade Mustafa ve Selim-nâmesi," *AÜİFD* 26 (1983): 407-425.
- , *İbn-i Kemal*, İzmir, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- , *Kemal Paşa-zade İbn-Kemal*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1996.
- , "Kemal Paşa-zade ve Şah İsmail (Safaviler)," *EÜİFD* 4 (1987): 13-27.
- , *Osmanlı Siyâset-nâmeleri*, Kayseri, Kültür ve Sanat Yayınları, 1987.
- , *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*, Berlin, K. Schwarz, 1985.
- , "Selim-nâmeler," *AÜİFD* 22 (1978): 367-379.
- , "Şükri-i Bitlisi ve Selim-nâmesi," *AÜİFD* 25 (1981): 325-347.
- , *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 1992.
- , "Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray ve Oğlu Muhammed Giray Arasında Geçen İki Konuşma," *AÜİFD* 21 (1976): 357-361.
- Uluç, Lâle, "The *Shahnama* of Firdausi in the Lands of Rum," *Shahnama Studies II: The Reception of Firdausi's Shahnama*, ed. Charles Melville ve Gabrielle van den Berg, 159-180, Leiden, Brill, 2012.
- Uluçay, Çağatay, "Bayazid II.'in Ailesi," *TD* 14 (1959): 105-124.
- , "Selim-Bâyezid Mücadelesi," *Tarih Vesikaları* 1, sayı 3 (1961): 374-387.
- , "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?" (I) *TD* 9 (Mart 1954): 53-90; (II) 10 (Eylül 1954): 117-142; (III) 11-12 (1955): 185-200.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Babasından Sonra Saltanatı Elde Etmek İçin Kardeşi Selim'le Çatışan Şehzade Bayezid'in Amasya'dan Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Göndermiş Olduğu Ariza," *Belleten* 96 (1960): 597-600.
- , "II.inci Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut," *Belleten* 120 (1966): 539-601.
- , "İran Şahına İltica Etmiş Olan Şehzade Bayezid'in Teslimi İçin Sultan Süleyman ve Oğlu Selim Taraflarından Şaha Gönderilen Altınlar ve Kıymetli Hediyeler," *Belleten* 96 (1960): 103-110.
- , "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet: Tosyalı Celâl Zâde Mustafa ve Salih Çelebiler," *Belleten* 87 (1958): 391-441.
- , "Onbeşinci Yüzyılın İlk Yansıyile Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Mernlûk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensub Şehzadeler," *Belleten* 68 (1953): 519-535.

- , *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* 3. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988.
- , *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, 3. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988.
- , *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Cilt 1, 3. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988.
- , *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları: Cebeci, Topcu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lâğımca Ocakları ve Kapukulu Süvarileri*, Cilt 2, 3. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988.
- , *Osmanlı Tarihi*, (1) Cilt 1, 8. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003; (2) Cilt 2, 8. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1998; (3) Bölüm 1, Cilt 3, 4. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1988.
- , “Şehzade Selim’in Babasına Muhalefet Ederek Muharebe Ettiği Sırada Amasya Valisi Şehzade Ahmed’in Vezir-i Azama Mektubu,” *Belleten* 96 (1960): 595-596.
- Ünver, Süheyl, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946.
- Üstün, İsmail Safa, “Heresy and Legitimacy in the Ottoman Empire in the Sixteenth Century,” yayımlanmamış doktora tezi, Manchester Üniversitesi, 1991.
- Van Dam, Raymond, *Remembering Constantine at the Milvian Bridge*, New York, Cambridge University Press, 2011.
- Vatin, Nicolas, *Sultan Djem: Un prince ottoman dans l’Europe du XVe siècle d’après deux sources contemporaines: Vâkıd-ı Sultân Cem, Oeuvres de Guillaume Caoursin*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997.
- , “Book Review: *The Making of Selim*,” *Turcica: Revue d’études turques* 49 (2018): 409-411.
- Vatin, Nicolas ve Gilles Veinstein, *Le Séraî ébranlé: Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans ottomans (XIVe-XIXe siècle)*, Paris, Fayard, 2003.
- Veinstein, Gilles (ed.), *Soliman le Magnifique et son temps*, Paris, La Documentation Française, 1992.
- Von Grunebaum, G. E., “The Cultural Function of the Dream as Illustrated by Classical Islam,” *The Dream and Human Societies*, ed. G. E. von Grunebaum ve Roger Cailliois, 3-21, Berkeley, University of California Press, 1966.
- Von Grunebaum, G. E. ve Roger Cailliois (ed.), *The Dream and Human Societies*, Berkeley, University of California Press, 1966.
- Weinstein, Donald, *Savonarola and Florence: Prophecy and Patriotism and the Renaissance*, Princeton, Princeton University Press, 1970.
- Winter, Michael, *Egyptian Society under Ottoman Rule, 1517-1798*, Londra, Routledge, 1992.
- Woodhead, Christine, “An Experiment in Official Historiography: The Post of Şehnâmeçi in the Ottoman Empire, c. 1555-1605,” *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 75 (1983): 157-182.
- , “The History of an Historie: Richard Knolles’ *Generall Historie of the Turkes*, 1603-1700,” *Barbara Flemming Armağanı II* içinde, ed. Jan Schmidt; özel sayı: *Journal of Turkish Studies* 26, sayı 1 (2002): 349-357.
- , “Murad III and the Historians: Representations of Ottoman Imperial Authority in Late 16th-Century Historiography,” *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan Karateke ve Maurus Reinkowski, 85-98, Leiden, Brill, 2005.
- , “Perspectives on Süleyman,” *Süleyman the Magnificent and His Age: The Ottoman Empire in the Early Modern World*, ed. Metin Kunt ve Christine Woodhead, 164-190, Londra ve New York, Longman, 1995.
- , “Reading Ottoman Şehnames: Official Historiography in the Late Sixteenth Century,” *Studia Islamica* 104-105 (2007): 67-80.

- Yahya, Dahiru, *Morocco in the Sixteenth Century: Problems and Patterns in African Foreign Policy*, Harlow, Longman, 1981.
- Yaman, Bahattin, "Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri: Tercüme-i Cifru'l-Câmi ve Tasvirli Nüshaları," yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2002.
- Yerasimos, Stéphane, *La fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les traditions turques: légendes d'Empire*, Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient J. Maisonneuve, 1990.
- Yerasimos, Stéphane ve Benjamin Lellouch (ed.), *Les traditions apocalyptiques au tournant de la chute de Constantinople: Actes de la Table Ronde d'Istanbul, 13-14 avril 1996*, Paris, L'Harmattan, 1999.
- Yıldırım, Rıza, "An Ottoman Prince Wearing a Qizilbash Tâj: The Enigmatic Career of Sultan Murad and Qizilbash Affairs in Ottoman Domestic Politics, 1510-1513," *Turcica* 43 (2011): 91-119.
- , "Turkomans between Two Empires: The Origins of the Qizilbash Identity in Anatolia (1447-1514)," yayınlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2008.
- Yıldız, Sara Nur, "Ottoman Historical Writing in Persian, 1400-1600," *A History of Persian Literature*, cilt 10: *Persian Historiography*, ed. Ehsan Yarshater ve Charles Melville, 436-502, Londra, I. B. Tauris, 2012.
- Yılmaz, Fikret, "Selim'i Yazmak," *Osmanlı Araştırmaları* 51 (2018): 297-390.
- Yılmaz, Hüseyin, "The Sultan and the Sultanate: Envisioning Rulership in the Age of Süleyman the Lawgiver (1520-1566)," yayınlanmamış doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 2005.
- Yinanç, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *Kanunî'nin Cülûs ve İlk Seferleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961.
- Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, 2 cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991.
- , "Candar-oğlu Çelebi İsfendiyar Bey, 1392-1439," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 2, sayı 2-3 (1964): 157-174.
- Yüksel Muslu, Cihan, *The Ottomans and the Mamluks: Imperial Diplomacy and Warfare in the Islamic World*, Londra, I. B. Tauris, 2014. [Osmanlılar ve Memluklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet, çev. Zeynep Rona, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2016.]
- Yürekli, Zeynep, *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire: The Politics of Bektashi Shrines in the Classical Age*, Farnham, İngiltere, Ashgate, 2012.
- , "Dhu'l-faqr and the Ottomans," *People of the Prophet's House: Artistic and Ritual Expressions of Shii Islam*, ed. Fahmida Suleman, 163-172, Londra, Azimuth Editions in association with The Institute of Ismaili Studies and the British Museum, 2015.
- Zachariadou, Elizabeth A., *To Chroniko ton Tourkon Soultanon (tou Barberinou Hellen, Kodika 111) kai to Italiko tou Prototypon*, Selanik, Demosieumata tes Hetaireias Makedonikon Spoudon, 1960.
- , "Les Tocco: Seigneurs, Vassaux, Otages, Renegats," *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi* 1, sayı 1 (2012): 11-22.
- Zlatar, Behija, "O Malkocima," *Prilozi* 26 (1976): 105-114.

- Abbas I (Şah) 301-302
 Abbasiler 44, 184, 297, 299
 Abdurrahman Efendi (Müeyyedzâde) 81, 97, 100, 105-106
 Abou-El-Haj, Rifaat 155, 240
 Ahi Çelebi (Mehmed Efendi) 81, 106
 Ahmed (II. Bayezid'in oğlu) 15, 42, 51, 55, 57, 60, 85-87, 90, 94, 109, 114-115, 134, 184-185, 189, 206, 211-212, 228, 233, 289, 308;
 Andrea Gritti'ye göre 93-95, 98; atandığı sancaklar 58-59, 64, 71, 81-82; idamı 182-183, 199, 227, 282-283; oğulları 81, 88, 91, 108, 112; taraftarları (Ahmediler-Ahmedlüler); 61-62, 77, 79, 88-89, 96-97, 100-108, 110-111, 117, 199, 203, 217, 219, 222-226; ve Hadım Ali Paşa 73, 75, 79; ve Şahkulu Ayaklanması 70, 72-75, 116; veliht olarak 63, 67-68, 70, 76, 80-81, 84, 88, 117-118, 143, 210
 Ahmed I 20, 98, 122, 173, 177, 239, 243-244, 255, 301-302
 Ahmed Bey 91
 Ahmed Bey (Karaoğlu) 88, 107
 Ahmed Efendi (Taşköprizâde): *eş-Şakâikü'n-nu'mâniyye fi ulemâ'î'd-devleti'l-Osmâniyye* 246
 Ahmed Paşa (Bursalı) 307
 Ahmed Paşa (Dukaginzâde) 19, 180-181
 Ahmed Paşa (Hersekzâde) 19, 79, 94-95, 100, 105-106, 139, 180-181, 185, 199, 226
 Ahmedî: *İskendernâme; Tevârih-i mülûk-i âl-i Osmân ve gazv-i işân bâ-küffâr* 157, 159, 161-162, 200
 Ahyolu 78, 220
 Akhenaton (Mısır Firavunu) 320
 akıncı(lar) 69, 118-119, 127-144, 145-151
 Akkırman 63-66, 114, 116, 118, 127-129, 157, 211, 309
 Alacahisar 67

- Alaeddin (Şehzade Ahmed'in oğlu) 81, 88, 107; ve atandığı sancaklar 59
 Alanya 90
 Alaüddeve (Dulkadıroğlu) 200
 Alderson, Anthony Dolphin 22, 51
 Alemşah (II. Bayezid'in oğlu) 56, 182; oğlunun idamı 89
 Ali (Köstendilli) 279-282
 Ali b. Abdülkerim Halife 230-232, 234, 253; Selim'e inancı 230
 Ali b. Ebu Talib (Hz. Ali) 149, 280, 290, 295
 Ali Bey (Karlıoğlu) 138, 140
 Ali Bey (Malkoçoğlu) 139
 Ali Bey (Şehstüvâroğlu) 200-201
 Ali Çelebi (Kınalızâde): *Ahlâk-ı alâî* 236-237
 Ali Paşa (Hadım) 97; ve II. Bayezid 57; ve Selim 75; ve Şahkulu Ayaklanması 72, 73-75, 79, 223; ve Şehzade Ahmed 104; ve Şehzade Korkud 57, 109
 Amasya 58, 74, 89, 93, 105, 196
 Anadolu 18, 21, 24-28, 32, 39, 56-60, 62, 64, 68-70, 72-73, 81, 88-89, 95, 106-107-108, 115-116, 120, 126, 130-132, 146-148, 163-164, 198, 208, 210, 219, 225, 227, 232, 234-235, 238, 244, 249, 281, 286, 295, 310
 Ankara 71; Savaşı 56, 100, 130-133, 189, 304
 Ankersmit, Frank 45
 anonim tarihler 77-78, 99, 102, 105, 112, 137, 191
 Antalya 57, 71, 75, 110
 Ârîfî (Fethullâh Çelebi veya Ârîf): *Şâhnâme-yi âl-i Osmân; Tomâr-ı hümâyân* 168, 170, 191
 Âsaf (Hz. Süleyman'ın veziri) 239, 262
 Assmann, Jan 40, 43-44, 320
 Âşıkpaşazâde 132, 135, 161, 278-279
 Avrasya 33-36, 38, 40, 47-48, 179, 235, 270-272, 274-275, 286, 313-314, 322
 Aydın 57, 110
 Ayntab 293 295
 Aziz Efendi: *Kânûnnâme-i Sultânî li Aziz Efendi* 243
 Azmizâde Mustafa 205-206; *Selimnâme* 191-192, 195

Babayan, Kathryn 10, 163, 271-272
Babürü(ler) 33, 35, 53, 236, 271-272, 274
Bağdat 176, 297
Bali Bey 64, 66, 78, 113, 127, 131
Bali Bey (Malkoçoğlu) 134, 143
Bali Paşa 78, 112, 134, 203, 221-222
Balkanlar 56, 62-65, 76, 115, 117-119, 127, 131-134, 137, 140-142, 147, 149, 150, 208, 219
Balkaçoğlu Piri 118
Barbarigo, Daniele 147-148
Battalname 163, 281
Bavyera 135
Bayezid (I. Süleyman'ın oğlu) 107
Bayezid I 19, 133, 137, 146, 150, 189, 201, 298, 304, 307; **oğulları** 37, 47, 53, 100, 115, 130, 135
Bayezid II 14, 20, 30, 53, 56-57, 58, 62-63, 66, 69, 74-75, 79, 96-98, 101, 103, 106, 109, 118, 127, 130, 133-137, 139-140, 147, 150-151, 189-190, 199, 203-207, 209, 217, 220, 226, 231-232, 234, 253, 289, 297, 305, 307, 309; **eleştirilmesi** 120, 122, 124; **Osmanlı vakayinamelelerinde belirtilenliği** 18-19, 67; **ölümü** 37, 42, 85-88, 188-189; **Selim tarafından tahttan indirilişi** 18, 37, 218; **tahttan çekilmesi** 55, 84, 86, 91, 111, 185, 224, 239; **tarihçi hamiliği** 134, 138, 156-161; **ve Andrea Gritti** 93-94, 98; **ve Mengli Giray** 64-65, 113, 210; **ve Selim yanlısı yeniçeriler** 76-77, 81-83, 98; **ve Şah İsmail** 59-61, 85, 104, 116; **ve Şahkulu İsyanı** 68, 70, 72, 221
Bedreddin (Şeyh) 113, 115, 132, 310
Belgrad 143
Bergama 57
binyılcılık 270-275, 300, 313-314; **ayrıca bkz. mehdicilik**
Bistâmi, Abdurrahman ek: Miftâhü'l-cifri'l-câmi 314
Bizans 133, 141, 272, 279, 281
Bolu 58-59, 210
Boristav, Pertev Naili 163
Bosna 67, 132, 143
Bulgaristan 64, 67, 69-70, 78, 132, 136, 138, 142, 146, 279

Burdur 72
Burke, Peter 43, 236, 242
Bursa 51, 88-89, 91, 183, 228

Cafer Çelebi (Tacizâde) 19, 80-81, 97, 100, 105-106, 180, 199, 203, 207, 227, 262
Câmiü'l-meknûnât 112, 116, 126, 273, 311, 319
Canberdi Gazâli 200, 296
Carlo Tocco 137
Carlo Tocco II 137
Celal (Bozoklu) 310
Celali ayaklanmaları 20, 244
Celil Çelebi (İsfendiyaroğlu) 128-129, 132
Cem Sultan (II. Mehmed'in oğlu) 138, 140
Cengiz Han 213
Charles V bkz. Karl V
Çaldıran 200, 215, 306; **Savaşı** 21-25, 134, 136, 143, 177, 194, 205, 247, 299
Çirmen 68, 146
Çorlu Savaşı 32, 65, 69, 75-78, 91, 98, 114, 116, 206-207, 226, 307; **Osmanlı vakayinamelelerinde** 80, 117-118, 203, 212, 217-222
Çorum 59, 132

Danişmendliler 281
Dânişmendnâme 163
devlet (baht) 32, 54
devlet şınasmak 55
devşirme 122, 125, 131, 233, 238, 240-241, 244, 249, 253, 255, 259
Dimetoka 55, 86-87, 85, 187
Dulkadir/Dulkadroğlu Beyliği 21, 24, 59, 88, 107, 148, 200
Dülük Baba 293-294

Ebu Belür (Hz.) 290
Ebü'l-fazl Mehmed: Salımsâhnâme 191, 195-197
Ebussuud Efendi 296, 298
Edirne 66-68, 76, 86, 116-117, 142, 146, 217, 231
Eflak 131, 134
Eflâtûn 168; **Tomâr-ı hümâyûn** 170

Eğri Seferi 174, 215, 238, 307
 Emecen, Feridun 14, 87, 123, 194
 Emeviler 281, 297
 Emir (Şehzade Mahmud'un oğlu) 51, 89, 182
 Enveri: *Düstûnâme* 142
 Ertağrul 161
 Eryılmaz, Sinem 161, 170
 Erzincan 60
 Eskişehir 88
 eşref-i selâtin (en şerefli sultan) 159, 297
 Evliyâ Çelebi 139, 188, 291-294, 301, 310; *Seyâhat-nâme* 309
 Evrenos Bey 135, 145
 Evrenosoğlu sülalesi 143-144, 146, 148

Fâ

fâl-i Kurân 288
fâlnâme 288
 Felipe II 271
 Ferdinand I 167
 Ferhad Ağa 83, 110
 Ferhad Bey 78
 Ferhad Paşa 112, 203
 Feth Giray (Kırım Hanı) 215-216
fethnâme 162, 166
 Fetvacı, Emine 10, 161, 164, 173, 176, 204, 214, 314
 Filibe 70, 132-133
 Filistin 21, 24, 32
 Firdevsî: *Şehnâme* 163-166, 191-192, 205, 286
 Fisher, Sydney Nettleton 14, 38, 96-97, 101
 Fleischer, Cornell II, 31, 33, 168, 172, 234, 242, 252, 272-275, 294, 300, 307, 309, 311-312, 314, 318
 Flemming, Barbara 112, 272-274, 311
 Fletcher, Joseph 33, 35, 54
 Fodor, Pál 241
 Forêt, Jean de la 22
 Foscolo, Andrea 95

Ga

gaza 63, 145, 166, 218, 233, 261-262, 278, 297, 306
 Gazanfer Ağa 216, 314-316
gazavatnâme 158, 162, 164, 166-167, 191-193, 198, 205

gazi 18-19, 36, 122, 132, 145, 159, 161-162, 174, 187, 206, 262, 281, 297, 305-307, 315
 Gazi Giray II 215
 Gazzâlî: *Kütâb nasihat ü'l-mülûk* 236
 Gritti, Andrea 93-95, 98
 Gümlioğlu sülalesi 133, 135-137, 143, 150-151; ayrıca bkz. İskender Bey (Gümlioğlu); Mustafa Bey (Gümlioğlu); Saltık Bey (Gümlioğlu)
 Gürcistan/Gürcüler 18, 30, 61, 120-121, 206, 208
 Habsburglar 23, 31, 35, 47-48, 112, 167, 179, 215, 268, 270-271, 273, 310, 312, 322
 Haçova 215, 306
 hafızlardaki tarih 40, 44, 320-323
 Hâkî 312
 Halimi Çelebi 80, 291
 Hamid (Isparta) Sancağı 57
Hamzanâme 163
 Harmankaya 141-142
 Hasan Ağa 289, 291
 Hasan Bey (Turahanoğlu) 141
 Hasan Cân b. Hâfız Muhammed İsfahânî 202, 221
 Hasan Halife 70
 Hasan Kâfî el-Akhisârî 238, 240, 243
 Hasan Paşa 67, 80-81, 97, 105-106
haseb 125-126
 Hathaway, Jane II, 184, 193, 262, 304
 Haydar (I. Süleyman'ın falcısı) 312
 Haydar (Şeyh) 70
 Haydar Çelebi: *Rûznâme* 180-181
 Hemdem Paşa 181
Huruzü'l-mülûk 243, 246-248, 255, 258, 263-264
 Hızır Bey (Turahanoğlu) 133, 140-141
 Hierosolimitano, Domenico 185
 Howard, Douglas II, 53, 237, 241
 Hulefâ-yi Râşidin 213
Hûnernâme 169, 176
 Hüseyin Ağa (Kara) 136
 Hüseyin Efendi (Hezarfen): *Telhisü'l-beyân fi kavânin-i âl-i Osmân; Tenkîh-i tevârih-i mülûk* 186, 243, 251

Ha

İbn Sürin: *Tefsirü'l-ahlâmî'l-kebir* 287-288
İbnü'l-Arabi 294, 296
İbrahim I 247
İbrahim Çelebi (Cevri): *Selîmnâme* 191-192, 195, 205-206
İbrahim Gülşeni 294-296
İbrahim Paşa 28, 197, 201, 264, 267
İdris Bey (Turahanoglu) 133, 140-141, 146
İdris-i Bidlisi: *Hest bihişt* 158; *Selîmşâhnâme;* *Selîmnâme* 90, 159, 161, 191-192, 194-195, 202, 205-206, 209, 216-218, 223, 227-228
İhtiman 142, 146-147
İhtimanoğlu sülalesi 133, 143; ayrıca bkz. Kasım Bey (İhtimanoğlu); Mehmed Bey (İhtimanoğlu)
İnalçık, Halil 52, 55, 157, 163, 166
inşâ 181, 192-193
İsfendiyar 148
İsfendiyar Bey 113, 132-133, 148
İshâk b. İbrâhim (İshak Çelebi): *İshaknâme;* *Selîmnâme* 116-117, 191, 194, 198, 202, 205-209, 216-218, 222, 226-227
İskender (Büyük) 252
İskender Bey (Gümlüoğlu) 133, 136
İskender Bey (Karlıoğlu) 133, 137, 139-140
İskender Çelebi 138, 264
İskender Paşa 19, 180
İsmail I (Şah İsmail) 22, 24-27, 30, 59-61, 69-70, 73-74, 82, 85, 112, 165, 191, 200, 207, 232, 270, 275, 286, 289, 305, 310
İspanya 236, 271
İstanbul 41, 47, 56-57, 59, 62-63, 65, 67, 71, 73, 75-76, 79-80, 82-84, 86-87, 89-90, 94-95, 97-98, 104, 106, 110-112, 115-117, 144-146, 150, 166, 176-177, 180, 185, 188, 202, 205, 219, 224-225, 231, 261-262, 291, 299, 307, 315, 321-323; ayrıca bkz. Konstantinopolis
İzmit 91

Kafadar, Cemal 10, 34, 36, 52, 99, 149, 155, 160, 192, 242, 253, 264, 268
Kafkasya 310

Kâmilü'l-tabir 288
Kansu Gavri 24, 164, 191, 207; ve Ahmed 87; ve Korkud 57, 87, 108-109
kanun 63, 82, 124, 184, 204, 234, 241, 243-244, 252-257, 308, 323
Kaptein, Laban 272-273
Karagöz Paşa 72
Karaman 81, 88-89, 100, 106-108, 120, 225
kardeş katli 36-37, 53-54, 86, 90, 182-184, 189, 227-228, 233
Karl V 43, 167, 310
Karlı-ili 137
Karlıoğlu sülalesi 133, 137, 139, 143, 151; ayrıca bkz. Ali Bey (Karlıoğlu); İskender Bey (Karlıoğlu); Mehmed Bey (Karlıoğlu)
Karlova 138-139
Kasım 66
Kasım Bey (İhtimanoğlu) 118, 130, 133, 143
Kasım Çelebi 79-80
Kasım Paşa 86, 112, 203
Kastritis, Dimitris 47
Kâşifi: *Gazânâme-yi Rûm* 166
Kâtib Çelebi 202, 243
Kavânin-i yeniçeriyân 20, 243-245, 247, 249, 255-257
Kay-Kâûs ibn İskender: *Kâbûsnâme* 236-237
Kebir b. Üveys Kâdizâde: *Gazavat-ı Sultân Selim* 191, 206
Kefe 58-59, 62-63, 65, 61, 77-79, 92, 114-115, 117, 127-129, 139, 208-211, 220, 280
Kemal Ağa (Deve) 78
Kemalpaşazâde (İbn Kemâl) 25-26, 29, 58-59, 61, 80, 110, 158-159, 161, 190, 202, 306, 316
Kerslake, Celia 193
Kertbây (Çerkez Gâzi) 291-292
Keşfi (Mehmed Çelebi): *Târîh-i Sultân Selim Hân* 187-188, 191, 194, 197, 199, 204-206, 209, 216-218, 222-223, 227
Keyûmers 164
Kırım/Kırımlı 42, 58, 62-65, 78, 92, 112-116, 207, 209-210, 212-213, 215-217, 226
Kirkkilise 139

kıssahan 163-164

Kıyâfetü'l-insâniyye fi şemâilü'l-Osmâniyye 176
kıyamet 33, 47, 179, 270-273, 281-282, 286, 300,

311, 313-314, 322

Kızıl Ahmedli 148

Kızıl Elma 309-310

Kızılbaş 25, 30, 39, 69, 72, 74-75, 120-122,
217, 275, 310; ayrıca bkz. Şahkulu Ayak-
lanması

Kili 63, 65-66, 116, 157, 309

Kiprovka, Mariya 10, 134, 136, 147

*Kitâb mesâlihü'l-Müslimîn ve menâfiü'l-mümi-
nîn* 243

Kitâb-ı müstetâb 243, 248-249, 252

Kitâb-ı tevarîh-i Sultân Selim 214

Knolles, Richard 185-186

Koçi b. Halil Bey (sancakbeyi) 195, 200-201

Koçi Bey: *Risâle* 147, 243, 247, 267

Kolon (Portekizli papaz) 309

Konstantinopolis 19, 272-273, 310; ayrıca bkz. İs-
tanbul

Konya 81-82

Korfu 176

Korkud (Şehzade) 42, 55, 71-72, 75, 82, 85, 98,
101, 111-112, 184, 189, 206, 223, 253, 283;
Andrea Gritti'nin tasvirine göre 93-94;
atandığı sancaklar 57-59; *Davetü'n-nef-
si't-tâliha ile'l-amâli's-sâliha* 109, 232-234,
242; destekçileri 96-97, 108-110; idamı 90,
110, 182-183, 227-228; ve Hadım Ali Paşa
57, 104, 109; ve Kansu Gavri 57, 108-109;
ve Mısır 64, 74, 108-110; ve yeniciler 83,
108, 110, 225

Koron 59

Köprülü, Mehmet Fuat 163

Kudüs 32, 295

kul 83, 120-125, 218, 237-239, 244, 259, 281, 287

kut 52, 276

Kutsal Roma İmparatorluğu 43, 167

Kürtler 27

Kütahya 72, 258

Lahmi, Ali b. Muhammad el.: *ed-Dürrü'l-musân
fi siret'i'l-muzaffer Selim Hân* 191-192, 194,
205-206

Latîfi 166

Levhi 312

Lezze, Donado da 101, 185

Louis XIV 43

Lutfi Paşa 268, 308; *Âsafnâme* 29, 123, 238-240,
243, 246, 250-254, 264-265, 301; *Halâsü'l-
ümme fi marifeti'l-eimme* 298; *Tevârih-i âli-
Osmân* 250, 265, 275, 299-300, 303-305, 309

Macaristan 99, 136, 143, 167, 176, 187, 196, 217-218

Mahmud (II. Bayezid'in oğlu) 56

Mahmud Bey 118, 142

Malkoç Mustafa Bey 133

Malkoçoğlu sülalesi 133-134, 143-144, 146-147, 151;
ayrıca bkz. Ali Bey (Malkoçoğlu); Bali Bey
(Malkoçoğlu); Tur Ali Bey (Malkoçoğlu)

Manisa 57-58, 71-72, 93, 110

Mâverâünnehir 300, 304

meddah 163

Medine 18, 24, 32, 159, 265, 293, 302, 309

mehdi 18, 30, 33, 35, 47-48, 71, 179, 232, 272, 274,
286, 299, 304-305, 308-315, 317, 322

mehdiciilik 270, 273, 300; ayrıca bkz. binyılcılık

Mehmed I 130-132, 137, 150, 189, 266, 298, 304

Mehmed II 20, 97, 108, 134, 136, 138, 143-144,
150, 160, 162, 191, 241-243, 282-283, 288,
297, 307; edebi hamiliği 166; merkezileştir-
me stratejileri 27, 145-147; ve Bayezid II 101;
ve kanunnamesi 53, 56, 182; ve nasihatname
literatüründe Selim ile mukayesesi 260-264;
ve saltanat veraseti 53

Mehmed III 170, 173, 214-216, 238, 306, 314-316;
ve kardeş katli 54

Mehmed IV 156, 252

Mehmed (Şehzade Şehinşah'ın oğlu) 81, 89, 182

Mehmed Ağa 155-156

Mehmed Bey (İhtimanoğlu) 130, 143

Mehmed Bey (Karlıoğlu) 139

Mehmed Çelebi 132: *Hızırnâme* 281
Mehmed Paşa 134-135
Mehmed Paşa (Karamânî): *Tevârihü's-salâtini'l-Osmâniyye* 158
Mehmed Paşa (Piri) 19, 29, 112, 180-181, 198-199, 248, 250, 257-258, 264
Mehmed Paşa (Sokollu) 99
Mehmed Şah Çelebi (Fenarizâde) 198
Mekke 18, 24, 32, 57, 259, 265, 293, 302, 309
Melik Danişmend Gazi 281
Memluk(lar) 28, 57, 60, 74, 84, 88-89, 102, 108-109, 112, 130, 157, 160, 164, 173, 180, 190, 198-200, 269, 291; **I. Selim'e yenilmeleri** 18, 21, 23-26, 30-32, 194, 205-206, 266, 275, 293, 299, 304, 315
menakibname 158, 164, 193, 281, 293, 295
Menavino, Giovanni Antonio 185
Menemen 110
Mengli Giray 64, 78, 112-115, 209-213, 222, 226
Mengüç, Murat Cem 157-158
menkabe 161
Menteşe 64, 88, 116, 132
Mercidabak Muharebesi 24, 30, 177, 194, 205, 293-294
merdümzâde 123, 125-126, 259
Mesih Paşa 185, 250
Mevlânâ İsmâ: Câmîü'l-meknûnât 111-112, 123, 126, 273, 311, 318-320
Mevlana Mahmud 295
Mevlana Muhammed (Cerrahzâde) 301-302
Mevlana Nureddin Hamza Sarıgürz 25-26, 63-64, 67
Mısır 18, 21, 24, 28-32, 37, 57, 64, 74, 108-110, 112, 181, 190, 200, 205, 207, 246-247, 262, 265, 269-270, 281, 288-289, 291, 293-294, 296, 299, 300-301, 304, 309
Midilli 90, 166
Mihal Bey 145
Mihalioğlu stülesi 133, 141-144, 146-149, 151, 278
Minnet Bey 132
Minnetoğlu Kazgan Bey 131

Mirim Çelebi (Mahmud Efendi) 81, 106
Modon 59
Mobaç 215, 306
Moğol 31, 113, 213, 304
Moin, Azfar 272
Mora 59, 67, 137, 140
Muâli: Hünkarnâme 166
Muhammed (Hz.) 44, 156, 170-171, 198, 215, 242, 253, 263, 266, 276, 278-280, 282-285, 288-289, 291-293, 297-298, 300, 306, 317
Muhammed Edâi: Şâhnâme-i Salim Hânî 191-192, 194, 198, 202, 204-206, 209, 216-217, 223-224, 227-228
Muhammed Giray 114, 211
Muhyî: Salimnâme 191, 194, 205-206
Muhyiddin Mehmed Efendi (Çivizâde) 296
Muhyüddin Çelebi 84
Murad I 19, 115, 145-146, 298
Murad II 51, 132, 135-137, 144-146, 151, 162, 201
Murad III 170-172, 175-176, 185, 214, 240, 255-256, 261-263, 268, 278, 307, 316; **cülusu** 53-54; **Si-yer-i Nebîsımarlayırı** 313; **ve kardeş katli** 53-54
Murad IV 26, 138, 174, 194-195, 247, 267, 306
Murad (Şehzade Ahmed'in oğlu) 59, 72, 74, 91, 112, 182
Musa (Hz.) 171, 320
Musa (I. Bayezid'in oğlu) 132, 137, 150
Musa (Şehzade Mahmud'un oğlu) 182
Musa Kalfa 282-283
Mustafa I 195
Mustafa II 155-156
Mustafa (I. Bayezid'in oğlu) 115, 135, 150
Mustafa (I. Süleyman'ın oğlu) 107, 167, 197, 221, 312
Mustafa (Şehzade Murad'ın oğlu) 91, 182
Mustafa Âli 67, 70, 84-85, 91, 107, 168, 172, 176, 181-182, 188, 214, 234, 238-240, 242, 260, 265, 268-269, 288, 301, 307, 316; **Kûn-hü'l-abbâr** 200, 306, 309; **Nushattı's-selâtin** 173, 243, 245, 247, 254, 258-259, 262-263
Mustafa Bey (Gümlüoğlu) 133, 136

Mustafa Cenâbi: *Târih* 84, 99, 188
Mustafa Çelebi (Celâlzâde, Kona Nişancı): *Meâ-sir-i Selim Hânî* 119, 191
Mustafa Çelebi (Şarabdar) 76-77
Mustafa Naimâ: *Târih-i Naimâ* 156, 177, 215
Mustafa Paşa 80-81, 89, 97, 104-106, 180-181
Mustafa Paşa (Davud Paşa'nın oğlu) 139
Mustafa Sâfi: *Zübdetü'l-tevârih* 301-302
Mütevekkil III (Abbasi halifesi) 299

Na

nasihatname 29, 46, 121-122, 165, 172, 174, 178-179, 234, 243, 250-251, 283, 308, 322; hedef kitlesi: 241, 252; İran etkisi 235-236; Selim ile I. Süleyman'ın mukayesesi 260, 264-266; Selim ile II. Mehmed'in mukayesesi 260-264; Selim ve kanun üzerine 252-256; Selim ve devlet sırları üzerine 248-252; Selim'e övgü 241-260, 266-268; Selim'in korkunçluğu üzerine 244-248; Selim'in liyakate önem vermesi üzerine 256-260; ve hamilik 236, 241; üretildiği dönemler 235-239 yazarlarının çevresi 240-241, 267-268

Nefi 306

neseb 125-126

Neşri 53, 135, 137, 158-159, 161

Nigbolu Kânûnnâmesi 31, 308

nizâm-ı âlem 53, 89, 182, 184, 228, 239, 244, 318

Nizâmülmülk: *Siyâsetnâme* 236

Nora, Pierre 45

Nuh 171

Nur Ali Halife 82

Or

Orhan Bey 19

Orhan (Şehzade Mahmud'un oğlu) 51, 89, 182, 228

Osman Bey 19, 142, 146, 266, 277-279, 304, 306

Osman II 40, 174, 195, 239, 248, 252

Osman (Şehzade Ahmed'in oğlu); atandığı san-caklar 59; idamı 89, 91

Osmanlı 59

Osmanlı hanedanı 19-20, 33, 37, 42, 52-54, 56, 90, 93, 98-100, 122, 124, 131, 141, 145, 148-149,

157-159, 161-162, 166, 168, 170, 173, 176, 181, 184, 186, 189-190, 201, 228-229, 239, 242, 251-253, 260, 265-266, 269, 276, 278, 292, 294, 296, 302-307, 312, 315-316
Osmanoğulları/Osmanlı(lar) 18-19, 21-26, 28-31, 33-37, 41, 48, 51-54, 56, 60, 93, 113, 115, 119, 122, 131, 133, 137, 141-142, 147, 157-167, 173, 175, 179, 184, 190, 194, 200, 215, 235-236, 256, 269-271, 273, 275-276, 278, 281, 286, 294, 297-298, 300, 302-305, 310, 312-313, 315, 317-318, 321-323

Ömer Bey (Turahanoğlu) 133, 140-141

Padre (İspanyol papaz) 309

Partner, Nancy 319

Paşa Yiğit Bey 140

Peçevi İbrahim Efendi 21, 188, 215

Peirce, Leslie 11, 37, 106, 293

Pilevne/Pilevneli(ler) 142-143, 146

Pir Ali (Aksaraylı) 311

Portekizliler 31, 109, 270-271, 309

Postel, Guillaume 22

Ramazanoğlu 88, 107, 130, 148

Reyhanoğlu 88-89, 107

Ridaniye Muharebesi 24, 30, 177, 181, 194, 205, 269, 294

Rodos 176, 289

Roma 310

Rûhî 158-159, 161

Rumeli 10, 14-15, 41, 59, 62-70, 78-79, 82, 86, 97, 101, 113-116, 118-119, 126-127, 130, 132, 134-137, 139-146, 148-149, 151, 198, 207, 209-211, 217, 238, 249

Rûmîli begleri 80, 117-118, 219

Rûmîli dilâverleri 117, 217, 219

Rûmîli sancağı begleri 80, 117-118, 219

Rüstem 286

Rüstem Bey 118, 133-134

rûya(lar) 144-145, 151, 156, 213, 238, 271, 274, 276-292, 309, 313, 316

Pa

Ra

Saadet Giray 64-65, 113-115, 211-212
 Sadeddin Efendi (Hoca) 67, 112, 171: *Selîmnâme* 191, 202, 212-214, 216, 289-291, 303, 315, 317; *Tâcü'l-tevârîh* 58
 Sadi b. Abdü'l-müteâl: *Selîmnâme* 19, 197, 206, 209-210, 213, 216-218, 226-228
 Safeviler 23, 27, 30-31, 35, 48, 58, 60-61, 85, 89, 95, 102, 104, 122, 165, 167, 174, 198, 208, 224, 270-272, 286, 305, 315; I. Selim'e yenilmeleri 18, 21, 32, 59, 194, 205-206, 266, 275, 289, 315; ayrıca bkz. Çaldıran Muharebesi
 Sâi Mustafa Çelebi: *Tezkiretü'l-bünyân* 306; *Tezkiretü'l-lebniye* 306
 Saltık Bey (Gümlüoğlu) 136
Saltuknâme 163
 Sam Şeyhi 293, 295
 Sarac-ili 136
 Saruhan 57
 Sasaniler 164
sebeb-i telîf 158-159, 200, 220
 Selanik 70, 137-138, 146, 298
 Selânîki Mustafa Efendi 99, 176, 306
 Selçuklu(lar) 163-164
 Selim I 175, 205, 314; Andrea Gritti'nin tasviri 93-94; askeri zaferleri 18, 21, 23-25, 30-31, 177, 270; atandığı sancaklar 20, 42, 59, 63-64, 66-67, 116, 199, 206-208; *aziz-i Mısır* olarak 265, 301; babasının sarayındaki destekçileri 111-112; coğrafi genişleme 18, 21, 23-25, 28, 30, 36, 270; cülusu 41, 46, 55, 83-83, 95, 97-100, 139, 198, 204-204, 208, 218, 222-226, 230, 280, 284, 287; destekçileri 61, 82-83, 111-151, 199, 203, 217, 220, 223; ejderha öldüren olarak tasvir edilmesi 284-286; eleştirilmesi 87, 187, 203-204, 226, 245-248; en üstün/en büyük gazi olarak 18; *fâtih-i memâlik-i Arab-ü-Acem* olarak 306; *gaza kılıcı* olarak 306; *Hâdimü'l-Haremeyni*-ş-Şerîfeyn olarak 18, 30, 258, 265, 302; halife olarak 274, 299-302; *hilâfet-serîrûn şâhi* olarak 300; Hz. Muhammed'le ilişkilendirilmesi 263, 266, 283,

289-293; *İskender-i sâni* olarak 299; *Kânûn-nâme-i Niğboh'* nun önsözünde 31, 269-270, 308-309; kardeş ve yeğenlerinin idamı 37, 89-91, 110, 182-184, 207, 215, 226-229; kudret-i ilahi sahibi olarak 274, 299-300; kullarının ve hizmetkârlarının idamı 244, 247; mehdî olarak 18, 274; *mehdî-yi âhir-i zaman* olarak 274, 299, 305; *müeyyed min Allâh* olarak 31, 269, 274; müceddid olarak 18, 213, 274, 302-305; nasihatnamelerde kanun bilincine sahip hükümdar olarak 252-256, 268; oğullarının idamı 22, 245; ordunun serdarlığına atanması 82, 110; ölümü 18, 20, 195; *sâhib-kurân* olarak 18, 31-33, 162, 230, 265, 269, 274-275, 301, 305, 308-309; *sâhib-kurân-ı âlem* olarak 306; *sâhib-kurân-ı-asr* olarak 306; *server-i devrân* olarak 266, 305; *server-i sâhib-kurân* olarak 306; *seyf-i âl-i Osmân* olarak 306; *seyf-i İslâm* olarak 306; ulemayı idam etmesi 203; ve bürokratik yapı 28-29; ve İslâm 18, 25-26, 29-32, 36, 206, 230, 274-275, 295-297, 302-305, 315, 316-317; ve Kırım 42, 62-64, 65-66, 78, 92, 112-116, 207-217, 226; ve Rumeli 52, 62-66, 79, 82-83, 92, 111, 114-118, 126-127, 130, 133, 134-137, 140-143, 150-151, 210-211, 217; ve Safeviler 1, 21-28, 30, 32, 37, 59-61, 85, 180, 198-199, 205-206, 208, 224, 266, 275, 315; ve yeniciler 47, 80-84, 86, 90, 95, 97-101, 110-111, 150, 183, 195, 219, 222-226, 247, 255-257; vezir ve devlet adamlarının idamı 19, 89, 180-182, 200, 203, 244-245, 247; yas içindeki bir kardeş olarak 183-184; "Yavuz" lakabı 19-20, 37, 190, 197, 257; yeniciler ağasını ve sipahiyyi idam etmesi 100; zaferlerini muştulayan ermişi ve evliyalardan 293-297; *zullullâh* olarak 18, 31-32, 269, 274, 300; *Zû'l-karneyn* olarak 274

Selim II 99, 175, 186, 196-197, 221, 298

Selîmnâme(ler) 46, 56, 102, 112, 119, 178-179, 184, 190, 267, 289, 291, 316-317, 322; Ahmed taraftarlarıncı yazılanlar 199; aralarındaki farklar

204-205; **Çorlu Muharebesi üzerine** 217-222; **edebî/tarihi ayrıntı** 191-193; **hamilik** 196-202; **metinler arası ilişkiler** 202-204; **Osmanlı Türkçesiyle yazılanlar** 192-193; **Selim'in Kırım Tatarlarıyla işbirliği üzerine** 207-213; **Selim'in rakiplerini ortadan kaldırması üzerine** 226-229; **Selim'in tahta yürüyüşü üzerine** 204-229; **Şehnâme türünün uyarlanması** 191-192; **ve Selim eleştirileri** 203-204; **yazarları** 198-199; **yazılış dönemleri** 193-196

Semendire 67-69, 134

Senâî: Süleymânnâme 191, 312

Serez 70

Severin 136

Seyyid Battal Gazi 281-282, 288

Seyyid Emir Sadreddin Mehmed 198

Seyyid Kemal 284-287

Seyyid Lokman 161, 168, 170

Sıddıkoğlu 88-89, 107

Silâhdâr Mehmed Ağa: Nusretnâme 155-156

Silistre 64, 116, 143, 146

Sinan Ağa 183

Sinan Paşa 137

Sinan Paşa (Hadım) 181, 200

Sinan Paşa (Yularkasdi) 80-81, 225-226

Sinop 132

Sivas 73, 282-283

Sıyavuş Paşa 171

Siyer-i Nebî 313

Sofya 70

Solakzâde (Mehmed Hemdemi Çelebi): Târih-i âl-i Osmân (ya da Solâkzâde Târihi) 19, 63, 78, 80, 111-112, 117-118, 182-184

Spandugino, Theodoro 101, 185

Spiegel, Gabrielle 45-46

Sucûdî Çelebi 198-199; **Selîmnâme** 191, 194, 205-206, 217-218, 222, 227-228

Suriye 18, 21, 24, 28-29, 32, 143, 207, 294, 296, 299

Süleyman (Hz.) 239, 262, 286

Süleyman I 26, 28, 34, 89, 97, 114, 116, 120-121,

126, 130, 136, 143, 147, 149, 171, 174-175, 177-178, 186, 194, 195-198, 200-201, 203, 209, 210, 214, 216, 237, 238, 240, 245-246, 250, 252-253, 260, 264-265, 267-268, 273-275, 295, 296-300, 304, 305, 308-309, 313-318, 319; **Allah'ın "yardımına koştuğu" kişi olarak** 306-307; **"Kanuni" olarak** 19, 55, 241; **"Muh-teşem" olarak** 19, 23, 244; **nasihatname literatüründe I. Selim'le mukayesesi** 260, 264-266; **oğullarının idamı** 167, 221; **oğullarının ölümctlük rekabeti** 47, 53; **ölümü** 99, 221; **müceddid, sâhib-kırân, mehdi olarak** 310-312; **sâhib-kırân ve mehdi-yi âhir-i zaman olarak** 311-312; **sâhib-zamân olarak** 312; **salâtnatının Osmanlı "Altın Çağı" olarak algılanması** 38, 242-243; **tarihçilerin hamisi olarak** 161, 163, 166-170, 220; **ve atandığı sancaklar** 58-59, 62-64; **veliaht olarak** 21-22

Süleyman (I. Bayezid'in oğlu) 137

Süleyman Çelebi 137

Sünnî İslâm 30, 206, 296, 305, 323

Sünnî/Şii bölünmesi 47

Şahin, Kaya 10, 34, 221

Şahkulu Ayaklanması 58-59, 68-69, 71-75, 95, 104, 116, 219, 221, 223, 225, 275

Şam 261

Şebinkarahisar 58, 62

Şehdi 166

Şehinşah (II. Bayezid'in oğlu) 56, 72, 79, 81, 89, 182

şehnâme 161, 168-172, 174, 176-178, 191-192, 194, 206-207, 312, 322; **hedef kitlesi** 162-163

Şehnâme-i Türki 164

Şehnâme 162-166, 235; **ayrıca bkz. Firdevsî, Şiiilik, On İki İmamcılık (İsna Aşeriye); şehnameci/şehnameguy/şehnamehan** 161, 163-164, 167-168, 172-173, 176

Şehsüvâroğlu bkz. Ali Bey (Şehsüvâroğlu)

Şerif b. Seyyid Muhammed (Şerifi): Tercüme-i miñfâh-ı cifrü'l-câmi 314

Şikârî (Ahmed) 138

Şîri Ali: *Târih-i feth-i Mısır* 199

Şüca (Şüca Dede) 313

Şükri-i Bidlisi: *Fütuhat-ı Selimiyye (Selimnâme)*
103, 184, 191-192, 195, 197, 199, 201, 210, 228

Ta

Taceddin Bey 88, 107

Tacizâde, bkz. Cafer Çelebi (Tacizâde)

Tahmasb I 310

Tansel, Selâhattin 14, 16-17, 65, 79, 87, 96-97, 232
Târih-i Sultân Selim Hân 191

Taşili 88

Taşköprizâde bkz. Ahmed Efendi (Taşköprizâde)

Tebriz 176, 202, 275

Teke 57-59, 69-71, 90, 95

Teselya 140

Tezcan, Baki II, 51, 170-173, 235, 260

tımar 19, 27, 29, 69-70, 118, 123, 125-127, 138, 142,
147, 264; ayrıca bkz. tımarlı sipahi

tımarlı sipahi/tımar eri 26-27, 123

Tikriti, Nabil al- II, 109, 189

Timur 32, 100, 132-133, 137, 150, 189, 303-304, 307

Tomar-ı hümayûn 170

Trabzon 42, 59, 62-63, 75, 77, 80, 91, 116, 121,
199, 206-208, 249, 305

Trakya 65, 75, 221, 309

Tûğî Çelebi 195

Tumanbay 24, 207, 269, 291

Tuna Nehri 66, 217

Tur Ali Bey (Malkoçoğlu) 88, 134

Turahan Bey 133, 135, 140-141, 145, 150

Turahanoğlu sülalesi 133, 141, 143-144, 147, 149,
151; ayrıca bkz. Hasan Bey (Turahanoğlu);
Hızır Bey (Turahanoğlu); İdris Bey (Turaha-
noğlu); Ömer Bey (Turahanoğlu)

Turan, Şerafettin 47

Turanlılar 165

Turgud 107

Turgudoğlu 88

Tursun Beg: *Târih-i ebû'l-Hak* 27, 162

Türk-Moğol siyasi geleneği/anlayışı 32, 36, 52, 54,
89, 276

uç beyi 42, 126, 131, 133-137, 139-147, 149-150, 278,
281, 321

Uğur, Ahmet 87, 112, 190-191, 194, 246

Uluçay, Çağatay 14-17, 38, 65, 79, 87, 89, 96

Uruç Bey 134, 143

Ustarabi/Usturabin/Hamen 185-186

Üsküdar 80

Üsküp 139-140, 298

vakantüvis 156, 161, 177

Varsak 88, 107

Venedik/Venedikli 38, 56, 59-60, 76, 91, 93-96,
147-148, 185

veraset 36-37, 51-56, 64, 95, 117, 150, 195

Veysi 240: *Hâbnâme* 122, 239, 242-243

Vidin 67

Viyana 176, 201, 310, 312

voyvoda 131, 133-134

Vulçitrin 139

Woodhead, Christine 161, 166, 169, 172-173, 176,
196-197

Yahşi Fakih: *Menâkıb-ı âl-i Osmân* 161

Yahşi Bey 118

Yahyâ Bey 311

Yahya Paşa 133-134, 139

Yakub Çelebi 189

Yanya 137

Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân: *Dürr-i meknûn* 271, 273

Yenibahçe 83-84

yenicheriler 14, 20, 24, 38, 47, 65, 73, 75, 80-85, 86,
90, 94-95, 97-101, 103, 106, 108, 110-111, 115,
126, 150, 183, 201, 219, 222, 224-225, 228,
233, 238-239, 241, 244, 254-257; ayaklanma-
ları 104, 122, 176, 195, 223, 226, 247

Yenişehir 91, 183

Yenişehir-i Fenâr (Larissa) 140, 146

Yerasimos, Stéphane 272-273

Yunus Ağa 112

Yunus Paşa 19, 86, 100, 105-106, 180-181

Uç

Va

Wo

Ya

Yûsuf (Çerkesler Kâtibi): *Selîmnâme* 191, 195,

201, 206

Yûsuf b. Abdullâh 86, 135

Yürekli, Zeynep 147-148, 281

Zağra Yenicesi 70

Zağra-i Atik (Zağra Eskisi) 69, 136

Ze

Zenbilli Ali Efendi 246

Zigetvar 99, 176, 187

Zübdetü't-tevârih 169-171, 176, 301-302

Zülfikâr 281

I. Selim'in Osmanlı tarih yazımındaki sayısız imajı kahraman ile kıyıcı kişilikleri arasında salınp durur. Ölümünden sonra kendisine yakıştırılan sıfatın muğlaklığı da böyle bir belirsizliğin yansımasıdır. Osmanlı tarihçileri Selim'in atalarını "Gazi," "Hüdavendigar," "Yıldırım," "Fatih," "Veli" ve "Sofu" gibi yüceltici unvanlarla anar. Avrupa kaynaklarında Selim'in oğlu I. Süleyman çoğu zaman "Muhteşem" lakabıyla anılmakla birlikte Osmanlı kaynakları onu "Kanuni" olarak över. Ancak Selim, Osmanlı tahtına tartışmalı bir biçimde çıkmasından ve zorbaca yönetiminden ötürü, 15. ve 16. yüzyıl sözlük ve derlemelerinde "acımasız" ve "haşın" gibi anlamları olan daha az övgüye de ger bir adla "Yavuz" diye anılır. H. Erdem Çıpa elinizdeki çalışmasında bir yandan I. Selim'in tahta geçmesiyle sonuçlanan tartışmalı saltanat mücadelesini incelerken, öte yandan da bu padişahın bileşik imajının 16. ve 17. yüzyıllar boyunca tarih metinlerinde nasıl defalarca (yeniden) yaratıldığını ele alıyor. Çalışmanın ilk kısmında Selim'in sosyal, siyasi ve askeri şahıs ve toplulukları harekete geçirmek için uyguladığı stratejiler ile Selim'e saltanat mücadelesinde destek olanların toplumsal bileşimi irdelenerek, 15. ve 16. yüzyıllarda İslami ilke ve söylemlere dayalı bir siyasi oluşum olan Osmanlı Devleti'nde bir hükümdarın saltanatının nasıl teşekkül ettiğiyle ilgili önemli ipuçları sunuluyor. Osmanlı tarih yazımını oluşturan çok sayıda edebi-tarihi metine odaklanan ikinci kısımda ise eserlerini bilhassa 16. ve 17. yüzyıllarda kaleme almış Osmanlı tarihçilerinin müdahaleleri sonucunda ortaya çıkan baskın üst-anlatıda, Selim'in meşru biçimde tahta çıkmış, ölümünden sonra idealleştirilmiş ve ilahi takdirle iktidar olmuş bir hükümdar

olarak betimlenmesinin aşamaları üzerinde duruluyor. Böylece bir yandan Selim'e atfedilen çeşitli kişilikler ve nitelikler gözler önüne serilirken, bir yandan da erken modern Osmanlı yazarlarının siyasi beklentileriyle kültürel ideallerine ısrık tutuluyor. H. Erdem Çıpa Michigan Üniversitesi Tarih ve Orta Doğu Araştırmaları bölümlerinde öğretim üyesidir. *Yavuz'un Kavgası: I. Selim'in Saltanat Mücadelesi* (2013) ve *The Making of Selim: Succession, Legitimacy, and Memory in the Early Modern Ottoman World* (2017) başlıklı çalışmaların yazarı olmanın yanı sıra, *Writing History at the Ottoman Court: Editing the Past, Fashioning the Future* (2013) ve *Dislikng Others: Loathing, Hostility, and Distrust in Premodern Ottoman Lands* (2018) başlıklarını taşıyan iki kitabın da editörlerindendir.

TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ



KitapyAYINEVİ

ISBN 978-605-105-193-2



9 786051 051932